

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

ДІАЛЕКТОЛОГІЧНІ СТУДІЇ. 4

ШКОЛИ,
ПОСТАТІ,
ПРОБЛЕМИ

ББК Ш 105я43+Ш 141-5я43

У збірникові вміщено статті про визначних діалектологів минулого й сучасності, про наукові діалектологічні школи, а також про актуальні проблеми сучасної діалектології та лінгвогеографії. Подано матеріали до бібліографії з проблем української діалектології за 2002–2003 роки, архівні документи (зокрема листування); опубліковано лексикографічні записи Н. Осташ (українські говірки Холмщини), Н. Коваленко (фразеологія Західного Поділля), Р. Осташа (особові імена XVII ст.), фольклорні та діалектні тексти з Гуцульщини, Бойківщини й Полісся. Традиційними є рубрики: огляди і рецензії, хроніка.

Для фахівців-філологів, культурологів, фольклористів, етнографів і всіх, кого цікавить українська мова і традиційна культура українців.

ВІДПОВІДАЛЬНІ РЕДАКТОРИ:

доктор філологічних наук, професор П. Гриценко

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Н. Хобзей

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

академік Національної академії наук України Я. Ісаєвич

доктор філологічних наук, професор К. Герман

доктор філологічних наук, професор Л. Коць-Григорчук

доктор філологічних наук, професор Л. Полюга

доктор філологічних наук, професор І. Сабодош

доктор філологічних наук, професор А. Недашківська (Канада)

кандидат філологічних наук, доцент Л. Фроляк

кандидат філологічних наук О. Сімович

кандидат філологічних наук Т. Ястремська

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор філологічних наук, професор В. Грещук

доктор філологічних наук, професор П. Лизанець

Затвердила до друку Вчена рада Інституту українознавства
імені І. Крип'якевича НАН України

ISBN 966-02-2707-8 (серія)

ISBN 966-02-3257-8 (вип. 4)

© Інститут українознавства імені

І. Крип'якевича НАН України

© Обкладинка — М. Москаль

ЗМІСТ • CONTENT

Дослідження і розвідки • Researches and Studies

I.

Микола Павлюк

Дослідження українських говорів Румунії _____ 13
The Study of Ukrainian Sub-dialects in Romania

Оксана Ковач

Українська діалектологія в Угорщині _____ 31
The History of Ukrainian Dialectology in Hungary

Валентина Федонюк

З історії української діалектології Словаччини _____ 38
A Glimpse at the History of Ukrainian Dialectology in Slovakia

Slawomir Gala

Rodowód łódzkiej dialektologii _____ 54
The Genealogy of the Dialectology of Lodz

Наталя Хобзей

З історії львівської діалектології _____ 63
On the History of L'viv Dialectology

Іван Сабадош

З історії словникового опрацювання лексики закарпатського говору _____ 73
A Glimpse at the History of Dictionary Work on the Lexicon of the Zakarpattia Region

Роман Голик

“Самбірський феномен” і культурні стереотипи: симбіоз діалектології,
етнографії та історії на сторінках міжвоєнного “Літопису Бойківщини” _____ 104
*“The Phenomenon of Sambir” and Cultural Stereotypes: The Symbiosis
of Dialectology, Ethnography and History in the Post-war “Litopys Boikivshchyny”*

II.

Ярослава Закревська

Михайло Онишкевич — діалектолог _____ 137
Mykhailo Onyshkevych as Dialectologist

Дмитро Гринчишин

Професор Михайло Онишкевич — діалектолог-лексикограф _____ 143
Professor Mykhailo Onyshkevych as Dialectologist and Lexicographer

Feliks Czyżewski

Gwary ukraińskie południowego Podlasia w pracach
Profesora Władysława Kuraszkiewicza _____ 151
*The Ukrainian Dialects of the Southern Podliashshia Region
in the Works of Wladyslaw Kurakiewicz*

Ніна Гуйванюк

Професор Костянтин Герман — дослідник буковинських говірок _____ 156
Professor Kostiantyn Herman as a Researcher of Bukovyna Dialects

Тетяна Гуцуляк, Інна Черкез

Епістолярна й діалектологічна спадщина
Івана Панькевича в архіві Василя Сімовича _____ 168
*Epistolary and Dialectological legacy
of Ivan Pan'kevych in the archives of Vasyl Simovych*

Ірина Магрицька

Подвижник донської діалектології — Олексій Миртов _____ 177
Oleksii Myrtov as a Devotee of the Dialectology of Don

Тетяна Тищенко

Звенигородщина в житті і творчості Агатангела Кримського _____ 187
The Role of Zvenyhorodshchyna in the Life and Works of Ahatanhel Kryms'kyi

Оксана Івасюк

“Діалектологічні аргументи”
у працях Олександра Колесси з історії української мови _____ 193
*“Dialectological arguments”
in the Works of Oleksandr Kolessa on the History of Ukrainian*

Юрій Піпаш

Про наукову лабораторію Миколи Грицака, або тернистий шлях до науки _____ 199
About the Research Laboratory of Mykola Hrytsak: a Thorny Path Towards Scholarship

Анна Будзяк

Словники Івана Вагилевича як джерело діалектологічних студій _____ 204
Ivan Vahylevych's Dictionaries as Sources of Dialectology

Агата Скужевська

Омелян Партицький як діалектолог _____ 220
Omelian Partyts'kyi as a Dialectologist

Наталія Нетреба

Постать Лаврентія Зизанія крізь призму лінгвогеографії _____ 231
Lavrentii Zyzanii's Identity in View of Linguistic Geography

III.**Костянтин Герман**

Теоретичні та методологічні засади діахронного опису діалектів _____ 243
Theoretical and Methodological Bases for a Diachronic Description of Dialects

Irena Harasimowicz

“Atlas gwar polskich” inspiracją badań gwar polskich na Grodzieńszczyźnie _____ 252
*“Atlas Gwar Polskich” – An Exploration of Research
of Polish Expressions in Grodenschchyzna*

Катерина Глуховцева

Говірка як об'єкт діалектологічних досліджень _____ 262
A Sub-dialect as a Topic of Dialectological Research

Микола Лесюк

Говірка села Ковалівка

як відображення покутсько-гуцульського мовного суміжжя _____ 275

*The Dialect of Kovalivka Village**as a Reflection of the Pokuttia-Hutsul Linguistic Borderland***Галина Гримашевич**

Ендемізми в поліських говірках _____ 289

*Endemisms in Polissian Dialects***Дмитро Ужченко**

Східноукраїнські зоофразеологічні репрезентанти

структурно-семантичних моделей _____ 294

*Eastern Ukrainian Zoo-phraseological Representations**of Structural-semantic Models***Ірина Мілєва**

Дисфемізація у фразеологічній номінації зовнішніх рис людини

(на матеріалі східнослов'янських та східностепових говірок Донбасу) _____ 301

*Disphemisation in the Phraseological Nominations**of People's Features of Physical Appearance:**The Case of the Eastern Slobozhanshchyna and Eastern Steppe Dialects of Donbas***З архіву • Archives****Михайло Лесів**

До історії української діалектології:

десять листів Євгена Тимченка до Івана Зілінського (1911–1926) _____ 311

*On the History of Ukrainian Dialectology:**Ten Letters of Yevhen Tymchenko to Ivan Zilyns'kyi (1911–1926)***Роман Голик**

“И с щирого серци и с души”:

селянський лист як мовно-літературне та історико-культурне явище _____ 332

*“From the Virtuous Heart, from the Soul”:**a Peasant's Letter as a Phenomenon of Language, Literature, History and Culture***Матеріали • Materials****Надія Остап**

Словник діалектної лексики переселенців із Холмщини _____ 355

*The Dictionary of Dialectal Words, Used by Emigrants from the Kholm Region***Наталя Коваленко**

Лексикографічний опис фразем західноподільських говірок _____ 379

*Lexicographic Description of Phrasems of Western Polissian Dialects***Роман Остап**

Українські особові імена середини XVII ст. як об'єкт лексикографії _____ 392

*Ukrainian Personal Names of the mid 17th Century from a Lexicographic Perspective***Матеріали до бібліографії**

з проблем української діалектології за 2002–2003 роки (упорядник Н.Хобзей) _____ 411

Sources for the Bibliography on Ukrainian Dialectology in the years 2002–2003

Техти • Texts

Тетяна Ястремська

Полонинське пастикування Гуцульщини в текстах _____ 463
Hutsul'shchyna's Pasture Shepherding in Texts

Наталя Хібеба

Бойківське весілля: стан і перспективи мовознавчих досліджень _____ 480
The Boiko Wedding: The State and Prospects of its Linguistic Research

Людмила Іваннікова, Ірина Коваль-Фучило, Оксана Шалак

“Дзеди” і “Проводи русалок” у с. Гавронщина
Макарівського району Київської області
(Святують чорнобильські переселенці зі с. Речиця) _____ 503
“Dzedy” and “Provody rusalok”
in the village of Havroshchyna, Makariv district, Kyiv region:
a celebration by Chornobyl' migrants from the village of Rechytsia

Огляди і рецензії • Revies and Notices

Роман Голик

Людина етнічна і семіотична: проблема національних
стереотипів у дослідженнях люблінської етнолінгвістичної школи _____ 523
Ethnic and Semiotic Man: National Stereotypes
in the Research of the Lublin Ethnolinguistic School

Etnolingwistyka: Problemy języka i kultury. – Lublin, 2002. – Т. 14. – 247 s.

Роман Остап, Любов Остап

Чеські прізвища в мові і суспільстві _____ 527
Czech Last Names in Language and Society

Knapková Miloslava. Naše a cizí příjmení v současné češtině. – Liberec: TAX AZ
KORT, 2002. – 256 s.

Любов Фроляк

Праця, гідна наслідування _____ 536
The work to follow

Kaš Józef. Słownik Gwary Orawskiej. – Kraków, 2003. – 1091 s. + ilustr.

Ганна Войтів

Лексика групи “одяг” у новому діалектному словникові _____ 541
The “clothing” lexis in the new dialectal dictionary

Гриماشевич Г.І. Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок. – Житомир: Північно-український діалектологічний центр Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2002. – 184 с.

Наталя Хобзей

“Зберігати сучасні явища для будучності”:
записи закарпатських говірок на фонограф _____ 544
“To Keep Contemporary Phenomena for the Future”:
Recordings of the Dialects of the Zakarpattia Region on the Phonograph

Мушинка М. Голоси предків: Звукові записи фольклору Закарпаття із архіву
Івана Панькевича (1929, 1935). – Пряшів, 2002. – 255 с.

Любов Фроляк

Середньонадніпрянський діалект: фонетика і фонологія _____ 548
The Middle Dnipro Dialect: Phonetics and Phonology

Г. Мартинова. Середньонадніпрянський діалект: Фонетика і фонологія. – Черкаси, 2003. – 367 с.

Тетяна Ястремська

“Діалектологічні студії” уманських студентів _____ 552
“Dialectological studies” of the students from Uman’

Діалектологічні студії: Зб. наук. праць / Редкол.: Г.Г. Березовська та ін., М.М. Торчинський (голова); відп. за випуск — Г.Г. Березовська, Т.М. Тищенко. – Умань: Графіка, 2004. – 76 с.

Хроніка • Chronicles _____ 559

**ДОСЛІДЖЕННЯ І
РОЗВІДКИ**

•

**RESEARCHES AND
STUDIES**

УДК 811.161.2'282.2(498)

Микола Павлюк
Торонто

ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРІВ РУМУНІЇ

The Study of Ukrainian Sub-dialects in Romania

Дещо з історії заселення українських сіл Румунії¹

§1. Українське населення проживає в Румунії окремими групами в Сучавській, Марамороській, Банатській та Добруджанській областях, а також у столиці Румунії Бухаресті та інших обласних і районних центрах країни.

§2. Українські осередки на Мараморощині — найдавніші українські поселення в Румунії; деякі села, у яких українське населення проживає й зараз, згадано в пам'ятках XIV ст. [Mihályi 1900: 9, 42, 43, 65, 75, 85, 99, 168, 169, 175, 314, 315, 467; Morariu 1942: 28], наприклад Довге Поле (Câmpulung pe Tisa) — 1329 р., Вишня Рівна (Rona de Sus) — 1360 р., Великий Бичків (Bocicoiul Mare) — 1375 р., Миково (Virișmort) — 1374 р., Кричунів (Crăciunești) — 1385 р., Русково (Ruscova) — 1390 р., Поляни / Русь-Поляни (Poienele de sub Munte) — 1411 р., Кривий (Repedea) — 1411 р., Луг (Lunca la Tisa) — 1442 р., Ремети (Remeti) — 1465 р. Українці прибули в ці села із Закарпаття та Галичини [Феделеш 1922: 17–18; Filipașcu 1940; Неедлы 1954; Павлюк 1957].

¹ Частину цієї статті (§§ 1–24) написано у співавторстві з І. Робчуком та опубліковано у: [Павлюк, Робчук 2003: 19–26].

§3. Перші згадки про українське населення на півночі Молдови сягають початку XV ст. [Costăchescu 1931: 289–307], хоча, можливо, деякі села, зокрема Киндешти (Cândești) та Рогожешти (Rogojești), існували вже в XIV ст. [Costăchescu 1931: 302]. У XIV–XV ст. в північній Молдові загальна кількість українського населення поступово зростала, бо з Галичини прибували селяни, котрі втікали з-під гніту польських феодалів, панування яких у Галичині дедалі посилювалося [Bogdan 1913 I: 160, 205, 243, 404, 407, 410, 416; II: 167].

§4. Уже в документах XVII сторіччя є згадки про гуцулів із Мараморощини і Сучавщини [Панькевич 1938: 24, 391; Iorga 1915: 49–50]. Гуцули, які протягом XVII–XVIII сторіч осідали на Мараморощині (сс. Вишавська Долина (Valea Vișeuului), Красний (Crasna) і Бистрий (Bistra)) на землях верхньої течії Тиси прибули з “північних околиць Карпат з округів Надвірнянського та Коломийського” [Панькевич 1938: 391]. Вони становлять суцільну лінгвістичну групу.

§5. Гуцули Сучавщини споріднені з гуцулами з-над Черемошу, Путили та верхньої течії Пруту [Iorga 1915: 49–59]. Про це свідчать не тільки історичні факти, а й особливості їхніх говірок.

§6. У Сучавській області гуцули проживають у долині верхньої течії р. Молдова в селах: Извори Сучави (Izvoarele Sucevei),² Молдова-Сулиця (Moldova-Sulița), Бряза (Breaza), у долині р. Молдовиця в селах Арджел (Argel), Молдовиця (Moldovița), Палтін (Paltin/Valea Boului), Чумирна (Ciumârna) Кимпулунзького р-ну; у долині р. Сучава в селах Лупчина (Lupcina), Кунунський (Cununschi), Егріште (Ehriște), Чотирнадцятий кілометр (Kilometru 14), Ульма (Ulma), Нісіпітул (Nisipitul), Бродина (Brodina) Радовецького р-ну; у селі Кирлібаба (Cârlibaba) р-ну Ватра Дорней.

§7. У Банатській області гуцули оселилися тільки частково в с. Корнуцел-Банат (Cornuțel-Banat) Карансебеського р-ну.

§8. У Сучавській області буковинські говірки поширені в Радовецькому р-ні — місті Серет та селах Вашківці (Vășcăuți), Синівці (Sinăuți), Руснаки (Ruși), Негостина (Negostina), Балківці (Bălcăuți), Ботошаниця (Botoșenița), Гропени (Gropeni), Щербівці (Șerbăuți), Калинешти-Купаренко (Călinești-Cuparencu), Калинешти-Енаке (Călinești-Enache), Калинешти-Василаке (Călinești-Vasilache), Кліт (Clit);

² Гуцульські села в Сучавській області переважно мають присілки, яких не подаємо в нашому переліку сіл.

у Гура-Гуморському р-ні — у селах Качіка (Cacica), Солонець (Soloneț); у Дорогойському р-ні — у селах Рогожешти (Rogojești), Киндешти (Cândești); у Ботошанському р-ні — у селах Семеніча (Semenicea), Іпотешти (Ipotesti) біля м. Сучава.

§9. Українське населення проживає також у Добруджі. Українці мігрували до гирла р. Дунай після ліквідації Запорізької Січі (1775 р.) [Arbore 1920: 20; ІУ: 370–371; Ріцко 1965: 10–15]. Як свідчать історичні документи [Мукан 1960: 44], населення Запорізької Січі було неоднорідне за походженням [Arbore 1920: 20; Ріцко 1965: 10–15], тому в мовленні переселенців зберігалися діалектні відмінності, які були характерними для січовиків. Здебільшого це були вихідці з півдня України (Середня Наддніпрянина) і лише незначна їх частина походила з південного заходу (Поділля) [Мукан 1960: 44]. Ці діалектні відмінності властиві й сучасним говіркам Добруджі.

§10. У Добруджі українське населення проживає в селах: Гамчарка (Hamsearca), Руська Джаферка (Geaferca Rusă) Мачинського р-ну; Чукурова (Ciucurova), Башпунар (Bașpunar), Лунка (Lunca) Істрійського р-ну; Телиця (Telița), Пошта (Poșta), Кишлиця (Câșlița), Чаталкіой (Ceatalchioi), Пардина (Pardina), Татанір (Tatanir), Килія (Chilia), Степок (Stepoc), Летя (Letea), Вишні Ілгани (Ilgani de Sus), Горгова (Gorgova), Кришан (Crișan), Караорман (Caraorman), Суліна/Силим (Sulina), Пирліта (Pârlita), Нижня Карасувата (Carasuhatul de Jos), Махмудія (Mahmudia), Узлина (Uzlina), Мурігіол / Муругіль (Murighiol), Вишній Дунавець (Dunăvețul de Sus), Нижній Дунавець (Dunăvețul de Jos), Свинту Ґеорґе / Катерлез (Sfântu Gheorghe) Тульчанського р-ну. Українське населення оселилося також і в деяких районах міст Тульчі та Ісакчі.

§11. Окрім згаданих областей, українці проживають і в кількох банатських селах. Перші їхні поселення датують кінцем XIX – початком XX сторіч [Перени 1947: 39; CR 1936: 124]. Документи, а також розповіді старших людей свідчать про те, що більшість українців Банату прибула із Закарпаття і тільки частина (мешканці с. Корнуцел-Банат) — із Галичини. Сюди їх завезли угорські дворяни для праці на лісорозробках [CR 1936: 14–15].

§12. У Банатській області українці проживають у селах Корнуцел-Банат (Cornuțel-Banat), Копачеле (Copăcele), Зоріле (Zorile) Карансебського р-ну і в селах Кричова (Criciova), Черешня (Cireșul Nou), Антолка (Pârâu), Гусарка (Pădureni) Лугозького р-ну.

Класифікація українських говорів Румунії

§13. Перші спроби дослідити українські говори Румунії наприкінці XI–X ст. зробив І. Верхратський, згодом ці говори вивчали І. Панькевич, Е. Петрович, І. Петруц, М. Павлюк, А. Врачу, І. Робчук, К. Рєгуш, А. Рєгуш, І. Ребошапка, Д. Горват, В. Ріцко, О. Горбач, Н. Хобзей (див.: §§ 25–48) та ін. Дослідники вивчали деякі закарпатські (переважно марамороські), гуцульські і буковинські (сучавські) говірки. Однак більшість українських говірок Румунії взагалі залишалася недослідженою. Через це здійснити їхню наукову класифікацію було неможливо.³

§14. У першій половині 70-х років XX ст. М. Павлюк та І. Робчук за “Програмою для збирання матеріалів до Діалектологічного атласа української мови” (Київ, 1949) записали багатий діалектний матеріал. На основі зібраних відомостей, зокрема магнітофонних записів, які зберігаються в “Фонограмному архіві слов’янських говірок Румунії” Інституту лінгвістики імені Йоргу Йордана Румунської Академії,⁴ намагалися визначити приналежність кожної української говірки (на території Румунії) до говіркових груп, а останніх — до відповідного наріччя [див.: Павлюк, Робчук 1965: 595–617].

§15. За фонетичними, морфологічними, синтаксичними та лексичними особливостями українські говірки на території Румунії відносять до двох наріч української мови: південно-західного і південно-східного.

§16. Українські говірки Мараморощини, Банату та Сучавщини належать до південно-західного наріччя, а говірки Добруджі — до південно-східного.

§17. Українські говірки Румунії, що належать до південно-західного наріччя, представляють три говори: закарпатський, гуцульський і буковинський.⁵

³ Спробу представити загальний стан слов’янських говірок на території Румунії зробив у шістдесятих роках Е. Вrabіє, однак питання ареалів поширення українських говірок у Румунії представлено надто загально [див.: Вrabіє 1963: 196–197].

⁴ Матеріали записали (у 1962–1965 роках) наукові співробітники Інституту лінгвістики імені Йоргу Йордана І. Робчук, К. Гєгуш, Г. Болокан та В. Ністореску. До збирання матеріалів долучилися й викладачі Бухарестського університету М. Павлюк та І. Ребушапка.

⁵ Нижче вказано на приналежність до відповідної говіркової групи всіх населених пунктів, де оселилися українці в Румунії. Див.: статтю Е. Vrabie, Cu privire asupra localităților cu graiuri slave slave din Republica Populară Română // Romanoslavica. – VII. – București, 1963. – С. 76–77, у якій наведено список українських населених пунктів. Однак цей список не охоплює всіх українських населених пунктів, а також до нього залучено й деякі румунські села (Петрова, Леордіна, Борша, Джеменя та ін.).

§18. Закарпатські говірки поширені в Мараморощині та Банаті.

На Мараморощині — долина р. Рускова в селах Поляни / Русь-Поляни, Кривий та Русково Вишавського р-ну; правий берег р. Тиса в селах Луг, Вишня Рівна, Бичків, Кричунів, Миково, Довге Поле, Ремети, Тячево Сігетського р-ну.

§19. Гуцульські говірки функціонують у Марамороській та Сучавській областях, а також у Банаті (один населений пункт).

Ареал поширення гуцульських говірок на Мараморощині — долина р. Вишава (села Красний, Бистрий і Вишавська Долина Вишавського р-ну), що є продовженням пасма гуцульських говірок по р. Тиса і становлять єдиний компактний мовний масив. У Сучавській області в долині верхньої течії р. Молдова назвімо такі села: Ізвори Сучави, Молдова-Сулиця, Бряза, у долині р. Молдовиця села Арджел, Молдовиця, Палтін / Валя Боулуй, Чумина Кимпулунзького р-ну; у долині р. Сучава села Лупчина, Кунунський, Егріште, Чотирнадцятий кілометр (Kilometru 14), Ульма, Нісіпітул, Бродина Радовецького р-ну; село Кирлібаба р-ну Ватра Дорней.

У Банатській області гуцули оселилися тільки частково в с. Корнуцел-Банат Карансебеського р-ну.

§20. Буковинські говірки поширені в Сучавській області, а саме: Радовецький р-н — м. Серет, села Вашківці, Синівці, Руснаки (Ruși), Негостина, Балківці, Ботошаниця, Гропени, Щербівці, Калинешти-Купаренко, Калинешти-Енаке, Калинешти-Василаке, Кліт; Гура-Гуморський р-н — села Качіка, Солонець; Дорогойський р-н — села Рогожешти, Киндешти; Ботошанського р-н — село Семеніча, а також в село Іпотешти біля міста Сучава.

§21. У деяких селах Сучавської області гуцульські та буковинські говірки взаємно переплітаються і створюють групу змішаних говірок, які ми назвали буковинсько-гуцульськими. Таке спостерігаємо в говірках сіл Мелешівці, Слобозія, Данила, Марицея та Дарманешти Радовецького р-ну.

§22. До південно-східного наріччя відносяться лише говірки Добруджі. Їхній характер зумовлений неоднорідним походженням населення, яке прибуло сюди після скасування Запорізької Січі (див. §9). Українські говірки Добруджі належать до групи степових говірок південно-східного наріччя з незначним впливом південно-західного. Саме тому українські говірки Добруджі вважаємо перехідним, що репрезентують діалектні особливості від південно-східного (основний масив) до південно-західного наріччя.

§23. Степові говірки Добруджі поширені в селах Гамчарка, Руська Джаферка Мачинського р-ну; Чукурова, Башпунар, Лунка Істрійського р-ну; Телиця, Пошта, Кишлиця, Чаталкіой, Пардина, Татанір, Килія, Степок, Летя, Вишні Ілгани, Горгова, Кришан, Караорман, Суліна/Силим, Пирліта, Нижня Карасувата, Махмудія, Узлина, Мурігіол / Муругіль, Вишній Дунавець, Нижній Дунавець, Свинту Георге / Катерлез Тульчанського р-ну, а також серед українського населення міст Тульчі та Ісакчі.⁶

§24. Слушність класифікації українських говірок Румунії (див.: §9) підтвердили й інші дослідження [див. напр.: Павлюк, Робчук 1971; Reguș 1976; Регуш, Регуш 1984; Reboșarșă 1977; Horvath 1978; Робчук 1979; Робчук 1999; Ріцко 1982; Pavliuc 1991; Горбач 1969; Горбач 1977^a; Горбач 1977^b; Горбач 1977^b; Хобзей 2002^a; Хобзей 2002^b та ін].

Із дослідження українських говорів Румунії

§25. Іван Верхратський — один із перших дослідників українських говірок Мараморощини й Сучавщини [див.: Werchratskij 1883; Werchratskij 1908].

У праці “Über die Mundart der Marmaroscher Ruthenen” [Werchratskij 1883] І. Верхратський стисло схаактеризував фонетичні, морфологічні та деякі синтаксичні особливості мараморських говірок. У кінці роботи подав кілька народних пісень, казку і невеликий словник локалізмів, у якому зафіксував 298 слів. Із них у сучасних говірках Мараморощини вживають тільки 167, а зі згаданих пісень тільки кілька відомі тепер у селі Вишня Рівна.

§26. І. Панькевич відзначив, що одним із основних недоліків праці І. Верхратського “Über die Mundart der Marmaroscher Ruthenen” є те, що автор тільки зазначив, що матеріал зібрано в околиці м. Сігета [Werchratskij 1883: 6], однак конкретно не вказав, у яких саме селах записував мовні особливості [Панькевич 1938: 3–4]. Лише 1899 року у праці “Знадоби до пізнання угорско-руських говорів” вказано, що відомості для згаданої статті було зібрано в селах Русь-Поляни, Русь-Кривий, Русково і Вишня Рівна [Верхратський 1899: 14]. Однак І. Панькевич поставив під сумнів це твердження, водночас висловив міркування про те, що всі приклади, як видно зі самої роботи, зафіксовано в говірці села Вишня Рівна і деяких сіл (околиці на захід від р. Тересва), де функціонують долішньомараморські (бойківсько-середньозакарпатські) говірки [Панькевич 1938: 3–4].

§27. У роботі “Дещо до говору Буковинського-руського” [Werchratskij 1908] І. Верхратський розглянув деякі фонетичні і морфологічні явища

⁶ Румунські назви сіл степових говірок див.: §11.

в говірках сіл Кимполунг, Руська Молдовиця та Рус Бовл (Сучавщина), що характерні для гуцульських говірок.

§28. Заслуговує уваги і праця І. Верхратського “Знадоби до пізнання угорско-руських говорів”, що вийшла друком у двох частинах: “Говори з наголосом рухомим” [Верхратський 1899] і “Говори з наголосом сталим” [Верхратський 1901]. Автор дослідив фонетичні та морфологічні особливості південно-карпатських говорів. З українських говірок Мараморощини І. Верхратський використав деякі мовні факти говірок сіл Луг (у І. Верхратського — Малий Луг) і Вишня Рівна, навів багатий матеріал зразків розмовної мови, народних пісень, казок, прислів’їв, загадок тощо, а також додав словник “угорско-руських говорів”.

Усі згадані дослідження південно-карпатських говорів (див.: §25–28) — цінний матеріал для дослідження українського мовного простору і вивчення історії української мови.

§29. Ще один визначний дослідник говірок Мараморощини — І. Панькевич. 1934 року вийшла друком його стаття “Говір сіл ріки Рускої був. Марамороша в Румунії”, у якій автор описав звичаї і побут місцевого населення, а також подав деякі фонетичні та морфологічні риси говірок долини р. Рускова — Русь-Полян, Русь-Кривого і Рускови. Працю написано на підставі історичних матеріалів, а також мовних фактів, які автор зібрав у 1931–1932 роках. І. Панькевич зазначив, що ця невелика робота — тільки “...початок серії монографій менших діалектичних областей, які являються konieczністю по опрацюванні загального нарису південно-карпатських діалектів української мови...” [Панькевич 1934: 185].

§30. Досліджуючи окремі населені пункти Підкарпатської Русі, І. Панькевич готував матеріал для загальної монографії південно-карпатських говорів. Протягом десяти років (1922–1932) він обстежив 197 населених пунктів; дослідив в описовому плані українські говірки майже на всій території південних схилів Карпат. На основі зібраних матеріалів 1938 року І. Панькевич видав монографію “Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей” [Панькевич 1938], у якій проаналізував фонетичну систему та морфологічну будову південно-карпатських говорів української мови, навів зразки бесіди, народні пісні тощо. Із 14 українських сіл Мараморощини у згаданій роботі І. Панькевич використав мовні факти говірок долини ріки Рускова — Русь-Полян, Русь-Кривого і Рускови, а також говірок с. Вишня Рівна і частково с. Луг.

І. Панькевич указав на географічне поширення найтиповіших діалектних рис деяких південно-карпатських говорів, на їхній історичний розвиток та спільні риси між окремими говірковими групами.

Праця І. Панькевича “Українські говори Підкарпатської Руси і сумежних областей” — одне з найґрунтовніших досліджень південно-карпатських говорів. Проте й вона має низку недоліків фактичного і методологічного характеру [див.: Широков 1948: 103–110]. Деякі з мовних фактів, що ілюструють конкретне мовне явище, І. Панькевич навів неточно. Зокрема, на його думку, звук [ы] на місці етимологічного [i] ([и]) в говірці с. Вишня Рівна є результатом артикуляції румунського впливу [â]. Отже, в інших українських селах Мараморощини, які, як і с. Вишня Рівна, межують із румунськими селами, теж мусив відбутися цей вплив. Але, як нам відомо, впливу румунської артикуляції звука [â] немає. Причини збереження звука [ы] в говірках сіл Вишня Рівна та Ремети можна пояснити тим, що більшість населення цих сіл — вихідці з тих місцевостей Закарпаття, у говірках яких і сьогодні зберігається давній звук [ы].

§31. Найінтенсивніше дослідження деяких українських говірок Румунії припадає на 50–70-ті роки ХХ ст. Румунські вчені Еміл Петрович та Іон Петруц звернули увагу на гуцульські говірки Сучавщини. До “Лінгвістичного атласу румунської мови” Е. Петрович зібрав матеріал із чотирьох гуцульських сіл (Нісіпіт, Кунунське, Еґріште та Садев) північної Румунії, що розташовані між річкою Сучава та її притокою Бродина. Діалектний матеріал з обстежених сіл було використано в “Румунському лінгвістичному атласі” (Atlasul lingvistic român) [ALR]. До мережі Атласу було включено с. Бродина (картографовано під п. 366).

§32. На основі діалектного матеріалу, який зібрав Е. Петрович, І. Петруц написав монографію “Fonetica graiului huțul din valea Sucevei” [Pătruț 1957], у якій, поміж іншим, розглянув питання про походження гуцулів й етимологію назви *гуцул* [там само: 7–10], подав докладний опис голосних і приголосних звуків.

§33. Від 60-их років минулого століття румунські україністи почали дослідження українських говорів Румунії. Зокрема 1957 року Микола Павлюк опублікував статтю “З історії українських сіл Мараморощини” [Павлюк 1957], а 1958 року — захистив у Харківському університеті кандидатську дисертацію на тему “Українські говори Мараморощини (Румунія)” [див.: Павлюк 1958].⁷

⁷ Аналіз дисертації див.: [Робчук 1999].

§34. 1965 року М. Павлюк у співавторстві з І. Робчуком опублікував два дослідження. У статті “Cu privire la corelațiile consonantice în graiurile ucraînene din Republica Socialistă România” [Pavliuc, Robciuc 1965] автори проаналізували кореляцію приголосних фонем за твердістю—м’якістю та дзвінкістю—глухістю. В іншій статті — “Очерк фонологических систем украинских говоров в Румынии” [Павлюк, Робчук 1965] — коротко згадано історію заселення українських сіл Мараморощини, Сучавщини, Банату та Добруджі; подано класифікацію українських говорів Румунії; указано на фонетичні особливості вокалізму та консонантизму; наведено системи голосних та приголосних фонем, а також опозиції на розрізнення голосних фонем у наголошених та ненаголошених позиціях, на розрізнення приголосних фонем; звернено увагу на кореляцію приголосних фонем за твердістю—м’якістю та за дзвінкістю—глухістю і проілюстровано на прикладах розрізнення цих двох опозицій. За фонологічними та фонетичними ознаками марамороські, банатські та сучавські говірки співвідносять із південно-західними говорами української мови, а добруджанські говірки — із південно-східним типом українських говорів (див. також: §15–23).

§35. Зазначмо, що М. Павлюк та І. Робчук у співавторстві написали ще кілька статей з української діалектології. Зокрема опублікували ґрунтовну статтю “Рефлекси давніх *о*, *е* в нових закритих складах в українських говірках Румунії” [Павлюк, Робчук 1970], у якій на підставі власних спостережень та магнітофонних записів автори зауважують, що і в українських говорах Румунії на місці давніх *о*, *е* виступають різні рефлекси, переважно відмінні від літературної мови. Зокрема в деяких гуцульських говірках Сучавщини на місці давнього *о* в нових закритих складах виявлено рефлекси: [і], [и], [ы], [ү], [іʏ], [иʏ], [ыʏ], [ы^і] [там само: 116–117], а на місці давнього *е* — рефлекси [і], [е], [у], [ү], [ы] [там само: 25–27]: *і* — у всіх досліджуваних говірках, *е* — у деяких говірках Добруджі, *у* — у деяких закарпатських говірках Мараморощини, *ү* — у деяких закарпатських говірках Банату, *ы* — у деяких гуцульських говірках Сучавщини.

У статті наголошено, що в досліджуваних українських говорах Румунії на місці давніх *о*, *е* в нових закритих складах наявна досить велика кількість рефлексів, що доповнює загальну картину рефлексів в українських говорах взагалі. Серед зафіксованих рефлексів на місці давнього *о* збереглися залишки дифтонга [ы^і] (*кы^ін’*, *с кы^ін’ми^е*, *кы^із*, *кы^іл’ко*, *мы^іст* та ін.) [там само: 117]. Це доповнює загальну картину про рефлексіацію давніх *о*, *е* в нових закритих складах та дифтонгізацію

о не тільки в північних, а й у південно-західних говорах, вказує, що це одне й те ж саме явище.

§36. 1971 року М. Павлюк та І. Робчук опублікували статтю “Словозміна іменників в українських говірках Румунської Добруджі” [Павлюк, Робчук 1971^а], у якій зазначили, що українські говірки Добруджі належать до переселенських (див. також: §§10, 22, 23), які майже два століття розвивалися в оточенні різних мов — у минулому контактували з турецькою і болгарською мовами, а тепер — із румунською і російською (липованські говірки). Представники добруджанських говірок — носії різних діалектів (південно-східних та південно-західних говорів), що позначилося й на системі словозміни іменників.

У статті розглянуто систему словозміни іменників. На відміну від традиційного поділу іменників на відміни та методи їхнього опису в літературній мові в цій статті іменники згруповано за типами відмінювання, класами і підкласами за парадигматичним принципом і вказано на основні зв'язки між флексіями в системі відмінювання. Зокрема у статті вказано, що два або більше іменники належать до того самого класу, якщо їхні закінчення збігаються у всіх відмінках (*водá*, *косá*, *ногá*, *рукá*), а якщо не збігаються, то до різних класів (*кос-ú* і *зе^{мн}-í* — Р.в. одн.; *кós-и* і *зémн'-í* — Н.-З.в. мн.). Хоча ці два іменники і входять до різних класів, однак для них характерний той самий тип відмінювання [там само: 141].

§37. 1971 року М. Павлюк та І. Робчук опублікували ще одну статтю — “Фонологічні системи українських говірок Румунії” [Павлюк, Робчук 1971^б], у якій вказано, що українським говорам Румунії властиві три структурно відмінні типи вокалізму — шести-, семи- і восьмифонемні системи. Автори також навели приклади кореляції голосних фонем і приголосних фонем за твердістю–м'якістю та дзвінкістю–глухістю.

§38. Того ж 1971 року у “Працях XII діалектологічної наради” з'явилася стаття М. Павлюка та І. Робчука “Регіональний атлас українських говірок Румунії” [Павлюк, Робчук 1971^в], у якій підкреслено тривалу ізольованість українських говірок Румунії від загальнонародної української мови, що сприяло, з одного боку, збереженню архаїзмів (у лексиці й морфології), з іншого — появі місцевих іновацій (переважно в морфології). Автори зазначили, що мета створення атласу — подати за допомогою картографічного методу систематичний огляд найважливіших мовних явищ із чотирьох областей Румунії, де проживає українське населення. Така праця була б корисною для розв'язання деяких питань змішаних та перехідних говірок. Поява атласу матиме вагоме значення

не тільки для досліджуваних говірок, а й для української діалектології загалом.

§39. У 70-х роках ХХ ст. українські говірки Сучавщини і Мараморощини стали об'єктом дисертаційних досліджень румунських українців.

§40. 1976 року Корнелій Регуш захистив дисертацію на тему “Українські говірки Сучавського повіту” [див.: Reguș 1976]. Автор подає опис фонетичних, морфологічних та лексичних особливостей із дев'яти населених пунктів південної Сучавщини.

§41. 1978 року Дмитро Горват захистив дисертацію на тему “Український говір сіл Кричунова і Тиси (Марамороський повіт)” [див.: Horvath 1978]. Дослідник розглядає фонологічну систему говору, різноманітні питання морфології та лексики.

§42. 1971 року Аспазія Сесерман-Регуш опублікувала статтю “Прийменники в гуцульських та буковинських говірках північної Молдови” [Seserman-Reguș 1971], у якій проаналізувала функціонування прийменників у говірках північної Молдови (буковинські, гуцульські).

§43. При кафедрі слов'янської філології Бухарестського університету проф. Іван Ребошапка разом із групою студентів упродовж 1976–1977 років за спеціальною програмою зібрали лексикографічний матеріал у с. Вишня Рівна на Мараморощині і опублікували його 1977 року (“Український діалектний словник села Вишня Рівна (Мараморош)”) [Reboșarșă 1977]. Словник охоплює біля 1900 слів. Значення слова подано літературною мовою; здебільшого слова ілюструють коротенькі речення. У кінці словника подано сім невеликих текстів і зразки трьох традиційних пісень.

§44. Значним у вивченні українських говірок Румунії є вклад проф. Олекси Горбача, передусім у царині лексикології, лексикографії, ономастики та історії заселення досліджуваних говірок. Проф. Горбач разом із дружиною Анною-Галею Горбач, яка народилася на Сучавщині і добре знає румунську мову, у 70–80-тих роках минулого сторіччя не раз були в Румунії. Зібрали значний діалектний і фольклорний матеріал у селах Поляни (Мараморощина), Бродина та Мелешівці, Негостина (Сучавщина), Муругіль над Дунаєм (Добруджа). На підставі зібраного матеріалу проф. Горбач опублікував низку робіт, присвячених обстеженням українським говіркам Румунії.

§45. Перша зі серії праць про українські говірки Румунії — “Діалектний словник північно-добруджанської говірки с. Муругіль над Дунаєм” [Горбач 1969]. Окрім діалектного словника цієї говірки, автор коротко подав історію заселення села, низку топонімів села та прізвищ місцевих

українців, хоча деякі з них уже зруmunізовані або зрусифіковані, напр.: Багаческу, Лазоренку чи Кірілов, Ніколаєв та ін. Також О. Горбач подав короткі відомості з фонетики, морфології, синтаксису, акцентуації та лексики досліджуваної говірки.

§46. Наступні дві праці проф. Горбач присвятив говіркам Сучавщини: “Південнобуковинська гуцульська говірка й діалектний словник с. Бродина, повіту Радівці (Румунія)” [Горбач 1977⁶] та “Південнобуковинська говірка с. Мелешовець бл. Радовець (Румунія)” [Горбач 1977⁸].

§47. Під час літніх відвідин с. Бродина в 1967–1974 роках О. Горбач зібрав для діалектного словника матеріали з різних галузей суспільно-господарського життя та побуту населення [Горбач 1977⁶]. Ці відомості слугували також основою для кількох статей [Горбач]. У вступі до Словника говірки с. Бродина О. Горбач згадав попередні дослідження цієї говірки (див. також: §§ 31, 32), коротко розглянув фонетичні й морфологічні особливості цієї говірки, навів приклади з ономастики, показав здрібнілі форми власних імен та їхню скорочену форму в кличному відмінку (*Амбрóсійко* – *Амбрó!* *Андрійко* – *Андрі!* *Семенко* – *Семé!* *Каліна* – *Калі!* *Катеріна* – *Катері́!*). У передмові до Словника дослідник зазначив, що особливо помітний румунський вплив у лексиці.

§48. У вступній частині до праці “Південнобуковинська говірка с. Мелешовець бл. Радовець (Румунія)” [Горбач 1977⁸] О. Горбач коротко схаактеризував фонетичні, морфологічні та лексичні особливості говірки, а також зазначив, що давній український фольклор уже призабуто, що “весільні звичаї теж утратили багато з давнього багатства”, лексика зазнала значного німецького та румунського впливу. Цей вплив відображений у Словнику.

Додатком до названих вище лексикографічних праць стали зразки різнотематичних текстів (про господарку, роботу в бутині, життя за царя Франца Йосифа) та тексти обрядових пісень.

2003 року опубліковано (за картотекою) ще одну лексикографічну працю О. Горбача “Словник говірки с. Негостина (Румунія)” [Горбач 2003]. Цю публікацію коментує стаття Анни-Галі Горбач про те, як професор збирав у Румунії діалектологічні матеріали [Горбач А. 2003].

§49. Гуцульські говірки Мараморощини в рамках проекту “Словник гуцульських говірок” стали об’єктом зацікавлень львівських діалектологів із відділу української мови Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. Записи діалектної лексики та фразеології, діалектних текстів (1999, 2000) у с. Красний (Crasna) на Мараморощині — поповнили картотеку Словника гуцульських говірок, а також стали основою циклу

статей про досліджувану говірку [див.: Хобзей 2002^а, Хобзей 2002^б, Хобзей 2002^в, Хобзей 2002^г, Олійник 2002].

§50. Ще один осередок на Україні, у якому впродовж останніх років з'являються праці про українські говірки Румунії — Чернівецький національний університет ім. І. Федьковича [див.: Тарновецька, Ковбасюк 2000, Чорней 2003].

§51. Із-посеред видань про українські говірки Румунії, опублікованих наприкінці ХХ — на початку ХХ сторіч вирізняються дві публікації.

§52. Перша — це “Студії і статті” Івана Робчука [Робчук 1999].⁸ Більшість діалектологічних досліджень, які вміщено у Студіях, була вже опублікована в різних збірниках і періодичних виданнях Києва і Бухареста (1969–1996 р). Деякі з них написані у співавторстві з М. Павлюком (див. також: §§ 34–38).

У першій статті “З історії вивчення українських говірок Румунії” зазначено, що загальна кількість українського населення Румунії становить приблизно 300 тисяч осіб, котрі проживають у Мараморошині, Сучавщині, Добруджі та Банаті. За генетичною ознакою автор поділяє українські говірки Румунії на два основні типи: давнє заселення і нове, що виникло внаслідок пізніших переселенських рухів українців [там само: 27–28]. І. Робчук також подав історіографію дослідження українських говірок Румунії [там само: 28–34] (див. також: §§ 25–43).

У розділі “Вивчення українських говірок Румунії” вказано:

- а) на основні фонетичні риси досліджуваних говірок, а саме: збереження давнього звука [ы] (*было, рыби, бык, мы, дорогой*) у деяких говірках Мараморощини та Банату;
- б) на вимову голосних [е], [и] після зубних *д, т, н* із “дифтонгічним забарвленням” (*д'ес'ік', н'єбо, н'ітка, ход'іти*) в деяких гуцульських говірках Сучавщини;
- в) на різні рефлекси давнього *о* в Марамороських, Банатських, Сучавських і Добруджанських говірках [там само: 63–68];
- г) на зміну в деяких позиціях [д'], [т'] на [г'], [к'] (*г'ітка, к'ітка, г'єкувати*) у гуцульських та буковинських говірках Сучавщини;
- д) на особливості вимови шиплячих приголосних [ж], [ч], [ш];
- е) на вимову плавного [р];
- є) на знеголошування або й цілковиту втрату дзвінкості приголосних у кінці складу перед глухими приголосними та в кінці слів [там само: 69–70].

⁸ Рецензії на це видання: [Хобзей 2003].

В інших статтях і студіях, уміщених у книзі, І. Робчук подає детальний фонетичний (с. 71–86) та морфологічний (с. 129–149) опис говірки села Марицеї, докладно описує лексику з погляду її походження (с. 163–184), синтаксичні особливості (с. 151–161) українських говірок Румунії та подає діалектний словник говірки с. Марицея (с. 185–230). Також автор указує на вплив української мови на румунську лексику (с. 225–260) і подає румунські запозичення в українській мові на Буковині (с. 261–286).

П. Гриценко в передмові до книги І. Робчука “Студії і статті” зауважує: “Книга І. Робчука є вдалою спробою конденсованої репрезентації багатопланової інформації про українські говірки Румунії, їх типи, відношення до інших діалектних систем української мови, про стан збереження архаїки у цих переважно старожитніх діалектів, про характер і наслідки міжмовної взаємодії у цьому континуумі. Це цілісний і виразний портрет одного з ареалів побутування української мови, створений багаторічною сумлінною працею Дослідника” [Гриценко 1999: 19].

§53. Останньою фундаментальною працею про дослідження українських говорів Румунії щодо опису фонетичних рис і фонологічних систем, морфологічних, синтаксичних і лексичних особливостей, а також іншомовних лексичних елементів (румунських угорських, німецьких, польських, чеських, турецьких та ін.) є праця Миколи Павлюка та Івана Робчука “Українські говори Румунії: Діалектні тексти” [Павлюк, Робчук 2003]. Ця робота підсумовує всі дотеперішні дослідження закарпатського (Мараморош, Банат), гуцульсько-буковинського (Мараморош, Сучава) та степового типів українських говорів Румунії.

Першу частину книги розпочинає передмова “Тексти як джерело дослідження українських говірок Румунії” (с. I–XIV) доктора філологічних наук професора П. Гриценка. Далі вміщено Вступ (англійською, румунською та українською мовами), подано принципи транскрибування та умовні скорочення. У розділі “Загальна характеристика українських говорів Румунії” окремими підрозділами подано “Історико-географічну довіку” про заселення українських сіл Румунії” і “Класифікацію українських говорів Румунії”.

У роботі описано фонетичні особливості та фонологічну структуру досліджуваних говірок (с. 27–56), охарактеризовано морфологічні, синтаксичні, лексичні особливості досліджуваних говірок та принципи укладання діалектних текстів (с. 57–104).

Основна частина книги — “Діалектні тексти” (с. 105–632) — одна з найбільших опублікованих збірок українських діалектних текстів [пор. також: ГЧЗ; Czyżewski, Warchoń 1998 та ін.]. У текстах відображено

тематику з найрізноманітніших ділянок занять українців Мараморощини, Банату, Сучавщини та Добруджі. Вони подають цікаву, часто невідому ще інформацію для діалектологів, соціолінгвістів, етнографів і фольклористів (с. 9–10). Опубліковані тексти — надійне, ґрунтовне джерело подальших досліджень звичаїв, побуту, фольклору, впливу іншомовних елементів та різних мовних явищ, які внаслідок відриву українців Румунії від будь-якого впливу на них із боку української літературної мови, зберегли, з одного боку, лексичні та морфологічні архаїзми, а з іншого боку, у досліджуваних говірках виникли різні інноваційні форми.

Завершують книгу “Словник діалектних текстів” (с. 633–718), який містить понад 2100 слів, “Селективна бібліографія”, “Резюме” англійською, румунською та українською мовами, а також “Додатки” (с. 749–754): а) список населених пунктів та інформаторів та б) карти (1. Карта Румунії з позначенням чотирьох регіонів, у яких компактно проживають українці Румунії; 2. Карта Румунії з позначенням закарпатських, гуцульських, буковинських і степових говірок та їхня приналежність до двох основних діалектних груп української мови — південно-західного та південно-східного наріччя; 3. Загальна карта говорів української мови з позначенням їхнього поширення на території України й у деяких сусідніх країнах).

ЛІТЕРАТУРА

- Верхратський 1899 — Верхратський І. Знадоби до пізнання угорско-руських говорів. — Ч. І: Говори з наголосом движимим // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. — Львів, 1899. — Кн. І. — Т. XXVII–XXX.
- Верхратський 1901 — Верхратський І. Знадоби до пізнання угорско-руських говорів — Ч. II: Говори з наголосом сталим // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. — Львів, 1901. — Т. XL, XXIV, XLV.
- Врабіє 1963 — Врабіє Е. Место славянских говоров на территории РНР в системе славянских языков и их значение для славянской диалектологии // *Romanoslavica*. — IX. — București, 1963.
- Горбач 1969 — Горбач О. Діалектний словник північно-добруджанської говірки с. Муругиль над Дунаєм // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. — Т. 185. — Збірник філологічної секції. — Т. 34. — Нью Йорк — Париж — Торонто, 1969. — С. 59–83.
- Горбач 1977^а — Горбач О. Марамороська говірка й діалектний словник с. Поляни над р. Русковою (Румунія) (1977) // Зібрані статті. VIII: Історія мови. Діалектологія. Лексикологія. — Мюнхен, 1997. — С. 276–223.
- Горбач 1977^б — Горбач О. Південнобуковинська гуцульська говірка й діалектний словник с. Бродина, повіту Радівці (Румунія) (1977) // Зібрані статті.

- VIII: Історія мови. Діалектологія. Лексикологія. – Мюнхен, 1997. – С. 123–275.
- Горбач 1977^a — Горбач О. Південнобуковинська говірка с. Мелешовець бл. Радовець (Румунія) (1977) // Зібрані статті. VIII. Історія мови. Діалектологія. Лексикологія. – Мюнхен, 1997. – С. 123–376
- Горбач 2003 — Горбач О. Словник говірки села Негостина (Румунія) // Діалектологічні студії 3.: Збірник пам'яті Ярослави Закревської. – Львів, 2003. – С. 422–453.
- Горбач А 2003 — Горбач А-Г. ...У пошуках за українськими говірками Румунії // Діалектологічні студії 3.: Збірник пам'яті Ярослави Закревської. – Львів, 2003. – С. 419–421.
- Гриценко 1999 — Гриценко П. До глибини народної мови: Іван Робчук і його дослідження українських говірок Румунії // Робчук І. Студії і статті. – Бухарест, 1999.
- ГЧЗ — Говірки Чорнобильської зони: Тексти. – Київ, 1996.
- ГУ — Історія Української РСР. – Т. I. – Київ, 1951.
- Муқан 1960 — Муқан А.М. Українські наддунайські говірки // Діалектологічний бюлетень. – Вип. VII. – Київ, 1960.
- Неедлы 1954 — Неедлы З.Р. История Закарпатской Руси до XIV ст. // Известия АН СССР: Серия истории и философии. – Т. II. – № 4. – Москва, 1954.
- Олійник 2002 — Олійник М. Фразеологія говірки с. Красна (Румунія) на тлі фразеології української мови // *Rozprawy Slawistyczne*. 19 – Lublin, 2002. – С. 169–179.
- Павлюк 1957 — Павлюк М. З історії українських сіл Мараморощини // Новий вік. – № 134–136. – Бухарест, 1957.
- Павлюк 1958 — Павлюк Н. Украинские говоры Мараморощины: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Харьков, 1958.
- Павлюк, Робчук 1965 — Павлюк М., Робчук І. Очерк фонологических систем украинских говоров в Румынии // *Revue roumaine de linguistique*. – Т. X. – № 6. – 1965.
- Павлюк, Робчук 1970 — Павлюк М., Робчук І. Рефлекси давніх **о**, **е** в нових закритих складах в українських говірках Румунії // Праці XIII республіканської діалектологічної наради. – Київ, 1970. – С. 113–121.
- Павлюк, Робчук 1971^a — Павлюк М., Робчук І. Слововзміна іменників в українських говірках Румунської Добруджі // Українська діалектна морфологія. – Київ, 1971. – С. 140–152.
- Павлюк, Робчук 1971^b — Павлюк М., Робчук І. Фонологічні системи українських говірок Румунії // Праці XII республіканської діалектологічної наради. – Київ, 1971. – С. 114–126
- Павлюк, Робчук 1971^b — Павлюк М., Робчук І. Регіональний атлас українських говірок Румунії // Праці XII республіканської діалектологічної наради. – Київ, 1971. – С. 24–36.
- Павлюк, Робчук 2003 — Павлюк М., Робчук І. Українські говори Румунії: Діалектні тексти. – Едмонтон – Львів – Нью-Йорк – Торонто, 2003. – 784 с.
- Панькевич 1934 — Панькевич І. Говір сіл ріки Рускої був. Марамороша в Румунії // Науковий збірник “Просвіта”. – Т. X. – Ужгород, 1934.
- Панькевич 1938 — Панькевич І. Українські говори Підкарпатської Руси і сумежних областей. – Ч. I. – Прага, 1938.

- Перени 1947. — Перени И. Из истории закарпатских украинцев, 1849–1914 // *Studia Historica*. — № 14. — Будапест, 1947.
- Регуш, Регуш 1984 — Регуш А., Регуш К. Прислівники в українських говірках Сучави // *Обрії*. — Бухарест, 1984. — С. 187–203.
- Річко 1965 — Річко В. Фонетичні особливості української говірки села Чукурови в румунській Добруджі // *Територіальні діалекти і власні назви*. — Київ, 1965.
- Річко 1982 — Річко В. Морфологічні особливості української говірки села Чукурова Тульчанського повіту // *Обрії*. — Бухарест, 1982.
- Робчук 1979 — Робчук І. Вивчення українських говірок в Румунії // *Обрії*. — Бухарест, 1979. — С. 222–227.
- Робчук 1999 — Робчук І. Студії і статті. — Бухарест, 1999
- Тарновецька, Ковбасюк 2000 — Тарновецька Л., Ковбасюк А. Семантичні діалектизми української мови (на матеріалі марамороських та буковинських говірок) // *Науковий вісник Чернівецького університету. — Слов'янська філологія: Збірник наукових праць*. — Вип. 83. — Чернівці, 2000. — С. 151–166.
- Феделеш 1922 — Феделеш В.И. История Подкарпатской Руси. — Мукачево, 1922.
- Хобзей 2002^a — Хобзей Н. До студій української мови на Мараморощині в Румунії // *Język mniejszości w otoczeniu obcym / Red. J. Riger*. — Warszawa, 2002. — S. 211–213.
- Хобзей 2002^b — Хобзей Н. Лексика говірки села Красний на Мараморощині в Румунії // *Język mniejszości w otoczeniu obcym / Red. J. Riger*. — Warszawa, 2002. — S. 209–215.
- Хобзей 2002^b — Хобзей Н. Лексика календарної обрядовості в українських говірках Мараморощини та Сучавщини на тлі гуцульських говірок // *Rozprawy Slawistyczne*. 19. — Lublin, 2002. — С. 143–155.
- Хобзей 2002^r — Українські говірки Мараморощини: з методології та методики досліджень // *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki: Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Karolowi Dejniewicz / Pod red. Sławomira Gali*. — Łódź, 2002. — С. 75–81.
- Хобзей 2003 — Хобзей Н. Дослідження українського мовного простору Румунії у студіях Івана Робчука [рец. на:] Robciuc I. *Studii şarticole*. — Bucureşti: Mustang, 1999. — 289 s. // *Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей*. — Львів, 2003. — С. 563–566.
- Чорней 2003 — Чорней К. Кореляція твердості–м'якості приголосних у буковинських говірках Сучавщини (у Румунії) // *Науковий вісник Чернівецького університету*. — Вип. 170–171: *Слов'янська філологія: Збірник наукових праць на пошану професора Костянтина Германа з нагоди його 75-річчя*. — Чернівці, 2003. — С. 58–64.
- Широков 1948 — Широков А.Г. [рец. на:] Панькевич І. Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей. — Ч. I. — Прага, 1938 // *Бюлетень діалектологічного сектора Інститута руского языка, АН СРСР*. — Вип. 2. — 1948. — С. 103–110.
- ALR — *Atlasul lingvistic român / Serie nouă*. Editura Academiei R.P.R. — Vol. I–II. — 1956. — Vol. III (1961). — Vol. IV (1965). — Vol. V (1966). — Vol. VI (1969). — Vol. VII (1972).
- Arbore 1920 — Arbore A. *Aşezările lipovenilor şi ruşilor în Dobrogea*. — Vol. I. — Bucureşti, 1920.

- Bogdan 1913 — Bogdan I. Documentele lui Ștefan cel Mare. — Vol. I–II. — București, 1913.
- Costăchescu 1931 — Costăchescu M. Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare. — Vol. I. — Iași, 1931.
- CR 1936 — Calendarul Românului. — Anul XLVIII. — Caransebeș, 1936. — C. 124.
- Czyżewski, Warchoł 1998 — Czyżewski F., Warchoł S. Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny. — Lublin, 1998.
- Filipașcu 1940 — Filipașcu A. Istoria Maramureșului. — București, 1940;
- Horvath 1978 — Horvath D. Graiul ucrainean din Crăciunești și Tisa (județul Maramureș): Автореф. дис. ... др. наук. — București, 1978.
- Iorga 1915 — Iorga N. Chestia rutenească în Bucovina // Revista istorică. — № 1–2. — București, 1915.
- Filipașcu 1940 — Filipașcu A. Istoria Maramureșului. — București, 1940.
- Mihályi 1900 — Mihályi I. Diplome maramureșene din sec. XIV – Maramureș–Sighet, 1900.
- Morariu 1942 — Morariu T. Maramureșul în organismul etnic și politic al Țării Românești. — București, 1942.
- Pavliuc, Robciuc 1965 — Pavliuc N., Robciuc I. Cu privire la corelațiile consonantice în graiurile ucrainene din Republica Socialistă România // Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani / Editura Academiei R. S. R. — București 1965. — P. 671–676.
- Pavliuc 1991 — Pavliuc N. Morphological Peculiarities of the Ukrainian Dialects of Northern Moldova (Romania) // Living Record. Essays in Memory of Constantine Bida. — Ottawa, 1991. — S. 403–417.
- Pătruț 1957 — Pătruț Ion. Fonetica graiului huțul din valea Sucevei / Editura Academiei R.P.R. — București, 1957.
- Reboșapcă 1977 — Glosar dialectal ucrainean din comuna Rona de Sus (Maramureș) / Întocmit I. Reboșapcă. — București, 1977.
- Reguș 1976 — Reguș C. Considerații privind graiurile ucrainene din județul Suceava: Автореф. дис. ... др. наук. — București, 1976.
- Seserman-Reguș 1971 — Seserman-Reguș A., Prepozițiile în graiurile (bucovinieni și huțule) din nordul Moldovei // Studii de slavistică. — Vol. II. — București, 1971. — P. 217–254.
- Werchratskij 1883 — Werchratskij J. Über die Mundart der Marmaroscher Ruthenen. — Stanislav, 1883. — 50 s.
- Werchratskij 1908 — Werchratskij J. Дещо до говору Буковинсько-руського // Zbornik u slavu Vatroslava Jagića. — Berlin, 1908. — C. 423–432.

SUMMARY

The author informs about the history of Ukrainian settlements in Romanian villages. The classification of sub-dialects of this area is presented. The author delineates Zakarpattia, Hutsul, Bukovyna sub-dialects of the Southwestern dialect of Ukrainian, as well as the Steppe sub-dialects of the Southeastern Ukrainian dialect. The article also incorporates detailed information about the scholarly work on the Ukrainian sub-dialects of Romania by: I. Verchrats'kyi, I. Pan'kevych, E. Petrovych, I. Petrutsa, M. Pavliuk, I. Robchuk and others.

УДК 811.161.2'282.2(439)

Оксана Ковач
Будапешт

УКРАЇНСЬКА ДІАЛЕКТОЛОГІЯ В УГОРЩИНІ

The History of Ukrainian Dialectology in Hungary

Початком української діалектології в Угорщині можна вважати вихід у світ 1910 року діалектологічної праці Олександра Бонкала “Опис фонетики малоросійської рахівської говірки”. Однак поява цієї праці мала свої передумови. Тогочасна угорська славістика була знаною у світі, її пов’язують із постатями Оскара Ашбота, Яноша Меліха та Іштвана Кнежі. Проаналізувавши дослідження угорських славістів кінця XIX – початку XX ст., побачимо, наскільки тісно пов’язані вони з тогочасним загальнослов’янським контекстом; на сторінках праць учені дискутували з В. Вондраком, Ф. Міклошичем, А. Лескіним, І. Ягичем, О. Соболевським, О. Шахматовим, Е. Бернекером, Ф. Буслаєвим, І. Верхратським, Б. Грінченком. Великий вплив на формування української діалектології в Угорщині мали праці Івана Верхратського “Знадоби до пізнання угорських говорів” (Львів, 1899; 1901), монографія Олафа Броха “Угорорусское наречие села Убли” (Санкт-Петербург, 1899), а також його статті, присвячені українсько-словацькому мовному пограниччю. Особливе значення для вивчення українських діалектів в Угорщині мали роботи І. Панькевича, насамперед “Українські говори Підкарпатської Русі і сусідніх областей” (Прага, 1938). У XX ст. на історичну діалектологію вплинули також праці А. Петрова про історію Закарпаття (у “Матеріалах

для истории Угорской Руси; I–VIII” (1905–1923) опубліковано численні мовні пам’ятки Закарпаття, до деяких із них додано опис основних фонетичних та морфологічних рис).

Розвиток української діалектології тісно пов’язаний із розвитком угорської україністики взагалі. Інформація про українські діалекти іноді з’являлася як коментарі чи додатки до граматик, словників, фольклорних збірок. Уперше систематизовані відомості про українські закарпатські говірки з’явилися у граматиці Михайла Лучкая “Grammatica slavo-ruthena seu vetero-slavicae, et actu in montibus carpathicis parvo-russicae, seu dialecti vigentio lingua” (Budae, 1830). Латинська назва свідчить про те, що автор розглядав і форми церковнослов’янської мови, і паралельні мовні явища закарпатських говірок. У Граматиці також наведено зразки діалектних текстів. Важливе значення для розвитку угорської україністики мав словник Ласло Чопея “Rutén-magyar szótár” (1883 р.) та альманах “Русалка Дністровая”, що вийшов 1837 року в Будаїській королівській друкарні; в обох виданнях було подано, крім іншого, діалектну лексику. Розвиткові української діалектології сприяли публікації невеликих за обсягом пам’яток: грамоти Імстичівського та Заріцького монастирів, — які опублікував А. Кралицький у 60–70-х рр. XIX ст. в газеті “Світ” (Ужгород). 1893 року в Ужгороді вийшла також “Христоматія церковнославянских и угрорусских литературных памятников с прибавлением угрорусских народных сказок на подлинных наречиях” Євменія Сабова, у якій зроблено спробу визначити основні періоди розвитку закарпатської літератури.

У XX ст. неабияке значення для україністики мала діяльність Гіадора Стрипського — збирача мовних пам’яток Закарпаття; деякі він опублікував у праці “Старша руська письменность на Угорщині” (Ужгород, 1907). Г. Стрипський був відомий також своєю культурно-просвітницькою діяльністю. Згадаймо, що 1916 року в Будапешті він видавав журнал “Ukránia” (вийшло 20 номерів). 1907 року в Ужгороді опубліковано “Gyakorlati kisorozs (rutén) nyelvtan” (Практична малоросійська (рутенська) граматики) Августина Волошина, що містила коментарі до багатьох діалектних рис. Безперечно, розвиткові української діалектології сприяли й дослідження історика А. Годинки, фольклориста М. Врабеля, наукові та джерелознавчі публікації Ю. Яворського.

Розвиток української діалектології в Угорщині за обсягом і методами досліджень можна поділити на два етапи: перший, пов’язаний з іменем Олександра Бонкала (1880–1959), — перша чверть XX ст.; початок другого — 50-ті роки XX ст., — пов’язаний із науковою діяльністю Еміля Ба-

лецького (1919–1981), а від 60-х років XX ст. — із дослідженнями Ласло Деже (нар. 1927).

Потреба вивчати українські діалекти виникла через етнічний склад населення. 1910 року О. Бонкало писав, що в Угорщині проживає майже півмільйона україномовних осіб. Учений народився в с. Рахів (тепер — районний центр Закарпатської обл. України), прекрасно володів місцевою гуцульською говіркою. Вищу освіту здобув у Будапештському, Лейпцизькому та Санкт-Петербурзькому університетах. Від 1918 року був дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. У 1917–1924 роках — професор Будапештського університету. Основна діалектологічна праця О. Бонкала “A rahói kisorozs nyelvjárás leíró hangtana” (“Описова фонетика рахівської малоросійської говірки”) (Gyöngyös, 1910).¹ Діалектологічні дослідження О. Бонкала мали резонанс у працях українських діалектологів та угорських славістів. Рецензії Оскара Ашбота на праці О. Бонкала за обсягом наближаються до рецензованих праць. О. Ашбот використовував численні джерела тогочасної україністики та славістики, покликаючись, наприклад, на І. Верхратського, О. Огоновського, О. Соболевського, А. Волошина. Зокрема, високо оцінюючи статтю О. Бонкала “A *sę* refl. a hucul-kisorozsban” (Рефлекси *sę* в гуцульсько-малоросійській мові) (Nyelvtudomány, №4, Budapest, 1912–1913), присвячену рефлексам *-ся* в українських гуцульських говірках, О. Ашбот водночас полемізує з автором, заперечуючи твердження О. Бонкала, що рухомість *-ся* зберегли тільки гуцульські говірки. Рецензент покликається на відомості про вживання частки *-ся* в діалектах та в літературній мові, які отримав листовно від В. Гнатука.

Наступний яскравий етап української діалектології в Угорщині пов’язаний з іменем Еміля Балецького. Виходець із Закарпаття, філологічну освіту він одержав у Будапештському та Празькому університетах. Від 60-х років минулого сторіччя — професор та завідувач кафедри російської мови та літератури Будапештського університету. Основна тематика статей Е. Балецького — слов’янські (українські) запозичення в угорській та угорські запозичення в українській мовах, мовний аналіз писемних пам’яток Закарпаття. У рамках програми Угорської академії

¹ Її появі передувала важлива для угорської славістики подія: 1909 року за рекомендацією лінгвістичної комісії було схвалено видання серії “Слов’янські діалекти в Угорщині”. Перший випуск цієї серії вийшов під керівництвом Оскара Ашбота, на жаль, він виявився й останнім.

наук щодо вивчення слов'янських діалектів на території Угорщини (50-ті рр.) Е. Балецький упродовж кількох років збирав діалектний матеріал української говірки с. Комлошка, розташованого в області Абауй-Земплін (він уперше описав цю ізольовану говірку, І. Верхратський та І. Панькевич тільки згадували про неї). В україністичній літературі є покликання на монографію про говірку цього села, але Е. Балецький опублікував тільки розділи, присвячені топоніміці, ономастиці й історії заселення с. Комлошки. Після смерті Е. Балецького було опубліковано його записи діалектних текстів (див.: Література).

Значний вплив на розвиток україністики та української діалектології в Угорщині мали фундаментальні дослідження та низка статей з історичної діалектології закарпатських говірок Ласла Деже. У 60-х рр. ХХ ст. Л. Деже — співробітник Будапештського університету, від 1975 року — професор і завідувач кафедри загального мовознавства Дебреценського університету, а від 1985 року — професор та завідувач кафедри угорської мови та літератури Падуанського університету (Італія). Наукові зацікавлення Л. Деже насамперед зосереджені на історичній діалектології, на аналізі мови пам'яток XVI–XVIII ст. (див.: Література). Його основні праці проливають світло на історію заселення Закарпаття та розвиток закарпатських діалектів. Дослідження Л. Деже цікаві й цінні методологічним підходом — синтезом мовного аналізу пам'яток, історичних джерел, статистичних і статичних діалектологічних даних.

Історія розвитку славістики та україністики в Угорщині яскраво свідчить про те, що угорські дослідники справді зробили вагомий внесок у розвиток української діалектології.

ЛІТЕРАТУРА

A magyarországi sláv nyelvtudomány bibliográfiája 1985-ig [Бібліографія угорської мовознавчої славістики до 1985р.]. – Budapest, 1990.

Bonkáló Sándor (Олександр Бонкало)

Bonkáló S. A rahói kisorozs nyelvjárás leíró hangtana [Описова фонетика рахівської малоросійської говірки]. – Gyöngyös, 1910. – 49 s.

Bonkáló S. Hucul népmese [Гуцульська народна казка] // Nyelvtudomány. – № 3. – Budapest, 1910–1911. – S. 197–201.

Bonkáló S. A *sę* refl. a hucul-kisorozsban [Рефлекси *sę* у гуцульсько-малоросійській мові] // Nyelvtudomány. – № 4. – Budapest, 1912–1913. – S. 41–43.

- Bonkáló S. Tagadómondat a magyar-kisorozs nyelvben [Заперечне речення в угромалоросійській мові] // Nyelvtudomány. – № 4. – Budapest, 1912–1913. – S. 219–221.
- Bonkáló S. Az orosz (nagyorosz) és a rutén (kisorozs vagy ukrainai) irodalmi nyelv kérdéséhez [До питання російської (великоруської) та рутенської (малоросійської чи української) літературних мов] // Nyelvtudomány. – № 5. – Budapest, 1914–1915. – S. 81–110.
- Bonkáló S. Ruténeink írásreformja [Реформа письма рутенів Угорщини] // Magyar Figyelő 6/2. – Budapest, 1916. – S. 333–346, 404–412.
- Bonkáló S. Magyar elemek a rutén irodalomban [Угорські елементи у рутенській літературі] // Emlékkönyv Balassa Józsefnek, a Magyar Nyelvőr szerkesztőjének 70. Születése napjára. – Budapest, 1934. – S. 42–45.
- Bonkáló S. Cambel és rutének [Цамбел і рутени] // Czambel emlékkönyv. – Pécs, 1937. – S. 138–145.
- Балецкий Эмиль (Baleczky Emil)**
- Балецкий Э. Самозвук *ő* въ бережском говоре // Литературна неделя. – № 5. – Ungvár, 1942. – S. 222–224.
- Балецкий Э. К вопросу о значении и этимологии слова *d'ug* // Études Slaves et Roumaines. – Budapest, 1948. – № 1. – S. 106–111.
- Балецкий Э. О языковой принадлежности и заселении села Комлошки в Венгрии // Studia Slavica. – № 2. – Budapest, 1956. – S. 345–363.
- Балецкий Э. Памятник украинского делового языка XVII века // Studia Slavica. – № 2. – Budapest, 1956. – S. 373–381.
- Балецкий Э. Из наблюдений над значением и распространением слова *d'ug* // Studia Slavica. – № 3. – Budapest, 1957. – S. 223–233.
- Балецкий Э. Венгерские заимствования в лемковском говоре села Комлошка в Венгрии // Studia Slavica. – № 4. – Budapest, 1958. – S. 23–46.
- Балецкий Э. Из словарного состава украинских карпатских говоров. – Studia Slavica. – № 4. – Budapest, 1958. – S. 399–404.
- Балецкий Э. Эгерский рукописный ирмологий // Studia Slavica. – № 4. – Budapest, 1958. – S. 293–319.
- Балецкий Э. Из словарного состава карпатских (украинских) говоров // Studia Slavica. – № 5. – Budapest, 1959. – S. 181–192.
- Балецкий Э. Венгерское *kert* в закарпатских украинских говорах (Из наблюдений над морфологическим оформлением венгерских имен существительных в закарпатских украинских говорах) // Studia Slavica. – № 6. – Budapest, 1960. – S. 247–265.
- Балецкий Э. Новый этап в исследовании говоров Закарпатья: Диалектологические сборники // Studia Slavica. – № 8. – Budapest, 1962. – S. 1–27.
- Балецкий Э. О путях заимствования украинским языком термина *antal* // Studia Slavica. – № 8. – Budapest, 1962. – S. 437–442.
- Балецкий Э. О некоторых венгерских заимствованиях в украинском языке (Венгерские заимствования в произведениях Н.Л. Устияновича) // Studia Slavica. – № 9. – Budapest, 1963. – S. 337–386.
- Балецкий Э. *Урик, урюк, орек* в украинском языке: К вопросу о сохранении заимствований // Studia Slavica. – № 11. – Budapest, 1965. – S. 44–70.
- Балецкий Э. К вопросу о некоторых названиях профессий: На материале карпатских украинских говоров // Studia Slavica. – № 12. – Budapest, 1966. – S. 23–33.

- Балецкий Э. Церковнославянский язык и славянские диалекты (На основании карпатских украинских диалектов) // *Studia Slavica*. – № 25. – Budapest, 1979. – S. 31–36.
- Балецкий Э. Диалектные записи из Комлошки // *Studia Slavica*. – № 26. – Budapest, 1980. S. 97–138.
- Dezső László (Ласло Деже)**
- Dezső L. A kárpátaljai írásbeliség emlékei (Úrbéri feljegyzések). – Budapest, 1965. – 11 p. (A Budapesti Egyetemi Könyvtár Kiadványai, 26).
- Деже Л. Материалы к словарю закарпатской литературы XVI–XVII вв. – Budapest, 1965. – 469 с. – 16 mikrolap (A Magyar Tudományos Akadémiai Könyvtárának mikrokivadványai, 6).
- Деже Л. Очерки по истории закарпатских говоров. – Budapest, 1967. – 305 с. + 5 карт.
- Деже Л. Украинская лексика сер. XVI века, Няговские Поучения (Словарь и анализ). – Дебрецен: KLTE, 1985. – 525 с.
- Деже Л. Урбарильные записи с. Мараморошской Верховины (Материалы к исторической диалектологии закарпатских украинских говоров) // *Studia Slavica*. – № 3. – Budapest, 1957. – S. 235–260.
- Dezső L. Adalékok a délmáramarosi *u-zó* nyelvjárás XVI–XVIII. századi fejlődéséhez s. kandidátusi disszertációjának vitája [Обговорення кандидатської дисертації “Матеріали до розвитку південномараморської укаючої говірки XVI–XVIII ст.”] // *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei*. – № 12. – Budapest, 1958. – S. 354–361.
- Деже Л. К вопросу о венгерских заимствованиях в Закарпатских памятниках XVI–XVIII вв. // *Studia Slavica*. – № 4. – Budapest, 1958. – S. 71–96.
- Деже Л. К вопросу о венгерских заимствованиях в закарпатских памятниках XVI–XVIII вв. // *Studia Slavica*. – № 7. – Budapest, 1961. – S. 139–176.
- Деже Л. О синтаксисе украинских грамот (Сложноподчиненные предложения) // *Slavica*. – № 2. – Debrecen, 1962. – S. 59–83.
- Dezső L. A szókincs és nyelvtan sztatistikai vizsgálata (ukrán nyelvtörténeti anyagon) [Статистичні дослідження лексики та граматики (на матеріалі хронологічних даних української мови)] // *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei*. – № 21. – Budapest, 1964. – S. 215–233.
- Dezső L. О лексике закарпатской украинской литературы XVI–XVII вв. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae* // *Sectio Philologica*. – № 6. – Budapest, 1965. – S. 117–135.
- Dezső L. О языке урбарильных записей 1771–1774 гг. // *Studia Slavica*. – № 11. – Budapest, 1965. – S. 71–93.
- Dezső L. Лексика сельского хозяйства и промышленности в закарпатской деловой письменности XVI–XVIII вв. // *Studia Slavica*. – № 12. – Budapest, 1966. – S. 81–86.
- Dezső L. Статистическое исследование словообразования в языковых памятниках // *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*. – № 16. – Budapest, 1966. – S. 43–62.
- Dezső L. О синтаксисе украинских грамот. II (Сложноподчиненные предложения) // *Slavica*. – № 7. – Debrecen, 1967. – S. 3–26.

- Dezső L. К вопросу об исторической типологии славянского порядка слов (На основе сербохорватского и украинского языков XIV в.) // *Studia Slavica*. – № 14. – Budapest, 1968. – S. 101–117.
- Dezső L. Материалы к исторической диалектологии закарпатских говоров. – *Studia Slavica*. – № 15. – Budapest, 1969. – S. 45–72.
- Dezső L. Морфология закарпатских урбариальных записей XVIII в. // *Slavica*. – № 10. – Debrecen, 1970. – S. 88–98.
- Dezső L. Синтаксис сложного предложения урбариальных записей XVIII в. (Сложноподчиненные предложения) // *Slavica*. – № 13. – Debrecen, 1974. – S. 5–20.
- Dezső L. Исторические пласты лексики закарпатского украинского литературного языка XVI века // *Slavica*. – № 14. – Debrecen, 1976. – S. 43–60.
- Dezső L. Статистическое изучение лексики и грамматики (на историческом материале украинского языка) // *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*. – № 26. – Budapest, 1976. – S. 27–53.
- Dezső L. О взглядах и стиле автора Закарпатской Няговской Постиллы середины XVI-го века // *Slavica*. – № 16. – Debrecen, 1979. – S. 5–18.
- Dezső L. О языке украинского полемиста М. Андреллы и закарпатской «народной литературы» XVII в. // *Studia Slavica*. – № 27. – Budapest, 1981. – S. 19–52.

SUMMARY

The author makes a deep survey of the development of Ukrainian dialectology in Hungary since 1910, examines the works of famous Slavonic studies scholars as O. Bonkalo, E. Balets'kyi, L. Dezhe, and provides a rather full lists of works of the researchers mentioned.

УДК 811.161.2'282.2(437.6)

Валентина Федонюк
Київ

З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ СЛОВАЧЧИНИ

A Glimpse at the History of Ukrainian Dialectology in Slovakia

Розвиток україністики у Словаччині протягом останніх п'ятдесяти років в Україні спеціально не досліджували. Про напрями наукових пошуків у мовознавчій галузі, а вона найбільше представлена саме діалектологічними студіями, отримуємо інформацію в бібліографіях і розвідках словацьких дослідників. Зміни, що відбулися в Україні в останні десять років, спонукають як до оцінки з нових позицій здобутків вітчизняної україністики, так і до ретельного аналізу розвитку діаспорного українознавства, зокрема у Словаччині — регіоні, територіально наближеному до України, де українці живуть уже кілька століть.

Перші повоєнні роки для україністики у східнославацьких землях, як вважають словацькі україністи, стали періодом становлення її наукових напрямів. Початок хронологічно збігається з 1952 роком, коли на державному рівні було ухвалено рішення щодо української національної орієнтації в цьому регіоні. Наслідком цього стало створення досить сприятливих умов не тільки для розгортання різноманітної дослідницької діяльності, а й для підготовки кадрів україністів.

Основою для розвитку україністики стали праці відомих тогочасних учених — Івана Панькевича (1887–1958) та Георгія Геровського (1886–1959). Іван Панькевич у довоєнні роки почав укладати “Закарпатський

діалектологічний словник”. Автор встиг підготувати лише літери **А, Б** та початок **В**, загалом картотека словника нараховувала 120–130 тис. карток. Він також написав дві фундаментальні праці — “Нарис українських говорів” та “До питання генези українських закарпатських говорів”, які вийшли друком 1958 року, були результатом його багаторічних спостережень за розвитком української мови цього регіону.

Інший характер мали спостереження Георгія Геровського. Відразу після війни, у часи, коли питання про літературну мову східнославацьких українців мало вагоме значення для їхньої подальшої долі, він створив і опублікував дослідження “Словарный состав южнокарпатского наречия” [Геровський 1946] та “Историческое прошлое, народная речь и народная культура Пряшевщины” [Геровський 1948], де на підставі порівняльного аналізу українських (східнославацьких) говорів із двома літературними мовами — російською та українською, спробував визначити місце діалектів у складі цих мов. Зокрема у праці “Историческое прошлое...”, аналізуючи п’ять виділених груп українських говорів Східної Словаччини, він, як і в попередньому дослідженні, зробив помилковий висновок про те, що вони становлять особливу єдність, яку не можна співвіднести з жодною групою українських “материкових” говорів, а також про те, що говори українців Східної Словаччини належать до російської мови.

Традиції, які започаткували ці вчені, а також актуальні потреби тогочасної науки у вивченні живого мовного матеріалу сприяли тому, що діалектологія на тривалий час стала в україністиці східнославацького регіону провідним лінгвістичним напрямом і значно випередила інші українознавчі напрями. Діалектологія і тепер залишається провідною та важливою галуззю українознавства Словаччини.

У другій половині ХХ століття була вихована ціла плеяда діалектологів-україністів, які досліджували українські говірки на фонетичному, лексичному та граматичному рівнях у синхронному й діахронному аспектах, вивчали функціонування українських говорів загалом і окремих говірок зокрема. Серед відомих діалектологів того часу не можна не згадати імені Василя Латти (1921–1965), чия увага була сконцентрована на дослідженні фонетики і фонології українських говорів Східної Словаччини; саме він підготував перший лінгвістичний атлас цих говорів [Латта 1991]. Широко використовуючи метод лінгвогеографії, учений у багатьох працях описав фонетичні особливості українських говорів Східної Словаччини. У першій із них — “Полногласие в украинских говорах Восточной Словакии” — учений зробив висновок, що походження неповноголосних форм — наслідок лексичних запозичень зі словацької,

польської та старослов'янської мов [Латта 1959]. У подальших студіях В. Латта розмірковував над рефlekсами праслов'янських *ę, o* (та зміну *u > i*), сполученням звуків **ort, *olt, *jo, *gv, *dl, *tl, *dm, *dj, *tj, *gt, *kt*, губних приголосних *+j* в українських говорах Східної Словаччини, проаналізував проблеми ікавізму та вокалізму в цих говорах. У праці “Система наголосу українських говорів Східної Словаччини” критерієм поділу Східної Словаччини на два діалектні регіони дослідник обрав тип наголосу, в одному випадку — постійний, в іншому — мінливий, характеризуючи функцію наголосу в кожній групі говорів, помітив, що у східних районах наголосові властива смислорозрізнявальна функція, яка в західних утрачена. Західну частину українських говорів Словаччини із близькими до них лемківськими говірками (на території Польщі) поряд із західноволинськими українськими говірками дослідник розглядав як специфічний масив на території східнослов'янських мов. Оцінюючи теоретично-методологічні засади, які запропонував В. Латта, Й. Дзендзелівський у статті, присвяченій дослідникові, пише, що вони мають універсальний характер і можуть бути використані під час вирішення складних проблем діалектного суміжжя [Дзендзелівський 1979–1981].

Кілька статей В. Латта присвятив і фонологічному дослідженню згаданих говорів, зокрема “Фонологические аспекты украинских говоров Восточной Словакии”, “К вопросу диспалатализации согласных перед этимологическим *e, ie* в украинских говорах Восточной Словакии”. Розглядаючи питання депалаталізації приголосних перед етимологічними *e* та *i*, учений виділив п'ять систем голосних (згодом, уточнюючи систему, додав ще шосту).

Основною працею В. Латти став “Атлас українських говорів Східної Словаччини”, над яким він працював від 1954 року і якому фактично віддав двадцять останніх років життя. Автор виклав концепцію, теоретичні засади та спосіб опрацювання матеріалу в “Атласі”. Однак за життя автора Атлас так і не було опубліковано. Його підготував до друку Й. Штольц, який також дав належну оцінку цій праці. Зважаючи на цінність роботи, багатство залученого матеріалу та системність його подачі, вона й надалі залишається важливим діалектологічним джерелом для славістів. Отже, коротко зупинімося на викладених у ній проблемах.

За визначенням самого автора, метою підготовки “Атласу” було якнайповніше відобразити географічне поширення діалектних фактів, характерних для досліджуваних говірок, тому їх подано у протиставленні до відповідних явищ сусідніх українських говірок і загальноукраїнської

мови, а також сусідніх східнославацьких та польських говірок. Це дає підстави характеризувати цей атлас як загальний, обласний, регіональний, тобто як такий, у якому детально зафіксовані диференційні ознаки сусідніх говорів споріднених мов, поширених у межах етнічного і лінгвістичного регіону, або говорів однієї мови.

До мережі Атласу увійшли 262 українських села, а також 10 словацьких і 2 польських поселення, завдяки чому Атлас охопив 92 % всіх сіл регіону, а це максимально наблизило його до ідеалу — суцільного обстеження.

Саме ця ґрунтовність вивчення мовного матеріалу та добре знання внутрішньої структури українських говорів на сході Словаччини дали змогу В. Латті на підставі діалектологічних критеріїв визначити внутрішній і географічний кордони між українськими та східнославацькими говорами, які нині утворюють одночасно кордон між мовами східнослов'янського і західнослов'янського типу, а також уточнити уявлення про діалекти, якими користується українство південних схилів східних Карпат, що безпосередньо контактує зі східнославацькими та польськими етнічними групами.

Атлас складається із двох частин — текстів і карт. Окрім інформації про теоретичні засади та методи, використані під час роботи з матеріалом, тут подано історико-географічний опис території поширення українських говорів у Східній Словаччині, характеристику цих говорів у співвіднесенні із системою говорів української мови загалом, огляд праць попередників, програму обстеження, пояснення стосовно збирання, записування, транскрибування, картографування матеріалу, опис різних типів карт, використаних для систематизації фактів, коментар до них тощо. У цій частині, яку можна сприймати як окреме повноцінне дослідження з лінгвогеографії, автор чітко й аргументовано визначив східнославацькі українські говори як специфічні, локальні говори архаїчного типу, поширені в західній частині української мовного обширу. Помічаючи впливи польської і словацької (переважно на лексичному рівні), угорської та німецької мов [ніяк не російської! — В.Ф.], учений наполягав на тому, щоб уважати східнославацькі говори складником південнокарпатської групи, адже вони мають українські риси на фонетичному, морфологічному, синтаксичному і лексичному рівнях. На підставі численних мовних фактів В. Латта дав відповідь на питання про походження мови русинів-українців; увага до висновків дослідника — результат ґрунтовного докладного регіону зняло б, на нашу думку, не лише його гостроту, а й ліквідувало б ґрунт для політичних спекуляцій із цього приводу.

Особливу цінність має питальник до “Атласу українських говорів Східної Словаччини”. Він засвідчив, що автор добре знав не лише досліджувані говори, а й сусідні: північнолемківські, бойківські, закарпатські говірки, говори суміжних мов (словацька, польська), а також їхні літературні норми. Питальник фіксує найдрібніші риси говорів досліджуваного обшину і складається з 2264 питань: фонетичних (667), морфологічних (662), синтаксичних (20), лексичних (975). Позитивно, що автор узгодив питальник з іншими надійними, наявними на той час працями такого типу, зокрема із “Програмою для збирання матеріалів до діалектологічного атласа української мови” (Київ, 1948, 1949), із польськими та словацькими питальниками.

В Атласі представлено карти трьох типів: допоміжні, “символічні” (карти мовних явищ) та синтетичні. Карти допоміжного типу подають інформацію про географічні особливості Східної Словаччини, поселення на її території відповідно до кордонів домініонів (володінь) XVI ст.; економічний розвиток у давнину; адміністративний поділ до і після 1961 року; щільність заселення з демографічним і етнографічним датуванням; локалізацію говорів на території Східної Словаччини; поширення говорів східно- та західнослов’янських мов. Синтетичні карти наводять відомості про пасма ізоглос (рефлекси носових, рефлекси етимологічних *o, e* в новоутворених голосних; депалаталізація приголосних та їхніх сполучень). Лексичні карти репрезентують різні тематичні групи зібраної лексики (засоби діяльності в галузі матеріальної культури, багатство природних явищ тощо). Щоби відтворити диференційні явища в “Атласі”, використано “символічні” значкові та ізоглосні карти. Причому ці символи можуть виступати в комбінації, при якій один з них стає головним, а другий — додатковим.

Переважають в Атласі монотематичні карти, зокрема для зображення географічної ситуації одного явища в одному слові (рефлекс *i < ě* у слові *відро*, рефлекс *zv < *gv* у слові *звізда*), одного явища в кількох словах, наприклад поширення ікавізму, повноголосся. На полісемічних картах позначають географічні ситуації кількох явищ, що можуть мати місце в словах відповідно до їх структурної, лексичної або тематичної близькості та подібності або на основі спільної території поширення, тобто подібності ізоголос або поєднання в пучок. Такі карти використовують в атласі для зіставлення поширення структурно близьких споріднених і аналогічних явищ чи відмінних явищ, а також для порівняння різних слів, у яких спостерігаємо однакове явище (рефлекси повноголосся в запозичених словах, депалаталізація приголосних залежно від місця

в морфемах, лексичні запозичення в тематично закритій галузі тощо). Синтетичні карти, створені за принципом однакової територіальної ситуативності, представляють пучки ізоглос і, таким чином, уточнюють лінію кордону між двома мовами.

Органічною частиною атласу В. Латти став коментар до карт. У цьому матеріалі вчений робить порівняльно-історичні екскурси загального характеру, пояснює і доповнює. Це полегшує користування Атласом, уводить говірковий матеріал у широкий лінгвістичний, історичний контекст і цим створює передумови для нових наукових узагальнень. Досить стислий опис праці В. Латти є, однак, достатнім для того, щоб зрозуміти, чому Атлас започаткував новий етап у дослідженні українських говорів Словаччини, а також, чому саме він викликав у багатьох генерацій науковців не лише живий інтерес, а й прагнення продовжити роботу в цьому напрямі.

Для мовознавців України “Атлас українських говорів Східної Словаччини” передусім цінний тим, що відтворює конкретний (кінця 50-х – початку 60-х років ХХ ст.) стан діалектного мовлення українців — представників одного з найбільших українських діаспорних регіонів, що безпосередньо прилягають до материкової України. Окрім цього, представлена у праці В. Латти сукупність хронологічно різних фонетичних, морфологічних, синтаксичних і лексичних явищ дають змогу визначити межі поширення багатьох процесів, відомих материковій мові, а, отже, виявити результати взаємовпливу мов і говорів — наслідок міжетнічних контактів, міграцій та інших зовнішніх чинників.

Синхронний і діахронний підходи уможливають відстеження послідовного, поетапного розгортання явищ, сприяють тому, що зміни у фонологічних системах і породження нових систем стають чітко окресленими. Застосування лінгвогеографічного аспекту дає змогу пояснити виникнення т.зв. перехресних говорів, а також різних форм взаємних запозичень, зокрема й те, чому, наприклад, за наявності словацьких елементів в цих українських говірках їхня кількість зменшується на півночі та сході мовного обширу.

Вивченню фонетичних особливостей українських говорів, а саме говірок деяких населених пунктів в діахронії, та явищ, які виникли в українських говірках Східної Словаччини внаслідок українсько-словацького білінгвізму носіїв, присвятив свої праці Петер Бунганич (1918–1996) [Бунганич 1999]. П. Бунганичу, який увійшов до історії світової лексикографії як укладач першого великого “Словацько-українського словника” (1985), належить й заслуга в розробленні методики дослідження говорів

з орієнтацією насамперед на їхній лексичний склад. Реферативно свої думки із цього приводу вчений виголосив на діалектологічному семінарі у Пряшеві 1964 року (зокрема був його організатором). Особливостям співіснування двох говорів на одній території, їх взаємовпливу та явищу білінгвізму присвячена також його стаття “До питання словацького впливу на українську переселенську говірку села Любовець Пряшівського округу” [Буганич 1968].

Порівнянню систем голосних українських говорів і літературної мови присвячено і праці Миколи Штеця, які стали своєрідним продовженням на новому етапі розвитку фонетичних студій його попередника й учителя Василя Латти.

У статті “Наш діалект і літературна мова” вчений звертається до питання спорідненості української літературної мови й рідних говірок українського населення Східної Словаччини, до питання, яке в історії українознавства постає не вперше, але через певні екстралінгвальні чинники залишається й далі актуальним. У відповідь на спроби деяких діячів діаспори проголосити українців Східної Словаччини ще одним слов’янським народом, який не має нічого спільного з українцями та їхньою мовою, М. Штець пише: “У мовознавчій науці вже давно доведено, що говірки українців Східної Словаччини становлять частину карпатської групи говорів, яка за своєю фонетичною системою, морфологічною і синтаксичною будовою, за лексичним складом відноситься до південно-східних діалектів української мови” [Штець 1965]. Мовні особливості (фонетчні, граматичні, лексичні), які характерні для мови українців цього регіону, учений зараховує до “місцевих відмінностей”, а самі говори називає “місцевими діалектами”.

Детально аналізуючи умови розвитку української мови — “материкової” та діаспорної, дослідник робить висновок про те, що у згаданих областях, з одного боку, найкраще збереглися риси старої української літературної мови, а з іншого — нова українська літературна мова досить повільно проникала на Закарпаття і у Східну Галичину, поширення сучасної літературної мови гальмував консервативний “русофільський” підхід до мови частини інтелігенції. Досліджуючи соціолінгвальну ситуацію у Східній Словаччині, що складалася в регіоні на різних історичних етапах, автор стверджує, що, всупереч намаганням русифікувати українців Східної Словаччини, їхнє мовлення зберігає такі фонетичні, граматичні та лексичні риси, які дають підстави кваліфікувати ці говірки саме як українські.

Автор звертає увагу на негативні наслідки, що виникли через звуження сфери використання рідної мови в регіонах, де проживають українці. За його спостереженнями, обмеження функціонування української мови виключно освітою, культурою, засобами масової інформації й усунення материнської мови зі сфери офіційно-ділового спілкування та виробництва негативно впливає на подальший розвиток лексичного складу мови українців Східної Словаччини, призводить до засмічення її словаками.

Україністи Словаччини провадять значну роботу в галузі дослідження лексичних багатств українських говорів, зокрема окремих тематичних груп. У цьому напрямі особливо активно працюють Зузана Ганудель та Юрій Муличак, а також М. Штець, А. Кундрат та ін. Низку статей цих авторів присвячено різним теоретичним та практичним проблемам сучасної української діалектної лексикології. М. Штець у праці “До проблематики дослідження лексики українських говорів Східної Словаччини” розглянув історію вивчення українських говорів Східної Словаччини від середини XIX до 80-х років XX ст., проаналізував сучасний стан та наявні джерела діалектологічного опису мови східнославацьких українців — не лише діалектологічні словники, а й значно ширше коло видань, зокрема коментарі до діалектизмів у творах художньої літератури [Штець 1979].

Особливу увагу вчений приділив методиці проведення діалектологічного обстеження мовного матеріалу і висловив підтверджену діалектологічною практикою думку про те, що найоптимальнішим у дослідженні цієї групи діалектів слід уважати ареально-тематичний підхід, в основі якого — питальники, які спеціально уклали лінгвісти й етнографи.

Теоретичні засади, які розробив М. Штець, реалізувала З. Ганудель. У статті “З лексики посуду і кухонного начиння в українських говорах Східної Словаччини” на тлі словникового складу суміжних словацьких говорів (земплінські, спиські, шариські) вона розглянула значний український матеріал, який збрала в польових умовах, зіставила його із матеріалами словника словацької літературної мови й діалектів Карла Калала. Дослідниця відзначає особливу стійкість елементів досліджуваної групи в усіх українських східнославацьких говорах і робить висновок, що незважаючи на близькість цієї лексики до аналогічних назв літературної мови, слова мають відмінне фонетичне оформлення та значення, навіть при збігові форм. Частина діалектизмів цього регіону взагалі невідома українській мові. Не менш цікавий матеріал подано й у статті А. Кундрат. Досліджуючи лексико-словотворчі, семантико-етимологічні й лінгвогео-

графічні аспекти метрологічної лексики, дослідниця виділяє 14 груп (назви міри — лінійні: горизонтальні, вертикальні, поземельні; шляхові; рідин; сипких речовин; ваги; площі; дров; матеріалу; пов'язані із ткацтвом; сукупностей предметів; збіжжя; а також темпоральну лексику та назви грошових одиниць). Особливу увагу авторка звертає на запозичення й терміни дOMETричного періоду; аналізує словотвірні моделі, однослівні терміни і складні метроніми, фразеологічні словосполучення, експресивні елементи.

Значний вплив на розвиток української діалектології мали праці Ю. Муличака, який зосередив увагу на вивченні сільськогосподарської лексики. Аналізуючи найтрадиційнішу в кожній мові групу лексики, учений звертає увагу на її архаїчність та вплив сусідніх мов, насамперед словацької. За спостереженнями Ю. Муличака, цей вплив виявився на двох рівнях — зовнішньому і внутрішньому, унаслідок чого змішувалися елементи двох мов у межах українських говорів. Групу мікологічних назв вчений характеризує як сталу, але нечисленну порівнянно з іншими тематичними групами, підкреслюючи її своєрідну дифузність.

Важливим внеском у розвиток сучасної слов'янської діалектології є й укладений “Лінгвістичний атлас говорів Східної Словаччини” З. Ганудель, у якому на прикладі двох базових груп побутової лексики дослідниця ознайомлює наукову громадськість із реальним станом розвитку лексичного складу української мови східнославацького регіону. Про масштаби виконаної роботи свідчить передмова Й. Дзендзелівського. До переваг видання дослідник зараховує те, що Атлас дає змогу простежити входження в українську мову цього ареалу численних запозичень із кількох сусідніх мов. Фіксує мовні явища в мовленні східнославацьких українців, дослідниця не залишає поза увагою негативних змін у мові, документує стан, коли внаслідок деяких соціальних зрушень із побуту українців зникло чимало українських реалій, через що їхні назви було втрачено або замінено на словацькі відповідники. Готуючи до друку працю авторка обстежила не тільки населені пункти, де українці оселилися великими компактними групами, а й “острівці” в областях, де більшість населення — представники іншого народу (Банське, Гельцманівка, Порач, Словінка, Ториська).

Зібраний матеріал дослідниця подає на 124 картах, що відтворюють ареали поширення різних мовних явищ у цьому регіоні; крім атомарних карт, подано 9 зведених. Дві додаткові картосхеми представляють сучасний і колишній (до 1960 року) адміністративний поділ північно-східної частини Східнославацького краю, дають змогу помітити взаємний

зв'язок активності вияву мовних фактів із формальним територіальним поділом країни. Відзначено високий ступінь інформативності карт. За допомогою спеціальної символіки на них відтворено лексичні, морфологічні, словотвірні, акцентологічні особливості досліджуваного регіону. Кожна карта має легенду, назву, номер, а також позначку про зв'язок із відповідною темою. Завдяки ґрунтовному опрацюванню і продуманому способу подання представлені матеріали читач сприймає не як сукупність окремих мовленнєвих фактів, а як систему взаємоузгоджених елементів. Матеріали Атласу у поєднанні з даними, наведеними у працях В. Латти, дали змогу цілком аргументовано поділити українські говори Східної Словаччини на шість груп:

- 1) спиські говори зі східною і західною підгрупами та специфічною говіркою села Звага;
- 2) лабірські говори з перехідною групою для східного і західного типу говорів;
- 3) маковицькі говори: свідницькі, північномаковицькі та південно-маковицькі;
- 4) українсько-шариські говори;
- 5) північноспиські говори;
- 6) говори південноспиських островів.

Серед досліджень, у яких розглядають синтаксичні особливості українських говорів Східної Словаччини, назвімо “Деякі особливості синтаксису простого речення говорів північної Лабірщини” М. Штеця [Штець 1973], “Підрядні речення з причинним значенням у говорах лемків в порівнянні з літературною українською мовою” А. Кундрат [Кундрат 1966], “Складний іменний присудок із зв'язкою *бути* в говорах сел Бардіївського округу” [Ванько 1979] та “Структурні типи речень українських говорів Бардіївського округу” Ю. Ванька [Ванько 1982]. Як видно з переліку назв, праці стосуються тільки деяких проблем діалектного синтаксису, зокрема тих особливостей мовлення українців Східної Словаччини, що виявляються в окремих говірках певної території. Зупинімося на них докладніше.

У статті “Структурні типи речень українських говорів Бардіївського округу” Ю. Ванько на підставі матеріалу, зібраного в 14 селах Бардіївського округу (Андрейова, Біловежа, Богльярка, Ціделка, Грабске, Кружльов, Куров, Лівов, Лівовська Гута, Ніжна Польянка, Ніжни Тварожек, Решов, Снаков, Шарішске Чирне) робить спробу визначити специфічні риси реченнєвих конструкцій, уживаних в українському діалектному мовленні, порівнюючи їх із літературними (українськими та словацькими).

Дослідник ґрунтується на підході М. Грепля, за яким структуру речень у слов'янських мовах розглянуто у зв'язку з чотирма конститутивними опозиціями (односкладність — двоскладність, наявність предиката з конкретизатором і без нього, аспект агентивності, кількість облігаторних членів, що поширюють предикат). Аналіз діалектного матеріалу дає підстави дослідникові дійти висновку, що, хоч у цьому регіоні поширені два основні типи речень, характерні і для літературних — української та словацької — мов, однак форми їх репрезентації (односкладні дієслівні і недієслівні, двоскладні речення з невираженим підметом, із нульовим граматичним суб'єктом, а також діагентивні речення) свідчать про їхню специфічність. На думку вченого, особливості синтаксичних конструкцій є наслідком постійного одночасного впливу синтаксичних систем обох літературних мов.

Це стосується, зокрема, двоскладних речень із підметом — особовим займенником, який за нормами обох мов, не має лексичного вираження, якщо інший головний член — присудок — це дієслово дійсного (теперішній і майбутній час) або наказового способу. Проте підпорядковуючись уже тільки нормам словацької мови, пропомінальний підмет пропущений у бардіївських українських говорах і тоді, коли входить до складу речень зі складним дієслівно-іменним присудком (незалежно від частиномовного вираження іменної частини) чи дієслівним присудком у формі минулого часу та умовного способу. Лексична невираженість такого підмета уможлиблює те, що форма допоміжного дієслова *бути* (частини колишнього перфекта) стає формальним показником особи — виконавця дії або носія предикативної ознаки. Одночасним впливом двох синтаксичних норм пояснює автор і варіативність будови деяких типів діалектних речень, пор: *(я) єм і я + Ø*, *(ти) єс і ти + Ø* тощо, які він кваліфікує як експліцитні та нульові варіанти однієї структури.

Орієнтацію на стандарт двох мов помітив Ю. Ванько, розглядаючи будову експресивно-емоційних діалектних конструкцій, у яких пропомінальний підмет завжди є лексично вираженим, а присудок під впливом словацької мови навіть у формах минулого часу зберігає (завдяки допоміжному слову) вказівку на носія предикативної ознаки чи дії. Упливом словацької мови дослідник тут пояснює не лише наявність допоміжного слова за його відсутності в таких самих формах в українській літературній мові, а й місце компонента у структурі речення.

У статті Ю. Ванько дуже детально розглянув не тільки структуру з невираженим прономінальним підметом, а й інші типи простого речення, поширені в діалектах. Це речення з нульовим граматичним суб'єктом,

деагентивні двоскладні та різновиди односкладних конструкцій. Аналізуючи кожну з них, дослідник звертає увагу на конструктивні особливості деяких підвидів і на специфіку їхньої семантики. Серед речень із нульовим граматичним суб'єктом засвідчено поширеність в українських говорах Бардіївського округу структури із суб'єктом, вираженим особовим займенником *ти*, та дієсловом-предикатом у формі наказового способу. Займенник *ти* в цих реченнях не асоціюється з конкретною особою, а зміст речення може стосуватися як всіх, так і кожного конкретно (включно з адресатом). У цих випадках він набуває узагальненого значення. Наказовий спосіб дієслів також виконує тут свою основну значеннєву функцію, тому конструкція деякою мірою семантично наближається до речень із модальним дієсловом *мусити*, від яких відрізняється вищим ступенем емоційності. Узагальненість особи виконавця дії може передаватися й по-іншому, наприклад за допомогою конструкцій з дієсловами у формі 3-ї особи однини чоловічого роду.

Іншу групу речень із нульовим граматичним суб'єктом, за класифікацією Ю. Ванька, утворюють висловлювання, у яких дієслово-предикат виражене 3-ю особою множини. На відміну від попереднього типу виконавцем (дії) є якась обмежена група людей, а дія ніколи не стосується адресата.

Односкладні дієслівні речення в українських говорах Бардіївського округу представляють диспозиційні конструкції із суб'єктом дії, вираженим іменником у давальному відмінкові та адвербіальним елементом, що характеризує дію із квалітативного боку. Такі конструкції притаманні не лише літературній українській мові, а й іншим східнослов'янським мовам, де їх використовують без адвербіального елемента. Наявністю означеного елемента діалектні моделі наближаються до відповідних структур літературної словацької мови, у яких суб'єкт дії — іменник у давальному відмінкові є єдиним із конститутивних компонентів речення. Автор помітив поширеність односкладних деагентивних конструкцій з реченнєвою основою, вираженою флексивною формою перехідного або неперехідного дієслова. Беручи до уваги типовість таких структур не лише для чеської та словацької, а й загалом для західнослов'янських мов та одночасну обмеженість їх у східнослов'янських мовах, зокрема в українській, дослідник робить логічний висновок про те, що розвиток описаних структур в українських говорах Бардіївського округу є наслідком взаємовпливу української та словацької мови на синтаксичному рівні.

Об'єктом дослідження Ю. Ванько обрав і складносурядні речення у складі найархаїчніших говорів української мови [Ванько 1979]. Автор

аргументовно доводить приналежність бардіївського діалекту саме до карпатських говорів української мови, показує, які екстралінгвальні чинники сприяли збереженню в них багатьох архаїчних форм. Розглядаючи різновиди складносурядних речень, поширені в мовленні українців Бардіївщини, Ю. Ванько зосереджує увагу переважно на граматичних та семантичних зв'язках між частинами структур і майже не звертає уваги на семантику лексичних компонентів. Під час аналізу сполучних єднальних засобів, дослідник зараховує їх до основних конститутивних компонентів складносурядних структур (порівнянно з українською літературною мовою). Це дає йому змогу розкрити специфіку вживання цих структур у діалекті, а також простежити в аналізованому матеріалі деяку системність. Відповідно до зіставного структурно-семантичного підходу досліджувані складносурядні речення вчений поділяє на дві основні групи, а саме: на речення, між частинами яких паратаксично виражені відношення координації (єднальні, зіставно-протиставні, градаційні, розділові конструкції), та на речення, у яких репрезентовані субординаційні відношення (означальні, причинові, наслідкові, допустові конструкції).

Детально аналізуючи кожний реченнєвий тип із погляду будови та функціонування, дослідник, зокрема, серед єднальних виділяє власне єднальні (їм притаманні тільки зв'язки приєднання) і невластне єднальні (основний смисловий зв'язок має додатковий відтінок, властивий підрядним реченням). Наприклад, якщо в реченнях першої групи за допомогою сполучників відтворюються різні аспекти єднального зв'язку (*a* — основний сполучниковий засіб у цих діалектах, зв'язує частини з одночасною або послідовною дією; відтворює градаційність та раптовість дії; *ні-ні, ані-ані* — повторюваність тощо), то у структурах другої групи єднальне значення має ще й семантичні відтінки, властиві складнопідрядним реченням. Ці відтінки виражаються як за допомогою сполучників, так і без їх участі, а об'єднання елементів у цілісну сурядну структуру відбувається не стільки на підставі граматичних і семантичних відношень, як змісту цілого тексту. Останні конструкції, уважає вчений, є найтиповіші для мовлення українців Бардіївщини.

Поділ на два основні типи — із власне сурядними і невластне сурядними зв'язками між частинами складного речення — дослідник простежує і в інших різновидах складносурядних речень, поширених у Бардіївських говорах. При цьому за кожним видом сурядного речення закріплений відповідний перелік підрядних відношень; наприклад, зіставно-протиставні структури додатково до зіставного відношення репрезентують

обставинні відтінки (часу, мети, умови), розділові-означальні, причинові, наслідкові, допустові відношення тощо.

Дослідження Ю. Ванька насамперед виявили глибокі зв'язки синтаксичної будови говорів Бардіївщини з українською літературною мовою та її говірками (буковинськими, лемківськими тощо), показали, що на рівні побудови складносурядних структур характерною особливістю українських говорів Бардіївського округу є відношення семантичної субординації між частинами конструкції, поєднаними сурядними сполучниками. Прикладом таких структур, зокрема, можна вважати й речення, об'єднані у складне за допомогою сполучника *а*, який, крім різних сурядних відношень (єднальні, зіставно-протиставні тощо), виражає й деякі підрядні (означальні, допустові, часові).

Побудовані таким способом означальні речення (напр., *Они мали йедного сына а тот сын был прави при войску*) належать, як правомірно зазначає Ю. Ванько, до найархаїчніших утворень досліджуваних говорів, водночас це конструкції, поширені в давньоруській і староукраїнській мовах. Однак унаслідок постійного контактування українських говорів зі словацькою мовою та під її безпосереднім впливом відбувається поступове витіснення українських конструкцій зі сполучним словом *который* (пор.: *Был там йеден хлоп, который хцел того кон 'я купити*), конструкціями, найвідповіднішими із погляду граматики сучасної словацької мови. Зазначені зміни в побудові складносурядних речень, що мали місце в українських говорах в Бардіївському окрузі в останні десятиліття, спричиняють уподібнення синтаксичної системи цих говорів до шариського говору словацької мови.

Підсумовуючи стислий огляд праць словацьких україністів за більш ніж чотири десятиліття повоєнного часу, зазначмо, що всупереч деяким несприятливим обставинам (подій 1968 року) україністика Словаччини, зокрема, діалектологія, пройшли у своєму розвитку великий та багатий здобутками шлях.

ЛІТЕРАТУРА

- Бібліографія про дослідження українських говорів Східної Словаччини / Zostavila H. Pažurová. – Prešov, 1972. – 60 s.
- Бунганич 1968 — Бунганич П. До питання словацького впливу на українську переселенську говірку села Любовець Пряшівського округу // Október a ukrajinská kultúra / Red. M. Ricalca. – Prešov, 1968. – S. 309–322.

- Бунганич 1999 — Бунганич П. // Краєзнавчий словник русинів-українців Пряшівщини. — Пряшів, 1999. — С. 57–58.
- Ванько 1979 — Ванько Ю. Складносурядні речення в українських говірках бардіївського округу // *Slavica Slovaca*. — № 14. — 1979. — С. 283–295.
- Ванько 1982 — Ванько Ю. Структурні типи речень українських говорів Бардіївського округу // *Slavica Slovaca*. — № 17. — 1982.
- Ганудель 1979 — Ганудель З. Назви посуду і кухонного начиння в українських говорах Східної Словаччини // *Acta fakultatis philosophicae universitatis Šafarikanas. — Jazykovedný zborník*. — № 5. — 1979; *Dialektologický zborník. I: Materiály z I slovenskej dialektologickej konferencie konanej v Prešove 17–19 apríle 1975*. — Bratislava, 1980. — S. 231–234.
- Ганудель З. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини. — Т. I. — 1982; Т. 2. — 1988; Т. 3. — 2001.
- Геровський 1948 — Геровський Г. Историческое прошлое, народная речь и народная культура Пряшевщины // *Zborník Priateľščina / Red. J.S. Slepeckej*. — Praha, 1948. — S. 57–163.
- Дзендзелівський 1979–1981 — Дзендзелівський Й. Василь Петрович Латта // Наукові записки культурного союзу українських трудящих [КСУТ]. 8–9. — Prešov, 1979–1981. — С. 11.
- Кундрат 1966 — Кундрат А. Підрядні речення мкти української літературної мови та лемківського діалекту Східної Словаччини // Бюлетень загальнодержавного діалектологічного семінару кафедри української мови та літератури Пряшівського філософського факультету Університету ім. П. Шафарика. — Пряшів, 1966. — С. 10–23.
- Кундрат 1980 — Кундрат А. До питання метрологічної термінології в діалектологічному словнику // *Dialektologický zborník. I / Red. J. Ružička, M. Štec*. — Bratislava, 1980. — S. 141–144.
- Латта 1959 — Латта В. Полногласие в украинских говорах Восточной Словакии // *Zborník Filosofickej fakulty Univerzity Komenského: Philologica*. — 10 (1958). — Bratislava, 1959. — S. 108–119.
- Латта 1962 — Латта В. Словацько-українська мовна межа // Діалектологічний бюлетень. — Вип. V–IX. — Київ, 1962. — С. 15–50.
- Латта 1963^a — Латта В. Рефлексы носовых в украинских говорах Восточной Словакии // *Zborník Filosofickej fakulty Univerzity Komenského: Philologica / Red. E. Pauliny*. — 23 (1961). — Bratislava, 1963. — S. 83–93.
- Латта 1963^b — Латта В. К вопросу диалектологических атласов обласного типа // *Jazykovedný časopis*. — 16. — 1963. — S. 20–29.
- Латта 1964^a — Латта В. К вопросу икавизма в украинских говорах Восточной Словакии // *Zborník Filosofickej fakulty Univerzity Komenského: Philologica / Red. E. Pauliny*. — 25 (1963). — Bratislava, 1964. — S. 89–101.
- Латта 1964^b — Латта В. Система наголосу українських говорів Східної Словаччини // Українська діалектологія і ономастика. — Київ, 1964. — С. 108–116
- Латта 1991 — Латта В. Атлас українських говорів Східної Словаччини. — Пряшів, 1991.
- Муличак 1975 — Муличак Ю. Мікологічні назви в частині українських говорів Східної Словаччини // *Acta fakultatis philosophicae universitatis Šafarikanas. — Jazykovedný zborník I; Dialektologický zborník*. — I. — Materiály z I slovenskej dialektologickej konferencie konanej v Prešove 17–19. apríle 1975. — Bratislava, 1980. — S. 145–148.

- Панькевич 1958 — Панькевич І. Нариси історії українських говорів // *Acta Carolinae. Philologica*. 1. — Praha, 1958. — 136 с.
- Штець 1965 — Штець М. Наш діалект і літературна мова // *Дружновперед*. — R. XXV. — 1965. — № 3. — С. 7–29.
- Štec 1979 — Štec M. K problematice výskumu lexiky ukrajinských nareči východného Slovenska // *Acta fakultatis philosophicae universitatis Šafarikanas: Jazykovedný zborník*. — 5. — 1979. — S. 231–234.

SUMMARY

In the article, the author presents a brief overview of research works by Slovak Ukrainianists and the development of Ukrainian Studies in Slovakia during the period following the World War II until the 1990s. The author states that the majority of Ukrainian studies are those in dialectology; specifically the work by I. Pan'kevych, H. Herovs'kyi, V. Latta, M. Shtets', Z. Hanudel' and others.

УДК 811.162.1'282.2

Sławomir Gala
Łódź

RODOWÓD ŁÓDZKIEJ DIALEKTOLOGII

The Genealogy of the Dialectology of Lodz

Dialektologię definiujemy jako dziedzinę językoznawczą, która bada gwary oraz ugrupowania gwar odznaczające się jednorodnymi zespołami innowacji dialektalnych, zwane dialektami. Dialektologia odgrywa istotną rolę w wyjaśnianiu historii formowania się języków etnicznych oraz języków literackich i udziału dialektów w tym procesie. Ze względu na stosowane metody badawcze (w tym metodę historyczno-porównawczą) jak i materiał językowy pochodzący z różnych cezur chronologicznych w dziejach języka etnicznego, dialektologia zalicza się do językoznawstwa historycznego z różnymi związkami z językoznawstwem ogólnym. Wyniki badań dialektologicznych prezentowane są w postaci: 1) opisów monograficznych gwary czy gwar lub opisów zróżnicowania językowego (dialektalnego) języka narodowego na określonym terytorium, 2) opisów pogranicz językowych, dialektalnych i języków etnicznych, 3) atlasów gwarowych, w których przedstawia się na mapach zróżnicowanie językowe danego obszaru, 4) słowników gwarowych obejmujących zasób wyrazów określonej gwary lub zespołu gwar języka etnicznego, 5) tekstów gwarowych [Gala 2002^a].

Początki dialektologii wyznaczają koniec XIX i lata dwudzieste XX stulecia [Malinowski 1873; Łoś 1886; Karłowicz 1900–1911; Nitsch 1911^a; Nitsch 1911^b; Nitsch 1915], szczególny jej rozwój przypada na czasy powojenne, po

roku 1945, a podwaliny tego rozwoju stanowią przedwojenne prace K. Nitscha, K. Małeckiego [Małecki, Nitsch 1934] i S. Stieberta [Stieber 1933]. W okresie powojennym badania dialektologiczne w Polsce są prowadzone w wielu ośrodkach uniwersyteckich i placówkach PAN [MAGP; AJS; SGP; AGM; AKDS; AJKLW].

Określenie dialektologia łódzka pozostaje w związku z łódzkim środowiskiem lingwistycznym, organizowanym wraz z powołaniem w roku 1945 Uniwersytetu Łódzkiego, tematyką podejmowanych prac i prowadzonych badań oraz wypracowaną w tym środowisku metodologią badań.

W Uniwersytecie Łódzkim, podobnie jak w innym uczelniach powojennych, życie akademickie we wszystkich jego wymiarach było możliwe dzięki profesurze i kadrze naukowej przybyłej ze Lwowa, z Wilna ale i z Warszawy oraz Poznania.

Tu właśnie osiedli w rodzącej się naukowej ziemi obiecanej, w „największej Łodzi świata” profesorowie związani w okresie międzywojennym z Uniwersytetem Jana Kazimierza we Lwowie: Henryk Ułaszyn, Zdzisław Stieber, Stefan Hrabec, Karol Dejna. Autorytet naukowy i dydaktyczny profesorów, zainteresowania badawcze wyniesione ze środowiska akademickiego Lwowa, przekazane przez mistrzów, profesorów: J. Janowa, H. Gaertnera, W. Taszyckiego stworzyły stałe podstawy „łódzkiego językoznawstwa” w tym dialektologii.

Niewątpliwy wpływ na kształt łódzkiego językoznawstwa, dialektologii wywarła osobowość badawcza prof. Z. Stieberta, członka PAU, PAN oraz jedna z pierwszych w dziedzinie dialektologii. Jego praca omawiająca stosunki językowe / dialektalne na obszarze historycznej ziemi łączycko-sieradzkiej (1933). Prof. Z. Stieber obok prof. H. Ułaszyna odegrał istotną rolę w pierwszych latach powojennych w organizowaniu środowiska językoznawczego. W Uniwersytecie Łódzkim w latach 1948–1952 pracował na stanowisku profesora. W Łódzkim Towarzystwie Naukowym wypowiadał się na temat statusu językowego Podhala (1946) [Stieber 1947], pochodzenia polskiego języka literackiego (1950) [Stieber 1950]. W Łodzi powstała fundamentalna praca o systemie fonologicznym polszczyzny (1952) [Stieber 1951]. Po roku 1952 już jako profesor Uniwersytetu Warszawskiego i kierownik Zakładu Słowiaństwa PAN organizował i kierował pracami nad *Atlasem językowym kaszubszczyzny...* oraz brał udział w opracowaniu kwestionariusza Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego [OLA].

Podstawowe osiągnięcia naukowe prof. S. Hrabca dotyczą historii języka i onomastyki, wyrastają jednak z zainteresowań dialektalnych huculskich i bojkowskich. Zaowocowały w postaci rozprawy doktorskiej, ukończonej w 1939, tuż przed wybuchem drugiej wojny światowej, opublikowanej w roku

1950 jako *Nazwy geograficzne Huculszczyzny* [Hrabec 1950] oraz obszernymi materiałami gwar bojkowskiich gromadzonymi w terenie pod kierunkiem prof. J. Janowa, które posłużyły jako źródło do opracowania i opublikowania przez prof. Janusza Riegiera *Atlasu gwar bojkowskiich* (1980–1991) [AGB]. Profesor S. Hrabec przybył do Łodzi w roku 1952 z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu i w Uniwersytecie Łódzkim pozostał do końca życia (1972 r.). W Łodzi obok pracy naukowej i dydaktycznej rozwinął działalność organizacyjną. Kierował Katedrą Języka Polskiego na Wydziale Filologicznym, był dziekanem Wydziału Filologicznego, pełnił funkcję prorektora i rektora UŁ [Gala 2002^b].

Największe osiągnięcia łódzkiej dialektologii są zasługą profesora Karola Dejny — członka rzeczywistego PAN, członka czynnego PAU, doktora honoris causa Uniwersytetu Łódzkiego, członka wielu towarzystw naukowych w tym członka honorowego Łódzkiego Towarzystwa Naukowego oraz International Society for Dialectology and Geolinguistics we Florencji. Profesor K. Dejna, podobnie jak prof. S. Hrabec — ukończył studia na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. Na podstawie pracy *Strona bierna w średniowiecznej polszczyźnie*, napisanej pod kierunkiem prof. H. Gaertnera, otrzymuje w roku 1935 tytuł magistra filozofii o specjalności językoznawstwo polskie i słowiańskie [Gala 1991; Gala 1992; Gala 2001]. Na początek zainteresowań dialektologicznych Profesora wskazuje rok 1934, kiedy pod kierunkiem prof. J. Janowa uczestniczy w eksploracji gwar huculskich. Pierwszą publikacją dialektologiczną jest *Polsko-wołyńskie pogranicze językowe*, zamieszczone w Roczniku Podolskim, w Tarnopolu w roku 1938. Doktoryzuje się już w Uniwersytecie Łódzkim w roku 1947 na podstawie pracy *Gwary małopolskie na zachód od Zbrucza*, napisanej pod kierunkiem prof. Z. Stiebera, opublikowanej w Sprawozdaniach PAU. Dane językowe do rozprawy zgromadził Autor jako asystent uniwersytecki i nauczyciel języka polskiego w gimnazjach lwowskich. Z okresu lwowskiego pochodzą też materiały do monografii o gwarach zachodnioukraińskich, opublikowanej 1957 w Pracach Komitetu Językoznawstwa PAN pt. *Gwary ukraińskie Tarnopolszczyzny*. Tuż po wojnie podejmuje badania nad pograniczem dialektu śląskiego i łaskiego, a wyniki publikuje w obszernej dwutomowej monografii zatytułowanej *Polsko-łaskie pogranicze językowe na terenie Polski* (t. 1, Łódź, 1951; t. 2, Łódź, 1953). Zastosowanie metody kartograficznej i wprowadzenie metod fonologicznych zostało wyjątkowo przychylnie przyjęte w wielu recenzjach w Stanach Zjednoczonych, we Francji, Czechosłowacji i w Polsce [Gala 1998]. Publikacja ta była podstawą przewodu habilitacyjnego. W roku 1954 przystępuje do gromadzenia danych gwarowych z obszaru ówczesnego województwa kieleckiego

i powiatów przyległych. Owocem pięcioletniej eksploracji terenowej w 66 punktach jest sześciotomowy *Atlas gwarowy województwa kieleckiego* (Łódź, 1962–1968). Atlas został przyjęty jako wzorcowe — na owe czasy — ujęcie kartograficzne, bogate źródło materiałowe i najbardziej systematyczna ilustracja zróżnicowań gwarowych północnej Małopolski.

Zainteresowania badawcze Profesora dotyczą dialektologii polskiej i słowiańskiej, oddziaływania języków ogólnonarodowych i dialektów na siebie, różnicowania się dialektów, ich klasyfikacji i metod w kartografii lingwistycznej przedstawiania tych procesów. Szczególnie trwałym osiągnięciem jest wprowadzenie metod fonologicznych, opartych na założeniach teoretycznych szkoły praskiej. W badaniach nad polskimi dialektami prezentuje odrębną i oryginalną koncepcję, w myśl której dialektologia jest dyscypliną diachroniczną, zmierzającą do ustalenia praw powstania, rozwoju i dyferencji językowej terytorium etnicznego. Według tej koncepcji pisze *Dialekty polskie* (Ossolineum, wyd. 1, 1973; wyd. 2, 1993), w których pokazuje powstawanie, szerzenie się innowacji językowych od epoki praindoeuropejskiej aż po polskie cechy dialektalne. Jest to praca oparta na uniwersalnej koncepcji pojmowania dialektów, nie tylko w oparciu o skupiska izoglos, ale przede wszystkim w oparciu o centra wytwarzania się zespołów innowacji dialektalnych, decydujących o odrębności dialektu. Między innymi z tego powodu została uznana jako podstawowa w tej dziedzinie językoznawstwa. Zainteresowanie problematyką kontaktu językowego oraz pogranicza, w obszarze którego w rezultacie procesów interferencyjnych ustalają się gwary (języki) o charakterze mieszanym czy przejściowym skłoniło Profesora do monograficznego opracowania gwary czeskiej, jako wyspy językowej mieszkańców już nie istniejącej wsi Kuców pod Bełchatowem. Na podstawie obszernego materiału językowego wydobytego od osadników czeskich, emigrantów sprzed 240 lat opracowuje *Słownik gwary czeskiej mieszkańców Kucowa* (Ossolineum, 1990), oraz system fonetyczny i fonologiczny [Dejna 1983^b], genezę i strukturę gwary czeskiej [Dejna 1987^b], alternacje morfologiczne [Dejna 1982], słowotwórstwo [Dejna 1989], wyrazowe pożyczki z polszczyzny [Dejna 1986] oraz interferencje językowe wywołane kontaktami z polszczyzną [Dejna 1983^a].

Obok wprowadzenia do dialektologii metod fonologicznych, opartych na założeniach teoretycznych szkoły praskiej, trwałym osiągnięciem Profesora jest stosowanie metod kartograficznych w przedstawianiu zasięgów i zróżnicowań językowych zarówno w odniesieniu do leksyki i — co szczególnie ważne — w odniesieniu do zmian chronologicznych systemu gramatycznego, językowego. W roku 1986 — przywołując myśl Z. Stieberta z roku 1948 [Stieber 1948] — występuje z inicjatywą i projektem organizacji prac nad tzw. wielkim *Atlasem*

gwar polskich. Przygotowuje liczący 2 tysiące pytań kwestionariusz — notatnik [Dejna 1987^a], kreśli siatkę punktów (660 p.) i przygotowuje zasady organizacyjne badań, przewidując włączenie do prac eksploracyjnych dialektologów z innych poza Łodzią ośrodków językoznawczych. Jest Profesor twórcą koncepcji opracowania *Atlasu...*, w którym opierając się na danych językowych aktualnie zgromadzonych w terenie na podstawie kwestionariusza i bardzo ważnych, częstokroć nieodtworzalnych materiałów gromadzonych dawniej i publikowanych, przedstawia podstawowe zróżnicowania systemowo-gramatyczne cech gwarotwórczych oraz dynamikę procesów rozwojowych, w rezultacie których do tego zróżnicowania doszło. W wstępie do pierwszego tomu *Atlasu...* (s. 13). Autor pisze: „Opracowany atlas stara się być zarysem dotychczasowej wiedzy o terytorialnym zróżnicowaniu gwar, ujętej we wcześniejszych opracowaniach, jak też dopełnieniem tej wiedzy materiałami współczesnymi, łącząc w ten sposób harmonijnie aspekt historyczny z synchronią. Ekspozowanie na mapach nie tylko terytorialnego rozprzestrzeniania, ale także niektórych zmian diachronicznych staje się w pewnym zakresie możliwe dzięki temu, że dotychczasowe monografie, a zwłaszcza atlasy gwarowe, dostarczają stosunkowo wielu danych, których zestawienie z obecną dokumentacją o stanie gwar polskich prowadzi do ciekawych wniosków, dotyczących ewolucji, interferencji oraz integracji językowej.” Opublikowany *Atlas...* [AGP] zwany jest wielkim ze względu na zakres prezentowanych zagadnień, sposób ich ujęcia i kartograficznego przedstawienia. Jest adresowany do dialektologów, zajmujących się gramatyką historyczną, historią języka, slawistów, etnologów i etnografów. Pozostanie niepowtarzalnym dokumentem kultury narodowej. Ze względu na stosowaną metodę dziełem wzorcowym, nie tylko na gruncie polskim, ale też słowiańskim oraz europejskim, czego może dowodzić wypowiedź H. Popowskiej-Taborskiej w odniesieniu do metody Profesora stosowanej w *Atlasie polskich innowacji, dialektalnych* (PWN, wyd. 1, 1981; wyd. 2, 1994): „Jest to praca tym cenniejsza, że żaden inny język słowiański nie dysponuje dotąd podobnym opracowaniem, umożliwiającym dokonanie pełnego porównania cech archaicznych i innowacyjnych” [Popowska-Taborska 1991: 97].

Profesor wielokrotnie wypowiada się na temat dialektologii, jako przedmiotu dydaktyki uniwersyteckiej. Definiuje ją jako ten dział językoznawstwa, który „pomaga [...] w sposób pełniejszy poznać i zrozumieć istotę oraz historię języka ogólnopolskiego i jego powiązania z innymi językami pokrewnymi” [Dejna 1978: 46]. Dbą o to, by wyniki badań naukowych miały charakter aplikacyjny, by służyły nie tylko czystej nauce, teorii językoznawstwa, ale mogły być wyzyskane w szeroko rozumianej dydaktyce uniwersyteckiej tak na poziomie magisterskim, jak i w kształceniu kadry naukowej. Realizowane przez

Profesora tematy badawcze, stosowane metody były inspiracją wielu prac w łódzkim i pozałódzkim środowisku językoznawczym — rozpraw doktorskich, habilitacyjnych i o tytuł profesorski. W rezultacie tak definiowanej formuły kształcenia możemy mówić o licznym gronie kontynuatorów i uczniów w kraju i zagranicą. Wiele profesorów, których rozwój naukowy ma związek ze środowiskiem łódzkim, z osobą Profesora K. Dejny, zajmuje ważne stanowiska w nauce polskiej.

Struktura organizacyjna łódzkiego językoznawstwa, a szczególnie jego części historycznej jak i potencjał personalny pozostają w związku z osobowością i autorytetem naukowym Profesora, który pozostaje w Uniwersytecie Łódzkim od jego powołania, tj. od roku 1945.

W UŁ Profesor zorganizował Wydział Filologiczny, faktycznie był pierwszym jego dziekanem. Pełnił funkcję prorektora d.s. nauczania, wicedyrektora Instytutu Filologii Polskiej i wiele lat kierownika Katedry Historii Języka Polskiego i Filologii Słowiańskiej.

Prowadzone w środowisku łódzkim badania dialektologiczne zawierają się w przytoczonej na wstępie definicji. Profesor Witold Śmiech publikuje w roku 1953 ważną dla badań nad historią polszczyzny monografię o grupach spółgłoskowych *śr, *źr, *zr' [Śmiech 1953], w roku 1956 o nazwach miejscowych z przyrostkiem -ov- [Śmiech 1956], w roku 1961 o fonetyce międzywyrazowej [Śmiech 1961], jako ważnym kryterium podziału polskiego języka etnicznego, a w roku 1962 o przyczynach wymowy dźwięcznego v po spółgłoskach bezdźwięcznych [Śmiech 1962]. W późniejszych pracach o morfologii czasownika i morfologii mikrotoponimów wskazuje na relacje między normą polszczyzny ogólnej oraz gwarami i dialektami. Szczególne miejsce zajmuje ostatnia monografia omawiająca nazwy terenowe o strukturze przymiotników, opracowana edytorsko przez piszącego te słowa po śmierci Profesora, opublikowana w r. 1996 [Śmiech 1996].

Prof. Władysław Cyran ogłasza drukiem w roku 1960 monografię o gwarach siedleckich [Cyran 1960] a w 1977 pierwszą na gruncie polskim pracę o tendencjach słowotwórczych w gwarach polskich [Cyran 1977]. Niewątpliwy wpływ na kierunek badań, tematykę prac wywierała i wywiera myśl badawcza prof. K. Dejny. Dzięki niej powstały także prace uczniów, takie jak: *Gwary Polski centralnej* [Kamińska 1968], *Polska gwara tryjjęzycznej wsi Kaczyki w Rumunii* [Gogolewski 1972], *Kategoria przypadku w słowiańskich i romańskich językach ligi bałkańskiej* [Gogolewski 1982], *Pogranicze językowe wielkopolsko-mazowieckie* [Strokowska 1978], *Jezyk ksiąg radzieckich i ławniczych Sandomierza* [Cybulski 1980], *Małopolsko-śląsko-wielkopolskie pogranicze językowe* [Gala 1994], *Collectiva w języku polskim* [Habrajska 1995]. Z przedstawionymi selektywnie osiągnięciami wiąże się powołanie na Wydziale Filo-

logicznym Katedry Dialektologii Polskiej, którą ma zaszczyt kierować piszący te słowa. W Katedrze kształci się już kolejne, młode pokolenie dialektologów, a tematyka rozpraw doktorskich, habilitacyjnych, czy badań zespołowych, osadzona w profilu badawczym Katedry, jest kontynuacją założeń, koncepcji twórcy. Ze względu na rolę mistrza, Jego rodowód, uczniów i kontynuatorów, problematykę badawczą, metody i techniki badawcze, syntetyczny charakter publikowanych wyników, ich aplikacyjny wymiar, kryterium akademickości oraz ramy chronologiczne badań, na gruncie polskim podkreśla się istnienie łódzkiej szkoły dialektologicznej, związanej z osobą prof. K. Dejny [Gala 1998: 8].

LITERATURA

- AGB — Rieger J. Atlas gwar bojkowskich. – T. 1–7. – Wrocław, 1980–1991.
- AGM — Atlas gwar mazowieckich / Pod red. W. Doroszewskiego. – T. 1–10. – Wrocław 1971–1992.
- AGP — Dejna K. Atlas gwar polskich/ Prace Komitetu Językoznawstwa PAN. – T. 1: Małopolska. – Warszawa 1998; T. 2: Mazowsze. – Warszawa 2000 [współaut.: S. Gala, A. Zdaniukiewicz, F. Czyżewski]; T. 3: Śląsk. – Warszawa 2001 [współaut.: S. Gala]; T. 4: Wielkopolska, Kaszuby. – Warszawa 2002.
- AJKLW — Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski / Pod red. Z. Sobierajskiego. – T. 1–10. – Bursztyn – Wrocław – Poznań, 1978–2001.
- AJŚ — Zareba A. Atlas językowy Śląska. – T. 1–6. – Warszawa, 1969–1980.
- AKDS — Atlas kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich / Pod red. Z. Stiebera, H. Pomowskiej-Taborskiej. – T. 1–15. – Wrocław, 1964–1978.
- Cybulski 1980 — Cybulski M. Język ksiąg radzieckich i ławniczych Sandomierza z lat 1543–1767 // *Studia Językoznawcze*. – T. 5. – 1980. – S. 7–63.
- Cyran 1960 — Cyran W. Gwary polskie w okolicach Siedlec. – Łódź, 1960.
- Cyran 1977 — Cyran W. Tendencje słowotwórcze w gwarach polskich. – Łódź, 1977.
- Dejna 1978 — Dejna K. O nauczaniu dialektologii na studiach uniwersyteckich // *Nauczanie przedmiotów historycznejęzykowych i dialektologii na filologii polskiej w szkołach wyższych* / Pod red. I. Bajerowej. – Katowice, 1978.
- Dejna 1982 — Dejna K. Alternacje morfologiczne w gwarze czeskiej mieszkańców Kucowa pod Bełchatowem // *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*. – T. 28. – 1982. – S. 11–20.
- Dejna 1983^a — Dejna K. Interferencje w mowie czeskiej mieszkańców Kucowa pod Bełchatowem wywołane kontaktami z językiem polskim // *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*. – T. 29. – 1983. – S. 23–46.
- Dejna 1983^b — Dejna K. System fonetyczny i fonologiczny gwary czeskiej Kucowa pod Bełchatowem // *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. – T. 21. – 1983. – S. 165–176.
- Dejna 1986 — Dejna K. Wyrazowe pożyczki z polszczyzny w gwarze czeskiej Kucowa pod Bełchatowem // *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*. – T. 32. – 1986. – S. 67–71.

- Dejna 1987^a — Dejna K. Atlas gwar polskich. Kwestionariusz–notatnik / Instytut Języka Polskiego PAN. – Łódź, 1987.
- Dejna 1987^b — Dejna K. Geneza i struktura gwary czeskiej mieszkańców Kućowa pod Bełchatowem (cz. 1) // Rozprawy Komisji Językowej ŁTN. – T. 31. – 1985. – S. 19–35; (cz. 2) // Rozprawy Komisji Językowej ŁTN. – T. 33. – 1987. – S. 29–36.
- Dejna 1989 — Dejna K. Słowotwórstwo sufiksalne gwary czeskiej Kućowa // Rozprawy Komisji Językowej ŁTN. – T. 35. – 1989. – S. 19–68.
- Habrajska 1995 — Habrajska G. Collectiva w języku polskim. – Łódź, 1995.
- Hrabec 1950 — Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculszczyzny // Prace Onomastyczne PAU. – Nr. 2. – Kraków, 1950.
- Gala 1991 — Gala S. Profesor Karol Dejna — życiorys naukowy // Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń ŁTN: Zeszyt specjalny. – Łódź, 1991.
- Gala 1992 — Gala S. 80-lecie Profesora Karola Dejny // Poradnik Językowy. 3. – 1992. – S. 161–166.
- Gala 1994 — Gala S. Małopolsko-śląsko-wielkopolskie pogranicze językowe. – T. 1–2, Łódź 1994.
- Gala 1998 — Gala S. Łódzka szkoła dialektologiczna // Rola nauczycieli łódzkich w tworzeniu dziedzictwa kulturowego Łodzi / Pod red. S. Gali. – Łódź: ŁTN, 1998. – S. 301–309.
- Gala 2001 — Gala S. Profesor Karol Dejna. Na dziewięćdziesięciolecie urodzin // Język Polski. – LXXXI. – 5. – 2001. – S. 321–324.
- Gala 2002^a — Gala S. Dialektologia // Wielka encyklopedia PWN. – T. 7. – Warszawa, 2002.
- Gala 2002^b — Gala S. S. Hrabec 1912–1972 // Rektorzy państwowych wyższych uczelni w Łodzi 1945–2002. – ŁTN, 2002. – S. 30–33.
- Gogolewski 1972 — Gogolewski S. Polska gwara tryjjęzycznej wsi Kaczyki w Rumunii. – Wrocław, 1972.
- Gogolewski 1982 — Gogolewski S. Kategoria przypadku w słowiańskich i romańskich językach ligi bałkańskiej. – Łódź, 1982.
- Kamińska 1968 — Kamińska M. Gwary Polski centralnej. – Wrocław, 1968.
- Karłowicz 1900–1911 — Karłowicz J. Słownik gwar polskich. – T. 1–6. – Kraków, 1900–1911.
- MAGP — Mały atlas gwar polskich / Pod red. K. Nitscha, M. Karasia. – T. 1–13. – Wrocław – Kraków, 1957–1970.
- Małecki, Nitsch 1934 — Małecki M., Nitsch K. Atlas językowy polskiego Podkarpacia. – Kraków 1934.
- Malinowski 1873 — Malinowski L. Beiträge zur slavischen Dialektologie // Über die Appelriesche Mundart in Oberschlesien. – Lipsk, 1873.
- Łoś 1886 — Łoś J. Gwara opoczyńska // Studium dialektologiczne: Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Filologicznego AU. – 1886. – T. 11. – S. 147–190.
- Nitsch 1911^a — Nitsch K. Dialekty polskie Śląska // Materiały i Prace Komisji Językowej AU. – T. 4. – 1909. – S. 85–356, mapa.
- Nitsch 1911^b — Nitsch K. Mowa ludu polskiego. – Kraków, 1911.
- Nitsch 1915 — Nitsch K. Dialekty języka polskiego // Encyklopedia polska AU. – T. 3. – Kraków, 1915. – S. 238–343, mapa.
- OLA — Общеславянский лингвистический атлас. – Москва, 1978; Warszawa, 2000.

- Popowska-Taborska 1991 — Popowska-Taborska H. Wczesne dzieje Słowian w świetle ich języka. — Wrocław, 1991.
- SGP — Słownik gwar polskich. Źródła / Pod kier. Karasia, J. Reichana, J. Okoniowej. — T. 1–6. — Wrocław – Kraków, 1977–2002.
- Śmiech 1953 — Śmiech W. Rozwój historycznych grup spółgłoskowych * *śr*; **źr*; **zr* // Prace Wydziału I, ŁTN. — 1953. — S. 164, mapa.
- Śmiech 1956 — Śmiech W. Historia nazw miejscowych z przyrostkiem -**ov-* na terenie dawnego powiatu sieradzkiego // Rozprawy Komisji Językowej ŁTN. — T. 4. — 1956. — S. 77–86.
- Śmiech 1961 — Śmiech W. O fonetyce międzywyrazowej w języku polskim (na tle ogólnosłowiańskim) // Język Polski. — T. 41. — Z. 2. — 1961. — S. 95–103.
- Śmiech 1962 — Śmiech W. O przyczynach wymowy dźwięcznego w po spółgłoskach bezdźwięcznych w języku polskim // Rozprawy Komisji Językowej ŁTN. — T. 8. — 1962. — S. 135–139.
- Śmiech 1996 — Śmiech W. Przymiotnikowe nazwy terenowe Polski / Opracowane edyt. przez S. Galę // Prace Wydziału I, ŁTN. — 1996.
- Stieber 1933 — Stieber Z. Izoglosy gwarowe na obszarze dawnych województw łęczyckiego i sieradzkiego. — Kraków, 1933.
- Stieber 1947 — Stieber Z. Problem językowej i etnicznej odrębności Podhala / Odczyt wygłoszony na Dorocznym Zebraniu Uroczystym // ŁTN. — Z. 1. — 1947. — S. 19.
- Stieber 1948 — Stieber Z. Zadania dialektologii polskiej // Biuletyn PTJ. — T. 7. — 1948. — S. 158.
- Stieber 1950 — Stieber Z. Uwagi o pochodzeniu polskiego języka literackiego // Język Polski. — 1950. — Z. 4. — S. 161–165.
- Stieber 1951 — Stieber Z. Rozwój fonologiczny języka polskiego. — Warszawa, 1951.
- Strokowska 1978 — Strokowska A. Pogranicze językowe wielkopolsko-mazowieckie. — Łódź, 1978.

SUMMARY

The article briefly presents the major aspects of dialectology as a discipline. The focus is on the development of this discipline at the end of the 19th century and its flourishing after 1945 at the university of Lodz. It includes the names of coryphaei of dialectology and discusses some relevant issues.

УДК 811.161.2'282.2(477.83)

Наталя Хобзей
Львів

З ІСТОРІЇ ЛЬВІВСЬКОЇ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ

On the History of L'viv Dialectology

Грунтовне вивчення історії українських діалектологічних шкіл ще чекає свого дослідника. Львівська діалектологія в такій студії мала б займати доволі вагоме місце, адже впродовж десятиліть і навіть століть не одного львів'янина приваблювало дослідження народних говорів. Властиво, існувало кілька львівських діалектологічних шкіл, які репрезентували вчені світового рівня, природно скеровуючи свої дослідження насамперед на південно-західне наріччя. Багато відомих діалектологів розпочинали свій шлях до науки у Львівському університеті, а тому, очевидно, саме тут і потрібно шукати коріння їхнього замишування вивченням народної мови. Ми не маємо наміру ґрунтовно аналізувати львівські наукові школи, ця стаття — ще один причинок до пізнання розвитку діалектології у Львові.

Коріння львівської діалектології сягають середини XIX століття, зокрема творчості Івана Вагилевича (1811–1866), з етнографічними працями якого пов'язують початок наукового вивчення мови і культури Гуцульщини, а також Якова Головацького (1814–1888), який в українському мовознавстві здійснив одну з перших спроб опису діалектної диференціації української мови (“Розправи о язиці южноруським і его нарічях” (1848 р.) [Гриценко 2000: 95].

Натомість найвагоміші діалектологічні досягнення на рубежі XIX–XX століть, безперечно, належать Іванові Верхратському (1846–1919). Однак для цього вченого лінгвістика не була основним заняттям. У хроніці Наукового товариства ім. Шевченка зазначено, що “головне поле діляня Верхратського то природописні науки і славянська філологія, іменно українсько-руська” [Хроніка 1900: 77]. І. Верхратський закінчив природниче відділення філософського факультету Львівського університету, викладав природничі науки в гімназіях Дрогобича, Станислава (тепер — Івано-Франківськ), Львова, був першим головою “математично-природописно-лікарської секції” [там само; Кучер 1992: 37]; “досліджував фауну і флору Західної України, був знавцем комах, а особливо мотилів. Заклав основи української наукової термінології в природознавстві та суміжних науках” [Кучер 1992: 37–38]. До галузі лінгвістики прилучився своїми численними працями з діалектології, такими як “Про говір долівський” [Верхратський 1900], “Про говір галицьких лемків” [Верхратський 1902], “Говір батюків” [Верхратський 1912] та ін., у яких проаналізував усі структурні рівні говорів. Кожна із праць містила словничок диференційного типу.

У Науковому товаристві імені Шевченка, яке спричинилося до публікації лінгвістичних досліджень Івана Верхратського, діалектологічні студії розвивалися досить активно, наприклад, на сторінках Записок НТШ публікували свої праці з діалектології Іларіон Свенціцький [Свенціцький 1913], Іван Зілинський [Зілинський 1913], Іван Панькевич [Панькевич 1930], Євген Грицак [Грицак 1930] та інші (див. про це докладніше: [Гринчишин 1998; Кровицька 2000]). У кожного з цих учених шлях до діалектології був свій.

Іларіон Свенціцький розпочав університетські студії на фізико-математичному факультеті Львівського університету. “Однак, як говорив про себе, перемогла цікавість до питання “про суть нації”, і математик поїхав до Петербурга здобувати гуманітарну освіту” [Єдлінська 2003: 160], а згодом поглиблював філологічні знання у Відні. Його учителем був В. Ягич. У Львівському університеті працював від 1913 року, спочатку на посаді доцента, а згодом (1944–1950) — завідувача кафедри слов’янської філології, а також до 1956 завідував львівським відділом Інституту мовознавства АН УРСР (тепер відділ української мови Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича) і до 1952 проф. І. Свенціцький був керівником Національного музею у Львові. І. Свенціцький — автор відомих досліджень з історії мови, українського мистецтва, фольклору, однак перші наукові праці цього непересічного науковця були присвяче-

ні саме проблемам діалектології [див.: Свенціцький 1899; Свенціцький 1900^a; Свенціцький 1900^b].

Наукові шляхи Івана Зілінського (1879–1952) розпочалися 1900 року у Львові також не з лінгвістики, а з богословських студій. Після дворічного навчання він переїхав до Відня і вступив на філософічний факультет університету. Натомість пізніші успіхи в царині лінгвістики, зокрема й діалектології [див.: Зілінський 1908; Зілінський 1913; Зілінський 1926], були настільки вагомими, що 26 червня 1917 року вченого обрали дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка. Після повернення до Львова 1921 року Іван Зілінський, окрім посади професора філії української гімназії, обійняв також посаду професора Українського таємного університету у Львові, у якому викладав українську фонетику й діалектологію [див.: Кисілевський 1962: 10; Хобзей 1991: 57].

Зі Львовом також пов'язане ім'я проф. Івана Панькевича, який розпочинав навчання у Львівському університеті (1907–1909), а закінчив його у Відні 1912 року. Початок зацікавлення народними говорами, припускаємо, пов'язаний саме з львівським періодом. Академік М. Мушинка, зазначає, що “перші відомості про можливість звукового запису мови І. Панькевич міг здобути вже під час навчання, коли нав'язав стосунки із секретарем Етнографічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка Володимиром Гнатюком, який заохотив його до дослідження Закарпаття (Угорської Русі) і записування народних пісень та демонологічних оповідань в його рідному селі Цеперові та близькій околиці. Саме тоді етнографічна комісія НТШ почала ширше застосовувати фонограф при записуванні музичного фольклору [...]; можна припускати, що І. Панькевич працював з фонографом вже в студентські роки” [Мушинка 2002: 28–30].

Абсольвентом Віденського університету був і Броніслав Кобилянський (1896–1986), чия наукова діяльність присвячена вивченню гуцульських та суміжних покутських говорів. Початком майбутніх багаторічних досліджень цього мовного обшару була копітка праця над докторською дисертацією “Der huzulische Dialekt und sein Verhalthis zum Pokutischen” (1926 р.) [Закревська 2000: 13]. Далі — учителювання в Луцьку, Рівному, завідування кафедрою української мови в Івано-Франківському вчительському (згодом — педагогічному) університеті; після цього Б. Кобилянський переїхав до Львова і працював як доцент, завідувач кафедри Львівського педагогічного університету (1951–1959), доцент кафедри української мови Львівського університету. Частина праць, у яких учений досліджував гуцульську тематику, так і залишилася не-

опублікованою, зокрема студія “Східнокарпатські говірки в сучасному й минулому” (520 с.) [там само].

У той самий час розпочав дослідження гуцульських говірок іще один учений, Ян Янів (1888–1952), який тоді мешкав у Львові. 1909 року він склав матуру у Станиславові, вступив до Львівського університету, який закінчив 1913 року. За відмінне навчання отримав стипендію на продовження освіти у м. Фрібурі (Швейцарія) [Купчинський 2003: 31]. Однак доля склалась інакше. Війна 1914 року, російський полон, Ташкентський університет... Тільки наприкінці 1921 йому вдалося повернутися до Львова. У 1922–1923 рр. на гуманітарному відділенні Львівського університету відновила діяльність кафедра української мови і літератури. 1922 року Я. Янова запросили читати лекції з української мови; 1927–1939 рр. він очолив спеціальний україністичний семінар. “Свої лекції читав і вів семінарські заняття польською мовою. Його асистентом був українець Йосип Шемлей [...] З кінцем 1929 – початком 1930 р. в Академічному Домі у Львові засновано гурток українців, що протягом 30-х років у різні періоди налічував від 30 до 40 осіб. Якщо Ян Янів був душею і наставником студентів у рамках університету і свого Семінару, то Й. Шемлей — частим учасником різних дебатів у Гуртку” [там само: 34]. Згодом Ян Янів переїхав до Кракова, де виховав плеяду діалектологів.

Зауважмо, що один із засновників лодзької діалектологічної школи — Кароль Дейна — також випускник Львівського університету (1935 р.)

Від другої половини ХХ століття діалектологічні студії у Львові розвивалися у двох осередках — у Львівському університеті та в Інституті суспільних наук (тепер Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; далі — Інститут українознавства), де продовжували працювати представники довоєнних діалектологічних шкіл, зокрема мовознавчої секції Наукового товариства ім. Шевченка. Хоча наукова діяльність деяких мовознавців у цих установах була нетривалою, однак навіть за такий короткий час вона причинилася до неперервності традицій діалектологічних студій.

У 1939–1941 роках на посаді молодшого наукового співробітника у відділі мовознавства (сучасного Інституту українознавства) працювала учениця Івана Зілинського — Марія Пшеп'юрська (1909–1998). Саме проф. І. Зілинський скеровував її на дослідження надсянських говірок. “І так під його впливом, ще молодою студенткою я зайнялася збиранням матеріалів. Упродовж кількох років, перейшовши 156 сіл у різних повітах Надсяння і Засяння, я записала сотні розмов, оповідань, казок

та обрядів”, — писала М. Пшеп’юрська-Овчаренко [Овчаренко 1986: 289 (цит. за: [Закревська 1996: 283])]. Стимулом продовжувати діалектологічні студії стали її два виступи на конференціях у Києві 1940 та 1941 років, які проводила Академія наук та Київський університет. Висока оцінка виступів підтримала М. Пшеп’юрську і заохотила її до нових досліджень. Весною 1941 року молода дослідниця продовжила збирати матеріал з надсянських говірок. Результат цих експедицій — 65 обстежених населених пунктів. Однак ні у львівській, ні в жодній іншій друкарні України праця М. Пшеп’юрської-Овчаренко “На пограниччях надсянського говору” не вийшла друком. Вона з’явилася тільки 1954 року у відроджених в еміграції “Записках наукового товариства ім. Шевченка” (Нью-Йорк – Париж) [Пшеп’юрська-Овчаренко 1954]. Однак це була зовсім не та книга, яку авторка початково готувала до друку: “Ця праця в первісному своєму виді становила дві окремі частини, що були готові до друку незабаром після проведення теренових дослідів. Двократний вибух війни негативно вплинув на долю рукописів, відісланих уже до друку. Тут в сконденсованій формі передаю в скороченій формі зібраний матеріал, залишаючи ще далі в рукописах низку прикладів, окремих текстів і словник” [Пшеп’юрська-Овчаренко 1954: 92]. М. Пшеп’юрська далі зауважила: “Перед 10-ма роками під час дослідів над говірками на наддністрянсько-лемківському пограниччі важко було передбачити недалеку трагічну долю тієї закутини нашої батьківщини; усі ті села опинилися на захід від т.зв. лінії Керзона; багато з них зникло зовсім з лиця землі, а їх населення розійшлося по всім світі. Факт неможливості будь-яких дослідів у згаданих околицях скріплює вагу зібраного матеріалу” [там само]. Ніхто не міг передбачити й того, що міжвоєнна та повоєнна львівська діалектологія зазнає таких відчутних втрат, долі багатьох учених були понівеченими. М. Пшеп’юрська покинула Галичину й подалася в еміграцію. Також виїхав з України Кость Кисілевський (1890–1974), працю якого “Надпрутський говір” було опубліковано в тому самому томі Записок НТШ, що й студію М. Пшеп’юрської [Кисілевський 1954].

Доля Йосипа Шемлея (1897–1942), діалектолога й історика мови, дослідника генези лемківських говірок, асистента Янан Янова в діалектологічному семінарі, й далі залишається невідомою [див: Осташ 2001: 236–237].

На еміграції опинився ще один представник “львівської” діалектології — Олекса Горбач (1918–1997). Після закінчення філії Української академічної гімназії він вступив на гуманістичний факультет Львівського

університету (1936–1940). Другу половину 30-х років в університеті знаменували цікаві постаті польської лінгвістики, зокрема діалектології — Ю. Кляйнер, З. Штібер, Я. Янів, Є. Курилович, В. Ташицький [див.: Закревська 1995: 9]. Коли О. Горбач навчався в університеті (1939 р.), “Я. Янів, який добре володів українською мовою, читає україністичні курси вже по-українськи” [там само].

У період другої половини ХХ ст. в діалектології були запроваджені нові методи дослідження, зокрема настав період розвитку й розквіту лінгвогеографії. У 1948 та 1949 роках у Києві було опубліковано Програму для збирання матеріалу до “Атласу української мови” (АУМ). Із початком роботи над майбутнім Атласом значно активізувалися дослідження з діалектології. Це був, як на той час, своєрідний діалектологічний поступ. Якщо серед праць ХІ Республіканської діалектологічної наради (Київ, 1965) опубліковано тільки 21 статтю, то в збірнику ХІІ наради (Київ, 1971) — уже 55 статей (нарада відбулася 21–23 квітня 1965 р.). Авторами збірника були й львів’яни — Іван Ковалик, Антін Залеський, Ірина Ощипко, Лідія Григорчук, Теодозій Возний, Ярослава Закревська, Іван Керницький, Бронислав Кобилянський, Мирон Онишкевич, Михайло Онишкевич.

Праця над матеріалами Атласу спонукала до розвитку нових напрямів та викристалізовувала погляди на майбутнє української діалектології. Результатом роботи стали, зокрема, і регіональні описові монографії співробітників відділу мовознавства Інституту суспільних наук (тепер Інститут українознавства) Павла Приступи [Приступа 1957] та Дмитра Бандрівського [Бандрівський 1960]. Обидві праці репрезентували мовний обшир наддністрянських говірок. Д. Бандрівський (1897–1983) студіював лінгвістику у Віденському та Львівському університетах, П. Приступа (1906–1975) — у Львівському. В Інституті об’єднала їх спільна праця над “Атласом української мови”. П. Приступа впродовж 1956–1965 років очолював редакторську групу Атласу, Д. Бандрівський є автором 15 карт.

Другий том Атласу української мови вийшов друком у Львові (відповідальний редактор Я. Закревська). Атлас об’єднав діалектологів не тільки з України (Львова й Києва), а й з-поза державних кордонів України, зокрема матеріали до другого тому збирали й дослідники люблінського діалектологічного осередку (С. Вархол, М. Лесів) [див.: Листування]. Авторами карт другого тому стали: Д. Бандрівський, Л. Коць-Григорчук, Ф. Жилко, Я. Закревська, А. Залеський, Т. Назарова, М. Онишкевич, П. Приступа, О. Захарків.

Під час створення “Атласу української мови” розпочалася й активна робота над регіональними атласами. Чимало з цих досліджень уже вишло друком, і хоч як прикро, але окремі залишаються неопублікованими й сьогодні, серед них “Атлас надсянських говірок” Мирона Онишкевича (див. про цей атлас: [Онишкевич 1995]).

З іменем Ярослави Закревської (1931–1999) пов’язано чимало в сучасній львівській діалектології. Вона була одним з ініціаторів того, щоб належно репрезентувати словотвірні явища в “Атласі української мови”. Матеріали Атласу спонукали до різноманітних наукових інтерпретацій, результатом чого стало дослідження Я. Закревської “Нариси діалектного словотвору в ареальному аспекті” [Закревська 1976]. Проблематиці діалектного словотвору було присвячене також дослідження О. Захарків “Діалектний словотвір бойківських говірок” (1982 р.).

1958 року Я. Закревська була учасником IV Міжнародного з’їзду славістів у Москві. Саме тут обговорювали програмну доповідь Р. Аванесова, С. Бернштейна та З. Штібера “Про принципи Загальнослов’янського лінгвістичного атласу”. Я. Закревська відразу ж зрозуміла вагомість і необхідність такої праці. Так у відділі української мови Інституту (тепер Інститут українознавства) з’явилися нові міжнародні робочі теми “Загальнослов’янський діалектологічний атлас” та “Загальнокарпатський діалектологічний атлас”. В останньому Я. Закревська була не тільки автором карт та членом редколегії, а й відповідальним редактором четвертого тому. Завдяки її старанням та наполегливості його було опубліковано у Львові 1993 року.

Часу створення Атласу української мови сягають зацікавлення Лідії Коць-Григорчук щодо інтерпретації лінгвістичних карт, цікаві й оригінальні думки дослідниці вилилися у працю “Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору” [Коць-Григорчук 2002].

Однак діалектологічні студії у Львові другої половини ХХ ст. розвивалися не тільки в напрямку укладання та прочитання лінгвістичних карт. Ґрунтовне вивчення бойківських говірок стало об’єктом досліджень Михайла Онишкевича (1906–1971), завідувача кафедри слов’янської філології Львівського університету в 1956–1968 роках. Славіст, полоніст за фахом, для дисертаційного дослідження (на звання доктора наук) обрав тему “Лексикологія та лексикографія Бойківщини” (захистив 1968 року). “Словник бойківських говірок” [Онишкевич], опублікований уже по смерті автора, й сьогодні залишається одним із найкращих видань із діалектної лексикографії.

Над словниками говорів південно-західного наріччя працювали й інші львівські діалектологи. Гаврило Шило (1910–1988) уклав “Словник говорів Наддністянщини” (а також регіональний атлас цих говірок), який сьогодні готують до друку.

Важливим діалектографічним виданням, сподіваємося, стане “Словник гуцульських говірок”, роботу над яким започаткувала Ярослава За-кревська [див.: Хобзей 2003: 11], під час підготовки якого активізувалося й дослідження гуцульських говірок; із цієї тематики було опубліковано не тільки низку студій, а й спеціальні видання: “Гуцульщина: Лінгвістичні етюди” (Київ, 1991), “Гуцульські говірки: Короткий словник” (Львів, 1997), “Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження” (Львів, 2000).

Діалектологічні студії у Львові тривають, про що свідчать опубліковані тут праці, зокрема й збірники Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ: “Діалектологічні студії” (4 томи), “Українська історична й діалектна лексика” (4 випуски), добірки діалектних та фольклорно-діалектних текстів Львівського національного університету ім. Івана Франка. Планів багато. У відділі української мови Інституту українознавства й далі обговорюють проблеми і сучасної, й історичної діалектології, які стають основою діалектологічних збірників, укладають словник гуцульських говірок, записують діалектні тексти. Міжнародні проекти дістали своє продовження в щорічному діалектологічному семінарі “Актуальні проблеми сучасної діалектології”, який збирає десятки діалектологів. Діалектологічні проблеми цікавлять і молодих дослідників, упродовж останніх років захистили дисертації Тетяна Ястремська [Ястремська 2002], Мирослава Олійник [Олійник 2002], Оксана Костів [Костів 2003].

ЛІТЕРАТУРА

- Верхратський 1900 — Верхратський І. Про говір долівський // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. XXXV–XXXVI. – Львів, 1900. – С. 1–127.
- Верхратський 1902 — Верхратський І. Про говір галицьких лемків / Збірник фільологічної секції Наукового товариства імені Шевченка. – Т. V. – Львів, 1902.
- Верхратський 1912 — Верхратський І. Говір батюків / Збірник фільологічної секції Наукового товариства імені Шевченка. – Т. XV. – Львів, 1912.
- Гринчишин 1998 — Гринчишин Д. Проблеми мовознавства на сторінках довоєнних видань Наукового товариства ім. Шевченка // З історії наукового

- товариства імені Шевченка: Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові. – Львів, 1998. – С. 69–77.
- Грицак — Грицак Є. Говірка села Могильної Гайсинського повіту на Поділлі // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 99: Збірник на пошану проф. К. Студинського. – Львів, 1930. – С. 323–335.
- Гриценко 2000 — Головацький Яків Федорович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол. В.М. Русанівський О.О. Тараненко (співголови). – Київ, 2000. – С. 95.
- Єдлінська 2003 — Єдлінська У. Мовознавство в житті і творчості Іларіона Свенціцького // Діалектологічні студії.1: Мова в часі і просторі. Збірник на пошану Дмитра Гринчишина. – Львів, 2003. – С. 160–170.
- Закревська 1976 — Закревська Я. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті. – Львів, 1976.
- Закревська 1995 — Закревська Я. Олекса Горбач: Життєписно-бібліографічний нарис. – Львів, 1995.
- Закревська 1996 — Закревська Я. Видатна дочка надсяння професор Марія Пшепорська-Овчаренко // Перемишль і перемиська земля протягом віків. – Перемишль – Львів, 1996. – С. 281–288.
- Закревська 2000 — Закревська Я. Броніслав Кобилянський — дослідник гуцульських говірок // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів, 2000. – С. 13–17.
- Зілинський 1908 — Зілинський І. Дещо з фонетики українських говорів // “Січ”: Альманах в пам’ять 40-их роковин основання Т-ва “Січ” у Відні. – Львів, 1908. – С. 267–277 (+ окрема відбитка – 13 с.
- Зілинський 1913 — Зілинський І. Проба упорядкування українських говорів // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 117–118. – Львів, 1913. – С. 333–375.
- Зілинський 1926 — Зілинський І. До питання про діалектологічну класифікацію українських говорів // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 141–143. – С. 1–19. – Львів, 1926. [+ окрема відбитка]
- Кисілевський 1954 — Кисілевський К. Надпрутський говір // Записки наукового товариства ім. Шевченка. – Т. CLXII. – Нью Йорк – Париж, 1954. – С. 9–52.
- Кисілевський 1962 — Кисілевський К. Іван Зілинський. – Вінніпег, 1962
- Костів 2003 — Костів О.М. Динаміка і статика в діалектних просторових конструкціях (на матеріалі II тому АУМ). Автореф. дис... канд. філол. наук. – Львів, 2003. – 20 с.
- Коць-Григорчук 2002 — Коць-Григорчук Л. Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору. – Нью Йорк – Львів, 2002.
- Кровицька 2000 — Кровицька О. Гуцульські матеріали у виданнях НТШ як джерело мовознавчих та етнолінгвістичних студій // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів, 2000. – С. 86–96.
- Купчинський 2003 — Купчинський О. Забуті імена в українській науці та культурі: Ян Янів (Janów) // Вісник НТШ. – Ч. 30. – Осінь-зима 2003. – С. 31–34.
- Кучер 1992 — Кучер Р.В. Наукове товариство імені Т. Шевченка: Два ювілеї. – Київ, 1992.
- Листування — Листування Ярослави Закревської // Діалектологічні студії.3: Збірник пам’яті Ярослави Закревської. – Львів, 2003. – С. 40–83 [упорядник Н. Хобзей].

- Овчаренко Овчаренко М. Мова українців Надсяння // Ярославщина і Засяння 1031–1947: Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1986.
- Олійник 2002 — Олійник М.Я. Фразеологія гуцульських говірок. Автореф. дис.... канд. філол. наук. – Львів, 2002. – 20 с.
- Онишкевич — Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок. – Ч. I–II. – Київ, 1984.
- Онишкевич 1995 — Онишкевич М. М. Атлас давніх говорів Надсяння та суміжних земель // *Badania dialektów onomastyki na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim*. – Białystok, 1995. – S. 41–51.
- Осташ 2001 — Н.О[сташ] Шемлей Йосип // Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України: наукова діяльність, структура, працівники / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 236–237.
- Панькевич — Панькевич І. Говір с. Валашовець бувшої Земплинської жупи на Закарпатті // Записки наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1930. – Т. XCIX. – С. 337–378 (+ окрема відбитка).
- Пшеп'юрська-Овчаренко 1954 — Пшеп'юрська-Овчаренко М. На пограниччях надсянського говору // Записки наукового товариства ім. Шевченка. – Т. CLXII. – Нью Йорк – Париж, 1954. – С.
- Свенціцький 1899 — Свенціцький І. Слова уживані в Косівському та Коломийському повітах. // *Временник Ставропигийского института с месяцесловом на обыкновенный год 1899*. – Львов, [б.р.] – С. 138–140.
- Свенціцький 1900^a — Свенціцький І. Опыт сравнительного словаря русских говоров (Галицко-бойковский говор). – *Живая старина*. – 1900. – Вып. 1–2. – С. 213–229.
- Свенціцький 1900^b — Свенціцький І. Слова употребляющиеся в Снятинском повете, в селе Килухове // *Временник Ставропигийского института с месяцесловом на обыкновенный год 1900*. – Львов, [б.р.] – С. 120–121.
- Свенціцький 1913 — Свенціцький І. Бойківський говір с. Бітля // *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. – Т. 114. – Львів, 1913. – С. 117–153.
- Хобзей 1991 — Хобзей П. Таємний університету Львові // *Україна: Наука і культура*. – Вип. 25. – Київ, 1991. – С. 45–59.
- Хобзей 2003 — Хобзей Н. Ярослава Закревська: штрихи до портрету // *Діалектології студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської*. – Львів, 2003. – С. 9–12.
- Хроніка 1900 — Хроніка наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1900.
- Ястремська 2002 — Ястремська Т.О. Структурно-семантична організація та географічна диференціація пастушої лексики гуцульського

SUMMARY

The author dwells upon main L'viv dialectological schools, their representatives as well as basic problems of Ukrainian dialectology since the beginning of the 20th century up till now with focus on contemporary disciple on sub-dialects.

УДК 811.161.2'282.2'374(477.87)

Іван Сабадош
Ужгород

З ІСТОРІЇ СЛОВНИКОВОГО ОПРАЦЮВАННЯ ЛЕКСИКИ ЗАКАРПАТСЬКОГО ГОВОРУ

*A Glimpse at the History of Dictionary Work
on the Lexicon of the Zakarpattia Region*

Незважаючи на помітні зрушення у вивченні закарпатського говору, його лексика залишається не тільки недостатньо дослідженою, а й значною мірою не зібраною й не опублікованою. Проте якщо взяти до уваги різні надруковані збірки лексики закарпатського говору у лексикографічних та лінгвогеографічних працях, публікації лексичних матеріалів до ще не виготовлених лінгвістичних атласів, то загалом виявиться не така вже й мала кількість матеріалу, придатного для мовознавчих студій, це, однак, не звільняє українських діалектологів від виконання дуже актуального завдання — продовжувати збирати діалектну лексику в польових умовах і готувати діалектні словники та лінгвістичні атласи Закарпаття.

Мета цієї статті — подати огляд переважно опублікованих словників, об'єктом яких повністю або частково стала лексика одного зі старожитніх українських діалектів — закарпатського.

Перші спроби лексикографічного опрацювання закарпатських говірок припадають на середину – другу половину XIX ст. Серед піонерів

цієї справи — Я. Головацький, І. Верхратський, О. Митрак, Л. Чопей, А. Семенович, Г.О. де Воллан та інші.

Лексикографічні праці, спеціально присвячені лексиці закарпатського говору, з'явилися лише наприкінці ХІХ ст. Першим таким друкованим словником, про який детально буде сказано нижче, став “Русско-мадярській словарь” О. Митрака (1881). Проте задовго до цього, ще в 50-і роки, Я. Головацький (1814–1888) підготував досить досконалу, як для того часу, працю, що репрезентувала здебільшого лексику Галичини, Буковини та Закарпаття, але, на жаль, не була своєчасно опублікована і вийшла друком тільки 1982 року [Дзендзелівський, Ганудель 1982]. За типом це перекладний двомовний українсько-російський словник, що містить близько 10000 словникових статей на літери А–З.

У реєстрі Словника багато загальноукраїнських слів (пор.: *багно, бажати, базікати, байка, бандура, банкет, банта, бантина, батько, бачити* та ін.), проте більшу його частину складають діалектні лексеми, до багатьох із них, зокрема й до закарпатських, подано місце запису (назви значних територіальних та адміністративно-територіальних утворень). Я. Головацький додав до Словника список скорочених та повних назв обстежених місцевостей, тому сучасний читач, який знає старий адміністративно-територіальний поділ, здебільшого може легко локалізувати діалектне слово. Біда тільки в тому, що не всі такі лексичні одиниці паспортизовані. Тому лише за інформацією самого словника важко виявити кількість діалектизмів, характерних, наприклад, тільки для гуцульського чи якогось іншого говору. Щоб задовольнити таку цікавість, слід проаналізувати з цього погляду всі локальні утворення, уміщені у Словнику. Таку працю виконав Й. Дзендзелівський щодо закарпатського говору, виявивши понад 460 слів та їхніх варіантів [там само: 327].

Джерелом словника Я. Головацького стали здебільшого авторські записи в живих говірках та друковані й рукописні фольклорні тексти, зокрема опубліковані “Pieśni polskie i ruskie ludu galickiego” Вацлава з Олеська (Львів, 1833), “Ruskie wesilie” Й. Лозинського (Перемишль, 1835), “Pieśni ludu ruskiego w Galicyi” (у 2-х томах) Жеготи Ігнація Паулі (Львів, 1839–1840), “Галицькіі приповѣдки и загадки” Г. Ількевича (Відень, 1841) [там само: 321].

Реєстрові слова (вокабули) за деякими винятками подано із зазначенням наголосу. Граматична інформація до цих слів незначна, зокрема зрідка наведено форму родового відмінка іменників, ремарки до іменників *pluralia tantum*, демінутивних форм, зрідка — рід іменника. Якщо

дієслово має доконаний і недоконаний вид, то обидві форми поміщено в одній статті з реєстровим словом доконаного виду. Слова всіх частин мови, крім іменників, мають ремарку, що вказує на частиномовну приналежність. Використано деякі стилістичні ремарки, зокрема до лайливих, ласкавих, насмішливих, зневажливих слів, зрідка до слів, що мають обмежену сферу вжитку. Перекладна (російська) частина “страждає”, як це буде видно з наведених нижче прикладів, порушеннями літературної норми. До меншої частини словникових статей автор додав ілюстрації переважно з фольклорних текстів — народних пісень, прислів’їв, казок та ін.

Із позначених у Словнику діалектизмів закарпатського говору найбільшу кількість становлять вузьколокальні і незапозичені слова [особливості написань Я. Головацького зберігаємо. — *І.С.*]:

ань – даже; **божєникъ** – присяжный, сотскій въ деревнѣ; **ворожѣля** – ворожея; **всѣгды** – всюди; **вызѣръ** – окно; **горáвый** – гористый; **гремь** – громъ, грохоть, шумъ; **дáгде** – гдѣ нибудь; **дáколи** – иногда; **двѣми** – двое, двоим; **дѣкля** – доколь, пока; **домáрити** – хозяйничать; **друля** □ **ти**, **дрыля** □ **ти** – толкать, пихать; **дѣвало** – кузнечный мѣхъ; **жáга** – изгага, изжога та ін.

За нашими даними, частина цих слів уже вийшла з вжитку, тому особливо зацікавить дослідників історії української лексики. Для значної кількості лексичних одиниць, окрім указівки на вживання в закарпатському говорі, є також свідчення про поширення їх і в інших українських діалектах, пор.:

бабѣна (Кол., Мар., Бер.) – сусєвѣріє; **бáнушь** (Кол., Бук., Стан., Марм.) – кушанье (каша), приготовляемое на сливках вмѣсто воды. Любимое кушанье Гуцуловъ; **бесáги** (Кол., Стан., Стрый., Марм.) – сумка, котомка, мѣшокъ съ посереднимъ распоромъ, **бешѣга** (Кол., Марм.) – рожа (болѣзнь); **богѣнь** (Кол., Стан., Марм.) – желудокъ; **бѣрса** (Марм., Угоч., Кол.) – снурокъ для стягиванія лаптей; **бѣтей** (Гуц., Бук., Марм.) – бочка; **бѣхня** (Гуц., Бук., Марм.) – ветхая, падєніємъ грозящая хижина; **вáка** (Гуц., Кол., Бук., Марм.) – корова, **вáре** (Гуц., Бук., Марм., Кол.) – подлинно, истинно; **газдá** (Кол., Стан., Верх.) – хозяинъ, домоводъ; мужикъ; **гáйный** (Верх., Венг., Гал.) – хорошъ, добрый; веселый, свободный; **гѣнто** (Самб., Сян., Краин.) – когда то, давно та ін.

Хронологічно наступний словник, у якому відображено лексику закарпатського говору — “Знадоби до словаря южноруского” І. Верхратського (1846–1919) [Верхратський 1877]. Реєстр нараховує близько 2500 вокабул [Москаленко 1961: 74], які подано переважно без зазначення наголосу, проте майже послідовно з указівкою на місце запису в живих народних говорах. Частину реєстрових слів пояснено (перекладено) німецькою, або українською, деякі мають два відповідники. Є словникові статті, у

яких подано відповідники зі старослов'янської та інших слов'янських мов, із текстів киеворуських пам'яток, а також із латинської, грецької мов, іноді й санскриту. Біля багатьох запозичень (здебільшого з угорської мови) указано джерело. Загальноукраїнських слів у словнику дуже мало, більшість лексичних одиниць — із говорів південно-західного наріччя (Галичина, Закарпаття, Буковина), хоча трапляються записи з говорів південно-східного наріччя, позначені ремаркою *Укр.*

Слів, записаних у закарпатському говорі і відповідно маркованих, мало, із десятків, пор.:

бирфи — щєблі або “бильці” у драбини, *Leitersprossen*; **катафійка** — ремінна узда; **кедь, кед** — *da, als, wenn*; **кой** [у статті **коль.** — *I.C.*] — коли; **галдамаш** [у статті **одомаш.** — *I.C.*] — могорич; **пішак** [у статті **піхурка.** — *I.C.*] — стежка піша; **сіркач** — *Lündhölzchen*; **чіпнар** — *schenk* та, можливо, ще деякі.

Загалом же таких слів, які й досі функціонують у закарпатських говірках, у цьому словнику дець півтори сотні, як-от:

бер — кладка, лавка; **бервенó** — товста колода; **вуйко** — дядько по матері; **вуйна** — дядина; **вароватися** — стерегтися; **генто** — недавно; **гойкати** — голосно викликувати; **головник** — убивця; **грань** — тлінь [тліюча вуглина. — *I.C.*]; **даві** — рано, нинька рано; **дітвак** — *Aufschossling*; **днесь, днеська, дниськи** — *heute*; **завічати** — (лихо) предсказувати; **загирити** — запропастити; **задарь** — даром; **клепач** — молоток та чимало ін.

Серед цих слів досить багато запозичень з угорської, менше — із румунської та інших мов, напр.:

балта — велика сокира; **бигар** — *Stock, Knotenstock*; **бриндзя** — бринза; **валів** — корито; **вурда** — “в жентицу сиплет ся молока и варит — тай стаєт вурда”; **киндириця** — кукурудза; **погар** — склянка; **серénча** — щастя; **терх** — вантаж на коня та ін.

Зрозуміло, що мадяризми прийшли до зазначених у Словнику не закарпатських говірок через закарпатські.

Роботу над працею “Русско-мадьярскій словарь”, за словами укладача, закарпатського письменника Олександра Митрака (див. післяслово до цього словника), розпочато ще 1868 року, завершено 1870 року, але через брак коштів опубліковано тільки через одинадцять років [Митрак 1881]. Реєстр словника налічує близько 70000 [Німчук 2000^а: 316] – 75000 [Галас 2001: 6] вокабул. О. Митрак (1837–1913) готував цей словник на замовлення Товариства Василя Великого, яке поставило перед укладачем вимогу вносити до реєстрової (російської) частини лише ті місцеві слова, що належать до слів “русского происхождения” (див. післяслово до Словника), проте словникар порушив цю настанову, увівши значну кількість загальноукраїнських та специфічних слів закарпатського діа-

лекту (від 813 [Тіхий 1996: 86] до 1240 одиниць [Галас 2001: 6]). У зв'язку з цим, як видається, дослідник мусив видавати словник власним коштом, зазнавши значних матеріальних збитків (більшу частину накладу не було продано), але, очевидно, він сподівався подати його на конкурс для здобуття премії Фекейшгазія, який 19 березня 1878 року оголосила Академія наук Угорщини, термін конкурсу закінчувався 31 грудня 1880 року. Незважаючи на те, що із двох поданих на конкурс праць першим був Словник О. Митрака, премію було присуджено Л. Чопею (див. нижче). Річ у тім, що умови конкурсу вимагали “укласти рутенсько-мадярський словник, який при поясненні мадярських слів і зворотів мови повинен узяти до уваги насамперед простонародну мову рутенів Угорщини і який не обійшов би й угорських слів, запозичених у цій мові” [Мокань 1969: 55].

Усі українські слова в реєстровій частині словника О. Митрака позначені спеціальною ремаркою *tájszó* (“угро-русское областное слово”). Серед них значна кількість закарпатських діалектизмів. Ф. Тіхий подав список усіх 813 українських слів зі Словника О. Митрака. За нашими спостереженнями більшість — понад 440 слів — це закарпатські діалектизми, деякі назви відомі і в інших українських говорах, передусім південно-західного наріччя, решта — специфічні закарпатські регіоналізми, які здебільшого до сьогодні функціонують у закарпатських говірках. Чимало слів української частини Словника об'єктом лексикографії стали вперше. За підрахунками Ф. Тіхого, 132 слова раніше ніде не фіксувалися [Тіхий 1996: 86]. І в цьому безсумнівна наукова вартість Словника. Серед закарпатських діалектизмів у Словнику подано такі слова, як:

ба́брати – грязнити, марати; **ба́никъ** – струдель; **ба́тычко, ба́течко** – хрещений батько; **биба́къ** – гнійник, налив; **бирь** – кладка; **бо́кор** – пліт сплавленого річкою дерева; **воро́тница** – брама, ворота; **вншова́ти** – пророкувати; **грэ́зень** – гроно винограду; **грудница** – груди, грудь; **дуба́къ** – прут, палиця; **ду́ркати** – стукати, грюкати; **дурня́чка** – тиф; **жва́ти** – жувати; **загортка** – верхня одежа; **ка́пра** – гній в очах; **клинь** – окунь; **ко́ра́вый** – твердий, міцний; **навгуль** – загалом, приблизно та ін.

Погоджуємося з Ф. Тіхим, що серед закарпатських діалектизмів, на диво, мало мадяризмів. Як свідчить післяслово до Словника, О. Митрак був ознайомлений із працею Л. Чопея, у якій мадяризмів дуже багато (на підставі цього Ф. Тіхий зробив висновок, що друкування словника О. Митрака, який виходив окремими випусками, могло бути завершене після 1883 року, хоча на титулі словника зазначено 1881 рік [там само: 85–86]). Усі слова в реєстровій частині подано з наголосом. Автор ви-

знав, що головним “постачальником” діалектних закарпатських слів до словника став інший закарпатський письменник Іван Сільвай.

За висновками рецензентів словників О. Митрака та Л. Чопея, перший не відповідав умовам конкурсу з таких трьох причин: 1) словник був не (закарпатсько-) українсько-мадярським, а російсько-мадярським; 2) у ньому мало слів із закарпатських говірок; 3) чимало слів неправильно перекладено угорською мовою [Мокань 1969: 55]. Проте, оцінюючи словник О. Митрака з позицій сьогодення, можна повністю погодитися з думкою Ф. Тіхого, висловленою майже 70 років тому: “Загалом словник Митрака — це плід величезної праці та жертвності, цінна праця, гідна похвали. Його внесок у вивчення підкарпатурської лексики не втратив актуальності” [Тіхий 1996: 86].

1883 року в Будапешті вийшов друком “Русько-мадярський словарь” Ласлова (Василя) Чопея (1856–1934) [Чопей 1883], реєстр якого містить близько 20 тисяч одиниць. У передмові до Словника автор висловив прогресивну думку про те, що “руський язык”, тобто українська мова, є самостійним, і його не можна вважати наріччям російської мови. До руської (української) частини словника увійшли (про це згадує в передмові автор) передусім слова, які автор записав у живих українських говірках Закарпаття, а також лексика, вибрана з таких друкованих джерел української мови, як: “Народные песни Галицкой и Угорской Руси” Я. Головацького (Москва, 1878), “Малорусские народные предания и рассказы” М. Драгоманова (Київ, 1876), “Німецько-русский словарь” О. Партицького, граматики М. Лучкая (1830), М. Осадци (1862), посібники для народних шкіл, церковні книги (Євангеліє, Апостол, Псалтир) та ін.

У Словнику застосовано фонетико-етимологічний правопис. Заголовні слова подано без зазначення наголосу і необхідної граматичної інформації: подано тільки вказівку на частиномовну приналежність слова, рід іменника, займенника; прикметники — у формі чоловічого роду, для деяких, як і для значної частини прислівників, наведено ступені порівняння тощо. Є спеціальна позначка при іменниках, що вживаються тільки в множині. Усі дієслова поділено на 4 групи: 1) діяльні, *verbum actionis* (*безпокоити*), 2) середнього стану, *verbum neutrum* (*вымерти*), 3) неособові, *verbum impersonale* (*дождьит*), 4) зворотні, *verbum reciprocum* (*влюбитися*). При деяких дієсловах подано форму 1-ої ос. одн. тепер. або простого майб. часу. Варіанти одного слова наведено як самостійні в різних словникових статтях із угорськими відповідниками, пор. вокабули: *берь* і *бирь*, *блоха* і *блыха*, *бриндза* і *брындза*, *буволь* і *буйволь*, *версникъ* і *верстникъ*, *вухо* і *ухо*, *голесо* і *колесо* і т.ін. У зв’язку з відсутністю літери *г*,

у словах з проривним /г/ у дужках наведено лат. *g* у сполученні з іншим звуком (звуками), наприклад: *магловка* (-*gl*-), *магнетизм* (-*gne*-), *педагогика* (-*gogi*-). Реєстрові слова перекладено здебільшого за допомогою 2–3 синонімів, зрідка подано один угорський відповідник. До більшості ботанічних та зоологічних назв, окрім угорських, наведені латинські наукові еквіваленти й відповідні ремарки. Ілюстрацій до реєстрових слів досить мало, здебільшого в цій функції виступають ідіоми, прислів'я і приказки, крилаті вислови, загадки. У Словнику немає покликань на використані джерела.

У реєстрі Словника переважно українська, частково церковно-слов'янська, російська лексика. Угорська академія наук наполягала на тому, щоб у словнику були також слова, запозичені закарпатськими говірками з угорської мови [Чопей 1883: VIII]. Основну частину Словника складає загальноукраїнська лексика: *базікати*, *байка*, *вапно*, *вареник*, *глина*, *глиняний*, *дрібний*, *дрова*, *другий*, *пазур*, *пакостити*, *паливо* та багато ін. В українській групі наявна велика кількість закарпатських діалектизмів (близько двох тисяч [Галас 2001: 4]), більшість яких відома в багатьох закарпатських, а деякі — і в інших карпатських говірках, напр.:

бзина – бузина; **бодливий** – битливий; **боліти** – хворіти; **важки** – ваги; **варовати** – берегти; **верета** – простирадло; **гадковати** – бути обережним; **гачник** – очкур; **генто** – недавно; **гудак** – скрипаль; **довжник** – боржник; **кліпка** – повіка; **ковач** – коваль; **когут** – півень; **наруби** – навиворіт; **оболок** – вікно; **паланок** – паркан; **пальенка** – горілка; **пахнячий** – пахучий; **родак** – родич; **слимуж** – слимак; **смог** – соплі; **смолавий** – сопливий та ін.

Мадяризмів у реєстрі Словника досить багато (приблизно 500 одиниць [Галас 2001: 4]), вони виділені курсивом. Здебільшого ці слова до сьогодні вживають у закарпатських говірках, а деякі — і за їхніми межами, пор.:

балта ‘сокира’, **бановати** ‘сумувати’, **бетяр** ‘зірвиголова’, **битанга** ‘негідник, бродяга’, **валовшний** ‘здатний’, **говгир** ‘мучитель’, **газда** ‘господар’, **галірь** ‘комірець’, **дялазовати** ‘сварити’, **ковдош** ‘жебрак’, **легін** ‘парубок’, **марга** ‘худоба, велика рогата худоба’, **напсамош** ‘найманий робітник’, **паприга** ‘перець’, **погар** ‘склянка’, **рокаш** ‘купа’, **тенгериця** ‘кукурудза’ та ін.

Цікаво, що назва *круплі* (*кромплі*) ‘картопля’, що, крім багатьох закарпатських, відома й у деяких північнокарпатських говірках, у Л. Чопея відсутня. Деякі українські слова лексикограф помилково уважав угорськими запозиченнями, напр.:

берь (**бирь**) ‘кладка’, **боднарь** ‘бондар’, **гандра** ‘ганчірка’, **гаті** ‘підштанки, спідні’, **дрікь** ‘чагарникова рослина, дрік’, **лапта** ‘м’яч’, **поставь** ‘сукно’, **чмовжь** ‘птаха рибалочка, водомороз, зимородок’ та деякі ін.

Проте чимало мадяризмів у Словнику Л. Чопей не виділив, зокрема: **бокочі** ‘черевики’, **бетлегемь** ‘різдвяний вертеп’, **бетлегемощь** ‘учасник різдвяного вертепу’, **бокоть** ‘пліт сплавленого річкою лісу’, **буоть** ‘меблі’, **валоть** ‘корито’, **варешь** ‘місто’, **гарадичь** ‘сходи’, **канта** ‘бідончик’, **оргона** ‘бузок’, **парна** ‘перина’, **терьхь** ‘вантаж’, **шпарга** ‘мотузка’ та ін.

У статті “Мадярські слова в руській мові” [Csoréi 1881] Л. Чопей розглянув 423 апелятивні та 23 зоонімічні назви — угорські запозичення в закарпатських говірках. Серед інших оцінок ця стаття отримала й різко негативну, у якій автора звинуватили в тому, що “абсолютна більшість (десь приблизно чотири п’ятих... поданих у статті) мадяризмів основному масиву українських закарпатських говорів зовсім невідома. Призбирав їх Л. Чопей, видно, десь на Берегівщині, де українське населення все двомовне...” [Дзендзелівський 1966: 81]. Насправді більша частина цих слів дотепер znana, наприклад, у моїй рідній говірці с. Сокирниця Хустського району, досить віддаленій від угорських говірок. Гадаємо, що в часи Л. Чопея, коли вплив української літературної мови на закарпатські говірки був мінімальний, кількість мадяризмів могла бути ще більшою. Хочемо наголосити, що Л. Чопей дуже критично поставився до введення до реєстру свого словника мадяризмів. Так, близько 60 запозичень, що фігурують у згаданій його статті, у словнику відсутні. А взагалі в останній праці Л. Чопей, як справедливо зауважує В. Німчук, орієнтувався на центральні говірки закарпатського діалекту [Німчук 2000⁶: 731]. Недоліком реєстрової частини словника є досить значна кількість слів, запозичених із російської та церковнослов’янської мов. Вважаємо, що лише невелика частина цієї лексики могла спорадично вживатися і дотепер вживається в закарпатських говірках.

Отже, словник Л. Чопея досить детально й об’єктивно інформує про лексичний склад, фонетичну, граматичну системи, словотвір закарпатського говору, тому не втратив важливого наукового значення. Так загалом його оцінюють історики української лексикографії Б. Грінченко [Грінченко: XVII], А. Москаленко [Москаленко 1961: 80–82], П. Горещкий [Горещкий 1963: 99–101] (див. також цього автора в [Курс: 339–3410]), а ще раніше Є. Сабов [Сабов 1893: 209], Ф.Тіхий [Тіхий 1996: 125] та ін.

1883 року опубліковано статтю Антона Семеновича “Об особенностях угрорусского говора”, написану на матеріалі, який автор зібрав у закарпатському говорі, частково взятому зі словника О. Митрака та

рукописних збірок [Семенович 1883: 212]. Автор не сумнівався в тому, що “угроруський [за сучасною термінологією, закарпатський. — *I.C.*] говір належить до малоросійського наріччя” і погоджувався з думкою Я. Головацького, що цей говір такий же давній, як і сусідній галицько-руський, і що люд, який ним розмовляє, уже знаходився на тому ж місці до приходу сюди угорців [там само: 213]. Проте А. Семенович висловлює і власну точку зору із приводу приналежності закарпатського діалекту до певного наріччя. На його думку, угорці навряд чи застали на південних схилах Карпат “багаточисленний руський народ”, “угророси переселилися в нинішню свою вітчизну спочатку разом з угорцями”, а потім окремими групами, особливо в XIV ст., сюди прибув люд на чолі з новгородсіверським князем Федором Корятовичем із територій поширення північного українського наріччя, тому, як вважав А. Семенович, “корінний, чистий угроруський говір найбільш споріднений із північномалоросійським наріччям” [там само: 214]. Стаття складається з двох частин. У першій “Граматичні особливості” автор схаактеризував фонетичні, морфологічні та синтаксичні риси [там само: 215–220], у другій “Лексикальні особливості” — подав словничок закарпатського діалекту [там само: 221–238], побудований за алфавітно-гніздовим принципом, тобто якщо у словнику кілька споріднених (спільнокорених) слів, то всіх їх подано в одній словниковій статті, починаючи від непокідного слова або такого, що в цьому ряді очолює словотвірний ланцюжок; напр.:

рянда ж. тряпка, **ряндья** ср. собир. **ряндавий** прил. **ряндярь** м. тряпичникъ. Проте трапляються й поодинокі відхилення від гніздового принципу. Усього у словнику близько 850 словникових статей, а слів значно більше. У більшості слів зазначено наголос. Основна маса українських слів — закарпатські діалектизми, загальнонародних українських слів налічуємо всього з десяток – півтора (*блázень, гадáти, гóйдалка, гóрличка, гребсти, мáмка, мáти, óжеледь, скíба, терно́слива, тремтíти* та ще деякі), ще з десяток таких слів, що відрізняються від загальнонародних наголосом або незначними фонетичними відмінностями (*батúхъ, богдáй, го́луза, за́га, корáбъ* ‘корабль’, *лédва, пáробокъ, сварá, я□блоко* і под.).

Лексичне значення слів автор розкриває шляхом наведення відповідників російської мови. До ботанічних і зоологічних назв, замість російських чи разом із ними, подано латинські еквіваленти, пор.:

горчица ж. горькуша [російські відповідники словника подаємо сучасною російською графікою. — *I.C.*], *agaricus amarus*; **горличка** ж. *turtur* і т.д. Іноді латинські відповідники подано й до інших тематичних груп; напр.:

бирь ж., також **лавка**, перекладаина, *ponticulus*; **волһй** нар. скорее, *potius* тощо. Лексичне значення етнографічних діалектизмів пояснено описово; пор.: **палһсокъ** м. рыболовный снаряд из прутьев.

Інколи такі пояснення наближаються до енциклопедичних:

доломань м. род верхней одежды, вышитой снурками с петлями и 48 мелкими пуговицами.

Для того щоб повніше розкрити лексичне значення, при багатьох словах поряд із російськими подано відповідники із діалектів південно-західного наріччя, іноді з латинської, німецької, італійської чи давньоруської мов; напр.:

комани □ **ца** и **комони** □ **ца** ж. клевер. Ср. гал. конючина и др. комонь; **паздириья** ср. кострика. Ср. галиц. паздириные та ін.

Якщо якесь українське слово автор уважав мадяризмом, то поряд із російським словом подав також угорське джерело; пор.:

варошь м. город, мадьяр. *város*.

Усі українські слова мають ремарки, що вказують на їхню частини-мовну приналежність; іменники — указівку на ознаку роду; якщо слово належить до іменників *pluralia tantum*, про це сигналізує ремарка *мн.* Зрідка поряд з основним словом-іменником подано деякі його відмінкові форми чи демінутиви з позначкою *уменьш.*; пор.:

няньо, нянько, нянечко м. отец: род. нянька, дат. нянькови, зват. няньку, твор. нянькомь. Ср. няня — *ancilla parvulorum*; галиц. неня=мать; **боклáгъ** м. баклага, боклáжикъ уменьш.

Рідковживані слова мають ремарку *рһдко*. Слова зі звуком [г] транскрибовано; напр.:

битáнга м. (= *bitanga*) бродяга: мадьяр. *bitang*. Рһдко.

Ілюстрації до слів наведено нечасто, переважно це речення, узяті з розмовної мови, і лише іноді — пісенні рядки, напр.:

горһ нар. вверх: **горһ** долу ходить; **бирувикъ** м. войт: не будеш ня муї милый бировику бити і под.

Як видно зі сказаного, А. Семенович уклав словничок досить кваліфіковано, у ньому вміщено цікавий і порівняно багатий матеріал закарпатського діалекту, частину якого опубліковано вперше. Зокрема на літери **Б, В** подано 30 слів та їхніх варіантів, відсутніх у словнику Л. Чопея, зокрема:

бавуна бумага – *Baumwolle*; **ба́гме бóже, багмé бóже, бў́гме боже** ей Богу; **бетéжний** – хворый; **бирувикъ** – войт; **бирь** – налог; **блія** – название коровы; **богдáй** – союз, собств. богъ дай, пусть; **боклáгъ** – баклага [у Л. Чопея *боклажъ* ‘тс.’. — *I.C.*]; **боклáжикъ** – уменьш.; **болтъ** – свод; **борóцква** –

персик; **бра́ма, бра́на** – ворота; **брезь** – предл. с винит. чрез, с родит. без; **бу́гдень** [чит. Bugdeń] – будень; **быстья (обыстья)** – крестьянский двор; **валова́тися** – бушевать? [знак ? А. Семеновича. — *I.C.*]; **вамь** – подать; **ватра́лька** – 1) кочерга, 2) лентяйка; **вергну́тися** – броситься; **верне́ць, ве́рнци** – мн. = бочкory, род лаптей; **вінчова́ти** – поздравлять; **во́рга** – губа; **ву́кста** – выкрест; **вусяникъ** – овсяный хлеб; **вші́токъ (ушитокъ)** – весь; **вызмокъ** – род рыболовной сети; **вези́ль** – связка.

До виданої 1885 року книги “Объяснение областныхъ и заимствованныхъ словъ, встрѣчающихся въ пѣсняхъ” [Воллан 1885: 163–176] невеликий українсько-російський словничок, що налічує 366 вокабул, більшість яких належить до закарпатських діалектизмів, хоч і загальноукраїнських слів тут досить багато (*барвинокъ, блудити, варить, варта, вершки, вечеря, вивторокъ, волхете, втопилась, гадать, ганокъ, ганьба, городъ, горілка* та чимало ін.), щоправда, майже всі вони функціонують і в закарпатському діалекті. Якусь (меншу) частину українських слів Г.О. де Воллан узяв від А. Семеновича, М. Закревського, зрідка від Я. Головацького, про що свідчать коментарі укладача до низки слів у виносках. У реєстрових словах відсутній наголос, а також будь-яка граматична інформація, їх наведено здебільшого в початковій формі, хоча нерідко заголовне слово виступає і в інших формах; пор.:

бервинками – по бревнах; **бійтєсь** – ссорьтєсь; бейтєсь; **вдомклась** – отомкнулась; **гадкуй** – думай, посматривай; **оздрю** – осмотрюсь, оглянусь і т.ін. Очевидно, Г.О. де Воллан у час підготовки цього словничка не знав про словник Л. Чопея, інакше б він покликався на нього і, найголовніше, не допустив би помилок, про які згадаємо нижче.

У перекладній частині укладач навів один або два російські відповідники-синоніми. Іноді українське слово перекладено словосполученням (*выдмолодну* — помолодею опять; *гуща* — густой лес; *дичка* — дикая грушка; *колодка* — висячий замок і под.), а етнографічний діалектизм пояснено описово (*полонина* — хребет горы с лугом; *сороковецъ* — прежняя монета (40 крейцеров); *чиръ* — каша, похлебка из муки тощо). До запозичених слів подано також відповідник із мови-джерела, іноді — тільки вказівку на мову-джерело, пор.:

варышъ – город (мадьяр. *város*); **катуна** – солдат (мадьяр. *katona*); **куртый** – короткий (от нем. *kurz*); **коргель** – пияница (с мадьярського); **регіментъ** – полк (немецк.) і т.ін.

До деяких реєстрових слів-діалектизмів наведено також відповідники з інших слов’янських мов — польської, чеської, сербської, а також із за-

гальноукраїнської лексики з ремаркою *малорус.* (див.: словникові статті з вокабулами *барвенокъ, воля, выгодовалась, гультай, кнышь, полонина* та деякі ін.).

Істотним недоліком словничка є неточні і навіть неправильні переклади (пояснення) частини реєстрових слів, напр.:

банда – военная музыка (у закарпатських говірках *банда* ‘оркестр’); **биса-ги** – лапти (насправді ‘вид ноші через плече у вигляді з’єднаних між собою двох торб’); **гомбы** – пуговицы на ремennom поясе (у закарпатському говорі *гѡмба* ‘будь-який гудзик’); **гуня** – одяг (точніше ‘вид верхнього одягу з домотканого ворсистого сукна з овечої вовни’); **клебань** – кафтан (насправді ‘капелюх’); **рекликъ** – короткая юбка (у закарпатських говірках це тільки ‘піджак’); **токмити** – готовить (насправді ‘домовлятися про ціну, прицінюватися, торгуватися’) та деякі ін.

Трапляються також поодинокі випадки перекручення слів чи їхніх форм, пор.:

битангъ – бродяга (це форма Р.в. множини вживаного в закарпатських говірках слова **битанга** – див.: словники Л. Чопея, А. Семеновича та інші джерела); **какагонецъ** – пест для растирания мака (без сумніву, тут має бути слово *макогонецъ*).

Словничок Г.О. де Воллана виконано на низькому лексикографічному рівні, проте він не тільки пояснив семантику українських слів, особливо діалектних, які вживаються в текстах закарпатських народних пісень, опублікованих у збірнику “Угросские народные песни” (для цього його підготували насамперед), а й подав матеріал для вивчення лексики української мови, зокрема закарпатського діалекту, бо в цій невеликій лексикографічній праці вміщено ряд слів, яких не було на той час в інших словниках української мови. Зокрема тільки на літери **Б** і **В** таких слів близько десяти, напр.:

банда (див. вище); **барзь** — очень; **бервинками** (див. вище; у формі Н.в. однини, очевидно, *бервинка*; пор. *бервина* у словнику за редакцією Б. Грінченка); **бировка** — жена головы; **вандрѣвка** — путешествие; **ви-гань** — платье женское; **вольоватый** — зобастый; **воляре** — воловщики; **выдмолодну** — помолодею опять.

Значну частину закарпатських діалектизмів засвідчено в найбільшому (реєстр понад 64 тис. слів) друкованому словникові української мови до кінця XIX ст. — двотомному “Малоруско-німецкому словарі” Є. Желеховського та С. Недільського (1885–1886 pp.) [Желеховський, Недільський]. Ще 1923 року І. Панькевич підмітив, що в цьому словнику

багато матеріалу, зібраного в закарпатських говірках, “рідко яке наше слово там не знайдеться” [Панькевич 1923: 25].

Чимало для вивчення літератури, фольклору, говірок, етнографії закарпатських українців зробив В. Гнатюк. Тільки перелік його праць на ці теми зайняв би кілька сторінок (детальніше: [Бібліографія 1967]). Про діалектологічні дослідження В. Гнатюка написав окрему статтю Й. Шелепець [Шелепець 1967], який, однак, навіть не згадав про невеликий, але, на наш погляд, дуже цінний словничок, опублікований 1898 року під назвою “Словарець угорсько-руських місцевих виразів” [Гнатюк 1898], що налічує приблизно одну тисячу вокабул і відзначається досить високим рівнем лексикографічного опрацювання лексичного матеріалу, який зібрав автор у закарпатських говірках.

Більшість реєстрових слів — закарпатські діалектизми, загальнонародна лексика тут складає близько двох десятків слів (*божітисья, дзенькати, дьіверь, застáвитисья, звідати, здріти, крѣкнути, крі́цьа, кучма, міркувати, ослѣн, плáхта, ра́птом* та деякі інші).

Усі вокабули подано зі зазначенням наголосу, але майже без якої-небудь граматичної інформації. Основну увагу автор зосередив на точній передачі звучання слова та на розкритті його семантики. Перше завдання В. Гнатюк реалізував, використовуючи графіку, максимально наближену до спрощеної фонематичної транскрипції. У ній повністю відсутні букви, що позначають два звуки (*щ, я, ю, є, ї*); для передачі м’якості приголосних у всіх випадках використано *ь* (м’який знак); нескладотворчий [у] передано по-сучасному [ў], як і проривний [г]; пор.: *да́шчо, ко́меші́я, йу́гас, йі́дло, крі́цьа, гу́нцьут, квар́тыль, га́ўран, гльі́д* і под. Щоправда, у записах В. Гнатюка зовсім не відображений звук [ы], характерний для багатьох закарпатських говірок, рефлекс *i, y, ь* на місці давнього *o* в новозакритому складі об’єднані чомусь в одному рефлексі *i*, властивому найменшій частині закарпатських говірок. Нарешті, відсутня точна паспортизація реєстрового слова.

Розкриття лексичного значення слова здійснено підбором одного чи кількох українських літературних (у галицькому варіанті, який використовував В. Гнатюк) відповідників, напр.: *ачѣ́й* — чей, може; *барань́а* — ягня; *бѣ́зно* — бездна; пропасть; глибина і т.ін. У словничку наявна чимала кількість слів, запозичених з інших мов, здебільшого з угорської (напр., тільки на літеру **Б** налічується близько 30 мадяризмів), значно менше з німецької, словацької, а з латинської, чеської — поодинокі слова. Здебільшого у словникових статтях після запозиченого слова

подано відповідник із мови-джерела та його семантику; до словакізмів словацьких слів переважно не наведено, указано тільки їхнє лексичне значення, напр.:

банова́ти мад. *bánni, bánydni* ‘жалувати, тужити’; **бирі́в** мад. *biry* ‘війт’;
гвалт нім. *Gewalt* ‘наси́льство’; **валала́** слов. ‘село’; **гра́ційа** лат. *gratiae* ‘ласка’.

Проте в ряді випадків реєстрове слово, запозичене з іншої мови, не має відповідної інформації. Немає даних про іншомовне походження таких чужомовних слів, як: *ба́лега*, *біга́рь*, *біжа́лмо*, *біриш*, *те́йрок*, *киндри́цьа* (*тенгири́цьа*), *ле́уч(ь)а* (з угорської), *ве́ра*, *гва́рити*, *пла́ца* ‘плата’, *но́лиўка* ‘росіл; зупа’ (зі словацької), *ла́да* (із німецької) та ін. У той же час віднесення деяких слів до запозичень у цьому словнику помилкове, наприклад, не є мадяризмами слова *клепа́ч* ‘молоток’, *ку́чма* ‘кучма’, *ма́чка* ‘кішка’. Це слова слов’янської етимології [див.: ЕСУМ]. Власне українське, а не запозичене зі словацької мови слово, що має корені в праслов’янській мові, слово *охабу́ти* ‘покинути’; ‘лишити’; ‘зіставити’ [там само] та ін.

Пояснення семантики реєстрового слова переважно точні й повні, недоліки трапляються зрідка; пор.:

аж – як, коли; скоро (значення ‘скоро’, очевидно, неправильне, замість нього слід було додати ‘аж’); **а́йно** – еге, егеж, ая (ще треба ‘так’); **во́рох** – мішок, **ў во́росі** – разом (імовірно, правильно не ‘мішок’, а ‘купа, гурт’); **голосни́ця** – горло; гертанка (треба було ‘скроня’, як у словничку І. Верхратського [Верхратський 1899], про який трохи нижче); **да́где** – де, на яким місці (уважаємо, значення мало б бути ‘декуди, подекуди’); **іму́ти** – ‘стати’; ‘почати’ (треба додати ‘впіймати’) і под.

У деяких випадках неточно, а то й неправильно передано значення іншомовного слова; напр., угор. *banda* (у статті *ба́нда*) — не ‘музика; оркестра’ (як у В. Гнатюка), а ‘банда, зграя, ватага’ [MOSz], а угор. *banku* (у статті *банкóўка*) — не ‘золотий’, а ‘папірець, кредитка’ [там само].

Словничок В. Гнатюка — цінне джерело діалектизмів, більшість яких до сьогодні функціонує в українських закарпатських говірках, він відзначається самобутністю, своєрідністю, становить науковий інтерес; напр.:

гуда́ – музика; **горо́діна** – пліт; **ворожи́лья** – ворожка; **да́тко** – дехто; **дашчо** – дещо; **ды́л** – пасмо гір; **жінчо́вка** – жіночка; **за́ганка** – загадка; **за́дар** – задармо; **заўгу́ритися** – забавитися; **коману́ця** – конюшина; **му́рник** – мулярь; **на́кой** – наколи, коли; **опрові́д** – похорон; **полы́віти** – помочи, **поме́тенья** – сьмітя; **правоту́ти** – правувати [‘робити позов на кого-

небудь'. — *І.С.*]; **свербігуска** – дика рожа; **спилати** – набирати, черпати; **туй** – тут та ін.

Серед них є чимало й таких звичайних для закарпатських говірок слів, які українська літературна мова і більшість українських говорів утратили, але своїм корінням вони сягають далеких часів, як-от:

голоўнік – убийник; **голоўніцтво** – убийство; **кой** [треба було подати *кый*. — *І.С.*] – котрий, хто; **лоній** – торічний; з минулого року; **мáчка** – кішка та ін.

1899 року І. Верхратський опублікував діалектологічну працю “Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів”, присвячену сучасному закарпатському діалектові. До неї додано “Словарець” [Верхратський 1899], що налічує близько 2,5 тис. словникових статей, у яких за незначними винятками майже всі слова діалектні, які автор записав у живих народних говірках, що знаходяться приблизно в межах сучасної Закарпатської області. Записи діалектних слів відзначаються точністю, подано наголос і фонетичні варіанти слів. М’якість приголосних перед [і] позначено за допомогою м’якого знака (*бу́лы*), перед [а], [у], [е] — за допомогою букв *я, ю, є* (*берегу́лиця, блюдо, дыханє*), нескладотворчий [у] вжито непослідовно: то як *ў* (*боўт, доўгы*), то як *в* (*бовгарь, кавка*). Для передачі специфічних для частини закарпатських говірок звуків вжито літери *ы* (*задавні́стый, замылі́ти*), *ѳ* (*березѳька, бѳждерево*), *й* (*печй́нкы, болячй́вник*). Задньоязиковий [г] позначено буквою *г* (*геренда́*). Узагалі в написанні діалектних слів застосовано фонетичний принцип, етимологічний чи морфологічний дослідник використовував дуже рідко і з обов’язковим дублюванням у дужках фонетичного написання; пор.: *іссука́ти* (*іссукати*), але в інших подібних випадках тільки фонетичні написання: *ісказáти, іспервѳ, істя́ти*.

Структура словникової статті така. Здебільшого після реєстрових слів подано німецькі й українські літературні (за галицьким варіантом) відповідники, у решті випадків — або лише німецькі, або тільки українські. У деяких словникових статтях наявні також відповідники з галицьких говірок із ремаркою *гал.*, з інших слов’янських мов, зокрема і зі старослов’янської, подекуди ще з грецької, турецької та деяких ін. Майже всі ботанічні й зоологічні назви супроводжуються латинськими науковими еквівалентами. До більшості мадяризмів (порівняно зі словничком В. Гнатюка в І. Верхратського їх значно менше, хоча загальна кількість слів у першому майже утричі менша, ніж у другому) наведено угорські відповідники. До запозичень з інших мов указівка на джерело переважно відсутня (пор.: *мелай, танджир, фінджа, флуд* і под.). У багатьох словникових статтях подано короткі ілюстрації-речення або

словосполучення зі звичайного розмовного мовлення, лише подекуди трапляється фольклорний матеріал, як у статті *доганяти*: *Не доганяй барна́ барны́, бо оббѣсьте в ярмі!*

У низці словникових статей, окрім заголовного слова, укладач подав ще одне або кілька слів. Найчастіше це фонетичні, словотвірні варіанти, але іноді й різнокореневі синоніми, пор.:

жа́берина, же́берина, жа́бирина, жа́биритина – з жа́бирини ч́нять ся п́уголовки; **кестемѐн, кестемѐнець, кестемѐнчик** – хустка, хусточка; **дзер** або **женті́ця** – сироватка; **катра́н, плат** – фартух і под.

Подекуди додаткові слова можуть суттєво відрізнитися семантикою від заголовного слова, належачи до тієї ж лексико-семантичної чи тематичної групи, напр.:

дынні́к – огудиння гарбуза; **печу́чка** – печу́ть для люд́ій; **свиня́чка** – ды́ня для свин́ій; **пр́йма, пр́ймич** – що го пр́ймуть за сво́го вже велі́кого; **годѓ́ванец** – що го пр́ймут за сво́го з ма́лости тощо.

Проте в подачі синонімів, фонетичних варіантів і навіть форм того самого слова (однина чи множина) І. Верхратський проявив непослідовність. Деякі синоніми, навіть спільнокореневі, міг подавати і в різних статтях; пор.: *на́зывка і про́зывка*; крім статті *косцы́*, у якій є ще й *косаші́*, наявні також самостійні статті *косі́ць* зі синонімом *коса́ш* і *коса́к* із синонімом *коса́рь*; у різних словникових статтях опинилися фонетичні варіанти *мо́ль і му́ль* ‘мі́ль’ і т.д. Отже, загальна кількість слів у цьому словничку значно більша, аніж кількість словникових статей. В усіх випадках діалектне слово супроводжує вказівка на говірку, у якій це слово записали. Граматична інформація у словнику мінімальна. Форму родового відмінка зазначено тільки для деяких іменників, переважно для тих, у різних формах яких відбувається чергування звуків (*збо́р, збо́ру, глѓ́г, глѓ́гу*); подекуди до форми однини іменника додано також форму множини (*со́брянка, plur. собря́нкы* і под.).

Загалом “Словарець” І. Верхратського дуже цінний у науковому плані. По суті, це найбільше зібрання специфічної лексики закарпатського діалекту до кінця XIX ст. З огляду на те, що в ньому всі слова паспортизовано, досить точно передано їхнє звучання, багато з них супроводжується удалими ілюстраціями, словник придатний як джерело фактичного матеріалу для вивчення майже всіх рівнів закарпатського говору, особливо лексики, помітну частину якої опубліковано вперше. До словника увійшла також лексика, записана в деяких гуцульських говірках сучасного Рахівського району Закарпатської області. Велика

кількість слів характеризуваного словника дуже давня, а тому цінна для вивчення історії української мови; напр.:

кóщавый ‘худий’, **лытѝшний** ‘тогорічний’, **обзѝр** ‘оглядини’, **облечѝ** ‘одягнути’, **урябка** ‘рябчик’, **пелѝвня** ‘стайня для скота’, **перть** ‘стежка для овець’, **пѝдря** ‘постіль’, **пѝчка** ‘нирка’, **темнѝця** ‘в’язниця’, **чѝколонок** ‘фаланга пальця’ та ін.

1906 року в Ужгороді опубліковано “Старославянській-оугорській-руській-німецькій словарь къ священному писанію” Емілія Кубека (1857–1940) [Кубек 1906], священника й культурно-освітнього діяча Закарпаття. В історії лексикографічної практики краю це другий (після Лучкаєвого) чотиримовний словник. Налічує 5500 словникових статей, у російській частині міститься понад 400 українських слів [Галас: 10], з яких близько половини — південнолемківські і закарпатські діалектизми. Зі слів закарпатського говору назвімо такі, як:

бирѝвъ ‘сільський староста’, **веричи**, **шмарити** ‘кинути’, **гостина** ‘часування’, **доразъ** ‘зараз’, **дрылѝти** ‘штовхнути’, **дуркати** ‘стукати’, **керт** ‘город’, **ковачъ** ‘коваль’, **погаръ** ‘склянка’ та ряд ін.

Практично всі ці слова фіксуються і попередніми словниками.

Декілька сотень назв та їхніх фонетичних, граматичних варіантів містить праця І. Верхратського “Нові знадоби номенклатури і термінології природописної, народної, збирані між людом” (1908) [Верхратський 1908], що складається з кількох окремих латинсько-українських словничків народної зоологічної та ботанічної номенклатури. До кожної латинської назви здебільшого додано німецький відповідник. У праці поміщено й український словничок інших назв, пов’язаних із живою природою, і досить багаті словнички зоонімів. Усі українські назви паспортизовані, подані із зазначенням наголосу, багато слів має додаткову корисну для читача інформацію [див. ще: Горецький: 152]. Матеріали цього видання містять велику кількість закарпатських назв, яких бракує в попередніх словниках; напр., назв птахів:

молибѝ, **корѝбіг** *Alauda arvensis*; **гѝва** *Ardea cinerea* L.; **пѝга**, **пѝгур**, **пугурязя**, **гугѝр** *Bubo maximus* Sibb.; **товстонѝс**, **чупак** *Coccothraustes vulgaris* Briss.; **кѝцкурудз**, **пѝполотя**, **перепѝрѝця**, **пѝдколос** *Coturnix communis* Bonn.; **серпѝкришка**, **серпѝкрилець** *Cypselus apus* Sllig.; **чубѝанька**, **чукурдѝй**, **ковпѝанька**, **тутулѝй**, **ховпѝаня**, **ховпѝанька**, **ховпун** *Galerita cristata* Boie. та ін.

Лексика закарпатського говору представлена також у “Словарі української мови” за редакцією Б. Грінченка (1907–1909); напр., тільки на букву **Б** їх не менше ніж сорок. Узяті вони в основному з таких друкованих видань Я. Головацького, як: “О народной одежде и убранстве

русинов или русских в Галичине и северо-восточной Венгрии” (Санкт-Петербург, 1877), “Народные песни Галицкой и Угорской Руси” (Москва, 1878) і словник “Знадоби до словаря южнорусского” (1877), про який уже йшлося вище. Б. Грінченко використав “Словарець” І. Верхратського, додаток до його статті “Знадоби для пізнання угорскоруских говорів”, що репрезентує не закарпатський, а південнолемківський діалект (1902), і, на жаль, оминув увагою “Словарець” [Верхратський 1899], доданий до статті під тією ж назвою, але присвячений закарпатському діалекту (див. вище). В “Огляді української лексикографії”¹ [Грінченко], подано коротку характеристику “Русько-мадярського словаря” Л. Чопея. Із цього можна зробити висновок, що Б. Грінченко мав у руках цей словник, але чомусь не увів його до списку використаних джерел, хоча, можливо, використовував його та інші охарактеризовані вище словники, бо час від часу дослідник подавав слова або значення слів із поміткою *Угор.*, але без покликання на конкретне джерело. Таких слів на літеру **Б** у “Словарі української мови” близько 20; напр.:

багрі́ти – окрашивать в багровый цвет; **баламу́та** – 2) ж. затруднение, замешательство; **балахресті́ти** – шалить, шутить, балагурить; **ба́яння** – 2) ворожба, шарлатанство; **бегáрь, бигáрь** – палка; **бе́лебень** – глубокое место в воде; **бетéжний** – больной; **биба́к** – веред; **бизі́вний** – верный, надежный, несомненный; **бирові́ти** – быть сельским судьей [неточно, треба “старостою”. — *І.С.*]; **бирува́ти** – мочь, быть в силе; **бича́к** – нож с небольшим черенком; **бб́кор** – плот [сплавлюваного річкою лісу. — *І.С.*]; **бокоровáн** – карбункул, огневик; **бості́** – бодать; **брусі́ни** – вода из-под точильного камня; **бумба́к** – жук та деякі інші.

Над двотомною працею “Мадьярско-русский словарь” О. Митрак працював у 1871–1891 рр., але надруковано її було тільки після смерті автора [Митрак 1922–1928]. Словник містить понад 55 тис. словникових статей. Редакційна колегія, що готувала Словник до друку, доповнила його, як зазначено в передмові, новими словами, які з’явилися недавно, а також найуживанішими словами й виразами закарпатського діалекту. Усі українські слова (понад 5 тис.), як і в “Русско-мадярському словарі”, марковано угорським словом *tájszó*, до їхнього складу увійшли загальнонародні слова й закарпатські діалектизми, причому останні становлять більшість.

Після розпаду Австро-Угорщини 1919 року Закарпаття відійшло на правах автономії до складу Чехо-Словацької республіки, і закарпатські

¹ Огляд опубліковано 1905 року в 66-му томі “Записок наукового товариства ім. Шевченка”; він увійшов до Вступу до словника за редакцією Б. Грінченка.

українці одержали право користуватися рідною мовою. На підставі звіту чеських учених, незважаючи на великий опір русофілів, рідною мовою корінного населення краю влада визнала руську (українську). Перед національно свідомою інтелігенцією постало питання, якою повинна бути літературна мова. На думку М. Штеця, для періоду 1919–1925 років, характерним було намагання створити літературну мову на основі місцевих говірок, а від 1925 року до окупації краю фашистською Угорщиною (1939 р.) тут уже функціонувала загальноукраїнська літературна мова [Штець 1969: 33]. У 20-х роках ХХ ст. на Закарпатті друкують низку словників, що було зумовлено потребою викладати “руською”, тобто українською, мовою в навчальних закладах, використовувати її в суспільному житті місцевої інтелігенції. Цілком природно, що така мова, вживаючи загальнонародні надбання української мови, не могла не орієнтуватися й на живорозмовні, діалектні елементи. Тому всі наступні, як, зрештою, деякою мірою й попередні, лексикографічні праці в тому чи іншому обсязі містять ці елементи.

Важливе значення для розвитку термінології рідною мовою мав практичний посібник “Русько-мадярская термінологія для школьного и приватного уживаня” 1923 року, укладачами якого стали відомий закарпатський письменник та культурно-освітній діяч О. Маркуш, а також педагоги Е. Фотул та Ю. Ревай [Маркуш та ін. 1923]. Як зазначено в передмові, для укладення цього посібника використано різні підручники, словники, зокрема О. Митрака й Л. Чопея. Аналіз граматичної термінології дає підстави зробити висновок, що автори скористалися українськими граматиками II пол. ХІХ – поч. ХХ ст. О. Партицького (1871), М. Осадци (1876), О. Огоновського (1889), С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера (1893) і особливо І. Панькевича (1922).

Ця книжка складається зі 17 галузевих словників, присвячених таким дисциплінам, як психологія, географія, історія, граматики, ботаніка, математика, фізика та ін. Проте власне термінів у книжці менше ніж половина всіх реєстрових слів (їх подано без зазначення наголосу), більше тут загальноновживаних слів, серед яких чимало діалектних. У складі різних галузевих словників кількість закарпатських діалектизмів неоднакова — від поодиноких випадків до десятків слів та виразів; напр., майже немає їх у “Граматиці”, зате помітна їх частка у словниках “Господарство” (*стрыко, уйко, нанашко, нанашка, крисаня, мняздо* та ін.), “Руській язык” (*клевета, глота* і т.д.) тощо.

“Правничій термінологічний словарь” Е. Торонського [Торонський 1925–1927] перекладний, угорсько-український (близько 6 тис. словни-

кових статей), у другій частині має дуже мало закарпатських діалектизмів (*м'ясáрня*, *мотылі́ця* ‘хвороба овець’, *на́фта* ‘гас’, *дхд́ична пáйка* та деякі ін.), однак у фонетичному плані зорієнтований на особливості середньозакарпатських говірок, хоча його правопис радше етимологічний, пор.: *свѣдо́цтво укóнчуння нау́к*, *скасóване*, *пóдїл спадцины*, *грошевы́й перéказ*, *выкуп* і т.п. Позитивною ознакою словника є те, що українські слова подані із зазначенням наголосу. Помітну кількість термінів утворив сам автор під впливом російської і церковнослов'янської мов (*користолюбіє*, *дхлати самосуд*, *блудодхїство межї жéнщинами*, *неженїтость* тощо). Щоправда, такий склад до деякої міри мали майже всі словники закарпатоукраїнської лексикографії 20–30-х рр. ХХ ст.

На Закарпатті першим перекладним словником, що пов'язав українську мову з латинською став “Латинсько-руський и русько-латинський словарь для низших клас гимназій” Корнила Заклинського (1889–1966) [Заклинський 1926] — історика, фольклориста, культурно-освітнього діяча Закарпаття. Реєстр першої частини словника становить 3740, а другої — 2170 слів [Галас 2001: 11]. Руська частина словника — це переважно загальнонародні українські слова і понад 200 закарпатських діалектизмів (у першій частині їх значно більше, ніж у другій), більшість яких відома з попередніх лексикографічних джерел (автор не вказує на джерела свого словника) і до сьогодні вживана в закарпатських говірках; напр.:

когут ‘півень’; **погар** ‘склянка’; **хижа** ‘хата’; **хосен** ‘користь’; **дораз, нараз** ‘зараз’; **газда** ‘господар’; **город** ‘місто’; **хосную** ‘використовую’; **чираю, спиляю** ‘черпаю’; **позираю** ‘дивлюся’; **выбрхховать** тощо.

Українські слова подано без зазначення наголосу і здебільшого без жодних граматичних ремарок, додаткових форм, за винятком дієслів, які найчастіше подано у формі 1-ої особи однини теперішнього часу, зрідка — в інфінітиві. Діалектизми вміщено в одній статті поряд із загальноукраїнськими словами як синоніми.

Таку ж мету (як у словнику К. Заклинського) поставили перед собою й укладачі “Мадярьсько-руського словаря” 1928 року за редакцією О. Бокшая (1889–1976), Ю. Ревая (1899–1979) і М. Брацайка (1883–1969) [Бокшай та ін. 1928], що налічує понад 8 тис. словникових статей. У передмові редактори, покликаючись на Л. Чопея, повторюють його висновок про те, що руська, тобто українська, мова самостійна, а не є наріччям російської. Вони підкреслюють, що підготовка й видання цього словника стала можливою тоді, коли руську мову почали вживати в державних установах, у школах і в суспільному житті місцевої інтелігенції. Іні-

ціатором видання словника стало товариство “Просвіта”. У більшості словникових статей до угорського слова подано як синоніми загальноукраїнські, так і закарпатські діалектні слова, правда, без зазначення наголосу, що, безумовно, є недоліком словника. Добираючи українські слова, укладачі використовували словник за редакцією Б. Грінченка, а місцеві слова — словник Л. Чопея. Проте словник містить і такі закарпатські діалектизми, яких немає ні у словнику Л. Чопея, ні в інших попередніх лексикографічних працях; напр.:

кербач ‘батіг’, **кромпель** ‘картопля’, **куфрик** ‘валізка’, **лайбик** ‘жилет’, **мыцка** ‘вербова вітка з розвиненими бруньками’, **скарґдоватися** ‘гидувати’, **стряпки** ‘бахрома’, **розпукнутися** ‘тріснути’ та ін.

У Словнику застосовано етимологічний правопис. Більшість слів має додаткову граматичну інформацію, зокрема іменники — указівку на рід, часто наведено форму родового відмінка; перед низкою дієслів подано найуживаніші префікси; напр.: **за-, об-, по-вити; по-, за-, в-, роз-, стоптати** і под. Ілюстративного матеріалу до українських слів немає, проте є переклад українською мовою, зокрема для понад 700 одиниць фразеологічного матеріалу (прислів’я, приказки, ідіоми, крилаті вислови і т.ін.), напр.: *сһм раз мһряй, а раз край; не буде з пса солонина; высоко-чити из шкуры; чужыми руками выгортати грань; быти при розумһ* та інші. Цей словник дістав у нашій лексикографічній літературі схвальну оцінку, як такий, що, “безумовно, в тогочасних умовах сприяв поширенню на Закарпатті загальноукраїнської літературної мови” [Москаленко 1961: 151–152].

У повоєнний період уперше з’явилися й тематичні словники живорозмовного мовлення, зокрема праці В. Владикова і Г. Гордієнка. Книжечка першого “Рыбы Подкарпатской Руси и их главнейшие способы ловли” [Владыков 1926] — перша збірка закарпатських народних назв 46 видів риб. Основна частина складається з мікростатей, кожна з яких присвячена окремому виду. Мікростаттю розпочинає латинська наукова назва розглядуваного виду (із додатком малюнка), а далі послідовно подано інші назви цього виду: російська, чеська, угорська, німецька і “карпаторуська”, тобто записана в закарпатських говірках. Закарпатських назв того самого виду здебільшого наведено кілька, іноді 5–7; напр., риба *Alburnus alburnus* L. (рос. *уклейка*, укр. літ. *верховодка*) має такі найменування: *ловган, гукля, бһлух, верховодиця, сыняк, горгошка*. До праці додано покажчик, до якого увійшли 48 російських і 138 закарпатських народних назв риб, щоправда, без зазначення наголосу. Прикро,

що такий цінний український матеріал не часто фіксують словники, не досліджують мовознавці.

Невеличка праця Г. Гордієнка “Назви рослин у Вишнім Студенім” [Гордієнко 1933–1934] — це латинсько-український словник, що налічує 210 словникових статей. До нього автор додав покажчик номенів, уміщених в українській частині (загалом 251 одиниця). Усі українські назви подано із зазначенням наголосу, вони, безсумнівно, є ґрунтовним джерелом для дослідників української ботанічної лексики. Серед поданих назв помітна кількість рідкісних, маловідомих, а то й зовсім не відомих з інших українських джерел, наприклад у праці Г. Гордієнка зафіксовані номени, які відсутні в одному з найбільших зібрань українських народних назв рослин — “Словнику ботанічної номенклатури” 1928 року [СБН]:

піджеревók *Artemisia abrotanum* L.; **квáки** *Brassica napus* var. *rapifera* DC.; **гордóбиль** *Bryonia alba* L.; **дзáбри** *Cirsium arvense* Scop.; **лоєнá** *Crataegus monogyna* Jacq.; **кúдра** *Larix europeae* DC.; **п’єдник** *Lycopodium clavatum* L.; **кобилянка** *Phaseolus multiflorus* L.; **осолóдич** *Polygonatum verticillatum* All.; **кендерисóв** *Ribes rubrum* L.; **кóцва** *Robinia pseudoacacia* L.; **свиндюх** *Salvia verticillata* L.; **дзябрей** *Salvia pratensis*; **нюнюка** *Scirpus silvaticus* L. та ін.

На жаль, досі це джерело не використовували в мовознавчих дослідженнях. Залишається додати, що Вишній Студений — це сучасне село Верхній Студений Міжгірського р-ну.

У повоєнний період чимало зроблено в лексикографічному дослідженні закарпатського діалекту, проте опубліковано дуже мало. Окремим виданням як посібник на допомогу вчителям Закарпатської області вийшов невеличкий “Практичний словник семантичних діалектизмів Закарпаття” Й. Дзендзелівського [Дзендзелівський 1958], у якому налічується близько 450 словникових статей, усі кількаскладові заголовні слова подано із зазначенням наголосу. Більшість реєстрових слів — іменники, до частини слів подано форму Р.в. однини, зрідка й форми інших відмінків, є вказівка на рід; окрім цього наведено лексичні значення, уживані в сучасній українській літературній мові, у деяких випадках наведено короткі ілюстрації (речення чи словосполучення). І лише в кінці словникової статті у квадратних дужках зроблено застереження — не вживати цього слова в такому-то діалектному значенні (значеннях); напр.:

місяць, ця. 1. Небесне світило. 2. Дванадцята частина року. [Не соняшник]. Правда, є достатня кількість словникових статей, у яких подано не семантичні, а граматичні чи навіть фонетичні діалектизми; напр.:

банді́т ч.р. [а не ж.р. банді́та], **блѹ́за** ж.р. [а не ч.р. блуз, не блюза] і под. [способи виділення слів зберігаємо згідно з оригіналом. — І.С.].

Без сумніву, лексику закарпатського говору репрезентує словник говірки (марамороського типу) с. Поляни на території Румунії, який опублікував 1997 року Олекса Горбач (1918–1997) [Горбач 1997]. У його реєстрі нараховуємо понад 2 тис. слів. Вокабули подано у спрощеній фонетичній транскрипції, із зазначенням наголосу, із лаконічними тлумаченнями або з українськими літературними відповідниками. До деяких слів наведено короткі ілюстрації. О. Горбач припускав, що, можливо, “предки Полян прийшли з Хустщини (*ку́риця* ‘курка’), але ця проблема вимагає окремого досліджу” [Горбач 1997: 278]. Значний ступінь вірогідності цього припущення засвідчує, на нашу думку, наявність у ряді слів рефлексу [у] на місці давнього [о] в новозакритих складах, напр.: *вудтѹл’*, *говѹрка*, *гур’кій*, *домѹѹ*, *жу́нка*, *пуд*, *пуп* та ін., хоч у деяких словах спостерігаємо й рефлекси [и], рідко [і], пор.: *віл’ха*; *ві́стр’а*; *вис’* ‘вісь’; *заві́р*, *-ура* ‘засувка, замок’ тощо. Імовірно, ця марамороська у своїй основі говірка зазнала впливу інших українських говірок. Про це свідчить і відсутність у ній звука [ы], характерного для більшості марамороських говірок. Із цього погляду, викликає зацікавлення також лексика словника, у якій багато яскравих, очевидно, марамороського типу субстратних елементів, водночас досить виразно проглядаються нашарування з говірок іншого типу. Але з’ясування цих моментів вимагає спеціального вивчення.

Невеликий словничок (понад 200 реєстрових слів) дієслівної лексики ономотопеїчного походження з 14 українських марамороських говірок на території Румунії опублікував Жигмонд Бодзей [Бодзей 1997]. Усі вокабули транскрибовано латиницею із зазначенням населеного пункту, у якому зроблено запис, і поясненням походження дієслова; пор.:

грошкати (groškaty), “(о свинье) хрюкать” (Рм). < оном. укр., русин. *грох*- (-грох) (groch-groch) > *грох*- (*groch*-) + суфф. -*кати*.

2001 року в Москві вийшла праця С. Ніколаєва та М. Толстої “Словарь карпатоукраинского торуньского говора с грамматическим очерком и образцами текстов” [Николаев, Толстая 2003]. Більшу її частину займає словник говірки с. Торунь Міжгірського р-ну — верховинської говірки закарпатського діалекту, який містить близько 3300 словникових статей. Автори наводять інформацію про лексичне значення, частиномовну приналежність, наголошення вокабули, ілюстрації-речення з говіркового мовлення, за наявності в реєстрового слова винонімів або слів з близьким

значенням — покликання на відповідні місця словника. Усі префіксальні деривати подано в одній словниковій статті [Ковач 2003: 577–578].

Деяка кількість закарпатських діалектних слів, зокрема записаних у двох не гуцульських, а закарпатських марамороських говірках Великий Бичків і Луг Рахівського р-ну, міститься у “Словнику гуцульського говору в Закарпатті” Івана Жегуца та Юрія Піпаша [Жегуц, Піпаш 2001]. Встановити обсяг лексики у словнику, поширеної у зазначених двох говірках, без спеціального дослідження не можливо, бо далеко не вся вона відповідно паспортизована [див.: Сабадош 2003^a: 96; Сабадош 2003^b].

У “Словнику української мови” в 11-ти томах [СУМ] подано теж чимало слів із закарпатських говірок, але практично всі вони відомі з опублікованих раніше джерел.

Не можна оминати увагою і словники лексики закарпатського діалекту, укладені за текстами писемних пам’яток. Зокрема 1927 року таку спробу зробив відомий дослідник закарпатоукраїнської писемності Юліан Яворський (1873–1937), додавши “Словарик к текстам” до своєї статті “Ветхозаветные библейские сказания в карпаторусской церковно-учительной обработке конца XVII века” [Яворский 1927: 126–204]. У реєстрі 476 слів та їхніх фонетичних, граматичних варіантів, більшість яких належить до закарпатських діалектизмів. Значна частина відома з інших опублікованих словникових джерел, але є й такі, які лексикографічно тут опрацьовано, можливо, уперше; напр.:

изады – сзади, позади; **кедвезовати** – благоприйствувать, попустительствовать; **крадкомы** – украдкой; **мѣхѣрь** – пузырь; **напередь** – вперед, впереди; **наполы** – пополам, наполовину; **обалити** – повалить, опрокинуть; **пиля** – возле; **право** – прямо; **пудь** – чердак; **роботязь** – работник, крепостной, раб; **силоватися** – принуждать себя, усиленно стараться; **сокотити** – беречь, охранять та деякі ін.

До всіх запозичень, а це переважно мадяризми і полонізми, рідше румунізми, германізми та ін., зазначене джерело, до багатьох давніх слів наведено відповідники з інших слов’янських мов.

У другій половині ХХ ст. в галузі української історичної лексикографії активно працює угорський мовознавець-україніст Ласло Деже, який підготував словники закарпатоукраїнських пам’яток писемності, зокрема словник “Нягівських повчань” (Нягово — тепер с. Добрянське Тячівського р-ну), збірника проповідей середини ХVІ ст. Словник оприлюднено спочатку у формі мікроплівки — мікрофіше (Будапешт, 1965), а 1985 року без змін опубліковано в окремій книзі [Дэжѣ 1985]. Важливість цієї пам’ятки для мовознавчої науки посилюється тим, що

в ній виразно виявляються на всіх мовних рівнях, у тому числі й на лексичному, риси закарпатських марамороських говірок. У словнику 2749 слів-апелятивів. Як історичний словник, кожна словникова стаття має тлумачення реєстрового слова та паспортизовану ілюстрацію-речення. До словника Л. Деже додав аналіз лексики “Нягівських повчань”. Значне наукове зацікавлення викликає й публікація цього ж автора “Деловая письменность русинов в XVII–XVIII веках: Словарь, анализ, тексты” [Дэжэ 1996]. Цей словник містить 1280 слів, які виявлені в україномовних писемних пам’ятках XVII–XVIII ст. Позитивним у цьому виданні є те, що, крім аналізу лексики, автор додав також тексти досліджених пам’яток [Дэжэ 1996: 270–324].

Близькою до попередніх лексикографічних праць є “Глаголниця”, або “Русинсько-мадярський словарь глаголув”, Антонія (Антала) Годинки (1864–1946), теолога, історика, збирача фольклору та лексики закарпатських українців. Як ми вже відзначали раніше, на Закарпатті в 1919–1925 роках робили спроби створити літературну мову на місцевій діалектній основі. Серед прихильників цієї ідеї був А. Годинка, який деякі свої праці написав мовою, що ґрунтувалася здебільшого на марамороських говірках; одну з цих говірок А. Годинка добре засвоїв ще в дитинстві. Дослідник мав мету — створити русинсько-мадярський і мадярсько-русинський словники, русинська частина яких складалася б зі слів, записаних у живих місцевих говірках і дібраних із писемних пам’яток усього Закарпаття в територіальних межах того часу, як висловився автор, “від Спіша до Марамороша” [Годинка 1992: 104]. Доля цих словників нам не відома, до нашого часу дійшла вже згадана “Глаголниця”, укладена 1922 року; її опублікував І. Удварі в Угорщині [Hodinka 1991]. У реєстрі цього словника понад 8 тис. дієслів та їхніх варіантів, які записав А. Годинка в закарпатських говірках та виписав із текстів закарпатоукраїнських пам’яток XVI–XVIII ст. До багатьох словникових статей подано ілюстрації з фольклору і з давніх текстів. Вокабули словника — це суміш загальноукраїнських (*безчестити, блиснути, веселити, вечеряти, глянути, корчити, мести, рухати, румянити, сплести* і т.ін.), церковнослов’янських (*воздыхати, возлюбити, перевозосити, препятствувати, розвратити, соединити, роспреділяти* та ряд ін.), російських (*внимати, ворчати, врати, вторити, ділати* тощо), спотворених слів із “язичія” і закарпатських діалектизмів (*глядати* ‘шукати’, *гойкати* ‘кричати’, *завалятися* ‘забруднитися’, *замлїти* ‘зомліти’, *иззябнути* ‘змерзнути’, *кóпати, копкати* ‘бити ногою’, *мняцкати* ‘м’яти’, *поставковати* ‘простоювати, постояти’, *пўчити* ‘роздувати’, *стыти* ‘охоло-

джуватися' та багато ін.). Серед останніх чимало запозичень з угорської мови, які дослідив І. Удварі [Удвари 1993]. До більшості іншомовних запозичень зазначено джерела. Суміш у словнику загальноукраїнської лексики, закарпатських діалектизмів, російських, церковнослов'янських та спотворених “язичієм” слів свідчить про досить сильне тяжіння над А. Годинкою “язичія”, проте народна українська стихія тут узяла верх (пор.: спробу О. Лещака оцінити лексику “Глаголници” [Лещак 1993]). У цьому переконуємося також, читаючи його твори, писані своєрідним власним “русинським язиком”, в основі якого живі закарпатські говірки марамороського типу.

Завершуючи опис лексикографічного дослідження закарпатського говору, не можемо оминати двох найбільших праць, яким поки що не судилося побачити світ, — це словники І. Панькевича і М. Грицака. Відомий далеко за межами України невтомний дослідник мови писемних пам'яток і живих говірок Закарпаття Іван Панькевич (1887–1958) чимало зробив для створення словника закарпатських говорів, до якого збирав лексику українських говірок, що функціонують на території сучасної Закарпатської області та Східної Словаччини. Словник планував як повний, тобто до реєстру було введено всі слова, вживані в закарпатських говорах — і діалектні, і спільні з українською літературною мовою. Джерелами словника слугували і друковані матеріали, і ті, що спеціально для нього записували в говірках. Роботу над словником І. Панькевич розпочав 1920 року, і вже 1923 року було зібрано 20 тис. слів, тоді ж він опублікував і програму для збирання матеріалів до словника [Панькевич 1923]. 1925 року словник налічував 35 тис. слів [Панькевич 1925]. На жаль, робота над словником посувалася дуже повільно головним чином через відсутність належної допомоги, яку І. Панькевич неодноразово просив у місцевої інтелігенції [Панькевич 1933]. Усупереч цьому 1945 року у словникові було вже близько 60 тис. слів. Після смерті І. Панькевича роботу над словником продовжували О. Зілинський, А. Куримський, було опрацьовано матеріал на деякі початкові та кінцеві літери українського алфавіту. У 60-х роках ХХ ст. робили спроби об'єднати словники І. Панькевича і М. Грицака в один: М. Грицак виготовив варіант об'єданого (зведеного) словника на літери **А, Б**. Проте далі справа не посунулася. Зараз картотека словника І. Панькевича обсягом близько 130 тис. карток (слів, звичайно, значно менше) зберігається в Музеї національної писемності у Празі [детально про це: Дольницька 2002; Ганудель 1996; Дзендзелівський 1969; Дзендзелівський 1995; ІП: 95–120, 176–183, 350–394].

Подібною є доля і “Словника українських говорів Закарпатської області” Миколи Грицака (1908–1977) — найбільшого діалектного словника не тільки в українській, а й у слов’янській і, можливо, у світовій лексикографії. М. Грицак почав записувати говірковий матеріал ще юнаком спочатку в рідному селі Росішка Рахівського р-ну, потім у навколишніх селах, а згодом у всій Закарпатській області. Словник, над яким він, за власним зізнанням, самовіддано працював понад 50 років [Ганудель 1996: 237], досяг гігантських розмірів — понад 300 тис. слів [Дзендзелівський 1993: 26], проте так і не був завершений, залишився в основному у вигляді картотеки, яка зберігається в Інституті української мови НАН України (Київ). Словник М. Грицака, як і словник І. Панькевича, повний, а не диференційний, як і більшість українських діалектних словників, виданих у повоєнний період. Словникові статті дуже детально розроблені (усі слова паспортизовані, із проставленим наголосом) і відзначаються величезним мовним, фольклорним, етнографічним багатством. Докладнішу інформацію про цей словник можна отримати, прочитавши окремі словникові статті з нього в публікації Й. Дзендзелівського “Словникар з Росішки” [Дзендзелівський 1993: 97]. На базі цього словника М. Грицак підготував “Латинсько-український словник номенклатури грибів”, що налічує 2430 українських назв грибів не тільки з території Закарпаття, а й з усієї України. Закарпатські назви записано в 417 населених пунктах краю, а мікологічні номени, уживані в українських говорах за межами Закарпатської обл., узяті переважно з літературних джерел [там само: 98]. Фрагменти цього словника опубліковано [Грицак 1997–1999]. Концепцію свого словника М. Грицак виклав у низці публікацій [див.: Грицак 1964; 1965^a; 1965^b; 1966; 1967; 1971]. Світлій пам’яті М. Грицака присвячено окремий збірник наукових праць [див.: СП].

Доля словників І. Панькевича і М. Грицака яскраво свідчить про досить дивний стан української діалектної лексикографії на загально-слов’янському тлі. З одного боку, у ній порівняно з іншими слов’янськими лексикографіями опубліковано досить мало діалектних словників, а з іншого, наявні надзвичайно багаті словники живої народної мови, які майже не мають аналогів у світовій лексикографічній практиці і які, усупереч цьому, тривалий час лежать неопублікованими.

ЛІТЕРАТУРА

- Бібліографія 1967 — Бібліографія праць В. Гнатюка про “Угорську Русь” // Науковий збірник Музею української культури в Свиднику. — Т. 3: Присвячений пам’яті В.Гнатюка. — Пряшів, 1967. — С. 215–220.
- Бодзей 1997 — Бодзей Ж. Глагольные корни оноματοпеического происхождения в украинских говорах Марамуреса // *Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháza*. — Nyíregyháza, 1997. — Т. 5. — Р. 48–63.
- Бокшай та ін. 1928 — Мадярьсько-руський словарь / Под ред. Е. Бокшай, Ю. Ревая и М. Брашайка. — Ужгород, 1928. — 516 с.
- Верхратський 1877 — Верхратський І. Знадоби до словаря южнорусского. — Львів, 1877. — 88 с.
- Верхратський 1899 — Верхратський І. Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів: Словарець // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. — Львів, 1899. — Т. 30. — С. 201–275.
- Верхратський 1908 — Верхратський І. Нові знадоби номенклатури і термінології природописної, народної, збирані між людом // Збірник Математично-природописно-лікарської секції НТШ. — Львів, 1908. — Т. XII. — С. 1–84.
- Владыков 1926 — Владыков В. Рыбы Подкарпатской Руси и их главнейшие способы ловли. — Ужгород, 1926. — 147 с., 94 мал., 1 карта.
- Воллан 1885 — Объяснение областных и заимствованных слов, встречающихся в песнях // Де Воллан Г.А. Угорорусские народные песни. — Санкт-Петербург, 1885. — С. 163–176.
- Галас 2001 — Галас Я.В. Із історії лексикографії на Закарпатті (XIX – І-ша пол. XX ст.: Автореф. дис... канд. філол. наук. — Ужгород, 2001. — 17 с.
- Ганудель 1996 — Ганудель З. Історія “Словника південнокарпатських говорів” І. Панькевича у кореспонденції // Науковий збірник Товариства “Прогресу” в Ужгороді. — Ужгород, 1996. — Річник I (XV). — С. 234–241.
- Гнатюк 1898 — Гнатюк В. Словарець угорсько-руських місцевих виразів // Етнографічний збірник НТШ: Етнографічні матеріали з Угорської Руси. — Т. 2. — Львів, 1898. — Т. IV. — С. 234–251.
- Годинка 1992 — Годинка А. Передсловіє до Русинсько-мадярьського словаря // *Hodinka Antal válogatott kéziratai*. — Nyíregyháza, 1992. — 103–106 old.
- Горбач 1997 — Горбач О. Мармароська говірка й діалектний словник с. Поляни над р. Русковою (Румунія) // Горбач О. Зібрані статті. VIII: Історія. Діалектологія. Лексикологія. — Мюнхен, 1997. — С. 276–323.
- Гордієнко 1933–1934 — Гордієнко Г. Назви рослин у Вишнім Студенім // Подкарпатська Русь. — Ужгород, 1933. — Річник X. — С. 48–55; 1934. — Річник XI. — С. 70–72.
- Горецький 1963 — Горецький П.Й. Історія української лексикографії. — Київ, 1963. — 244 с.
- Гринченко — Гринченко Б.Д. Предисловіє // Словарь української мови / За ред. Б.Д. Грінченка: У 4 т. — Київ, 1958. — Т. 1. — С. IX–XXXIII.
- Грицак 1964 — Грицак М.А. Якого типу повинні бути регіональні словники? // Тези доповідей та повідомлень XVIII наукової конференції Ужгородського університету: Серія мовознавча. — Ужгород, 1964. — С. 24–27.

- Грицак 1965^a — Грицак М.А. Подача фразеологічного матеріалу в регіональних словниках // Тези доповідей до XIX наукової конференції Ужгородського університету: Серія мовознавча. — Ужгород, 1965. — С. 19–24.
- Грицак 1965^b — Грицак М.А. Словник українських говорів Закарпатської області // XII республіканська діалектологічна нарада: Тези доповідей — Київ, 1965. — С. 154–157.
- Грицак 1966 — Грицак М.А. Фольклорно-етнографічні матеріали у Словнику закарпатських говорів // Народна творчість та етнографія. — 1966. — № 6. — С. 54–59.
- Грицак 1967 — Грицак М.А. Позначення територіальної поширеності слів у регіональних словниках // Матеріали XXI наукової конференції Ужгородського університету: Серія філології. — Київ, 1967. — С. 130–134.
- Грицак 1971 — Грицак М.А. Принципи пояснення реєстрових слів у “Словнику українських говорів Закарпатської області” // Праці XII республіканської діалектологічної наради. — Київ, 1971. — С. 374–381.
- Грицак 1997–1999 — Грицак М.А. Латинсько-український словник номенклатури грибів говорів Закарпаття на загальноукраїнському тлі / За ред. Й.О. Дзендзелівського // Карпатський край. — Ужгород, 1997. — № 6–10 (117). — С. 52–58; 1998. — № 1–2 (118). — С. 50–53; 1999. — № 1–3 (119). — С. 34–36.
- Дэжэ 1985 — Дэжэ Л. Украинская лексика сер. XVI века: Няговские поучения (Словарь и анализ). — Дебрецен, 1985. — 525 с.
- Дэжэ 1996 — Дэжэ Л. Деловая письменность русинов в XVII–XVIII веках: Словарь, анализ, тексты. — Ниредьгаза, 1996. — 336 с.
- Дзендзелівський 1958 — Дзендзелівський Й.О. Практичний словник семантичних діалектизмів Закарпаття. — Ужгород, 1958. — 48 с.
- Дзендзелівський 1966 — Дзендзелівський Й.О. Конспект лекцій з курсу української діалектології: (Вступні розділи). — Ужгород, 1966. — 99 с.
- Дзендзелівський 1969 — Дзендзелівський Й. Іван Панькевич як діалектолог // Науковий збірник Музею української культури в Свиднику. — Пряшів, 1969. — Т. 4. — Кн. 1. — С. 164–208.
- Дзендзелівський 1993 — Дзендзелівський Й. Словникар з Росішки // Карпатський край. — 1993. — № 3 (92). — С. 16–18; № 4–6 (93–95). — С. 27–31; Тиса. — Ужгород, 1993. — № 1–2. — С. 87–106.
- Дзендзелівський 1995 — Дзендзелівський Й.О. “...Наше языковое богатство...”: Про словник закарпатських говорів І.Панькевича // Тиса. — 1995. — № 1–2. — С. 75–84.
- Дзендзелівський, Ганудель 1982 — Дзендзелівський Й.О., Ганудель З. Словник української мови Я.Ф. Головацького // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. — Пряшів, 1982. — Т. 10. — С. 311–612.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: У 7 т. — Київ, 1982–2003. — Т. 1–4.
- Желеховський, Недільський — Желеховский С., Недильский С. Малоруско-німецький словар. — Львів, 1885–1886. — 1117 с.
- Жегуц, Піпаш 2001 — Жегуц І., Піпаш Ю. Словник гуцульського говору в Закарпатті. — Мюнхен, 2001. — 180 с.
- Заклинський 1926 — Заклинський К. Латинсько-руський и русько-латинський словарь для низших клас гимназий. — Ужгород, 1926. — 144 с.
- ІІІ — Наукова, педагогічна і громадська діяльність Івана Панькевича // Матеріали наукової конференції, присвяченої пам’яті І. Панькевича. — Ужгород, 1992. — 400 с.

- Ковач 2003 — Ковач О. Говірка села Торунь у дослідженні російських діалектологів [рец. на:] Николаев С.Л., Толстая М.Н. Словарь карпатоукраинского торуньского говора с грамматическим очерком и образцами текстов. — Москва, 2001. — 331 с. / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. — С. 576–579.
- Кубек 1926 — Кубек Е. Старословянській-оугорській-німецькій словарь къ священному писанію. — Ужгород, 1926. — 387 с.
- Курс — Курс історії української літературної мови: У 2 т. / За ред. І.К. Білодіда. — Київ, 1958. — Т. 1. — 595 с.
- Лещак 1993 — Лещак О. Деякі попередні зауваги до типологічного структурно-функціонального статистичного аналізу русинської частини “Глаголниці” А. Годинки // *Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháza*. — Nyíregyháza, 1993 — Т. I. — Р. 53–60.
- Маркуш та ін. 1923 — Русько-мадярска термінологія для школьного и приватного уживання / За ред. О. Маркуша, Ю. Ревая, О. Фотула. — Ужгород, 1923.
- Митрак 1881 — Митрак А. Русско-мадярський словарь. — Унгвар, 1881. — 854 с.
- Митрак 1922–1928 — Митрак А. Мадьярско-руський словарь. — Ужгород, 1922–1928. — Т. 1–2.
- Мокань 1969 — Мокань О.А. Из истории исследования заимствований в закарпатских диалектах // Ученые записки Ленинградского государственного университета: Серия филол. наук. — Вып. 71: Вопросы финно-угорской филологии. — Ленинград, 1969. — № 335. — С. 54–59.
- Москаленко 1961 — Москаленко А.А. Нарис історії української лексикографії. — Київ, 1961. — 163 с.
- Николаев, Толстая 2001 — Николаев С.Л., Толстая М.Н. Словарь карпатоукраинского торуньского говора с грамматическим очерком и образцами текстов. — Москва, 2001.
- Німчук 2000^a — Німчук В.В. Митрак Олександр Андрійович // Українська мова: Енциклопедія. — Київ, 2000. — С. 316.
- Німчук 2000^b — Німчук В.В. Чопей Василь (Ласлов) // Українська мова: Енциклопедія. — Київ, 2000. — С. 731.
- Панькевич 1923 — Панькевич І. Подкарпатско-руський діалектологічний (областний) словарь // Подкарпатска Русь. — Ужгород, 1923. — № 1. — С. 24–26.
- Панькевич 1925 — Панькевич І. О збиранню матеріалів до діалектологічного підкарпатського словаря // Подкарпатска Русь. — Ужгород, 1925. — № 3. — С. 43–44.
- Панькевич 1933 — Панькевич І. Діалектичний підкарпатськоруский словарь // Подкарпатска Русь. — Ужгород, 1933. — № 1–10. — С. 56–60.
- Сабов 1893 — Сабов Е. Христоматія церковно-славянських и угро-руських літературних пам'яток. С прибавлением угро-руських народних сказок на подлинных наречиях. — Унгвар, 1893. — 232 с.
- Сабадош 1993 — Сабадош І. Розвиток лексикографії на Закарпатті в загально-українському контексті // Другий міжнародний конгрес українців. — Львів, 1993. — С. 252–256.
- Сабадош 2003^a — Сабадош І. Українська діалектна лексикографія післявоєнного періоду // *Język ukraiński: współczesność — historia*. — Lublin, 2003. — S. 93–106.
- Сабадош 2003^b — Сабадош І. Діалектологічні набутки Івана Жугуца [рец. на:] Жегуц І. Вибрані тексти з гуцульського говору в Закарпатті. — Мюнхен,

2001. – 47 с.; Жеґуц І. Вибрані тексти з гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – 87 с.; Жеґуц І., Піпаш Ю. Словник гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – 180 с. // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 567–572.
- СБН — Словник ботанічної номенклатури (Проект). – Київ, 1928. – 313 с.
- Семенович 1883 — Семенович А. Об особенностях угрорусского говора // Сборник статей по славяноведению / Составленный и изданный учениками В.И. Ламанского. – Санкт-Петербург, 1883. – С. 212–238.
- СУМ — Словник української мови : В 11 т. – Київ, 1970–1980.
- СП — Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових статей. Вип. 3: Присвячений пам'яті М.А. Грицака. – Ужгород, 2000.
- Тіхий 1996 — Тіхий Ф. Розвиток сучасної літературної мови на Підкарпатській Русі / Перекл. з чес. Л. Беля, М. Сюська. – Ужгород, 1996. – 227 с.
- Торонський 1925–1927 — Торонський Е. Мадярсько-руський правничий термінологічний словарь. – Ужгород, 1925–1927. – 187 с.
- Удвари 1993 — Удвари И. Русинские глаголы венгерского происхождения в “Русинско-венгерском словаре глаголов” Антония Годинки // *Studia Ucrainica et Rusinica Nyíregyháza*. – Nyíregyháza, 1993. – Т. I. – Р. 61–72.
- Чопей 1883 — Чопей Л. Русько-мадярский словарь. – Будапешт, 1883. – 446 с.
- Шелепещ 1967 — Шелепещ Й. Діалектологічні дослідження В. Гнатюка // Науковий збірник Музею української культури в Свиднику. – Т. 3: Присвячений пам'яті В. Гнатюка. – Пряшів, 1967. – С. 81–96.
- Штець 1969 — Штець М. Літературна мова українців Закарпаття і Східної Словаччини (після 1918). – Братислава, 1969. – 173 с.
- Яворский 1927 — Яворский Ю.А. Ветхозаветные библейские сказания в карпаторусской церковно-учительной обработке конца XVII века // Науковий збірник товариства “Просвіта”. – Ужгород, 1927. – Річник V. – С. 125–204.
- Csopei 1881 — Csopei L. Magyar szók a ruténban // *Nyelvtudományi közlemények*. – 1881. – XVI. – 270–294 old.
- Hodinka 1991 — Hodinka A. Ruszin-Magyar Igetár. – Nyíregyháza, 1991. – 1–436 old.
- MOSZ — Hadrovics L., Gáldi L. Magyar-orsz szótár. – Budapest, 1972. – I–II.

SUMMARY

The article presents an overview of lexicographic works since the 19th century, predominantly those that were published and dedicated to the lexicon of one of the oldest Ukrainian dialects, the Zakarpattia dialect (dictionaries by O. Mytrak, Ia. Holovats'kyi, I. Verkhats'kyi, V. Chopei and others). The author analyzes these dictionaries in detail, providing examples of the Zakarpattia lexicon found in them.

УДК 811.161.2'282.2:39.93(477.83)

Роман Голик
Львів

“САМБІРСЬКИЙ ФЕНОМЕН” І КУЛЬТУРНІ СТЕРЕОТИПИ: СИМБІОЗ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ, ЕТНОГРАФІЇ ТА ІСТОРІЇ НА СТОРІНКАХ МІЖВОЄННОГО “ЛІТОПИСУ БОЙКІВЩИНИ”

*“The Phenomenon of Sambir” and Cultural Stereotypes:
The Symbiosis of Dialectology, Ethnography and History
in the Post-war “Litopys Boikivshchyny”*

На початку ХХ ст. невелике місто Самбір на Львівщині асоціювалося переважно з паломництвом до чудотворної ікони Богородиці в місцевій греко-католицькій церкві, а також із костелом, у якому, за переказами, побували Марина Мнішек і Псевдо-Дмитрій перед походом на Москву, із синагогою та ярмарками. У 20–30 роках ХХ сторіччя до списку атрибутів цього містечка додався ще й унікальний український етнографічний музей, при якому, власне, і був заснований журнал “Літопис Бойківщини”. Наш нарис — це спроба розглянути це видання як явище тогочасної науки (зокрема лінгвістики), як феномен, що виник у певній культурній атмосфері, у відповідному суспільному середовищі, у колі тодішніх ідей та ідеологем. Охопити всі аспекти цієї проблеми в одній статті важко (навіть попри те, що музей і його “Літопис” проіснували порівняно недовго), тому ми детально зупинимося лише на деяких її моментах.

Осердям того, що згодом стало “самбірським центром” діалектологічних, етнологічних та історичних досліджень, стала невелика група місцевих українських інтелектуалів. Частина з них за родом занять мали досить віддалений стосунок до філології чи історії. Наприклад, ентузіаст археології та етнографії Володимир Кобільник був лікарем; автор статистичних, ономастичних та історико-етнографічних студій Володимир Гуркевич, як і дослідник звичаєвого права Іван Максимчук, — адвокатами; етнограф та лексикограф Юрій Кміт — парафіяльним священиком тощо [Скорик 1938: 12–14]. В інших діячів “самбірського кола” зацікавлення історичними та філологічними дослідженнями випливало з їхньої основної роботи. Це група вчителів на чолі з Іваном Филипчаком, Михайлом Скориком та Антоном Княжинським. Окрім цього, з ентузіастами українського самбірського осередку підтримували наукові контакти також польські діячі, зацікавлені насамперед проблематикою Самбора та Самбірщини: архівіст А. Дерфлерувна та суддя, а водночас історик та етнограф А. Кучера. Поступово кількість дослідників, об’єднаних довкола товариства “Бойківщина”, збільшувалася: до нього долучилися вчені з інших міст тогочасної Східної Галичини та з-поза неї: І. Свенціцький, І. Панькевич, І. Зілінський, Я. Фальковський, М. Парипа та ін. Зауважмо, що навколо самбірського центру зібралися вчені не лише різних наукових шкіл, а й різних культурних та національно-політичних орієнтацій (від москво- до полонофільства, від радикалізму до консерватизму), однак це не завадило їм знайти спільну ідею, довкола якої можна було об’єднати зусилля.

Поразка у війні 1918–1920 рр., невдачі першого повоєнного десятиліття стали підставою розчарування для багатьох українців Галичини. Проте, як не дивно, саме песимізм щодо майбутнього і був одним із тих чинників, які сприяли виникненню “самбірського осередку”; І. Филипчак із цього приводу згадував про В. Гуркевича (один із засновників “Літопису Бойківщини”, колишній міністр ЗУНР): “Він раз у раз звертав увагу на те, що нам тепер скрізь усувається ґрунт з-під ніг, що в нас усе гине, що сліди по нас дбайливо зтирають, що згодом будуть думати, немов би нас на нашій землі ніколи не було” [Филипчак 1994: 50].

Таким “ґрунтом” стала концепція культурного відродження Бойківщини, “духовним центром” якої мав стати саме Самбір. У зміненій формі ця концепція повторювала, фактично, поширювану ще із середини ХІХ ст. теорію національного ренесансу, яку можна умовно назвати “формулою трьох дзеркал”. Інтелігенція покликана “повернути” локальним етнографічним групам (як і нації загалом) утрачене розуміння своєї само-

бутності, специфічності того, що відрізняє їх від інших груп (націй). Для цього треба “показати” цим групам загальну картину їхньої культури, яку перед тим необхідно “укласти” на підставі окремих елементів — мови, фольклору, матеріального побуту, історичних документів тощо (“перше дзеркало”). “Другим дзеркалом” у такому розумінні стає та ж народна культура, у якій інтелігенція як частина етносу може “побачити” сама себе — точніше, своє відображення. Логічним завершенням цієї схеми стає створення єдиної “елітарно-народної” картини світу, у якій уявлення інтелектуалів проникали б у ментальність “простолюду”, а елементи народного світогляду “засвоювала” б інтелігенція. Отже, “народ”, що довгий час був за своєю суттю пасивним об’єктом і предметом вивчення, мав би стати активним суб’єктом дії — співтворцем національної науки та культури, а діалекти, якими він послуговувався, ставали таким самим чинником культурного відродження, як і літературна мова. Цей погляд чітко виразив, зокрема, один із засновників самбірського осередку Ю. Кміт у вступі до свого “Словника бойківського говору”: “Доки не буде зібраний і опрацьований якнайповніший та найдокладніший словник бойківського, гуцульського й лемківського говору [...], а також словник важніших говорів на придніпрянській Україні, — так довго не дійде до упорядкування нашої літературної мови, так довго одні другим докорятимуть незнанням рідної мови” [Кміт 1937: 5].

Те, що “самбірчани” обрали об’єктом своїх студій народну культуру Бойківщини, — не випадковість. Насамперед організацію, яку вони заснували, слід розглядати не відокремлено, а в контексті інших українських культурних середовищ Самбора 20–30 рр. ХХ ст., таких як фірма “Книжка”, філія Музичного Інституту імені Лисенка, “Просвіта”, “Рідна школа”, “Українська Бесіда” тощо [Рабій 1999: 158–168]. У цьому плані нове товариство і його видання мали стати еквівалентом польських культурологічних об’єднань, діяльність яких стосувалася передусім історії та культури самого Самбора. Можливо, саме тому українські “самбірчани” зацікавилися народною (“сільською”) культурою. Крім цього, слід враховувати також “гуцульський фактор”. На думку інтелектуалів Галичини початку – середини ХХ ст., культура гуцулів була особливо перспективною як із філологічного, так і з етнографічного погляду; її екзотичність збуджувала зацікавлення й до інших етнографічних груп. Можливо, поява численних праць із цієї тематики, насамперед “Гуцульщини” В. Шухевича, і стала зразком для діячів самбірського етнографічного осередку, які звернули увагу на менш популярні тоді Бойківщину і Наддністрянщину. (Зрозуміло, що вони не претендували на “відкриття”

бойків та бойківського говору: це було зроблено вже до них [див.: Лесів 1997: 98–121]). Ситуацію ускладнювало те, що бойки, із погляду тогочасних культурних стереотипів, не могли (порівняно з тими ж гуцулами) бути “яскравими” представниками національної культури. У середовищі української інтелігенції відверто чи приховано поширювалося уявлення про бойків як про неагресивних і наївних, але водночас і культурно відсталих. До того ж, негативні конотації довкола етноніму “бойко” були міцно вкорінені не лише серед міщан, а й серед селян, зокрема й тих, хто діалектно й етнографічно мав би до бойків належати. Про це свідчили дані, зібрані вже на момент заснування товариства “Бойківщина”. Мешканці підкарпатських сіл здебільшого різко відмежовували себе від “справжніх” бойків, що нібито жили далі “в горах”; а для міщан та інтелігенції “бойками” були переважно неграмотні, не пристосовані до сучасної цивілізації селяни з географічно віддалених населених пунктів [Скорик 1931^а: 10–14; Скорик 1931^б: 172; Филипчак 1931: 49–50].

Дослідники Бойківщини як окремого культурного ареалу мали виконати одночасно два завдання. З одного боку, слід було довести “евристичну цінність” комплексного дослідження “бойківського племені” (за тогочасною термінологією) із лінгвістичного, етнологічного та історичного погляду. Початково фундатори самбірського товариства ставили перед собою дуже масштабні завдання, які, природно, так і не були повністю зреалізовані. Серед них, наприклад, проект синтетичного вивчення мовних, антропологічних та археологічних даних для підтвердження / заперечення популярних на той час етногенетичних теорій. “Перед нами цілий ряд отвертих питань, які не вважаємо вирішеними, — зауважував у “Передньому слові” до першого числа “Літопису Бойківщини” В. Гуркевич, — І так, чи лінгвістичні границі сходяться з антропо- і археологічними, чи жили на бойківській землі хорвати [...]; чи жили й переходили туди кельти, як се твердить проф. Шелухин, відношення бойків до гуцулів і лемків і т.д.” [Гуркевич 1931: 3]. Ці питання, за задумом “самбірців”, мали б бути висвітлені у вигляді підсумкової “монографії Бойківщини” (чи в кількох підсумкових монографіях — популярній історії Бойківщини, “Бойківському географічному словнику”, “Бойківському Пом’янику” тощо [там само: 2–3]). Окрім цього, у першому числі “Літопису...” за 1931 рік було вміщене оголошення про конкурс на “монографії поодиноких сіл та міст Бойківщини”, де передбачали також опис місцевої топономастики і “мови з важнішими діалектичними признаками” [там само: 22].

З іншого — треба було виправдати зацікавлення культурою бойків в очах самих її творців, витіснити, зокрема, із їхньої свідомості негативні асоціації і трансформувати “зневажливий” етнонім у “горду” самоназву: “звідки не походила б ця назва, треба її прийняти самим бойкам та в розумінню власної гідності гордо бойками зватися” [Скорик 1931: 23].

Якщо перше (дослідницьке) завдання було досить простим, то друге (агітаційне) — набагато складнішим. Вагання щодо цього добре ілюструють слова М. Скорика: “Все було обговорене, намічене. [...] Це, що займемося дослідями над [...] бойками, [...], що не треба забувати бойків на полудневих узбочах Карпат, це як назвати музей. Адже назва “бойко” не тішилася популярністю, а самі бойки доброю славою. А таки прийнято думку, що назві “бойко” треба виробити почесне, горожанське право, а сам музей відважно назвати “Бойківщина”. Рішено бойків заактуалізувати, доказати, що це плем’я становить високовартісну [...] вітку українського народу. Адже й “хиби” з часом переминюються на прикмети” [Скорик 1938: 5].

Одним із пунктів національно-просвітницької програми “самбірського кола” став випуск періодичного видання — “Літопису Бойківщини”. У підзаголовку цього часопису було зазначено, що він присвячений “дослідом історії, культури і побуту” бойків. Отже, початково мовознавчі, діалектологічні студії були для засновників журналу не самодостатніми, а підпорядкованими його загальній історико-етнографічній спрямованості. Проте з часом ці тенденції змінилися, й у виданні стали з’являтися суто лінгвістичні праці — спочатку поодинокі, а пізніше — у вигляді цілих тематичних “блоків”. Це, однак, не означає, що діалектологічні проблеми порушували тільки в цих роботах. Матеріал бойківського говору слугував підставою багатьох етнографічних робіт, опублікованих у самбірському журналі.

Автори “Літопису Бойківщини” підходили до аналізу мовного матеріалу по-різному. Тому на сторінках часопису можна виділити принаймні дві основні концепції використання, репрезентації і тлумачення діалектних даних. Першу з них можна назвати “етнокультурологічною”. У цьому випадку діалект трактували як своєрідну “призму”, крізь яку (і за допомогою якої) дослідник відкриває для себе народну культуру матеріальну та духовну. Тоді мовна форма важлива остільки, оскільки вона зберігає інформацію про екстралінгвальні явища. Тому її аналіз є не самоціллю дослідження, а одним із його побічних завдань. Разом із цим, мовно-діалектна форма визначає спосіб та межі опису етнокультурних феноменів. Як приклад можна навести видану на сторінках “Літопису”

велику за обсягом працю В. Кобільника “Матеріальна культура села Жукотина Турчанського повіту”, що й донині може слугувати зразком такого типу студій. Специфіка розвідки в тому, що автор досліджував народну культуру і з погляду “міської” людини, майже зовсім не ознайомленої з деталями сільського побуту. В. Кобільник намагався зафіксувати матеріальну культуру одного населеного пункту “ззовні” як цілісну і закриту “систему речей”. Оскільки реалії народного побуту не мали адекватних еквівалентів у власному лексиконі дослідника, він мусив структурувати побачене через народну номенклатуру — з одного боку, і місцеву топоніміку — з іншого. Однак позиція “стороннього спостерігача” в дослідженні В. Кобільника поширювалася не тільки на більшість предметів матеріальної культури, а й на основну масу пов’язаних із ними дій та процесів. Тому, описуючи ту чи іншу реалію, етнограф фіксував велику кількість діалектних лексем, виразів та їхніх значень, що, на його думку, допомагали адекватно зрозуміти функції і будову описаного предмета. (Водночас цьому слугували й наведені у праці малюнки та фотографії). Із цього погляду, “монографія Жукотина” є також своєрідним “словником матеріальної культури”. Її текст демонструє взаємозв’язок “речей” і “слів”, тобто етнографічних та діалектологічних даних. Це видно, наприклад, у розділі, присвяченому народному будівництву [Кобільник 1936: 15–41]. Учений описав сільські споруди різних типів (“буда”, “колиба”, “хижа”), їхні частини (“вугли”, “борти”, “трагарі”, “свірні”, “путанці”, “в’язанне”, “пошов” у будівництві “хижі”), пов’язані з ними об’єкти (“пляц”, “бош”) і дії (“ладити” дерево, “знимати вирх” будівлі тощо) [там само: 15–27]. Водночас В. Кобільник звернув увагу не лише на реалії, а й на самі назви предметів і процесів. Тому наведені у праці описи часто супроводять подвійні коментарі — етнологічні й лінгвістичні. Скажімо, згадуючи про “кошару”, В. Кобільник, з одного боку, покликається на “Народну культуру слов’ян” К. Мошинського і “Гуцульщину” В. Шухевича, а з іншого — наводить відповідну лексему зі “Словаря” Б. Грінченка; згадуючи про “корси” (“обручі певної форми”), крім інформації “Гуцульщини”, використовує словники Б. Грінченка та Є. Желехівського тощо. [там само: 16]. Як свідчать інші розділи “Матеріальної культури...”, такі покликання є не поодинокими винятками, а своєрідною тенденцією [див.: Кобільник 1936: 28–40]. Окрім цього, у деяких випадках увага дослідника сконцентрована саме на лексико-семантичних проблемах, зокрема на зв’язках між термінами, реаліями / діями та категоріями мислення. У рамках опису скотарського промислу В. Кобільник подав мікросистему місцевих назв на позначення овечих

міток [Кобільник 1937: 58–59], а в розділі, присвяченому повсякденному та святковому одягові бойків, навів елементи ткацької термінології, поділивши їх на назви дій (“шити”, “обкидати”, “прошивати”) і назви предметів (одяг і різні види вишивки) [там само: 77–96]. Нарешті, останні сторінки його праці присвячені зв’язкам між категоріями міри та ваги (поділені на “міри рідин”, “сталих тіл”, міри висоти, товщини, глибини), а також числа і їх мовним та візуальним еквівалентам [там само: 113–114]. Тут маємо, по суті, лише схематичну фіксацію фактів, яка, однак, відображає загальну тенденцію праці (принаймні у сфері лінгвістичних явищ). Дослідження В. Кобільника покликане не стільки інтерпретувати народну культуру (тим паче її “мовну форму”), скільки описати її як сукупність взаємопов’язаних елементів. За схожими принципами побудоване також інше дослідження матеріальної культури одного села — вміщена на сторінках “Літопису” невелика за обсягом стаття Я. Фальковського про с. Волосате [Фальковські 1935], що також є тематичним міні-лексиконом “слів” та “речей”.

Дещо іншу візію етнововних проблем репрезентують праці “самбірського осередку”, присвячені народній духовній культурі, зокрема видана окремим томом “Літопису Бойківщини” монографія І. Максимчука “Деякі інституції звичаєвого права у Старосамбірщині” [Максимчук 1939]. Її автор намагався реінтерпретувати звичаєве право в контексті сучасної йому юридичної теорії та практики, а тому звертав особливу увагу на відповідність (чи, радше, неповну відповідність) між “професійними”, тобто літературними, і “популярними” діалектними термінами, уживаними в цій галузі: “доказом своєрідності народнього права та його оригінальності є пребагата правнича термінологія на означення поодиноких інституцій чи правних актів. Вона свідчить про те, що бойківське право розвивалося цілком самостійно, не улягаючи впливам римсько-германського права” [там само: 7]. Однак, розвиває свою думку І. Максимчук, те, що значення в обох термінологічних системах (а також у традиціях, до яких вони відсилають) не збігаються, спричиняє непорозуміння під час судових процесів. Саме тому дослідник намагався зібрати локальні назви “юридичних трансакцій” бойківського звичаєвого права та витлумачити їх у термінах австрійського та польського цивільних кодексів. Зібраний у праці вченого діалектний матеріал досить різноманітний і гетерогенний. Тут розкриті значення не тільки назв самих юридичних актів (напр.: позичка “на віджиток”, “на віддержання”, купівля “на свідому” і “на пропало”, “відзичити і Perezичити” тощо) [там само: 11–14]), але й цілої низки супровідних лексем і виразів. Зокрема в найбільшому

за обсягом параграфі роботи, присвяченому різним типам дошлюбних умов [там само: 17–63], І. Максимчук навів географічно локалізовані назви на позначення акту заручин та його учасників [там само: 20], передшлюбної умови та її писемного оформлення [там само: 22, 34], згадуваних у ній предметів побуту [там само: 26] та осіб [там само: 39, 42–43]. Учений намагається пояснити значення не тільки окремих слів, а й цілих речень, стандартних формул, у контексті яких ці слова вживали, та їхніх локальних варіантів [там само: 40]. Синтезом лексикографічного опрацювання бойківської правничої термінології у праці І. Максимчука став уміщений у ній словничок, побудований за змішаною системою: “діалектний термін — його літературні відповідники” (стаття “відумерщина, умерщина, померщина”, “фіскус” [там само: 71–72; 78]), і, навпаки, “літературний термін — його діалектні еквіваленти” (статті “грунт, власність, посідання”, “контракти”, “співвласність”, “ручителі” тощо [там само: 73–73]). До того ж тут подано щось на зразок словника народнозвичаєвих формул-кліше, класифікованих за тематичними підрозділами (“процесове право” / “карне право” / “різні”) [там само: 78–88], а також лексикон “бойківських приповідок” [там само: 88–90]. Треба визнати, що строкатість наведеного у словнику діалектного матеріалу помітно дисонує зі систематичною строгістю основного тексту монографії І. Максимчука. Це, однак, не применшує її цінності навіть у контексті сучасних наукових стандартів. Не забуваймо, що ця праця покликана вирішувати не проблеми етнографії чи діалектології, а судочинства, і що писав її не мовознавець, а правник.

Ще одну парадигму, яку репрезентують статті “Літопису Бойківщини”, можна назвати “лінгвоцентричною”. Серед праць цього типу можна виділити такі, де мовознавчі проблеми суміщені з етнологічно-фольклористичними, і власне лінгвістичні. Перший різновид досліджень — це насамперед роботи, присвячені усній народній творчості та пов’язаним із нею ритуалам. На відміну від дослідників матеріального побуту фольклористи намагаються розглянути народну культуру крізь призму текстів. Цей контраст між підходами добре помітний, якщо порівняти вміщені в “Літописі” дослідження про одне й те ж село — Волосате (Волосатий) — пера Я. Фальковського [Фальковські 1935] і Ю. Кміта [Кміт 1935]. Якщо перший автор зафіксував переважно назви, пов’язані з будівельною справою, землеробством чи тваринництвом, то другий зосередив увагу на місцевих топонімах, на антропоніміці (прізвища і прізвиська), а також нарративних текстах, темою яких є різноманітні ритуали та вірування (“забави при мерці”, чари і ворожіння, “собітка”

тощо). Діалектні матеріали подано також в інших фольклористичних працях “Літопису”, однак вони “губляться” серед “основного” матеріалу, до якого звернена увага авторів; наприклад, у студії про вечорниці у Стинаві Вишній зафіксовано назви народних ігор [Стинавська 1938: 59], у розвідці О. Мисевича — лексику, пов’язану з Різдвяною обрядовістю тощо [Мисевич 1938: 49] тощо. Проте така фіксація є, радше, побічним продуктом етнологічних спостережень, аніж їх ціллю.

Мовознавчі праці “Літопису Бойківщини” присвячені насамперед лінгвогеографічному аспектові проблем діалектної фонетики та лексикології; дослідники намагалися виділити найважливіші ізофони та ізолекси, що відмежовують бойківський говір від наддністрянського, лемківського, гуцульського, водночас вивчали фонетику й лексику перехідних говірок [Зілінський 1938; Панькевич 1938; Княжинський 1931^a; Княжинський 1934; Рудницький 1935^b; Рудницький 1936; Рудницький 1938^a; Парипа 1938 тощо]. При цьому вони прагнули відобразити і масштабні явища на рівні цілого мовного обширу (визначення меж говору взагалі) і “точкові феномени” (лексичні [Грицак 1938; Кміт 1938], фонетичні [Княжинський 1938] особливості однієї говірки). Зрозуміло, що лише одна частина мовних фактів (лексичні явища) вимагала “прив’язки” до сфер духовної та матеріальної культури”, інша — явища фонетичні — її не потребувала. Прикладом цього може слугувати стаття Є. Грицака про систему діалектної лексики Сушиці-Рикової [Грицак 1938], що демонструє певний ізоморфізм між етнографічним описом матеріального предмета — реалії — і лексикографічною інтерпретацією відповідного номена; наприклад, при словах *віз*, *залубні*, *плуг* немає лексичного значення, натомість детально зафіксовано назви частин названих сільськогосподарських знарядь [там само: 103, 105, 109]. Зауважмо, що аналізована студія — одна з небагатьох на сторінках “Літопису”, у яких акцентовано на явищах діалектної морфології та словотвору; крім того, Є. Грицак зробив спробу класифікувати аналізовану лексику, поділивши її на кілька семантичних груп [там само: 100–101]). Водночас можна помітити, що й лінгвогеографічні роботи на сторінках самбірського видання не обмежені мовознавчими проблемами, а вписані в один тематичний ряд із суміжними статистико-географічними [Кубійович 1938] та історико-“етногеографічними” [Фальковські 1938, Білінський 1938] дослідженнями Бойківщини й Наддністрянщини. Загалом лінгвістичні теми в контексті “Літопису” часто розглядають саме в міждисциплінарному аспекті. Прикладом цього є запропоновані тут праці з антропоніміки, етніміки і топоніміки. Вони демонструють дуже строкату гаму підходів до мовного матеріалу: від

фіксації і каталогізації імен та прізвищ, формально пов’язаних із Бойківщиною [Лукань 1934; Лукань 1935; Коковський 1936], до глибоких лінгво-етимологічних студій, присвячених, зокрема, походженню етноніма “бойко” [Скорик 1931^а; Скорик 1931^б]; аналізу локальних топонімічних назв [Скорик 1935; Рудницький 1935; Грицак 1937] тощо.

Природно, що різні підходи до діалектного матеріалу могли спричинити “конфлікт інтерпретацій” між авторами “Літопису Бойківщини”, зокрема між лінгвістами і нелінгвістами. Так виникла ідея уніфікації (насамперед фонетичної і морфологічної) фольклорних записів, які надсилали дописувачі, через запровадження якщо не суто наукових, то принаймні адаптованих правил транскрибування діалектних текстів. Ці наміри редколегії “Літопису Бойківщини” відбито у статті А. Княжинського “Як записувати твори “усної словесності”?” [Княжинський 1931^б] у першому числі журналу. Автор закликає збирачів фольклору дивитися на діалектні тексти не лише очима етнологів чи аматорів народної творчості, а й розглядати їх із погляду фонетиста: “[...] навіть коли записуємо даний твір для власного вжитку з огляду на його зміст, повинні ми записати його точно, се є вживаючи знаків, під якими крилися би окремі звуки мови рецитатора для того, що вихіснений через нас твір в одному напрямі (змісту), може послужити згодом за важний матеріал для дослідів в іншому напрямі (форми), через діалектолога” [там само: 155]. Продемонструвавши “нефонетичність” “звичайного”, фонетичного правопису, дослідник наголошує на тому, що у працях сучасних йому мовознавців також бракує єдиної системи запису діалектного матеріалу. На Східній Україні, зауважував А. Княжинський, тексти записують за допомогою доповненої української абетки, західноукраїнські вчені natomiast запроваджують змодифіковану латинську графіку. До того ж, діалектологи часто вживають не загальноприйняті, а індивідуальні системи запису. Тому збирач фольклору чи дослідник діалекту опиняється перед вибором: транскрибувати текст “за В. Ганцовим” чи “за О. Брохом” (або відповідно за І. Зілинським, Я. Яновим, І. Данькевичем, О. Курило) тощо [там само: 156–157]. Сам А. Княжинський у цьому плані займав двояку позицію. У принципі, він (як і деякі інші автори збірника) схилився до того, щоб прийняти транскрипцію І. Зілинського із використанням “латинки”, проте для практичних потреб учений пропонував спрощений кириличний запис текстів [там само: 157–158], ставлячи за зразок свою статтю “Межі Бойківщини” [Княжинський 1931^а]. Ще однією причиною, яка змушувала дотримуватися саме такої транскрипції діалектних текстів, були поліграфічні труднощі, на які скаржилися автори “Літопису”,

зокрема відсутність необхідних шрифтів у місцевій друкарні [Княжинський 1931^а: 26; Скорик 1931^а: 23]. Тому на сторінках цього видання домінувала “кирилична” система запису: її бачимо в текстах більшості діалектологів (включно із працями І. Зілінського та І. Панькевича). Одночасно тут друкували статті, автори яких, попри все, намагалися застосовувати й латинізований варіант транскрипції. У деяких випадках поєднували латинську й кириличну систему передачі діалектного мовлення. Зокрема у праці А. Княжинського “Фонетика підгірського бойківського говору села: Тисовиця (турчанського повіту)” [Княжинський 1938] фонетичні явища у сфері вокалізму та консонантизму описані з використанням кириличного шрифту, а приклади до них транскрибовані латинськими літерами, які (очевидно, через технічні проблеми) дослідник був змушений подати на окремій сторінці як факсиміле рукописного тексту [там само: 115]. Разом із цим, редакція “Літопису Бойківщини” намагалася дати своїм потенційним кореспондентам поради не тільки щодо фонетичного відтворення текстів, а й щодо лексико-тематичного відбору та класифікації діалектного матеріалу. Для цього на сторінках журналу друкували питальники (“квестіонарі”), які, хоч і мали переважно історико-етнографічне спрямування, але містили також вказівки лінгвістичного характеру. Найінформативнішим у діалектологічному аспекті був, очевидно, питальник історика М. Кордуби [Кордуба 1931], передрукований із його праці “Земля свідком минулого. Географічні назви як історичне жерело”. Автор акцентував, зокрема, не лише на потребі записувати всі без винятку топоніми даної місцевості та назви її історичних пам’яток, а й на необхідності фіксувати граматичні форми (називний, родовий і місцевий відмінки), а також визначати прикметникові та іменникові деривати топонімів (однина та множина) і пов’язаних із ними антропонімів. Учений звертав увагу на існування етнолінгвістичних стереотипів у сфері топоніміки, наприклад глумливих дублетів “офіційної” назви того чи іншого села і побудованих на їхній основі приказок, яких уживають мешканці сусідніх населених пунктів. Питальник давав майбутнім збирачам детальну інформацію щодо конкретної форми запитань, із якими потрібно звертатися до респондентів, і можливих варіантів відповідей; наприклад: “За 2-им відмінком питати: *відкіля ви?* (прим. з Вердова); за 7-им: *де мешкаєте?* (у Вердові); за прикметниковою формою: *який (чий) це ліс, поле, сіножать?* (прим. вердівський); прим. мешканець села зветься: *Вердівець*, всі разом *Вердівці*” [там само: 160] тощо. У редакторській примітці до питальника М. Кордуби В. Гуркевич уточнював правила збирання діалектної антропоніміки, наголошуючи на

важливості паралельно фіксувати її книжну та усно-розмовну форми, а також народно-етимологічне тлумачення: “Найкраще виписати назвиска з метрикальних книг і їх опісля спростувати після народного виговору, з поданням наголосу, притім узгляднити “придомки” (особливо шляхетські) і записати, як народ пояснює повстання назвиск чи придомків” [там само: 159]. Методичні матеріали такого характеру мали, на думку редколегії “Літопису”, перетворити збирання діалектних та етнологічних даних у процес, доступний і зрозумілий найширшому колу збирачів: “Зробити се може навіть кожний інтелігентніший селянин, треба лише крихітки доброї волі і охоти”, — запевнював той же В. Гуркевич [там само: 159]

Однак наукові принципи “Літопису Бойківщини” (принаймні у мовознавчому плані) так і не вдалося уніфікувати. Свідченням труднощів, які постали перед редакцією журналу, є, зокрема, методологічна строка-тість головної лексикографічної праці “самбірського кола” — “Словника бойківського говору” Ю. Кміта [Кміт 1934], що наближає її до набагато давнішого словника М. Номиса. Ця неусталеність зумовлена цілою низкою причин: від поширеної в тогочасній лексикографічній практиці детальної культурно-етимологічної експлікації мовних явищ [пор: Ужченко 2003: 356–357] до гетерогенності першоджерел (словників інших авторів), якими користувався Ю. Кміт, укладаючи свій словник. Як наслідок — відсутність єдиної схеми побудови словникових статей. Ця неузгодженість, зрозуміло, позначається на різних рівнях тексту. Насамперед вона спричиняє різнобій у фонетичній транскрипції. Один з інформаторів Ю. Кміта — С. Павлюх — на відміну від інших, користувався власними знаками для окремих звуків бойківського говору, мотивуючи це своєю мовною інтуїцією: “Колісцем над самозвуком *й* хотів означити відмінний спосіб вимови, себто *и*, котре вимовляєсь якомсь посередині між *и* і *о*, троха подібно до німецького *ö*” [Кміт 1934: 10]. Окрім цього, різним був спосіб фіксування інтерпретованих лексем: в одних випадках об’єктом тлумачення ставало одне слово, а в інших — ціле словосполучення (*багрова хустка* ‘червона, парадна хустка’, натомість слова *багровий* немає [там само: 10]) або навіть речення — ідіоматизми (*буду позирати* ‘дам заувагу’ [там само: 20]) тощо. Неоднаковими були також підходи до відображення словотвірних та морфологічних особливостей слів. Зокрема при слові *близнець* наведено низку словотвірних варіантів, однак це, радше, виняток, аніж правило [там само: 16]). Так само спорадично наведено словоформи не лише називного, а й родового відмінка, а поряд з однинною — форму множини тощо. Не меншими

були розбіжності й у способах тлумачення діалектних лексем та виразів. Більшість із них пояснено у “Словнику” за допомогою українських літературних відповідників або ж парафраз, решта ж, натомість, — шляхом перекладу на польську й німецьку мови (*банно* ‘*tesknie*’ [там само: 11]; *бабрун* ‘*Dreckkäfer*’ [там само: 10] тощо). В одних випадках інтерпретація обмежена одним словом, в інших — вона досить поширена, доповнена текстами пісень і приповідок, викладом асоціативно пов’язаних із цією лексемою уявлень тощо. До того ж одні реєстрові слова справді “перекладені” літературною українською мовою, інші пояснено за допомогою того ж діалектного мовлення і з погляду не елітарної, а народної культури. Скажімо, до лексеми *босурканя*, крім діалектного тлумачення ‘ворожка від марги, скотят’, його фонетичних варіантів (*бусурканя*, *босюрканя*), додано невеликий переказ (із вкрапленнями діалектного тексту) повір’я про чудодійні властивості “босоркань” [там само: 18]. У ряді випадків автори словничків-першоджерел узагалі заміняли пряме тлумачення описом контексту (ситуації), у якій слово (чи фразу) вживають, таке тлумачення без змін перенесено до “Словника бойківського говору”; наприклад, значення фатичної формули *Бу, та ци яла?*, передано тут своєрідною “словесною картинкою”: “Коли кажуть гарній дівчині або жінці, що вона гарна, то вона сумнівається й соромно відповідає протяжним голосом: *Бу, та ци яла?*” [там само: 21]. В окремих випадках словникова стаття — це принагідні нотатки Ю. Кміта, які не стільки розкривають семантику лексеми, відтворюють сценки з сільського побуту. Звідси, наприклад, текст, уміщений під літерою “Б”: “Бодай, ягомосьць, щ’асливи били! — відозвався до мене Михайло Мощич, прозваний Ч’ура, дивуючись, що роблю записи. Інший побажав мені: “Доля би їх побила! Няй вам Бог дасть віка! Їли ягомосьць добре знають по руськи!” Волосатий. 5.Х. 1934” [там само: 17]. Оскільки чисельні сегменти тексту перенесені з різних словничків до зведеного “Словника” Ю. Кміта майже без змін, то неоднаково є також і паспортизація ілюстративного матеріалу. В одних випадках вона порівняно точна (указано населений пункт, ім’я інформатора і дату запису), в інших — навпаки, майже відсутня. Така “неузгодженість кодів”, звичайно, утруднює користування “Словником”, однак вона закономірна, оскільки тут подано не просто лексику бойківського говору, а й відображення цієї лексики у свідомості багатьох людей, які жили в різний час і відрізнялися віком, освітою, місцем проживання, соціальним статусом тощо. Завдяки “Вступові”, яким Ю. Кміт розпочав публікацію своєї лексикографічної праці, сьогодні можна не лише встановити імена збирачів діалектної лексики, а й простежити життєвий

шлях і частково реконструювати мотиви, які спонукали їх зайнятися діалектологічними пошуками. Серед тих, чиї словнички стали підставою “самбірського” словника бойківського говору, — священики (О. Яворський, Й. Гоцький, І. Козак), студенти (С. Охрімович, Д. Городиська), учителі (М. Міхневич, О. Луцька) і, зрештою, самі селяни (С. Павлюх, М. Зінич) [там само: 3–7]. Імпульси, що стимулювали їхню діяльність, природно, були різними; прикладом цього є, наприклад, збирацька праця Й. Гоцького і С. Павлюха. Перший, за даними Ю. Кміта, народився 1864 року в с. Пнівка (колишній Скалатський повіт), закінчив школи в Бучачі і Золочеві та Львівську духовну семінарію, працював катехитом у Львові. На думку про необхідність “збирати все можливе в горах” його наштотував письменник М. Кремертович, який обіцяв опублікувати зібране. Під впливом цього Й. Гоцький спочатку сам, а пізніше з допомогою місцевого жителя, “письменної людини” Т. Липовського, почав збирати діалектний матеріал — спочатку лише під час канікул, потім — систематичніше — як сільський парох. У результаті цієї роботи виник словничок, надрукований у періодичних виданнях упродовж 1895–1903 років, яким пізніше (з авторськими корективами) і скористався Ю. Кміт [там само: 3–4]. На відміну від Й. Гоцького інший “співавтор” “Словника” — С. Павлюх (на прізвище “Куцаїв”) — дійшов до думки збирати діалектну лексику самотійно. Він народився 1889 року в с. Хащів, шкільну освіту здобував у Лімній, Дрогобичі та Сяноці, потім деякий час навчався в Самбірському вчительському семінарі (семінар — приблизний відповідник сучасного педагогічного ліцею), проте його не закінчив. Замість того щоби продовжити навчання, селянин подався на заробітки спочатку до Німеччини, а пізніше — до Аргентини, однак мусив вернутися додому. Аж тоді (очевидно, під впливом довгого перебування в іншомовному середовищі) “почав собі пригадувати слова, що їх ще малим чув у своїм селі, а більше ніде у світі. Ось тому зачав їх записувати, щоби не призабулися” [там само: 6]. Фрагменти свого словничка С. Павлюх почав передавати Ю. Кмітові, а той залучив їх до свого лексикографічного зводу.

Ці приклади дають змогу зрозуміти не тільки суспільний контекст діяльності самбірського осередку, а й, зрештою, стан західноукраїнської діалектології і науки початку – середини ХХ століття загалом. Для того щоб оцінити досягнення “самбіців” у контексті доби, розгляньмо їх у ракурсі трьох рівнів розвитку тогочасної мовознавчої думки: **рівня досягнень** світової та європейської лінгвістики початку – середини ХХ ст.); **регіонального рівня** розвитку тогочасних славістичних студій; **рівня україністики**, зокрема західноукраїнської діалектології в цей період.

Із позицій історії лінгвістичних учень та ідей 20–30-ті рр. ХХ ст. — це функціоналізм російського ОПОЯЗу, Празького лінгвістичного кола і “Женевської школи”, американський дескриптивізм Л. Блумфілда з його “Мовою”, англійська фонологія Д. Джоунза тощо. Для західно-українського мовознавства найближчим географічно був, звичайно ж, рух “пражан”. Безпосередньо із Прагою пов’язані дослідження одного із дописувачів міжвоєнного “Літопису Бойківщини” — І. Панькевича, а методологічно — одного з найавторитетніших західноукраїнських мовознавців В. Сімовича. Разом із цим, попри територіальну близькість, вплив новаторських ідей Празької школи на лінгвістичні осередки Західної України був малопомітним. “Отож до “старшої наукової нашої Праги”, — зауважував пізніше з цього приводу О. Горбач, — маю претензії, що вона в тих роках [...], коли це був осередок передових філол[огічно]-іст[оричних] [...] наук, так до болю мало з нього скористала й зі себе дала [...]. Що робили тоді Колесси, Смаль-Стоцькі, коли творилася в Празі “структурал[істично]-фонол[огічна] лінгв[істична] школа” з Якобзоном, Трубецьким, Скалічкою, Гавранком і т.д.; всього про Сімовича можна сказати, що скористав з неї [...]” [Горбач 2003: 441]. Це, однак, не означає, що діалектологія на тогочасних західноукраїнських землях була повністю відірвана від загальноєвропейських наукових тенденцій — інша річ, що вона не завжди “встигала” за змінами в лінгвістичній “картині світу”.

Однією з помітних рис методологічного характеру на сторінках “Літопису Бойківщини” був акцент на географічні аспекти дослідження діалектних явищ (насамперед у галузі фонетики й лексикології). Це не дивно, адже саме на кінець ХІХ – першу четвертину ХХ століття припадає, за Л. Блумфілдом, переосмислення старих “лексикологічної” і “граматичної” парадигм діалектології і зародження нової — лінгвогеографічної [Блумфілд 1968: 353–355]. Лінгвісти 1920–30-х років уже усвідомлювали, що, “не беручи до уваги повного і систематичного опису окремого діалекту, географічна карта — це найчіткіший і найкомпактніший спосіб констатації тих чи інших явищ” [там само: 356]. Імпульс для розвитку лінгвогеографії в цей період надали численні атласи європейських мов: італійський — К. Яберга, І. Юда, німецький — Х. Фішера і (особливо) французький — Ж. Жільєрона, Е. Едмона. Популярність останнього (разом із “революційними” на той час теоріями неолінгвістів) привернула увагу й мовознавців колишньої Австро-Угорщини та міжвоєнної Польщі [Handel 1935: 158–159]. Концепції лінгвістичної географії позначилися й на дослідженнях тогочасних західноукраїнських учених

(І. Панькевича та І. Зілінського) хоча тут, за словами О. Горбача, засади лінгвогеографії “знайшли тільки помірковане застосування” [Горбач 1993: 526]. Їхні впливи відчутні й у мовознавчих статтях Я. Рудницького та А. Княжинського, уміщених у “Літописі Бойківщини”. Виразним апологетом цього напрямку на сторінках часопису стала Марія Парипа зі своєю статтею про географію бойківських слів [Парипа 1938]. Дослідниця відстоювала принцип поєднання лексикологічного та географічного підходів до діалектних явищ, однак наголошувала, що за наявності недокінченого “Словника бойківського говору” Ю. Кміта ще бракує його лінгвогеографічних відповідників: “Бойківський говір, як теж ніякий інший український говір, не дочекався нині лінгвістичного атласу, цебто не маємо досі визначених на Бойківщині поодиноких слів або тзв. ізоглос” [там само: 118]. Саме тому, ставлячи за приклад ті ж праці Ж. Жільєрона, Е. Едмона та К. Яберга, І. Юда, а також польських учених К. Нітша і М. Малецького [там само], дослідниця своєю статтею якраз і намагалася заповнити цю прогалину в діалектологічних студіях. Логіка статті — це логіка фіксації ізолекс, які дали підстави дослідниці підважити стереотипні уявлення про “специфічно бойківські” слова і ще раз наголосити на потребі не фрагментарного, а системного лінгвогеографічного дослідження бойківського говору. Поява статей такого спрямування на сторінках “Літопису Бойківщини” свідчить про певне “примирення” неолінгвістики з уже закріпленими в західноукраїнському мовознавстві початку – середини ХХ століття молодограматичними традиціями. М. Парипа писала також про “комунікативну відкритість” (хай дещо обмежену) тогочасної української діалектології до нових дослідницьких напрямів світової науки. Іншим проявом такої відкритості стало бажання “самбірців” винести ідеї свого видання поза межі лише україномовної аудиторії. Питання міжнародної мови наукового спілкування українські видання цього періоду вирішували по-різному. Зокрема публікації в тогочасних Науковому товаристві ім. Шевченка у Львові та Українському Науковому Інституті у Варшаві подавали ще й німецькою, французькою або польською мовами. Товариство “Бойківщина” також намагалася розв’язати цю проблему, вибравши “нейтральнішу” форму спілкування з іншомовним читачем.¹ Хоч окремі статті “Літопису” і були зрозумовані німецькою, однак назву і зміст від першого числа літопису дублювали на останній сторінці видання латинською мовою. Багато тер-

¹ На цей факт ще 1988 року звернув увагу Я. Ісаєвич у доповіді, виголошеній на урочистому засіданні Львівського обласного Товариства охорони пам’яток історії та культури, присвяченому пам’яті В. Кобільника.

мінів оригінального тексту, зрозуміло, вимагало не лише буквального перекладу, а й додаткових коментарів. Тому, наприклад, повний титул видання порівняно з українським оригіналом було дещо видозмінено, і він звучав як “*Annales Boicoviae. Analecta, quibus historia, mores, litterae, artes Boicoviensis gentis Ucrainiensis describuntur*”.

На діяльність “самбірwsd” суттєво впливали тогочасні течії слов’янознавства, зокрема полоністики. Із різних причин успіхи польських мовознавців у вивченні народних говорів (видані діалектологічні атласи, хрестоматії текстів, синтетичні монографії, автори яких досліджували діалектне мовлення тощо) були на той час вагомішими, ніж досягнення українських лінгвістів. (Результати цієї праці добре видно, зокрема, у першому томі “Славянського языкознания” О. Селіщева, що вийшов напередодні Другої світової війни [Селищев 1941: 387–400; 403–412].) Територіально, тематично і методологічно для дослідників бойківського і наддністрянського говорів близькими були “краківська” (К. Нітш) і львівська полоністичні школи (З. Штібер, Я. Янів), а також відгалужений від останньої тернопільський осередок, репрезентований наприкінці 30-х рр. XX ст. працями К. Дейни тощо. Особливо сильним був вплив “краків’ян” на чолі з К. Нітшем, який, за словами Т. Лера-Сплавінського, якраз тоді “вивів польську діалектологію на передове місце у слов’янському світі” [Лер-Сплавинский 1954: 351]. Тому “самбірws” у своїх студіях часто покликалися на праці польських дослідників; наприклад, М. Парипа за взірць для українських діалектологів ставила саме лінгвогеографічні роботи К. Нітша та М. Малецького [Парипа 1938: 118]; Є. Грицак, досліджуючи лексику Сушиці Рикової, відсилав читача не лише до праць Б. Грінченка, І. Верхратського, Ю. Кміта, а й до етимологічного словника О. Брюкнера і словника польських говорів Я. Карловича [Грицак 1938: 102–111]; А. Княжинський брав до уваги результати студій Я. Янова [Княжинський 1931^а: 28]; І. Панькевич у розвідці про лемківсько-бойківське суміжжя [Панькевич 1938] покликався на дослідження З. Штібера тощо. Свідченням польсько-українських наукових контактів стали, зокрема, надруковані в “Літописі Бойківщини” публікації польського етнографа Я. Фальковського [Фальковскі 1935; Фальковскі 1937]. Зауважмо, що частина українських авторів, хто публікував свої праці на сторінках “Літопису” (або ж опосередковано був до “Літопису” причетним), співпрацювали з польськими мовознавчими центрами. Зокрема кілька часто цитованих у цьому виданні робіт (“Фонетичний опис української мови” І. Зілинського, “Діалект бойків” С. Рабій, статті Я. Рудницького) були опубліковані польською мовою переважно

у краківських лінгвістичних серіях. Очевидно, зв'язки між польськими та українськими діалектологами існували не лише у формі книжкових публікацій. У примітці до вже згаданої статті І. Панькевича зазначено, що вона “прочитана й продискутована на Семінарі Слов'янської філології львівського Університету під кермою проф. д-ра З. Штібера в дні 3.XI. 1937” [Панькевич 1938: 92]. (Загалом дослідження З. Штібера, присвячені дослідженню бойківських говорів, викликали значне зацікавлення вчених “самбірського кола”, про що свідчить, наприклад, рецензія Я. Рудницького на працю З. Штібера “Руські говори на захід від Опору” [Рудницький 1939^a]).

Окремо згадаймо дві праці польських дослідників, що склали паралельну українській регіональну традицію вивчення народної культури Бойківщини та її говірок — книгу С. Стшетельської-Ґринбергової про Старосамбірщину (свого часу її справедливо критикували за брак логічної системи викладу) [Strzetelska-Grynbergowa 1899] і двотомну монографію про Самбір і Самбірщину пера місцевого судді А. Кучери [Kuczera 1937]. Автори цих праць також використали діалектний матеріал, однак подали його відповідно до власних концепцій. С. Стшетельська-Ґринбергова описала українські говори з погляду носія польської мовно-культурної свідомості. Цим пояснюємо, наприклад, схему її тлумачення лексичного матеріалу: “лексема польської мови — українських діалектний відповідник” [Strzetelska-Grynbergowa 1899: 535–537]. Цей підхід мав і позитивні сторони. Хоча дослідниця фіксувала насамперед те, що здавалося їй незвичним, у монографії подано й важливі матеріали про форми локальних прізвиськ і прізвиськ, фатичні формули, народну пареміологію, топонімічні назви [там само: 535–545], елементи народної ботанічної термінології [там само: 439], етнолінгвістичні дані, пов'язані з місцевими віруваннями [там само: 440–467] тощо. Деякі її зауваження, наприклад, щодо фонетичних відмінностей між говірками сусідніх сіл Старосамбірщини, зокрема Топільниці і Недільної, є цінними хоча б у плані діахронічного вивчення діалектної фонетики [там само: 534]. Не менш цікавими із цього погляду є наведені в роботі мовні факти, пов'язані з функціонуванням польської мови на тлі українського діалектного середовища (напрям, який сьогодні активно розвиває школа професора Я. Рігера) у с. Стара Сіль та в передмістях Старого Самбора станом на кінець XIX – початок XX ст. [там само: 538–540]. Проте підсумки спостережень польської дослідниці підпорядковані тогочасним ідеологічним стереотипам. Вона прагне продемонструвати залежність розвитку української мови та культури від активного запровадження

польської мови й латинського алфавіту як чинників інтелектуального прогресу серед “відсталих русинів” [там само: 561–564]. Це, зрозуміло, робить її висновки тенденційними й суб’єктивними. У праці близького до середовища “Літопису Бойківщини” А. Кучери [Kuczera 1937] основну увагу сконцентровано довкола взаємодії українських сільських говірок із мовленням польських передміщан м. Самбора. Автор, проте, звернув увагу на іншу особливість цього співіснування — наявність спільних для обох мовних середовищ джерел запозичень (це питання опрацьовують і сучасні діалектологи). Як приклад він навів 122 слова, запозичені з латинської, румунської і німецької мов [Kuczera 1937 II: 411–413]. Цей список, на думку А. Кучери, мав би продемонструвати, як польська та українська “народні мови” уподібнюються до “двох господарів, які живуть під одним спільним дахом і черпають воду із спільної криниці” [там само: 411]. Поряд із цим, дослідник зупинився на етнолінгвальних особливостях українського діалектного мовлення. Зокрема він навів понад п’ятдесят “бойківських” фразеологізмів, що “відповідають народному характерові переважної частини населення Самбірщини, і є своєрідними відхиленнями від загальновідомих прислів’їв”, та становлять “цвіт народної культури, гідний ближчого зацікавлення і запам’ятовування” [там само: 407–408]. Очевидно, із цією ж метою А. Кучера подав інформацію про колядки, щедрівки, весільні ритуали українських (і польських) селян, їхній щоденний раціон, засоби народної медицини, а поряд із ними вмістив вибрані із праць І. Свенціцького формули традиційних бойківських вітань тощо [там само: 384–406]. Однак у підсумку наукові спостереження вченого, на жаль, затіняють національно-політичні штампи. Тому думка про регіональні взаємовпливи між українською і польською мовами та культурами наприкінці роботи все ж таки звелася до ідеології “багатонаціональної Речі Посполитої” та ідеї щасливого співжиття обох “братніх народів для добра однієї спільної Вітчизни” [там само: 413–415]. Хоча сам А. Кучера, схоже, щиро вірив у можливість такого злагодженого співіснування, реальний стан справ залишався далеким від цієї ідилії. В умовах, що склалися у Східній Галичині після її приєднання до Польщі 1922 року, україністика на її теренах не належала до привілейованих галузей славістичних досліджень. Державна підтримка в цей поширювалася здебільшого на полоністичні студії, які — посередньо чи опосередковано — мали б підтверджувати “польськість” земель між Сяном і Збручем. Тому, наприклад, підготовка до публікації монографії Я. Рудницького “Географічні назви Бойківщини” саме польською, а не українською мовою була болісно сприйнята в середовищі “Літопису

Бойківщини”. “Накладом Львівського університету друкується праця др. Я. Рудницького п.н. “Nazwy Geograficzne Wojkowsczyzny”. Розміром около 15 аркушів. Т.-во “Бойківщина” через брак фондів не могло видати цієї праці своїм накладом. Мусимо на цьому місці підкреслити konieczність створення фонду, який уможливив би нашим вченим видавати свої праці в рідній мові”, — зауважив Я. Білинський у замітці, уміщеній у десятому числі “Літопису” за 1938 рік (с. 128).

Так чи інакше, західноукраїнська діалектологія і лінгвістика загалом у 20–30 рр. ХХ ст. функціонували на перехресті відразу кількох наукових напрямів. “Ззовні” на неї вплинули як дослідження О. Броха, Т. Лера-Сплавінського, К. Нітша, Т. Бенні, Я. Янува, Я. Розвадовського, так і концепції східноукраїнських дослідників — В. Ганцова, В. Ярошенка, О. Курило, Г. Голоскевича, О. Синявського та інших [Zilyns’kyj 1979: 2–3]. Природно, що найважливішими для самбірського осередку були саме зв’язки з центрами тогочасної україністики, а також вплив історичних традицій українознавства в Галичині і поза нею. Усвідомлення спадкоємності між різними поколіннями діалектологів добре помітне, зокрема у працях М. Скорика [Скорик 1931^a] та А. Княжинського [Княжинський 1931^a], у яких зроблено екскурси в історію досліджень бойківського говору. М. Скорик, подаючи різні концепції походження назви “бойко”, окреслив своєрідну “еволюційну лінію” розвитку історичних та “діалектолого-етимологічних” пошуків у цій галузі: І. Вагилевич — О. Партицький — І. Верхратський — А. Петрушевич — О. Огоновський — В. Охримович — І. Франко — А. Княжинський [Скорик 1931^a: 7–23]. А. Княжинський, порушуючи проблеми діалектної фонетики, бачив серед своїх попередників насамперед В. Лукича та О. Огоновського, чиї дослідження були продовжені у працях І. Верхратського, а пізніше — І. Зілинського та І. Панькевича [Княжинський 1931^a: 32–33]. Такий акцент на дослідженнях О. Огоновського в контексті “Літопису Бойківщини” не випадковий. Саме уривок із тексту “Studien auf dem Gebiete der Ruthenischen Sprache”, який присвячено розмежуванню західноукраїнських говорів та етнічних груп — лемків, бойків, гуцулів [Ogonowski 1880: 18–19], на деякий час визначив статистичні і географічні параметри їх діалектологічного та етнографічного дослідження. Окрім цього, монографія О. Огоновського стала одним із перших зразків широкого поєднання діалектного матеріалу (із відповідною локалізацією) і пояснення явищ історичної фонетики та морфології української мови [див., напр.: там само: 26–28, 135–137]. Автори “Літопису Бойківщини” намагалися вписати свої студії у контекст сучасної їм української діалектології. У

цьому аспекті основними орієнтирами для них слугували насамперед універсальні праці В. Ганцова та І. Зілінського: “З поміж усіх діалектологів помітні два: акад. Ганцов та проф. Зілінський, які займаються усім простором української діалектної мови, а не окремим говором” зауважував той же А. Княжинський [Княжинський 1931^б: 157], відзначаючи, однак, науковий пріоритет І. Зілінського [Княжинський 1931^а: 32]. Значення концепції цього вченого для формування “Літопису” підкреслював також Я. Рудницький [Рудницький 1938^б]; згадаймо також, що варіант фонетичної транскрипції “за Зілінським” визнавали в середовищі “самбірчан” найавторитетнішим. Ще одним автором, чия думка вплинула на діалектологічну концепцію “Літопису”, був Іван Панькевич. Про це свідчить, зокрема, надрукована в самбірському виданні рецензія на його книгу “Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей” [ЛЛ 1939]. Автор рецензії, який підписався тільки криптонімом, прочитавши книгу, виявив паралелі між дослідженнями тогочасних українських фольклористів та діалектологів: “Недавно проф. Ф. Колесса у своїй праці “Народні пісні з Підкарпатської Русі” [...] доказав, що весь пісенний матеріал на півдні від Карпат є тільки [...] продовженням такого самого матеріалу наших лемків, бойків та гуцулів. Проф. Панькевич доказав те саме щодо мови та усталив, що говірки, не затримуючися на політичних чи державних границях, живуть своїм життям” [там само: 93]. Серед діалектологів молодшого покоління рецензенти “Літопису” виділяли насамперед ученицю І. Зілінського М. Пшеп’юрську, чию книжку про надсянський говір оцінювали як “вдатний і щасливий дебют, що каже сподіватися ще не одного гарного вислід у ділянці української діалектології” [Рудницький 1939^б: 96]. Крім цього, увагу “самбірчан” привертала праця того ж Я. Рудницького [Княжинський 1936], В. Сольчаника [Рудницький 1938^а] тощо.

Серед проблем, які доводилося вирішувати українським діалектологам 30-их рр. ХХ ст., поряд із запровадженням єдиної фонетичної транскрипції, була також уніфікація термінології. Оскільки ж “Літопис Бойківщини” призначався не стільки для лінгвістів, скільки для краєзнавців, то в його авторів виникала ще й додаткова необхідність інтерпретувати наявні діалектологічні терміни, а це в умовах термінологічної неусталеності не було легко. Зокрема А. Княжинський окремо обумовлював уживання таких термінів, як “діалект”, “говір”, “говірка”: “Зберігаю послідовно терміни: діялект, говір та говірка на означення цілості, групи й місцевого ідіому мови бойків” [Княжинський 1931^а: 25]. Ще важливішим було тлумачення достатньо нової для тогочасної

української діалектології лінгвогеографічної термінологіки. Це добре розуміла М. Парипа, яка, визначаючи методологічні завдання, важливі передовсім для мовознавців, намагалася зробити свої праці доступними і для нелінгвістів: “Визначити остаточно мовні межі Бойківщини можна буде тоді, коли визначаться засяги не тільки поодиноких ізофон (лінії, що визначають засяги однакових фонетичних явищ), ізоморф (лінії, що визначають засяги однакових морфологічних явищ) та ізолекс (лінії, що означають засяги однакових лексикальних явищ)”, — пояснювала дослідниця [Парипа 1938: 122].

Таку обережність у використанні спеціальної лексики частково зумовлювала головна мета журналу. Вона полягала в тому, щоб залучити до діалектологічних та етнологічних пошуків якнайширше коло людей. Для багатьох авторів та редакторів “Літопису Бойківщини” наукові дослідження були тільки своєрідним гобі, а не основною професією. Ці умови впливали також і на характер вивчення народних говорів; наприклад, діалектологи “самбірського кола” (на відміну від археологів на чолі з В. Кобільником) із різних (насамперед фінансових) причин не могли організовувати систематичних діалектологічних експедицій, як це робили їхні польські колеги. Тому вони були змушені працювати поодинокі і “наскоками”, переважно під час “літніх ферій” чи “прогульок”. Тим, хто намагався цілісно описати лексику одного села, як Є. Грицак, було, безперечно, легше, ніж тим, хто прагнув зафіксувати ізофони чи ізолекси бойківського говору загалом, як А. Княжинський, Я. Рудницький, М. Парипа. Із цього погляду можна тільки дивуватися самовідданості та витривалості дослідників. Я. Рудницький тільки за два роки (1935 і 1937) зібрав топонімічний та фонетичний матеріал у 67 населених пунктах тогочасних Стрийського, Дрогобицького, Самбірського та Турківського повітів [Рудницький 1938: 92–93]. Зрозуміло, що в багатьох випадках учені використовували принагідні інформації людей, для яких дослідження мови не було самоціллю. Наприклад, М. Скорик у своїх статтях про етнізм “бойки” використав спостереження письменника І. Филипчака щодо сприйняття цієї назви [Скорик 1931^а: 18, Скорик 1931^б: 173]. Із цієї ж причини у вступі до останнього — одинадцятого — випуску “Літопису Бойківщини” його редактори ставили опубліковану там монографію М. Максимчука як взірць для “нашого вчителя, священика, лікаря, адвоката, кооператора, що живе на терені Бойківщини. [...] Кожний дослідник, чи то селянин — хлібороб, чи інтелігент може й повинен по добрій волі причинитися [...] до збирання прецікавих матеріалів, як підстави до відкривання [...] культурних

цінностей Бойківщини, як підстави до синтезу української культури” (с.3). Треба сказати, що станом на 1939 рік, коли писано ці рядки, редколегія самбірського часопису мала підстави для оптимізму. Накреслені 1927 року буквально на ресторанній серветці плани невеликого кола аматорів (В. Кобільник, В. Гуркевич, М. Скорик, І. Филипчак) [Скорик 1938: 4] на той час переросли в систематичну науково-дослідну працю. Вийшло 11 випусків “Літопису Бойківщини”, а заснований того ж 1927 року музей “Бойківщина” (й однойменне товариство) за десятиліття роботи зібрав близько 18 600 експонатів. Перелік тільки основних різновидів зібраних у ньому пам’яток матеріальної та духовної культури у викладі І. Филипчака займає цілий абзац тексту дрібним шрифтом [Филипчак 1994: 51]. Самбірський музей став взірцем, за яким функціонувала ціла система краєзнавчих осередків в інших повітових містах: “Яворівщина” (Яворів), “Лемківщина” (Сянок), “Стривігор” (Перемишль), “Верховина” (Стрий), імені князя Василька (Теребовля) тощо [Скорик 1938: 15]. Водночас смерть упродовж 1937–1938 рр. відразу трьох засновників і основних жертводавців музею — В. Кобільника, В. Гуревича та Д. Стахури — негативно вплинула на становище товариства та його видань. Проте остаточне зникнення “Літопису Бойківщини” (а потім — і музею “Бойківщина”) спричинила Друга світова війна. Воєнне і повоєнне лихоліття різко змінило долі провідних діячів самбірського товариства. Один із його фундаторів — А. Княжинський, переїхавши до Коломиї, під час війни став директором тамтешньої гімназії, а пізніше референтом Українського Центрального комітету у Станиславові. Потім потрапив до Відня, де 1945 року його заарештували співробітники радянської військової розвідки і вивезли до Радянського Союзу. Тут Княжинського засудили на 10 років концтаборів і відправили до Сибіру, звідки звільнений, як громадянин Австрії, 1955 року, виїхав до США, де й проживав аж до смерті (1960). У діаспорі здобув визнання вже не як мовознавець, а як публіцист, дослідник соціо- та етнопсихології, автор книг “В країні неволі” (Мюнхен, 1957), “На дні ССРСР” (Нью-Йорк, 1959; перевид. Львів – Кент, 2001), “Дух нації” (Філадельфія, 1959) [детально див.: Семчишин 2002; Куб’як 2002: 8–9]. М. Скорик після приходу радянської влади став директором Самбірської середньої школи №1, а 1941 року — працівником, згодом навіть виконувачем обов’язків директора Львівського відділення академічного Інститут фольклору та етнографії. 1947 року М. Скорика репресовано, разом із сім’єю його відправили в м. Анжеро-Судженськ Кемеровської обл., звідки 1957 року він повернувся на Львівщину, де й помер 1981 року [Куб’як 2002, 10; Скорик 2002].

Укладач “Словника бойківського говору” Ю. Кміт під час воєнних дій 1939 року втратив значну частину своєї лексикографічної праці (літери **К і Щ**), 1945 року помер у с. Кульчиці Самбірського р-ну Львівської обл. [Демський 2000]. Останній керівник товариства — Іван Филипчак — під час німецької окупації короткий час редагував газету “Самбірські вісті”, за що 1944 року його вислано в Тайшет, де він і загинув [Сорока 2002: 81–84].

Сам же “Літопис Бойківщини” відроджено (в оновленій формі) тільки 1969 року в Філадельфії (США), де він виходив аж до 2000 року. У діаспорі з’явилося 70 чисел видання. Від 2001 року часопис знову “повернувся” до м. Самбір, де і друкується нині (хоча на його обкладинці місце видання вказане дуже загально: “ЗСА – Канада – Україна”). На його сторінках також порушують проблеми діалектології та етнолінгвістики: питання словозміни бойківського говору (М. Зубрицька), діалектної фразеології (М. Яким), зоонімії (П. Сов’як) тощо. Загалом, можна виділити три шляхи впливу міжвоєнного літопису на подальший розвиток діалектології. У радянській філологічній науці він, хоч і в завуальованій формі, став підставою для досліджень Д. Бандрівського та Я. Пури (до речі, уродженців сусідніх із Самбором сіл — Городища і Біскович), а згодом — для написання колективної історико-етнологічної монографії “Бойківщина” [Бойківщина 1983]. У діаспорній науці реалізація ідей самбірців сприяла появі праці з аналогічною назвою [Бойківщина 1990], а в Україні — до виникнення ще й “дрогобицького” осередку вивчення бойківського говору та культури [Бойки 1992–1999; Бойківщина 2002]. Однак ширший розгляд цієї теми виходить поза рамки нашої статті.

Підсумовуючи, спробуємо визначити місце міжвоєнного “Літопису Бойківщини” в українській лінгвокультурологічній традиції. Обставини, у яких творилося це видання, не давали змоги присвятити його лише науковим дослідженням. Звідси — дещо еклектичний характер видання, що мало водночас і науково-дослідницьку, і популяризаторську мету. Давалися взнаки й методологічні розбіжності між авторами різних статей. З одного боку, учені намагалися запровадити нові підходи до явищ; з іншого — у багатьох роботах простежувалися риси “причинкарства”, яке часто викликало справедливі претензії до тогочасних галицьких науковців. Ця проблема суттєво вплинула на розвиток мовознавства, зокрема й діалектології, у Галичині. Жанри “знадібок”, “причинок” і “матеріалів до...” позитивно вплинули на розвиток гуманітарних наук у Галичині. Тривалий час вони були синонімами “справжньої науковості”, оскільки відповідали стереотипним уявленням про те, що слід передусім збирати

факти, відкладаючи на “потім” їх теоретично осмислювати. Наслідком такого підходу до явищ мови та культури стали, зокрема, фундаментальні серії на зразок виданих Науковим товариством імені Шевченка у Львові “Етнографічних збірників”, “Матеріалів до української етнології” тощо. Проте сумлінна (часто механічна) каталогізація фактів поза їх теоретичним тлумаченням часто знецінювала працю дослідників і спричинювала непорозуміння, помилки та курйози. Недоліків цього типу не вдалося уникнути й “самбірцям”: “Бойкам якось не повезло в нас, — констатував із цього приводу О. Горбач у листі до колишнього автора “Літопису” Я. Рудницького. — Свого часу [...] о. Лукань для “Літ[опису] Бойк[івщини] зібрав з усіх йому доступних джерел прізвища “бойків”. І таким чином нім[ецький] цісар Гайнріх дер Тапфере, що його В. Барвінський у шкільному підручнику “всесвітньої історії” назвав Г[айнрі]хом Бойким, опинився як “цісар-бойко” в тому списку всіх бойків” [Горбач 2003: 864]. Попри це, на сторінках “Літопису” бачимо й іншу крайність — бажання авторів інтерпретувати факти (зокрема й діалектні матеріали) у руслі популярних на той час теорій. Тому, попри бажання редколегії не подавати надміру сміливих гіпотез, частина тверджень, висловлених на сторінках самбірського часопису, залишалася дискусійною. Наприклад, В. Гуркевич, як прихильник концепції С. Шелухіна про кельтське походження Русі, закликав розглядати топо- й антропоніміку Бойківщини та Наддністрянщини саме в цьому руслі. Він, зокрема, намагався довести спорідненість місцевих топонімів (Галич, Галівка, Волче, Волковичі, Волцні) і пов’язаних із ними антропонімів із назвами давніх галльських / кельтських племен та на цій підставі зробити якісь історичні висновки. “Сі топографічні назви й особові назвиска, — підкреслював дослідник, — промовляли би за правдивістю теорії професора Шелухіна, і коли сю теорію поширити на Rutheni et Volce (сі племена ... жили побіч себе у полудневій Франції — Галлії), стають для бойків зовсім зрозумілими топографічні назви “Галич”, “Русь”, “руський”, “Вовче”, які zarazом вказують на старинність осель, а з другого боку, на шлях, на якому кельти у своїй мандрівці довгий час мусили задержуватися” [Гуркевич 1931^в: 166]. Однак ця теорія (в одному зі своїх варіантів вона етимологічно прив’язувала назву “бойки” до кельтського племені “бої” [див. про це: Скорик 1931^а: 7–8, 10]) так і не дістала підтвердження і не прийнялася в українській науці.

Отже, на сторінках “Літопису Бойківщини” зафіксовано, по суті, перехідний етап еволюції української мовознавчої думки. Тут співіснують дві різні парадигми діалектологічних досліджень: характерна ще для

середини – кінця XIX віку принагідна фіксація фактів без послідовної їх інтерпретації й ґрунтована на питальниках методологічна системність неолінгвістики середини XX століття [пор.: Гриценко 2000: 138]. Однак навіть за таких умов редколегії часопису вдавалося збалансовувати різні підходи до мовних, етнографічних та історичних явищ, зберігаючи досить високий науковий рівень публікацій. При цьому міждисциплінарність видання не переросла в тематичний хаос, а навпаки, сприяла комплексному сприйняттю порушених на його сторінках проблем. Можливо, саме через цей симбіоз дуже різних підходів та ідей наукова діяльність самбірчан так і не була спрямована в руслі одного методологічного напрямку чи школи. Тому діалектологи, згруповані довкола самбірського культурологічного товариства та його видання, орієнтувалися на здобутки різних наукових центрів — Львівського і Краківського університетів, Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, українського наукових інституцій у Варшаві та Празі тощо. Важко навіть точно визначити форму, яка об’єднувала праці цих вчених на сторінках “Літопису Бойківщини”. У науково-методологічному плані такі об’єднання, як “самбірський осередок”, ще не утворюють, за класифікацією Н. Маллінза [Маллінз 1980], “згуртованої теоретичної групи”. Вони перебувають десь між стадіями малоорганізованої спільноти (“норми”), члени якої працюють незалежно в різних інституціях, і чіткіше організованої структури (“сітки”), у якій зароджується зв’язок “учитель–учні” [там само: 262–265]. Із цього погляду, журнал, де публікують свої праці учасники такої “норми–сітки”, стає ареною комунікації — “серйозного обговорення поточних досліджень” між представниками різних наукових традицій [там само: 260]. Ситуація “неповної інституціоналізації” відображала стан і статус української мовознавчої науки в Галичині 20–30 рр. XX ст. загалом. Тому було б перебільшенням казати, що “самбірський осередок” і його часопис не мали аналогів і були “абсолютними культурними феноменами”. Центрами тогочасної культури були, крім Самбора, ще й інші невеликі західноукраїнські міста, наприклад, та ж Коломия чи Жовква, де також існувала своя наукова та видавнича діяльність. Інтелектуали, які працювали в цих культурних осередках, знаходилися приблизно в рівних соціальних умовах, мали здебільшого однаковий рівень освіти, схожий стиль мислення тощо.² Особливістю “самбірського кола” стало те, що завдяки ентузіазму аматорів-краєзнавців воно об’єднало довкола себе провідних представників тогочасної української науки, створивши пере-

² Цим думкам автор завдячує Г. Войтів.

думови для синтезу їхніх ідей. Саме це дало змогу “самбірцям” зламати стереотип “віддаленого від цивілізації” повітового міста і довести свої думки до тогочасної наукової еліти. Тому, попри всі недоліки, “Літопис Бойківщини” залишається якщо не “самбірським чудом”, то принаймні незвичайним явищем — феноменом, достойним здивування, пошани і доброї згадки про його творців.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

- Білинський 1938 — Білинський Я. Вівчарські шляхи північно-західної Бойківщини // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1938. — Ч. 10. — С. 45–49.
- Блумфилд 1968 — Блумфилд Л. Язык. — Москва, 1968.
- Бойківщина 1983 — Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження — Київ, 1983.
- Бойківщина 1990 — Бойківщина: Монографічний збірник матеріалів про Бойківщину з географії, історії, етнографії і побуту. — Філадельфія — Нью-Йорк, 1980.
- Бойки 1992–1999 — Бойки: Видання науково-культурного товариства “Бойківщина”. — Дрогобич, 1992–1999.
- Бойківщина 2002 — Бойківщина: Науковий збірник. — Том 1. — Дрогобич, 2002.
- Горбач 1993 — Горбач О. Діалектологія // Енциклопедія українознавства. — Львів, 1993. — Т. 2. — С. 526–527.
- Горбач 2003 — Життя — не просто існування: Листування Олекси Горбача (1956–1996) / Редкол. А-Г. Горбач, У. Єдлінська, М. Чікало. — Львів, 2003.
- Грицак 1937 — Грицак Є. Топографічні назви с. Сушиці Рикової у Старосамбірщині // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1937. — Ч. 9. — С. 62–72.
- Грицак 1938 — Грицак Є. Лексика с. Сушиці Рикової у Старосамбірщині // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1938. — Ч. 10. — С. 99–112.
- Гриценко 2000 — Гриценко П. Діалектологія // Українська мова: Енциклопедія. — Київ, 2000. — С. 138–139.
- Гуркевич 1931^a — Гуркевич В. Передне слово // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1931. — Ч. 1. — С. 1–5.
- Гуркевич 1931^b — Гуркевич В. Про назвиска “Бойко” // Літопис Бойківщини — Самбір, 1931. — Ч. 1. — С. 162–164.
- Гуркевич 1931^a — Гуркевич В. До теорії про кельтійське походження Руси // Літопис Бойківщини — Самбір, 1931. — Ч. 1. — С. 165–167.
- Демський 2000 — Демський М. Кміт Юрій // Українська мова: Енциклопедія. — Київ, 2000. — С. 238.
- Зілинський 1938 — Зілинський І. Границі бойківського говору // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1938. — Ч. 10. — С. 75–87.
- Кміт 1931 — Кміт Ю. Бойківський словарець із села Гвіздця // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1931. — Ч. 1. — С. 145–149.
- Кміт 1934 — Кміт Ю. Словник бойківського говору. — Самбір, 1934. — 116 с.
- Кміт 1935^a — Кміт Ю. Народні “пацърьї” // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1935. — Ч. 5. — С. 36–37.
- Кміт 1935^b — Кміт Ю. Ще про Волосатий // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1935. — Ч. 6. — С. 1–9.

- Кміт 1936 — Кміт Ю. Впливи бойківського говору в проповідях о. А. Полянського // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1936. — Ч. 8. — С. 12–14.
- Княжинський 1931^a — Княжинський А. Межі Бойківщини // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1931. — Ч. 1. — С. 24–37.
- Княжинський 1931^b — Княжинський А. Як записувати твори “усної словесності”? // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1931. — Ч. 1. — С. 155–158.
- Княжинський 1934 — Княжинський А. З бойківсько-лемківського пограниччя // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1934. — Ч. 3. — С. 1–11.
- Княжинський 1936 — Княжинський А. [Рец. на:] Ярослав Рудницький. Наростки *-ище, -исько, -сько* в українській мові. Варшава 1935. Праця Українського Наукового Інституту т. XXXI // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1936. — С. 78–79.
- Княжинський 1938 — Княжинський А. Фонетика підгірського бойківського говору села: Тисовиця (турчанського повіту) // Літопис Бойківщини — Самбір, 1938. — Ч. 10 — С. 113–123.
- Кобільник 1936^a — Кобільник В. Матеріальна культура села Жукотин, турчанського повіту. Ч. I // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1936. — Ч. 7. — С. 14–66.
- Кобільник 1936^b — Кобільник В. Матеріальна культура села Жукотин, турчанського повіту. Ч. II // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1936. — Ч. 8. — С. 15–73.
- Кобільник 1937 — Кобільник В. Матеріальна культура села Жукотин, турчанського повіту. Ч. III // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1937. — Ч. 9. — С. 76–115.
- Коковський 1936 — Коковський Ф. Бойківські назвища // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1936. — Ч. 7. — С. 11–12.
- Кордуба 1931 — Кордуба М. Як записувати топографічні назви? Квестіонар. // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1931. — Ч. 1. — С. 159–162.
- Кубійович 1938 — Кубійович В. Розміщення населення в Бойківських Карпатах// Літопис Бойківщини. — Самбір, 1938. — Ч. 10. — С. 38–45.
- Куб’як 2002 — Куб’як К. Засновники “Бойківщини” // Літопис Бойківщини. — ЗСА — Канада — Україна (Самбір), 2002. — Ч. 2/63 (74). — С. 6–11.
- Лер-Сплавинський 1954 — Лер-Сплавинський Т. Польский язык. — Москва, 1954.
- Лесів 1997 — Лесів М. Українські говірки у Польщі. — Варшава, 1997.
- ЛЛ 1939 — Л. Л. [Рец. на:] Др. Іван Панькевич: Українські говори Підкарпатської Руси і сумежних областей. З приложенням 5 діалектологічних мап. Частина I. Звучня і морфологія, Прага, 1938, 8^о, ст. XXXIII+546+(4)+5 мап // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1939. — Ч. 11. — С. 92–93.
- Лукань 1934 — Лукань Р. Прізвища й назви: Бойкевич, Бойки, Бойків, Бойківці // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1934. — Ч. 4. — С. 12–20.
- Лукань 1935 — Лукань Р. Бойківські прізвища й назви // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1935. — Ч. 5. — С. 32–36.
- Маллинз 1980 — Маллинз Н. Модель развития теоретических групп в социологии // Научная деятельность: структура и институты. Сборник переводов. — Москва, 1980. — С. 257–282.
- Максимчук 1939 — Максимчук І. Деякі інституції звичаєвого права в Старосамбірщині // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1939. — Ч. 11. — С. 5–90.
- Мисевич 1938 — Мисевич О. Різдвяні звичаї й пісні з села Веремін, лиського повіту // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1938. — Ч. 10. — С. 49–55.
- Панькевич 1938 — Панькевич І. Лемківсько-бойківська границя в Чехословаччині // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1938. — Ч. 10.— С.87–92

- Парипа 1938 — Парипа М. З географії бойківських слів // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1938. — Ч. 10. — С. 117–123.
- Рабій 1999 — Рабій Ю. Є. Княжий город Самбір. — Львів — Самбір — Ютика, 1999.
- Рудницький 1935^a — Рудницький Я. Кульчичі чи Кільчичі? // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1935. — Ч. 5. — С. 38–40.
- Рудницький 1935^b — Рудницький Я. До бойківсько-наддністрянської мовної межі // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1935. — Ч. 6. — С. 9–14.
- Рудницький 1936 — Рудницький Я. З фонетики бойківського говору // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1936. — Ч. 7. — С. 6–9.
- Рудницький 1938^a — Рудницький Я. Важливіші ізофони на півночі центральної Бойківщини // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1938. — Ч. 10. — С. 92–99.
- Рудницький 1938^b — Рудницький Я. [Рец. на:] Іван Зілінський. Питання про лемківсько-бойківську границю. *Lud Słowiański*. Т. IV. А (1937) стор. А75–А101 з мапою й окрема відбитка // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1938. — Ч. 10. — С. 124.
- Рудницький 1938^c — Рудницький Я. [Рец. на:] Мгр. Володимир Сольчаник, Бойківська топо-й ономастика, Рідна мова р. 1936, ч. 11,12; р. 1937, ч. 2 // Літопис Бойківщини — Самбір, 1938. — Ч. 10. — С. 125.
- Рудницький 1939^a — Рудницький Я. [Рец. на:] Z. Stieber. *Gwary ruskie na zachód od Oporu. Komisja Naukowych Badań Ziemi Wschodnich* // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1939. — Ч. 11. — С. 94–95.
- Рудницький 1939^b — Рудницький Я. [Рец. на:] Марія Пшепорська: Надсянський говір. Праці Українського Наукового Інститут, т. 44, серія філол., кн. 7, Варшава 1938 // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1939. — Ч. 11. — С. 95–96.
- Семчишин 2002 — Семчишин В. Антін Княжинський — педагог, учений, публіцист // Літопис Бойківщини. — ЗСА — Канада — Україна (Самбір), 2002. — Ч. 2/63 (74). — С. 27–28.
- Селищев 1941 — Селищев А. *Славянское языкознание*. — Москва, 1941.
- Скорик 1931^a — Скорик М. Про назву “Бойки” // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1931. — Ч. 1. — С. 6–23.
- Скорик 1931^b — М[ихайло] С[корик] До статті “Про назву Бойки” // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1931. — Ч. 1. — С. 172–173.
- Скорик 1933 — Скорик М. Як записувати відомості про бойківські писанки (квестіонар) // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1933. — Ч. 2. — С. 61–63.
- Скорик 1935 — Скорик М. Походження назви міста Самбора // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1935. — Ч. 5. — С. 14–32.
- Скорик 1938 — Скорик М. В десятиліття існування Товариства та Музею “Бойківщина” в Самборі // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1938. — Ч. 10. — С. 3–23.
- Скорик 2003 — Скорик В. Спогади про батька — Михайла Скорика // Літопис Бойківщини. — ЗСА — Канада — Україна (Самбір), 2002. — Ч. 2/63 (74). — С. 29–37.
- Сорока 2001 — Сорока П. Іван Филиппак. Літературний портрет. — Тернопіль, 2001.
- Ужченко 2003 — Ужченко В. Культурологічно-етимологічна експлікація фразеологізмів // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам’яті Ярослави Закревської / Від. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. — Львів, 2003. — С. 348–358.
- Фальковські 1935 — Фальковські Я. Село Волосате, лиського повіту. Начерк матеріальної культури // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1935. — Ч. 5. — С. 14–32.
- Фальковські 1937 — Фальковські Я. З бойківсько-гуцульського пограниччя: Начерк етнічного розміщення // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1937. — Ч. 9. — С. 116–120.

- Филипчак 1931 — Филипчак І. З історії шкільництва на західній Бойківщині (від 1772– 1930) // Літопис Бойківщини. – Самбір, 1931. – Ч. 1. – С. 43–112.
- Филипчак 1994 — Филипчак І. Музей “Бойківщина” в Самборі // Літопис Бойківщини. – ЗСА – Канада (Філадельфія), 1994. — Ч. 1/54 (65). – С. 50–52.
- Handel 1935 — Handel J. Dzieje językoznawstwa. – Lwów, 1935.
- Kuczera 1937 — Kuczera A. Samborszczyzna. Ilustrowana monografia miasta Sambora i ekonomji Samborskiej. – Sambor, 1937. —Т. I–II.
- Ogonowski 1880 — Ogonowski E. Studien auf dem Gebiete der Ruthenischen Sprache. – Lemberg, 1880.
- Strzetelska-Grynbergowa 1899 — Strzetelska-Grynbergowa Z. Staromiejskie ziemia i ludność. – Lwów, 1889.
- Zilys'kyj 1979 — Zilys'kyj I. A Phonetic Description of the Ukrainian Language. – Cambridge (Mass.), 1979.

SUMMARY

This article discusses the conditions for the creation of the so-called “Sambir circle” that had united Western Ukrainian dialectologists, ethnologists and historians in the 20–30s of the 20th century. The main focus of this study is on the non-periodical publication of this scholarly circle, the “Litopys Boikivshchyny” journal. During a relatively short period of time (1931–1939), this journal published a series of fundamental dialectological, ethno-linguistic and ethno-geographical works. Based on the analysis of these works, the author attempts to define the place and importance of the Sambir circle in the history of Ukrainian linguistics and cultural studies.

УДК 811.161.2'28(092)

Ярослава Закревська

Михайло Онишкевич — діалектолог*

Mykhailo Onyshkevych as Dialectologist

Якщо йдеться про українську діалектологію і українських діалектологів повоєнних років, зокрема 50–60-их, то немислимо оминати постаті М. Онишкевича, його багатогранної діалектологічної діяльності — польового дослідника, лексиколога і лексикографа, діалектолога-славіста. М. Онишкевич ніколи не був “чистим” діалектологом, однак жодна діалектологічна конференція чи нарада, жодна експедиція, жоден організаційний захід у згаданий період не обходилися без активної участі вченого, який завжди був готовий щедро поділитися своїми знаннями і досвідом, ідеями і задумами.

М. Онишкевич прийшов у діалектологію уже як сформований славіст, зокрема полоніст. Бойківські й надсянські говірки були близькі вченому ще з дитинства, однак глибше він зацікавився ними у важкі воєнні роки, а в повоєнні — ці говірки стали об’єктом спеціальних студій: тоді цілеспрямовано і планомірно він розпочав їхнє вивчення. Сотні кілометрів сходжених доріг не тільки на Бойківщині, а й в інших регіонах західно-українського ареалу пройшов М. Онишкевич у пошуках народного слова. Під керівництвом ученого і за його безпосередньою участю в діа-

* Стаття, яку пропонуємо Вашій увазі, — виступ Я. Закревської на конференції.

лектологічних експедиціях обстежено більше ніж двадцять населених пунктів для Атласу української мови, саме для II тому. Десятки населених пунктів із території Бойківщини обстежено за спеціальною “Програмою для збирання діалектної лексики”, яку дослідник уклав 1960 року. Протягом останніх 25 років життя ученого не згасало його зацікавлення до бойківських говірок.

Зауважмо, що серед діалектів української мови бойківські говірки мають тривалу традицію вивчення. Назвімо хоча б ґрунтовні лексикографічні праці таких авторитетів, як І. Вагилевич, І. Верхратський, І. Франко, І. Свенціцький та інших; лексикографічні студії здійснив Ю. Кміт, зібравши найповнішу на свій час добірку бойківських слів (хоч укладання словника й не завершив) тощо. Була низка й інших спеціальних досліджень. Отже, сказати про бойківські говірки щось вагоме, нове було вже не так просто. М. Онишкевич ніколи не повторював своїх попередників. Він мав заздалегідь поставлену мету і їй присвятив своє життя. Виняткова працелюбність, педантизм і сумлінність дали змогу вченому у вільний від академічних занять в університеті час зібрати унікальний матеріал, який він опрацював із великим знанням справи. Протягом останньої чверті століття учений поєднував педагогічну діяльність із працею над словником бойківських говірок, опрацьовуючи результати спостережень в окремих статтях, які опублікував у різних наукових виданнях.

Ґрунтовний аналіз “Словника бойківських говірок” як лексикографічної праці здійснив у доповіді Д. Гринчишин, а тому немає потреби знову про це говорити.¹ Однак ми хочемо ще раз підкреслити, що за багатством і вірогідністю фактичного матеріалу, за науковим рівнем опрацювання, за послідовністю застосування теоретичних засад і принципів укладання “Словник бойківських говірок” із повним правом належить до найкращих здобутків слов’янської діалектної лексикографії. Унікальна фактична база Словника вже була ґрунтом багатьох різноаспектних наукових студій.

Серед діалектологічних праць М. Онишкевича варто виділити цикл розвідок про українсько-іншомовні зв’язки на діалектному рівні, які дуже добре характеризують ученого як діалектолога-славіста. Ідеться насамперед про статті, що стосуються українсько-південнослов’янських, словацько-українських мовних зв’язків, які вчений простежував за даними

¹ У цьому збірникові публікуємо статтю Д. Гринчишина з цієї проблематики, основою якої є доповідь, виголошена на конференції; див. С. 137–144.

бойківських говірок, полонізмів, румунізмів, германізмів, угаризмів у цих говірках. Свого часу ці розвідки стали темами окремих доповідей на різних діалектологічних і славістичних конференціях, а згодом — підставою для узагальнень докторської дисертації “Нариси з лексикографії і лексикології Бойківщини за даними словника бойківського діалекту” (1968 р.).

Незаперечного заслугою вченого є те, що: 1) він уперше впровадив дані бойківських говірок до вивчення українсько-інослов’янських мовних зв’язків; 2) поставив питання про розмежування паралелей і запозичень із метою розрізнення безпосередніх (чи посередніх) запозичень і паралельних утворень, що виникають спонтанно на ґрунті різних мов; 3) умотивував недоцільність територіального і структурного обмеження досліджень українсько-інослов’янських мовних зв’язків, простежуючи, наприклад, бойківсько-південнослов’янські паралелі, не тільки в лексиці (як це робили попередники), а й у фонетиці, словозміні, словотворі. Автор часто вступав у дискусії з дослідниками щодо інтерпретації сутності тих чи інших моментів, подавав узагальнення, пояснення, висловлював припущення тощо.

М. Онишкевич критично проаналізував окреслені в попередніх дослідженнях (І. Шафарик, І. Вагилевич, П. Житецький, Я. Головацький, І. Верхратський, А. Княжицький, С. Рябій та ін.) межі бойківського говору. Найточніші межі Бойківщини, як уважав М. Онишкевич, встановила С. Рябій. Однак справедливо докоряв, що поза увагою дослідниці залишилися фонетичні, словотвірні, синтаксичні і лексичні особливості.

Учений уважав, що межі бойківського говору як довоєнного, так і повоєнного періоду визначити дуже складно, доцільно говорити про межі окремих ізофон, ізоморф, ізолекс, які хоч і не завжди збігаються, але визначають специфіку бойківських говірок узагалі. Це підтверджують дані II тому “Атласу української мови”. Зазначмо: хоча межі бойківського говору на цьому етапі справді дуже розмиті, проте бойківський говір як окрема діалектотворча одиниця існує.

Ще один цикл статей М. Онишкевича-діалектолога присвячений аналізу коментарів до діалектизмів у двадцятитомному виданні творів І. Франка (1950–1956 рр.). Детальний лінгвістичний і текстологічний аналіз мовних коментарів дав підстави М. Онишкевичу дійти висновку, що в багатьох випадках їхній лексикографічний рівень низький, а тому коментарі не виконуть свого безпосереднього завдання: часті неточності, недоробки і просто помилки дезорієнтують читача і завдають шкоди самому виданню. На підставі ґрунтовного аналізу мовних коментарів

М. Онишкевич виділив три групи пояснень малозрозумілих і незрозумілих слів (переважно бойкізмів та полонізмів), а саме:

1) слова і звороти, пояснені неправильно, наприклад:

гунцвот – ‘собака’; треба ‘негідник’, ‘шельма’²;

дегоді – ‘деколи’; треба ‘насилу’, ‘ледве’;

свічний – ‘гарний, прегарний’; насправді це ‘знатний’, ‘достойний’;

кошара – ‘казарми’ (пор.: пол. ‘дерев’яні фабричні будинки’); у творах І. Франка, як і в бойківських говірках загалом, *кошара* ‘примітивна огорожа або будка, яка колись у Бориславі слугувала для ручного видобутку нафти’;

бортити – ‘видобувати борть — дупло’; насправді йдеться про пази в металевих апаратах, які видовбували жителі в с. Тухля, споруджуючи їх для захисту від татарів;

нанашко – ‘дядько’; треба ‘хрещений батько’;

ступінь – ‘крок’; треба ‘стопа’;

фрашка – ‘пустування, жарти’; треба ‘дурниця, дрібниця’;

2) слова і звороти, пояснені нечітко або надто загально, наприклад:

вуйко – ‘дядько’; однак у Галичині *вуйко* ‘дядько по матері’, натомість *стрик*, *стрико* ‘дядько по батькові’;

чир – ‘страва з кукурудзяної муки’; на Бойківщині ‘рідка страва з усякої муки, киданої на окріп’;

штемп – ‘штамп, тавро, прикрий слід’; треба ‘піймати на гарячому’; перен. ‘неприємні наслідки’;

конар – ‘гілка’; насправді це товста гіляка, із якої виростають дрібніші.

під – ‘горище’; насправді це ‘горище над хатою’ (горище над сільсько-господарським приміщеннями — *підря, подре*);

ліса – ‘огорожа з лозини’; насправді це огорожа з гілок або дранок переважно хвойних, лоза тут майже не росте;

крисаня – ‘повстаний капелюх із широкими крисами’; натомість у тексті виразно йдеться про солом’яну крисаню, на Бойківщині *крисаня* — капелюх узагалі.

М. Онишкевич не просто корегував значення слів, які неправильно чи нечітко пояснила редакція, а й проводив детальний текстологічний і лінгвістичний аналіз, наводив для порівняння дані багатьох споріднених і неспоріднених мов; наприклад, пояснюючи слова *кичеренок*, *кичеринок* ‘фалангальний суглоб (суглоб пальця)’, учений наголосив, що в жодному разі це не може бути ‘суглоб ноги’. Автор зіставив його із алб. *kis* і припускав можливу контамінацію зі словом *кичера* ‘поросла лісом вершина гори’; слово *бортити* ‘робити пази’ заставляв із пол. *burtować* (із нім. *Bort*, *Bord*) тощо.

² Після діалектного слова наводимо значення із 20-томного видання, після нього значення (або коментар) М. Онишкевича.

Аналіз мовних коментарів до двадцятитомника І. Франка важко переоцінити. Досить згадати, що, коментуючи тільки перший том цього видання, М. Онишкевич виправив або суттєво доповнив коментування близько 40 діалектизмів, пояснив ще кілька десятків малозрозумілих слів, які залишилися поза увагою упорядників видання (напр.: *дещиця* ‘мала кількість чогось’, *бухняк* ‘стусан’, *достойний, замешканий, запинка* ‘запаска’, *обзір* ‘оглядини’, *полетиці* (бот.) ‘берізка польова’, *підро* ‘горище над хлівом’, *урвитель* ‘шибеник’, *противно* ‘навпаки’, *світич* ‘смолоскип’, *стеряти* ‘запропастити’, *шакамаття* ‘скалки’, *шемотатись* ‘борсатися’ та ін.

Аналізуючи словничок малозрозумілих слів до 6 тому двадцятитомника, М. Онишкевич назвав і прокоментував більше як 100 слів, які, на його думку, вимагали обов’язкового пояснення: хибне, неточне коментування діалектизмів не тільки ускладнює правильне розуміння тексту творів І. Франка, а й спричиняє те, що допущені помилки в одному виданні переносять до наступних, у тому числі й до словників. За спостереженнями М. Онишкевича, саме це відбулося зі словом *кошара*, яке, наприклад, в академічному “Українсько-російському словнику” (1958 р.) пояснено як ‘казарми’ з покликанням на твори І. Франка.

Розгляд мовних коментарів до двадцятитомника мав неабияку практичну цінність і значно полегшив роботу упорядників 50-томного видання творів І. Франка. Ми провели зіставили мовні коментарі до I–VI томів 20-томного видання з відповідними томами 50-томного і виявили, що всі правки, уточнення й доповнення М. Онишкевича в п’ятдесятитомному виданні взято до уваги; наприклад, слова *кошара*, *гунцвот*, *свічний*, *розфійник*, *фролика*, *на поміть* та низка інших, коментування яких викликало цілком справедливі застереження М. Онишкевича, у п’ятдесятитомному виданні (XIV–XV томи, що відповідають I томові 20-томника) пояснені цілком правильно. На жаль, рекомендації М. Онишкевича щодо необхідності пояснити цілий ряд малозрозумілих слів у 50-томнику використані не повністю.

Як і в інших діалектологічних працях М. Онишкевича, тут в усій повноті виявилася багатоаспектність інтересів ученого, його широка філологічна ерудиція, добра славістична підготовка, ґрунтовне знання українських діалектів, зокрема південно-західного наріччя, що в поєднанні з надзвичайною науковою глибиною та сумлінністю дало плідний доробок, який є вагомим і помітним внеском в україністику і в славістику загалом.

Праці М. Онишкевича з різних галузей лінгвістики завжди зберігають свою високу наукову вартість й актуальність, вони опубліковані в різноманітних виданнях, значна частина яких не завжди доступна для широкої наукової громадськості. Якби видати окремий збірник, до якого б увійшли вибрані праці вченого, це б полегшило доступ до його наукової спадщини, а матеріали та спогади про дослідника були б найкращим вшануванням пам'яті Михайла Йосиповича Онишкевича.

SUMMARY

The paper is a conference report of Yaroslava Zakrevs'ka and studies the dialectological activities of Mykhailo Onyshkevych whose main merits among others are the delimitation of Boiko sub-dialects and the analysis of the comments on dialectal words in the 20-volume edition of Ivan Franko's works (1950–1956). The author quotes the erroneous explanations of dialectal words, noticed by M. Onyshkevych.

УДК 811.161.2'28'374(092)

Дмитро Гринчишин
Львів

ПРОФЕСОР МИХАЙЛО ОНИШКЕВИЧ — ДІАЛЕКТОЛОГ-ЛЕКСИКОГРАФ

Prof. Mykhailo Onyshkevych as Dialectologist and Lexicographer

У бібліографічному покажчику кафедри слов'янської філології про Михайла Йосиповича Онішкевича [БП] сказано, що він полоніст, мовознавець, діалектолог, дослідник польської, української мов, міжслов'янських мовних зв'язків та діалектів, член редакційної колегії “Польсько-українського словника” [ПУС]. І немає жодного слова про М. Онішкевича як про діалектолога-лексикографа. На нашу думку, це велике упущення авторів покажчика, адже лексикографічній роботі проф. М. Онішкевич віддав майже 25 років. Це були роки напруженої, самовідданої і подвижницької праці, результатом якої став укладений і вже після смерті опублікований 1984 року “Словник бойківських говірок” [Онішкевич 1984].

Ідея створення Словника виникла у проф. М. Онішкевича ще наприкінці 40-х років ХХ ст. Як учасник багатьох діалектологічних експедицій, організованих кафедрою української мови Львівського університету ім. І. Франка для збирання діалектного матеріалу до II тому АУМ, Михайло Онішкевич звернув особливу увагу на лексичне багатство українських говірок, зокрема бойківських. Зацікавлення бойківськими говірками зумовило те, що ці говірки архаїчні, а тому їхня лексика, як

відзначав сам автор у Вступі до докторської дисертації, може пролити світло на проблему розселення слов'янських племен у Карпатах і на проблему етногенезу слов'ян узагалі. Важливе значення, очевидно, мав факт, що для проф. М. Онишкевича цей говір був близький і знайомий, оскільки межі його пролягали недалеко від його рідного села Бісковичі Самбірського р-ну Львівської обл.

Створенню “Словника бойківських говірок” передувала велика підготовча робота. Було розроблено принципи збирання матеріалів до Словника, складено й опубліковано “Програму для збирання діалектної лексики” [Онишкевич 1960^а], а також “Принципи складання словника бойківського діалекту” [Онишкевич 1960^б], визначено тип словника, підібрано багатий ілюстративний матеріал та ін.

“Словник бойківських говірок” має велику джерельну базу. До нього залучено матеріали із 220 н.пп., переважно з північного ареалу (південний закарпатський ареал автор охопив вибірково). В основі Словника — матеріали діалектологічних експедицій для збирання даних до АУМ, власний матеріал, який автор записав упродовж більше ніж 15 років, різні друковані і рукописні діалектні словники бойківського говору, починаючи з лексикографічних праць 30-х років XIX ст., зокрема “Словника бойківського говору” Ю. Кміта, “Бойковского словарца” Й. Готського, “Малого словарца бойківсько-руських слів” С. Пасічинського, “Словаря бойківських слів з Лопушанки Хоминої” О. Яворського та ін. Щоправда, використані словники були не цілком вдалі: не подано фонетики реєстрових слів, значень слів та їхніх відповідників у літературній мові, низька якість і брак ілюстративного матеріалу тощо.

У Словникові використано також численні діалектизми — як лексичні, так і семантичні, які автор вибрав із низки наукових праць, присвячених дослідженню мовних особливостей бойківського говору, зокрема праць І. Свенціцького, Д. Бандрівського, В. Гнатюка, М. Зубрицького та ін. Не залишилися поза увагою М. Онишкевича й етнографічні та фольклорні збірники й матеріали, наприклад “Галицько-руські народні приповідки” І. Франка.

Безперечно, що таке багатство й розмаїтість джерельної бази “Словника бойківських говірок” не могло не позначитися на його реєстрі. За кількістю слів названий словник — сьогодні найбільший в українській лексикографії діалектний словник (охоплює майже 17 тис. слів).

Словник проф. М. Онишкевича належить до диференційних. Він містить здебільшого діалектну лексику, а з літературної — тільки структурно специфічні слова або ж такі, чиє значення відрізняється від літературних.

Зокрема у Словникові запропоновано 11 категорій слів: 1) слова, що не мають лексичних відповідників у літературній мові, на зразок *кунтура* ‘молодий ліс’, *лупаня* ‘стара обдерта і знищена хата’; 2) слова, які вживаються з іншим значенням, аніж у літературній мові: напр., *купецтво* ‘торг’, *гуляти* ‘танцювати’, *клопіт* ‘крик, галас’, *подорожник* ‘мох’; 3) слова, що є місцевими синонімами до літературних слів: *дубівка* ‘бочка’, *різаник* ‘дроворуб’, *шибар* ‘скляр’, *щикавка* ‘ікавка’, *кльоц* ‘колода’; 4) слова, запозичені в діалектну лексику з інших мов — слов’янських і неслов’янських: *варга* ‘губа’ (пол. *warga*); *коцьолок* ‘котел для води при кухонній плиті’ (пол. *kociólek*); *кобіта* ‘жінка’ (пол. *kobieta*); *файт* ‘порода’ (уг. *faj, fajta*); *фандлик* ‘сковородка’ (нім. *Pfanne*); *шкарадний* ‘гидкий’ (пол. *szkaradny*) та ін. Ця категорія слів представлена у Словнику досить широко. Вона дає цінний матеріал для дослідження міжмовних контактів; 5) застарілі слова, поширені переважно в мовленні людей старшого віку: *твер* ‘гвинтівка’, *шабльове* ‘податки від шаблів’; 6) слова дитячого мовлення: *моньо* ‘молоко’, *зьом* ‘бери’, *біська* ‘вівця’, ‘корова’; 7) слова, з іншими, аніж у літературній мові звуковим складом, причому ця відмінність не є результатом фонетичної системи говірок, а має непослідовний характер: *гвінт* — *гвинтівка*, *траска* — *тріска*, *дакуди* — *декуди*, *дзелений* — *зелений*, *джавойронок* — *жайворонок*, *дрімний* — *дрібний*, *чкола* — *школа*; 8) слова, які мають відмінний від літературного наголос: *ухó* — *вúхо*; 9) слова з іншим граматичним оформленням: *гуляк* — *гуляка*, *злив* — *злива*; 10) скорочені або дуже видозмінені слова літературної мови: *тре*, *тра* — *треба*, *ко* — *коли б*; 11) слова, що відрізняються від літературної мови способами синтаксичного зв’язку, керуванням, напр., *знати о тім* — *знати про те*. Щоправда, у Словнику поміщено ряд слів, які не мають діалектної специфіки; напр., *печериця*, *півтора*, *подрімати*, *подобатися*, *татів* та деякі ін.

До “Словника бойківських говірок” також залучено частину ономастичного матеріалу, різні варіанти особових назв людей — фонетичні, словотвірні, на зразок *Анна*, *Анниця*, *Аннуненька*, *Анцуня*, *Аньця*, *Аньцька*, *Анниця*; *Дмитро*, *Митро*, *Митер* та ін. Це дає змогу дослідникам виявити спільні й відмінні особливості у власних іменах людей порівняно з іншими говорами української мови.

Щодо структури “Словника бойківських говірок” зазначмо, що автор дотримується загальноприйнятої сьогодні структури, хоч у деяких випадках є відхилення.

Як у всіх діалектних словниках, так й у “Словнику бойківських говірок” М. Онишкевича, усі слова розміщені в алфавітному порядку. На всіх

словах, окрім односкладових, проставлено наголос, за винятком тих, де наголосу не було в джерелах. Реєстрові слова подано в літературній транскрипції, а після транслітерації запису подано їхні авторські написання фонетичною транскрипцією. Усі реєстрові слова іменного типу мають форму Н.в. одн. або мн., дієслова — форму інфінітива, слова прикметникового відмінювання — форму чоловічого роду; форми недоконаного і доконаного видів подані в одній статті. На відміну від деяких інших діалектних словників у “Словнику бойківських говірок” граматичної характеристики немає: тут немає вказівки на частиномовну приналежність слова, при іменниках не вказано роду, при дієсловах — виду і перехідність чи неперехідність, при іменниках — закінчень Р.в. одн. чи мн., при прикметниках, дієприкметниках, порядкових числівниках — у Н.в. не подано закінчення жіночого і середнього родів. Лише зрідка біля окремих іменників, дієслів подано форми, якщо вони відмінні від літературних, із відповідними поясненнями щодо категорій особи, числа, виду. Звичайно, подати граматичну характеристику слів у діалектному словнику набагато важче, ніж у словниках літературної мови, оскільки у джерелах не завжди наявні відповідні дані для таких характеристик. Відповідно до загальноприйнятих принципів у лексикографічній практиці всі фонетичні варіанти слова уміщено в одній словниковій статті; морфологічні та словотвірні — у різних, але з відповідними позначками. Цей спосіб подачі морфологічних і словотвірних варіантів себе цілком виправдовує, бо полегшує користування словником.

Важливим елементом словникової статті є, безперечно, розкриття значення слова. Тут потрібне і добре знання реалії, і самої говірки, і літературної мови, а укладач має мати мовне чуття і лексикографічні навички. Окрім цього, тут потрібно виробити й відповідні принципи тлумачення значення слів. Як видно з ряду публікацій, присвячених коментуванню діалектизмів у творах І. Франка, автор “Словника бойківських говірок” дуже уважно, скрупульозно ставився до визначення семантики кожного слова. Сумнівне значення слова він неодноразово перевіряв під час експедицій, опитуючи не одного інформатора.

У “Словнику бойківських говірок” значення слова розкривається, як і в інших лексикографічних працях, двома основними методами: синонімімним (перекладним), тобто за допомогою відповідника літературної мови, якщо він точно або дуже близько передає зміст реєстрового слова (напр., *втека* ‘втеча’, *втирачка* ‘рушник’, *жолоч* ‘жолудь’), та описовим — за відсутності в літературній мові адекватного або близького відповідника (*бордюг* ‘велика шкіряна торба для харчів у велику дорогу’; *витка*

‘скоба, яка тримає чересло на гряділі’; ‘кільце з кручених гілок’; ‘скоба, яка скріплює дрючки’). Автор Словника добре розумів, що застосування синонімного методу під час викладення значення слів не ідеальне, оскільки адекватних синонімів у мові немає. На його думку, якщо такий синонім нібито вдається знайти, то він усе-таки відрізняється від діалектного слова чи сферою застосування, чи емоційним забарвленням, чи ланцюжком асоціацій, із яким це слово на досліджуваній території пов’язують. Тому, розкриваючи значення слова синонімним способом, автор часто вдається до уточнювальних ремарок або додаткових пояснень у дужках. Відзначмо, пояснення семантики мають три варіанти: а) авторський, б) запозичений з інших лексикографічних джерел, в) інформаторський (пояснення інформатора).

До запозиченого та інформаторського варіантів у розкритті значення слова автор ставився обережно і застосовував їх рідко. У тих випадках, коли автор виявляє істотні відмінності між запозиченим викладом значення слова і власним, обов’язково на це вказує.

Відповідно до загальноновизнаної лексикографічної практики при словах, значення яких на основі контексту не вдається розкрити, автор Словника ставить у дужках знак запитання. Цей метод викладу М. Онишкевич застосовував і тоді, коли вважав запозичене тлумачення неточним або неправильним.

Для діалектного словника особливе значення має географічна документація слів, їхнє значення й варіанти. Указівка на територію поширення слова в такому словникові обов’язкова. У “Словнику бойківських говірок” усі реєстрові слова, їхні фонетичні варіанти мають свою локалізацію (умовно вказані населені пункти чи регіони поширення), паспортизацію (названо писемні джерела, звідки їх узято) та ілюстрації з писемних джерел чи польових записів.

Локалізацію мають не тільки фонетичні варіанти, а й значення слів. Точна паспортизація реєстрового слова, його значень, семантичних відтінків, фонетичних, морфологічних та словотвірних варіантів дає дослідникові цінний матеріал для визначення ареалу поширення того чи іншого слова.

Велике значення для діалектних словників має ілюстративний матеріал, який здебільшого допомагає розкрити семантику слова. Цитатний матеріал автор добирав із різних джерел: польових записів, фольклору, публікацій. Кожна цитата паспортизована.

“Словник бойківських говірок” дає цінний матеріал для вивчення міжмовних контактів. Хоч автор Словника не ставив перед собою завдання

з'ясувати етимологію чи походження слова, однак у деяких випадках, якщо реєстрові слова є виразно не бойківськими, а привнесеними з інших мов, або ж реєстрове слово спільне для групи слов'янських (і сусідніх із ними мов), чи слугувало моделлю для калькування, при таких словах у кінці статті подано іншомовний відповідник, часто наведено лексичні чи семантичні паралелі з інших мов; див., напр. словникові статті: *гусарь, кайла, кайнік, кила, кипший, ладівник, масла, файний, цапіна, шполя* та ін. Готуючи Словник до публікації, член редколегії М. Пещак подала іншомовні відповідники й розкрила їхнє значення (у дужках із позначкою *Ред.*) див.: *бага, балывати, батерний, блеша, бонтош, вапельиця, гашко, гнабати* та ін. Такі паралелі цікаві тим, що допомагають виявити контакти предків сучасних бойків з іншими етнічними групами в карпатському регіоні.

Відзначимо, що подача таких іншомовних відповідників у Словнику дали змогу проф. М. Онишкевичу висвітлити українсько-іншомовні контакти на діалектному рівні. Цій проблематиці вчений присвятив низку наукових розвідок, серед яких: “Словацько-українські мовні зв’язки” [Онишкевич 1962], “Українсько-південнослов’янські мовні зв’язки за даними бойківського діалекту” [Онишкевич 1965^а], “Румунські елементи в бойківських говірках” [Онишкевич 1965^б], “Російські лексичні елементи та паралелі в говорах Бойківщини до і після Жовтня” [Онишкевич 1968], “Польские элементы в диалектах бойков” [Онишкевич 1969], “Германізми в бойківському діалекті” [Онишкевич 1970], “Германізми в бойківському діалекті” [Онишкевич 1970]. Контакти говорів української мови з іншими мовами стали темами окремих доповідей на багатьох діалектологічних і славістичних конференціях і були широко висвітлені в докторській дисертації проф. М. Онишкевича — “Нариси з лексикографії і лексикології Бойківщини за даними Словника бойківського діалекту”.

Заслугує уваги надзвичайно багата стилістична й галузева характеристика слів. Порівняно зі словниками літературної мови у Словнику бойківських говорів стилістичних, жанрових, галузевих ремарок значно більше. Автор подав слова, уживані у фольклорі, піснях, замовляннях, давніх заклинаннях, голосіннях, а також жартівливі, лайливі, іронічні, вульгарні, пестливі, дитячі, рідкісні, застарілі, народно-поетичні слова та терміни з різних галузей наук і виробництва, зокрема гончарства, сільського господарства, будівельної справи, лісництва, мисливства, рибальства, ботаніки, медицини, астрономії, міфології та ін.

Не можна не підкреслити ще однієї особливості Словника: у кінці словникових статей дослідник подав словотвірні та лексичні синоніми, що, безперечно, збільшує його наукову цінність.

Отже, “Словник бойківських говірок” — це перший в українській лексикографії найповніший діалектний словник, створений на науково-теоретичних засадах, словник із чітко викладеними значеннями слів та їхніх відтінків, із точною локалізацією реєстрових слів, їхніх фонетичних, морфологічних та словотвірних варіантів, із повною стилістичною та галузевою характеристикою, із багатим ілюструванням, із широтою охоплення вірогідного матеріалу. Він містить надзвичайно цінний матеріал для розв’язання багатьох питань історії, етнографії, фольклористики, для дослідження проблем етногенезу слов’ян, для створення повноцінного етимологічного словника української мови, вивчення міжмовних контактів, для дослідження мовознавчих проблем на різних рівнях. Велике значення має Словник і для літературно-художньої практики, оскільки в ньому зафіксовано лексику, відображену у творах української художньої літератури, зокрема в ранніх творах І. Франка.

Ця унікальна праця вже здобула визнання в усьому слов’янському світі. Свідченням цього може бути публікація частини “Словника бойківських говірок” у таких загальноновизнаних збірниках, як “Славянская лексикография и лексикология” (Москва, 1966), “Карпатская диалектология и ономастика” (Москва, 1972), а також схвальні відгуки в наукових журналах та у пресі, зокрема в рецензіях [Кирилук 1985; Лизанець 1986; Шило, Ільницький 1987].

Матеріали “Словника бойківських говірок” уже використовують не тільки мовознавці, а й етнографи, фольклористи, літературознавці, історики. Вони будуть корисними для не одного покоління дослідників, а ім’я автора — професора Михайла Онишкевича невтомного діалектолога-лексикографа, із вдячністю і шанобою будуть згадувати нащадки, як нині згадують імена Бориса Грінченка, Євгена Желехівського та ін.

ЛІТЕРАТУРА

БП — Вчені кафедри слов’янської філології: Бібліографічний покажчик. — Львів, 1998.
Онишкевич 1960^a — Онишкевич М. Програма для збирання діалектологічної лексики. — Львів, 1960. — 70 с.

Онишкевич 1960^b — Онишкевич М. Принципи складання словника бойківського діалекту // Питання слов’янської філології. — Львів, 1960. — Вип. 1.— С. 114–125.

- Онишкевич 1961 — Онишкевич М. Про складання Словника бойківського діалекту // Праці X Республіканської діалектологічної наради. — Київ, 1961. — С. 114–125.
- Онишкевич 1962 — Онишкевич М. Словацько-українські мовні зв'язки // Питання слов'янознавства: Матеріали першої і другої Республіканської славистичної конференції. — Львів, 1962. — С. 97–109.
- Онишкевич 1965^a — Онишкевич М. Українсько-південнослов'янські мовні зв'язки (за даними бойківського діалекту) // XII діалектологічна нарада: Тези доповідей. — Київ, 1965. — С. 142–145.
- Онишкевич 1965^b — Онишкевич М. Румунські елементи в бойківських говірках // 39 конференція, присвячена підсумкам науково-дослідної роботи університету за 1964: Тези доповідей. Львів, 18-21 травня. — Львів, 1965. — С. 60–61.
- Онишкевич 1968 — Онишкевич М. Російські лексичні елементи та паралелі в говорах Бойківщини до і після Жовтня // Вісник Львівського університету: Філологія, іноземні мови, журналістика. — Львів, 1968. — С. 36–43.
- Онишкевич 1969 — Онишкевич М. Польские элементы в диалекте бойков // Исследования по польскому языку: Сборник статей. — Москва, 1969. — С. 229–253.
- Онишкевич 1969 — Онишкевич М. Германізми в бойківському діалекті. // Іноземна філологія. — Львів, 1970. — Вип. 21. — С. 38–45.
- Онишкевич 1984 — Онишкевич М. Словник бойківських говірок. — Ч. I–II. — Київ, 1984.
- Кирилюк 1985 — Кирилюк С. Цінна лексикографічна праця // Літературна Україна. — 26 грудня 1985.
- Лизанець 1983 — Лизанець П. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок // Мовознавство. — 1983. — № 3. — С. 75–78.
- ПУС — Польсько-український словник: У 2-х т. / Редкол. Л.М. Гумецька (гол. ред.) та ін. — Т. I–II. — Київ, 1958–1960.
- Шило, Ільницький 1987 — Шило Г., Ільницький М. Джерело збагачення мови // Жовтень. — 1987. — № 2. — С. 127–129.

SUMMARY

The paper examines lexicographic achievements of Prof. Mykhailo Onyshkevych, a specialist in Slavonic studies. The author examines the peculiarities of compiling “Slovnyk boikivs'kykh hovirok” (“A Dictionary of Boiko Sub-dialects”), which is the biggest dialectal dictionary up till now (17000 entries).

УДК 811.161.2'282.2(438)

Feliks Czyżewski
Lublin

GWARY UKRAIŃSKIE POŁUDNIOWEGO PODLASIA W PRACACH PROFESORA WŁADYSŁAWA KURASZKIEWICZA¹

*The Ukrainian Dialects of the Southern Podlaskia Region
in the Works of Władysław Kuraskiewicz*

O roli i znaczeniu badań Profesora Władysława Kuraszkiewicza w językoznawstwie polskim i wschodniosłowiańskim pisano wielokrotnie m.in. przy okazji różnych rocznic [por.: m.in. Rzepka, Walczak 1993, Furdal 1999]. Zwięźłą charakterystkę dorobku naukowego poświęconego zagadnieniom gramatyki historycznej języka ukraińskiego i dialektologii ukraińskiej znajdujemy w przedmowie J. Riegera do wyboru prac W. Kuraszkiewicza zatytułowanych “Ruthenica. Studia z historycznej i współczesnej dialektologii wschodniosłowiańskiej” [Kuraszkiewicz 1985]. W “Encyklopedii

¹ O badaniach gwar ukraińskich na obszarze wschodniej Lubelszczyzny pisałem w kilku artykułach. Tutaj zwracam uwagę na prace dialektologiczne Prof. W. Kuraszkiewicza, które powstały na podstawie zebranych przez niego jeszcze w latach 30. XX wieku materiałów. Prace te mają ważne znaczenie źródłowe. Powojenne zmiany migracyjne spowodowały znaczne zakłócenia w strukturze ludności autochtonicznej.

Niniejszy artykuł jest skróconą wersją szkicu “Stan badań nad gwarami ukraińskimi Pobuża” (Rozprawy Komisji Językowej ŁTN XXXVI, 1990) i jest adresowany głównie do dialektologów ukraińskich młodszego pokolenia.

języka ukraińskiego” zawarta jest ogólna informacja o pracach dialektologicznych W. Kuraszkiewicza [Лыкиноба 2000].²

Niewątpliwie największy wkład w zebranie i zinterpretowanie materiału z gwar ukraińskich wschodniej Lubelszczyzny (t.j. w granicach dzisiejszego województwa lubelskiego) miał Władysław Kuraszkiewicz. Moje uwagi odnosić się będą tylko do części obszaru określonego przez W. Kuraszkiewicza mianem Podlasia i Chełmszczyzny.

W. Kuraszkiewicz urodzony we Włodawie doskonale znał miejscowe gwary ukraińskie. Podejmując się opisu gwar ukraińskich tego terenu pisał, „W dotychczasowych badaniach przede wszystkim na podstawie tekstów etnograficznych z Podlasia i Chełmszczyzny stwierdzono pewną ilość cech językowych luźno z sobą związanych, ale nikt nie próbował dokładaniej tej cechy lokalizować, nikt celowo na miejscu badań nie przeprowadzał; nie więc dziwnego, że o charakterze tych gwar, o ich stosunku do narzeczy małopolskich wydawano bardzo różne, często wręcz przeciwstawne sądy” [Kuraszkiewicz 1932: 301].

Punktem wyjścia w opisie gwar ukraińskich wschodniej Lubelszczyzny były dla W. Kuraszkiewicza gwary włodawskie. Stwierdzał, „Osobiście poznałem gwary w powiecie włodawskim, co do których starałem się sprawdzić dotychczasowe nie zawsze pewne wiadomości; z tych też gwar cytuję przykłady” [Kuraszkiewicz 1932: 9, przyp. 4]. W następnych latach (szczególnie od roku 1937 badaniami swymi objął cały teren między Narwią a Sanem. W. Kuraszkiewicz kierując się najnowszymi metodami dialektologii okresu międzywojennego dążył do przedstawienia najważniejszych izoglos łączących obszar Podlasia i Chełmszczyzny z centrami ukraińskiego obszaru językowego (gwarami dialektu północnego bądź gwarami dialektu południowo-zachodniego). Odrzucając wszelkie „wiadomości papierowe” rozpoczął prace dialektologiczne od eksploracji w terenie. W związku z tym pisał: „Na całym terenie między Sanem a Narwią badania przeprowadzałem osobiście, w okolicach Konstantynowa w towarzystwie doc. Jana Tokarskiego, w okolicy Białej [Podlaskiej] w towarzystwie doc. Tadeusza Brajerskiego, wówczas moich asystentów. Na wycieczce gwarowej do wsi Biszczu towarzyszył mi uprzejmie prof. Zdzisław Stieber. Do gwar pod Hrubieszowem korzystałem też z notatek J. Tokarskiego. Badania

² W informacji o W. Kuraszkiewiczu podaje się dwie pozycje książkowe, tj. „Hramoty halicko-wołyńskie” (1934) oraz “Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej”. wyd. I (1954), tymczasem istnieje wydanie II (zmienione i rozszerzone) z 1963 r. też z 1973.

przeprowadzałem przy pomocy małego kwestionariusza (około 200 pytań)³, niestety nie we wszystkich badanych wsiach odpytałem kwestionariusz w całości, spora też część moich notatek przepadła podczas wojny” [Kuraszkiewicz 1958: 123].

Ważne są — i dziś aktualne — spostrzeżenia W. Kuraszkiewicza o zróżnicowanym stanie gwar ukraińskich Podlasia i Chełmszczyzny. Stwierdzał on wówczas, że stopień zachowania gwar na wymienionym obszarze jest zróżnicowany: lepiej zachowuje się gwara we wschodniej części tego terenu (mająca typ *pyty*) niż gwara w zachodniej części Podlasia i Chełmszczyzny (typ *piti*) [Kuraszkiewicz 1932: 215–216].

W. Kuraszkiewicz podejmuje w swych licznych pracach ważny dla dialektologii ukraińskiej problem genezy rozwoju samogłosek *o*, *e* w sylabach nowo zamkniętych oraz dawnego *ě*. Uczony ten wykreślił, na podstawie własnego obfitego materiału z Podlasia i Chełmszczyzny, zasięgi kontynuantów tych samogłosek i wskazał na ich zależność od stosunków akcentowych. Wysnute z analizy materiału wnioski miały ważne znaczenie w dyskusji nad klasyfikacją ukraińskiego obszaru językowego prowadzonej wówczas przez Hancowa, Smal-Stockiego i Ziłyńskiego [Kuraszkiewicz 1931; Kuraszkiewicz 1933]. Zasadniczym wnioskiem Kuraszkiewicza było stwierdzenie archaiczności dyftongów na Podlasiu [Kuraszkiewicz 1933], co podważało powszechną dotychczas opinię o ich późnym charakterze.

Pogląd na temat genezy dyftongów (szerzej zaś rozwoju dawnych *o*, *e* w sylabach nowo zamkniętych oraz dawnego *ě*) utrzymuje uczony ten w zasadzie bez zmian i w powojennych pracach [Kuraszkiewicz 1976; Kuraszkiewicz 1978], uzasadniając swoje wywody pełniejszym materiałem zebrany przez dialektologów polskich i ukraińskich (por. też polemikę W. Kuraszkiewicza z G. Shevelowem i innymi [Kuraszkiewicz 1976]). W swoich badaniach podejmuje również problem genezy rozwoju psł. **ę*, **a*, wyjaśniając rozwój tych samogłosek na tle rozwoju dawnego *ě* [Kuraszkiewicz 1958].

Znaczna część spuścizny naukowej Kuraszkiewicza dotyczy konsonantyzmu gwar ukraińskich omawianego terenu [Kuraszkiewicz 1939; Kuraszkiewicz 1939^a; Kuraszkiewicz 1972; Kuraszkiewicz 1973; Kuraszkiewicz 1988]. Stwierdzenie występowania na tym terenie wymowy półmiękkiej (okolice Zamościa), miękkiej (okolice Radzyna), i twardej (na wschodzie okolic Włodawy, wzdłuż Bugu) przed pierwotnym **i*, **e* jest podstawą dla tego dialektologa do przyjęcia poglądu, że „półpalatalna wymowa spółgłosek przed

³ Kwestionariusz ten został mi przekazany przez Prof. Kuraszkiewicza w 1986 r. i jest w moich zbiorach.

starym *e, i* [...] jest głębokim archaizmem [...] Wymowę *tebe, kositi* [tj. półmiękką. — *F.Cz.*] można przyjąć jako punkt wyjścia do dalszego rozwoju palatalizacji na Podlasiu” [Kuraszkiewicz 1978]. Rozwój ten odbywał się — w zależności od terenu — w kierunku spółgłosek miękkich bądź twardych. Tym samym stwierdzał, że twardość spółgłosek jest wtórna, nie zaś oddziedziczona.

Obok zagadnień fonetycznych sporo miejsca zajmuje fleksja. Fleksji czasownika poświęcił Kuraszkiewicz kilka artykułów [Kuraszkiewicz 1947; Kuraszkiewicz 1955; Kuraszkiewicz 1972], wyznaczając m.in. zasięgi końcówek 3 os. praes. oraz końcówek bezokolicznika typu *iti^e* w gwarach okolic Janowa Podlaskiego [Kuraszkiewicz 1955].

Z zagadnień leksykalnych omawianych przez W. Kuraszkiewicza wymienić trzeba artykuł o zasięgach *porś^luk – vepryk – poroś^luk*, w gwarach od Sanu po Narew. Obfite informacje o słownictwie polonizujących się gwar Dratowa i Biszczu podane zostały w artykułach [Kuraszkiewicz 1947; Kuraszkiewicz 1965].

Przedstawione tutaj skrótowo informacje pokazały podstawowy wkład prof. W. Kuraszkiewicza dla geografii lingwistycznej i dialektologii ukraińskiej.

LITERATURA

- Furdal 1999 — Furdal A. Postać Profesora Władysława Kuraszkiewicza na tle życia naukowego w Polsce // Poznańskie Spotkania językoznawcze / Pod red. Z. Krążyńskiej i Z. Zagórskiego. — T. V. — Poznań, 1999. — S. 25–31.
- Kuraszkiewicz 1931 — Kuraszkiewicz W. Z badań nad gwarami północno-małoskimi (Z powodu prac W. Hancowa, O. Kuryłowej, S. Smal-Stockiego, J. Ziłyńskiego) // Rocznik Sławistyczny. — 1931. — № 10. — S. 175–209.
- Kuraszkiewicz 1932 — Kuraszkiewicz W. Dialektologia. Przegląd gwar województwa lubelskiego // Monografia statystyczno-gospodarcza województwa lubelskiego. — T. 1. — Lublin, 1932. — S. 275–324.
- Kuraszkiewicz 1933 — Kuraszkiewicz W. Przyczynek do iloczasu małoskiego // Lud Słowiański. — 1933. — T. 3. — S. 40A–45. — S. 40–48.
- Kuraszkiewicz 1939 — Kuraszkiewicz W. Najważniejsze zjawiska językowe ruskie w gwarach między Bugiem i Narwią // Sprawozdania Komisji Językowej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. XXXI: Wydział I. — T. 2. — Warszawa, 1939.
- Kuraszkiewicz 1939a — Kuraszkiewicz W. Nowe obserwacje o ruskiej dyspalatalizacji spółgłosek przed *e, i* // Congres International des Slavistes. Communications et rapports. — Beograd, 1939. — S. 37–38.
- Kuraszkiewicz 1947 — Kuraszkiewicz W. Szkic polonizującej się ruskiej gwary archaicznej w Dratowie pod Łęczną // Slavia Occidentalis. — 1947. — № 18. — S. 137–152.

- Kuraszkiewicz 1955 — Kuraszkiewicz W. Domiemany ślad Jaćwingów na Podlasiu // *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. – 1955. – № 1. – S. 344–338.
- Kuraszkiewicz 1958 — Kuraszkiewicz W. Rozwój 'a w dawnych gwarach ruskich Podlasia i Chełmszczyzny // *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. – 1958. – № 3. – S. 211–241.
- Kuraszkiewicz 1965 — Kuraszkiewicz W. Uwagi o gwarze ukraińskiej we wsi Biszczu pod Biłgorajem // *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. – 1965. – V. – S. 219–222.
- Kuraszkiewicz 1972 — Kuraszkiewicz W. Końcówki -t, i t' w gwarach ruskich // *Z Polskich Studiów Slawistycznych*. IV. – Wrocław, 1972. – S. 249–255.
- Kuraszkiewicz 1973 — Kuraszkiewicz W. Ruskie końcówki -t' -t, zero w formach 3 osoby praes // *Rocznik Slawistyczny*. – 1973. – XXXIV. – S. 27–32.
- Kuraszkiewicz 1976 — Kuraszkiewicz W. Nowe uwagi o rozwoju ikawizmu ukraińskiego // *Języki i literatury wschodniosłowiańskie. Materiały Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej, Łódź 14–15 czerwca 1976* – Łódź, 1976. – S. 3–12.
- Kuraszkiewicz 1978 — Kuraszkiewicz W. Ukraińskie i białoruskie dyftongi i ich redukcja w gwarach od Sanu po Narew // *Z Polskich Studiów Slawistycznych*. – № 5. – Warszawa, 1978. – S. 73–79.
- Kuraszkiewicz 1985 — Kuraszkiewicz W. Ruthenica. Studia z historycznej i współczesnej dialektologii wschodniosłowiańskiej – Warszawa, 1985.
- Kuraszkiewicz 1988 — Kuraszkiewicz W. Pogranicze ukraińsko-białoruskie na mapach atlasowych // *Z Polskich Studiów Slawistycznych*. – № 7. – Warszawa, 1988. – S. 237–245.
- Лукінова 2000 — Лукінова Т.Б. Курашкевич (Kuraszkiewicz) Владислав // *Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (спів-голови) та ін.* – Київ, 2000. – С. 266.
- Rzepka, Walczak 1993 — Rzepka W., Walczak B. Osiemdziesiąta rocznica urodzin Profesora Władysława Kuraszkiewicza // *Munera linguistica Ladislao Kuraszkiewicz dedicata / Pod red. M. Basaja i Z. Zagórskiego*. – Wrocław – Warszawa – Kraków, 1993.

SUMMARY

The author investigates the significance of Prof. W. Kurakiewicz's research in Polish and East Slavonic linguistics as well as submits a short biographical note with explaining the scholar's interest in Ukrainian vernaculars of Pidliashshia and Kholm regions.

УДК 929:811.161.2'282.2

Ніна Гуйванюк
Чернівці

ПРОФЕСОР КОСТЯНТИН ГЕРМАН — ДОСЛІДНИК БУКОВИНСЬКИХ ГОВІРОК

*Professor Kostiantyn Herman
as a Researcher of Bukovyna Dialects*

Вивчення діалектного мовлення на Буковині розпочалося з кінця XIX ст. Зокрема відомості про це виявляємо в листуваннях українських славістів із чеським мовознавцем Францем Міклошичем, чийми кореспондентами були професори Чернівецького університету Гнат Онишкевич, Омелян Калужняцький, Степан Смаль-Стоцький та вчителі чернівецьких шкіл [Листування 1993: 1].

Із листування довідуємося, що всі вони, на прохання Ф. Міклошича, були збирачами діалектного матеріалу. Часто залучали до цієї роботи вчителів та учнів чернівецьких гімназій. Зокрема в листі до Ф. Міклошича учитель гімназії Лев Кирилович писав, що надіслав ученому 218 місцевих слів [там само: 17]. Богдан П'юрко передав прохання від Ф. Міклошича і для Ю. Федьковича, щоб він записував не лише фольклор, а й окремі слова. Проте наукових студій із діалектології на той час не проводили. Омелян Калужняцький у листі до Ф. Міклошича від 29 травня 1882 року зазначав, що, на жаль, не може надіслати своєму вчителеві на його прохання праць із діалектології. “Ні в галузі румунської, ні малоруської мови, — писав він, — не знайшов я чого-небудь, що належало б діалектології або де

були б принаймні матеріали, які можна було б відповідно використати. Справа має такий вигляд, немов у цій місцевості у цьому випадку майже всі без винятку сподіваються, що хтось інший зробить цю роботу повністю! Місцевих жителів навіть не можна якось навчити виконати таке відносно легке завдання, як збирання мовних зворотів або запис кількох казок зі всіма нюансами, які притаманні тій або іншій околиці” [там само: 208–209]. На деякі особливості буковинських говірок указав О. Калужняцький у праці “Рутенська мова і література”.

С. Смаль-Стоцький, який 1885 року очолив кафедру руської мови і літератури в Чернівецькому університеті, у листі до Ф. Міклошича від 19 травня 1886 року писав, що організував “групу людей для збирання народних пісень і народних оповідань на Буковині, дбаючи особливо про те, щоб вони були у фонетичному відношенні абсолютно точно передані, з чого могла б пізніше вирости діалектологічна студія” [там само: 351]. Проте через несприятливі умови в період Першої світової війни (1914–1918), а згодом у часи окупації краю Румунією (1918–1940), коли кафедру української мови Чернівецького університету було закрито, наукових студій у галузі діалектології не проводили.

1940 року Чернівецький університет було відновлено. Проте справжнє наукове вивчення буковинських говірок розпочалося тільки від вересня 1947 року, коли завідувачем кафедри української мови став О. Савченко. На республіканській діалектологічній нараді в Києві (1948 р.), у роботі якої він брав участь, було представлено на обговорення програму для збирання діалектологічних матеріалів на теренах України. О. Савченко організував серйозну наукову роботу з вивчення говорів Північної Буковини та складання діалектологічного атласу української мови. До збирання говіркового матеріалу він залучав викладачів кафедри й аспірантів. Під його керівництвом аспірантка В. Прокопенко 1961 року захистила кандидатську дисертацію “Лексика буковинських говірок”.

Активним учасником діалектологічних нарад був також професор кафедри української мови Чернівецького університету І. Чередниченко. Ще 1948 року, працюючи у Львівському університеті, він розробив питання з лексики і фразеології для збирання діалектологічного матеріалу західноукраїнських говорів, а 1957 року в Чернівцях уклав “Програму-питальник для збирання матеріалів до обласного словника буковинських говорів” [ПП]. Діалектологи проводили експедиції, студенти виконували дипломні дослідження на матеріалах буковинських говірок.

Цю роботу продовжували й після того, як 1963 року І. Чередниченко покинув Чернівці, а кафедру очолив проф. І. Слинько. Над дослідженням

буковинських говірок працювали доценти Ю. Карпенко, М. Леонова, В. Прокопенко, К. Лук'янюк, Т. Заворотна, викладачі П. Недільський, С. Мойсюк та ін. Результатом їхньої праці стало видання шести випусків "Матеріалів до словника буковинських говірок"(1971–1979) [МСБГ].

Майже всю свою наукову діяльність присвятив дослідженню буковинських говірок і професор Костянтин Федорович Герман, який у червні 2003 року відзначив 75-літній ювілей та 40-річчя трудової діяльності в Чернівецькому університеті.

Народився К. Герман 15 червня 1928 року в мальовничому карпатському селі Розтоки Путильського району Чернівецької області. 1942 року закінчив семирічку (із румунською мовою навчання). 1947 року вступив до Вижицького училища прикладного мистецтва, яке закінчив 1951 року, одержавши диплом із відзнакою та спеціальність художника-різьбяря по дереву. Різьблені вироби як дипломні роботи випускника училища й досі зберігаються у Вижицькому музеї гуцульського прикладного мистецтва. Спробував Костянтин Герман себе як учитель у Багнянській семирічній школі. Педагогічна праця припала до душі, проте юнак, спраглий знань, мріяв навчатися далі. 1952 року він вступив на філологічний факультет Чернівецького університету. Його студентські роки хоч і були важкими, голодними, повоєнними, а все ж компенсувалися жагою до знань, цікавими літературними вечорами, мандрівками по місцях І. Франка, В. Стефаника, М. Черемшини. К. Герман навчався в один час із поетом Степаном Будним, майбутніми викладачами університету Степаном Далавураком, Анатолієм Добрянським, Богданом Мельничуком. Ще студентом брав активну участь у діалектологічних експедиціях, сумлінно записуючи матеріали до словника буковинських говорів, над яким працювала в той час кафедра української мови.

Після закінчення Чернівецького університету протягом п'яти років працював учителем, а згодом директором школи в селі Старі Бросківці Сторожинецького району. Уважно вслухаючись у рідні йому гуцульські та буковинські говірки, відчував усім серцем пахощі рідного слова, робив перші власні записи та укладав картотеку.

1962 року К. Герман переїхав із сім'єю до Чернівців, вступив до аспірантури на кафедру української мови Чернівецького університету (заочно). Науковим наставником кандидатської дисертації став професор І. Чередниченко, який спрямував тоді наукові пошуки молодого дослідника в царину синтаксису зв'язного мовлення.

Навчаючись в аспірантурі, Костянтин Федорович працює старшим лаборантом кафедри, а згодом — викладачем. Від 1963 року він роз-

починає цільові діалектологічні експедиції в села Буковини, збираючи говірковий матеріал до дисертації.

Перша його публікація (“Контекстуальні зв’язки у буковинських говірках”), природно, була присвячена синтаксичним особливостям буковинської говірки; її надрукували в матеріалах ХІХ наукової сесії Чернівецького університету 1963 року. Перші спостереження молодого вченого над курсом говіркового зв’язного мовлення, над стилістичними особливостями та будовою фрази закладали підвалини таких нових і актуальних сьогодні напрямів наукових досліджень, як діалектний синтаксис, діалектна стилістика та діалектна лінгвістика тексту.

Досить детально досліджує Костянтин Герман синтаксис складного речення буковинських говірок, що й було обрано як спеціальний предмет кандидатської дисертації. Деякі статті він присвячує складнопідрядним (зі сполучниками та сполучними словами), складносурядним та складним безсполучниковим реченням. Дослідник передусім звертає увагу на особливості вживання засобів зв’язку предикативних частин у складних реченнях, наприклад сполучника та сполучного слова *шо, то, а*, градаційних сполучників, на особливості взаємозалежності предикативних одиниць у складносурядних реченнях, на деякі запозичення з інших слов’янських мов у синтаксисі складного речення (на матеріалі буковинських говірок), а також на спільні елементи синтаксису українських говірок і румунської мови.

1968 року К. Герман захистив кандидатську дисертацію на тему “Складне речення в буковинських говірках”, узагальнивши особливості будови складної фрази, указавши на її відмінності від літературної мови, на специфіку вживання сполучних засобів тощо. Основою для написання кандидатської дисертації слугували записи зв’язних текстів, які автор зробив у 32 населених пунктах Чернівецької області в 1962–1966 рр., а також діалектологічні матеріали кафедри української мови Чернівецького університету (усього було використано матеріали з 84 населених пунктів). Окрім цього, додатковим ілюстративним матеріалом стали історичні пам’ятки, наприклад “Українсько-молдавські грамоти ХІV–ХVІІ ст.”, і твори буковинських письменників Ю. Федьковича, Є. Ярошинської, Д. Харов’юка, І. Синюка, О. Кобилянської та ін.

Дисертант К. Герман виявив чимало специфічних особливостей паратактичних та гіпотетичних структур української мови. Зокрема довів, що, крім загальнономовних, у говірці активно використовують такі сурядні сполучники, як *ал’бо... ал’бо, ба...ба, ци...ци, ци то...ци то, май...май* та інші, особливо діалектні структури зі сполучниками *но*

(ну), а то, лиш, то (у значенні і) (наприклад: *Ти|пер|'бус|'кі|відлі|тайут, то|вни|ўже|аж|навис|'н|'і|вир|тайуци* (Зелена); *Він|глип, а то|кір|ниця|сто|йїт* (Банилів); *Про|все|це|з|найе|мо|'яа|сист|'ра, но|ти|та|'кі|щче|раз|роска|'жи|й|'їі* (Кострижівка); *Ал|'бо|'яа|ні|'чого|ни|розу|'мію, 'ал|'бо|ме|'ні|очі|заслі|'пило* (Старі Бросківці) та ін.

Дослідник вважає, що сполучник *то* (у значенні і) — дуже давня риса слов'янських мов, і спростовує твердження Є. Рудницького, ніби сполучник *но* запозичений, оскільки він широко вживається в обмежувально-протиставних реченнях із відтінком допустовості в буковинських говірках. К. Герман з'ясував, що сполучник *ба*, зафіксований у буковинських говорах, у творах Ю. Федьковича і О. Кобилянської, уживають і в інших українських говорах, а також у мові творів Т. Шевченка, М. Коцюбинського, Ю. Смолича, що так само засвідчує його архаїчність та давні функції.

Серед специфічних рис діалектного вживання складних речень К. Герман виявив ще кілька закономірностей: більшість сполучників зберегла давній полісемантизм; немає чіткого розподілу між сурядними та підрядними сполучниками. Конструкції, оформлені як складносурядні, часто за семантико-синтаксичними зв'язками між їхніми частинами сприймають як складнопідрядні, наприклад: *Зро|бив|би|'яа|само|'току, а|не|ма|су|'хого|матері|'алу; Ц|'а|'ц|'оц|'а|вже|не|моло|'да|'жінка, а|л|'убит|посу|'дити|ко|'гос; Рос|те|вер|'ба, а|на|вер|'бі|во|'рони|гніз|'да|'робі|'ут.*

Заслугує на увагу спостереження, що в буковинських говірках узагалі не вживають деяких сполучників складнопідрядних речень літературної мови, як-от: *причому, притому, ж, же, не то... не то, мов, немов, мовби, немовби, наче, неначе, начебто, нехай, щойно, тільки-но, тим що, у зв'язку з тим що, дарма що, незважаючи на те що, у міру того як.*

Цікаві спостереження вченого і щодо структури складнопідрядного речення (зокрема речення зі сполучниками *коби* (*кобих, кобис, кобим* та ін.), *аби* (*абис, абисми, абисте*), *єкбим* (*єкбисте* та ін.)). К. Герман дійшов висновку, що діалектний синтаксис має велику кількість сполучних засобів; це спростовувало твердження, що нібито синтаксис говорів бідніший, аніж синтаксис літературної мови. Такий важливий висновок мав на меті привернути увагу дослідників до діалектних явищ, що виявляють, з одного боку, тісний зв'язок з історією мови, а з іншого — зі сучасними процесами літературної мови [Герман 1983].

Окрім цього, на жаль, багато лексем, характерних для буковинських говірок, як вважає К. Герман, у наш час зникли (за останні 30 років) або втратили архаїчні риси, тому не можна гаяти часу, потрібно уважніше

ставитися до діалектного мовлення, вивчати його, активізувати потребу фіксації й наукового опису.

Зауважмо, що неабиякою, на наш погляд, передбачливістю дослідника діалектного синтаксису була наукова орієнтація в питаннях класифікації складних речень на праці російських граматистів структурно-семантичного напрямку 70-х років, який домінує сьогодні в сучасному синтаксисі слов'янських мов узагалі.

1969 року діалектолога з Чернівців залучили до Міжнародної робочої групи “Загальнослов'янського лінгвістичного атласу”, що мало вагоме значення для подальшого зростання Костянтина Германа як науковця, оскільки праця над ЗЛА об'єднала багатьох визначних учених зі всіх слов'янських країн. Над укладанням атласу працювали Р. Аванесов (Москва), Й. Хамм (Відень), С. Урбанчик (Краків), Я. Бассара (Варшава), А. Габовшняк (Братислава), С. Утешени (Прага), Б. Відоєскі (Скоп'є), Т. Логар (Любляна), Д. Брозович (Белград), В. Іванов (Москва) та ін. Учасниками робочої групи були Ф. Жилко, І. Матвіяс, П. Гриценко, Я. Закревська, Й. Дзендзелівський, А. Залеський, Т. Назарова, О. Біла та багато інших. Українські науковці створили потужну школу діалектної лінгвогеографії. Протягом більш ніж 30 років К. Герман очолював діалектологічні експедиції, збираючи матеріали до “Атласу української мови”, “Карпатського діалектологічного атласу” та “Атласу українських говірок Північної Буковини”, над яким розпочав роботу ще 1970 року.

Окрім синтаксису, К. Герман не залишив поза увагою й інших мовних особливостей буковинських говірок, зокрема фонетики та фонології, парадигматичних видозмін різних частин мови, ареалів поширення мовних явищ тощо.

Результати польових досліджень та наукових узагальнень учений апробував на багатьох діалектологічних нарадах та міжнародних конференціях. Зокрема помітними були виступи чернівецького вченого на нарадах із Загальнослов'янського лінгвістичного атласу: про особливості синтаксису говірки села Шепіт Путильського р-ну Чернівецької обл. (Москва, 1970); про історію сполучника *от'ик* (Москва, 1971), про систему наголошеного вокалізму гуцульських говірок на території Чернівецької обл. (Москва, 1972) та інше, а також на Міжнародній конференції у Варшаві 1995 року [Герман 1995^в].

Активну участь брав К. Герман і в роботі над Загальнокарпатським лінгвістичним атласом. Результати його спостережень лягли в основу статей, наприклад, прикметникові форми автор розглянув із погляду східнослов'янсько-молдавських мовних запозичень [Герман 1976].

У полі зору дослідника постійно перебували також такі важливі питання, як походження та класифікація українських говірок Буковини, міждіалектна інтерференція та взаємодія говірок із літературною мовою в ареальному аспекті, лінгвогеографічні та порівняльно-історичні аспекти в діалектології.

Визначною подією в розвитку сучасної української діалектології можна вважати вихід 1995 року монографії К. Германа “Українській говірці Північної Буковини” [Герман 1995⁶], у якій подано вичерпний аналіз фонетичних рис українських говірок Північної Буковини з історичними коментарями та лінгвогеографічним представленням. Спеціальні розділи присвячено питанню походження цих говірок, зв’язкам з іншими українськими говорами та літературною мовою.

У передмові до монографії зазначено, що на території Північної Буковини збереглося чимало слов’янських старожитностей, яких не фіксують писемні пам’ятки. “На цих землях, розміщених у самому центрі Європи, — пише автор, — протягом тисячоліть перехрещувались важливі торгові та воєнні шляхи, стикались життєві інтереси різних племен і народів, багатьох держав. Усе це не могло не позначитись на розвитку мови населення краю...” [там само: 3]. І саме буковинські говірки яскраво відображають давні сліди різних епох та періодів історії народу. В історичній довідці К. Герман відстоює думку, що Буковина — древня слов’янська земля. На її території знайдено понад двісті пам’яток ранньослов’янської черняхівської культури, центром якої вважають Середнє Подніпров’я, а також понад двісті п’ятдесят слов’янських пам’яток із VII–XII століть, які засвідчують входження Буковини до Київської Русі та Галицько-Волинського князівства. Етнічною основою буковинців, як зазначає К. Герман, були племена білих хорватів, тиверців та уличів, які, змішавшись, “уже в часи Русі утворили єдину територіальну мовну спільність” [там само: 335]. І хоч історична доля Буковинського краю була нелегкою (зі середини XIV ст. ця древня українська земля, відома з пам’яток історії під назвою “Шипинська земля”), постійно перебуває у складі інших князівств і держав. 1514 року Буковина потрапила в ярмо до султанської Туреччини, 1744 року — стала колонією Австрії. У 1919–1940 рр. вона перебувала під окупацією Румунії. Незважаючи на тяжку колоніальну долю, корінне українське населення зберегло свою мову і, що не менш цінно, живе діалектне мовлення, у якому відбито специфічні фонетичні, лексичні та граматичні особливості, чимало з яких позначені й міжмовними контактами (із польською, німецькою, румунською та іншими мовами).

Багатовікове іноземне поневолення, пошматування українських земель різними державами в різні історичні періоди, а також дивергентні процеси в мовленні стали причиною формування на території Північної Буковини кількох територіальних діалектів — гуцульських, буковинських та подільських. Надзвичайно важливим вважаємо міркування К. Германа з цього приводу: “Діалект у його просторовій проекції являє собою складну єдність у багатоманітності форм. Сучасне діалектне мовлення і сучасні ізоглоси діалектних явищ аж ніяк не являють собою пряме продовження розвитку діалектів якихось конкретних давніх слов’янських племен. Навпаки, вони засвідчують пізні результати розвитку мовлення на певній території, явища нівелювання старих племінних діалектів, сліди їх змішування, інтеграції, пізнішого поступового розвитку нових діалектів, вже територіальних” [Герман 1995⁶: 12].

Наголошуючи на важливості наукових спостережень над міждіалектною інтерференцією та взаємодією говірок з українською літературною мовою, автор монографії узагальнює: діалектні особливості є “живими свідками історії мови, часто більш переконливими, красномовнішими, ніж могили, кістки та зброя” [там само: 3]. І діалектолог, “подібно до археолога, знімаючи пізніші мовні нашарування, знаходить більш давні, співвідносить їх з певними етапами історії народу, з часом їх зародження та розвитку. Однак це можливо лише у випадку, якщо явища лінгвістичної географії будуть систематично вивчати у нерозривному зв’язку з історією їх формування за внутрішніми законами мови та історією народу, якому належать ці діалекти” [там само: 13].

К. Герман добре знає “технологію” діалектологічних студій, усі секрети цієї копіткої праці (по-перше, із призбирування матеріалу з різних теренів і, по-друге, зіставлення своїх висновків та узагальнень із фактами історії, матеріальної культури, історичної географії, археології різних епох із писемними пам’ятками тощо).

Серед ширих настанов ученого, адресованих сучасним діалектологам, порада з’ясовувати причиново-наслідкові зв’язки діалектного явища, внутрішні закони розвитку мови, виявляти боротьбу внутрішніх суперечностей між “старим” і “новим”, екстралінгвальні чинники (економічні, політичні, культурно-освітні, мистецькі, релігійні, географічні, історичні). Причиново-наслідкові зв’язки потрібно розглядати в аспекті часу їхньої дії та простору, тобто ареалу, на якому поширювалися мовні явища, виявляючи диференційні й недиференційні риси. Диференційні діалектні риси, на переконання вченого, необхідно картографувати. До таких рис найчастіше належать етнографізми, локальні професіоналіз-

ми, історизми, архаїзми, що збереглися тільки на якійсь території (“не протиставлені діалектні явища”).

Серед протиставлених діалектних форм К. Герман пропонує розрізняти єрархію, міждіалектну інтерференцію та виявляти вплив узуальних форм української літературної мови на діалектне мовлення в кожному конкретному випадку.

Костянтин Герман — прибічник лінгвогеографічного напрямку в діалектології. Він переконаний, що в результаті лінгвогеографічного картографування якоїсь території ми одержуємо сучасні ареали поширення діалектних явищ відповідних рівнів мови. Це дає змогу зробити детальніший аналіз сучасного стану живого діалектного мовлення, класифікувати територіальні особливості, бачити інтерференцію між спорідненими діалектами, оцінити вплив літературного мовлення, з’ясувати характер міжмовних контактів, відмежувати загальнономове, інтердіалектне від вузьколокального. Хоча характер ізоглоси, її конфігурація, “лінгвістичний ландшафт” самі не пояснюють історії явищ, проте ізоглоса, на переконання вченого, є “продуктом усього пройденого мовою історичного шляху розвитку” [Герман 1995^б: 16].

Безперечно, дані лінгвогеографії надзвичайно важливі для діалектологічних студій, для історії мови та історичної діалектології, оскільки можуть допомогти дослідникові встановити шляхи розвитку діалектного явища, час його появи та початкові ареали поширення.

“Будь-який лінгвогеографічний атлас — це цілий клубок ізоглос, — пише К. Герман, — за якими стоять синхронні діалектні явища. За кожною ізоглосою криється історія певного явища діалектного мовлення. Розкрити цю історію — завдання діалектолога, історика мови” [там само: 17].

Зразок скрупульозного й методично вивіреного наукового аналізу діалектного матеріалу на прикладі українських говірок Північної Буковини учений запропонував у монографічній праці, якій передувало видання “Атласу українських говірок Північної Буковини: Фонетика. Фонологія” [Герман 1995^а]. 1998 року К. Герман видав “Атлас українських говірок Північної Буковини: Словозміна. Службові слова” [Герман 1998].

Праці Костянтина Германа, зокрема його лінгвістичні атласи та монографія “Українські говірки Північної Буковини в історичному та лінгвогеографічному аспекті: Фонетика, фонологія”, мають не лише лінгвістичне, а й екстралінгвальне значення, особливо щодо питання автохтонності українського населення в досліджуваному регіоні. Це відзначила й рецензент його праць Я. Закревська: “К. Герман не опускає гострих моментів, а, навпаки, пам’ятає про них постійно: і тоді, коли

описує фонетичну і фонологічну системи українських говірок Північної Буковини в лінгвогеографічному аспекті, і тоді, коли ... висвітлює історію виникнення, шляхи формування і розвитку окремих мовних явищ чи поглиблено вивчає зв'язки українських говірок Північної Буковини з сусідніми українськими говорами, а також з іншими слов'янськими і неслов'янськими мовами" [Закревська 1997: 685].

Варто належно відзначити і ґрунтовність лінгвістичних студій К. Германа. Величезний фактичний матеріал чітко скласифіковано, вишикувано у схеми-ланцюжки фонетичних змін та закономірностей. Він не оминає дискусійних чи неоднозначно трактованих питань, підтверджує чи заперечує погляди інших дослідників.

Метою докторської дисертації К. Германа "Українські говірки Північної Буковини в історичному та лінгвогеографічному аспектах", яку він захистив 1997 року на спеціалізованій раді Інституту української мови НАН України, був лінгвогеографічний опис фонетичної та фонологічної системи українських говірок території Північної Буковини на сучасному етапі, а також історія виникнення, розвитку та формування цих діалектних явищ, з'ясування причин, що зумовили ці зміни. Серед основних положень, що було винесено на захист докторської дисертації, були такі узагальнення:

1. На місці більшості фонем праслов'янської системи VI століття в сучасних українських говірках Північної Буковини функціонує не один якийсь звук, а багато звукових континуантів. Однак той самий звук виступає континуантом багатьох праслов'янських фонем.

2. Причинами складної диференціації українських говірок на Буковині були суспільні умови: тривале іноземне панування, яке часто змінювалося, безкінечні перенесення державних кордонів у різних напрямках та характер етнічного заселення краю. Мала значення також міждіалектна інтерференція сусідніх українських говорів, міжмовні контакти, взаємодія між літературною мовою і територіальними говірками [Герман 1996: 7–8].

У результаті ґрунтового аналізу було встановлено внутрішнє членування українських говірок Північної Буковини, подано їхню детальну й повну класифікацію, з'ясовано зв'язки українських говірок Північної Буковини із суміжними й іншими говірками, вивчено взаємодію українських говірок із діалектами інших мов (як слов'янських — словацької, польської, болгарської, так і неслов'янських — румунської, угорської, німецької); узагальнено результати взаємодії українських

говірок Північної Буковини із сучасною українською літературною мовою.

Отже, К. Герман досить ґрунтовно дослідив історію становлення українських говірок Північної Буковини. Запропонувавши оригінальну класифікацію, він виділив такі різновиди: 1) буковинсько-надпрутські; 2) буковинські з деякими рисами гуцульських говірок; 3) буковинські з деякими рисами наддністрянських і подільських говірок та 4) буковинські з деякими рисами подільських говірок [Герман 1995⁶: 356].

Важливість теоретичних напрацювань професора К. Германа як діалектолога вбачаємо в тому, що вони мають не вузьколокальний, а загальноукраїнський та загальноєвропейський характер. Не менш важливо й те, що своїми дослідженнями в галузі діалектології учений доводить автохтонність українців на цій древній слов'янській землі.

“На Буковині, — зазначає К. Герман, — збереглися всі діяхронічні ланки розвитку звуків у тих же граматичних формах, що дало можливість реконструювати їх розвиток. Ця обставина є доказом того, що розвиток української мови відбувався постійно саме на цій землі, звукові зміни формувалися на місці, а це означає, що українська мова на Буковині є автохтонною. Тут, у говірках Буковини, збереглися до наших днів не тільки кінцеві результати звукових змін, а й усі історичні (діяхронічні) ланки поступових змін кожного із звуків. Ця обставина спростовує вигадки Іона Ністора [румунського історика. — *Н.Г.*] та інших про те, що українці нібито прийшли на Буковину в останнє століття з Галичини” [Герман 1995⁶: 358].

Такий висновок підсилює значення діалектологічних студій узагалі, а також потребу належного поцінування невтомної праці професора Костянтина Федоровича Германа на ниві діалектології.

За внесок у розвиток національної освіти на Буковині і за наукові праці 1995 року Костянтин Германа нагороджено дипломом лауреата премії імені Юрія Федьковича. Сьогодні учений у розквіті сил. У галузі української діалектології успішно працюють його учні, аспіранти, розробляючи царину української діалектології.

ЛІТЕРАТУРА

- Герман 1975 — Герман К.Ф. Навчальні завдання для проведення діалектологічної практики. — Чернівці, 1975.
- Герман 1976 — Герман К.Ф. Имена прилагательные в системе восточнославяно-молдавских языковых заимствований // Научное межвузовское сове-

- щание “Общекарпатский лингвистический атлас: лингвистические и этнографические аспекты”. – Кишинев, 1976. – С. 115–122.
- Герман 1983 — Герман К.Ф. Взаємодія української літературної мови з територіальними діалектами. – Чернівці, 1983.
- Герман 1995^a — Герман К.Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини: Фонетика. Фонологія. – Чернівці, 1995. – Т. 1.
- Герман 1995^b — Герман К.Ф. Українські говірки Північної Буковини. – Чернівці, 1995.
- Герман 1995^b — Герман К.Ф. Полонізми в буковинських та гуцульських говірках української мови // Міжнародна наукова конференція: Bukovina — Europa w miniaturze. Praca zbiorowa. – Warszawa, 1995. – С. 107–112.
- Герман 1998 — Герман К.Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини: Словозміна. Службові слова. – Чернівці, 1998. – Т. 2.
- Герман 1996 — Герман К.Ф. Українські говірки Північної Буковини в історичному та лінгвогеографічному аспектах: Автореф. дис. ... доктора філол. наук. – Київ, 1996.
- Закревська 1997 — Закревська Я. [рец. на кн.:] К.Ф. Герман. Атлас українських говірок Північної Буковини: Фонетика. Фонологія. – Чернівці, 1995. – 410 с.; К.Ф. Герман. Українські говірки Північної Буковини. – Чернівці, 1995. – 392 с. // Записки наукового товариства ім. Шевченка. – Т. ССXXXIV: Праці філологічної секції. – Львів, 1997. – С. 684–689.
- Листування 1993 — Листування українських славістів з Францем Міклошичем. – Київ, 1993. – 397 с.
- МСБГ — Матеріали до словника буковинських говірок. – Вип. I–VI. – Чернівці, 1971–1979.
- ПП — Програма-питальник для збирання матеріалів до обласного словника буковинських говорів. – Чернівці, 1957.

SUMMARY

In this article, the academic work on Ukrainian dialectology of Kostiantyn Herman, professor of the Chernivtsi National University, is analyzed. Professor Herman is a leading modern scholar and researcher of Bukovyna dialects. The article is devoted to the 75th anniversary of the researcher's birth and 40th anniversary of his pedagogical work at the Chernivtsi National University.

УДК 811.161

Тетяна Гуцуляк, Інна Черкез
Чернівці

ЕПІСТОЛЯРНА Й ДІАЛЕКТОЛОГІЧНА СПАДЩИНА ІВАНА ПАНЬКЕВИЧА В АРХІВІ ВАСИЛЯ СІМОВИЧА

*Epistolary and Dialectological legacy of Ivan Pan'kevych
in the archives of Vasyl Simovych*

Наукова спадщина вчених-філологів, докторів філологічних наук Івана Панькевича та Василя Сімовича не тільки посідає вагоме місце в історії українського мовознавства, а й становить науковий інтерес для сучасних дослідників мови.

Іван Панькевич відомий у мовознавчому світі як дослідник мови й культури закарпатських українців першої половини ХХ ст. Усебічну оцінку його наукової спадщини і культурно-просвітницької діяльності подано у збірнику “Іван Панькевич і питання літературної мови”, що видали з нагоди П’ятого Міжнародного конгресу українців (Чернівці, 2002 р.) Пряшівський університет, Асоціація українців Словаччини та Наукове товариство імені Шевченка у Словаччині. Це вже третій збірник, присвячений ученому (після “Наукового збірника Музею української культури у Свиднику” пам’яті І. Панькевича (Пряшів, 1969 р.) та “Матеріалів міжнародної наукової конференції, присвяченої пам’яті І. Панькевича” (Ужгород, 1992 р.)) [Дольницька 2002: 7].

Вагомий внесок у популяризацію наукової спадщини Івана Панькевича належить Марті Дольницькій, доньці І. Панькевича, яка уклала і видала

повну бібліографію праць ученого як додаток до збірника “Іван Панькевич і питання літературної мови” (Пряшів, 2002 р.). Як зазначають редактори цього видання Микола та Олесь Мушинки, “всі дотеперішні бібліографії (О. Зілінського, М. Неврлого, М. Мушинки та ін.) подавали назви праць І. Панькевича за нормами найновішого чеського чи українського правописів. М. Дольницька подає їх так, як вони були публіковані вперше — з врахуванням усіх нюансів тогочасного правопису, тобто з “ятями”, “єрами”, “дашками” тощо. Це до певної міри дозволяє читачеві стежити і за еволюцією правопису на Закарпатській Україні та спостерігати його перехід від “етимології” до “фонетики” [Дольницька 2002: 7].

Із нагоди 105-ліття від народження І. Панькевича М. Дольницька опублікувала статтю “Наукові праці Івана Панькевича в його рукописному архіві”, у якій ідеться про те, що життєвий шлях І. Панькевича склався так, що через актуальні суспільно-громадські, наукові чи культурно-суспільні завдання свої найважливіші праці, над якими працював майже від початку наукової діяльності, або не завершив (“Словник українських закарпатських говорів”), або тільки підготував до друку, і їх опублікували аж після його смерті (“Нарис історії українських закарпатських говорів. Частина I: Фонетика”; “Матеріали до історії мови південнокарпатських українців”) [Дольницька 1992: 35]. Багато праць ученого монографічного характеру та окремих студій залишилося неопублікованими [див.: Дольницька 1992: 25–28].

Аналізові наукової спадщини І. Панькевича присвячені розвідки У. Єдлінської, К. Кисілевського, Й. Дзендзелівського, К. Галаса, О. Зілінського, М. Мушинки та ін. [див. про це: Гриценко 2000: 421].

Увесь життєвий шлях І. Панькевича можна, за словами М. Мушинки, розподілити на шість періодів: цеперівський (1887–1898 рр., с. Цеперів Бузького району Львівської області, де народився вчений), львівський (1898–1910 рр., навчався у Львівському університеті); віденський (1910–1919 рр., працював як викладач, доцент Консулярної академії у Відні); ужгородський (1920–1939 рр., працював у наукових осередках, гімназіях Ужгорода); перечинський (1939 р.); празький (1939–1958 рр., професор Братиславського і Карлового університетів у Празі). Сам М. Мушинка умовно виділяє і пряшівський період, оскільки І. Панькевич “для дослідження мови і культури русинів-українців Пряшівщини зробив більше, ніж будь-котрий інший вчений” [Мушинка 1992: 28]. Упродовж своєї наукової діяльності І. Панькевич підтримував тісні зв’язки з тогочасним науковим світом. Про це свідчить листування з такими відомими людь-

ми початку ХХ століття, як В. Гнатюк, Ф. Колесса, В. Ягіч, І. Зілінський, В. Дорошенко, К. Студинський, А. Дольницький. Матеріали цього листування в різний час опублікували М. Мушинка, В. Гошовський, Й. Дзензелівський, М. Дольницька в “Науковому збірнику Музею української культури в Свиднику” (Пряшів, 1969 р.) та в “Записках НТШ” (Львів, 2000 р.) [див.: Дольницька 2002: 30–31].

Про зв’язки Івана Панькевича з Василем Сімовичем, на жаль, сьогодні маємо дуже скупі відомості. В енциклопедії “Українська мова” ім’я В. Сімовича названо в контексті того, що І. Панькевич популяризував праці багатьох філологів, серед яких і В. Сімовича [Гриценко 2000: 421].

Наш короткий огляд є першою спробою висвітлити нові сторінки та дещо конкретизувати відомі аспекти наукової діяльності І. Панькевича на підставі архіву (зокрема й рукописного) Василя Сімовича, що зберігається у фондах Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

В архіві¹ збережено матеріали епістолярної і наукової спадщини І. Панькевича: 14 листів ученого до В. Сімовича та 14 наукових праць, серед яких монографії, відбитки наукових статей, підручник для школи, рецензія “Др. Василь Сімович. Граматика української мови: Друге видання. Липськ, 1921”, уміщена в “Літературно-науковому віснику” (Львів, 1923 р.). Більшість цих праць містить автографи І. Панькевича. Проаналізуємо детально епістолярну й діалектологічну спадщину вченого, яку виявлено в архіві В. Сімовича.

Листування І. Панькевича з В. Сімовичем припадає на “ужгородський” та “празький” періоди життєдіяльності вченого. Листи з Ужгорода охоплюють 1930–1937 роки, а листи, що стосуються “празького” періоду, датовано 1941–1943 роками.

Тематика листів надзвичайно різноманітна. Це передусім проблеми української діалектології. Зокрема щодо вживання в науковій статті В. Сімовича назви “Закарпатська Україна” І. Панькевич радив писати або “Закарпаття”, або просто “П[ідкарпатська] Русь” [Лист від 17.11.1930 р.]; проте згодом сам просив В. Сімовича: “Наколи в моїй статті є ужитий термін “Закарпаття” вичеркніть і замініть на “Південне Підкарпаття”, бо цього терміну у нас не вільно уживати” [Лист від 13.01.1937 р.]. І. Панькевич у відповідь на лист В. Сімовича (із коректою статті) дав по-

¹ Листи І. Панькевича зберігаються в архівній частині фонду Василя Сімовича під робочою назвою Е Арх. Панькевич І. (епістолярний архів). Зараз триває впорядкування цього фонду.

яснення стосовно заміток до форм **peku, stryku* — вони “тепер не існують за винятком “*reku*” в долині ужанській, яка вживається в значенні “кажу” вставного [Лист від 20.11.1931 р.]. 1937 року І. Панькевич повідомляв про те, що веде “тяжку коректу своєї діалектології Підкарпаття”, переживає тяжкі змагання за нашу мову у школах [Лист від 07.06.1937 р.].

На сторінках листів учені обговорювали також питання, пов’язані з історичними мовними пам’ятками. “Радив би я, — писав І. Панькевич, — для безпеки поробити мікрофотографії з важніших наших пам’яток та післати на захід. Теж і Українське Видавництво повинно обсилати всі доступні європейські бібліотеки” [Лист від 05.10.1943 р.]. В. Сімович, очевидно, підтримав пропозиції колеги, про що свідчать слова подяки І. Панькевича (у цьому ж таки листі) за те, що В. Сімович полагодив справу повернення тисячі крон за видатки, пов’язані з фільмуванням рукопису Пандектів, і повідомив про закінчення роботи над ним (як відомо, рукопис і досі не видано). Із цього ж листа дізнаємося, що І. Панькевич почав “акцію збирання покрайніх записів на церковних книгах з галицьких карпатських сторін при допомозі [...] музеїв”. Такі відомості були потрібні вченому для написання історії карпатських говорів [там само]. Результатом цієї роботи стало видання “Покрайніх записок на підкарпатських церковних книгах” (у двох частинах) у Науковому збірнику товариства “Просвіта” в Ужгороді; окремі відбитки з автографами автор надіслав і В. Сімовичеві.

В одному з листів І. Панькевич висловив свої міркування щодо постаті М. Лучкая. Він не міг погодитися, що Іван Бережанин — це Лучкай, як про це писали в одній із публікацій. “Я цим питанням займався основно і маю готову розвідку. Іван Бережанін то Іван Фогорашій, автор угорсько-руської граматики. В цім пересвідчує мене це, що Лучкай в р. 1827 не був у Відні” [Лист від 31.07.1930 р.]. 1931 року в Ужгороді І. Панькевич видав окрему розвідку під назвою “Хто був Іван Бережанин — Михайло Лучкай — чи Іван Фогарашій?”; відбитка статті є в архіві В. Сімовича (окрема брошура на 23 сторінки). М. Дольницька в “Новій бібліографії праць Івана Панькевича” не згадує про існування відбитки. Дослідниця зазначає, що цю статтю опубліковано в Науковому Збірнику товариства “Просвіта” в Ужгороді, серед редакторів якого був й сам І. Панькевич [Дольницька 2002: 14]. Можливо, назване окреме видання — це лише персональна копія для В. Сімовича.

Із листів довідуємося, що, перебуваючи у Празі, І. Панькевич цікавився і питаннями українського літературознавства, зокрема того, що писали про І. Франка як критика, про зміну його світогляду в 1876–1877

роках. “Хотів би дати статтю про Франка як критика цих часів до Праць Історико-філологічного Товариства” [Лист від 22.11.1941 р.]. Припускаємо, що цієї статті І. Панькевича ще не видано, оскільки її не має в бібліографії його праць. Свідченням того, що І. Панькевич справді серйозно цікавився постаттю І. Франка, є низка його статей: “Іван Франко і Закарпаття” (Львів, 1926), “Ще до питання рішального впливу на характер Івана Франка в 1874–1876-их роках” (Краків, 1942), “До джерел “Панських жартів” Івана Франка” (Прага, 1951), “Іван Франко і закарпатські українці” (Пряшів, 1957) [див.: Дольницька 2002].

І. Панькевич завжди виявляв значне зацікавлення українськими виданнями, зокрема публікаціями НТШ. У листі В. Сімовича від 22.11.1941 р. дослідник написав про своє бажання поповнити бібліотеку “красною” літературою останніх двох десятиліть і запитував, чи є “ще що тепер у Ваших книгарнях?” У цьому ж листі йдеться й про те, що “українська, російська та польська книга тепер для нас замкнена. Як удержатися у лютім времені?” Тому просив В. Сімовича надіслати йому кілька дуже потрібних книжок: “Смеречинський. Нарис української синтакси. 2. Гунський-Ковальов. Історія форм української мови. 3. Ізюмов. Правописний словник” [Лист від 22.11.1941 р.].

В одному з листів І. Панькевич погодився на прохання В. Сімовича публікувати рецензії на книжки та статті в Записках НТШ, серед яких “статті із діалектології словацької, що мають відношення і до нашої; статті відносно бойківсько-лемківських та гуцульських говорів; намагання навести нові погляди відносно перезвуку *o>i* Томська, а також Курашкевича” [Лист від 13.01.1937р.].

Із листів до В. Сімовича частково дізнаємося і про культурно-громадську діяльність І. Панькевича, який писав про свою участь у виданні часописів: “Мені доручено співробітничати в Мюнхенським Зюдостфоршунген, що його має видавати Інститут Гайдріха. Туди доручено мені написати історію українського правопису на всіх землях українських”. І. Панькевич шкодував, що не виходить часопис “Славія”, чехи мають один філологічний часопис, замість двох. Окрім цього, він повідомляв про свою участь у наукових гуртках: “Кружок лінгвістичний сходиться дальше, а теж і товариство для слов’янської філології (небіщика Вайнгарта). Я беру участь в другому, але у першому рідше буваю” [Лист від 05.10.1943 р.].

Цікавою, на наш погляд, є згадка І. Панькевича про Ореста Зілинського у листі від 05.10.1943 р.: “Учу в чеській гімназії німецького. Славних учнів не маємо, крім молодого Зілинського” [там само]. Про дружні стосунки,

які підтримував І. Зілінський (батько Ореста) та І. Панькевич, написав М. Мушинка у студії “Іван Зілінський (1879–1952): життя і наукова діяльність” [Мушинка 1994]. О. Зілінський став гідним продовжувачем свого батька і, як зазначено вище, долучився до укладання бібліографії І. Панькевича та до впорядкування “Словника закарпатського говору”.

Листи І. Панькевича до В. Сімовича підтверджують зацікавлення обох учених проблемами тогочасного українського мовознавства. Перебуваючи у Празі, І. Панькевич не переставав цікавитися подіями наукового життя України та інших регіонів.

Діалектологічна спадщина І. Панькевича, що зберігається в архіві В. Сімовича, охоплює тільки частину опублікованих праць. Наведімо лише найвагоміші з них. Це “Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей. Ч. 1: Звуки і морфологія” (Прага, 1938 р.); “Говір сіл ріки Руської був. Марамороша в Румунії” (Ужгород, 1934 р.); “Уваги до вияснення процесу ікавізму в українських південно-карпатських говорах” (Прага, 1942 р.) та ін. Питання історичної діалектології І. Панькевич розглядав вивчаючи пам’ятки історії мови, зокрема досліджуючи покрайні записи на підкарпатських церковних книгах, у праці “Українські молдавські грамоти в архіві в Брашові та Бистриці в Семигороді у збірці Грегора І. Точілеску”. Рецензуючи працю В. Сімовича “Грамматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці”, І. Панькевич, як добрий знавець народної розмовної мови, висловив деякі зауваження щодо “обласної вимови” м’яких приголосних [с], [з], [ц] у словах *світ*, *звір*, *сміх*: “Є околиці і на великій Україні, і на Закарпатті, де м’якість тих шелестівок або дуже незначна, або її зовсім не чути. Через те не можна говорити, що то вимова московська. Для того й пишеться *світ*, *звір*, *сміх*, а не *сьвіт*, *сьміх*, *зьвір*, бо се поява обласна” [Панькевич 1923: 379]. Учений застерігав щодо вживання “провінціалізмів”, а тому писав: “Письменницька мова і її грамматика — то не збір найрізноманітніших діалектичних явищ, але повний усталений розвиток нашого язика як під звуковим, так і формальним оглядом. [...] Для того письменна мова і консервативніша від говірної, для якої діалектичні впливи приступніші” [Панькевич 1923: 381].

Найвагомішим здобутком І. Панькевича в царині діалектології є те, що він уперше почав цілісно вивчати українські говори південно-карпатської групи; хоча спочатку “думав обмежитися на політичну Підкарпатську Русь, но відтак розширився плян на цілу етнографічно-язикову українську область, не минаючи й островів. [...] від 1922 р. від сіл Ужанська Верховина, дальше Верховина Бережанська; Мараморош

долішній. Від 1926 р. почав розширяти свої екскурсії і на Словаччину” [Панькевич 1938: 11]. І. Панькевич розглянув проблеми заселення південнокарпатської області українським населенням та його стосунки з чужим етнічним елементом, а також проблемами діалектологічного розподілу українських говорів Підкарпатської Русі й суміжних областей. Детально вивчивши фонетичні та морфологічні особливості говорів цієї групи, порівнявши їх із трьома гірськими галицькими говорами, він указав на їхню “майже цілковиту схожість, а то передовсім говорів західно-карпатських в ширшій змислі цього слова, а також східно-карпатських” [там само: 395]. Свої висновки дослідник порівняв із висновками І. Зілинського та О. Соболевського. “Саме Зілинський відносно карпатських говорів каже..., що вони побіч деяких прикмет, спільних з говорами наддністрянськими, виказують цілу низку спільних прикмет з говорами східно-українськими, хоч тепер не мають з ними ніякого безпосереднього зв’язку” [там само]. І. Зілинський уважав, що “більше світла на можливий колишній зв’язок карпатських говорів із говорами східно-українськими могло би кинути докладне прослідження досі цілком незнаної мови численних українських островів у Басарабії та в самій Молдавії, які я зазначив на карті на підставі праць: Prof. dr. Gustav Weigand [...]; Л.С. Берг [...]” [Зілинський 1933: 9–10].

І. Панькевич наголошував, що паралельні морфологічні явища південнокарпатських говорів та південно-західної групи українських говорів свідчать про тісний мовний зв’язок. “Відмінності морфологічні, які не появляються в групі південно-західній на північ від Карпат, старалися ми пояснити попередньо при порівнянні з говорами північно-карпатськими, а ці відмінності або виростили наслідком впливів говорів словацько-польських, або виростили на ґрунті своїм наслідком перехрещування з іншими формами” [Панькевич 1938: 398]. Дослідник подав зразки говірки, список сіл, із яких походять записи “в землеписному порядку від сходу на захід”. Про вагоме значення праці І. Панькевича “Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей” І. Зілинський у статті “Мова закарпатських українців” писав: “Закарпаття — це надзвичайно цікавий з кожного погляду заповідник, який, завдяки своєму донедавна тяжко доступному географічному положенню, зберіг у самому серці Середньої Європи багато дуже вартісної матеріальної та духовної старовини” [цит за: Мушинка 1994: 36]. Саме цим питанням присвячена ще одна праця І. Панькевича, що з автографом автора зберігається в архіві В. Сімовича, — “Говір сіл ріки Рускої був. Марамороша в Румунії” (відбитка з Наукового Збірника товариства “Просвіта” в Ужгороді, 1934 р.).

У статті автор навів важливі для сучасної діалектології дані про те, що села долини ріки Рускої належать до найстаршої української колонізації в Марамороші, що підтверджують документи; детальний аналіз цих говорів може пояснити зв'язок із говорами галицько-буковинськими і з говорами південнокарпатських околиць Сигота й далі “був. Полудневого Марамороша” [Панькевич 1934: 2]. Ще одним доказом, що на цій території проживали українці, учений уважав етнографічні особливості: “Нинішнє українське населення відрізняється від найближчого гуцульського передовсім своєю ношею, котра не подобає зовсім до цієї, котру носить сусіднє населення румунське або українське околиці Сигота й долишнього Марамороша. [...] Серед населення ще зберігаються подекуди старинні обряди та звичаї, котрі теперішня економічна скрута сильно вкорочує і причиняється до їх скорого згинання: *частини* (від *частувати*, *честувати*) — викуплення похрещених дітей; свадьба, похорон, народження, празники” [там само: 3–4]. І. Панькевич убачав значення досліджень рушанського говору в тому, що цей говір, з одного боку, дає нам змогу реконструювати історію гуцульських говірок, а з іншого — допомагає виявити зв'язок між говорами північнокарпатськими (Буковина) та українськими говорами Бессарабії й Поділля, показує зв'язок між говорами долишньомарамороськими й буковинськими, отже, показує напрям переселення предків долишньомараморошан із Буковини [там само: 30].

Досліджуючи покрайні записки на південнокарпатських церковних книгах, І. Панькевич виявив, що епіграфічні матеріали надзвичайно цінні для вивчення історії наших говорів і порівняно з іншими літературними пам'ятками зберегли місцеві риси, адже авторами цих пам'яток були переважно місцеві люди, які вільно виражали свої думки, а не притримувалися готових зразків, як ті, хто просто переписував текст. Учений висловив надзвичайно важливу й цікаву, на наш погляд, думку: “Було б дуже бажаним, щоби такі покрайні записи зібрати зі всіх церков, особливо зі Словачини, та доповнити ще з долів Підкарпатської Руси, а тоді можна буде приступити до опрацювання історичної діалектології наших південно-карпатських говорів” [Панькевич 1932: 8].

Аналіз матеріалів з архіву Василя Сімовича, пов'язаних із постаттю Івана Панькевича, відкриває для сучасних і майбутніх дослідників маловідомі сторінки життєдіяльності цього видатного діалектолога першої половини ХХ ст. Листування видатних учених засвідчує, що обидва посправжньому вболівали за долю української мови та науки, прикладали чимало зусиль для її утвердження.

ЛІТЕРАТУРА

- Гриценко 2000 — Гриценко П. Панькевич Іван // Українська мова: Енциклопедія. — Київ, 2000. — С. 421.
- Дольницька 1992 — Дольницька М. Наукові праці Івана Панькевича в його рукописному архіві // Дукля. — 1992. — № 6. — С. 25–28.
- Дольницька 2002 — Дольницька М. Нова бібліографія праць Івана Панькевича: Додаток до збірника “Іван Панькевич і питання літературної мови”. — Пряшів, 2002.
- Зілинський 1933 — Зілинський І. Карта українських говорів з поясненнями. — Варшава, 1933.
- Мушинка 1992 — Мушинка М. Іван Панькевич і Пряшівщина // Дукля. — 1992. — № 6. — С. 28.
- Мушинка 1994 — Мушинка М. Іван Зілинський (1879–1952): життя і наукова діяльність // Збірник пам’яті Івана Зілинського (1879–1952): Спроба реконструкції втраченого ювілейного збірника з 1939 р. — Нью-Йорк, 1994.
- Панькевич 1923 — Панькевич І. Др. Василь Сімович. Граматика Української мови: Друге видання. Липськ, 1921 // Літературно-науковий вісник. — Львів, 1923. — Р. XXII. — Книга VII. — С. 379–381.
- Панькевич 1932 — Панькевич І. Покрайні записи на підкарпатських церковних книгах. Часть II // Науковий Збірник товариства “Просвіта” в Ужгороді р. XII, 1932. — 36 с.
- Панькевич 1934 — Панькевич І. Говір сіл ріки Рускої був. Марамороша в Румунії: Відбитка з Х р. “Наукового Збірника” товариства “Просвіта” в Ужгороді: Друк. о.о. Василіан, 1934.
- Панькевич 1938 — Панькевич І. Українські говори підкарпатської Руси і суміжних областей. З приложенням 5 діялектологічних мап. Частина I. Звучання і морфологія. — Прага, 1938.

SUMMARY

This article analyzes the research and creative relationship of I. Pan'kevych and V. Simovych based on the epistolary and research materials available in the archives of V. Simovych at the Research Library of the Iurii Fed'kovych Chernivtsi National University. Materials found in the correspondence incorporate: questions with respect to dialectology, issues on the language of historical oeuvres, information about well-known linguists and literary scholars such as M. Luchkay, I. Franko, as well as facts regarding publications of research articles, books, and collections of the Shevchenko Scientific Society. The dialectological legacy of I. Pan'kevych is represented in the V. Simovych's archives by seven works, dedicated mostly to the Southern Carpathian dialect. In these works, I. Pan'kevych presents integral approaches to the study of the sub-dialects of this group.

УДК 929:811.161.2'28(470)

Ірина Магрицька
Луганськ

Подвижник донської діалектології — Олексій Миртов

Oleksii Myrtov as a Devotee of the Dialectology of Don

Олексія Миртова небезпідставно називають “донським Далем”. За його високий талант, об’єктивність у розв’язанні будь-яких поставлених наукових завдань, невтомність на педагогічній та науковій нивах зараховуємо його до когорти видатних постатей ХХ століття. На жаль, його ім’я в Україні маловідоме, проте внесок О. Миртова в українську науку, зокрема в діалектологію, неоціненний. Його праці, присвячені прикордонним російсько-українським говіркам, сьогодні раритетні, а “Донским словарем” [ДС], якщо поталанить його відшукати, дуже важко користуватися, адже його опублікували 1929 року на газетному папері і жодного разу не перевидавали.

Відомості про дослідника і його творчий доробок довго обмежувалися даними енциклопедичних джерел [Булахов ІІ: 87–90; УМ: 315]. Нещодавно інформаційна ситуація змінилася, з’явилася розвідка професора Ростовського університету (Росія) В. Дегтярьова [Дегтярев 2001], у якій, зокрема, подано деякі факти біографії О. Миртова, що хоча б частково проливає світло на неординарну постать ученого.

У статті ставимо перед собою скромне завдання ознайомити український науковий загал з Олексієм Миртовим — особистістю і діалектоло-

гом, простежити логіку його наукових висновків і спробувати з'ясувати причини трагізму долі вченого. Біографічні дані наводимо за найповнішими сьогодні відомостями — студією В. Дегтярьова [Дегтярев 2001].

Олексій Василькович Миртов (1886–1966) за документами росіянин, родом із Симбірська, із багатодітної релігійної сім'ї вчителя гімназії. Історико-філологічну освіту здобув у Санкт-Петербурзі. Його вчителями були Ф. Фортунатов, І. Бодуен де Куртене, О. Шахматов. Уже під час навчання він виявив неабиякий хист до мов. Відомо, що володів німецькою та французькою мовами, знав польську, болгарську, чеську, українську й білоруську, вивчав англійську і тюркські мови. Університет закінчив із дипломом I ступеня і званням кандидата наук, що дало змогу викладати історію російської мови, сучасний правопис і методику у столичній гімназії і Смольному інституті.

Від початку трудової біографії О. Миртов зарекомендував себе як високий професіонал і творча особистість; він видавав затверджені Міністерством освіти численні навчальні й методичні посібники з дисциплін, які викладав. Молодий мовознавець, маючи тонке відчуття мови і прогресивне мислення, полемізував на сторінках наукових видань із Яковом Гротом із приводу майбутнього російського правопису. О. Миртов у своїх доказах орієнтувався на російську художню класику, розмовно-літературну мову, авторитетні дослідження відомих учених-русистів. Упадає в око неупередженість Миртова-полеміста і глибоке знання історії мови, а також його патріотична громадська позиція, що виявилася в безкомпромісній боротьбі за чистоту російського правопису і вилучення з нього німецьких елементів (гротівський правопис він назвав “правописом, узаконеним вимовою петроградських німців”).

Питаннями правопису О. Миртов цікавився й пізніше, під час викладацької та наукової діяльності.

Від 1917 року починається “ростовський період” життя вченого, найплідніший у його творчій біографії. На думку В. Дегтярьова, переїзд О. Миртова з Петрограда в Область Війська Донського зумовлений не голодом, а політичними мотивами, а саме переміщенням “білих” — спочатку в Новочеркаськ (1919), а потім у Краснодар. Очевидно, шляхетне виховання, віра в Бога і високий рівень освіти не дозволили йому стати на бік тих, хто здійснив Жовтневий переворот.

У Краснодарі (до приходу “червоних”) він працював директором учительського Інституту, згодом повернувся в Новочеркаськ, де обіймав посаду директора гімназії. Від 1920 року працював на посаді професора кафедри методики та історії російської мови Новочеркаського

педагогічного інституту. Упродовж 1921–1923 років був деканом літературно-історичного факультету. 1924 року, після того як директивні органи закрили Новочеркаський інститут, О. Миртова разом із тими викладачами і студентами, які “погодилися з новою політичною системою”, перевели до Донського університету. 1925 року цей заклад було перейменовано на Північно-Кавказький держуніверситет, О. Миртов став доцентом кафедри педагогіки педагогічного факультету. Від 1924 року він співпрацював із робфаком у м. Сталіне (нині — м. Донецьк), де викладав російську літературу. Від 1926 року читав курси сучасної російської мови, російської діалектології та методики російської мови на лінгвістичному факультеті Північно-Кавказького держуніверситету, а 1927 року розробив і впровадив у навчальний процес новий предмет — “Вступ до російської етнології та діалектології”.

Педагогічна діяльність О. Миртова невіддільна від методичної та наукової. Лише за 1925–1926 навчальний рік він опублікував 20 науково вартісних праць. Був талановитим педагогом та методистом. Його програми з вивчення різних дисциплін досі не втратили актуальності й можуть слугувати предметом спеціального аналізу.

Ще 1919 року, перебуваючи в Новочеркаську, О. Миртов був вражений багатством місцевого діалектного мовлення. Від того часу він настільки захопився діалектологією, що не міг від неї відірватися наступні 11 років, аж поки влада силоміць не відлучила його від цього.

Увагу вченого не міг не привернути факт поширення на Дону різнотипних за походженням і формальною структурою російських (козачих і некозачих) та українських говірок. Маючи намір розпочати серйозне діалектологічне й етнографічне дослідження краю, О. Миртов ознайомився з тогочасною літературою про донські говори. В огляді праць [Миртов 1926: 4–6] він констатував, що про цю діалектну групу є тільки розрізнені відомості на зразок праць Соловйова та Калмикова, у яких навіть запропоноване членування донських говорів не підтверджують жодні мовні факти. О. Миртова хвилювало те, що нібито серйозна Московська діалектологічна комісія 1915 року у складі вчених М. Дурнова, Д. Ушакова, Соколова, завданням якої було визначити, хто — великороси чи українці — населяє Донську область, так і не спромоглася розв’язати цього питання, неправильно окресливши кордони української та російської мов на лінгвістичній карті. О. Миртов назвав 4 станиці, які помилково були визначені як україномовні, і 7 сіл, а також увесь Міллерівський район, які представники Комісії безпідставно віднесли до російськомовних.

Учений також висловлював жаль із того приводу, що про донські говори в “Русской диалектологии” академіка Карського (1924) сказано лише кілька дуже сумнівних слів. О. Миртов зазначив, що після 1897 року (часу, коли О. Соболевський в “Опыте русской диалектологии” нарікав на мізерність наукової інформації про донські говори) стан дослідження цього регіону не змінився на краще. Він підкреслював, що працювати в цьому напрямі треба якнайшвидше, оскільки міська культура, книга, літературна мова швидко й масово проникають у село, нівелюючи народні говори. Для О. Миртова найактуальнішим завданням ростовського періоду стала фіксація особливостей автентичного мовлення [там само: 6].

1919 року вчений розпочав етнографічне й діалектологічне дослідження козачих поселень колишньої Області Війська Донського. У передмові до “Донского словаря”, який став результатом цієї титанічної роботи, він описав процес збирання матеріалу. Розраховуючи передовсім на власні сили, О. Миртов (здебільшого пішки, часом — на конях і волах) подолав усю територію області — від Борисоглебська до Азова радіусом 45 км, обстежив козачі поселення на Дону та його притоках, спілкувався з місцевими мешканцями всюди, де була нагода — у поїздах, на пароплавах тощо, записував від них цікаві слова й вирази. Бувало, що в деяких населених пунктах О. Миртов жив упродовж кількох місяців. Згодом авторові “Донского словаря” почали допомагати його студенти й учителі сільських шкіл. Для них 1926 року дослідник уклав спеціальну діалектологічну анкету, що містила запитання з лексики, фонетики та граматики “головним чином із метою розмежування поселень із російською та українською мовою” [Миртов 1929^a]. Розіславши 2500 примірників, він отримав 1300 відповідей. О. Миртов орієнтував тих, хто відповідав на запитання анкети, якомога точніше відтворювати фонетичний образ обстежуваної території, що позитивно відбилося на характерові записів. Дослідник опрацьовував також твори донських письменників, місцеві газети й журнали, історичні, краєзнавчі й етнографічні джерела.

Словник О. Миртова диференційованого типу, у словниковій статті автор подав семантику слова, часто варіативну в різних місцевостях; ареал функціонування; фіксацію слів у друкованих джерелах; поширення у різних мовах — українській (знак У), білоруській (Б), татарській (Т) та російських діалектах; часто ілюстративний матеріал подано у вигляді зв’язних текстів.

Дослідник відзначив, що загальна кількість наведених у Словникові слів — 7000; указуючи на їхні зв’язки з іншими мовами, він зауважував, що лише 500 із них не зафіксовані за межами Донської області (отже,

є регіоналізмами), 300–350 слів мають татарське походження і близько 2000 слів (33–35% від загальної кількості) зареєстровані також у словниках української мови. У передмові до Словника О. Миртов навів типові для російських козачих говорів мовні явища, зумовлені українським впливом: змішування у — в, усічені дієслівні форми, тверді губні в кінці слів, відсутність *ф* тощо.

На відміну від попередників, які зафіксовані в Донській області слова кваліфікували як загальнодонські, О. Миртов обов’язково перевіряв межі їхнього поширення, а загальнодонськими вважав лише ті, які зафіксовані щонайменше в 10–15 н.п. Такі слова у Словнику він подавав із зірочкою, напр.: *гамузом**. Із лінгвогеографічного погляду “Донской словарь” — цінне джерело інформації.

Хоча, починаючи досліджувати донські говірки, учений планував вивчити тільки російську мову козаків (до словника ввійшли матеріали саме російських козачих говірок), під час польових спостережень його увагу привертали й українські говірки, матеріал із яких О. Миртов також ретельно записував і опрацьовував. Це дало йому підстави в подальшому досить точно визначити кордони російської та української мов.

Основоположник донської діалектології, О. Миртов не обмежувався збиранням екзотичної лексики, а вивчав ці говори систематично й ґрунтовно, особливо його увагу привертали проблеми фонетики. Серед праць, присвячених цьому діалектному масивові, — “Казачьи говоры” (два видання) [Миртов 1926], “Качество предударного гласного как типовой признак донских говоров” [Миртов 1928^a], “К истории консонантизма донских диалектов” [Миртов 1928^b], “Программа обследования русских говорів Северного Кавказа” [Миртов 1928^b], “К вопросу о палатализации заднеязычных в донских говорах” [Миртов 1928^г], “Три изоглоссы донских говорів” [Миртов 1929^б], “Украинцы на Дону” [Миртов 1930], “Східна межа української мови” [Миртов 1931]. У них Олексій Василькович намагався встановити межі поширення російських козачих і українських говірок. Після проведення Перепису населення 1926 року, який, здавалося б, мав полегшити працю вченого, виникло багато сумнівних питань. Дослідники Донського краю виявили, що дані цього перепису (а також двох попередніх) щодо національної ідентифікації мешканців краю неточні. Науковці дійшли висновку, що єдиний шлях отримати надійну інформацію — лінгвістично обстежити ці території. Досвідченого фахівця-діалектолога О. Миртова керівництво Інституту культури уповноважило укласти діалектологічну карту території Донської області.

Кілька років скрупульозної праці затратив учений, щоби довести, що відомі на той час діалектологічні карти, зокрема П. Чубинського, К. Михальчука (1871), Л. Нідерле (1909), Д. Зеленіна (1913), Д. Ганцова (1923), Московської діалектологічної комісії (1915), необґрунтовано окреслюють українсько-російську межу: здебільшого вони значно звужували сферу поширення української мови на користь російської і часто визначали мовні кордони за адміністративним членуванням.

Згадаймо, щоб визначити межі поширення російських та українських говорів, О. Миртов розіслав анкету в усі населені пункти Донської області й із кожного населеного пункту сподівався отримати кілька відповідей (від 5 до 15, а то й більше). У разі потреби анкетні відповіді перевіряли шляхом листування або живого спілкування з носіями говірок. Так про кожну говірку було отримано об'єктивну інформацію, яку зіставляли з уже відомими діалектологічними свідченнями, історичними довідками, підсумками переписів населення 1897 і 1926 років (ці свідчення були об'єктивніші, ніж 1920 року), а також із попередніми записами О. Миртова.

У монографії “Украинцы на Дону” О. Миртов детально проаналізував етнічний склад кожного округу Донської області. Інформацію подано з кожного села (станіці, хутора): автор визначив кількість дворів козаків (не українців), великоросів (не козаків, “іногородніх кацапів”), українців (малоросів, “хохлів”). Статистичний опис багатьох населених пунктів ілюструють зразки зв'язних діалектних текстів. Завершується схематичний аналіз кожного з донських округів загальними висновками щодо кількісного складу всіх етнічних груп у відсотках і картою, що підтверджує ці висновки. Зі знанням справи О. Миртов навів відомості про ступінь асиміляції українського населення російським. Уміщені в монографії авторські міркування засвідчують критичне ставлення О. Миртова до поширюваних на Північному Кавказі та Дону суджень про функціонування української мови. Зокрема він вступив у суперечку із завідувачем відділу перепису при Північно-Кавказькому крайовому статистичному управлінні О. Гозуловим, автором “Морфологии населения на Северном Кавказе” (1929): “Не навівши жодного факту, не посилаючись на жодне дослідження, шановний автор, говорячи про **всіх** українців нашого краю, стверджує: “Хоч іще більшість українців (56, 8%) досі вважає рідною мовою українську, *не підлягає сумніву* [тут і далі виділення О. Миртова. — *І.М.*], що значна частина тих, хто вважає своєю рідною мовою українську, *насправді не володіє цією мовою як звичайною розмовною. Ту своєрідну суміш діалектів, якою спілкується українське населення краю, навряд чи можна назвати українською мовою*”. Ця до-

сить поширена думка була б цінною, якби була перевірена й підтверджена фактами. Наше спеціальне вивчення мови донських українців наштовхує на іншу думку: українці майже завжди зберігають свою мову, вона є основною в їхньому родинному і хуторському житті, й у всіх випадках культурного спілкування донські українці використовують спотворену російську мову. Саме ця обставина, очевидно, і вводить в оману мало-підготовлених спостерігачів і соціальних працівників, які стикаються з селянством в позадомашній обстановці” [Миртов 1930: 17].

У кінці праці “Украинцы на Дону” О. Миртов подав карту всієї Донської області, на якій окреслено східну межу української мови, що узагальнює проведені дослідження, для зіставлення своїх висновків із попередніми визначеннями меж поширення говорів О. Миртов подав також кордон, який провела на карті Московська діалектологічна комісія. На карті О. Миртова бачимо, що вчений значно більшу кількість поселень уважав україномовними.

Достовірність аргументів О. Миртова дає змогу стверджувати, що діалектологічну науку він творив “чистими руками”, не піддаючись кон’юнктурним впливам того часу і будучи широко переконаним у правильності своїх висновків. Викладаючи в університеті діалектологічні дисципліни, він навчав студентів методики лінгвогеографії, ознайомлював їх не тільки з російськими, а й з українськими та білоруськими діалектами, учив розглядати мовні факти крізь призму їхнього походження. Підкреслював зв’язок діалектології з етнологією та етнографією, акцентував на причинах відмінностей діалектів східнослов’янських мов і на російсько-українських мовних зв’язках на Дону. О. Миртов стояв біля джерел етнолінгвістики. 1928 року його обрали членом Діалектологічної комісії Академії наук СРСР (що засвідчує його визнання як науковця), а звання професора він отримав не в Ростові, а вже в Пермі.

В Олексія Миртова було багато планів щодо вивчення мовної політики на Кавказі, українсько-російських мовних зв’язків на Дону та Кубані. Але у травні 1930 року трапилося те, що зробило ці плани нездійсненними.

Професор В. Дегтярьов, опрацювавши фонди держархіву Ростовської області, виявив, що в 1930-х роках в університеті було проведено політичну акцію, яку спочатку назвали “переглядом”, а потім “розглядом” професорських і педагогічних кадрів. На його думку, це була “чистка” кадрів під гаслом пролетаризації університету. На публічних зборах, де були присутні наукові співробітники, студенти і службовці кафедри педагогіки, викладачі звітували про свої ідейно-політичні погляди, просили вибачення за свою поведінку, відрікалися від минулого, а збори

вирішували залишити чи звільнити викладача. О. Миртов звітував на тлі загального злорадного цькування: його запитували, чи був він сином священика, чому 1917 року переїхав із Петрограда до Донської області, чи брав участь в організації учительського з'їзду у станиці Урюпінській, чому його, а не когось іншого, залучив Донський уряд до співпраці, чому до революції він часто відвідував театр, а тепер не відвідує, чому студенти по кілька разів складають йому заліки і т. ін. А звинувачували О. Миртова в контрреволюційній діяльності, у співпраці з “білим рухом”, в участі у вчительському з'їзді 1918 року, де його обрали до президії. Були й звинувачувальні виступи студентів. Тільки професор Рождественський відгукнувся про колегу позитивно. Принижений учений мусив виправдовуватися за свої політичні “помилки”, а про наукову діяльність не сказав жодного слова, відчуваючи упереджений настрій публіки та здогадуючись про справжню мету проведення зборів. До того ж, один зі “співробітників” цинічно заявив, що праця Миртова не читав і не знає їхньої цінності, але готовий обговорити його політичні погляди.

Звіт О. Миртова оцінили негативно. Рішення зборів — рекомендувати звільнити вченого з університету (голосували: “за” — 100, “проти” — 70). Тільки після вироку він звернувся до комісії “огляду” із заявою, де пояснював зміст і результати своїх досліджень за останні 10 років про мову й побут козацтва, про походження українських сімей на Дону та російсько-українські мовні зв'язки і просив залишити його в університеті: “Зараз стільки роботи, стільки планів, що буквально бракує часу на будь-яке особисте життя. Прошу вас, ураховуючи все це, винести таке рішення, щоби воно дало мені впевненість і нові сили в моїй роботі” [цит. за: Дегтярев 2001: 29].

Очевидно, учений навіть не припускав, що саме така діяльність є істинною причиною його звільнення. Сьогодні маємо вірогідну інформацію про тогочасні українські реалії: саме ті, хто був активістом “українізації” 20-х років минулого століття, у 1929–1930 рр. поплатився за свою активність не тільки роботою, а й життям. В Україні таких було чимало.

Діалектологічні праці О. Миртова переконливо довели вагому частку українства в етнічній картині Донської (тепер Ростовської) області. Ні до, ні після Миртова нічого подібного в російській науці ніхто не робив. Найаргументованішою з цього погляду була праця “Українцы на Дону”, яку було опубліковано якраз напередодні інспірованого “огляду” кадрів.

На жаль, В. Дегтярьов не подав відомостей про результати “огляду” інших викладачів кафедри педагогіки. Із його статті відомо тільки те, що

репресій зазнав О. Миртов — справжній учений і невтомний трудівник. Університет утратив у його особі цілий перспективний напрям.

Згодом О. Миртов продовжив свою діалектологічну діяльність уже в Пермі, досліджуючи уральські говори.

Ще донедавна в Ростовському університеті знали про нього лише зі скупих анкетних даних бібліографічного відділу та із праці “Очерки истории Ростовского университета” (1959) тогочасного ректора РДУ С. Білозерова. У цій книжці вміщено “декларацію” групи наукових співробітників педфаку із закликом звільнитися від реакційних, віруючих, аполітичних учених, тих, хто “маскує” свої погляди (до них було зараховано й О. Миртова). В. Дегтярьов повернув ім’я Олексія Миртова до історії Ростовського університету. Настав час повернути його і в українську діалектологію.

ЛІТЕРАТУРА І ДЖЕРЕЛА

- Булахов — Булахов М.Г. Восточнославянские языковеды: Библиографический словарь: В 3-х т. — Минск, 1978.
- Дегтярев 2001 — Дегтярев В.И. А.В. Миртов — педагог, методист и диалектолог: Несколько страниц научной биографии // Филологический вестник Ростовского госуниверситета. — 2001. — № 2. — С. 24–30.
- Миртов 1929^a — Миртов А.В., Бузук П.А. Анкета для изучения особенностей великорусских и украинских говоров Северо-Кавказского края. — Краснодар, 1929. — 18 с.
- ДС — Миртов А.В. Донской словарь: Материалы к изучению лексики донских казаков. — Ростов-на-Дону, 1929.
- Миртов 1926 — Миртов А.В. Казачьи говоры. — Ростов-на-Дону, 1926. — 32 с.
- Миртов 1928^a — Миртов А.В. Качество предударного гласного как типовой признак донских говоров // Сборник статей по вопросам культуры. — Ростов-на-Дону, 1928. — С. 151–200.
- Миртов 1928^b — Миртов А.В. К истории консонантизма донских диалектов // Известия Северо-Кавказского университета. — 1928. — Т. 1. — С. 119–157.
- Миртов 1928^b — Миртов А.В. Программа обследования русских говоров Северного Кавказа // Краеведение на Северном Кавказе. — 1928. — № 1–2. — С. 166–171.
- Миртов 1928^c — Миртов А.В. К вопросу о палатализации заднеязычных в донских говорах // Краеведение на Северном Кавказе. — 1928. — № 3–4. — С. 38–43.
- Миртов 1931 — Миртов О.В. Східна межа української мови // На мовознавчому фронті. — Кн. 1. — Київ, 1931. — С. 100–115.
- Миртов 1929^b — Миртов А.В. Три изоглоссы донских говоров // Краеведение на Северном Кавказе. — 1929. — № 1–2. — С. 43–49.
- Миртов 1930 — Миртов А.В. Украинцы на Дону. — Ростов-на-Дону, 1930. — 72 с.
- УМ — Українська мова: Енциклопедія. — Київ, 2000.

SUMMARY

The article deals with the Rostov period of the life and activities of Oleksii Mirtov (1886–1966), a prominent dialectologist. Mirtov's works are devoted to the analysis of the language of Ukrainian and Russian Cossacks of the Don region. In the article, the author attempts to outline the reasons of Mirtov's dramatic fate and provides evidence that the scholar had been a victim of political repression of the 1930ies.

УДК 929:8(477.51)

Тетяна Тищенко
Умань

ЗВЕНИГОРОДЩИНА В ЖИТТІ І ТВОРЧОСТІ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО

*The Role of Zvenyhorodshchyna
in the Life and Works of Ahatanhel Kryms'kyi*

Агатангел Юхимович Кримський — видатний учений, непересічна й багатогранна постать. Його феномен неодноразово ставав предметом досліджень багатьох науковців: як сходознавець цікавив М. Веркальця [Веркалець 1997], як історик — К. Гурницького [Гурницький 1980], як письменник — Н. Поляруш [Поляруш 1989], як етнограф — П. По-пова [Попов 1961], як мовознавець — Ю. Шевельова [Шевельов 1962], як діалектолог — І. Матвіяса [Матвіяс 1971]. Про нього як про учителя, колегу, організатора науки в Україні сказали слово О. Пріцак [Пріцак 1993], Л. Матвєєва, Е. Циганкова [Матвєєва 1997], Н. Полонська-Василенко [Полонська-Василенко 1993], В. Хоменко, В. Німчук [Хоменко 1998; Німчук 2003]. Складний світ людини і письменника розглянула в монографії С. Павличко [Павличко 2000].

В українській діалектології А. Кримський відомий як автор численних діалектологічних розвідок: “До етнографії Полісся” (1895), “Филология и погодинская гипотеза” (1904), “Деякі непевні критерії для діалектологічної класифікації староруських рукописів” (1906), “Древнекиевский говор” (1907), “Украинская грамматика для учеников высших классов

гимназий и семинарий Приднєпровья” (1907), “Українська мова, звідки вона взялася і як розвивалася” (1922). Внеском у діалектологію є “Програма для збирання особливостей українських говорів”, яку А. Кримський підготував разом із К. Михальчуком. Багата на діалектні матеріали праця А. Кримського “Звенигородщина”, де об’єктом його етнографічних і діалектологічних спостережень стала рідна Черкащина.

До м. Звенигородки сім’я Кримських переїхала з Володимира-Великого 1871 року; малому Фанькові не було ще й року. Батько вчителював у недавно заснованому міському двокласному училищі — викладав географію та історію. Брак підручників спонукав Юхима Кримського до їх написання. У Звенигородці, куди він привіз друкарню, вийшли навчальні посібники з географії, мови, арифметики, що були “одобрені Ученим комітетом министерства народного просвещения” [Кримський V: 115]. Тогочасні зацікавлення учителя Ю. Кримського віддзеркалюють його видання — “Звенигородка”, “Повний провінційний календар-альманах”, “Моє слово добрим людям”, “Виплоди міського і земського самоврядування” та ін. 1880 року Юхим Кримський відкрив бібліотеку, яка вже “1898 року нараховувала 2636 томів і вважалась однією із значних книгозбірень України” [Хоменко 1998]. Виховання в такому середовищі дало змогу Агатангелові Кримському у трирічному віці вільно читати, а вже через два роки його віддали до міського двокласного училища, де він провчився п’ять років.

Від батька Агатангел Кримський успадкував правило: жодної години без книжки. “У Звенигородці я міг читати тільки крадькома, бо батько, шануючи мої очі, попросту одбирав у мене кожну книжку, яку я ладнався читати. В Острозі я, після такого постування, кинувся на книжки з жадобою” [Кримський V: 115]. Після науки в Острозькій протогімназії та II Київській гімназії його прийняли до київської колегії Павла Галагана, де він пристрасно опановував мови. Після закінчення Колегії А. Кримський вступив до Московського Лазарєвського Інституту сходознавства, але зв’язків зі Звенигородщиною не поривав.

Щоліта А. Кримський приїздить до Звенигородки. У листі до Б. Грінченка від 17–25 червня 1892 р. він писав: “Мені дуже любо було являтися на любительські спектаклі у Звенигородці в щонайпоганшому вбранні, не в чоботях, а в подраних пантофлях; це я робив на те, щоб обурити нашу провінціальну аристократію неприличністю своєю; щоб іще більше обурити всіх, я вдавався до брата в антрактах по-українськи, то по-французьки, останнє я робив на те, щоб показати, що я вмію не тільки

російської, ба, навіть ще аристократичнішої мови, а все-таки вкраїнську шаную більше, бо вона мужицька” [там само: 65].

У Звенигородці А. Кримський багато працював, особливо плідним був 1895 рік. “Тут, у Звенигородці, я за ціле літо тільки три рази ходив на проходку, та й то тільки через те, що вже далі була невидержка” [там само: 1845]. Звідси він веде жваве листування з І. Франком, Б. Грінченком, О. Огоновським, О. Кониським, О. Маковесом, В. Гнатюком, із видавцями В. Левицьким, О. Коваленком, Є. Чикаленком, зі своїм учителем П. Житецьким, учнем В. Гордлевським, із колегами.

У рідній Звенигородці хворобливий А. Кримський відчував приплив сил. “Приїхав додому — ладнався помирати, тільки ж зцілюще южне повітря погоїло трохи” [там само: 154]. “Восемь дней прошло, как я дома. Я весь проникнут необыкновенно мирным, безмятежным настроением, которое я назвал бы даже счастьем” (із листа 31.12.1903 р. до свого учителя В. Міллера з Лазаревського Інституту східних мов) [там само: 372]; у пізніших листах: “январ, який перебуду у Звенигородці, верне силу й здоров’я” (до Б. Грінченка 17.12.1907 р.) [там само: 405]; “Зараз мені дуже добре. Живу щасливо, оточений любов’ю, здоровий, багато працюю задля науки” (до В. Гордецького 7.01.1908 р.) [Кримський V: 407].

Звенигородщина приваблювала дослідника, який виявляв особливий інтерес до своєї “малої батьківщини”. На початку XX ст. А. Кримський запланував видати друком “Звенигородщину”. Однак роботу над нею довелося відкласти, учений заходився писати історичну граматику української мови. Та матеріальна й духовна культура “малої батьківщини” притягувала, вона залишалася “для етнографічної та лінгвістичної науки *terra incognita*”, і вчений вирішив систематично узятися за її студіювання, “надто ж позанотовувати те, чому загрожує забуття” [Кримський 1928: VII].

1918 рік знаменував для А. Кримського переїзд із Москви до Києва, у творчому плані — повернення до “Звенигородщини”. За задумом, вона мала складатися із трьох частин: “частина перша — це опис селянського буття-життя, селянського побуту, з його обрядами й звичаями, чи то за важливих моментів родинних, чи то за важливих днів або тижнів народного календаря; друга частина — то звенигородський фольклор з його казками, оповіданнями й історичними переказами... Пісні необрядові; третя частина — лінгвістична: словник живої народної мови на Звенигородщині” [там само]. У 20-х роках А. Кримський знайомиться із Софією Терещенко, яка 1922 року заснувала у Звенигородці краєзнавчий музей. Вона передала Агатангелові Юхимовичу для “Звенигородщини” свої численні записи (“Сватання”, “Весілля в селі Попівці”, “Жнива” та

ін.). На зміну переломним двадцятим рокам прийшли репресивні тридцяті. Хмари згущувалися й над головою А. Кримського. “Звенигородщина” хоч уже була у друкарні, але так і не вийшла друком.

На початку 30-х років поступово закрили більшість установ, які започаткував А. Кримський.¹ Владі, яка почала показувати справжнє обличчя, А. Кримський був непотрібний, його знання та авторитет в науковому світі ставали небезпечними. Учений повернувся до Звенигородки, ледь животіючи. У листі до В. Вернадського 18.10. 1930 р. він писав: “Не життя, а суцільний сором, який поглиблюється свідомістю, що через місяць буде ще гірше, через два — ще гірше, через три — все гірше й гірше, і так — без кінця” [Матвеєва 1997: 131]. Від 1930 до 1938 р. “його не друкують і згадують хіба що у викривальному тоні, хоча він продовжує рахуватися на службі в університеті” [Павличко 2000: 38], перебуває в полі зору академічної науки. У краєзнавчому музеї м. Звенигородки зберігаються відрядження А. Кримського до м. Звенигородки Київської області для наукової роботи. Перше — від 23.05.1931 р., за яким А. Кримського згідно з постановою Президії Соціально-економічного відділу ВУАН із 17.05.1931 р. відряджають до м. Звенигородки для фольклорно-діалектологічних занять. ВУАН просить представників місцевої влади всіляко допомагати акад. Кримському під час виконання покладеного на нього академічного доручення. Друге посвідчення про відрядження від 4 липня 1934 р. видане дійсному членові Всеукраїнської Академії Наук академікові А. Кримському.

Наприкінці 1930-х про А. Кримського “згадують” в Інституті мовознавства: перебування у Звенигородці зараховують як наукове відрядження; тоді ж почали прикріпляти до нього аспірантів [Павличко 2000: 39]. 1940 року йому присвоїли звання “заслуженого діяча науки, у тому ж році удостоївся іншої високоцінної нагороди — ордена Трудового Червоного прапора” [Кримський 1991]; у січні на державному рівні відзначали сімдесятилітній ювілей академіка. “Після давніх ювілеїв Грушевського та Багалія це був перший такий пишний ювілей академіка. За дорученням уряду Кримський виїжджає до Львова, щоб

¹ “Упродовж 20-х років Кримський керував чотирма установами відділу [історико-філологічного відділу Академії. — Т.Т.]: Комісією для складання словника живої мови; Інститутом наукової мови, який постав із правописно-термінологічної комісії; кабінетом арабо-іранської філології; Гебраїстичною історико-археографічною комісією. Крім того, як глава відділу, Кримський редагував його “Записки”, візував до друку всі його видання” [Павличко 2000: 29].

продемонструвати інтелігенції Західної України, як радянська влада шанує старих учених” [Павличко 2000: 39].

На початку червня 1941 року А. Кримський, як і щороку, виїхав до Звенигородки. Під опікою хатньої робітниці і прийомного сина оздоровлювався після інсульту. 20 липня до академіка Агатангела Кримського “приїхали агенти НКВС і примусили його виїхати до Саратова, куди вже евакуювали Академію. Насправді Кримського було заарештовано. Йому інкримінували багатолітню антирадянську діяльність, зв’язки з Петлюрою та Винниченком, редагування “націоналістичного” російсько-українського словника, зв’язки із закордоном, участь в організації та керівництві СБУ та ін. Його повезли до Харкова, там допитали. [...] 14.08.1941 р. Кримського визнали винним у тому, що він був ідеологом українських націоналістів і проводив антирадянську діяльність” [Павличко 2000: 39–40]. У вкрай виснаженому стані 30 жовтня 1941 року А. Кримський прибув до Кустанайської в’язниці, де 25 січня 1942 року помер.

Звенигородчани шанують пам’ять свого земляка. Одну з центральних вулиць міста, на якій проживала родина Кримських, названо на честь академіка. У краєзнавчому музеї м. Звенигородки є окрема кімната, у якій зберігають особисті речі А. Кримського, архівні матеріали, сигнальний примірник книги “Звенигородщина, Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного” із правками автора. На жаль, музею А. Кримського дотепер у місті немає. 1991 року в Києві було створено Інститут сходознавства імені А. Кримського. Двічі керівництво Інституту організовувало у Звенигородці читання, присвячені А. Кримському. Будинок, у якому мешкали Кримські у Звенигородці, передали Інститутові. Керівництво Інституту прийняло, на наш погляд, дивне рішення — зруйнувати будинок А. Кримського і на його місці спорудити новий. Нині старий будинок знесено, а новий так і залишився недобудованим і почав розвалюватися.

Постать академіка Агатангела Кримського — одна зі знакових в українській культурі, зокрема в мовознавстві, тому видається, що створення музею у Звенигородці має стати справою не тільки сходознавців.

ЛІТЕРАТУРА

Веркалець 1997 — Веркалець М.М. Художня та науково-публіцистична орієнтація А. Кримського у контексті літературного і культурного процесу

- України 2-ї половини XIX – початку XX ст.: Дис. ... доктора філол. наук. – Київ, 1997.
- Гурницький 1980 — Гурницький К. А.Е. Крымский. – Москва, 1980.
- Кримський 1928 — Кримський А. Звенигородщина з погляду етнографічного та діалектологічного. – Ч. 1. – Київ, 1928. – 434 с.
- Кримський 1973 — Кримський А. Твори: У 5-ти т. – Т. 5 – Кн. 1. – Київ, 1973.
- Кримський 1991 — Кримський А. Автобіографія // Шевченків край. – 1991. – 8 січня.
- Матвєєва 1997 — Матвєєва Л.В., Циганкова Е.Г. А.Ю. Кримський — неодмінний секретар Всеукраїнської Академії наук: Вибране листування. – Київ, 1997.
- Матвіяс 1971 — Матвіяс І.Г. Питання української діалектології в працях А.Ю. Кримського // Мовознавство. – 1971. – № 1. – С. 13–18.
- Німчук 2003 — Голгофа Агатангела Кримського (до 60-річчя від дня трагічної смерті) // Українська мова. – 2003. – № 4. – С. 23–36.
- Павличко 2000 — Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: Складний світ Агатангела Кримського. – Київ, 2000.
- Полонська-Василенко 1993 — Полонська-Василенко Н.Д. Українська Академія Наук: Нарис історії. – Київ, 1993.
- Поляруш 1989 — Поляруш Н.С. Художественное творчество А. Крымского в контексте развития украинской литературы начала XX века: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Київ, 1989.
- Попов 1961 — Попов П. А.Ю. Кримський як дослідник народної поетичної творчості // Народна творчість та етнографія. – 1961. – № 3. – С. 7–11.
- Прицак 1993 — Прицак О. Про А. Кримського у 120-і роковини народження // Східний світ. – 1993. – Ч.1.
- Хоменко 1998 — Хоменко В. На освітній ниві: До 160-річчя від дня народження А.Ю. Кримського // Думка. – 1998. – 9 квітня.
- Шевельов 1962 — Шевельов Ю. Покоління 20-х років в українському мовознавстві // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – 1962. – Т. СХХІІІ. – С. 309–322.

SUMMARY

In this article, the role of the region of Zvenyhorodshchyna in the life and works of Ahatanhel Kryms'kyi is examined. The study discusses the ways in which the prominent linguist's compatriots commemorate him.

УДК 811.161.2'28

Оксана Івасюк
Чернівці

“ДІАЛЕКТОЛОГІЧНІ АРГУМЕНТИ” У ПРАЦЯХ ОЛЕКСАНДРА КОЛЕССИ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

*“Dialectological arguments” in the Works
of Oleksandr Kolessa on the History of Ukrainian*

Олександр Колесса — український мовознавець, літературознавець, поет, політичний діяч, один із засновників і кількарічний ректор Українського Вільного Університету. Його праці “Століте обновленої українсько-руської літератури (1798–1898)” (Львів, 1898), “Погляд на сучасний стан історичних розслідувань українсько-руської літератури: Найдавніший період” (Львів, 1901) та інші мали значний вплив на розвиток літературознавчої думки. О. Колесса також автор праць з історії української мови: “Лаврівські пергаментові листки з XII–XIII в.” (Львів, 1903), “Погляд на історію української мови” (Прага, 1924).

Народився 24 квітня 1867 року у с. Сопіт Сколівського повіту (тепер — Львівська обл.) у родині священика. Рід, із якого походив майбутній науковець, відзначався активною культурно-просвітньою діяльністю. Старший брат Іван — збирач українських народних пісень, етнограф, молодший — Філарет — відомий фольклорист, музикознавець.

1888 року О. Колесса закінчив Стрийську гімназію, вступив спочатку на теологічний факультет Львівського університету, через кілька місяців перейшов на філософський, “займався головно руською і словянською

фільольогією, слухаючи викладів Ом. Огоновськго, А. Каліни, Р. Пілята” [Хроніка 1900: 67]. Період навчання відзначався активною науковою та політичною діяльністю. 1889 року він написав слова до пісні “Шалійте, шалійте, скажені кати”, яка через рік стала гімном української прогресивної молоді, її виконували також на Східній Україні. 1890 року написав статтю “Перестрій руських читалень на підставі зміни статута “Просвіти”, яка водночас із його публічним виступом в Коломиї, спонукала до реорганізації товариства із просвітнього в просвітньо-економічне.

Кілька семестрів О. Колесса навчався в Чернівецькому університеті, де слухав лекції С. Смаль-Стоцького, І. Калужняцького. Пізніше, у Віденському університеті, на семінарі І. Ягича він отримав потужний імпульс до досліджень історії української мови; про це писав 9.03.1894 року в листі до В. Щурата: “...Мій перший дебют на полі лінгвістичному, [...] не лишень не зробив фіаска, — але з’єднав мені з боку Ягича і Пастернака “похвалевства” — яких би я безперечно не здобув собі літературно-історичною працею” [Колесса 1894].

О. Колесса отримав габілітацію в Чернівецькому університеті. Відкрита лекція з української мови відбулася 9 лютого 1895 року, про неї схвально відгукнулася навіть преса москвофільського спрямування: “Доктор Колесса — людина молода, яка добивається майбутньої слави чесною працею. Як людина праці та науки, є д-р Колесса лагідного поведження і тішився до тепер у всіх щирою симпатією” [БВ]. Від жовтня 1895 року Олександр Колесса як приватний доцент розпочав виклади у Львівському університеті, а від 1898 року став надзвичайним професором руської мови і літератури.

Упродовж 1899 року Олександр Колесса здійснив кілька наукових подорожей, які стали початком його студій з історії української мови та діалектології. Про результати цих наукових експедицій він повідомив на засіданні Наукового товариства ім. Шевченка [див.: Хроніка 1900]. Зі звіту довідуємося, що на Закарпатті дослідник віднайшов стародруки та рукописні книги, надзвичайно цінні матеріали з історії української мови, які зберігаються в Ужгородській єпископській бібліотеці та бібліотеках Василіанських монастирів. Згодом опублікував дослідження про віднайдену пам’ятку української писемності “Ужгородський “Полу-ставъ” у пергамінівій рукописи XIV в.”. Ця стаття увійшла до ювілейного збірника НТШ на честь 50-річчя заснування [Колесса 1925]. Аналізуючи мовні особливості пам’ятки, учений звернув увагу й на їхні діалектні риси: “Ужгородська рукопись Півуставу була переписана на Закарпаттю із київського або близького до Києва первовзору, який не переховався

до наших часів. З київського первовзору походить значна частина давньої церковнослов'янської основи та староукраїнської редакції в мові й графіці пам'ятника, — а в змісті згадана релігійна та народно-церковна традиція. Закарпатські переписувачі, що походили правдоподібно із Марамарощини — внесли до пам'ятника легку льокальну діалектичну закраску його мови” [Колесса 1925: 58].

Вивчаючи джерела до історії української мови, 1899 року Олександр Колесса працював також в архівах Києва, Москви, Петербурга, Вільнюса, усебічно досліджуючи рукописні пам'ятки XI–XV ст. Виважений підхід ученого до наукових проблем, його жертвність у пошуках ще не виявлених та не досліджених джерел, свідчень становлення й утвердження української мови, усе ж таки було помічене й винагороджене. 27 березня 1902 року Міністерство просвіти призначило його “членом центральної комісії у Відні для зберігання пам'ятників старини, як консерватора для українських архівних матеріалів” [Колесса].

Працюючи у Василянських бібліотеках та архівах, учений відкрив ще кілька важливих для української науки пам'яток: “Лаврівські Пергамінові Листки” (XII–XIII ст.) та “Городиські пергамінові листки” (цей самий період). Однак ці наукові здобутки незаслужено залишилися в “тіні” його популярності як політичного діяча та публіциста. Хоч, очевидно, для австрійського уряду саме вони стали однією з підстав продовжити (на п'ять років) його повноваження архіваріуса 1907 року.

1923 року у Празі побачила світ праця Олександра Колесси “Південно-волинське Городище і городиські рукописні пам'ятники XII–XVI вв.”. О. Колесса шкодував, що значна кількість різноманітних справ не дала змоги завершити праці над Городиським Євангелієм раніше. В опублікованому дослідженні вчений описав обставини віднайдення рукописів часів волинського князя Володимира Васильовича, який був відомий своєю освіченістю: “Книг, які він [князь. — *О.І.*] придбав, казав переписати або і “сам списав”, вчислено 47 (у тім 12 книг Прольогів і 12 книг Міней), окрім невідомого числа книг, які він дав до церкви в Більську” [Колесса 1923: 4–5]. Автор схарактеризував також стан вивчення і збереження рукописів, наголошуючи, що пошуки подібних пам'яток мають бути значно масштабнішими, адже саме такі матеріали дали б змогу створити ґрунтовні наукові дослідження з історії української мови та діалектології: “Взагалі, розслід наших старинних пам'ятників у зв'язи з тими осідками, де вони були написані, або, коли сего докладно не знаємо, хоч вказівки на те, висновані вісток про місце, де пам'ятники ті переховувалися, — може дати важливі висліди для староукраїнської діалектології та

трівку основу до поділу наших старинних пам'ятників на територіальні групи” [там само: 11]. У висновках до праці “Південно-волинське городище і городиські рукописні пам'ятники XII–XVI вв.” О. Колесса коротко окреслив діалектні особливості досліджуваної пам'ятки.

1907 року від округів Тереховля, Чортків, Микулинці Олександра Колессу було обрано послом до австрійського парламенту, а 1911 року посольський мандат йому було вручено вдруге, “так що був членом австрійського парламенту аж до розвалу Австрії р. 1918 — а того ж року став членом Української Національної Ради” [Колесса].

Одна зі сторінок суспільної діяльності Олександра Колесси пов'язана з історією одного з українських вищих навчальних закладів — Українського вільного університету (УВУ), заснованого у Відні Союзом вільних журналістів і письменників. У дискусіях про шлях розвитку Університету О. Колесса очолював групу тих, хто обстоював розвиток Університету на західно-європейських зразках, ця концепція, зрештою, здобула перемогу [Наріжний 1942: 119; ЕУ IX: 3418]. Олександр Колесса став першим ректором Університету, а датою заснування вважають 17.01.1921 р. — день інавгурації. Після офіційних переговорів із прем'єром Чехо-Словаччини, УВУ перенесено до Праги, університет отримав фінансове забезпечення від чехо-словацького уряду і можливість користуватися аудиторіями і кабінетами Карлового університету [ЕУ IX: 3419]. 23.10.1921 р. тут відбулася інавгурація. Серйозна підготовка до організації УВУ мала позитивні результати: університет підготував багатьох кваліфікованих спеціалістів; окрім педагогічної діяльності, створення оригінальних програм із багатьох дисциплін, викладачі УВУ активно займалися наукою, брали участь у наукових з'їздах, конференціях, міжнародних конгресах (упродовж 1924–1931 років — 28 конгресів і з'їздів).

Інавгураційну доповідь О. Колесси “Погляд на історію української мови від XI до XX віку” надрукували у віснику “Український університет у Празі в роках 1921–1922” (Прага, 1924). Уже на початку промови О. Колесса зазначив, що “історію живої народної мови можемо приблизно пізнати на основі розсліду й порівняння сучасних її діалектів і говорів з їх слідами в письменських пам'ятниках” [Колесса 1924: 7]. Ця концепція дослідника — результат вагомих наукових пошуків. О. Колесса наголошував, що розмовна мова поступово “скристалізовувалася” в органічну єдність, водночас відбувалося її “здіференціювання” на діалекти (це відповідає сучасному термінові “наріччя”), говори і говірки. Групуєчи пам'ятки української мови за століттями, учений принагідно порушив питання окремішності української мови та її взаємозв'язків з іншими

слов’янськими мовами. Важливими у проблемі становлення українських діалектів Олександр Колесса вважав такі чинники: “а) давнє угрупованнє та пізнійше перегрупованнє старих українських племен та міграція пізнійших етнічних груп; б) сусідство із сторонніми етнічними групами; в) фізичні прикмети відповідних діялектам частин української землі, на яких розміщені діялекти та говори” [Колесса 1924: 21–22]. Аналіз писемних пам’яток дав підстави науковцеві стверджувати, що вже від XI сторіччя сформувалися дві головні групи говорів та діалектів — північно-західна і південно-східна. Окрему увагу О. Колесса зосередив на фонетичних особливостях північно-західної території, зазначаючи, що характерні для говорів цього мовного обширу явища поширювалися на південь і південний схід. Підставою для таких узагальнень учений уважав інтермедій Якова Гаватовича й вірші із трагедії “Христос Пасхон” 1630 року.

О. Колесса, аналізуючи південно-східну групу говорів (канівсько-полтавський, північночернігівський, харківсько-слобідський), які склали основу літературної мови, зазначав, що ці “піддіялекти” збагтили мову творів визначних майстрів слова, зокрема Г. Квітки-Основ’яненка, Марка Вовчка, О. Олеся; у творах, С. Руданського, М. Коцюбинського виявляємо елементи чорноморсько-кубанського, подільського говорів.

Думки Олександра Колесси щодо історії формування української мови — це погляди науковця, який створював принципи та методи сучасної історичної діалектології.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

- ЕУ — Енциклопедія Українознавства / За ред. В. Кубійовича. — Париж — Нью-Йорк, 1955–1995.
- Колесса — Колесса О. Автобіографія // Památník národního písemnictví. Fond O. Kolessy, krab.1.
- Колесса 1894 — О. Колесса до В. Щурата: Лист від 09. 03. 1894 / Зберігається в Рукописному відділі Наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України: ф. 206, п. 14.
- Колесса 1923 — Колесса О. Південно-волинське городище і городиські рукописні пам’ятники XII–XVI в. — Прага, 1923.
- Колесса 1924 — Колесса О. Погляд на історію української мови [Інавгураційний виклад, виголошений в Українському В. Університеті в Празі дня 23 жовтня 1921]. — Прага, 1924. — 43 с.
- Колесса 1925 — Колесса О. Ужгородський “Полуста́в” у пергамінівій рукописи XIV в. — Прага, 1925.
- Наріжний 1942 — Наріжний Є. Українська еміграція. — Прага, 1942.

БВ — Хроніка Буковински Вѣдомости — Хроніка // Буковински Вѣдомости. — Чернівці. — 1895. — № 4.

Хроніка 1900 — Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка. — Львів, 1900.

SUMMARY

The article discusses the unknown works of Oleksandr Kolessa on the history of Ukrainian. His views on the functioning of various dialects are analyzed. In this article, the author states that due to the efforts of Kolessa, the “Lavriis’ki perhaminovi lystky” from the 12th–13th centuries and the “Horodys’ki perhaminovi lystky” were discovered. His study “An outlook of the history of Ukrainian” (1924) is a seminal work that analyzes dialects, sub-dialects and their influence on the development of the language of Ukrainian writers.

УДК 811.161.2(092)

Юрій Піпаш

Ужгород

ПРО НАУКОВУ ЛАБОРАТОРІЮ МИКОЛИ ГРИЦАКА, АБО ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ ДО НАУКИ

*About the Research Laboratory of Mykola Hrytsak:
a Thorny Path Towards Scholarship*

Ще за життя Миколу Грицака (1908–1979) оцінювали по-різному: одні вважали його даром Божим, інші — диваком, цебто фанатом (уважав метою свого життя — укласти й видати словник, якому не було б аналогів у світі!), деякі — легендою. Напевне, рацію мали всі. Хоча, як нам видається, про Миколу Грицака як про людину й лексикографа широкому колу прихильників й опонентів відомо доволі мало.

Народився він 18 грудня 1908 року в родині середняків, виходець із невеликого, мальовничого і, як відомо, старовинного села Росішка Рахівського району, що на Закарпатській Гуцульщині. Із дитячих років був усебічно обдарованим і талановитим. Це помітив і його перший учитель, котрий порадив батькові продовжити навчання сина після закінчення народної школи, бо “Миколка має Божий дар, тож може бути гарним учителем, інженером чи дохтором”. Прислухавшись до добрих порад, батьки скерували хлопця до “горожанської” школи в сусіднє село (нині селище міського типу) Великий Бичків, а потім — в Ужгородську учительську препарандію (семінарію). Після першої зустрічі-співбесіди директор семінарії отець Августин Волошин (майбутній Президент

Карпатської України) був приємно вражений: абітурієнт, виявивши глибокі знання з різних галузей, назвав майже двадцять синонімів до слова “кукурудза”...

Успішно закінчивши семінарію та склавши необхідні іспити, Микола Грицак став учителем “горожанської” школи; аж до одержання диплома словесника на філологічному факультеті Ужгородського університету (1951 р.) викладав природознавство, фізику і хімію. Працював у Буштині, Севлюші (тепер — м. Виноградів), а згодом і найдовше — у Великому Бичкові.

Після війни організував і очолив Рахівський окружний відділ освіти, потім знову керував Великобичківською “горожанкою”, далі — гімназією, а невдовзі — середньою школою. Закінчивши університет (заочно) 1951 року, обіймав посади інспектора райвно, директора Великобичківської, Солотвинської середньої та Росішківської вищої шкіл, а від 1962 року — викладача, старшого викладача, а згодом — доцента Ужгородського університету (до виходу на пенсію 1974 року).

Лекцій із лексикології, лексикографії та діалектології Микола Грицак не слухав, книг та посібників не читав. І ніхто в ті часи не навчав його, як правильно записувати, збирати, оформляти й систематизувати діалектний матеріал. Прогалини з питань історії, теорії, методики і практики діалектології Микола Грицак самостійно і глибоко надолужив упродовж одного (1946) року під час навчання в Ужгородському державному університеті.

Усе розпочинав самотужки, стихійно, по-аматорськи. Властиво, тоді лексика й не була його метою. Як нам відомо, Микола Грицак, навчаючись у старших класах народної школи, почав записувати матеріал, який мав фольклорно-етнографічний характер і зміст, — баяння, вірування, заклинання та інше, а згодом — пісні, казки, легенди, приповідки, прислів'я тощо. Перші записи М. Грицак зробив з уст рідної матері. І очевидно, що саме матір надихнула його, плекала любов до слова і спонукала записувати слова. Вона була прекрасним оповідачем, неординарною цилітською, захоплювалася природою — рослинами, квітами, травинками і корінцями, називала їх тільки здрібнілими й пестливими гуцульськими милозвучними і співучими назвами. Її слова линули, наче пісня, а пісні не могли не вразити дитячої душі Миколки, не проникнути до його серця. Це чарівне й незабутнє назавжди вкорінилося в дитячій пам'яті.

Помітившивши семантичну безмежність і безконечність слів, М. Грицак-учень дійшов думки записувати, а пізніше — і пояснювати відмінності між синонімами, антонімами, паронімами. Спочатку нотував

слова в учнівських зошитах. І першим задумом, утіленим у життя, був “Словарець” рідної Росішки, який автор теж записав з уст своєї матері. Це був перелік слів без будь-яких пояснень і тлумачень. “Словарець” був укладений в алфавітному порядку і містив понад 3 тисячі лексем.

Згодом, коли Микола Грицак вступив до “горожанки” у с. Великий Бичків (тут навчалися не тільки вихідці з Бичківського та Рахівського округів, а й із Тячівщини та з румунської Мараморощини — території, яку заселяли етнічні русини-українці), почув безліч нових і невідомих слів, які намагався пояснити. І тоді вирішив фіксувати кожну лексему чи словосполучення на окремій картці. Картки М. Грицак спочатку робив із грубуватого і цупкого паперу, а потім — зі звичайного, нарізаного переважно з учнівського зошита (5x4 см). Картки він використовував не тільки для занотовування слів, а й для літературних чи описових тлумачень та ілюстрацій у вигляді текстів (спочатку часто без тлумачення), узятих із народних пісень чи із творів інших фольклорних жанрів.

Початок 20-х років минулого століття був вельми багатим на події і насправді переломним у житті, формуванні та зростанні Миколи Грицака як лексикографа. Важливий вплив на нього мав оригінальний журнал “Наш рідний край”, який своїм коштом від 1922 року почав видавати у м. Тячеві відомий закарпатський педагог і письменник Олександр Маркуш (1891–1971). Від перших чисел М. Грицак став його читачем і дописувачем. У цьому часописі він публікував фольклорні та етнографічні записи, а пізніше — і перші лексикографічні спроби та власні вірші (М. Грицак був прекрасним поетом, автором близько чотирьох десятків ліричних віршів). Та найцікавіше, що в цьому часописі він прочитав передрук звернення професора Ужгородської гімназії д-ра Івана Панькевича “до вчителства й інтелігенції краю” збирати матеріали до словника. Це звернення-заклик Микола Грицак сприйняв як таке, що стосується його особисто. Він дуже хотів зустрітися й познайомитися з д-ром Панькевичем. Така нагода трапилася 1925 року, коли він, студент Ужгородській семінарії, побачив Професора неподалік від гімназії. М. Грицак зупинив його, схвильовано скоромовкою повідомив ученого, що вже кілька років записує лексику і зібрав тисячі лексем із Рахівського і Тячівського округів. Проте Іван Панькевич, поспішаючи, тільки встиг кинути зацікавленому й наполегливому студентові раду-фразу: “Продовжуй, хлопче, далі записувати слова та інші матеріали і пояснюй їх!” Відтоді М. Грицак бачив перед собою чітку мету та надійну перспективу, це надихало й додавало сил на подальшу плідну роботу.

На наступному етапі роботи Микола Грицак запровадив свою систему укладання записаних карток в алфавітному порядку і тематично, указуючи галузь функціонування (виробнича, побутова, сільськогосподарська, вівчарська, хліборобська, лісорубська; назви грибів, ягід, фруктів, їжі, напоїв, фауни, флори, посуду та ін.). Укласти й систематизувати картки М. Грицак доручав дружині і двом синам. Іншої роботи з картками дослідник не довіряв нікому.

Микола Грицак щодня і щогодини упродовж майже п'ятдесяти п'яти років фанатично виконував цю важку й відповідальну для нього роботу — у всіх районах Закарпаття записував лексику. До речі, його робочий день тривав по 14–18 годин, здебільшого без вихідних і відпусток. Своїх поглядів на Слово М. Грицак ніколи не змінював, працював заради здійснення поставленої перед собою мети — укласти найбільший у світі Словник говорів Закарпатської області. Зауважмо, що він дуже любив гумор і жарти, кохався в пісні та музиці. За це М. Грицака шанували всі: учні і студенти, молоді й дорослі, учительство і громадськість. І ще одна цікава деталь із практики роботи Миколи Грицака: він майже не користувався питальниками та програмами і ніколи їх не укладав. Дослідник із цього приводу мав свою оригінальну думку. По-перше, він уважав, що питальники дещо ускладнюють системну й тематичну роботу, а по-друге, він був проти того, щоб хтось інший заповнював програми без його участі, себто мав підстави (беручи до уваги величезний досвід цієї титанічної праці) довіряти не всім респондентам. Якщо М. Грицак хотів доповнити картотеку матеріалами, наприклад сільськогосподарської лексики, то фіксував її безпосередньо від фахівців цієї галузі, лісорубську лексику записував у лісопунктах, лісництвах, на лісорубських ділянках, місцях лісоспуску та лісосплаву, лісорозробки, на меблевих комбінатах і фабриках, вівчарську лексику — на пасовиськах і полонинах тощо.

У своїй практиці Микола Грицак керувався ще одним перевіреним, але насправді неписаним правилом-аксіомою: якщо записував від інформатора те чи інше слово, уважав його достовірним (за звучанням і змістом), якщо фіксував його в мовленні трьох носіїв говору; якщо матеріал надходив від респондентів, він, не перевірявши особисто, не включав його до свого реєстру.

Про самопожертву і фанатизм Миколи Грицака свідчить і така притаманна йому риса — уміння радіти, бути щасливим навіть у 50–60-річному віці від почутого й щойно записаного невідомого йому слова. Недарма кажуть, що радість людини від праці є найкращою і найвищою.

Зауважмо, що за 55 років праці Микола Грицак записав не менше як 1200000–130000 карток, серед яких — 350–400 тисяч реєстрових слів (за підрахунками М. Грицака). Картотека М. Грицака, а також кілька томів машинопису зберігаються в Інституті української мови НАН України.

Сказане вище — тільки окремі, одначе головні штрихи до образу М. Грицака-лексикографа.

Микола Грицак — автор низки інших машинописних словників, таких, як: “Ботанічна термінологія” (у співавторстві із професором-ботаніком В. Коментарем, обсягом понад 200 стор.); “Латинсько-український словник медичної номенклатури та народних методів лікування” (у співавторстві з доцентом-лікарем І. Коршинським, 55 стор.); “Латинсько-український словник номенклатури грибів” (майже 2500 назв, 180 стор.).

SUMMARY

The article describes Mykola Hrytsak's development as a lexicographer. It presents some major bibliographic moments; specifically his meeting with I. Pan'kevych. The author discusses the scholar's process of collecting materials for the Dialectological Dictionary of the Zakarpattia region and the creation of a card index of the most comprehensive dictionary of this region.

УДК 811.161.2'28'374

Анна Будзяк

Краків

СЛОВНИКИ ІВАНА ВАГИЛЕВИЧА ЯК ДЖЕРЕЛО ДІАЛЕКТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

*Ivan Vahylevych's Dictionaries
as Sources of Dialectology*

Іван Вагилевич — один із перших, хто намагався схарактеризувати українські діалекти [див.: Бевзенко 1991: 128]. Такі студії, як зазначає С. Бевзенко, “не становлять собою спеціальних діалектологічних розвідок”; деякі відомості про українські говори автори включали в різні праці етнографічно-географічного, історичного, мовознавчого (опис граматичної будови української мови) характеру [Бевзенко 1991: 128]. До таких праць І. Вагилевича належить “Grammatyka języka małoruskiego w Galicji” (Львів) [Вагилевич 1845], яка є фрагментом його великої рукописної роботи про українську мову, та етнографічні статті про бойків, лемків, гуцулів. Статтю про бойків уперше було надруковано 1841 року чеською мовою у Празі [Вагилевич 1841], а потім — аж 1978 року в Україні (варіант статті, перекладений із польського рукопису І. Вагилевича) [Вагилевич 1978]. Розвідку про лемків опублікували тільки 1965 року в Україні [Вагилевич 1965]; студію про гуцулів — чеською мовою у Празі в 1838–1939 рр. [Вагилевич 1838–1939], згодом її передрукували в кількох варіантах у польських, російських і чеських наукових часописах [Вагилевич 1838–

1939; Вагилевич 1842; Вагилевич 1844; Вагилевич 1855; Вагилевич 1858]. У передньому слові до “Grammatyki języka małopolskiego w Galicji” І. Вагилевич називав два наріччя української мови: галицьке й київське, межею яких є Серет і Буг. Писав також про третє — карпатське, але зазначив, що назву “наріччя” вжито лише умовно, бо в т.зв. карпатському наріччі наявні прикмети двох — галицького й київського діалектів, а різницю становлять тільки впливи сусідніх мов. Далі на семи сторінках учений перерахував явища, властиві кожному з наріч [Вагилевич 1845 I: XV–XXII]. У працях про бойків, лемків та гуцулів, окрім етнографічного матеріалу, І. Вагилевич подав фрагменти, у яких описав мову етнічних груп, що його цікавили. До кожної статті додав словничок цього говору, де зафіксував загальні назви, прізвища й топоніми. Цікавим матеріалом є також уплетені в текст діалектні слова — назви обрядів, міфічних постатей, одягу, страв і т.ін.

Проте це не весь внесок І. Вагилевича у збагачення опису українських діалектів. У рукописах залишається багато робіт цього автора, серед яких є й мовознавчі. Одна з частин згаданої вище рукописної праці про українську мову “Rozprawy o języku południoworuskim” — “Idyotykon” — словник українсько-німецько-латинський, який спочатку автор планував подати як словник української мови. Існують три варіанти цього словника: два зберігаються в Петербурзі, третій — у відділі рукописів Наукової бібліотеки ім. В. Стефаника у Львові.

У статті розглянемо матеріал третього варіанту Словника, що містить майже 4400 лексем. У короткому коментарі до Словника автор зазначив, що записав тільки “кореневі слова” та рідко вживані деривати. Щодо слів іншомовного походження наводив тільки ті, які не мають питомих відповідників. Слова, походження яких не вдалося встановити, мають позначку **, а застарілі — х. “Зірочкою” (*) І. Вагилевич позначив діалектні слова, до лексем, що мають невеликі ареали поширення, подав локалізацію. У Словнику під “зірочкою” подано 373 лексеми, крім цього – 227 лексем відзначено як бойківські, 106 — гуцульські, 53 — буковинські, 48 — лемківські, 36 — угорські, 32 — волинські, 24 — подільські, 17 — словацькі.

Нам ще не вдалося дослідити усього матеріалу, який І. Вагилевич уважав діалектним. У статті подаємо результати аналізу лексем, які в рукописному словникові автор зафіксував як лемківські, а також загальні назви, зафіксовані у словнику — додатку до етнографічної статті про лемків [Вагилевич 1965]. Написання зафіксованих у І. Вагилевича слів не дає змоги нам зробити фонетичного аналізу, також ми не можемо

також нічого сказати про морфологічні явища, бо дослідник подав тільки вихідні форми. У статті розглянемо тільки значення, які подав І. Вагилевич, і намагатимемося відшукати такі ж вокабули в інших лексикографічних працях. Значення, які подав учений, встановлюємо на підставі латинської і польської частин рукописного словника (автор інколи подавав польські та інші слов'янські відповідники). На цьому етапі праці над Словником не залучаємо німецьких відповідників, хоча маємо надію, що в майбутньому це дасть змогу уточнити значення деяких слів.¹

У додатку до етнографічної статті про лемків (далі — ЕС) зафіксовано 41 лексему, в українсько-німецько-латинському рукописному словникові (далі — РС) — 48 лексем із ремаркою “лемківське”. Усю лексику, зафіксовану у двох аналізованих словниках, можна поділити на такі групи: 1) лексеми, зафіксовані тільки в ЕС (15 лексем); 2) лексеми, зафіксовані в ЕС, і як лемківські у РС (10 лексем); 3) лексеми, зафіксовані тільки в РС з ремаркою “лемківське” (36 лексем); 4) лексеми, зафіксовані в ЕС і без ремарки “лемківське” в РС (17 лексем).

1. Лексеми, зафіксовані тільки в ЕС

1.1. Відзначено в інших словниках лемківських говірок:

банувати ‘журитися’ — *банувати* ‘bereuen, bedauern’ [ВхЛ: 389]; ‘тужити за кимось’ [ЛС: 6]; *банувати* ‘сумувати’ [КБ: 2]; *banuwaty(i), banowati(y)* ‘żałować, tęsknić’ [SŁ: 28; Stieber: k. 385]; *banuwaty* ‘тс.’ [Sz: 21; Tr: 115; RZ: 220]; ‘tęsknić, smucić się (po utracie kogoś, a także zwierzęcia)’ [RZ: 220]; *banowati* ‘нудьгувати, тужити’ [РП: 314]; пор. бойк.: *банувати* ‘тужити’ [Лесів: 414; AGB VI: k. 343]; ‘тс.’ [Грінч. I: 27]; як діал. [ЕСУМ I: 135; СУМ I: 102];

веце ‘більше’ — *веце* ‘mehr’ [ВхЛ: 397]; *веце* ‘більше’ [КБ: 8; Лесів: 415; ЛС: 8]; *duże* ‘wiele, dużo’, stopień wyższy *wece* [SŁ: 47]; *wece* ‘więcej’ [Stieber: k. 322];

газда ‘господар’ — *газда* ‘господар’ [КБ: 16; Лесів: 78, 417; ЛС: 8]; ‘муж, чоловік’; ‘гуменний у дворі (колись)’ [КБ: 16]; *gazda* ‘gospodarz, gazda’ [SŁ: 50]; ‘gospodarz’ [Sz: 29; Ź: 75; JR: 187; RZ: 237]; ‘maż’ [RZ: 237]; пор.: *газдынити* = газдынею бути [ВхЛ: 407]; пор.: [Грінч. I: 345; Жел. I: 167]; як діал. [ЕСУМ I: 450–451; СУМ II: 12];

¹ Переклад тлумачень латинською наводимо за працями “Латинсько-український словник” [Трофимук, Трофимук 2001], а також “Słownik łacińsko-polski” [Bobrowski 1905]. Українську частину словничка, що є додатком до етнографічної студії про лемків, подаємо за виданням (переклад із польської), що здійснив І. Красовський [див.: Вагилевич 1965].

гача (гачур) ‘жеребець’ — *гача* ‘Füllen, Fohlen’, *гачур* = кін мо҃одый, не выкрашенный [ВхЛ: 402]; *гача* ‘жереб’я, лоша’ [Лесів: 417]; ‘лоша’ [КБ: 13; ЛС: 10]; *гачур* ‘жеребець’ [КБ: 13; Лесів: 417]; ‘кінь мерин’ [КБ: 13]; *hača* ‘źrebię’ [Stieber: k. 102]; *hacza, haczur* ‘тс.’ [SŁ: 51]; *hačur* ‘większe źrebię’ [RZ: 238]; ‘жеребець’ [ПП: 315]; *haczurok* ‘źrebię mające co najmniej rok’, г.з. *haczurka* [Sz: 30]; *гачура* ‘велика лошиця’; *гачурик* ‘лошачок’; *гачурка* ‘лошичка’ [КБ: 13]; пор. бойк. [AGB I: к. 69]; пор.: [ЕСУМ I: 483];

глони ‘минулого року’ — *г҃юны, глони* = влоны ‘des vorigen Jahres’ [ВхЛ: 404], *влони (звони)* ‘торік’ [ЛС: 10]; *влоні, лони, ўлони* ‘минулого року, торік’ [КБ: 10, 42]; *łony* ‘zeszłego roku’ [SŁ: 78; Tr: 139; RZ: 259]; *hłony* ‘тс.’ [JR: 188]; *v łony* ‘w zeszłym roku’ [RZ: 259]; пор. бойк.: *vłony* [AGB VI: к. 229];

діл ‘невисока гора’ — заст. *dil* ‘góra dzieląca dwa potoki, dwie wsi’, ‘góra w ogóle’ [SŁ: 161]; пор.: *діл* ‘пасмо гір’, ‘крайне пасмо Карпат, що притикає до підгір’я’; ‘водорозділ’ [Он. I: 220];

лез ‘гірське пасовище’ — *ўазы (лазы)* = сїнокоси в гірських льісах [ВхЛ: 431]; *laz* ‘pole zarośnięte krzakami i młodymi drzewami, które trzeba wyciąć i spalić’(!); ‘polana w lesie (na równym terenie)’ [SŁ: 77]; ‘pole w lesie’ [SŁ: 77; RZ: 259]; пор.: [Жел. II: 396]; як діал. [СУМ IV: 436];

пінязь ‘гріш’ — *піняз, пінязи* ‘Geld’ [ВхЛ: 450]; *пінязі* ‘гроші’ [Лесів: 422]; *пінязы* ‘тс.’ [ЛС: 28]; *piniazi* ‘pieniądze’ [SŁ: 99; Stieber: k. 34; RZ: 277]; пор.: [ВхУг: 259; Грінч. III: 187; Жел. II: 653; ЕСУМ IV: 409];

фраїр ‘любовник’ — *фраир, фрайїр, фраєр* ‘Freier, Geliebter’ [ВхЛ: 477]; *фраїр* ‘той, що дружить з дівчиною’ [ЛС: 37]; *frajir* ‘kawaler’, ‘kochanek’, ‘kobieciarz’ [SŁ: 49]; ‘kawaler’ [Sz: 28]; *фрайїрка* ‘кохана дівчина’ [КБ: 86]; пор. бойк.: *фреїр* ‘людина легкої поведінки’, ‘жених’ [Лесів: 424]; пор.: [Грінч. IV: 379; Жел. III: 1030 (за Верхратським)];

хосен ‘користь’ — *хосен* ‘Nutzen’ [ВхЛ: 479]; ‘винагорода, користь’ [ЛС: 38]; ‘пожиток’; ‘збір меду’, ‘користь’, ‘заробіток’ [КБ: 87]; *chosen* ‘zysk, korzyść’ [SŁ: 36]; ‘korzyść’ [RZ: 226]; *chasen* ‘zysk, korzyść’ [Sz: 24]; пор.: [Грінч. IV: 411]; як діал. [СУМ XI: 132];

югас ‘вівчар’ — *югас* ‘Schafhirt, Schäfer’ [ВхЛ: 487]; ‘вівчар’ [КБ: 30; Лесів: 425]; ‘пастух, чабан (пасе вівці)’ [ЛС: 41]; *juhas* ‘pasterz owiec’ [SŁ: 62; Stieber: k. 116; Sz: 32; RZ: 246]; пор.: [AGB IV: к. 205; ЛАЗО: к. 208; Жел. III: 1109].

1.2. Виявлено в інших лексикографічних працях:

рунь ‘ліс на вершині’ — *рунь* ‘grüne Pflanzendecke’ [Жел. II: 843]; можливо, споріднене із *hruin* ‘pagórek’ [RZ: 241] чи *рунок* ‘ялиновий кущ’ [Он. II: 197].

1.3. Не виявлено в інших лексикографічних працях:

берчів ‘колиска’;

паплан ‘ковдра’, можливо, пов’язане з *rapołoma* ‘okrycie (płachta, płótno na trumnę’ [SH: 156]; *napołoma* ‘попона; ліжник’ [ЕСУМ IV: 284]; пор.: *ἡἀῖῃῃᾱ* ‘покривало’ [Срезн. II: 875].

2. Лексеми, зафіксовані в ЕС, і як лемківські в РС

2.1 Виявлено в інших словниках лемківських говірок:

драч ‘тернина, драчина’ ЕС, **драчъ** ‘dumus’ (‘густі зарості, тернистий чагарник’) РС — *drak*, *dračyna* ‘pędy jeżyny’ [RZ: 234]; *draczyna* ‘тс.’ [SŁ: 46]; *драчина* ‘берберис (Berberis)’; ‘ожина (Rubus fruticosus)’ [КБ: 20]; як діал.: *драч* ‘колючий чагарник’ [ЕСУМ II: 124];

кряк ‘корч’ ЕС, **крякъ** ‘virgultum’ (‘чагарник, зарості’; ‘хаща’; ‘гілка, відгілок’; ‘хмиз’) РС — *кряк* ‘Strauch’ [ВхЛ: 429]; ‘кущ’ [КБ: 38; ЛС: 21]; *kriak* ‘krzak, krzew’ [SŁ: 71; Sz: 36;]; *krjak* ‘krzak’ [RZ: 255; Ž: 80]; *кр’аковий* ‘тичний’ [КБ: 38]; пор.: [ВхУг: 248; Грінч. II: 316 (за ВхЛ)]; як діал. [ЕСУМ III: 115];

лем ‘лише, тільки’ ЕС, **лемъ** ‘li’ (лат. відповідника немає), **нем** РС — *лем* ‘nur’ [ВхЛ: 431]; *лем* ‘тільки’ [КБ: 41; Лесів: 420; ЛС: 21]; ‘але’ [ЛС: 21]; *lem* ‘tylko’ [SŁ: 77; Sz: 36; JR: 192]; *lem* ‘тс.’ [Stieber: k. 323; Sz: 36]; *net* ‘тс.’ [Sz: 36]; пор.: [ВхУг: 249; Грінч. II: 354; ЛАЗО: к. 117]; як діал. [ЕСУМ III: 219];

отчий ЕС, **отний** ‘paternus’ (‘батьківський’) РС — *отецъ* ‘батько’ [КБ: 55]; *oteć*, *utyc*, *voteć* ‘ojciec’ [RZ: 272]; *otec* ‘тс.’ [JR: 195]; *отчий* [ЕСУМ IV: 232]; *îdûîû* [Срезн. II: 827]; *отній* [Даль II: 724];

розпуття ЕС, **розпутье** ‘compitum’ (‘роздоріжжя’) РС — *Rosputia* ‘rozdroże’ (власна назва) [SŁ: 164]; пор.: *пут* ‘дорога в поле’ [Лесів: 423; ЛС: 31]; *put*, *put* ‘polna droga’ [SŁ: 110; Stieber: k. 212]; пор.: [Грінч. IV, 78; ЕСУМ IV: 642; Жел. II: 829];

яр ЕС, **яро** ‘ver-ris’ (‘весна’) РС — *яр* ‘весна’ [Лесів: 425; ЛС: 41]; *jar* ‘wiosna’ [SŁ: 60; JR: 189; RZ: 244]; *iar* ‘тс.’ [Stieber: k. 293]; пор.: *яр* [AGB VI: к. 303; ЛАЗО: к. 1; Пшепюрська: 74; Шило: 245; СУМ IX: 647]; *jaro* [SW II: 135].

2.2. Зафіксовано в інших словниках української мови:

ат ЕС, **ать** ‘ut’ (‘хай, нехай’) РС — *ат*, *ать* [Жел. I: 6 (за Вагилевичем)]; *аdû*, *аdû* [Срезн. I: 31–32]; *ат!* “для вираження нетерпіння, неудовольства” [Грінч. I: 11]. І. Вагилевич, фіксує слово в ЕС, наголошував на його архаїчності, зазначав, що в сучасних йому говірках уживають уже форму *няй*; пор.: *naj*, *n’aj* [Stieber: k. 381]; *naj*, *nej* ‘niech (tworzy tryb rozkazujący)’ [RZ: 266].

2.3. Не виявлено в інших словниках української мови:

обез'яна ‘мавпа’ фіксують ЕС і РС — пор.: *îââçüÿîâ* ‘мавпа’ [Срезн. II: 499];

цярити ‘*volutare*’ (‘котити, котитися, качатися, валятися’), ‘*tarzać*’ (‘валятися’) РС, **цярати** ‘терзати’ ЕС;

куцати ‘блювати’ ЕС, ‘*evomere*’ (‘виригати, випускати із себе, народжувати’) РС — можливо, споріднене з пол. *kusać* ‘сидіти навпочіпки’, пол. діал. *kusnij se; kusa usadzić* ‘сплатити dług naturze, wyporządzić się’ [SW: 617]; пор. також: *кучкачки* ‘присідати на ноги, на почіпки’ [ЛС: 21]; *кучки* ‘навколішках’, ‘навпочіпки’, ‘зігнувшись’, ‘навпочіпки і згорбившись’ [ЕСУМ III: 168].

3. Лексеми, зафіксовані тільки в РС з ремаркою “лемківське”

3.1. Зафіксовано у словниках лемківських говірок:

бакалія ‘*fomes*’ (‘горючий матеріал’) — *бакалія* ‘губка’ [Лесів: 415]; *baketyja* ‘hubka do krzesiwa’ [SŁ: 28]; ‘huba’ [Sz: 21]; *baketyja, veketyja, vakałyja* ‘huba na drzewie’ [RZ: 219]; пор. бойк.: *бакеля* ‘губка на буці’ [Лесів: 415]; *bakaleja* ‘тс.’ [AGB II: k. 87];

басамулка ‘*pason-taenia*’ (‘пов’язка, стрічка, стяжка’) — *басанунка* ‘стрічка’ [ЛС: 6]; *basamunka* ‘wstażka’, *basamanka* ‘wstażka do wieńca weselnego’, *basalunka* ‘wstażka do troków przy fartuchu, wiązana z tyłu, zwisająca nisko’ [SŁ: 29]; *басамонка, басамунка, басанунка* ‘крайка’ [ВхЛ: 390]; *басамонка* ‘обшивка’ [Лесів: 414]; *basabanka* ‘ozdoba chustki kobiecej’ [RZ: 220]; пор. [Грінч. I: 31; Жел. I: 14; ЕСУМ I: 147]; *басаб́ан (басам́ан, басам́анка)* “1. Крайка; 2. Широка візерункова стрічка, яку чіпляють дівчата й молодиці ззаду шиї (при коралях). Кінці стрічки звисають до пояса (Лемківщина, Львівщина)”; *басам́анка (басам́онка, басану́нка)* “крайка”; *бас́ан (басайм́ан, басам́ан)* “1. Вузька крайка, басанунка (Лемківщина); 2. Облямівка на подолі спідниці; 3. Стрічка для оздоблення спідниці” [Шевченко: 47–48];

барзо ‘*valde*’ (‘дуже’) — *барз, барзо* ‘sehr’ [ВхЛ: 390]; *барз* ‘дуже’ [Лесів: 73; СЛ: 6]; *барс* ‘тс.’ [КБ: 2]; *barz* ‘bardzo’ [SŁ: 29; Ž: 69; RZ: 220]; *barzko, barzku* ‘тс.’ [Sz: 21]; пор.: [ВхБ: 251; Грінч. I: 30; Шило: 240]; як діал. [ЕСУМ I: 142]; заст. [СУМ I: 106];

брюхъ ‘*venter*’ (‘живіт’) — *бріх* ‘Bauch’ [ВхЛ: 394]; ‘живіт, черево (і тварини)’ [КБ: 6]; *brich, briuch* ‘brzuch’ [SŁ: 33]; *brіux* ‘тс.’ [Stieber: k. 257]; *brich* ‘тс.’ [Ž: 70; RZ: 223]; *brichatyj* ‘człowiek z dużym brzuchem’ [RZ: 224]; як діал. [ЕСУМ I: 271];

вшитокъ ‘*totus*’ (‘весь’) — *вшиток (вшыток)* ‘весь’ [ВхЛ: 401]; *вшытко (фшытко)* ‘все’ [ЛС: 10]; *všyto* ‘wszystko, zawsze’ [Ž: 99]; *všyto*

- ‘wszystko’; *všytkyj* ‘wszytek’ [RZ: 312]; *выштыкый* ‘увесь’ [КБ:12]; як діал. [ЕСУМ I: 441];
- гусли** ‘nablium jacens (geśle)’ (‘гусла’) — *гуслі* ‘Geige’ [ВхЛ: 406; КБ: 16]; *гусьлі* ‘скрипка’ [ЛС: 11]; *husli* (*huśli*) ‘skrzypce’ [SŁ: 58]; *husli* ‘тс.’ [JR: 188; Sz: 31; Tr: 128]; пор.: *гусли* [Жел. I: 165; ВхУг: 234; Грінч. I: 342]; як діал. ‘скрипка’ [ЕСУМ I: 626; СУМ II: 198]; *ăuñëü*, *ă@ñëü* [Срезн. I: 610];
- гъртань** ‘fauces’ (‘гортань’) — *гиртань* ‘гортань’ [Лесів: 63]; *hyrtañ* (*hartañ*) ‘krtañ’ [SŁ: 58]; *hyrtan*, *hyrtan*’, (*hy*-)*hartan*, *hartan*’ ‘тс.’ [Stieber: k. 264]; *hyrtañ*, *hartañ* ‘тс.’ [RZ: 242]; *гирган* ‘горло’ [ЛС: 10]; пор.: *гортань* [СУМ II: 138], *ăuððaiü* [Срезн. I: 618];
- дрхва** ‘lignum’ (‘дрова’) — *дырва* ‘Brennholz’ [ВхЛ: 410]; *дрива* ‘дрова’ [КБ: 20; Лесів: 418]; *дырwa* (*drywa*) ‘drwa’ [SŁ: 48]; *дырwa* (*dyrwa*), *derwa*, *drywa* (*drywa*) ‘тс.’ [Stieber: k. 167]; *dyrwa* ‘тс.’ [Sz: 28; Tr: 123]; ‘kłody drew’ [Sz: 28]; *drywa* ‘тс.’ [Tr: 123]; ‘drwa (do rąbania)’ [RZ: 234]; пор.: [ЕСУМ II: 131; Жел. I: 205; Грінч. I: 446; СУМ II: 417];
- калапъ** ‘capileus’ (‘капелюх’) — *калан* [ВхЛ: 422] ‘капелюх’ [КБ: 30]; *kałap* ‘kapelusz z kryśa’ [SŁ: 63]; ‘kapelusz’ [RZ: 246]; *kałap* ‘тс.’ [РП: 315]; *калан* ‘капелюх’ [ЛС: 18]; пор. бойк.: *калан* ‘суконний капелюх з ясно-синьою стрічкою’ [Лесів: 419]; ‘капелюх’ [AGB III: к. 146]; також: [Грінч. II: 209; ЛАЗО: к. 55; ЕСУМ II: 347]; *калán* (*калан*, *клян*) “1. Капелюх; 2. Чорна шапка з низьким верхом і широкими крисами, загнутими донизу; 3. Капелюх з широкими крисами, обтягнутими стрічкою (Закарпаття)”; *калán* (*клян*) “2. Сукняний капелюх з ясно-синьою стрічкою (Бойківщина)” [Шевченко: 116];
- кедь** ‘quando’ (‘коли’) — *кед* ‘da, wenn’ [ВхЛ: 423]; ‘але, якщо, як, коли’ [ЛС: 18]; *kid* ‘kiedy’ [RZ: 248]; *кеды*, *коды* (-i), *колу* (-o, -ly) ‘kiedy’ [Stieber: k. 298]; пор.: *кедь* ‘тс.’ [Жел. I: 340; Грінч. II: 234];
- коты** ‘lusus funerales’ (‘тризна’) — *коты* ‘zabawa przy zmarłym’ [RZ: 253]; *коты* ‘odwiedzanie zwłok’ [SŁ: 71]; пор.: [AGB VI: к. 307];
- лонскій** ‘annus-hornus’ (‘торішній’) — *гліньскый*, або *ліньскый*, *рік*, *ліньського року* = лонського року [ВхЛ: 404]; *linskyj* ‘zeszłoroczny’ [RZ: 258]; *łonskoho roku* ‘zeszłego roku’ [SŁ: 78]; пор.: *лони* (див.: *глони*); бойк.: *l’inc’koho roku*, *lun’c’koho roku*, *w linsk’im roci*, *łuńskoho roka* ‘w ubiegłym roku’ [AGB VI: к. 299]; *łenck’e*, *linc’k’e*, *l’in’c’k’e*, *lun’ckyі*, *linske*, *łyńśke*, *łuńś’ko* ‘zeszłoroczne’ [там само: к. 300];
- мента** ‘pellis’ (‘шкура, хутро’) — *мента* = загортини до церкви [ВхЛ: 434]; *menta* ‘długi (po kostki) i szeroki “płaszcz” kobiecey z siniego sukna, z

- fałdami, z kołnierzem z lisa, oblamowaniem od dołu i przy kieszeniach' [SŁ: 80]; пор.: [ВхУг: 251; Грінч. II: 417; Жел. II: 434]; *мѣнта* "1. Верхній одяг із зеленого сукна, підбитий лисячим хутром, вишитий тасьмами; 2. Весільний одяг (Лемківщина)" [Шевченко: 154];
- мере** 'fere' ('приблизно', 'майже'; 'звично', 'зазвичай', 'мабуť') — *tere* 'naprawdę' [RZ: 262]; пор.: *tere* 'naprawdę' [AGB VII: к. 379]; *мере* 'тс.' [Жел. II: 434 (за Вагилевичем)]; як діал. [ЕСУМ III: 439];
- охабити** 'perdere' ('занапащати', 'розладжувати', 'руйнувати', 'псувати', 'тратити') — *охабити* 'im Stilche lassen, verlassen' [ВхЛ: 445]; *охабити* 'залишити' [КБ: 55]; *ochabyty* 'zostawić, opuścić' [SŁ: 89]; *ochabyty* 'zostawić' [Sz: 42; RZ: 269]; *охabyti* 'залишити' [РП: 317]; пор.: *охабити* 'залишити', 'зіпсувати' [Грінч. III: 78; Жел. II: 586]; пор.: [ЕСУМ IV: 239];
- оцель** 'chalybs' ('сталь, криця'; 'виріб зі сталі') — *оцїлка* 'сталь у кресалі' [КБ: 55]; пор.: *оцель* 'шип на підкові', *оціль* 'сталь' [ВхУг: 256; Жел. II: 587]; пор.: [ЕСУМ IV: 242];
- посада** 'suburbium' ('пригород, передмістя') — *Posada Sanocka, Posada Olchowska, Posada Leska* та ін. "posada (...) oznaczała wieś (osiedle), na obszarze której powstało potem miasto czy miasteczko" [SŁ: 167]; пор.: [Жел. II: 717]; *пѣдѣла* 'предгородье, предместье' [Срезн. II: 1227]; заст. *posada* [SW IV: 731]; "posada na Rusi, nasza osada" [Brückner: 479];
- русаля** 'festum Rusalicum (pentecoste)' ('зелені свята, клечальна неділя') — *русала* = зелені свята [ВхЛ: 463]; 'тс.' [КБ: 71; ЛС: 32]; *Rusala* 'Zielone Świątki' [SŁ: 114]; *Rusala* 'тс.' [RZ: 287]; пор.: [Грінч. IV: 88; Жел. III: 844];
- сагардакъ** 'thorax (serdak)' ('сардакъ') — *sahardaša, serdak, sard'ak* 'serdak' [Stieber: k. 47]; пор.: *сагардѣн* "1. Сердакъ з петлицями; 2. Жіночий одяг (Житомирщина); 3. Зимовий просторий одяг, подібний до сердака" [Шевченко: 215];
- стюжка** 'vitta' ('наголовна пов'язка, пов'язка, стрічка') — *stużka* 'wstążka' [SŁ: 125; JR: 201]; здрібн. *stużcza* [JR: 201]; пор. надсян.: *стюжка* 'стяжка' [Лес. 424]; теж: [Жел. III: 931]; *стюжка* "1. Вузькі стрічки, які вплітали дівчата в косу; 3. Стрічка, якою зав'язують сорочку під шиєю, стьожка (Лемківщина)" [Шевченко: 229];
- што** 'quid' ('що') — *sztó* 'co' [SŁ: 130]; *što* 'тс.' [Stieber: k. 316]; *szo* 'co' [JR: 202]; *ščó* 'co (ktyry, ktyrzy...)' ; 'co (przy pytaniu)' [RZ: 298]; пор.: [ЛАЗО: к. 265];

ярець ‘hordeum’ (‘ячмін’я) — *ярець* ‘Gerste, Hordeum’ [ВхЛ: 488]; ‘ячмін’я’ [КБ: 29; Лесів: 425; ЛС: 41]; *jarec* ‘jęczmień’ [SŁ: 60; JR: 189; Sz: 32; RZ: 244]; ‘jęczmień na oku’ [Sz: 32]; *jarec* ‘тс.’ [Stieber: k. 195; РП: 315]; *ярчик* ‘ячмін’я на оці’ [КБ: 29]; пор: [ВхУГ: 278; AGB I: к. 56; Грінч. IV: 541; ЛАЗО: к. 71; Жел. III: 1114].

3.2. Зафіксовано в інших словниках:

гєя ‘vultur’ (‘яструб’) — *гєла* ‘орел’ [ЕСУМ I: 491 (як діал., за Верхратським)]; *гєя* ‘яструб-курятник, шуліка (Astur palumbarius)’ [там само: 511 (як діал., за Верхратським)];

завойка ‘rica (catenta)’ (‘хустина на голову’) — *завійка* ‘хустина з домашнього полотна’; ‘біле покривало, яке жінки накидають поверх червоної хустки під час великодного посту’ [Он. I: 236; Шевченко: 101]; ‘хустка’ [ЕСУМ I: 383 (діал.)]; теж: *zawojka* ‘ubiór głowy wieśniaczek zameżnych, rańtuch, rodzaj chusty kobiecej na głowę’ [SW III: 102];

лимба ‘pinus cembra’ (‘сосна кедрова’) — *лимба* Zjrbelkiefer (Pinus cembra) [Жел. II: 403]; як діал. [ЕСУМ III: 233];

намітка ‘namiotka’ (лат. відповідника немає) (‘хустка’) — *намітка* ‘ляне полотно, що сягало від голови аж до колін; намітку вживали невістки, як йшли до церкви’ [Он. I: 470]; ‘покривало на голову у жінок поверх очіпка; тканина, вид грубого серпанку’ [ЕСУМ IV: 35]; ‘тс.’ [Грінч. II: 503; Жел. II: 484; СУМ V: 128; Фасмер III: 41]; *namiotka* = *namitka* ‘ubiór głowy wieśniaczek zameżnych, rańtuch, rodzaj chusty kobiecej na głowę’ [SW III: 102]; *namiotka* rus. *namitka* ‘chusta na głowę mężatki’ [Brückner: 354];

нашад ‘creatio’ (‘творення, народження’) — *нашад* ‘Anfang, Ursprung, Abstammung’ [Жел. II: 500]; *нашадок* ‘потомство’ [Грінч. III: 536; СУМ V: 242]; пор.: *нашадіти* ‘зробити когось вагітною’; *нашадитися* ‘народитися’ [Он. I: 481];

обшарь ‘territorium’ (‘край, територія’) — *обшар* ‘Gediet, Strecke, Länderstrecke’ [Жел. II: 551]; пор.: [ЕСУМ IV: 147; СУМ V: 605];

румерь ‘rumianek’ (‘ромашка’) — *румен* ‘ромашка’ [Он. II: 196]; заст. пол.: *rumer* [SW V: 769];

сулиця ‘hasta’ (‘спис’) — *сулиця* ‘Lanze’ [Жел. III: 934; Срезн. III: 615]; як заст. [СУМ IX: 833];

3.3 Не виявлено в інших словниках української мови:

ачколь ‘quamquam’ (‘якщо, можливо, хоча’) — пор.: пол. *aczkołwiek*;

дунути ‘inaurare’ (‘золотити, покривати золотом, ткати золотом’) — *дуги* ‘надувати ковальським міхом’ [КБ: 21]; *dąć* “Dęty o ‘rycinach” i ‘bałwa-

nach lanych' (w biblji: "bogów dętych nie czyń sobie", "rycie dęte", "z złota klepanego dętego" (...)) [Brückner: 86]. Слово вживали на позначення технологічного процесу "надування", напилювання (наприклад, ікони чи картини), згодом значення змінилося, і слово мало значення 'позолотити'; **рекомо** 'veluti' ('ніби, нібито') — пол. *rzekomo*; **стрентури** 'saxum' ('скеля, камінь, брила; кам'яна стіна'); **скорень** (тлумачення відсутнє).

хобать 'матня (chobot)' (німецького і латинського відповідників немає) — заст. пол. *chobot* 'szeroki ubiór (spodnie) i obuwie' [Brückner: 180]; заст. 'obuwie skrzydlate, z jakim Merkurego malują', *choboty* 'latawcowe obuwie', *chobuty* 'buty, obuwie; rodzaj spodni buchastych' [SW I: 287].

4. Лексеми, зафіксовані в ЕС і без ремарки "лемківське" в РС:

4.1. Зафіксовано в інших словниках лемківських говірок:

бещид 'гора під чорним лісом' ЕС, **бескидъ** 'sylva acuminata' ('ліс на вершині') РС — *бесъкыд* 'Gebirge, Karpathen' [ВхЛ: 391]; *бещад* [ВхУг: 227]; "те саме, що *бескид 2*" [Грінч. I: 54 (за Верхратським)]; *бескид* "1) Гора (за Желехівським); 2) Также во мн. Бескиди. Часть Карпатъ отъ Яблонки до источниковъ р. Стрыя на сѣверномъ и р. Латорицы на южномъ склонѣ" [Грінч. I: 54 (за Головацьким)]; пор.: *бещад*, *бещади* 'бескид' [ЕСУМ I: 177];

ватра 'ignis-focus' ('вогнище, вогонь') — *ватра* 'Feuerheerd' [ВхЛ: 395]; 'вогнище, багаття' [Лесів: 415; РП: 319]; 'дно пекарської печі'; 'місце, де пастухи клали вогонь' [ЛІС: 8]; *watra (vatra)* 'ognisko' [RZ: 305]; 'ogień (ognisko) w polu'; 'ognisko w kolibie' [SŁ: 138]; 'ogień' [SŁ: 138; RZ: 305; Sz: 59]; 'ognisko w piecu (chlebowym)' [SŁ: 138; Ż: 97; Tr: 166; JR: 203; RZ: 305; Sz: 59]; 'miejsce po ognisku' [RZ: 305; Sz: 59]; пор.: [AGB I: к. 10; Грінч. I: 129; Жел. I: 57; Шило: 241]; як діал. [СУМ I: 297; ЕСУМ I: 339–340];

верховина 'стрімкість' ЕС, 'regio ardua situ' ('стрімкість, гірська місцевість') РС — *verchovyna* 'góra' [Ż: 98]; 'гірська місцевість' [ЕСУМ I: 360]; 'назва високогірної місцевості (у межах Українських Карпат)' [СУМ I: 336];

дебря 'стрімкий лісистий беріг' ЕС, **дебрь** '(faux-cis) jances' ('вузький прохід?') РС — *дебря* 'дебра' [Лесів: 417]; *debria* 'dół, wąwóz', 'stromie zbocze, urwisko', "debria-skała, propast; dybria-высокій bereh; debria w lisi abo pry vodi, chocde taka nametata szelejaczyny (że przejść nie można); debria-welika jaruha" [SŁ: 43]; *debría, dybría, dyber* 'dół, wąwóz, miejsce trudne do przejścia', 'teren pocięty, niedostępny, porośnięty gęstymi krzaka-

mi', 'strome zboczce, przepaść' [SŁ: 161]; *дебря*: *debroa* [Stieber V: k. 224]; пор.: [AGB V: к. 251; Грінч. I: 365; Жел. I: 175; ЕСУМ II: 20]; **заголовок** (?) 'pulvinus' ('подушка') РС, **безголовок** 'подушка' ЕС — *заголовок* 'подушка' [КБ: 23; ЛС: 15]; *zahołowok* 'тс.' [SŁ: 147; Stieber: k. 12; RZ: 315]; *zahołowok* 'тс.' [JR: 206]; *zahołowok* 'тс.' [РП: 320]; здрібн. *zaholovča* [RZ: 315]; *заголовча* 'подушечка'; 'яєчко мурашки' [КБ: 23]; однак слова *безголовок* у лексикографічних працях не виявлено; **магура** ЕС, **магура** 'alpis' ('висока гора (назва)') РС — заст. *tagura* 'wysoka, odosobniona góra' dziś w nazwach własnych [SŁ: 161]; пор.: [Грінч. II: 396; Жел. II: 422 (за Вагилевичем)]; **хробор** ЕС, **хроборь** 'skeleton' ('скелет') РС — варіант *хробори* 'Wirbel und Rippen' [ВхЛ: 479]; пор.: *хроборь* 'кістяк' [Он. II: 347 (за Вагилевичем)]; *хроборь* 'толстый нервь листка (капусты, свеклы и пр.)', *хробур* 'хребетъ' [Грінч. IV: 415];

4.2. Зафіксовані в інших словниках української мови:

витязь 'heros' ('богатырь') — 'тс.' [Грінч. I: 196; Жел. I: 91; ЕСУМ I: 385; СУМ I: 524];

ізвор 'глибокий яр із потічком' ЕС, **изворь** 'torrens' ('стрімкий, поривчастий', 'бурхливий потік') РС — *єзвір*, *ізвін*, *звір* 'міжгір'я, ущелина, вузька долина між горами (переважно із джерелом)'; 'гірське джерело'; непрохідне місце, провалля' [ГС: 81]; *звір* 'провалля', 'великий неперехідний ліс із ярами та вертепами' (бойк.) [Лесів: 419]; *zvir* 'dolina między górami ciasno zwartymi; potok' [AGB IV: к. 217]; 'яр, западина, видолинок', як діал.: *ізвір* 'яр, западина, видолинок'; 'гірська річка в ущелині', *ізвор* [ЕСУМ II: 251]; *звір*, *ізвір* 'яр' [СУМ III: 484].

4.3. Зафіксовані в РС як бойківські та відомі в лемківських говірках:

кичера 'гора, поросла корчами' ЕС; 'collis' ('горб, гора') РС — *kycze-ra*, *kiczera* 'góra porośnięta lasem z gołym wierzchołkiem', w gwarach łemkowskich (i polskich) tylko w nazwach własnych [SŁ: 161]; пор.: *кичера* 'гора', 'горб', 'крутий горб, зарослий лісом' (за Вагилевичем 'лісиста гора') [Он. I: 35]; як. діал.: 'гора, вкрита лісом, крім вершини' [ЕСУМ II: 440; СУМ IV: 156];

лука 'лука, пасовисько' ЕС; 'pratum' ('луг') РС — *лука* 'сіножать' [КБ: 42]; *luka* 'łąka' [SŁ: 78]; пор.: [Грінч. II: 380; ЕСУМ III: 302; СУМ IV: 553];

чертеж 'назва поля' ЕС; **чертежь** 'pratum sylvestre' ('луг у лісі') РС — *czertiż*, *czerteż* 'obszar wykarczowany', 'wyrąb, orne pole' [SŁ: 163]; пор.: *čertiž*, *čerteš* 'pole orne w lesie, łąka wyrąbany, pole po wykarczowanym lesie, polana na porębnie, pole w lesie, łąka po wyrąbanym lesie i т.п.' [AGB V: к. 247]; 'тс.', 'пасовище на зрубі в лісі' [Он. II: 367].

4.4. Слова без ремарок:

облаз ‘поляна поміж скалами’ ЕС; **облазь** ‘declivitas’ (‘похилий’) РС — *облаз* ‘стрімка стежка в горах’ [Он. II: 8]; ‘стремнина, крутизна, обривистая скала, обрывъ’ [Грінч. III: 13; пор.: [Жел. II: 541]; як діал.: *облаз* ‘гола стрімка скеля, круча’ [СУМ V: 518];

гвара ‘мова’ ЕС, **гвара** ‘loqui’ (‘говорити’); у РС без тлумачення, видсилач до *говор* (реєстрове слово відсутнє, натомість є *говорити*) — *гвара* ‘бесіда’ [SŁ: 58]; пор.: *гварити* ‘говорити’ [ВхУг: 232; КБ: 13]; *hwaryty* ‘mówić, powiadać’ [SŁ: 58; Грінч. I: 277; Жел. I: 138]; як діал. [ЕСУМ I: 485].

4.5. Не виявлено в інших словниках української мови:

засіканець ‘палиця з гострим кінцем’ ЕС, **зашканець** ‘baculus glarea cinctus’ (‘палиця озброєна гравієм’) РС.

Омоніми в ЕС і РС:

бердя ‘скала’ ЕС, **бердо** ‘paten texorias’ (‘частина ткацького верстата’); ‘aris’ (‘aria’) діал. РС — **I** *бердо* (*berdo*) ‘skała (np. w potoku)’ [SŁ: 29]; заст. ‘stromie skały’, ‘duży kamień’, ‘kamienisty stok górski’, ‘przepaść’ [SŁ: 161]; пор.: *бердо* ‘обрив, горб, скеля’ і *бердя* ‘велике каміння’ [ЕСУМ I: 169]; *berdo* “skała veľyka; bereχ такыі; kamiń ũ poły...; skała; propašť... hrun de kamiňa...; de je kamiňa duže...; des koło vody skała... і т.п.” [AGB IV: к. 238]; *бердо* ‘пропасть’ [Грінч. I: 50 (за ВхУг)]; **II** *бердо* ‘гребінка, блят у ляді кросен’ [КБ: 2]; *berdo* ‘bardo (przybijaczka) w krosnach’ [SŁ: 29], *berdo* ‘deska z zębami przy krosnach do dociskania płótna [Tr: 115]; пор.: *бердо* ‘частина ткацького верстата’ [ЕСУМ I: 169]; *berdo* ‘część warsztatu tkackiego’ [AGB IV: к. 238]; *бердо* ‘ткацький снарядъ’ [Грінч. I: 50 (за ВхУг)]; ‘деталь ткацького верстата’ [СУМ I: 158]; *бердо* “ткацький прилад для регулювання рівномірного укладання ниток основи; рід гребеня в рамці, крізь зубці якої проходять нитки основи” [Шевченко: 50];

веч ‘рада’ ЕС; **вечь** ‘res’ (‘річ’) РС — **I** *віче* ‘масові збори населення’ [СУМ I: 691]; **II** *вещ* ‘Sache’ [Жел. I: 66]; *вещ* ‘річ’ [ЕСУМ I: 367].

У досліджуваному матеріалі виявляємо форми, які, можливо, є архаїзмами:

ать (*am*) — *ать*, *атъ* [Срезн. I: 31–32]; *ать* [Фасмер I: 96]; пор.: дн.пол. *ас*. Можливо, у лемківських говірках це запозичення із чеської мови (*at*);

отный — *ōdŭi* [Срезн. II: 1, 827]; *отній* [Даль II: 724].

Серед аналізованих лексем не бракує також запозичень, які, як й архаїзми, характерні для периферійних діалектів:

— із польської: окрім згаданих вище лексем *ачколь*, *рекомо*, *румер*, *куцати*, увійшли до лемківських говірок такі слова, як: *барзо* [Лесів: 73; SŁ: 16], *веце* [Лесів: 73; SŁ: 18], *мере* [ЕСУМ III: 439], *пінязі* [Лесів: 74; SŁ: 17], *стужка* [Лесів: 217], *вшиток* (із пол. або слц.) [SŁ: 18]. Слово *посада* у значенні ‘службове становище, місце в установі, підприємстві’ автори ЕСУМ виводять із пол. *posada* ‘становище, фундамент, селище’ [ЕСУМ IV: 534], однак О. Брюкнер уважав його питомо українським: “на Rusi posada (nasza osada)” [Brückner: 479]; див. також: [SŁ: 167];

— зі словацької: *гача*, *гачур* [Лесів: 77; SŁ: 17; ЕСУМ I: 483]; *лем* [ЕСУМ III: 219; Лесів: 77; SŁ: 17];

— із чеської через польську: *оцель* [ЕСУМ IV: 242];

— з угорської: *банувати* [ЕСУМ I: 135; Лесів: 78; ВхЛ: 389], *гея* [ЕСУМ I: 491], *газда* [ЕСУМ I: 450–451; Лесів: 78; SŁ: 21], *капан* [Лесів: 148; SŁ: 21; ВхУг: 422], *хосен* [SŁ: 21], *югас* [ВхЛ: 487; Лесів: 78; SŁ: 21]. Слово *басамулка* (*басамонка*) виводять з угорської — *poszomanu* [Лесів: 78; SŁ: 21]; пор.: або з польської — *basamuny*, *pasaman*, *pasamon* (у пол. із фр.) [ЕСУМ I, 147];

— із румунської: *магура* [SŁ: 161], можливо, *бакалія* [Лесів: 79; SŁ: 20];

— із південнослов’янських: через рум. *ізвор* [Лесів: 137; AGB IV: к. 217];

— із німецької: *фраір* [Лесів: 144; SŁ: 22], через пол.: *лимба* [ЕСУМ III: 234], *обшар* [ЕСУМ IV: 147].

У досліджуваному матеріалі подано багато іменників із локативним значенням, назв явищ природи, рослин, тварин, одягу і його елементів, предметів, людей, частин тіла, звичаїв та кілька абстрактних назв. Зафіксовано також поодинокі лексеми, що належать до інших частин мови.

Чимало (близько 50%) слів, які записав І. Вагилевич, фіксують наявні словники лемківського говору (це також фонетичні варіанти й однокореневі слова). У деяких випадках подане значення не різниться від того, що фіксують інші лексикографічні праці; більшість зафіксованих в ЕС і РС лексем реєструють словники української літературної мови (найчастіше із ремаркою *діал.*).

Надалі проблемою залишається метод, за яким автор зараховував слова до цього чи іншого говору. На дослідженому матеріалі видно, що в деяких випадках автор кваліфікував їх по-різному. Важко пояснити, чому І. Вагилевич у рукописному словнику як лемківські позначав слова, які вживали також носії інших діалектів. Імовірно, тому, що записав їх на Лемківщині. Великої групи лексем, зафіксованих в ЕС, не виявляємо в РС, хоча більшість із них зафіксовано в інших словниках лемківських говірок. Можливо, ключем була їхня етимологія — І. Вагилевич вирішив,

що вони запозичені з інших мов (це часто підтверджують етимологічні дослідження) або є часто вживаними. Як уже було сказано, у рукописному словникові автор мав намір зафіксувати архаїчні “кореневі слова”, а слова іншомовного походження показував тоді, коли не було питомих відповідників. Однак, як ми намагалися показати, інколи серед аналізованої лексики РС виявляємо запозичення, яких автор не виділив. Привертають увагу слова, які інші лексикографічні праці не фіксують. Не виключаємо, що І. Вагилевич міг умістити у своїх лексикографічних працях оказіоналізми чи записи від осіб, які не були етнічними лемками.

На наш погляд, вагомим внеском І. Вагилевича до діалектологічних досліджень української мови став збір значного лексичного матеріалу, вивчення якого може збагатити українську лексикографію.

ЛІТЕРАТУРА І ДЖЕРЕЛА

- Бевзенко 1991 — Бевзенко С.П. Історія українського мовознавства: Історія вивчення української мови. — Київ, 1991.
- Вагилевич 1978 — Вагилевич І. Бойки, русько-слов'янський люд у Галичині // Жовтень. — 1978. — № 11–12. — С. 112–130.
- Вагилевич 1841 — Bojkové, lid ruskoslowanský w Haličích // Časopis Českého Museum. — Praha, 1841. — № 1. — С. 30–72.
- Вагилевич 1842 — Вагилевич И. Гуцули: Карпатские горцы // Сын Отечества. — 1842. — № 3. — С. 1–33.
- Вагилевич 1855 — Вагилевич И. Гуцули, обидатели восточной отрасли Карпатских гор // Пантеон. — 1855. — Т. 21. — Кн. 5. — С. 17–56.
- Вагилевич 1838–1939 — Huculové, obyvatelé východního pohorja Karpatského // Časopis Českého Muzeum. — Praha, 1838. — № 4. — С. 475–498; 1839. — № 1. — С. 45–68.
- Вагилевич 1858 — Huculové // Obrazy rakouských zemí, národův a dějin. — Praha, 1858. — С. 158–161.
- Вагилевич 1845 — Grammatyka języka małoruskiego w Galicji. — Lwów, 1845.
- Вагилевич 1965 — Лемки — мешканці західного Прикарпаття // Народна творчість та етнографія. — 1965 — № 4. — С. 76–80.
- Вагилевич 1844 — O mieszkańcach Wschodniej Części gór Karpackich // Przegląd Naukowy. — 1844. — Т. 2. — № 15. — С. 161–177; Т. 4. — № 28. — С. 16–27; № 29. — С. 48–60; № 30. — С. 73–85.
- ВхЛ — Верхратський І. Про говор галицких лемків. — Львів, 1902.
- ВхУг — Верхратський І. Знадоби для пізнання угорсько-руських говорів. — Львів, 1901.
- Грінч. — Словарь української мови / Зібр. ред журн. “Киевская старина”; Упоряд. з додатком власного м-лу Б. Грінченко. — Т. 1–4. — Киев, 1907–1909.
- ГС — Гуцульські говірки: Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська. — Львів, 1997.

- Даль — Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. — Т. I–IV. — Москва, 1955.
- ЛАЗО — Дзендзелівський Й.О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР: Лексика. — Ч. I–II. — Ужгород, 1958–1960.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови. — Т. I–IV. — Київ, 1982–2003.
- Жел. — Želechovs'kyj J., Nedil's'kyj S. Ukrainisch-deutsches wörterbuch. — Т. I–II. — Lemberg, 1882–1886. — Nachdruck in 3 Teilen. — München, 1982.
- Лесів — Лесів М. Українські говірки у Польщі. — Варшава, 1997.
- ЛС — Бігуняк А., Гойсак О. Лемківський словничок. — Тернопіль, 1997.
- КБ — Горбач О. Південнолемківська говірка й діалектний словник села Красний Брід бл. Меджилаборець (Пряшівщина). — Мюнхен, 1973.
- Он. — Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок. — Т. 1–2. — Київ, 1984.
- Пшепюрська — Пшепюрська М. Надсянський говір // Праці українського наукового інституту — Т. XLIV: Серія філологічна. — Кн. 7. — Варшава, 1938.
- Срезн. — Срезневский И.И. Словарь древнерусского языка. — Т. I–III. — Москва, 1989.
- СУМ — Словник української мови. В 11-ти т. — Т. I–XI. — Київ, 1970–1980.
- Трофимук М., Трофимук О. 2001 — Трофимук М., Трофимук О. Латинсько-український словник. — Львів, 2001.
- РП — Розповіді з Підкарпаття: Українські говірки Східної Словаччини. — New York — Praha — Kyjiv, 1998.
- Фасмер — Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. — Т. I–IV. — Москва, 1964–1973.
- Шевченко — Шевченко Є. Українська народна тканина. — Київ, 1997.
- Шило 1957 — Шило Г.Ф. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра. — Львів, 1957.
- AGB — Atlas gwar bojkowskich / Pod kier. J. Riegera. — Т. I–VII. — Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, 1980–1991.
- Bobrowski 1905 — Bobrowski F. Słownik łańcisko-polski. — Т. I–II. — Wilno, 1905.
- Brückner — Brückner. A. Słownik etymologiczny języka polskiego. — Warszawa, 1985.
- JR — Onyszkanycz-Kowalska M. Słowniczek gwary łemkowskiej Jawornika i Rzepedzi // Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce: Łemkowszczyzna i gwary nadszańskie / Pod kierunkiem J. Riegera. — Warszawa, 2002. — S. 181–207.
- RZ — Rudolf-Ziylkowska E. Dawne słownictwo pogranicza bojkowsko-łemkowskiego // Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce: Łemkowszczyzna i gwary nadszańskie / Pod kierunkiem J. Riegera. — Warszawa, 2002. — S. 209–322.
- SH — Janów J. Słownik huculski. — Kraków, 2001.
- SŁ — Rieger J. Słownictwo i nazewnictwo łemkowskie. — Warszawa, 1995.
- Stieber — Stieber Z. Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny. — Z. I–VIII. — Łódź, 1956–1964.
- Sz — Bronikowska R. Dawne słownictwo zachodniołemkowskiej gwary Szczawnika koło Krynicy // Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce: Łemkowszczyzna i gwary nadszańskie / Pod kierunkiem J. Riegera. — Warszawa, 2002. — S. 17–64.
- SW — Słownik języka polskiego. — Т. I–VIII. — Warszawa, 1900–1927.
- Tr — Lewicka U. Słownictwo wsi Terka na pograniczu łemkowsko-bojkowskim // Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce: Łemkowszczyzna i gwary nadszańskie / Pod kierunkiem J. Riegera. — Warszawa, 2002. — S. 107–180.

Ż – Domoradz K. Słownictwo wsi Żernica na pograniczu łemkowsko-bojkowskim // *Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce: Łemkowszczyzna i gwary nadszańskie* / Pod kierunkiem J. Riegera. – Warszawa, 2002. – S. 65–106.

SUMMARY

This article focuses on Ivan Vahylevych's contributions to the study of dialectology of Ukrainian. The author discusses the lexicographic works, which contain dialectal lexicon. Lexemes, which Vahylevych had considered Lemko in his Ukrainian-German-Latin manuscript-dictionary, as well as common names, which he had noted in the dictionary that is affixed to the ethnographic article about Lemkos, are analyzed. A major part of the lexemes noted by Vahylevych are found in the dictionaries of Ukrainian dialects; in particular, in dictionaries of Lemko dialects and other Ukrainian dictionaries. Vahylevych had analyzed lexical items and their variants that have not been noted in any other dictionaries. He had approached the study of several lexical items differently from other lexicographers.

УДК 811.161.2'28(092)

Агата Скужевська
Краків

ОМЕЛЯН ПАРТИЦЬКИЙ ЯК ДІАЛЕКТОЛОГ

Omelian Partyts'kyi as a Dialectologist

Омелян Партицький народився 1840 року в селі Тейсарів біля Стрия (тепер Львівська обл.). Після закінчення Львівської духовної семінарії (1864 р.), був учителем української і класичних мов у гімназіях Чернівців, Тернополя і Львова (1864–1871 рр.). У 1871–1895 роках викладав українську мову у Львівській учительській семінарії. Омелян Партицький був одним із засновників львівської “Просвіти”, а також редактором “Газети шкільної” (1875–1879 рр.), згодом — заснував журнал “Зоря” (1879–1885 рр.). Помер 1895 року у Львові.

Перу О. Партицького належить низка статей із проблем українського мовознавства, він — автор кількох підручників з української мови, зокрема “Граматики языка руського для вжитку в школахъ людовихъ в Галичині” (Львів, 1873; 1880 рр.) і “Граматики языка руського для вжитку в школахъ народныхъ” (1883, 1885, 1889 рр.). Учений досліджував пам’ятку “Слово о полку Игоревім”. 1883 року результати студій були опубліковані окремою книжкою “Темні мѣстца в Словѣ о плѣку Игоревѣмъ”, у якій автор інтерпретував неясні і незрозумілі фрагменти твору, а вже через рік (1884 р.) вийшла друком праця “Слово о полку Игоревѣмъ. Текстъ зъ перекладомъ и поясненемъ старорускихъ правилъ акцентовыхъ и ритмическихъ”.

О. Партицький — автор першого українсько-німецького словника, який 1867 року було видано у Львові. Початок роботи над Словником датують 1862 роком, коли слухачі Львівської духовної семінарії з ініціативи отця-василіянина О. Коссака і за фінансової підтримки політичного та громадського діяча Ю. Лавровського розпочали збирати матеріал. Через рік корпус словника було зібрано й передано О. Партицькому, який вніс до нього зміни та доповнення й опублікував 1867 року.

Німецький матеріал Словника охоплює близько 35000 слів, український — 50000. Кожне німецьке слово пояснено переважно кількома українськими синонімами, подано також словосполучення й ідіоми. Щоправда, автор не позначив наголосу в українських словах і не подав указівок на джерела української словникової частини.

Як зазначив в “Історії української лексикографії” П. Горецький, у О. Партицького є багато західноукраїнського матеріалу, тому що Словник укладали, беручи до уваги велику кількість місцевих мовних джерел [Горецький: 91].

О. Партицький у “Передньому слові” до Словника зазначив, що тут подано “весь скарбъ української бесѣди”. Для цієї роботи він використав “Опытъ южнорусского словаря” К. Шейковського [Шейковский 1861], “Словарь рускій” М. Петрушевича [Петрушевич 1865], “Матеріялы до словаря” та “Сборничокъ словъ и выраженій чисто-народныхъ до руского Словаря” Ілька Магури [Магура 1862; Магура 1863] і п’ятитомний українсько-польський рукописний словник Йосифа Скоморовського [Скоморовський].

Нагадаймо, що у словнику К. Шейковського українське слово перекладено одним чи кількома російськими відповідниками. Джерелами словника були: жива народна мова (передусім “задніпровський діалект”, тобто південно-східне наріччя), “Словарь малорусскаго нарѣчія” О. Афанасьєва-Чубинського, словники І. Котляревського, О. Павловського, І. Войцеховича, а також твори українських письменників. Словник М. Петрушевича містить лексику тієї частини галицької інтелігенції, що звалася москвофілами і видавала “язичієм” газету “Слово”. Українські слова перекладено латинською, грецькою і німецькою мовами. І. Магура подав діалектні слова із Жовківського повіту, частково пояснив їх загальноживаною українською лексикою, а також доповнив німецьким перекладом. Праця Й. Скоморовського “Матеріялы до руского словаря, собраніи Іосифомъ Скоморовскимъ, Парохоомъ въ Березовици великой” нараховує понад 27000 статей. Пояснених українських слів дещо менше, бо в реєстрі часто подано варіанти слів, а частина назв не має польських

відповідників. Автор записав багато полонізмів і кальок із польської мови. Церковну лексику позначає ремарка *cerk.*, діалектну — *gór*.

Опрацювавши вже наявні матеріали, О. Партицький доповнив Словник лексиною, яку зібрав на Стрийщині (тепер Львівська обл.) і на Буковині, використав одержані від різних осіб збірки народних слів, а також словнички, уміщені в українських книжках і часописах.

Щоби довести, що українська мова є самостійною мовою, а не діалектом російської або польської мов, автор написав коротку порівняльну граматику української, польської, російської, чеської та старослов'янської мов. У першому розділі (“Звукословие”) дослідник показав розвиток деяких голосних і приголосних. У другому розділі (“Видословие”) описав іменники, прикметники, займенники та дієслова, указавши на риси, які характерні переважно для говорів південно-західного наріччя української мови¹:

- іменники жіночого роду першої відміни м'якої групи в Д.в. і М.в. однини мають флексію **-и**: *воли* (галицько-буковинські, карпатські діалекти [Бевзенко: 94]);
- іменники жіночого роду першої відміни твердої групи в О.в. однини поряд із флексією *-ою* можуть мати також **-ов**: *рибою і рибов* (галицько-буковинські, карпатські, волинсько-поліські, підляські діалекти [там само]);
- у Д.в. однини іменників чоловічого роду другої відміни виступає флексія **-ови** (*синови*) або **-еви** (*коневи*); як у галицько-буковинських, карпатських, волинсько-поліських діалектах [там само: 96]);
- у М.в. однини іменників чоловічого та середнього родів м'якої групи другої відміни виступає флексія **-и**: *кони, поли* (переважно південно-західні діалекти, частково західнополіські говірки [Морфологія: 100]);
- у Р.в. і З.в. множини іменника *кінь* поряд із флексією *-ей* подано також флексію **-ий**: *коней і коний* (південно-західні діалекти [Бевзенко: 104]);
- у Д.в. і М.в. множини іменників чоловічого роду м'якої групи збережено у фонетично видозміненому вигляді архаїчні флексії **-ем, -ех**: *конем, конех* (галицько-буковинські, карпатські, волинсько-поліські, підляські, деякі східнополтавські і слобожанські [там само]);
- іменники жіночого роду третьої відміни в Р.в., Д.в. та М.в. однини мають флексію **-и**: *кости* (Р.в. — південно-західне наріччя, деякі діалекти північного; Д.в. і М.в. — галицько-буковинські (гуцульські, наддністрянські) та карпатські [там само: 99–100]);

¹ Діалектні флексії і словоформи виділено жирним шрифтом.

- в О.в. однини іменників третьої відміни зафіксовано флексію **-ию** або **-ею**: *костию* і *костею* (**-ею** — волинсько-подільські і волинсько-поліські [там само: 100]; флексію **-ию** подекуди зберігають південно-західні говори [Морфологія: 115]);
- у Н.в. множини іменників жіночого роду третьої відміни виступає флексія **-и**: *кости* (флексію **-и** зберігають деякі південно-західні говори [там само: 116]), у Р.в., окрім флексії **-ей**, подано також флексію **-ий**: *костей* і *костий* (флексія **-ий** поширена в південно-західних діалектах [Бевзенко: 104]), у Д.в. — флексія **-ем**: *костем* (галицько-буковинські, карпатські, волинсько-поліські, підляські, деякі східнополтавські і слобожанські [там само]), в О.в. — флексія **-ми**: *костьми* (говори південно-західного наріччя, зокрема наддністрянські, волинські, а також поліські [там само: 106]), у М.в. — флексія **-ѣх**: *костѣх* (карпатські, галицько-буковинські, західноволинські, волинсько-поліські, підляські, деякі східнополтавські і східнослобожанські [там само: 105]);
- у Н.в. і З.в. однини прикметників чоловічого роду м'якої групи виступає флексія **-ий**: *синий* (говори південно-західного наріччя [там само: 108]), в О.в. — **-им**, а в непрямих відмінках множини флексії: **-их**, **-им**, **-ими** (діалекти південно-західного наріччя [Бевзенко: 108]). У Н.в. множини поряд із флексією **-і** зафіксовано також **-иї**: *добриї*, *синиї* (південна частина поліських діалектів [там само: 113]);
- у Д.в. і З.в. особових займенників *я*, *ти* поряд із формами *мені*, *тобі*, *мене*, *тебе* виступають також енклітики: **ми**, **ти**, **мя**, **тя** (**ми**, **ти** — галицько-буковинські, карпатські, частково волинсько-подільські діалекти [там само: 119]; **мя**, **тя** — говори південно-західного наріччя [там само]);
- особовий займенник 3-ї особи, крім чоловічого роду, виступає без протетичного [в]: **она**, **оно**, **они** (карпатські, частково галицько-буковинські діалекти [там само: 120]). У Р.в., Д.в. і З.в. замість займенника *він* виступають енклітики **го**, **му** (діалекти південно-західного наріччя, крім подільсько-волинських [там само: 121]), а в З.в. на місці займенника *вона* зафіксовано форму **ю** (покутсько-буковинські, карпатські, деякі діалекти південно-східного наріччя [там само: 121–122]).

Діалекті риси (фонетичні й морфологічні) наявні також і в матеріалі Словника, однак поряд із ними часто зафіксовано й загальноукраїнські варіанти.²

² Діалектні варіанти подано курсивом. Приклади зі Словника (німецькі, українські) наведено в оригінальному написанні.

Фонетика

1. Наявність сполуки сонорних [р], [л] із *ú*, *ü* у слабкій позиції: *trъ(ъ)t*, *tlъ(ъ)t*:
 - переважають звукосполуки [ир], [ил], [ер], [ел], [ре] — діалекти південно-західного наріччя, зокрема карпатські й гуцульські [Бевзенко: 79];
 - зрідка зафіксовано звукосполуку [ро] — говори північного наріччя [там само];
 - засвідчено також звукосполучення [ри] і [ли], характерні для сучасної літературної мови:
 - die Angst* – *тревога*
 - beten*, *Noth lehrt beten* – якъ тривога то до Бога
 - anhalten*, *fortdauern* – *трєвати*
 - dauern* – тривати
 - die Augenbraune*, *mit schwarzen Augenbraune* – *чорнобровий*, *чорнобровий*
 - blutbefleckt* – *окровавлений*, *окєрєвлений*
 - blutig* – *кєрєваний*, *кєрєваний*, *кєрєваний*
 - der Born* – *кєрєниця*
 - donnern* – *грємєти*, *грємєти*
 - die Erdquelle* – *кєрєниця*
 - der Maulwurf* – *кєрєниця*
 - schlucken* – *глєтєти*.
2. Збереження ненаголошеного [о] перед складом із наголошеним [а], властиве говорам південно-західного наріччя [Фонетика: 289]:
 - begütern* – *бєгатий*, *бєгатиръ*, *бєгачъ*
 - bereichern* – *бєгатити*, *збєгатити*, *обєгатити*
 - die Fledermaus* – *кєжанъ*
 - heiß* – *горєчий*
 - reich* – *бєгатий*, *бєгатий*
 - der Stiefelschaft* – *хєлява*
 - das Weißbrot* – *кєлєчъ*.
- 3а. Збереження голосного [у] у словах *дуброва*, *за мужъ*, характерне для говорів південно-західного і північного наріч [Бевзенко: 53]:
 - der Eichenwald* – *дуброва*, *дєбєрова*, *дєбєвий лъсь*, *дєбєникъ*
 - bringen*, *eine Tochter an Mann bringen* – *видєти дєчкє* *замужъ* *oder* *за чєлєвкє*
 - heirathen* – *пєйти за мужъ* (*vom Weibe*).
- 3б. Збереження голосного [у] у прикметнику *глубокий*, властиве південно-західному (карпатський, частина гуцульського, волинський) і північному наріччям [там само]:
 - grundlos* – *бєдєнний*, *бєдєнний*, *дєжє* *глубокий*.

4. Відсутність подовження м'яких приголосних в іменниках середнього роду другої відміни типу *зілля, життя*, характерно для говорів південно-західного наріччя [там само: 84]:
das Getreide – *збоже*
das Haar – *волосе*
das Kraut – *билина, зһлє, билє, рослина*
das Leben – *житє*
das Sein – *бутє, иснованє*.
5. Вторинне епентетичне [л] після губного [в], притаманне говорам південно-західного наріччя [там само: 66]:
abdachen – *кровлю oder стрһху здрвати*
die Betrübniß – *змертвлһнє*
die Bewillkommung – *поздоровленє*
die Blatternimpfung – *щһплєнє ђспи*
die Blendung – *ослһплєнє*
der Bogen, der Bogen eines Gewölbes – *склеплһнє*
die Gesundheit – *здоровлє*.
6. Уживання звукосполуки [хв] замість [ф], властиве для говорів південно-східного та деяких говорів північного наріччя [там само: 64]:
der Pharisäer – *фаризей, хваризей*
der Philosoph – *философ, хвилософь*.
7. Уживання [ф] замість [хв], характерне для говорів південно-західного наріччя [там само]:
die Aufschwung – *захвать, зафать*
ausgreifen – *сфатити, схватити*
die Kühnheit – *смһлѡсть, ѡдвага, зуфаль*
rehe – *охвачений; охвать, офать*
der Schwanz – *фѡсть, хвѡсть*
die Welle (Walze) – *коливороть, вязанка форосту*
die Woge – *хвиля, филя*.
8. Уживання фрикативного [з] замість африкати [дз], притаманне говорам південно-східного наріччя [там само: 72]:
die Glocke – *дзвѡнь, звѡнь*
das Glockenhaus – *дзвѡнница, звѡнница*
der Krug – *збань, збанокь*
der Mais – *кукуруза, киндириця*
der Spiegel – *зеркало*.
9. Уживання фрикативного [ж] замість африкати [дж], властиве говорам південно-східного наріччя [там само]:
die Hummel – *жмһль, бжѡль*
die Quelle – *жерело*.

10. Уживання [ж] замість фрикативного [з], характерне для діалектів південно-західного наріччя (польсько-українське мовне суміжжя, південно-західна частина гуцульського діалекту) [там само: 71]:
 der Absprung – *рбжниця*
 abweichen – *рбжнити ся*
 anlegen – der Rost hat sich angelegt – ржа oder руда кинула ся на *желъзо* (залъзо)
 der Anker – eine Klammer an Mauern – залъзний oder *желъзний* скобель
 annäherungsweise – *приблизно*
 der Auerochs – *зубрь, жубрь*
 der Brunnen – колодязь, *колодязъ*.
11. Відсутність протетичних приголосних [в] і [г] перед [о], властиве діалектам південно-східного та деяким (лемківський, бойківський, гуцульський і закарпатський) говорам південно-західного наріччя [Фонетика: 306; Шевельов: 573]:
 anblasen – розъярити (*огонь*)
 ausschleifen – *виострити*
 der Brandmauer – *огнева* стѣна
 der Nuß – *орѣхъ*
 nußbaumen – *орѣховий*
 scharf – *острий* (гострий, вострий).
12. Наявність протетичного приголосного [в] перед [о], характерне для частини діалектів північного і південно-західного (наддністрянські, надсянські, північна частина східноpodільських, охоплює чималі ареали буковинсько-покутських, східнобойківських та східнолемківських говірок) наріч [Бевзенко: 83; Шевельов: 572]:
 die Ackerkraßdistel – *осеть, восеть*
 pflügen – *орати, ворати*
 scharf – *острий, гострий, вострий*.
13. Протетичний приголосний [г] перед [и]; зона вживання протетичного [г] охоплює Підляшшя, Полісся та Посяння аж до заходу Бойківщини й центральної Наддністрянщини, а також Волинь і північну частину Поділля [там само: 580]:
 ander – *инший* (*гиниий, гинчий*).
14. Протетичний приголосний [г] перед [а], характерний для діалектів, що охоплюють територію від Східного Полісся до степової зони й від Сяну до Дінця (не засвідчено в лемківських говірках, виявлено тільки незначні ареали в бойківських, гуцульських і закарпатських) [там само: 579]:
 der Arak – *гаракъ*
 der Arrest – *арештъ* (*гарештъ*).

Морфологія

1. У М.в. однини іменників першої відміни м'якої групи поряд із флексією -h виступає **-и**, характерне для галицько-буковинських і карпатських діалектів [Бевзенко: 94]:
ankommen, es kommt auf deinen Willen an – оно на твоїй *воли* зависає
aufspeichen – зложити вь *шпхлярни* oder вь *збѣжници*
außer, außer Landes – вь *заграници*.
2. Іменники середнього роду на зразок *життя, здоров'я* в Н.в. однини мають флексію **-е**, що властива північному й південно-західному наріччям [там само: 98]:
das Gefieder – *нпрє*
die Gesundheit – *здоровє, здоровлє*
das Leben – *житє, житя*
das Lebenglück – *щастє*.
3. У Р.в і М.в однини іменників третьої відміни виступає флексія **-и**, притаманна деяким поліським і південно-західним діалектам [там само: 99–100] :
abärger – сохнути oder нидѣти зѣ *злости*
achtungsvoll – повний *чести*
der Achsenring – обручъ *на оси*
der Aderlaß – пущенє oder припущенє *крови*
ausgraben – вирѣзати на *мѣди*
besinnungsvoll – безъ *памяти*
die Todesart – смерть, родъ *смерти*.
4. В О.в однини іменників третьої відміни відзначено флексію **-ею**, характерну для волинсько-подільського діалекту, а також волинсько-поліського мовного суміжжя [там само: 100]; спорадично зафіксовано паралельні форми із флексією -у:
Achtungsvoll – зъ *почестею*
auspolstern – вистелити oder набити (*шерстею*)
das Bluttriefend – залитий *кровею*
die Nacht – *ночь*; bei der Nacht – *ночею*
der Salzhandel – торгвля *солею* (сѣллю).
- 5а. Поряд з орфотонічними виступають енклітичні форми особових займенників, що властиві південно-західному наріччю (галицько-буковинські, карпатські, частина подільсько-волинського) [там само: 119].
У Д.в. займенника *я* зафіксовано також варіант **минь**, поширений у південно-західному й у південно-східному наріччях [там само]:
mich – мене, *мя*
dich – тебе, *тя*

- mir – менн, *минн*, *ми*
 dir – тобн, *ти*
 ankommen, es kommt mir der Schlaf an – хоче ся *минн* спати
 befallen, mich befällt Lust – зобрала *мя* охота
 besser, es ist mir bessr – зольжило *ми*, лһпше менн
 dünken – думати, гадати, судити, бачити, видһти ся (кому); mich dünkt –
 думаю, бачу, видить *ми* ся, здає *ми* ся
 die Asche – попелъ (попһль, попһвъ), спуза; sanft ruhe deine Asche – земля
 тобн перомъ, легка *ти* земля.
56. Поряд із формою Д.в. займенника *vin* – ёму зафіксована також давня форма *ёму*; у З.в. — форма *ёго*, спорадично *го*. Форми *ёму*, *ёго*, *го* характерні для південно-західного наріччя [там само: 121]:
 ihm – ёму, *ёму*
 bluten, die Nase blutet ihm – кровъ *ёму* тече зъ носа
 gelüsten; es gelüstet ihn – кортить *ёго*, хочячка *го* падає.
6. Присвійні займенники 3-ої особи однини мають форми *ёго*, *ён*, характерне для південно-західного наріччя [там само]:
 ihmro – вашъ, ваша, ваше; *ёго*, *ён*
 gelten; es gilt hier seine Ehre – иде ту о *ёго* славу.
- 7а. Вищий і найвищий ступені порівняння прикметників і прислівників унаслідок відсутності асимілятивних та дисимілятивних процесів можуть мати різне оформлення, властиве говорам південно-західного наріччя [там само: 114]:
 allerunterthänigst – *найнижше*
 besser – *лутший*, *лучший*, лһпший, *красий*
 beste – *найкрасий*
 höher – *вижший*, *пивижший*
 je; je mehr und mehr – щораз *дужше*
 nieder – низький, долһшний, *нижший*
 der Oberlehrer – *вижший* учитель.
76. У вищому ступені порівняння прикметників (прислівників) виступає також суфікс -һйш, характерний для галицько-буковинського діалекту [там само: 114]:
 allerheiligst – *найсвятһйший*
 allweise – *наймудрһйший*
 lieber – лутше, лһпше, скорше, *скорһйшь*, радше, *радһйшь*.
8. Деякі варіанти числівників, засвідчені у Словнику, характерні для діалектів південно-західного наріччя, зокрема для середньозакарпатських [там само: 117]:
 dreißig – тридцять, *трийцять*

dreißigste – тринадцятий, *тринадцятий*

dreizehn – тринадцять, *тринадцять*

zwanzig – двадцять, *двайцять*

zwanzigste – двадцятий, *двайцятий*.

9. Інфінітив дієслів із давньою основою на [г], [к] має форму на **-чи**, характерну для діалектів південно-західного наріччя [там само: 127]:
braten – *печи*

brennen – палити, *жегчи*, жегати

entgehen – *убгчи*, *втгчи*

fließen – *течи*

hüten – *стерегчи*

klopfen – ковтати, стукати, стукотати, *товчи*, бити

laufen – *бгчи*

mögen – *могчи*, могти

nachziehen – *волгчи* за собою

säbeln – рубати oder *ччи* шаблею

sparen – шадити, скудити, *берегчи*, хоронити.

10. У зворотних формах дієслова частка **ся** може виступати як у препозиції, так і в постпозиції, перебуваючи іноді навіть на деякій віддалі від дієслова, що властиве діалектам південно-західного наріччя (зокрема галицько-буковинський та карпатський) [там само: 128]:

baar, Alles für baare Münze annehmen – на всё *ся писати*

der Betheiligste – той котрого *ся* що *дотичить*

däuchten, mir däucht, mich däucht – *видить* ми *ся*.

11. У 3-ій особі однини зворотні дієслова першої дієвідміни утрачають флексію **-т**, характерну для діалектів південно-західного наріччя [там само]:

der Abend, es wird Abend – вечерhe, *смеркає ся*

ahnen, es ahnt mir – *видить* ми *ся*, *здає ся*, бачу

befinden, wie befinden Sie sich? – якъ вамъ *веде ся*?

der Sandmann – пшкаръ; der Sandmann kommt (im Scherze) – *хоче ся* спати.

12. У дієслівних формах минулого часу в 1-ій особі однини може виступати енклітик **ємь**, що відзначаємо в діалектах південно-західного наріччя, а також говорах волинсько-поліського суміжжя [Морфологія: 327; Бевзенко: 140–141]:

bald, ich wäre bald gestorben – мало не *вмерь емь*

das Ohr; es ist mir zu Ohren gekommen – *довгдавь емь ся*.

13. В аналітичних формах наказового способу виступає частка **най**, характерна для діалектів південно-західного наріччя [Бевзенко: 145]:
meineshalben, meineswegen, meineswillen – *най* так *буде*.

Омелян Партицький підкреслював, що “виданий мною словарь не є словникомъ нарѣчія, але языка”. У передмові зазначено, що, крім опублікованих словників української мови, джерелами української частини Словника був матеріал, який автор зібрав у горах, на Буковині й у Стрийському районі. Автор фіксував усі можливі варіанти слова або словосполучення. Часто поряд із варіантом загальноукраїнським він подавав діалектний: *donnern* — гримѣти, *гремѣти*; *das Glockenhaus* — дзвѣнниця, *звѣнниця*; *der Salzhandel* — торгівля *солею* (сѣллю). Отже, у Словнику представлено велику кількість діалектного матеріалу, передусім південно-західного наріччя (тут найбільше лексики галицько-буковинських і карпатських говорів), частково з північного та південно-східного наріч. Очевидно, О. Партицький мав на меті зібрати у своєму Словнику всі можливі українські відповідники німецьких слів і таким чином показати багатство рідної мови.

ЛІТЕРАТУРА

- Бевзенко 1980 — Бевзенко С. Українська діалектологія. — Київ, 1980.
 Горецький 1963 — Горецький П. Історія української лексикографії. — Київ, 1963.
 Магура 1862 — Магура І. Матеріялы до словаря // Вечерницѣ. — Річник 1. — Ч. 36, 40, 42. — Львів, 1862.
 Магура 1863 — Магура І. Сборничокъ словъ и выраженій чисто-народныхъ до руского Словаря // Галичанинъ: Литературный сборникъ. — Кн. 1. — Вип. 3–4. — Львів, 1963.
 Морфологія — Історія української мови. Морфологія. — Київ, 1978.
 Петрушевич 1865 — Петрушевич М. Словарь рускій. — Вип. 1 [А–В]. — Коломия, 1865.
 Скоморовський — Скоморовський Й. Українсько-польський словник: У 5-ти т. Рукопис / Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. — Шифр АСП, № 305.
 Фонетика — Історія української мови. Фонетика. — Київ, 1979.
 Шевельов 2002 — Шевельов Ю. Історична фонетика української мови. — Харків, 2002.
 Шейковский 1861 — Шейковский К. Опытъ южнорусского словаря. — Т. 1. — Київ, 1861.

SUMMARY

Omelian Partyts'kyi is the author of the first Ukrainian-German dictionary, which was published in L'viv in 1867. Due to the fact that this dictionary is based on several regional language sources, it contains a vast amount of dialectal material. The dialectal features are overt on levels of both phonology and morphology. The most prominent dialectal characteristics are those of Southwestern dialects, Galician-Bukovynian and Carpathian in particular.

УДК 811.161.2'286(092)

Наталія Нетребя
Львів

ПОСТАТЬ ЛАВРЕНТІЯ ЗИЗАНІЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЛІНГВОГЕОГРАФІЇ

Lavrentii Zyzanii's Identity in View of Linguistic Geography

Досі в дослідженнях творчості Лаврентія Зизанія переважало питання про значення праць *Ėâĕñĕñ, Ñĕðh÷ Ðâ÷âíçj, Áúĕðàðòh ñúáðàí(ú)íú. Ė ěç ñĕíââ(í)ñĕââí ŷçúĕà íà ïðíñòú(ĕ) Ðóñĕçĕ ä³jĕâ(ĕ)òú Ėñòîĕ(ú)ĕíââíú* та *Ãðàíìàò³ĕà ñĕíââíñĕâÿ...* у формуванні засад лексикографічної теорії і практики та в розвитку граматичної думки в Україні [Грінченко 1905; Возняк 1908; Москаленко 1961; Горецький 1963; Павлюк 1978 тощо]. Однак відомості про постать автора першого друкованого церковнослов'янсько-українського словника подавали здебільшого стисло та контраверсійно. У зв'язку з підготовкою “Лексиса” до перевидання значну увагу вивченню біографії Лаврентія Зизанія приділив В. Німчук [Німчук 1964; Німчук 1980; Німчук 1985]. За даними архівних документів та інших джерел, дослідникові вдалося досить повно відтворити життєвий шлях Зизанія, хоча деякі питання, зокрема здобуття престижної, як на XVI ст., освіти, діяльність протягом 1603–1612 років тощо, залишилися невисвітленими.

Тривалий час висували різні гіпотези й щодо походження Л. Зизанія. Чи не вперше з цього приводу висловився М. Возняк, припускаючи, що Зизанії — вихідці зі звичайної міщанської сім'ї, яка мала спільні корені з

українським шляхетським родом Тустановських [Возняк 1908: 31]. Відомо, що деякі важливі документи, наприклад грамоту надання парафії в Корці на Волині, Лаврентій, справді, підписував прізвищем Зизаній-Тусстановський. Це, власне, і стало підґрунтям гіпотези В. Німчука про місце походження Зизанія — с. Тустань Галицького району Івано-Франківської області. На доказ своєї гіпотези дослідник навів низку карпатизмів, які виявив у “Лексисі” (тайстра, барта).

Стало традицією вважати, що прізвищеві назви відтопонімного походження на *-ськ(ий)*, *-цьк(ий)* означували особу, яка прибула з іншої місцевості, за місцем її походження. Досліджуючи особові назви жителів Львова XVI ст., І. Крип’якевич відзначав, що міщани “беруть назвиска від тих сіл і міст, з котрих зайшли до Львова, за доданням наростка *-ск(ий)*. [...] З початку сі назвиска є лише атрибутами, доданими до імени” [Крип’якевич 1907]. Однак, за спостереженнями дослідниці української антропонімії XVI ст. Р. Керсти, іменування відтопонімного походження на *-ськ(ий)*, *-цьк(ий)* були ще й назвами великих землевласників та у більшості випадків указували на їхній маєток. “Уже в той час можна говорити про відтопонімні назви як про спадкові родові назви панівної версти суспільства” [Керста 1984: 34]. Отже, цілком імовірно, що Лаврентій Зизаній чи його родина могли мати великий земельний наділ в околицях Тустані.

Гіпотезу, що заперечує “бойківське походження” Л. Зизанія, висунув Є. Ружицький. Дослідник, посилаючись на документи Центрального державного історичного архіву у Львові, стверджує, що Лаврентій та Стефан Зизанії походять із села Потелич Жовківського району Львівської області [Ружицький 1972: 64]. Документально підтверджене припущення видається найпереконливішим. Однак питання про місце народження Л. Зизанія й досі залишається актуальним. В. Німчук в енциклопедії “Українська мова” подає, що Л. Зизаній походить із с. Тустань або с. Потелич [Німчук 2000: 188].

У нашій статті пропонуємо погляд на проблему місця народження Л. Зизанія крізь призму лінгвістичної географії. Багаті відомості про рельєф українського діалектного простору, здобуті лінгвогеографією, дають змогу точно локалізувати походження Лаврентія Зизанія, застосувавши нові для українського мовознавства методи. Важливим у нашому дослідженні є метод накладання рис системи діалектного мовлення Л. Зизанія (за “Лексисом”) на ареали цих явищ на картах АУМ. Метод накладання ареалів для точної локалізації походження Памва Беринди застосувала Л. Коць-Григорчук, переконливо довівши, що його викорис-

тання створює умови для локалізації пам'яток писемності і часто буває чи не єдиним засобом їх атрибутування [Коць-Григорчук 2002].

Детальне вивчення діалектних ознак тлумачної частини “Лексиса” в зіставленні з відповідними лінгвістичними картами другого тому АУМ дало змогу виділити ті з них, які характерні для більшості просторових конструкцій південно-західного наріччя, а також низку вузьколокальних і подекуди унікальних діалектних особливостей. До перших належать:

- 1) рефлексія [e] в новому закритому складі як [i]: fàìhò (74) [АУМ II: к. 27]¹;
- 2) збереження [e] після шиплячих перед здавна твердими приголосними: æãðîî (46), ÷ãðîëòh (49) [АУМ II: к. 38];
- 3) наявність [x] на місці звукосполюки [хв]: ôîðíàà, ôîðòò, ôîðíààíü°, ôîðè(é), ôîðòò÷³é (59) [АУМ II: к. 85];
- 4) відсутність подвоєння в іменниках середнього роду: èàìáí° (25), áíðã(í)° (29), ñòãðãæáí° (29), äjëíààí° (30), åññå° (31) [АУМ II: к. 94];
- 5) наявність [ж] на місці [з]: ïæèðã÷³é (48) [АУМ II: к. 93];
- 6) форма інфінітива на -чи: ïãðáí÷è (62) [АУМ II: к. 234];
- 7) наявність твердого [т] у закінченні третьої особи однини дієслів теперішнього часу: íã ñîèòú (27), çíà÷è(ò) (31), çèh÷ó°òú (45), ìà°(ò) (49), íã ïæãòú (62) [АУМ II: к. 240];
- 8) уживання лексем ñòíäíèà (46) та éíáó(ò) (67): стодола [АУМ II: к. 281], когут [АУМ II: к. 331].

Наведені діалектні особливості охоплюють значну частину обширу південно-західного наріччя (кожна відповідно локалізується), тому їх не картографуватимемо.

Натомість виявлені в “Лексисі” діалектні риси, що мають, як свідчить АУМ, нешироку локалізацію в українському діалектному просторі, дали змогу скласти лінгвістичну карту на підставі карти другого тому Атласу.

Дуже нечітко вимальовується в “Лексисі” картина переголосу — зміни голосного à (< à, j) після м'яких приголосних та [й], зокрема у Словнику засвідчено: ïãhòðj (35), åññhëjì (Abl. Sing; 34), áùðúòj (50), æèòj (56), ïæãðòj (69), хоч також: åññå° (31), æè(ò)° (51), áùðhçíàà(í)° (50) і т.д. Зауважмо, що не зафіксовано жодного випадку зміни а > е в середині слів; наприклад ùãñòj (26) і інші. Дещо прояснити може карта № 43

¹ Після двокрапки подаємо ілюстрацію до названої особливості, узятую з “Лексиса”; далі — номер карти другого тому АУМ.

АУМ “Рефлекси неголошеного *ѣ*”, що демонструє непослідовність явища переголосу на крайній західній території України: у більшості населених пунктів зафіксовано літературну вимову слова *щастя* паралельно з діалектною *шч[е]ст’а*, *шч[i]ст’а*, *шч[u]ст’а*. Однак на території, окресленій населеними пунктами 112–113–240–114–139, переголосу не засвідчено, однак переголос у кінцевому складі (*шчаст’[е]*) у сусідній говірці (111 — н.п. Старе Село). Оскільки цю особливість підтверджують у “Лексисі” кілька фактів, то відповідно до карти “Рефлекси *ѣ* у кінцевому наголошеному складі” [АУМ II: к. 47] наносимо ареал явища на карту (див.: карту 1). Проводимо ізоглосу також за картою “Рефлекси наголошеного *ѣ* після передньоязыкових” [АУМ II: к. 41].

Карта “[а] в кінцевому відкритому складі” [АУМ II: к. 48] інформує про переголос *a > e* після шиплячих у словах на зразок *сажа*, *душа*. У “Лексисі” такої зміни не засвідчено. Провівши ізоглосу явища зміни *a > e* в цих словах (зміна, до речі, охоплює північну частину Бойківщини), ми визначили територію, де цієї зміни не виявлено. На особливості зміни *a > e* звернув увагу Г. Шило, досліджуючи мовні особливості говорів на північ від Дністра, зазначив: “Визначити ізофону цього явища [зміни *a > e*. — Н.Н.] у Львівській області досить важко, бо є такі райони, в яких в одних населених пунктах є цей перехід, в інших — цього переходу нема” [Шило 1957: 35]. Дослідник указав на ті населені пункти, де переголосу не відзначено, серед них фігурує й с. Потелич Жовківського р-ну.

Натомість на загальну поширеність зміни *’а > ’е* в центральній частині надсянського говору вказала М. Пшеп’юрська; однак на пограниччях у говірках, що безпосередньо межують із польською мовою, діалектолог зафіксувала збереження *a* — “і то в усіх позиціях, незважаючи на місце наголосу, походження цього *’а* і якість попереднього приголосного” [Пшеп’юрська 1938: 21–22; Пшеп’юрська-Овчаренко 1994: 371–372]. Загалом увесь обстежений обшир пограниччя надсянського говору М. Пшеп’юрська розділила на три частини:

- 1) населені пункти, де не зафіксовано переходу *’а > ’е*;
- 2) перехідні смуги, де *’а // ’е*; на цій території “часто ті самі слова творяться раз з *’а*, другий раз з *’е*”;
- 3) території, де явище переголосу дуже послідовне (у напрямку до надсянсько-наддністрянської межі).

Зауважмо, що відсутність фіксації у “Лексисі” лабіалізованої вимови голосного [а] перед [й] (напр.: *доў*, *ўпоў* і т.д.) не підтверджує гіпотези про “бойківське” походження Лаврентія Зизанія. На карті “Наголошений

[а] перед [ў]” [АУМ II: к. 50] відображено послідовність цієї діалектної риси на півночі Івано-Франківської обл., зокрема в с. Тустань.

Відповідно до карти “Кореляція твердості ~ м’якості приголосних фонем” [АУМ II: к. 74] визначаємо ареал, де засвідчено паралельно твердість і м’якість звука [ц]. На карті, яку пропонуємо вашій увазі (див.: карту 1), видно, що ізоглоса явища не охоплює Бойківщини. Зазначмо, що в “Лексисі” зафіксовано: їḑḑḑḑḑḑ (42), ḑḑḑḑḑḑ (44), ḑḑḑḑḑḑ (54) і ēḑḑḑḑḑḑ (Gen. Sing., 46), ñḑḑḑḑḑḑ (89).

За цією ж картою, а також за картою “[ц’] / [ц]” [АУМ II: к. 98] визначаємо ареал твердості звука [ц] у кінці слів із суфіксом *-ець-*. У “Лексисі” зафіксовано в цій позиції тільки твердий [ц]: wḑḑḑḑ (23, 32), ñḑḑḑḑḑḑ (24), æḑḑḑḑ (47), ÷ḑḑḑḑḑḑ (49), ḑḑḑḑḑḑ (54) та ін.

У словнику Л. Зизанія відзначено також тверді [с] та [ц] у суфіксах *-ськ-*, *-цьк-*; напр.: ñ ḑḑḑḑḑḑḑ (54), ʊḑḑḑḑḑḑḑḑ (57) й ін. На цю особливість звернула увагу М. Пшеп’юрська, обстежуючи пограниччя надсянського говору [Пшеп’юрська-Овчаренко 1994: 375].

У “Лексисі” дуже послідовно зафіксовано тверду вимову приголосного [р] (öḑḑḑḑḑ (24), áḑḑḑḑḑ (28), áḑḑḑḑḑ (34) й інші). Відповідно до карти “[р’] перед відповідниками а, ę” [АУМ II: к. 115] наносимо ізоглосу цього діалектного явища, яка охоплює пограниччя надсянського говору, західну частину наддністрянського.

Засвідчена в “Лексисі” звукосполука [ск] на місці [шк] в іменнику шкіра поширена в надсянських говірках. За картою “Сполучення [шк] в іменниках шкіра, шуринка” [АУМ II: к. 106] визначаємо суцільний ареал цієї особливості, який, охопивши Надсяння, сягає тільки півночі Бойківщини (с. Тустань не входить до цього ареалу — тут зафіксовано літературну вимову іменника шкіра).

Уживання в “Лексисі” звукосполуки [кв] у слові квіт (ḑḑḑḑḑ ḑ ēḑḑḑḑḑ (32)) могло бути підтримане польським *kwiat*. Однак ця діалектна риса, як свідчить карта “[кв] / [цв] (квітує — про жито)” [АУМ II: к. 120], сьогодні чималим ареалом локалізується на території Надсяння, але не охоплює с. Потелич. Не виключено, однак, що ареал поширення [кв] у структурі квіт міг бути дещо ширшим наприкінці XVI – на початку XVII ст. Щоби це чітко уявити, позначмо пунктиром цю особливість (див.: карту 1).

Заслуговує уваги специфіка вживання займенників: у “Лексисі” зафіксовано нестягнені форми — ḑḑḑ (63), ḑḑḑḑḑḑ (63). Зауважмо, що карта “Називний відмінок однини займенника, що вказує на близький предмет (цей, ця, це)” [АУМ II: к. 210] засвідчує вживання в говірках Надсяння

займенників той, та, те; тая, теє (у говірках Бойківщини — сей, ся, се; сися, сисе). За картою “Називний відмінок однини займенника, що вказує на віддалений предмет (той, та)” [АУМ II: к. 212] визначаємо ареал функціонування займенника тамтая, який охоплює тільки населені пункти країнсько-польського суміжжя, зокрема й с. Потелич.

Вагоме значення для локалізації походження Лаврентія Зизанія може мати засвідчена в “Лексисі” частка íāōāé (íāōāé òāē áóāāòú (24)). На карті “Частка хай” [АУМ II: к. 254] зазначено, що на території південної Волині мовці послідовно вживають нех, на Надсянні — най або ней, на Бойківщині — тільки най. Проте в говірках кількох населених пунктів надсянського пограниччя (н.пп. 111, 112, 113 (за АУМ)), які межують із с. Потелич, зафіксовано частку нехай.

У надсянському говорі залишки двоїни М. Пшеп’юрська назвала “дуже живущими” [Пшепюрська 1938: 40]. У “Лексисі” зафіксовано конструкцію íā íāh òòíðíh (63). На матеріалі карти “Словосполучення дві руки” [АУМ II: к. 257] визначаємо, що це діалектне явище характерне для говірок Надсяння і Наддністрянщини, а в бойківських говірках зафіксовано дв’ї ру’ки та дв’ї ру’кы.

Серед лексичних діалектизмів, засвідчених у “Лексисі”, увагу дослідника відразу ж привертають карпатизми: òāéñòðā (69), áāð(ú)òā (74), éāāéāðéā (73) тощо. Із цього приводу В. Німчук зазначив, що “ареали таких слів у XVI ст. могли бути далеко ширші, ніж тепер” [Німчук 1980: 87]. Однак можна вважати, що карпатизми в мовленні Зизанія-Тустановського не випадкові: на Бойківщині, у с. Тустань, він міг мати земельний наділ чи маєток, і деякі риси бойківської говірки могли позначитися на його мовленні.

Відзначмо, що в коментарі до карти “Відповідники ненаголошеного [o] в закритому складі (кадіб)” [АУМ II: к. 54] зафіксовано лексеми ґалетка, ґалетчина в суміжних із с. Потелич селах: ґалетка (н.п. 139), ґалетчина (н.пп. 111, 113).

Слово кошуля, ужите в “Лексисі” на позначення сорочки або одягу, дещо відмінного за фасоном від сорочки [Войтів 1997: 213], на сучасному етапі локалізується на обмежених територіях, зокрема на українсько-польському пограниччі (н.пп. 110, 112, 114, 239, 243), менш послідовно на Поділлі (н.пп. 363, 528, 542) і на середньому Поліссі (н.пп. 48, 72, 64, 68, 85).

Однією зі специфічних лексем, засвідчених у “Лексисі”, є āíëü (відповідник церковнослов’янського āhòāú (32)). У південно-західному на-

річчі цю лексему зафіксовано тільки в н.п. 112, що межує зі с. Потелич [АУМ II: к. 359].

Через відсутність в АУМ низки виявлених у “Лексисі” унікальних діалектизмів, що властиві надсянському говорові чи його пограниччям, не маємо змоги зафіксувати їх на карті; напр.: гадати ‘розмовляти’ (слова $\delta\acute{\iota}\varsigma\iota\iota\alpha\alpha$ і $\alpha\alpha\alpha\alpha\acute{\iota}\circ$ у “Лексисі” подано як синоніми) [Жилко 1966: 207; Пшепюрська 1938: 73]; храп (49) ‘давній гнів’ (пор.: храп ‘претензія, злоба’ [Грінченко IV: 412 (за “Галицько-руськими народними легендами” В. Гнатюка)]).

У словнику Лаврентія Зизанія зафіксовано лексику, пов’язану з особливостями місцевості, із якої, імовірно, походив автор, — із її природно-кліматичними умовами, рослинним світом тощо: $\alpha\epsilon\epsilon\acute{\iota}\alpha$, $\alpha\epsilon\epsilon\acute{\iota}\acute{\iota}\acute{\iota}\epsilon\epsilon$, $\acute{\alpha}\acute{\iota}\epsilon\acute{\iota}(\delta)[\acute{\iota}\epsilon\acute{\epsilon}]$ (28); $\acute{\alpha}\acute{\iota}\epsilon\acute{\iota}\delta\acute{\iota}\ \acute{\alpha}\delta\acute{\omicron}\varsigma(\acute{\upsilon})\epsilon\acute{\iota}\circ$ (81), $\epsilon\acute{\iota}\varsigma\alpha$, $\alpha\alpha\acute{\alpha}\acute{\iota}\acute{\iota}\delta\alpha$ (32) та ін.

Село Потелич, розташоване на торговому шляху між Белзом і Надсянням у долині р. Тилиця, здавна славалося багатими покладами фаянсової та гончарної глини, вапняків. Закономірно, що поширеним тут було гончарське ремесло. Зокрема в реєстрі 1587 року відзначено, що в с. Потелич було 50(!) гончарів, 18 ковалів, 6 кушнірів, 2 кравців та ін. [Жовківщина 1994: 56–58]. Тому, мабуть, не випадково в “Лексисі” двічі засвідчено лексему $\acute{\alpha}\acute{\iota}\acute{\iota}(\div)\grave{\alpha}(\delta)$ (76), а також $\alpha\epsilon\epsilon\acute{\iota}\acute{\iota}\acute{\iota}\epsilon(\acute{\epsilon})\ \varsigma\acute{\alpha}\acute{\alpha}(\acute{\iota})$ (79), $\alpha\alpha\acute{\iota}\acute{\iota}\ \acute{\epsilon}\ \delta\acute{\upsilon}\acute{\alpha}\acute{\upsilon}\ \acute{\epsilon}\delta\acute{\alpha}\acute{\epsilon}\acute{\alpha}\acute{\alpha}$ (58).

Отже, детальне вивчення тлумачної частини “Лексиса” з використанням засобів і методів лінгвістичної географії підтвердило інформацію з архівних матеріалів про те, що Лаврентій Зизаній є вихідцем зі с. Потелич Жовківського р-ну Львівської обл. Однак дослідження мови “Лексиса” не тільки дало змогу визначити походження автора, а й показало, якою була мова освіченого українця того часу.

ЛІТЕРАТУРА

- АУМ — Атлас української мови: У 3-х т. — Т. II: Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. — Київ, 1988. — 520 с. [Л. Григорчук — кк. 38; 85, 93, 106, 120, 257; Я. Закревська — кк. 74, 98, 115, 234, 240, 254; А. Залеський — кк. 43, 47, 48, 50, 94; М. Онишкевич — кк. 54, 210, 331, 359; П. Приступа — к. 27].
- Возняк 1908 — Возняк М. Причинки до студій над писаннями Лаврентія Зизанія // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. — 1908. — Т. 83. — С. 31–88.
- Войтів 1997 — Войтів Г.В. Українські назви одягу XIV–XVIII століть // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. — Т. 234. — Львів, 1997. — С. 212–229.
- Горецький 1963 — Горецький П.Й. Історія української лексикографії. — Київ, 1963.

- Грінченко — Словарь української мови / Зібр. ред. журн. “Киевская старина”; Упоряд. з додатком власного м-лу Б. Грінченко. — Т. 1–4. — Київ, 1907–1909.
- Грінченко 1905 — Грінченко Б. Огляд української лексикографії // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. — 1905. — Т. 66. — С. 1–30.
- Жилко 1966 — Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови. — Київ, 1966.
- Жовківщина 1994 — Жовківщина: Історичний нарис: У 2-х т. — Т. 1. — Жовква — Львів — Балтимор, 1994.
- Керста 1984 — Керста Р.Й. Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування. — Київ, 1984.
- Коць-Григорчук 2002 — Коць-Григорчук Л.М. Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору. — Нью-Йорк — Львів, 2002.
- Крип’якевич 1907 — Крип’якевич І. Львівська Русь в першій половині XVI віку // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. — 1907. — Т. 77. — С. 77–106.
- Москаленко 1961 — Москаленко А.А. Нарис історії української лексикографії. — Київ, 1961.
- Німчук 1964 — Німчук В.В. “Лексис” Лаврентія Зизанія — перший український друкований словник // “Лексис” Лаврентія Зизанія. “Синоніми славеноросская”. — Київ, 1964. — С. 7–22.
- Німчук 1980 — Німчук В.В. Староукраїнська лексикографія в її зв’язках з російською та білоруською. — Київ, 1980.
- Німчук 1985 — Німчук В.В. Мовознавство на Україні в XII–XVII ст. — Київ, 1985.
- Німчук 2000 — Німчук В.В. Зизаній Л. // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови) та ін. — Київ, 2000.
- Павлюк 1978 — Павлюк М.В. Основні етапи розвитку українського мовознавства дожовтневого періоду. — Київ, 1978.
- Пшепюрська 1938 — Пшеп’юрська М. Надсянський говір // Праці Українського Наукового Інституту. — Варшава, 1938. — Т. 49.
- Пшепюрська-Овчаренко 1994 — Пшеп’юрська-Овчаренко М. На пограниччях надсянського говору // Збірник пам’яті Івана Зілинського. — Нью-Йорк — Париж — Сідней — Торонто — Львів, 1994.
- Ружицький 1972 — Ружицький Є. Невідомий документ про смерть Стефана Зизанія // Архіви України. — 1972. — №1. — С. 63–64.
- Шило 1957 — Шило Г.Ф. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра. — Львів, 1957.

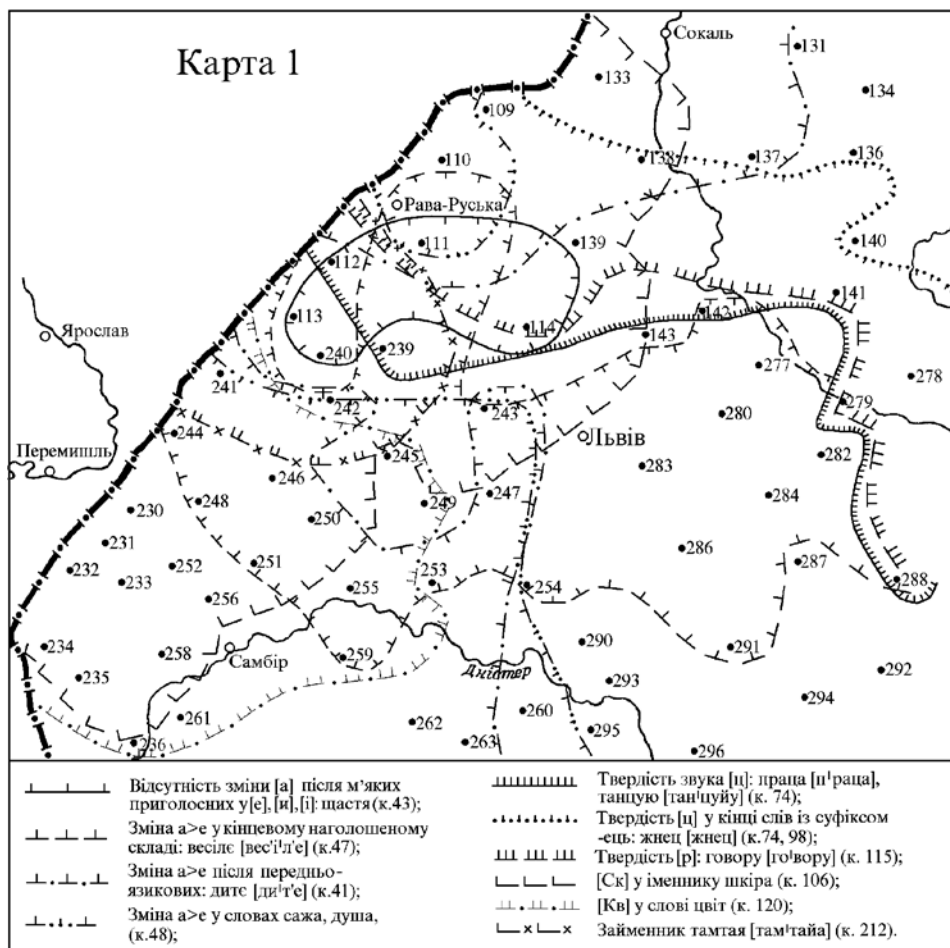
СПИСОК НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ (ЗА ДРУГИМ ТОМОМ АУМ)

48. Суховоля Володимирецького р-ну Рівненської обл.
64. Миляч Дубровицького р-ну Рівненської обл.
68. Великі Озера Дубровицького р-ну Рівненської обл.
72. Дубівка Володимирецького р-ну Рівненської обл.
85. Переброди Дубровицького р-ну Рівненської обл.
111. Старе Село Жовківського р-ну Львівської обл.
112. Смолин Яворівського р-ну Львівської обл.
113. Завадів Яворівського р-ну Львівської обл.

- 114. Мокротин Жовківського р-ну Львівської обл.
- 139. Туринка Жовківського р-ну Львівської обл.
- 239. Лелехівка Яворівського р-ну Львівської обл.
- 240. Залужжя Яворівського р-ну Львівської обл.
- 243. Ясниська Яворівського р-ну р-ну Львівської обл.
- 363. Васильківці Гусятинського р-ну Хмельницької обл.
- 528. Васильків Чортківського р-ну Тернопільської обл.
- 542. Врублівці Камінець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

SUMMARY

Over a long period of time the issue of the origin of Lavrentii Zyzanii had belonged to the sphere of hypotheses. This investigation proposes one of the possible ways of utilizing the methodology of the areal superimposition of dialectal features in order to localize the origins of the author of the "Lexicon". Based on the regional characteristics of various structural levels of the Zyzanii's language, the study determines the origin of the Ukrainian linguist.

УДК 811.161.2'282

Костянтин Герман
Чернівці

ТЕОРЕТИЧНІ Й МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДІАХРОННОГО ОПИСУ ДІАЛЕКТІВ

*Theoretical and Methodological Bases
for a Diachronic Description of Dialects*

Завдяки лінгвістичному картографуванню живого діалектного мовлення конкретної території маємо змогу виділити сучасні ареали поширення діалектних явищ різних мовних рівнів, а також зробити детальний аналіз сучасного стану говірок.

На лінгвогеографічній карті відображено: 1) вузьколокальні діалектні явища; 2) інтердіалектні взаємопроникнення з рідної мови; 3) результати взаємодії діалектного мовлення з літературним; 4) результати міжмовних контактів близькоспоріднених та віддалено споріднених мов: субстратних і суперстратних, адстратних фронтальних й афронтальних. До того ж ці синхронні за своїми функціями мовленнєві факти за часом походження належать до діахронії, адже вони виникли в різні періоди розвитку мови. При цьому конфігурація ареалів, напрямки ізоглос є дуже інформативними. Ізогласа — результат пройденого відповідним мовним явищем шляху розвитку [Аванесов 1962: 25] — потребує уважного аналізу в часі та просторі. Однак якщо ізогласа окреслює ареал діалектного явища, чітко вказує на територію його поширення, то історію її походження можна з'ясувати тільки завдяки тривалій і копіткій праці, аналізуючи всі карти, що мають подібні ізогласи, з'ясовуючи історію

виникнення і розвитку цих мовних фактів, аналізуючи історичні зміни ареалів та ізоглос деяких мовних явищ. Розв'язання лінгвістичних проблем тісно пов'язане з екстралінгвальними чинниками, причетними до появи аналізованих змін. До того ж кожна лінгвістична карта ставить проблеми, які потребують уважного і детального вивчення.

На численних картах усіх міжнаціональних, національних і регіональних атласів подано пасма ізоглос, що взаємодоповнюють, указують на характер членування мовної території. Кожне мовне явище має свій ареал поширення, який тільки частково збігається з іншими, умовно охоплюючи однаковий мовний обшир. На картах різних мовних рівнів пасма ізоглос, окреслюючи конкретну територію функціонування явища, дають змогу виділити території національних мов, їхніх наріч, говорів, говірок.

Щоб вивчити історію говору, важливо дослідити всі давні мовні пласти, результати еволюційних новотворів. Щоб виявити давню діалектну систему, необхідно вміти побачити нашарування мовних змін, точно виявити і вмотивувати хронологію поступових діалектних інновацій (від давніх до сучасних). Р. Аванесов наголошував, що необхідно брати до уваги “вогнище” зародження мовного явища, прослідковувати напрямки розширення або звуження території, яку це явище охоплювало. Потрібно зважати й на історичні дані про територію етнічного заселення, міграції населення впродовж сторіч.

Суттєвими для прочитання лінгвістичної карти з погляду діяхронії є факти реліктового поширення діалектних явищ, урахування можливостей нівелювання рис, які були поширеними, або й навіть початково виникли на цій же території [Орлова 1962: 246]. У сучасних говірках ці явища можуть бути втрачені чи представлені маргінально в різних говорах; наприклад звук [ы] у бойківських та лемківських говірках [Німчук 1994: 25].

Дослідження історії формування говірок має ґрунтуватися й на вивченні мовних явищ пограниччя, зокрема на виявленні “співвідношення кордонів мовних явищ (ізоглос) і кордонів власне історичного характеру, що пов'язані з тими чи іншими державними, політичними, економічними об'єднаннями, які існували впродовж історії носіїв мови” [там само: 247]. Аналіз впливу екстралінгвальних чинників на мовні явища того ж часу допомагає дослідникові об'єктивно виявити існування конкретних діалектних масивів на обстежуваній території. Ідеться про такі мовні континууми, які виділяємо на підставі пасом ізоглос різних мовних рівнів (фонологічний, морфологічний, лексичний, синтаксичний), тобто про

говірки, що творять відповідну систему і є частиною мегасистеми — національної мови.

Однак треба пам'ятати, що темп суспільного поступу не збігається з темпом мовного розвитку [там само: 248]. На лексичному рівні зміни є досить помітними, натомість на фонетичному та граматичному — вони мають менш стрімкий характер. Лінгвістична географія в її зв'язку з історією народу подає дуже важливий матеріал для історії мови [Аванесов 1974: 237].

Причину появи нового ареалу діалектного явища виявляємо тільки після комплексного аналізу його форм у контексті відповідних форм сусідніх ареалів. Має значення й те, у яких напрямках продовжуються лінії ізоглос у сусідніх говірках і сусідніх мовах.

Екстралінгвальних чинників історичного характеру може бути багато. Завжди потрібно вміло виділити саме ті, які справді мали вплив на появу й подальший розвиток аналізованого мовного явища. Треба брати до уваги й те, що часом тільки сукупність багатьох чинників зумовлює певні зміни [Герман 1995: 255].

Мовна система з історичного погляду відображає різні історичні періоди в житті носіїв говірок. За сумою одних рис говірка є складовою діалектного цілого — наріччя, за іншими рисами складовою меншого об'єднання — говору, ще якісь риси притаманні тільки конкретній говірці.

Зона суміжжя двох відмінних діалектних масивів — мовний обшир, на якому представлено риси обох діалектних континуумів. У мовленні діалетоносіїв ці явища можуть функціонувати паралельно, хоч усе ж таки переважатиме якась одна система; на цьому мовному просторі її вважатимуть найпрестижнішою, найдосконалішою. У зонах суміжжя часто фіксуємо гіперизми, які свідчать про відмежування мовця від “непрестижного” мовлення. Ці мовні риси не характерні для жодної із сусідніх діалектних зон, хоч їх і приписують одній із них. Часом це може виявлятися у глузливих висловлюваннях, які діалектолог-початківець може сприйняти серйозно.

На територіях пізнього заселення спостерігаємо строкатість діалектних форм, яку викликало заселення таких континуумів носіями різних говіркових систем. Із часом відмінності під впливом форм близьких до літературної норми можуть нівелюватися. Однак можливе також утворення нових формувань, у яких частково простежуємо риси їхніх давніх складових.

Вплив літературної мови, якщо він досить інтенсивний, із часом спричинює руйнування діалектної системи, її поступове наближення до

літературної мови. Якщо ж на якійсь території носії знають дві літературні мови — свою й чужу, то це активізує процес запозичення з інших мов; пор.: полонізми на Галичині, мадяризми на Закарпатті, румунізми на Буковині, русизми на Східній Україні, але найчастіше ці іншомовні слова є дублетами форм рідної мови.

“На лінгвістичних картах неможливо безпосередньо прочитати історію мовних явищ і діалектів. Однак лінгвістична географія надзвичайно важлива для історії мови та історичної діалектології, вона може допомогти встановити шляхи розвитку конкретного явища, час його виникнення, а також початкову територію його поширення, якщо водночас із територіальним поширенням мовного явища вивчати його внутрішню історію у всіх її різновидах, урахувувати відносну хронологію мовних явищ, використовувати мовні особливості писемних пам’яток, ці мовні дані зіставити з даними історії, матеріальної культури, історичної географії, археології різних епох” [Аванесов 1962: 25]. Однак реалізація цього задуму може натрапити на значні труднощі, які полягають, зокрема, у тому, що пам’ятки писемності збереглися тільки частково. Вони не охоплюють усієї території країни. У деяких регіонах бракує пам’яток писемності за багатовіковий період.

Отже, єдиним загальнодоступним і достовірним критерієм діакронного вивчення мови є сама мова з її сучасним діалектним та усним літературним мовленням, а також мовні пам’ятки, які передають живе мовлення відповідної епохи. Інші чинники (історія матеріальної культури, історична географія, археологія, етнографія), якщо їх уміло використовувати, можуть виконувати тільки допоміжні функції. Щоб навчитися читати і розуміти ізоглоси, потрібно опанувати метод інтерпретації історії ізоглос. Методи реконструкції історії лінгвогеографічних територіальних ареалів та ізоглос було запропоновано в колективній монографії “Вопросы теории лингвистической географии” за редакцією Р. Аванесова [див.: ВТЛГ], у якій ідеться про те, що лінгвістичні ареали й ізоглоси історично змінюються під впливом складних протиріч, викликаних дією внутрішніх законів мови та позалінгвальними чинниками — історичними, соціально-економічними, політичними, духовними та культурними.

По-різному взаємодіють споріднені говірки однієї мови з говірками, що належать до неспоріднених мов, зокрема на етнічних кордонах неспоріднених мов (взаємодія між українськими і румунськими говірками на Буковині, між українськими й угорськими на Закарпатті та ін.). При цьому споріднені говори в конвергентних екстралінгвальних умовах наближаються один до одного або зливаються (наприклад, буковин-

сько-покутські українські говірки). Якщо мовна взаємодія відбувається між діалектами неспоріднених мов, один із говорів асимілюється (зокрема результати волоської колонізації українських Карпат, де говірки румунської мови асимілювалися з гуцульськими, буковинськими та закарпатськими).

Про еволюцію ареалів можна говорити, порівнюючи карти однієї і тієї ж території, які були б складені за єдиною програмою в різні періоди розвитку мови. На жаль, таких карт зараз ми не маємо [Азарх 1994: 216].

Асиміляція говірок, їхнє зближення чи диференціація, розділення залежать від екстралінгвальних чинників; типовий приклад — входження до різних державних утворень упродовж тривалого історичного періоду. Багатовіковий кордон між Польщею і Молдовою сприяв появі диференційних рис між буковинськими та покутськими говірками. Об'єднання цих земель в одній державі стало причиною їхньої інтеграції, бо цьому сприяли позамовні чинники — зв'язки між цими територіями. Отже, у різні періоди історичного розвитку в цих говірках діяли тенденції дивергенції і конвергенції, що призводило до різних результатів. Такі процеси необхідно брати до уваги в історичній діалектології.

Після інтеграції двох говорів неспоріднених мов для говору, який починає домінувати, характерна нестабільність норми й багатоваріантність форм, у ньому з'являється значна кількість нових запозичень. Назріває потреба аналізу результатів впливу асимільованої говірки на панівну, аналізу динаміки мовних змін, їхньої хронологічної послідовності.

Інтенсивність руйнування діалектної норми етномовного континууму залежить від того, наскільки змішаним є населення, наскільки сильний вплив мовлення міста, як швидко літературна норма витісняє говіркові форми. Руйнуванню сприяє і прагнення нового покоління розмовляти літературною мовою.

Мовлення міста — окрема проблема дослідження. У місті переважає літературне мовлення, хоч і зберігається, особливо серед автохтонного населення на периферії, діалектне мовлення, характерне для конкретного регіону. У місті функціонує також і наддіалектне нестандартне мовлення. Традиційне діалектне мовлення має тенденцію до згасання, а нове наддіалектне поступово розширює сферу свого впливу. У мовленні міста помітне також зближення літературного мовлення з місцевим різновидом усного мовлення. Зазначмо, що цей процес у різних соціодіалектних групах має різну інтенсивність.

У діахронному описі говіркові риси мовлення допомагають реконструювати динамічні історичні діалектні зміни.

Досліджуючи діалектну фонетику, треба одержати якнайповнішу інформацію про правила сполучуваності звуків у складах та словах, виявити характерні й усі можливі поєднання із двох, трьох і більше звуків на початку, у середині й у кінці слова, проаналізувати й описати спрощення звуків у словах, чергування голосних та приголосних звуків, асимілятивні та дисимілятивні звукові явища, нейтралізацію звуків, явища афери, синкопи та апокопи, кореляцію голосних звуків. Тільки дотримуючись цих вимог, можна правильно відобразити функціонування фонологічної системи якоїсь говірки.

Описуючи говірку, необхідно брати до уваги не тільки диференційні риси, а й інтегральні, аналізувати систему говірки [Калнынь, Масленникова 1981: 6].

П. Гриценко висловив думку, що ізоглоси та ареали співвідносяться і з часом появи, і з місцем формування. Отже, аналізуючи лінгвістичні ареали, треба встановлювати приблизний час їхнього формування, зв'язок із попередніми формами. Часто в одній говірці співіснують мовні архаїзми (рисини минулого) та інновації (нові рисини) [Гриценко 1994: 104].

У діалектології досліджують, з одного боку, внутрішні діалектні проблеми, зокрема розподіл мовних явищ та фактів на всьому ареалі поширення діалекту; з іншого — діалекти вивчають як складник усього слов'янського генетично спорідненого континууму (наприклад, “Общеславянский лингвистический атлас”), а також як частину гетерогенних просторових мовних масивів (наприклад, Лінгвістичний атлас Європи). Ті особливості говорів, які в межах однієї говірки залишаються непоміченими, часто привертають увагу під час дослідження мовних явищ у контексті кількох мов [див.: Клепикова 1994: 137–138].

Лінгвогеографічний метод дає змогу порівняти мовний матеріал карт різного типу (лінгвістичні, історичні, археологічні, етнографічні, економічні, географічні), здійснити складні соціолінгвістичні та історичні дослідження. Порівняння лінгвістичних просторів ставить питання про вивчення типології ареалів [див.: Мараховская 1978: 5–6; Назарова 1974].

Для діахронного опису важливе значення має потреба розмістити картографований матеріал на бланківці, це сприяє визначенню хронології картографованих форм. Принципи розміщення матеріалу важливі для виявлення внутрішньосистемних і міжсистемних зв'язків, взаємозв'язків мовних структур на фонологічному і морфологічному рівнях.

Вивчати говірку системно — це виявити 1) найповніший інвентар елементів, із яких складається досліджувана система; 2) функціональні

особливості інвентаризованих елементів та всієї системи загалом; 3) структурні зв'язки між елементами — взаємне розташування частин системи; 4) стратифікацію системи — єрархію її частин, єрархічну послідовність підпорядкування складників; і здійснити 5) типологічний аналіз — класифікацію інвентарних елементів на підставі спільності їхніх ознак [ОЯ: 44–82].

Теоретичні засади діяхронного опису діалектів:

На лінгвістичній карті може бути відображено:

- 1) інвентарний склад форм аналізованого мовного явища;
- 2) взаєморозташування на території складових аналізованого явища;
- 3) спільне й відмінне в інвентаризованих елементах;
- 4) розміри ареалів кожної диференційованої форми;
- 5) територіальну конфігурацію ареалів;
- 6) продовження ліній ізоглос на сусідніх територіях, у сусідніх говірках;
- 7) субстратні мовні форми;
- 8) суперстратні мовні форми;
- 9) адстратні мовні форми;
- 10) фронтальні діалектні відмінності;
- 11) афронтальні діалектні відмінності;
- 12) архаїзми й неологізми;
- 13) явища, визначальні для цієї карти, і маргінальні;
- 14) регіон головного “вогнища” цього явища і територію його “затухання”;
- 15) вузькодіалектні явища;
- 16) інтердіалектні проникнення з рідної мови;
- 17) результат взаємодії діалекту й рідної літературної мови;
- 18) результат взаємодії діалекту й чужої літературної мови;
- 19) узуальні форми рідної мови;
- 20) результати контактів генетично споріднених мов;
- 21) результат контактів із неспорідненими мовами;
- 22) гіперизми;
- 23) межі між мовами (етнічні межі);
- 24) межі державних кордонів — нових і старих;
- 25) межі релігійних цивілізацій.

Методологічні засади діяхронного опису діалектів:

- 1) описувати диференційні риси говірки й діалектну систему загалом;
- 2) виявляти на картах вузькодіалектні риси, спільні для багатьох говорів, для наріччя, усієї етномовної території;
- 3) проаналізувати контакти між говірками рідної мови, говірками споріднених мов і неспоріднених;

- 4) з'ясувати, який вплив має рідна літературна мова на говірки;
- 5) порівнювати мовний матеріал карт із відповідними формами в пам'ятках письма цієї ж території, беручи до уваги час написання цих пам'яток;
- 6) описувати явища конвергенції та дивергенції в різні періоди історії аналізованих говірок;
- 7) брати до уваги дію наддіалектного нестандартного мовлення (особливо в мовленні міст);
- 8) з'ясовувати частоту вживання досліджуваних форм, їхню продуктивність;
- 9) розчленовувати сучасний стан мовлення на хронологічні зрізи і розставляти їх у вигляді послідовних етапів розвитку;
- 10) досліджувати ті самі діалектні явища на території раннього заселення і пізнього;
- 11) звертати увагу на мовленнєві зміни на пограниччі діалектів, наріч, мов;
- 12) виявляти "вогнища" зародження мовних явищ, напрямки їхнього поширення;
- 13) вивчати всі давні нашарування мовних змін, а також новотвори;
- 14) встановити хронологію мовних змін;
- 15) розкривати причини аналізованих мовних змін, беручи до уваги закони внутрішнього розвитку та екстралінгвальні чинники;
- 16) брати до уваги характер взаєморозміщення картографованого матеріалу на території;
- 17) порівняльно-історичним методом вивчати історію кожного діалектного явища;
- 18) матеріал карт регіонального атласу зіставляти з відповідним матеріалом інших атласів: національного, генетично споріднених мов, гетерогенних просторових мовних масивів; з'ясувати причини появи ліній ізоглос;
- 19) ареали конкретної карти порівнювати з тими картами цього ж атласу, що мають подібні ареали з інших мовними явищами;
- 20) порівнювати діалектні карти з історичними, етнографічними, археологічними, географічними, біологічними картами.

Отже, діахронний опис говорів найкраще здійснювати лінгвогеографічним методом у поєднанні з порівняльно-історичним. Це дає змогу проаналізувати мовні явища у просторі й часі, давати ареалам історичну інтерпретацію; якщо потрібно, доцільно додатково застосувати й інші методи (структурний, зіставний тощо). Дослідження мовного явища за допомогою різних методів сприяє всебічному, у різних проекціях аналізу мовного явища, це забезпечує об'єктивність висновків.

ЛІТЕРАТУРА

- Аванесов 1962 — Аванесов Р.И. Лингвистическая география и структура языка // Вопросы теории лингвистической географии / Под ред. Р.И. Аванесова. — Москва, 1962. — С. 7–27.
- Аванесов 1974 — Аванесов Р.И. Русская литературная и диалектная фонетика. — Москва, 1974.
- Азарх 1994 — Азарх Ю. О динамике лексических ареалов // Проблемы сучасної ареалогії / Інститут української мови НАН України. — Київ, 1994. — С. 216–224.
- ВТЛГ — Вопросы теории лингвистической географии / Под ред. Р.И. Аванесова. — Москва, 1962.
- Герман 1995 — Герман К.Ф. Українські говірки Північної Буковини в історичному та лінгвогеографічному аспектах: Фонетика і фонологія. — Чернівці, 1995.
- Гриценко 1994 — Гриценко П.Ю. Простір і час у лінгвістичній географії // Проблеми сучасної ареалогії / Інститут української мови НАН України. — Київ, 1994. — С. 102–110.
- Калнынь, Масленникова 1981 — Калнынь Л., Масленникова Л. Сопоставительная модель фонологической системы славянских диалектов. — Москва, 1981.
- Клепикова 1994 — Клепикова Г.П. Лингвистические макроатласы и украинская диалектология // Проблеми сучасної ареалогії / Інститут української мови НАН України. — Київ, 1994. — С. 137–141.
- Мараховская 1978 — Мараховская О.Н. К вопросу о методе картографирования в лингвистике // Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования. — Москва, 1978. — С. 3–24.
- Німчук 1994 — Німчук В.В. Проблема українського діалектогенезу // Проблеми української ареалогії / Інститут української мови НАН України. — Київ, 1994. — С. 25–47.
- Назарова 1974 — Назарова Т.В. О картографировании комплексных лингвистических единиц // Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования. — Москва, 1974.
- Орлова 1962 — Вопросы интерпретации данных лингвистической географии // Вопросы теории лингвистической географии / Под ред. Р.И. Аванесова. — Москва, 1962. — С. 233–250.
- ОЯ — Общее языкознание: Внутренняя структура языка / Под ред. Б.А. Серебrenникова. — Москва, 1972.

SUMMARY

The article describes the benefits of the linguo-geographic approach for the study of the phenomenon of a dialect, specifically for the delineation of dialect borders in regions of dialectal overlap. The author presents the major criteria for the diachronic study of a language; in particular, for the study of dialectal speech, literary language and the language of written documents. The theoretical and methodological bases for the diachronic description of dialects are presented.

УДК 811.161.1'282.2(438)

Irena Harasimowicz
Łódź

“ATLAS GWAR POLSKICH” INSPIRACJĄ BADAŃ GWAR POLSKICH NA GRODZIENSHCHYZNIE

*“Atlas Gwar Polskich” — An Exploration of Research
of Polish Expressions in Grodenschchyzna*

W roku 2002 został wydany IV tom *Atlasu gwar polskich*. Całość *Atlasu* obejmuje cztery tomy [AGP] wydane przez Komitet Językoznawstwa PAN, które tematycznie dotyczą poszczególnych dialektów: Małopolski, Mazowsza, Śląska, Wielkopolski i Kaszub. Powstał *Atlas* (dalej będą stosowane skróty AGP i *Atlas*) z udziałem wielu dialektologów, którzy brali udział głównie w pracach eksploracyjnych, niektórzy mianowicie prof. S. Gala, prof. A. Zdaniukiewicz i prof. F. Czyżewski w pracach redakcyjnych. Inspiratorem i kierownikiem *Atlasu* jest prof. Karol Dejna, który sformułował cel badań gwaroznawczych, precyzując zadania dialektologii wskazał sposób ich realizacji, przedstawił założenia metodyczne i podstawy metodologiczne prac nad AGP [Dejna 1988; Dejna 1987; Dejna 1990; Dejna 1982; Dejna 1979; Dejna 1995] oraz określił siatkę punktów. By rezultaty były porównywalne został opracowany i wydany w 1987 roku przez Instytut Języka Polskiego PAN *Kwestionariusz-notatnik* zawierający dwa tysiące pytań. Materiały zebrane i opracowane według jednolitego kwestionariusza i mogą być także wykorzystywane do kontynuowania badań nad dalszą ewolucją, zanikaniem lub rozwojem poszczególnych gwarotwórczych cech językowych [AGP I: 5–9]. W AGP

w oparciu o dane językowe aktualnie zgromadzone w terenie na podstawie kwestionariusza i materiały zgromadzone wcześniej zostały przedstawione systemowo-gramatyczne zróżnicowania cech gwarotwórczych oraz dynamika procesów rozwojowych, w rezultacie których do danych zróżnicowań doszło. AGP obejmuje obszary etniczne w aktualnych granicach Polski, centra dialektalne, pogranicza dialektalne w obrębie języka etnicznego, a także przewiduje badania peryferii dialektalnych, gdzie polskie gwary funkcjonują w sąsiedztwie języków ościennych. Autorzy AGP stawiali sobie za cel uzyskanie pełnego obrazu stosunków gwarowych na polskim obszarze etniczno-językowym, zilustrowanie zróżnicowań mowy ludowej, dokonanie porównań danych, łącząc aspekt historyczny z synchronią, uchwycenie kierunku i dynamiki rozwoju cech gwarotwórczych, integracji gwar z polszczyzną ogólną i interferencji językowych na pograniczach dialektalnych polskich i w otoczeniu obcym.

Projektodawca przewidując włączenie do prac nad *Atlasem* dialektologów widział możliwość wykonania prac monograficznych na mniejszych, a ważnych z punktu widzenia rozwoju polszczyzny obszarach. Równoległe z pracami nad *Atlasem* powstały w Katedrze Dialektologii Polskiej UŁ takie monografie jak: S. Gali *Małopolsko-śląsko-wielkopolskie pogranicze językowe*, I. Jaros *Gwary opoczyńskie na tle językowego pogranicza Małopolski i Mazowsza*, D. Rembiszewskiej *Gwary nadbużańskie mazowiecko-podlaskie*, R. Marciniak *Gwary łowickie dawniej i dziś na tle innych gwar polskich*, niektóre spośród nich zostały już opublikowane [Gala 1994; Jaros 2001; Rembiszewska 2002]. Z tych właśnie ram organizacyjnych wyrosło zainteresowanie gwarami polskimi na północno-zachodniej Grodzieńszczyźnie. Terminem północno-zachodnia Grodzieńszczyzna określam część powiatu grodzieńskiego położonego na północ od Grodna, zamkniętego na północy granicą z Litwą, na zachodzie granicą z Polską, na wschodzie ograniczonego rzeką Niemen (patrz mapę 1).

Dla zbadania gwar polskich północno-zachodniej Grodzieńszczyzny celowym wydaje się przyjęcie planu, techniki i metody badawczej zaproponowanej do AGP. Widzimy taką możliwość dlatego, że gwary te stanowią nie wyspę językową, nie archipelag wysp, lecz tak jak gwary Suwalszczyzny, Podlasia, ten wycinek Grodzieńszczyzny jest obszarem zwartym, który po roku 1939 został oddzielony od Polski linearną granicą państwową. Badania polskich gwar tego terenu nie różnią się od badań polskich gwar śląskich, gwar Warmii, Mazur, Podlasia, przy eksploracji których istotne są aspekty kontaktu językowego. W badaniach nad polską mową mieszkańców północno-zachodniej Grodzieńszczyzny przyjęto za prof. Karolem Dejną rozumienie gwary jako “mowy chłopów danej okolicy różniącej się od innych gwar szeregiem cech gwarowych”.

Dane historyczno osadnicze przekonują o cenzusie kulturowym obszaru północno-zachodniej Grodzieńszczyzny. Ziemie nad Niemnem w X–XI w. zamieszkiwały ludy bałtyckie, z których wyłonili się Jaćwingowie i Litwini. Badany teren był pierwotnie jaćwieski. Plemiona jaćwieskie ostatecznie zostały rozbite przez Krzyżaków w 1283 roku. Pierwsze kontakty lechicko-litewskie polegały na napływie do kraju litewskiego prapolskich osadników przez kolonizację plemion mazowieckich na przełomie VII–VIII wieków. Szerzenie polskości na Litwie odbywało się też przez osiedlanie polskich jeńców wojennych na litewskich nieużytych ziemiach. W ciągu XVI–XVII ww. nasiliła się polska ekspansja osadnicza, głównie z Mazowsza i Podlasia, a największe nasilenie polskiego osadnictwa na te ziemie datuje się na przełom wieków XVIII i XIX — i właśnie w tym okresie została zorganizowana większość wsi na terenie północno-zachodniej Grodzieńszczyzny. Wszystkie badane wsie są zamieszkałe prawie wyłącznie przez ludność polską. Mieszkańcy tych wsi tworzą jednolitą, zwartą społeczność, która wytworzyła odrębny system językowy, uznała go za obowiązujący i nim się posługuje. Polska gwarra jest językiem prymarnym, językiem domowym, kontaktów sąsiedzkich, nabożeństwa. O ile obwód grodzieński jako całość jest zróżnicowany pod względem ekstralingwistycznym i językowym, o tyle północno-zachodnia część Grodzieńszczyzny jest obszarem zwartym osadniczo, stanowi enklawę ludności polskojęzycznej. Można więc wnioskować, że ten teren stanowi przedłużenie obszaru mazowiecko-podlaskiego. Na stan zachowania gwar w Polsce istotny wpływ miały zmiany, które dokonały się po drugiej wojnie światowej. Nastąpiła masowa migracja ze wsi do miast, a powszechny dostęp do szkół sprzyjał upowszechnianiu języka literackiego. Na dawnych Kresach Wschodnich zaszły jeszcze większe zmiany, polityczne i cywilizacyjne. W wyniku większego dostępu do oświaty zwiększyły się wpływy języków obowiązujących na tym obszarze: rosyjskiego, białoruskiego. Kontakt z polskim językiem literackim ograniczał się do programów telewizyjnych i radiowych. Stąd pokaźna ilość archaizmów, zanotowanych w mowie Polaków z tych terenów. Tak jakby proces zmian, szczególnie procesów integracyjnych został powstrzymany bądź znacznie spowolniony.

W AGP przyjęto diachroniczny punkt widzenia. W tym celu dokumentowano obecny stan badanych gwar polskich, po czym zestawiano uzyskane dane z materiałami, które dawniej notowano w tych samych (ewentualnie odległych do 10 km) punktach atlasowych. Wykorzystano również materiały skartografowane w *Małym atlasie gwar polskich*. Ostatecznie, w oparciu o te dane, są przedstawione w *Atlasie* procesy innowacyjne, które doprowadziły do

powstania zróżnicowań gwarowych w poszczególnych regionach Polski. Stan zróżnicowany chronologicznie przedstawiono różną wielkością znaków.

Najbliższymi, objętymi badaniami do *Atlasu* punktami po stronie polskiej są wsi: Rubcowo 615, Jastrzębna 618, Synkowce 622, oddalonymi od naszych przygranicznych punktów do 40 kilometrów.

Na terenie północno-zachodniej Grodzieńszczyzny badania prowadzone są w dwunastu punktach. Przyjęliśmy taką samą definicję punktu z tą jednak różnicą, że nasza siatka została zagęszczona podwójnie. Podyktowane to jest historyczno-polityczną odmiennością¹ terenu poddanego eksploracji, obcym otoczeniem i izolacją tych gwar od polszczyzny ogólnej. Celowe wydaje się zatem zagęszczenie siatki badanych punktów do 12 km. W AGP wsi są oddalone od siebie o 25 km.

Nie mamy możliwości dotarcia i uwzględnienia danych różnych poziomów chronologicznych, ponieważ nie dysponujemy materiałami wcześniejszymi oraz dlatego, że ziemie pogranicza polsko-litewsko-białoruskiego do dziś badane są różnymi metodami, na podstawie różnych źródeł i bardzo wybiórczo. Język polski na północno-wschodnich Kresach nie jest jednolity. Spośród wyróżnianych przez językoznawców czterech obszarów, odmiennych pod względem osadnictwa, zróżnicowanych narodowościowo i językowo, obszar grodzieński jest najrozleglejszy i zróżnicowany sam w sobie.

Zamierzamy odnieść się do wyników przedstawionych w innych publikacjach, lecz ze względu na pewną odmienną metodę prowadzonych badań i inne rozumienie gwary przez różnych dialektologów porównanie będzie miało charakter ograniczony. Odniesiemy się przede wszystkim do prac W. Werenicza, którego metodologia była bliska naszym założeniom/ W rozprawach swoich starał się ukazać historyczne koleje powstania i kształtowania się poszczególnych gwar polskich z równoczesnym ich stosunkiem do dialektów polskich, innych języków słowiańskich, jak i bałtyckich. Dokonał klasyfikacji językowej, na podstawie której wnioskował, że gwary szlacheckich zaścianków unikały rażących dialektyzmów, były bliższe polskiemu językowi ogólnonarodowemu, wsie prawosławne „trzymały się” mowy „prostej” i nie poddawały się wpływowi polszczyzny (jak na Podlasiu) [Веренич 1973].

Podstawą zilustrowanego stanu polskich gwar północno-zachodniej Grodzieńszczyzny jest materiał aktualnie zgromadzony. Prace eksploracyjne na omawianym wycinku rozpoczęte były w roku 2000 i właściwie zostały ukończone. Materiał gromadzono przy pomocy kwestionariusza AGP, który

¹ Do 23 sierpnia 1939 roku tereny te należały do Polski, były częścią Białostocczyzny. Obecnie znajdują się na terenie Białorusi, poza linearną granicą Polski.

został uzupełniony danymi materiałowymi pochodzącymi z prowadzonych rozmów z informatorami, nagranych na taśmę magnetofonową. Ze względu na pewną odmiennność położenia tego terenu szczególnie istotny jest dobór informatorów oraz warunki ekstralingwistyczne badanych wsi. Materiał gwarowy zatem pochodzi od ludności polskiego pochodzenia, urodzonej w pierwszej połowie XX wieku i mieszkającej przez całe życie w danej wsi, najlepiej znającej i zachowującej mowę wsi.

By naszym badaniom nadać charakter porównywalny z interpretacją przedstawioną w AGP przyjmujemy metodę diachroniczną, wychodzimy od stanu staropolskiego jako podstawy rozwojowej gwar polskich. Stan aktualny traktujemy jako rezultat ewolucji podstawy staropolskiej. Ze względu na to, że gwary polskie badanego terenu pozostają w otoczeniu obcojęzycznym, uwzględnimy zagadnienia, które są wynikiem sąsiedztwa obcojęzycznego i traktujemy jako rezultat interferencji z gwarami białoruskimi i językami: rosyjskim i litewskim. Stan, zachowany aktualnie? zamierzamy odnieść do ościennych gwar polskich, czyli tych, które są przedstawione głównie w drugim tomie AGP.

Problemowa interpretacja materiału pozostaje w ścisłym związku z tematyką kartograficznie opracowanych zagadnień w AGP. Przedmiotem omówienia są procesy językowe, w rezultacie których ustalił się aktualny zasób cech fonetycznych, fonologicznych, morfologicznych oraz jednostek leksykalnych o największym stopniu relewancji. Problemowe mapy syntetycznie składają się z

- tytułu mapy, który definiuje i formułuje podstawę innowacji, stwierdza kolejne etapy zmian,
- legendy,
- wykazu wyrazów z numerami pytań, pod którymi zostały zapisane w kwestionariuszu, jako podstawy do okazania wyodrębnionego zagadnienia na mapie.

Dla zegzemplifikowania naszych założeń przedstawiamy dwie przykładowe mapy opracowane podobnie jak w II tomie AGP [Gala 1997].

Istotna zarówno dla całej polszczyzny kresowej, tak też dla wyodrębnionego pogranicznego obszaru jest realizacja kontynuantów staropolskich nosówek. Realizacja tych samogłosek nosowych wyróżnia północnokresową polszczyznę nie tylko od języka ogólnopolskiego, lecz też od południowokresowej odmiany polszczyzny. Cechą charakterystyczną wybranego terenu, zarówno jak wszystkich gwar północnokresowych, jest asynchroniczna wymowa nawet przed szczelinowymi (mapy 102, 106).

Przyjęcie planu, techniki i metody badawczej zgodnej z założeniami AGP do eksploracji polskich gwar północno-zachodniej Grodzieńszczyzny umożliwia systematyczne zbadanie stanu gwar polskich, odniesienie tego stanu do podstawy staropolskiej, przedstawienie kierunku i dynamiki zmian. Umożliwia też dokonanie pewnego rodzaju porównań z gwarami etnicznymi, które pozwoli wskazać, co jest zgodne z rodzimym rozwojem, a co jest odstępstwem wynikającym z kontaktu z językami ościennymi jako rezultat interferencji z językami ruskimi i litewskim.

Na obszarze polsko-litewsko-białoruskiego pogranicza językowego polskie gwary są narażone na zanikanie na rzecz języków rosyjskiego, białoruskiego, w mniejszym stopniu polszczyzny ogólnej. Obiektywnie uzasadnione, pewne rozregulowanie systemu polskich gwar Grodzieńszczyzny przejawia się najczęściej w ten sposób, że informator używa obocznie kilku form, naruszających jednolitość systemu gwarowego. Tego typu niekonsekwencje związane z sąsiedztwem języków ruskiego, białoruskiego, litewskiego zostały ukazane przy opracowaniu materiału (kartograficznym i opisowym).

LITERATURA

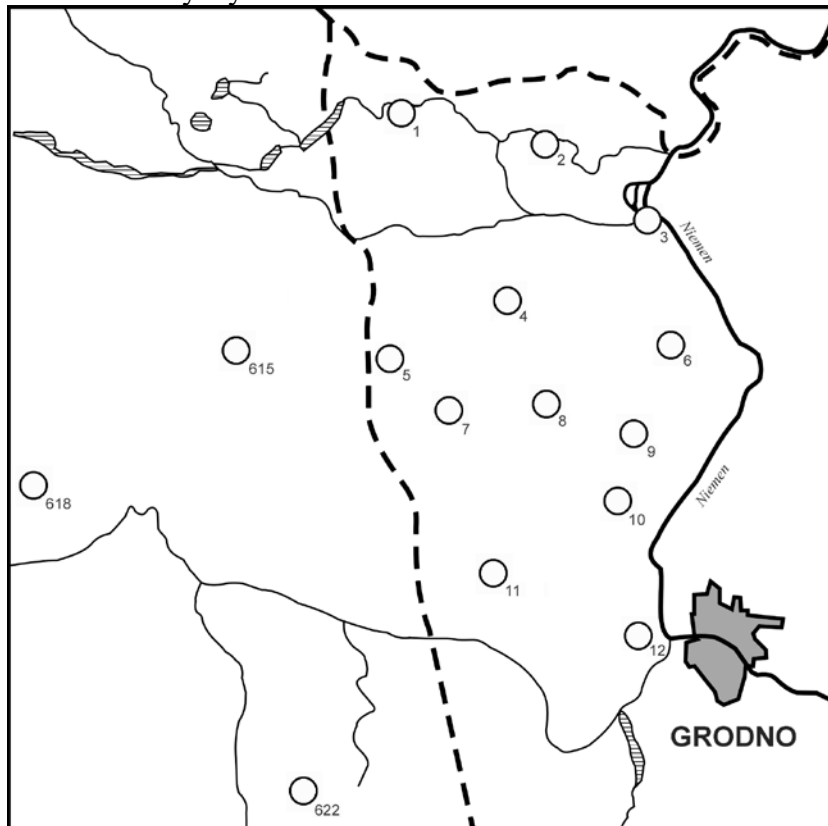
- Веренич 1973 — Веренич В.Л. Польские говоры в СССР. — Минск, 1973.
- AGP — Dejna K. Atlas gwar polskich / Prace Komitetu Językoznawstwa PAN. — T. 1: Małopolska. — Warszawa, 1998; T. 2: Mazowsze — Warszawa, 2000 [współaut.: S. Gala, A. Zdaniukiewicz, F. Czyżewski]; T. 3: Śląsk. — Warszawa, 2001 [współaut.: S. Gala]; T. 4: Wielkopolska, Kaszuby. — Warszawa, 2002.
- Gala 1994 — Gala S. Małopolsko-śląsko-wielkopolskie pogranicze językowe. — T. 1, 2. — Łódź, 1994.
- Gala 1997 — Gala S. W sprawie realizacji założeń “Atlasu Gwar Polskich” // Tradycja badań dialektologicznych w Polsce. — Olsztyn, 1997.
- Jaros 2001 — Jaros I. Gwary opoczyńskie na tle językowego pogranicza Małopolski i Mazowsza. — Łódź, 2001.
- Rembiszewska 2002 — Rembiszewska D. Gwary nadbużańskie mazowiecko-podlaskie. — Łomża, 2002.
- Dejna 1995 — Dejna K. Wielki atlas gwar polskich // Folia Linguistica 33 / Acta Universitatis Lodzensis. — Łódź, 1995. — S. 35–41.
- Dejna 1979 — Dejna K. Najpilniejsze zadania dialektologii polskiej // Rozprawy Komisji Językowej ŁTN. — T. 25. — Łódź, 1979. — S. 17–33.
- Dejna 1982 — Dejna K. W sprawie podjęcia prac nad atlasem gwar polskich // Język Polski: Językoznawstwo polskie w sześćdziesięciolecie niepodległości. — Wrocław, 1982. — S. 71–73.
- Dejna 1990 — Dejna K. Metoda i technika kartograficznego opracowania „Atlasu gwar polskich” // Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Naukowych ŁTN. — R. XLIV. — 1990. — S. 9.

- Dejna 1987 —Dejna K. Projekt zebrania materiałów do “Atlasu gwar polskich” // Rozprawy Komisji Językowej ŁTN. – T. 33. – Łódź, 1987. – S. 47–72.
- Dejna 1988 —Dejna K. Założenia organizacji badań przygotowawczych do opracowania “Atlasu gwar polskich” // Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Naukowych ŁTN. – R. XLII. – 7. – Łódź, 1988.

SUMMARY

This work explores Polish dialects of the northwestern region of the Grodno area. The model developed by professor K. Dejna, introduced in the Atlas of Polish Expressions (Atlas gwar polskich), is utilized. The region under consideration does not differ from the dialectal area of Podlaskie and Warmia. For this dialectal linguistic area, contacts with other dialects of neighboring languages are of great importance.

Mapa 1: Siatka punktów wsi polskich północno – zachodniej Grodzieńszczyzny

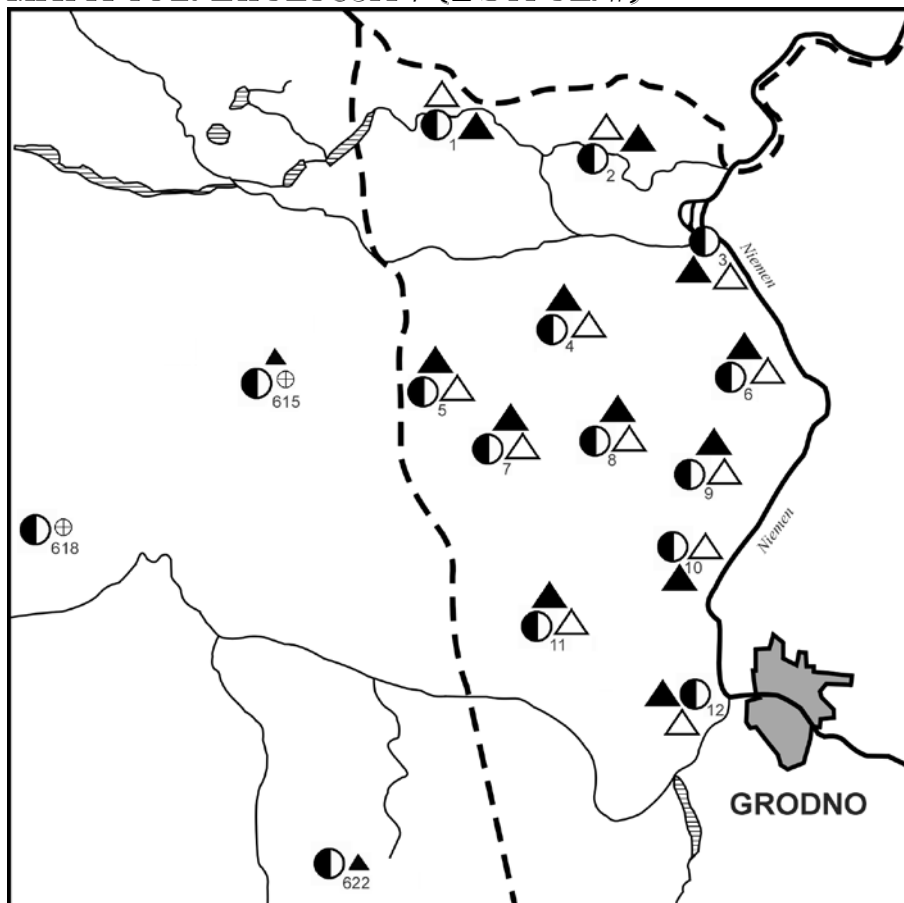

Punkty północno-zachodniej Grodzieńszczyzny:

- 1 Kalety;
- 2 Kadysz;
- 3 Niemnowo;
- 4 Sopoćkinie;
- 5 Markowce;
- 6 Bieliczany;
- 7 Pierstuń;
- 8 Wółowiczowcy;
- 9 Łojki;
- 10 Zareczanka;
- 11 Łabno;
- 12 Łosośna.

Punkty zbadane do t. 2 AGP:

- 615 Rubcowo;
- 618 Jastrzębna;
- 622 Synkowce

MAPA 102. EWOLUCJA 7 ($\leq$ STPOL. #)

$\geq$ ę: Oęso, @ęsto, zęby, ćełęta

$\geq$ 7: O7so, @7sto, z7by, ćel7ta

MAJĄCE NA CELU RATOWANIE FONOLOGICZNEJ FUNKCJI NOSOWOJ
ZASTĄPIENIE ę PRZEZ ENS PRZED ZWARTĄ I ZWARTOSZCZELINOWĄ

MAJĄCE NA CELU RATOWANIE FONOLOGICZNEJ FUNKCJI NOSOWOJ
ZASTĄPIENIE ę PRZEZ ENS PRZED SZCZELINOWĄ: Oinso, @ynsto

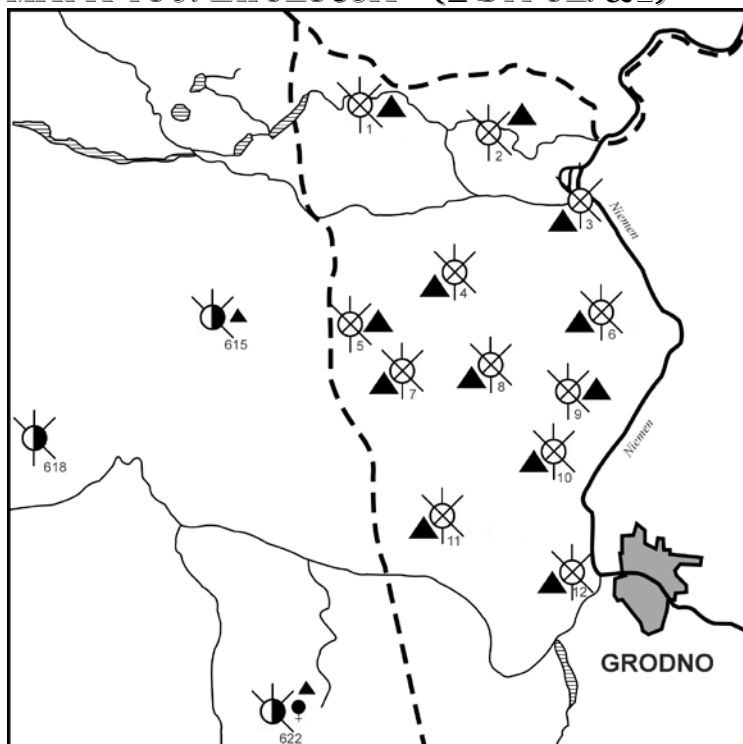
KWEST.:

123 RUKAMI
218 JICZMIE
284 ZUBY
347 WRUKACH

441 PITO
442 PICINA
577 MISO
605 CIKIE

629 G
1025 PRZODZA
1257 DUBY
1899 PITA

MAPA 106. EWOLUCJA " (≤ STPOL. & □)

□ ≥ :C SŁA, K KUL, D P

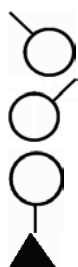

KUB'ELA

MAJĄCE NA CELU RATOWANIE FONOLOGICZNEJ FUNKCJI NOSOWOŚCI
ZASTĄPIENIE PRZEZ ONS PRZEDZWARTYMI, ZWARTOSZCZELINOWYMI.

KRESKAMI NA OBRZEŻACH KÓŁEK ZAZNACZA SIĘ OBOCZNE WYSTĘPOWANIE
PODANYCH W POLU KÓŁEK PROCESÓW GWAROWYCH ODPOWIEDNICH WYRAZÓW:

KŁKOL

ZŁB

KŁDZIEL

WŁTOR

JASTRZŁB

ZASTĄPIENIE PRZEZ ONS PRZED SZCZELINOWYMI CONSŁA, GOŁŁOR

KWĘST.:	241 KŁKOL	684 GŁSIOREK	1057 KŁDZIEL	1853 ZŁB
	507 POWŁZKA	795 GŁSIOR	1372 JASTRZŁB	1855 DZŁSŁA
	630 GŁSIOR	820 WŁTOR	1473 STAMTŁD	

УДК 811.161.2'282.

Катерина Глуховцева
Луганськ

ГОВІРКА ЯК ОБ'ЄКТ ДІАЛЕКТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

A Sub-dialect as a Topic of Dialectological Research

Питання диференційних ознак говірки, історії її постання завжди було в центрі уваги українських діалектологів. Відомості про деякі українські говірки, їхні особливості можна знайти навіть у приватному листуванні діячів української літератури й культури [див.: Бевзенко 1991: 128]. Однак лише у другій половині XIX ст. з'явилися спеціальні монографічні дослідження окремих українських говірок. Збирання діалектного матеріалу за питальниками наблизило українську діалектологію до аналізу говірки як системи. Спочатку синхронні описи деяких діалектних систем ґрунтувалися на визначенні індивідуальних рис фонетичного, морфологічного, синтаксичного, лексичного рівнів, які розглядали на діалектному тлі української мови чи кількох слов'янських мов, переважно білоруської, російської, польської. За формою подачі матеріалу вони нагадували відповіді на спеціальні питальники, проілюстровані великою кількістю прикладів. Додатками до таких праць були словники діалектизмів, записи народного мовлення (народні оповіді, казки, легенди тощо). Залежно від завдань дослідження всі описи говірок можна поділити на дві групи. Першу складають ті праці з діалектології, автори яких описували диференційні риси одного населеного пункту (н.п.), щоб краще вивчити місцеве мовлення говірок регіону, бо

вважали обрані для аналізу говірки типовими для досліджуваного мовного простору. Другу групу складають роботи, у яких приділено увагу описові особливостей говірки, що й виділяє їх із-поміж інших.

Характер подання матеріалу, переважно диференційний щодо структури літературної мови, та добір явищ, спрямований на використання свідчень народного мовлення для плотогенетичних досліджень, усе ж дали змогу охопити системним описом фонологічний рівень деяких говірок [Енциклопедія 2000: 139]. На морфологічному рівні опис зводиться до встановлення локальних типів парадигм відмінювання, на лексичному — до укладання словників, до виділення локалізмів.

Праці, об'єктом яких стали системні риси одного населеного пункту, мають для нас велике значення тому, що в них висловлені нетрадиційні погляди на природу тих чи інших явищ. Зокрема Г. Голоскевич, досліджуючи диференційні риси с. Бородачівка Ушицького повіту (Поділля) та пояснюючи шляхи їх постання, уперше відзначив залежність зміни [о], [е] від наступних вузьких вокалів. Він доводив, що ненаголошений [о] в переднаголошеному й післянаголошеному складах (незалежно від розміщення складу з [о] щодо наголошеного складу) перед складом з [і] переважно переходить в [и] — *рикiс, хидiть*; рідше буває перехід [о] в [и] перед складом з [и] [Голоскевич 1910: 105]. Свого часу це дало підстави О. Курило стверджувати, що в подільських говірках діє жива тенденція вокальної асиміляції [Курило 1928: 53], це стало основою гіпотези про два відмінні процеси (вокальну асиміляцію та монофтонгізацію дифтонгів через стадію подовження), якими відбувалася зміна [*о], [*е] в [і] у двох основних групах українських діалектів — південній та північній.

Слушною, однак і досі не спростованою і не доведеною, є також думка Г. Голоскевича про те, що “укання” сильніше виявилось на початку ХХ ст. в діалектоносіїв молодшої генерації, тоді як чітку вимова ненаголошеного [о] відзначено у старших за віком респондентів [Голоскевич 1910: 111].

Прикладом системної подачі емпіричного матеріалу з однієї говірки є праці П. Гладкого. Аналізуючи особливості вимови голосних і приголосних звуків, риси словотворення та формотворення різних частин мови, уживання іменників, прикметників, числівників, займенників, дієслів, прислівників, прийменників, сполучників у говірці с. Блиставиці колишнього Гостомського р-ну на Київщині, учений передусім подав відомості про досліджуваний населений пункт, зокрема з'ясував етимологію назви села (“близько ставів”, “близько ставища”), назвав інформаторів й охарактеризував їх. Здійснюючи загальний огляд диференційних рис

говірки, автор виділив явища-архаїзми та новотвори, реалізував спробу пояснити причини появи останніх. Лаконічні характеристики особливостей говірки — наслідок тривалих спостережень дослідника, тому що кожна з них підтверджують численні приклади й аналіз відхилень від загальної закономірності тощо. І хоча мовознавець застерігав, що найслабший розділ його роботи — фонетика, бо під час запису матеріалу він покладався лише на своє вухо й мовне чуття [Гладкий 1928: 100], однак ця розвідка репрезентує стан розвитку народного мовлення на початку ХХ ст. і має неоціненне значення для сучасного дослідника українських діалектів.

Праця В. Богородицького цінна тим, що її автор, за словами К. Михальчука, “належить до школи вчених-лінгвістів, які володіють даром надзвичайно точного, тонкого й всебічного спостереження над антропофонічним (фізіологічно-акустичним) характером звукового складу й побудови виучуваного мовлення” [Михальчук 1901: 1]. Дослідження виявило, що система твердих українських приголосних де в чому відмінна від відповідних російських, вона є більш середньоязиковою [Богородицький 1901: 10]. Таке вивчення антропофоніки українського мовлення значною мірою сприяє з’ясуванню багатьох невирішених питань історичної фонетики української мови [Михальчук 1901: 7].

Ю. Виноградський дослідив говірки північної Чернігівщини і дійшов висновку, що населені пункти аналізованого мовного простору можна поділити на дві групи, які відрізняються одна від одної різною вимовою у відкритих складах ненаголошеного [о]. Мовлення с. Сосниці вчений визначає як типове для говірок, що тягнуться головним чином по лівий бік від Десни. У полі зору вченого — такі важливі для визначення характеру говірки та напрямів її розвитку риси, як тверда вимова приголосних перед [е], [и], виразність артикуляції [о], наявність дифтонгів [уо], [уі], твердість [р], характер [л] та ін. [Виноградський 1928: 149–150].

У бойківській говірці с. Бітля І. Свенціцький виявив, що редуковані *ÿ*, *ÿ* (“глухі вокали”) не втратили свого значення, вони вживаються після глухих приголосних і в разі сильнішого наголосу, словесного чи логічного, можуть виявлятися як гострий надкороткий [i], особливо у складах, де колись уживали *ÿ*: *їдеи*¹, *віть”цю* [Свенціцький 1913: 119].

Фольклорний матеріал кінця ХІХ – початку ХХ ст., який зібрав і впорядкував учений-філолог чи людина з мовним чуттям, може сьогодні стати основою для історичних студій із діалектології. Із цієї серії праць виділяємо “Матеріали з української діалектології та фольклористики”, які впорядкувала О. Курило [Курило 1928]. У збірникові репрезентова-

ний значний емпіричний матеріал із 17 н.п. сучасних Київщини, Мелітопольщини, Чернігівщини, Поділля, Берестейщини. Записи містять загальну характеристику населених пунктів, зауваги до способів передачі звуків, словнички, народні оповіді, легенди, казки.

Окрім збирання діалектного матеріалу, діалектологи початку ХХ ст. зробили значний внесок в історичну фонологію, “намагаючись за допомогою аналізу діалектних даних дослідити походження української мови та головні стадії її фонологічного розвитку. Цим вирізняються особливо праці Всеволода Ганцова, Олени Курило, Івана Зілінського, Владислава Курашкевича” [Шевельов 2002^a: 67]. Скажімо, у своїх дослідженнях О. Курило максимально використала детальні записи народного мовлення з багатьох населених пунктів, це дало змогу висловити оригінальні ідеї й довести потребу критичної переоцінки багатьох усталених поглядів, як-от: щодо природи українських форм з [a], які виникли замість етимологічного [o] [Курило 1925]; щодо незалежної від наголосу зміни [a] на [e], [i] після м’яких приголосних в українських діалектах [Курило 1925]; зміни [o], [e] в нових закритих складах у говірках південно-західного наріччя [Курило 1929]. “Значення цих праць О. Курило годі переоцінити. По-перше, вони по-новому і загалом далеко переконливіше розв’язували деякі з найскладніших проблем історії української мови, а по-друге і головне, зі спостережень і висновків О. Курило розкривалися такі перспективи, що вся історія української мови готова була відкритися в новому світлі [Шевельов 2002^b: 76]

Порівняльно-історичний аналіз різночасових свідчень фонетичних явищ з однієї говірки (с. Улянівка, а також с. Максимівка Пирятинського р-ну Полтавської обл.) здійснив І. Варченко з погляду еволюції, статички та визначення чинників змін у говірках, які розташовані в перехідній зоні від середньонадніпрянського говору до східнополіського [Варченко 1962: 8]. Учений довів, що інноваційні тенденції в розвитку фонетичних явищ не руйнують і не витісняють особливостей говірки, а доповнюють їх, підтримують чи варіюють говіркові фонетичні можливості. Причому квантитативне вивчення фактів зміни і фактів сталості виявило, що перші переважають над другими. Якщо ж обидві групи фактів порівняти за їхньою етимологічною і лексико-морфологічною широтою та послідовністю, то можна дійти висновку: факти зміни в говірці виразно поступаються фактам сталості [Варченко 1962: 24–25].

Досвід зіставного аналізу фонетичних та морфологічних особливостей мови вйтівських книг XVI–XVII ст. с. Одрехова зі сучасними лемківськими говірками свідчить [Керницький 1961: 91; Керницький 1962],

що таке вивчення може допомогти визначити час формування говорів, уточнити хронологію появи впливів одного говору на інший, визначити сутність багатьох явищ. Тому І. Керницький, який реалізував цей задум, доводив, що лемківські говірки зберегли до середини ХХ ст. не тільки східнослов'янський характер, а й український. Сформувалися вони наприкінці ХV ст., бо в одрехівських рукописах засвідчені вже основні фонетичні та морфологічні особливості, властиві сучасним лемківським говіркам. Щодо впливу польської та словацької мов на лемківські говірки, то матеріали вченого підтверджують свідчення І. Панькевича, а також доповнюють і уточнюють хронологію появи говірки [Панькевич 1934].

Зміни в українській говірці с. Убля, що розташоване у словацькому мовному оточенні, за одне покоління — упродовж 60-ти років — дослідила Я. Моравець, яка визначила основні напрями динаміки живого мовлення [Моравець 1952].

Українські діалектологи значно посилили увагу до деяких рис говірок у середині та у другій половині ХХ ст. у зв'язку з осмисленням матеріалу, зібраного до АУМ, та з підготовкою окремих томів ЗЛА.

Зазначмо, що в матеріалах, зібраних під час поліської експедиції 1963 року Інституту слов'янознавства АН (зокрема О. Карпинська, І. Ревзін), є чимало прикладів уживань у контексті займенників *той, та, те*, які нагадують препозитивний артикль, відомий у західноєвропейських мовах. В. Погорєлов навів низку переконливих прикладів послабленого вживання займенників у пам'ятках ХІІ–ХІІІ ст., назвав ці займенники артиклем і навіть зробив у зв'язку з цим деякі історичні висновки про долю населення Київської Русі [Ревзін 1969: 63].

У цей час дослідників цікавили також особливості акцентуації говірки с. Озеряни, що на Чернігівщині [Крейтор 1972: 51], фонологічна структура говірки с. Мафедівка Середино-Будського р-ну Сумської обл. [Малышко 1972: 54–57], фонетико-морфологічні особливості говірки с. Савинки Чернігівської обл. [Малышко 1973: 66–68], зіставний аналіз чергувань голосних у системі форм іменників у говірках с. Коцюба Одеської обл. та с. Горшкове Вінницької обл. [Пелих 1974: 69–72].

Д. Баранник розглянув лексику тваринництва с. Лави Валуйського р-ну Белгородської обл. [Баранник 1974: 175–178], О. Тараненко описав особливості системного підходу до вивчення лексико-фразеологічної специфіки діалекту (на матеріалі с. Олефірівка Дніпропетровської обл.) [Тараненко 1978: 100–102].

О. Горбач описав на різних структурних рівнях більше ніж десять українських говірок, які належать до наддністрянського, гуцульського,

лемківського, західнополіського і степового говорів, додавши в багатьох випадках до загальної характеристики говірки словник. Учений також здійснив лексикографічний опис таких говірок, як: с. Бродина (гуцульсько-буковинське суміжжя) [Горбач VI 1997: 123–275]; с. Остромичі колишнього повіту Кобринь (західнополіський говір) [Горбач I 1993, 269–330]; с. Муругинь (переселенська гетерогенна говірка степового й волинсько-подільського говорів) [Горбач III 1993: 337–361]; с. Верхній Дунавець (переселенська гетерогенна говірка) [Горбач II 1993: 362–403]; с. Поляни, що над р. Русковою (Румунія) [Горбач X 1997: 227–323]; говірки бачвансько-срімських українців [Горбач IV 1993: 246–284]; с. Милешовець (Румунія) [Горбач VII 1997: 276–323] та ін.

Чільне місце в цьому перелікові посідає словник родинного села Романів, яке належить до північно-східного гнізда наддністрянського говору [Горбач IX 1993: 56–158]. Відомий діалектолог подав нам зразки системного опису діалектних особливостей однієї говірки.

Передусім автор указував на час обстеження говірок, кількома словами згадуючи про особливості записів, подавав загальну характеристику населення аналізованої говірки та сусідніх сіл, перераховував пам'ятки, які зберігають ознаки говірок, називав стародруки (якщо вони є), у яких відображено особливості говірок. У полі зору Олексі Горбача — питання про те, чим у мовному плані говірка села відрізняється від сусідніх, і хто з учених вивчав особливості аналізованої говірки. Нерідко професор вдавався до опису побуту, житла, одягу, рослинного світу, називаючи діалектні лексеми на їхнє позначення. Дослідник називав мікротопоніми, звертаючись до старокнижної літератури й характеризуючи варіативність онімів, детально проаналізував прізвища та визначив їхнє походження. Автор визначив диференційні риси говірки на різних структурних рівнях: фонематичному, акцентуаційному, морфологічному, синтаксичному, словотвірному. Здебільшого подав зразки вимови слів та вживання словформ у різних частинах села, а потім і сам словник.

Розуміючи системність як суму протиставлень та співвідношень, які яскраво виявляються лише в мовленні носіїв однієї говірки, діалектологи часто за об'єкт дослідження беруть говірки, мовні явища яких розглядають на тлі інших говірок регіону. Зокрема А. Залеський, описуючи систему вокалізму говірок південно-західного наріччя, орієнтувався на численні записи конкретних говірок (с. Буців Мостинського р-ну Львівської обл., с. Завалля Снятинського р-ну Івано-Франківської обл.), зіставляв їх із спостереженнями інших дослідників. Це дало підстави вченому зробити висновки про структуру наголошеного й ненаголоше-

ного вокалізму всього досліджуваного континууму — наддністрянських, надсянських, волинсько-подільських говірок [Залеський 1973]. К. Герман обстоює думку, що, маючи описи власних діалектних систем, які репрезентують типи говірок якоїсь території, і регіональний діалектологічний атлас цієї ж території, учені можуть скласти правильне уявлення як про систему окремих говірок, так і про їхні групи в межах регіону. Те, що розрізняє говірки, автор подає в атласі, а те, що їх об'єднує, що не дає ареалів та ізоглос, учений подає в описах діалектних систем [Герман 1995: 190]. Л. Калнинь розробила методику найповнішого опису однієї говірки як діалектної системи [Калнын 1973].

П. Чучка дослідив систему голосних у говірці с. Бараниці Ужгородського р-ну, яке разом із селами Довге Поле, Дравці, Коритняни, Підгорб становить невелику говіркову групу, що має деякі специфічні вузько-локальні риси на противагу іншим говіркам навколишніх сіл. Окрім цього, автор виявив лексичні мадяризми, незначну кількість словакізмів [Чучка 1958].

В. Німчук звертається до спостережень над словотвором іменника говірки с. Довге, ця говірка — перехідний тип від східнокарпатських до середньокарпатських говірок, її фонетичні особливості вже вивчені, а питання словотвору ще не розроблені [Німчук 1955: 170]. М. Никончук зробив зіставний аналіз лексики трьох сіл Житомирського Полісся [Никончук 1970].

Говірка с. Бітля Турківського р-ну Львівської обл. стала об'єктом багатьох наукових розвідок із фонології [Брох 1900; Свенціцький 1913; Черняк 1960], акцентології [Кобирина 2003], морфології [Ощипко 1965; Возний 1962; Возний 1963], словотвору [Возний 1963; Ковалик 1969].

Наприкінці ХХ ст. лінгвісти, зокрема, порушили такі проблеми: середній /л/ у говірці с. Шевченкове Звенигородського району Черкаської обл. [Цвик 1990], особливості говірки с. Мелені Коростенського р-ну Житомирської обл. [Грищенко, Мойсієнко 1998], силеньська говірка на Волині [Аркушин 1996] та ін.

У зв'язку з формуванням мовно-інформаційного фонду чорнобильських говірок співробітники відділу діалектології Інституту української мови НАН України провели дослідження деяких проблем словозміни іменників двох середньополіських говірок, це сприяє розширенню емпіричної бази свідчень про цей архаїчний ареал [Воронич 1999; Рябець 1999].

Здобутки діалектологів, які займалися описом мовлення однієї говірки [Бандрівський 1961; Баранник 1974; Богородицький 1901; Брахов

1956; Возний 1969; Воронич 1999; Гаєвський 1915; Голоскевич 1910; Горбач І–Х; Гринкова 1930; Довгопол 1962; Залеський 1973; Калнынь 1969; Курило 1923; Курило 1924; Крейтор 1974; Лизанець 1958; Лыкова 1974; Малышко 1973; Малышко 1974; Мельничук 1951; Орос 1957; Отроковский 1915; Панькевич 1934; Пелих 1971; Ревзін 1969; Рябець 1999; Свенціцький 1913; Сікоринський 1929; Сорочан 1912; Тараненко 1978; Цвик 1996; Чучка 1956; Яцимирский 1915 та ін.] переконують у тому, що важливим етапом вивчення еволюції говірки є встановлення її архаїчної основи, а саме: урахування історичних свідчень про заснування населених пунктів, міграційні рухи населення в регіоні; укладання на підставі наявних історичних та етнографічних матеріалів конкретної доби словника-тезауруса явищ матеріальної та духовної культури; виявлення ядерних та периферійних рис говірок, які були покладені в основу новостворених і які були властиві їм на якомусь етапі функціонування; встановлення традиційних диференційних рис сучасних говірок та їхні зв'язки з мовною системою протоговірок; визначення відносної хронології релевантних рис сучасних говірок; характеристика локалізмів, ендемізмів та явищ, уживаних спорадично, під кутом зору історичного портрета говірки.

Отже, традиції вчених ХІХ ст. у вивченні говірок підтримали вчені ХХ ст. Значення таких описів подвійне: по-перше, фіксація того, що характеризувало діалектну мову більш як століття чи навіть півстоліття тому, є своєрідною пам'яткою, у якій відображені живомовні процеси; по-друге, це дає змогу сучасним дослідникам розглянути говірку в ретроспективі, аналізуючи динаміку мовної системи.

ЛІТЕРАТУРА

- Аркушин 1996 — Аркушин Г. Силенська гуторка / Волинський державний університет імені Лесі Українки, Полісько-волинський народознавчий центр. — Луцьк, 1996.
- Бандрівський 1961 — Бандрівський Д.Д. Деякі особливості говірки лемківських переселенців у с. Липівці на Дрогобиччині // Діалектологічний бюлетень. — Київ, 1961. — Вип. 8. — С. 94–99.
- Баранник 1974 — Баранник Д.Ф. Некоторые наблюдения над лексикой, связанной с животноводством, в говоре с. Лавы Валуйского района Белгородской области // Совещание по общеславянскому лингвистическому атласу: Тезисы докладов. — Воронеж, 1974. — С. 175–178.
- Бевзенко 1991 — Бевзенко С.П. Історія українського мовознавства: історія вивчення української мови. Навчальний посібник. — Київ, 1991.

- Богородицкий 1901 — Богородицкий В.А. Говор села Сушки Золотоношского уезда Полтавской губернии. — Казань, 1901.
- Брахнов 1950 — Брахнов В.М. Характерні особливості населених пунктів на Бориспільщині // Діалектологічний бюлетень. — Вип. II. — Київ, 1950. — С. 18–34.
- Брох 1900 — Брох О. Угнорусское наречие села Убли (Земплинского комитета) // Исследование по русскому языку. — Т. II. — Вип. I. — Санкт-Петербург, 1900. — С. 89–115.
- Варченко 1964 — Варченко І.О. Фонетичні зміни в одній західнополтавській говірці // Українська діалектологія і ономастика. — Київ, 1964. — С. 14–28.
- Виноградський 1928 — Виноградський Ю. До діалектології Задесення: Говірка м. Сосниці та деякі відомості про говірки сіл сусідніх районів // Український діалектологічний збірник. — Кн. 1. — Київ, 1928. — С. 145–180.
- Возний 1963 — Возний Т.М. Особливості префіксальних дієслів у говірці с. Бітлі Турківського району Львівської області // Вісник Львівського університету. — Вип. I. — Львів, 1963. — С. 23–36.
- Возний 1969 — Возний Т.М. Система дієслівних форм часу в говірці с. Бітлі на Львівщині // Українська діалектна морфологія. — Київ, 1962. — С. 177–182.
- Воронич 1999 — Воронич Г.В. Словозміна іменника говірки с. Степанка // Говірки Чорнобильської зони: Системний опис / Упорядники: П.Ю. Гриценко, Г.В. Воронич, Л.І. Дорошенко та ін. — Київ, 1999. — С. 15–26.
- Гаєвський 1915 — Гаєвський С. Говірка села Михиринець Старокостянтинівського повіту Волинської губернії // Філологічний збірник пам'яті К. Михальчука. — Київ, 1915. — С. 121–135.
- Герман 1995 — Герман К.Ф. Українські говірки Північної Буковини. — Чернівці, 1995.
- Гладкий 1928 — Гладкий П. Говірка с. Блоставиці Гостомського району на Київщині // Український діалектологічний збірник. — Кн. I. — Київ, 1928. — С. 93–141.
- Гладкий 1929 — Гладкий П. Говірка с. Нехворощі Андрушівського району Бердичівської округи (кол. Житомирського повіту) // Український діалектологічний збірник / Ред. О.М. Синявський, А. Кримський. — Кн. II. — Київ, 1929. — С. 109–198.
- Голоскевич 1910 — Голоскевич К.П. Описание говора с. Бородачевки (Колодиевки) Ушицкого уезда Подольской губернии // Известия отделения русского языка и словесности Имперской Академии наук. — Т. 14. — 1910. — С. 106–131.
- Горбач I — Горбач О. Західно-поліська говірка с. Остромічі кол. повіту Кобринь // Горбач О. Зібрані статті. — Т. VI: Лексикографія і лексикологія. — Мюнхен, 1993. — С. 269–330.
- Горбач II — Горбач О. Діалектний словник північно-добруджанської говірки с. Верхній Дунавець біля Тульчі // Горбач О. Зібрані статті. — Т. VI: Лексикографія і лексикологія. — Мюнхен, 1993. — С. 362–403.
- Горбач III — Горбач О. Діалектний словник північно-добруджанської говірки с. Мугуринь над Дунаєм // Горбач О. Зібрані статті. — Т. VI: Лексикографія і лексикологія. — Мюнхен, 1993. — С. 337–361.
- Горбач IV — Горбач О. Лексика говірки бачварсько-срімських українців // Горбач О. Зібрані статті. — Т. VI: Лексикографія і лексикологія. — Мюнхен, 1993. — С. 246–284.

- Горбач V — Горбач О. Хроніка села Романова // Горбач О. Шлях із Сходу на Захід: Спогади / Упорядники: А.-Г. Горбач, Я. Закревська. — Львів, 1998. — С. 42–96.
- Горбач VI — Горбач О. Південнобуковинська гуцульська говірка і діалектний словник с. Бродина, повіту Радівці (Румунія) // Горбач О. Зібрані статті. — Т. VIII: Історія мови. Діалектологія. Лексикологія. — Мюнхен, 1997. — С. 123–275.
- Горбач VII — Горбач О. Південнобуковинська говірка с. Милешовець бл. Радовець (Румунія) // Горбач О. Зібрані статті. — Т. VIII: Історія мови. Діалектологія. Лексикологія. — Мюнхен, 1997. — С. 324–376.
- Горбач VIII — Горбач О. Південнолемківська говірка й діалектний словник с. Красний Брід бл. Меджилаборець (Пряшівщина) // Горбач О. Зібрані статті. — Т. V: Діалектологія. — Мюнхен, 1993. — С. 524–669.
- Горбач IX — Горбач О. Південно-наддністрянська говірка і діалектний словник с. Романів Львівської області // Горбач О. Зібрані статті. — Т. V: Діалектологія. — Мюнхен, 1993. — С. 56–156.
- Горбач X — Горбач О. Мармароська говірка й діалектний словник села Поляни над р. Русковою (Румунія) // Горбач О. Зібрані статті. — Т. VIII: Історія мови. Діалектологія. Лексикологія. — Мюнхен, 1997. — С. 276–322.
- Гринкова 1930 — Гринкова Н.П. К вопросу о влиянии великорусских говоров на пограничные украинские: Говор слободы Урыв Коротоякского уезда Воронежской губернии // Известия по русскому языку и словесности. — Воронеж, 1930. — Т. 3. — Вып. 1. — С. 205–224.
- Грищенко 1998 — Грищенко С., Мойсієнко В. Мелені: Історико-лінгвістичний нарис. — Житомир, 1998.
- Довгопол 1962 — Довгопол С.Ф. Поліська нижньонаддеснянська говірка с. Пухівки // Діалектологічний бюлетень. — Київ, 1962. — Вип. 9. — С. 85–96.
- Енциклопедія 2000 — Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В. Русанівський, О. Тараненко (співголови) та ін. — Київ, 2000.
- Залеський 1973 — Залеський А.М. Вокалізм південно-західних говорів української мови. — Київ, 1973.
- Калнын 1969 — Калнын Л.Э. Вокализм одного надднестрянского говора // Материалы и исследования по общеславянскому атласу. — Москва, 1969. — С. 211–228.
- Калнын 1973 — Калнын Л.Э. Опыт моделирования системы украинского диалектного языка. — Москва, 1973.
- Керницький 1961 — Керницький І.М. Фонетичні особливості вйтівських книг XVI–XVII ст. села Одрехови в порівнянні з сучасними лемківськими говорами // Дослідження і матеріали з української мови. — Т. IV. — Київ, 1961. — С. 83–106.
- Керницький 1962 — Керницький І.М. Морфологічні особливості вйтівських книг XVI–XVII ст. с. Одрехови колишнього Сяноцького повіту на Лемківщині // Дослідження і матеріали з української мови. — Т. V. — Київ, 1962. — С. 90–95.
- Кобирино 2003 — Кобирино Г. Акцентуація непохідних іменників жіночого роду говірки с. Бітля Турківського району Львівської області (динаміка історичних змін) // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі / Відп. ред. П. Грищенко, Н. Хобзей. — Львів, 2003. — С. 222–237.

- Ковалик 1969 — Ковалик І.І. Іменниковий словотвір села Бітлі на Львівщині // Українська діалектна морфологія. — Київ, 1969. — С. 57–67.
- Крейтор 1974 — Крейтор Т.В. Особенности акцентуации села Озеряны на Черниговщине // Совещание по общеславянскому лингвистическому атласу: Тезисы докладов. — Воронеж, 1974. — С. 51–54.
- Курило — Курило О. До питання про українські форми з ненаголошеним а на місці етимологічного о (*багатий, гарячий* та ін.). — Б. м. — Б. р. — С. 139–149.
- Курило 1923 — Курило О. Спроба пояснити процес зміни О, Е в нових закритих складах у південній групі українських діалектів (з мапою Поділля). — Київ, 1923.
- Курило 1924 — Курило О. Фонетичні та деякі морфологічні особливості говірки с. Хоробричів давніше Городянського повіту, тепер Сновської округи на Чернігівщині. — Київ, 1924.
- Курило 1928 — Курило О. Матеріали до української діалектології та фольклористики. — Київ, 1928.
- Курило 1929 — Курило О. Про незалежну від наголосу зміну а по м'яких консонантах та по і в українських діалектах // Український діалектологічний збірник / Ред. О.М. Синявський, А. Кримський. — Кн. II. — Київ, 1929. — С. 75–107.
- Лизанець 1957 — Лизанець П. Система голосних в українських південнозакарпатських говірках Затисся // Наукові записки Ужгородського університету. — Т. XXVI. — Вип. II. — Ужгород, 1958. — С. 115–131.
- Лыкова 1974 — Лыкова Л.К. О языковом сознании носителей диалекта и формировании стилистических оценок в диалектной лексике (на материале говора села Хренового Новоубманского района Воронежской области) // Совещание по общеславянскому лингвистическому атласу: Тезисы докладов. — Воронеж, 1974. — С. 228–231.
- Малышко 1973 — Малышко Г.И. Фонетико-морфологические особенности говора с. Савинки Черниговской области // Совещание по общеславянскому лингвистическому атласу: Тезисы докладов. — Москва, 1973. — С. 12–16.
- Малышко 1974 — Малышко Г.И. Фонологическая структура говора с. Мафедовки Средино-Будского района Сумской области (по мат. ОЛА, п. 445) // Совещание по общеславянскому лингвистическому атласу: Тезисы докладов. — Воронеж, 1974. — С. 54–57.
- Мельничук 1951 — Мельничук О.С. Південноподільська говірка села Писарівка Кодимського району Одеської області // Діалектологічний бюлетень. — Вип. 3. — Київ, 1951. — С. 44–68.
- Михальчук 1901 — Михальчук К. Богородицкий В.А. Говор села Сушки Золотоношского уезда Полтавской губернии (Казань, 1901). — Київ, 1901.
- Моравець 1952 — Моравець Я. Зміни в українській говірці села Ублі на Словаччині протягом останніх 60 років // Збірник славістичних праць філологічного факультету [Київського університету]. — Київ, 1952. — С. 218–222.
- Никончук 1970 — Никончук Н.В. Опыт сравнительного анализа трех сел Житомирского Полесья (На материале лексики природы): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Одесса, 1970.
- Німчук 1955 — Німчук В.В. Спостереження над словотвором іменника в говірці села Довге Іршавського району (Суфіксація) // Наукові записки. — Т. XIV. — Львів, 1955. — С. 169–192.

- Орос 1957 — Орос В.І. Из спостережень над говірками Хустського району Закарпатської області // Наукові записки Ужгородського університету. — Т. XXVI. — Вип. II. — Ужгород, 1957. — С. 135–154.
- Отроковский 1915 — Отроковский В.О. Малорусский говор с. Кобилевки Подольской губернии Брацлавского уезда // Известия ОРЯС Императорской Академии Наук. — Т. 19. — Петроград, 1915. — Кн. 4. — С. 30–74.
- Ощипко 1965 — Ощипко І.Й. Система словозміни іменників у бойківському говорі // XII Республіканська діалектологічна нарада: Тези доповідей — Київ, 1965. — С. 66–69.
- Панькевич 1934 — Панькевич І. Говір села Руської, бувшого Марамоша в Румунії // Науковий збірник товариства “Просвіта” в Ужгороді. — Ужгород, 1934. — Т. 10.
- Пелих 1971 — Пелих Г.Ф. Сравнительная характеристика фонологических систем двух подольских говоров украинского языка // Совещание по общеславянскому лингвистическому атласу: Тезисы докладов. — Москва, 1971. — С. 34–37.
- Ревзін 1969 — Ревзін І.І. Займенник-артиклъ у говірці села Олтуша Брестської області // Українська діалектна морфологія. — Київ, 1969. — С. 62–72.
- Рябець 1999 — Рябець Л.В. Словозміна іменника говірки с. Товстий Ліс // Говірки Чорнобильської зони: Системний опис / Упорядн.: П.Ю. Гриценко, Г.В. Воронич, Л.І. Дорошенко та ін. — Київ, 1999. — С. 27–32.
- Свенціцький 1913 — Свенціцький І. Бойківський говір с. Бітля // Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. — Т. CXIV. — Кн. II. — Львів, 1913. — С. 116–153.
- Сікиринський 1929 — Сікиринський Т. До особливостей слободи Стояновка Захарівського району на Одещині // Записки наукового товариства при УАН: Серія історично-філологічна. 13. — Одеса, 1929.
- Сорочан 1912 — Сорочан А. Описание говора с. Монастырского Подольской губернии // Известия ОРЯС. — Т. 17. — Кн. 4. — Петроград, 1912. — С. 248–260.
- Тараненко 1978 — Тараненко О.О. Особливості системного підходу до вивчення лексико-фразеологічної специфіки діалекту (на матеріалі говірки с. Олефірівки Дніпропетровської області) // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови: Тези доповідей — Ужгород, 1978. — С. 100–102.
- Цвик 1990 — Цвик М.В. Середній /л/ в говірці с. Шевченкове Звенигородського району Черкаської області // Проблеми української діалектології на сучасному етапі. — Житомир, 1990. — С. 77.
- Черняк 1960 — Черняк В.С. Характеристика системи голосних фонем бойківського говору // Питання українського мовознавства. — Кн. 4. — Львів, 1960.
- Чучка 1956 — Чучка П.П. Система голосних у говірці села Бараниці Ужгородського району // Наукові записки Ужгородського університету. — Львів, 1956. — Т. 14. — С. 141–150.
- Шевельов 2002^a — Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. — Харків, 2002. — 1054 с.
- Шевельов 2002^a — Шевельов Ю. Портрети українських мовознавців. — Київ, 2002.
- Яцимирский 1915 — Яцимирский Б.М. Описание говора старой Ушицы Подольской губернии // Сборник Отделения Русского языка и словесности АН. — Т. 94. — № 3. — Петроград, 1915. — С. 2–16.

SUMMARY

This article analyzes the works of Ukrainian dialectologists of the 20th century, in which a sub-dialect is studied from both a synchronic and a diachronic perspective. Questions related to the meaning of a sub-dialect, research tasks, the presentation of material, denotation of different signs and other issues are considered.

УДК 811.161.2'282.2(477.85/86)

Микола Лесюк
Івано-Франківськ

ГОВІРКА СЕЛА КОВАЛІВКА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ПОКУТСЬКО-ГУЦУЛЬСЬКОГО МОВНОГО СУМІЖЖЯ

*The Dialect of Kovalivka Village
as a Reflection of the Pokuttia-Hutsul Linguistic Borderland*

Народні говори — це та джерельна база, яка живить літературну мову як інваріант загальнонаціональної мови народу, тому їх вивченню та збереженню необхідно приділяти належну увагу.

Хоча в офіційному мовленні кожний громадянин України повинен використовувати українську літературну мову, однак не слід цуратися й місцевих говірок. Треба дбайливо вибірувати лексичні діалектизми, фразеологізми, прислів'я, приказки, крилаті вислови тощо. Як відзначала відомий мовознавець-діалектолог, дослідниця гуцульського говору, професор Ярослава Закревська, “всестороннє і глибинне вивчення української мови в усіх її виявах є одним із першочергових завдань у час нашого духовного відродження... Особливої уваги заслуговує народно-розмовна мова — це невичерпне, вічно діюче джерело, із якого постійно надходить поповнення у літературну мову” [Закревська 1994].

У мові конкретного етносу, зокрема в лексиці, фразеології, топоніміці, закодована його історія, культура, його предвічні звичаї, обряди, зрештою, його характер і менталітет, тому народні говірки необхідно якнайстаранніше вивчати, записувати, фіксувати й берегти.

Говори південно-західного наріччя заслуговують особливої уваги, оскільки їхні специфічні риси мають історичну зумовленість. Вони зберігають архаїчні мовні явища, які вже давно втратили інші говори. Це дає змогу встановити, якою була наша мова кілька сотень років тому [Лесюк 1994; Лесюк 2001].

Фонетичні та граматичні риси, що відрізняють говори південно-західного наріччя від української літературної мови, — це не якісь штучні чи випадкові, нав'язані чи запозичені з інших мов явища, це питомі, історичні українські форми, які у відповідний період розвитку нашої мови були нормативні, однак через історичні обставини в основу літературної мови української нації було покладено говори південно-східного наріччя.

Село Ковалівка Коломийського р-ну Івано-Франківської обл., говірку якого ми обрали для наукового аналізу, розташоване на межі покутського та гуцульського говорів (Коломийщина). Дослідники по-різному визначають межу між цими діалектами. Вона проходить, як вважає більшість дослідників, за лінією Надвірна — Коломия — Косів — Кути. Село Ковалівка розташоване на лінії межі, а тому цілком логічно, що в цій говірці відображені основні риси обох говорів.

Однак аналізована говірка не має якихось особливих, специфічних рис, які вирізняють її з-поміж говірок сіл Мишин (Коломийський р-н), Стопчатів, Уторопи і Яблунів (Косівський р-н) тощо. Говірка с. Ковалівка, як і суміжних сіл, має багато рис, спільних із рисами, що характерні для цілого південно-західного наріччя, але найяскравіше відбиті в ній, звичайно, риси покутського та гуцульського говорів.

Передусім відзначмо, що в досліджуваній говірці, на відміну від гуцульських говірок, пройшло послідовне ствердіння передньоязових приголосних [д], [т], [н] перед голосними переднього ряду [е] та [и], що походить з [і]. У гуцульських говірках Косівського (західна частина) і Верховинського районів зафіксовано *д'ен'*, *д'и'т'ина*, *т'ета*, *д'ес*, *д'икий*, *т'ихо*, *н'ен'ка*, *н'е'год'ен* і под.,¹ у мовленні мешканців с. Ковалівка, як і в літературній мові, приголосні тверді: *день*, *дитина*, *не годен*.

Як і в літературній мові, етимологічні [о], [е] змінилися на [і], і ця риса відрізняє говірку с. Ковалівка від гуцульських говірок, у яких на місці колишнього [о] після деяких приголосних вимовляють [и]: *вин*, *пид*, *пи'ш'оу*, *вик'но*, *бирше*, *ворих*; пор. літ.: *під*, *він*, *пішов*, *вікно*, *більше*, *ворог* та ін.

¹ Приклади наведено у спрощеній фонетичній транскрипції.

Як і в деяких інших говорах південно-західного наріччя, у досліджуваній говірці збережено пом'якшений шиплячий і після нього голосний [e"] або в ненаголошеній позиції [i], що відповідають літературному [а]: ч'е"с, љ'е"ба, ле"љ'е"ти, ш'е"пка, ду"ш'е", ме"љ'е", садж'і, каш'і; пор. літ.: *лежати, душа, межа, сажка, каша*. Такі рефлекс праслов'янського [а] наявні й після інших м'яких приголосних: біл'е"вий, л'е"ж, л'е"чно, переган'е"ти, спин'е"ти 'зупиняти', заборон'е"ти, шпур'е"ти 'кидати', ут'е"ти, обіц'е"ти, тул'е"ти; пор. літ.: *ляж, лячно, утяти*; пор. також у В. Стефаніка: *Жебрак аби таки не тульвиси до жінки, аби не дививси в той бік, де жінка...* [Стефанік 1949].²

У ненаголошеній позиції фонема /а/ реалізується у звукові [і], як і після шиплячих: л'ігати, л'уліти, вівалітисі і под. На місці [а] і в Н.в. іменників після [ц] наявне [і], якщо це закінчення не наголошене: вулиці, ли"сиці, таблиці, те"лиці, терлиці, зір"ниці. Для аналізованої говірки характерна й заміна [а] на [і] в Д.в. мн.: землім, пе"карнім, вишнім (ни бісі, нічо тим вишнім сі ни стани "не бійся, нічого тим вишням не станеться"), хлопцім, конім, звірім, чу"жинцім, дурнім тощо. Зазначмо, що в іменниках чоловічого роду закінчення -ам, яке в с. Ковалівка вимовляють як -ім, виникло під впливом закінчень іменників першої відміни: вишнім — дурнім; пор. літ.: вишням — дурням.

На місці праслов'янського [ѣ] в говірці с. Ковалівка та в суміжних говірках послідовно вживають деназалізоване [e"] як у ненаголошеній, так і в наголошеній позиції. Приголосний у цих випадках зберігає історичну м'якість, навіть якщо це шиплячий: м"н'е"со, т'е"жко, у"з'е"ти, по"р'е"док, з'е"т', те"л'е", ло"ш'е", за"ч'е"ти; пор. літ.: м'ясо, тяжко, узяти, порядок, зять, теля, лоша, почати. У ненаголошених складах замість [ѣ] вимовляють, як і в попередніх випадках, [і]: почи"ток, порідкувати, памніт', десіт', дваціт', тігнути (або кігнути), тіжкий (або кішкий), місіц'; пор. літ.: початок, порядкувати, пам'ять, десять, двадцять, тягнути, тяжкий, місяць. Залишається незрозумілим факт збереження в літературній українській мові й у говорах пом'якшеної вимови приголосних перед рефlekсами [ѣ], тоді як перед етимологічним [е] та [е] з ґ вони стверділи; пор.: ле"чу, не"су, се"ло, ден' — з'е"т', те"л'е", ло"ш'е", по"р'е"док тощо.

² Покутський говір широко представлений у галицькій пресі й художній літературі XIX ст. Найяскравіше і найповніше — у творчості Василя Стефаніка, тому вважаємо, що доцільно інколи наводити також ілюстрації з художніх творів письменника; див.: [Стефанік, 1949].

Відзначено в говірці дещо ширшу артикуляцію наголошеного [и], ніж у літературній мові: ¹жи^ето, ¹ви^едіти, ¹ти^ехо, ¹ми^етисі і под.

У досліджуваній говірці на місці слабких *ÿ*, *ı* після плавних [р], [л] послідовно розвинувся [и]: *êđúâââëë* — *кри¹вавий*, *ǎëúòàòè* — *гли¹тати*, *ǎëúòà* — *бли¹ха*, *ǎđúââ* — *дри¹ва*, *ëúǎıúèà* — *ли¹жка* тощо. Трапляються тут і нерегулярні рефлексії. Зокрема важко пояснити наявність голосного [о] у слові *1*слози (*сло¹за*) з твердим [л] перед ним. Таку ж форму засвідчено й у наддністрянському говорі. У літературній мові теж маємо [о], але після м'якого [л], що є закономірним явищем (приголосний зберіг етимологічну м'якість, а після м'якого приголосного в літературній мові не може вживатися ні [е], ні [и]). На місці слабого *ÿ* тут слід було очікувати [и] (*слиза*) або [е] на місці сильного (*слез*), що властиве іншим південно-західним говорам (наприклад бойківському). У подібних випадках можлива поява голосного перед сонорним [р]: *кир¹ниці* / *кір¹ниці*, *кір¹тина*. Однак у Ковалівці мовці не вимовляють голосного перед [р] у слові *кривавий* (*кир¹вавий* чи *кер¹вавий*), що характерне для інших говірок (пор.: *Здавалося..., що тота голова, що тепер буяла у кер¹вавім світлі, та має впасти з пліч...* [Стефаник 1949: 15]).

У говірці с. Ковалівка, як і в інших гуцульських та покутських говірках, на відміну від літературного [и], у префіксі *ви-* послідовно вимовляють [і]: *1*віробити, *1*вігадати, *1*вісадити, *1*вігодувати, *1*вісипати (*1*вігодувала-м *п'йитиро ді¹тий, тий ні ї¹дного не¹ма коло¹ мене¹*).

Мешканці с. Ковалівка послідовно вимовляють під наголосом історичне [е] в іменниках середнього роду (ця риса характерна не тільки для покутського та гуцульського говорів, а й для наддністрянського (опільського)). Поява в літературній мові на його місці звука [а] (з усіх слов'янських мов — тільки в українській) задовільного пояснення не має. Це явище має аналогічний характер: оскільки в літературній мові [є] послідовно змінився на [а], то, за аналогією, змінилися після м'яких приголосних і ротові: *вісі¹л'е, ши¹т'е, зна¹т'е / зна¹к'е, жи¹т'е* (й¹а¹т¹би зна¹т'е□, *шо в¹кума пи¹т'е, то би й¹жінку ї¹з'у¹*). У ненаголошеній позиції також найчастіше вимовляють [і]: *1*зілі, на¹сіні, ст¹рітені, *1*гілі; пор. літ.: *зілля, насіння, стрітення, гілля*.

Збережене в говірці історичне [е] із закономірним стверділим приголосним перед ним, а також в інших випадках, тоді як у літературній мові воно в таких фонетичних умовах лабіалізувалося (перейшло в [о]):

лен, ¹леду, ¹семий, у ¹него, ¹цего, а також після шиплячих і [й]: ¹шестий, у¹чера, у¹черика, Нико¹лайевич і под.³

На відміну від літературної мови в досліджуваній говірці збережений історичний звук [и], що походить із давньоукраїнського [і], у прикметникових закінченнях: ¹синий, т¹ретий, вели¹кодний, к¹райний. Твердий приголосний виступає в таких словах і в інших відмінкових формах: ¹синого, т¹ретого, к¹райного, вели¹кодного; ¹синому, т¹ретому, к¹райному та ін. У говорах південно-східного наріччя в таких формах приголосний зберіг м'якість, тому історичний [и] > [і]; пор.: [е] > [о] у словах на зразок льону, льоду, цього, у нього і под.

Аналізуючи відмінні від літературних явища в системі покутсько-гуцульського вокалізму, зауважмо, що тут немає переходу [о] в [а] перед складом із наголошеним [а], тобто зберігається історичне [о]: бо¹гач, бо¹гато, ко¹лач, го¹р'е¹чий, хо¹л'е¹ва; пор. літ. *гарячий, халява*.

У системі голосних зафіксовано й нерегулярні явища, що не мають історичного пояснення; наприклад, [и] на місці ¹у у словах вид¹ро, ¹д'ирка, хоч у слові ¹діжка відхилення нема; [и^е] замість [а] — ди^елеко (пор.: *благословит у дилеку дорогу* [Стефанік 1949: 16]). Ці явища, однак, мають локальний характер.

Тотальний характер має явище протези й епентези, тобто прикриття голосного на початку і в середині слова, що в літературній мові відсутнє: на¹вука, ¹радийо, спеці¹йальний, матері¹йальний і под.; пор. літ.: *наука, радіо, спеціальний, матеріальний*.

Щодо особливостей консонантизму, зазначмо, що тут послідовно відбулося ствердіння [с'] у кінці слова і складу: дес, шос, хтос, йа¹кос, ко¹лис, у¹вес, чо¹гос, цес, хло¹писко, пасо¹виско, ¹кінский / ¹кінській і под.

Засвідчено ствердіння й кінцевого [ц'] в іменниках типу х¹lope¹ц, сто¹ле¹ц, ¹пале¹ц, а також у суфіксі -цьк-: соро¹міцкий, бі¹дацкий, бо¹гацкий. Щоправда, у сусідньому с. Іспас вимовляють тверде [ц] і перед голосним:

³ М. Жовтобрюх пояснював випадки лабіалізації [е] після м'яких приголосних різноманітними аналогіями (напр., *сьомий, бо восьмий; льоду, бо льону*, однак не пояснив, чому саме *льону*, а не *лену; цього, сього, бо його* та *нього*, хоч, тут не було теж умов для переходу [е] в [о]; у деяких інших словах наявність [о] на місці [е] учений пояснив іншомовними впливами (російським, білоруським), див.: [ІФ: 271–272; ІГУМ:147–148]. На нашу думку, пояснити це можна фонетичними причинами. У східних говорах, що лягли в основу літературної мови, приголосний зберіг м'якість (можливо, під впливом російської мови), а після м'якого звук [е] за законом складового сингармонізму сучасної української літературної мови вживатися не може, тому й, акомодувавшись, перейшов у [о].

моло^oдица, кер^oница, займенник *ца*; натомість у говірці с. Ковалівка у цьому випадкові фіксуємо [ц'] і закінчення -і: ^oвулиці, ^oтелиці, ^oмолодиці і под.

У деякого з мовців с. Ковалівка та його околиць спостерігаємо легке оглушення дзвінких приголосних перед наступним глухим, особливо в середині слова: ^oлиж^uка, ^oстеж^uка, ^oріз^eка, ^oл'уб^uка і под.

Як і в інших південно-західних говорах, у ковалівській “бесіді” відсутній епентетичний [л'] після губних у дієслівних формах: ^oл'убіу, ^oломіу, ^oловіу, ^oво^oни ^oл'убіі, ^oломіі, ^oловіі; збережено також загальну тенденцію південно-західних говорів — в іменниках середнього роду (типу *жит'е*, *вісіл'е*, *гілі*, *насіні*, *копріні*) відсутнє подовження м'якого приголосного через [й].

Багатьом говіркам південно-західного наріччя, зокрема й покутським, як відзначають дослідники українських діалектів [Бевзенко 1975: 14; Горбач 1970: 2153; Матвіяс 1990: 82], властивий перехід м'яких передньоязикових [д'], [т'] у задньоязикові [г'], [к']. На наш погляд, вимова форм на зразок *скіна*, *жик'е*, *см'к'е*, *кісто*, *кіш'кий*, *гівка*, *гіти* (літ. *стіна*, *життя*, *тяжкий*, *сміття*, *тісто*, *дівка*, *діти*) послідовного і всеохопного поширення в покутських селах не має, тобто має диференційований і локальний характер. У говірці с. Ковалівка таку вимову не зафіксовано повсюдно, а тільки спорадично; здебільше це зумовлено недбайливим ставленням людини до свого мовлення, неакуратною, поспішною артикуляцією звуків. Зазначмо, що інколи це властиве навіть високоосвіченим людям: *буг'ласка*, *г'аг'а*, *двацік'*, *Наск'а* і под. (літ. *будь ласка*, *дядя*, *двадцять*, *Настя*).

У мовленні деякого з ковалівчан можна спостерегти збереження історичної м'якості приголосного [р] у кінці слів та складів: ^oцер'ква / ^oцер'кова, ^oбир'ка ‘овечка’ і под.

Послідовно фіксуємо в говірці характерне для південно-західних говорів [ц] у частці *чи* замість літературного [ч]; фонетичний варіант *ци* ще донедавна також уживали в мовленні освічені люди. Зауважмо, що під впливом літературної мови коло мовців, котрі ще вживають варіант *ци*, щоразу звужується.

Як і в системі голосних, у системі приголосних спостерігаємо нерегулярні та немотивовані відхилення від норми; напр.: *дзе^uлений*, *дзерно* — [дз] замість [з]; *ціл'увати* — [л'] замість [л], *кашлати* — [л] замість [л'].

Значна кількість рис, відмінних від літературних, але зумовлених історично, є й у морфології.

У говірці с. Ковалівка послідовно збережено історичне закінчення *-ови*, *-еви* в Д.в. і М.в. однини іменників чоловічого і середнього роду:

чоло¹вікови, б¹ратови, Пет¹рови, ¹кождому се¹лови, ¹серцєви, ¹лікареви, ¹Ігореви і под. Раніше, коли вплив української літературної мови та російської мови не був настільки помітний, закінчення -у, -ю у Д.в. однини тут не вживали взагалі, тобто ніхто не казав *Василю, брату, Павлу, селу*, а тільки *Васи¹леви, б¹ратови, Пав¹лови, се¹лови*.

У говірці с. Ковалівка, як і в інших південно-західних говорах на території Галичини, послідовно збережене історичне закінчення -и в Р.в., Д.в. і М.в. іменників 3-ої відміни: *радос¹ти, совіс¹ти, осен¹и, Ру¹си, пе¹чи, сол¹и*. Тому пропозиція Правописної комісії відновити й узаконити це закінчення і в літературній мові цілком логічна. Закінчення -и мовці вживають також у Д.в. і М.в. іменників 1-ої відміни: *на зем¹ли, на вулиц¹и, на во¹ли*, у М.в. іменників чоловічого і середнього роду 2-ої відміни (м'який варіант) — *на ко¹ни, на ка¹мени, на по¹ли*. У Р.в. множини в іменниках колишньої 4-ої відміни множинних іменників збереглося теж історичне закінчення -ий: *гос¹тий, кос¹тий, гу¹сий, грош¹ий, л'уд¹ий* і, за аналогією, *кон¹ий*.

Щоправда, у досліджуваній говірці в О.в. однини іменники колишньої 4-ої відміни не зберегли історичних форм, що характерне і для літературної мови; напр.: *пе¹че¹ў, с¹оле¹ў, н'їе¹диў* (літ. *піччю, сіллю, п'яддю*). Ці відхилення від історичних форм пояснюють впливом іменників першої відміни (*голо¹воў но¹гоў, ру¹коў* тощо).

У говірці с. Ковалівка кінцевий [т] у дієслівних формах 3-ої особи однини і множини здавна вимовляють твердо: *си¹дит, сто¹їит, роб¹ит, л'уб¹ит, не¹сут, пле¹тут, мел'ут*. Це явище можна пояснити впливом колишнього вказівного займенника оу (або нової редуплікованої форми — оуоу).⁴ У другій дієвідміні в 3-ій особі множини закінчення -т відсутнє, що відбиває загальнослов'янську тенденцію:⁵ *си¹д'е, сто¹їа, роб¹її, люб¹її, ход¹ї* (літ. *сидять, стоятъ, люблять, ходять*). В опільських говірках і деяких суміжних із ними покутських кінцеве стверділе -т збережене: *си¹д'е¹т, роб¹їїт, л'уб¹їїт*. Його фіксуємо також у гуцульських говірках (н.пп. Верхній Березів, Нижній Березів, Середній Березів Косівського р-ну) у дієслівних формах 3-ої особи однини і множини. Гадаємо, це вже новітнє явище, спричинене впливом літературної мови, а можливо, і впливом дієслів 1-ої дієвідміни.

⁴ Тверде [т] є також у 2 ос. мн. наказового способу: *нес¹т, каж¹т, роб¹т*, що можна пояснити загальною тенденцією до ствердіння кінцевого [т] у дієслівних формах, тобто у формах 3 ос.: *несут, сидит* тощо.

⁵ Закінчення -т відсутнє у 3 ос. одн. і мн. в багатьох слов'янських мовах (польська, чеська, словацька, сербська, хорватська тощо).

У гуцульських та покутських говірках, зокрема в говірці с. Ковалівка, збереглися реліктові форми двоїни: *дві жінці*, *дві годині*, *дві мінути* тощо. Однак це стосується лише іменників жіночого роду. Що ж до іменників середнього роду, то їх у формі двоїни (*двоє вікон*, *двоє дверей*, *двоє яєц*, *двоє відер* і под.) у говірці с. Ковалівка не вживають, хоча в суміжних покутських говірках фіксуємо форми *дві йейці*, *дві відрі*.

Різні рефлексії в говорах південно-західного наріччя дала колишня форма З.в. зворотного займенника *себе*. У більшості покутських та частині гуцульських говірок, зокрема й у досліджуваній говірці, постфікс *ся* вимовляють як *сі*, в інших гуцульських говірках (Косівський (на захід від м. Косів) і Верховинський р-ни) фіксуємо варіант *си*. (Логічним видавалося б існування постфікса *с'е*^u, адже перед [e] мав би бути [с'], пор. напр. *з'е^uт* — літ. *зять*). Форми *си*, *сі* виникли, очевидно, під впливом давньоукраїнської короткої форми Д.в. *си*, яка збереглася в говорах південно-західного наріччя донині (паралельно з формою *собі*): *дай си спокій*, *дай си на стримані*, *узми си на памніт*^і і под. (у говірці с. Ковалівка цю форму Д.в. вживають рідко). Як і в давньоукраїнській мові, у досліджуваній говірці колишній займенник *ся* у препозиції може функціонувати як частка, у постпозиції — як постфікс: *він сі сміє*, *він смієсі*.

У говірці с. Ковалівка збережені й енклітичні короткі форми особових займенників *ми*, *ти* — у Д.в., *мні*, *ті*, *сі* — у З.в. однини, напр.: *Поміа^uни мні*, *Боже, у великій милости твоїй*; *Приходив-ійм до тебе, але не було ті^u дома* і под. В інших покутських та гуцульських говірках можливі й інші форми З.в., зокрема *н'і*, *т'и*, *си*. Мають подібні форми й займенники 3-ої особи; займенник *вона* у З.в. може мати форми *ї*, *ню*: напр.: *забрав її з хати і забув про н'у*.

Частовживаними є усічені форми особових займенників у Р.в., З.в. і Д.в.: *йго*, *йму*, *ї* (літ.: *його*, *йому*, *їй* або *її*): *йа йго не видіу*; *йа йму сказала*; *він дау їй* (або *їйї*) *гроші*.

Указівні займенники в досліджуваній говірці можуть мати редульовану форму: *то^uта*, *то^uто*, *тот* (зрідка), *цес*, *це^uс'е^u*. У мовленні займенники можуть виконувати стилістичну функцію, причому вживатися зі зниженою конотацією.⁶ У займенниках *він*, *вона*, *вони* відбувалася редукція голосного: *ўна*, *ўно*, *ўни*.

⁶ У с. Ковалівка був чоловік, який ніколи не називав своєї дружини (якщо йшлося про неї) на ім'я, а лише (із певною зневагою) казав: *ц'и*. До мовленнєвого етикету с. Ковалівка належить і те, що дитина не може сказати про батька *він*, а про матір — *вона*, можна тільки говорити *тато сказав*, *мама прийшла* (а часто у формі множини — *тато сказали*, *мама прийшли*).

Як і в усіх інших говірках південно-західного наріччя, у говірці с. Ковалівка збережено реліктові форми давньоукраїнського перфекта (складеного минулого часу). Від особових форм дієслова *бути* (**jesti*) в теперішньому часі *єсмь, єси, єсть, єсмо, єсте, суть* наявні елементи *-м, -с* (1, 2 ос. одн.) та *-смо, -сте* (1, 2 ос. мн.), які або разом із дієсловом, або як приrostки до інших слів у реченні вказують на особу виконавця дії. Зокрема на 1 особу вказує елемент *-м*, але в чоловічому роді перед ним виступає евфонічна вставка *ї*, яка усуває збіг двох приголосних: *л'у|би|ї-їм, чи|та|ї-їм, хо|ди|ї-їм* тощо. Такі форми вживали у творах І. Франко, В. Стефаник, М.сЧеремшина та інші.

На 2 ос. одн. в досліджуваній говірці вказує твердий [с], ареал поширення явища — покутські й гуцульські говірки (виняток — н.пп. Верхній Березів, Нижній Березів, Середній Березів Косівського р-ну), для опільських говірок характерний пом'якшений звук [с']. У другій особі чоловічого роду [с] приєднується через евфонічну вставку *ї*: *пи|та|ї-їс, хо|ди|ї-їс, л'у|би|ї-їс*; в інших суміжних говірках — через *є*; пор.: *За своє п'ю, ніхто до того рихту не має. А він* [війт. — М.Л.] *міні каже: мой, ґрунт прісцьив-єс!* [Стефаник 1949: 13].

У множині, як було зазначено, зафіксовано елементи *-смо, -сте*: *ро|били-смо, хо|дили-смо* (1 ос.), *ро|били-сте, хо|дили-сте* (2 ос.); *глу|хі-сте?* (“чи єсте глухі?”) або “ви є глухі?”). Ці реліктові скорочені форми дієслова *бути* можуть уживатися і як частина іменного присудка: *Чо-м та|кий |бідний?* — *Бо дур|ний-с*; пор.: *Але-с дурний, бігме-с дурний!* [Стефаник 1949: 41].

У говірці с. Ковалівка засвідчено й архаїчні аналітичні форми майбутнього часу із препозитивним дієсловом *мати* в особових формах: *меш хо|дити, меш л'у|бити, мемо хо|дити, мемо л'у|бити, мете хо|дити, мете л'у|бити*. Така конструкція можлива (правда, значно рідше) й у 3 ос. однини, але з обов'язковим уживанням підмета: *він (Ва|сил', Іван тощо) ме |йти до ш|коли* і под. Зате цій говірці (як і гуцульським та покутським загалом) не властиві синтетичні форми з постпозитивним допоміжним дієсловом *мати* в особових формах типу *робитимеш, робитимемо, ходитимете, любитимуть*. Зі старших людей тут ніхто не скаже *(ми) робитимемо, (ви) робитимете*, тільки *(ми) мемо ро|бити, (ви) мете ро|бити* або частіше — *|будемо |робити, хо|дити, |будете ро|бити, хо|дити* тощо; пор.: *Насте, а тобі що? Чого цілий рот кервавий і руки?.. Ой, сарака, Настунька, лягай вже коло мамі... шо меш робити...* [Стефаник 1949: 201].

Одна з характерних рис говірки с. Ковалівка — наявність сполучення [шч] у прикметниках вищого ступеня типу *бі|лішчий, зеле|нішчий, доб-*

рішчий і под. Ці форми не зумовлені історично, у них не було збігу двох фрикативних шиплячих (áhëhøëé, äíáðhøëé, çäëá(høëé); вони виникли, за аналогією, до прикметників, у яких відбулася дисиміляція групи [жш], [шш]: *вишьший* — *вишший* — *вишчий*, *дорожьший* — *дорожший* — *дорожчий*, *блжъший* — *блжший* — *блжчий* і подібні.

Аналізована говірка відбиває загальну закономірність західних говорів у вживанні суфікса *-оньк-* замість літературного *-еньк-* у прикметниках та прислівниках (*ле|гон'кий*, *ти|хон'кий*), що пояснюємо історично: після твердих *г, к, х* могли уживатися тільки голосні непереднього ряду; напр.: *Я йго* [пса. — М.Л.] *віпарив* *добре*, *а він л'иг та й ти|хон'ко сидит*...

Із гуцульським говором цю говірку ріднять усічені форми вокатива власних імен, які використовують у звертаннях типу: *Ва|си*, *Іва*, *Ни|ко*, *Па|ра*, *Га|фі*, *Васи|ли*, *Ма|рі*, *О|ле*, *Кате|ри*, *Пе*, *Дми* тощо з наголошеним кінцевим складом; пор. літ.: *Василю*, *Іване*, *Николо*, *Параско*, *Гафіє*, *Василино*, *Маріє*, *Олено*, *Катерино*, *Петре*, *Дмитре*. Це явище пов'язане, очевидно, із побутом гуцулів, з умовами їхнього життя в гірській місцевості [див.: Лесюк 2000: 34]. Догукатися до сусіда, який живе на іншому пагорбі, чи до товариша в лісі можна лише короткими, одно- чи двоскладовими вигуками, тому звуки чи склади в постнаголошених складах і зазнали редукції. Силу голосу перебрав на себе наголошений склад, а ті, що його оточували, обеззвучувалися, редукувалися. До речі, такі усічені форми могли мати не тільки власні імена, а й інші частовживані звертання. Дуже поширене у с. Ковалівка звертання *хло*, скорочене від *хлопе* ‘чоловіче’. Лексема *хлоп* у говірці нейтральна, не має жодного додаткового стилістичного навантаження: *О, то моцний (файний / здоровий) хлоп*. Для найменування кремезного, могутнього чоловіка вживають аугментатив *хлописко*. У гуцульських говірках у кличному відмінкові вживають ще й усічену форму *бр'є* ‘брате’, її також фіксуємо у творах В. Стефаника. Однак у досліджуваній говірці ця форма не відома, зате зафіксовано демінутив *б'рач:ику* ‘братчику’, або просто *б'рате*. Зазначмо, що в діалогах ці дві лексеми надзвичайно повторювані, їх уживають у реченні через одне–два слова: *Піш|ли ми*, *б'рач:ику*, *в ма|лини*. *Ну, б'рате*, *що за ріс|ні* *були!* *До по|лудні назби|рали|смо*, *б'рате*, *по вид|рови*. *А йа, хло, ма|ї з со|бо|ї ше гре|бінку*, *то раз–два і вид|ро* *було* *повне*; *Йа, хло, |чесний*, *|добрий* *циган*, *в|мійу вс'о зро|бити*...

Синтаксис говірки с. Ковалівка також відрізняється від літературного. Відзначено, зокрема, збереження у 3.в. історичних форм, ідентичних формам Н.в.: *|майу дріб|ні* *|діти*.

Фіксуємо в досліджуваній говірці в Д.в. іменники із прийменником *до*, у якому редукувався голосний [о]: *д-|нему*, *д-|хати*, *д-|тобі*.

Засвідчено різноманітні безприйменникові конструкції (*тато* *ді-тим* ‘тато для дітей’, *пішоў води* ‘пішов по воду’) або прийменник *за* на місці літературного *про* (*за них гово|рило ці|ле село*; *л’уди за н’у дав|но за|були* і под.).

На окреме дослідження заслуговує специфічна покутсько-гуцульська лексика та фразеологія. У говірці с. Ковалівка, зокрема, відзначено:

— іменники: *бахур* ‘хлопець’ (стилістично нейтральне), *бинда* ‘стрічка’, *бу|ката* ‘шмат’, ‘кусень’, *га|рд’ев* ‘баняк’, ‘каструля’, *га|р|натл’і* ‘заколки до волосся’, *га|кавка* ‘ікавка’, *га|рчик* ‘дерев’яна посудина для сипучих продуктів’ (полонізм), *г’і|летка* / *д’і|летка* ‘дерев’яна посудина з одним “вухом” для зерна та інших сипучих речовин на 2 відра’, *дзи|га|рок* ‘годинник’, *ки|цка* ‘грудка’, *ин|дик* ‘індик’, *ин|ий* ‘іней’, *ка|вало|к* ‘кусок’, *ка|т|ран* ‘шмата’, *кле|“|вец* ‘молоток’, *ку|сак* ‘кусень (сала)’, *лу|пина* ‘лущпиння’, *манда|бурка* ‘картопля’ (*д|ерти манда|бурку* ‘копати картоплю’, хоча тут її не копають лопатами, роскалями, а саме “дуть” — розгрібають сапами), *ме|рза* ‘паскуда’ (лайливе слово), *м|лака* ‘мокра місцина’, *мо|рг* ‘міра землі (≈ 2 га)’, *пу|цар* ‘слуга’, ‘прислужник’, ‘той, хто чистить (*пу|цуйе*) господареві взуття, одяг тощо’; *ри|па* ‘урвище’, ‘стрімкий спад поверхні землі’, *ри|хт* ‘догода’, ‘задоволення від чогось’ (*то|бі шо|с не|“|ри|хт?* ‘ти чимось не задоволений’), *ро|с|кал* ‘“штикова” лопата’, *слуп* ‘стовп’, *тук* ‘сум’, *шу|ф|лета* ‘шуфляда’, *шу|фл’і* ‘“совкова” лопата’, *шту|бак* ‘нерозумний, тупуватий учень’;

— дієслова: *бану|вати* ‘сумувати’, *белен|діти* ‘щось невиразно і беззмістовно говорити’, *бу|тати* ‘спотикатися, падати’ (*забу|таў у |йаму*, у *ри|пу*), *га|кати* ‘ікати’, *до|га|дж’ити* ‘догоджати’, *ду|бати* ‘тупати ногами’, *д’у|гнути* ‘штрикнути, уколоти’, *жвин|діти* ‘нудно говорити, скиглити’, *за|л’амити* ‘помітити’, *кан|дити* ‘просити’, ‘випрошувати’, *корніру|вати* ‘ворохобити, піднімати когось із місця’, ‘тривожити’, *на|пудити* ‘налякати’, *піворити* ‘плакати’, ‘голосити’, *підфутру|ватисі* ‘поїсти, попоїсти’, *пін|чити* ‘курити’, *пун’кати* / *пун’кнути* ‘випустити (зі звуком) газу’, *пу|ц|вати* ‘чистити, доводити до блиску’, *риндзитисі* ‘хникати’, *роз|йур|гати* ‘розхитати’, *роз|фл’ацкати* ‘розляпати’, ‘розхляпати’, *соко|тити* ‘стерегти’, *флин’кати* ‘нудно і довго плакати, примовляючи при цьому’, *шнотатисі* ‘спотикатися’, *шнурити* ‘кинути’, *шпу|р’ити* ‘кидати’, *штиму|вати* ‘пасувати, підходити комусь, чомусь’, *штри|гати* ‘скакати’, *штудеру|вати* ‘хитрувати’, *штуркати* ‘штовхати’ та ін.;

- прикметники: *кiвна* ‘тільна (корова)’, *п’йиний* ‘п’яний’;
- займенники: *цес* ‘цей’, *ци|с’е*⁷ / *ц’и* ‘ця’, *ци|се* / *це* ‘це’, *инчий* ‘інший’;
- вигуки: *мой, най, гай, гай-гай!*;
- частки: *ади* ‘а дивися’, ‘дивися-но’, *а|діт* ‘а дивіться’, ‘дивіться-но’;
- прислівники: *гозди*, *гоздика* ‘осьде’, *у|чера*, *у|черика* ‘учора’, *ни-ніка* ‘сьогодні’, *завтрика* ‘завтра’, *нім* ‘поки’, *тутка*, *тутечка* ‘тут’, *нарік* ‘на наступний рік’ тощо.

Відзначмо, що в народному мовленні дуже розвинута іменникова, прикметникова, прислівникова та особливо дієслівна синоніміка. Різноманітність, зокрема, спостерігаємо в табуйованій та лайливій лексиці. Якщо людину хтось хоче обізвати, то використовує безмежні синонімічні ряди лексем, серед яких назви свійських і диких тварин, лайливі слова, пейоративи; значне синонімічне поле складають назви зі значенням ‘здійснювати статевий акт’, напр.: *господарити*, *покривати*, *грати*, *пірчити*, *пінчити*, *перчити*, *мастити*, *товчи*, *дерти*, *махати*, *партолити*, *пата-лашити*, *гостити* тощо.

Наведемо деякі фраземи, стійкі сполучення, що ковалівчани вживають у мовленні: *пус|тити кантом* ‘покинути’, ‘зігнорувати’; *лізти в |очи* ‘набридати’; *бан|диги г|нути* ‘брехати’, ‘багато говорити’; *з|лапати |Бога за |бороду* ‘бути гоноровим’, ‘задаватися’; *пл’у|вати й ли|зати* ‘бути непослідовним’; *|голову заг|ріти* ‘сп’яніти’; *нагоро|дити дві |бочки ареш-тантів* ‘наговорити дурниць’; *у |несій |голос* ‘пізно’ та ін.

Зафіксовано також оригінальні прислів’я, приказки: *без |бука пус|та на|ука*; *на Ни|коли та й ні|коли*; *про|нав, йак кат|ран з плота*; *ліпше |жити, йак не |жити, бо не |жити – то йе с|мерт’*; *дур|ний йі|го пін хрес|тив* (про нерозумну людину); *не бе|ри тіж|ке в |руки, а дур|не в |голову*; *спочіт|ку з:і|мо тво|їе, а по|тому |кождий сво|їе*; *що ступ|не, то брех|не*; *|майеш то|бі, |Гандз’у, книш, то|бі (те|бе) г|райут, а ти спиш*; *змерз йак пес, змок йак |вовк, скис йак лис*; *фа|ли ме|не, йа|зичку, меш |йісти |кашку* (*|боршчи-ку*); *|легко, йак ка|міні г|ризти*; *де два б|йутсі, там т|ретий корис|тайе* та багато інших.

Відмінними в різних говірках можуть бути й вигуки, які вживають для підкликання чи проганяння свійських тварин та птиці. У досліджуваній говірці засвідчено такі вигуки:

⁷ Колись автор був свідком, як бабця, бл.п. Параска Остапівна з Комишуків, проганяла курей так: *авушь, псявіро куріча-собача, авушь, йабуті в лихо куріче-собаче!*

⁸ Слово *собака* в лексиці ковалівчан відсутнє, уживається тільки *пес*.

— для прогання: корови — *акушь!*; курей — *авуш', авуш'!*; ⁷кози — *аці, аці!*; кота — *а-тпрус!*; пса — *марш! Марш до буди!*; ⁸свині — *ач'! Ач'-ач'! До кучі!*; горобців, ворон — *ге-ге-ге!*; гусей — *гил'а-гил'а!*;

— для погання: коня — *бйи! Бйи-бйи!* (літ. *бйо* або *вйо*); корови, теляти — *гий! Гий-гий!*;

— для підкликання: корови, теляти — *нег-нег-нег!* (очевидно, *на-на-на!*); бичка — *биц'у-биц'у, на, биц'у, на!*; свині — *ц'он'ка-ц'он'ка-ц'он'!* *ц'он'ка-ц'он'ка-ц'он'-ц'он'!*; поросяти — *коц'у-коц'у-коц'у! ц'-ц'-ц'-ц'-ц'!* (повітря вдихають, а не видихають тобто вимовляють поцмокуючи); курей — *т'утен'ка-т'у-т'у-т'у! т'утен'ка-т'у-т'у-т'у!*; курчат — *ц'ипон'ка, ц'ип-ц'ип-ц'ип! ц'ипон'ка, ц'ип-ц'ип-ц'ип!*; кози — *ц'і-ц'і-на! ц'і-ц'і-на!*; вівці — *бир'ка, на, бир'-бир'-бир'!*; пса — *хос'ту, хос'ту, н'іг-н'іг-н'іг!* (пор. пол.: *chodź tu!*); кота — *миц'ка, миц'-миц'-миц'!*; качки — *тас'-тас'-тас'!*;

— щоб зупинити: коня — *пр'-р'-р', пр'-р'-р', пр'-р'-р'!*; корову — *пр-р-ру, пр-р-ру!*

Коли маленьких дітей вчать вимовляти звуки й окремі слова, то на-самперед це звуконаслідування чи звуковідтворення “мови” представників фауни: *му-му-му-у-у-у!* — мукає корова; *ма-ма-ма-а-а!* — “мамкає” телятко; *іга-га! іга-га!* — ірже кінь; *бе-е-е-е!* — бекає вівця; *ме-ме-е-е!* — мекає коза; *гав-гав-гав!* — гавкає собака; *гар-гар-гар!* — гарчить лютий пес; *так-так-так!* — “такає” качка; *ге-ге-ге-ге!* — “текає” гуска; *ко-ко-ко-ко!* — “кокає”, “журиться” курка; *кудку!дак! кудку!дак!* — кудкудакає курка, коли знесе яйце або стривожена; *ку-ку-рі-ку!* — кукурікає півень (*ко^пгут*); *буль-буль-буль* — “булькає” індик; *кар-кар-кар!* — каркає ворона; *скре-ке-ке, скре-ке-ке!* — скрегоче сорока; *ку-ку-ку-ку* — кукає зозуля; *пу-пу-пу, пу-пу-пу!* — “пупукає” удод (*вудуд*); *цвірін'-цвірін'!* — цвірінькає горобчик. (У ковалівчан є приповідка про те, що синичка цвірінькає весною та восени: весною — *цвірін'-цвірін'*, *лиш'ий |сани, бе|ри віз! лиш'ий |сани, бе|ри віз!*; восени — *цвірін'-цвірін'*, *бе|ри |сани, лиш'ий віз! бе|ри |сани, лиш'ий віз!*).

Для того щоб проаналізувати специфічну, ремісничо-професійну, побутову та іншу лексику, що функціонує в різних галузях діяльності людини, зафіксувати народні вислови — фразеологізми, прислів'я, приказки, сталі словосполучення, проаналізувати фонетичну і граматичну систему діалектного мовлення окремої говірки, необхідно її ґрунтовно дослідити, створити словник цієї говірки. Але навіть із нашого побіжного огляду особливостей говірки с. Ковалівка видно, що ігнорувати

народне мовлення в жодному разі не можна, а, навпаки, треба сміливіше залучати ці мовленнєві скарби в літературні твори і в українську літературну мову.

ЛІТЕРАТУРА

- Бевзенко 1975 — Бевзенко С.П. Діалектні групи і говори української мови: Методичні матеріали. — Одеса, 1975.
- Горбач 1970 — Горбач О. Покутсько-буковинські або покутські говірки // Енциклопедія українознавства. — Париж — Нью-Йорк, 1970.
- Закревська 1994 — Закревська Я. Вічно живе джерело // Гуцульська школа. — № 1. — 1994.
- ІГУМ — Історична граматики української мови. — Київ, 1962.
- ІФ — Історія української мови: Фонетика. — Київ, 1979.
- Лесюк 1994 — Лесюк М. Історична зумовленість гуцульських діалектних форм // Гуцульщина: перспектива її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні. — Івано-Франківськ, 1994.
- Лесюк 2001 — Лесюк М. Гуцульський діалект як складова української національної мови // Хрестоматія з гуцульщинознавства. — Косів, 2001.
- Матвіяс 1990 — Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори. — Київ, 1990.
- Стефаник 1949 — Стефаник В. Повне зібрання творів у 3-х томах. — Т. 1: Новели. — Київ, 1949.

SUMMARY

This article is an attempt to analyze phonetic and grammatical characteristics of the dialect of the village of Kovalivka in the Kolomyia district of the Ivano-Frankivs'k region. This dialect is found on the border of the Hutsul and Pokuttia dialects; because of this it reflects the tendencies of both these dialects. Along side the analysis of phonetic and grammatical features of the Kovalivka dialect, some examples of lexical dialectisms, phrasemes and other set expressions that function in the dialect of this village are discussed.

УДК 811.161.2'282.2(477.41/.42)

Галина Гримашевич
Житомир

ЕНДЕМІЗМИ В ПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ

Endemisms in Polissian Dialects

Наше дослідження присвячене засновникові Житомирської діалектологічної школи, світлої пам'яті професорові Миколі Васильовичу Никончукові. Саме він порушив проблему ендемізмів (ендемів, ендемічних мовних явищ) в українській діалектології, одним із результатів її вирішення стала монографія “Ендемічна лексика Житомирщини” Миколи та Олександра Никончуків (1989 р.), у якій зазначено, що “ендемічними мовними явищами вважаються лінгвemi локального поширення, що не повторюються ні на якому іншому ареалі східнослов'янських мов” [Никончук 1989^a: 3]. Автори запропонували аналіз лексико-семантичного і словотвірного матеріалу із правобережнополіських говірок. Відтоді проблема ендемізмів привертала увагу деяких учених, хоча, на нашу думку, навіть сьогодні вона вирішена недостатньо. Найґрунтовніше дослідженими з погляду виявлення ендемізмів сьогодні й далі залишаються правобережнополіські говірки, які обстежив М. Никончук. Дослідник виділив у цій зоні 19 груп говірок, вважаючи, що такий поділ значною мірою зумовлений і наявністю чи відсутністю в них ендемічних елементів [Никончук 1989^b: 83–96].

Традицію свого вчителя підтримали інші дослідники, зокрема О. Никончук, В. Куриленко, В. Мойсієнко, В. Конобродська, які в

дисертаційних дослідженнях обов'язково виділяли вузьколокальні утворення (ендемізми), підтверджуючи унікальність, неповторність, архаїчність зони Полісся. Локалізми східнослов'янських говірок були також об'єктом дослідження К. Глуховцевої [Глуховцева 2001: 177–182]. Ендемічні елементи інших говорів українського континууму не були предметом спеціального дослідження, хоча це, звичайно, не означає, що в опублікованих лексикологічних та лексикографічних діалектних працях не зафіксовано і не представлено вузьколокальних утворень, — просто на них не акцентували уваги. Саме за наявними працями можна окреслити ареали поширення вузькотериторіальних утворень, які за умови відсутності в опублікованих джерелах, можна вважати ендемізмами. Проблема ендемізмів ніколи не буде вичерпана, бо розв'язання її вимагає детального дослідження всіх говорів української, а також інших слов'янських мов на всіх рівнях — фонетичному, словотвірному, лексичному, семантичному. Крім цього, лексема, яку в конкретний період можна називати ендемічною, через деякий час може втратити цю унікальність, оскільки її виявлено і в інших говірках; наприклад, у 70-х роках ХХ століття Ф. Бабій зафіксував лексему *заб|роди* ‘рибальські гумові чоботи’ в говірках середнього басейну Горині, інші друковані джерела її не документували, це дало змогу авторові вважати її вузьколокальним регіоналізмом [Бабій 1985, 128]. Однак обстеження іншої території Полісся через 25 років показало, що ця лексема має ширший ареал, оскільки її відзначили в говірках Середнього Полісся на території Житомирщини з цим самим значенням. Тому сьогодні не можна вважати цю лексему ендемізмом. Це підтверджує той незаперечний факт, що після детальних обстежень інших діалектів кількість ендемізмів зменшиться. М. Никончук, однак, наголошував, що “формування ендемічної лексики уявляється безперервним процесом, тому що в цю сферу втягуються і давні слова, і запозичення — в одному випадку як база суфіксального словотвору [...], в іншому — як мотиватори семантичної деривації [Никончук 1989^б: 87].

Об'єктом нашого дослідження є тематична група лексики (ТГЛ) одягу та взуття центральної частини середньополіського діалекту, деякі лексеми цієї групи були згадані в монографії “Ендемічна лексика Житомирщини” [Никончук 1989^а], зокрема *р'іза* ‘смуґа порватого лика, що теліпається в постолі’, *коште(а)л'ак* ‘стоптаний постіл’, *пу'т'ен'ка* (*пу'ц'ен'ка*) ‘кільце лика’ (верхньослав'янські говірки), *закрутка* ‘гудзик у вигляді дерев'яної палички’, *п'лахта* ‘міцне полотно, у якому пресується олійна маса’ (верхньоушанські говірки), *жу'чок* ‘гудзик у ви-

гляді дерев'яної палички', *пел'і* 'схрещення на стопі затягнутих у вуха постолів волік', *полоса*, *поллоска* 'порвана смуга лика, яка теліпається в постолі', *плахта* 'короткий суконний молодіжний піджак, вишитий на пазусі', *дубова пос'т'ел* 'дубовий постіл' (говірки коло зріччя Уші, Норині і Жерева), *ш'іл'ага* 'вербовий постіл', *гун'ка* 'довга жилетка з рукавами', *пелрекрутки* 'схрещення волок на стопі' (жеревські (лугинські) говірки), *гамесло* 'лико, скручене в кільце' (середньоубортські (олевські) говірки), *кут'ік* 'гудзик із дерев'яної палички', *пос'тилочка* 'пелюшка', *гибалка* 'обручик, на який заміжні жінки закручували волосся', *кото'вус* 'дубовий постіл', *ган'джалка* 'лико, скручене в кільце', *полка*, *пулка* 'домоткана головна хустка з торочками', *сластка* 'чотирикутний шматок матерії, що вставляють у рукав сорочки під пахвою', *хуст* 'білизна', *уз'допок* 'стоптаний постіл' (верхньоубортські говірки), *латка* 'чотирикутний клапот матерії, який вшивають в рукав сорочки під пахвою', *челмерка* 'верхній чоловічий суконний одяг із башликом', *ка'чалка* 'обруч, що на нього заміжні жінки закручували своє волосся', *клу'бок* 'лико, скручене в кільце', *в'ір'оўка* 'волока в постолах', *заййа'зат* 'протягнути волоку у вуха постола', *заволок'і* 'схрещення затягнутих і зачіплених за вуха постола кінців волік на стопі, щоб постіл не сповзав із ноги' (іршанські говірки) — усього 33 назви. Незважаючи на те що ці лексеми зафіксовані близько тридцяти років тому, значна їх частина сьогодні також функціонує на цій території. Крім цього, засвідчено ще чимало слів, які не зафіксовані в опрацьованих етнографічних та лінгвістичних — діалектних і літературних — джерелах (понад 500 праць). Це дає змогу трактувати їх сьогодні як вузьколокальні діалектні утворення, або ендемізми, список яких можна уточнити після відповідного обстеження інших ареалів, де ТГЛ одягу та взуття ще не була предметом спеціального вивчення.

Найчисельнішу групу специфічних діалектних утворень ми зафіксували в норинських говірках, ця особливість, на наш погляд, може бути аргументом під час членування обстеженого мікроконтинууму на групи говірок (не тільки за лексичними, семантичними, фонетичними особливостями, а й за наявністю чи відсутністю ендемізмів). Наведімо зафіксовані ендемізми: *гал'*, *кloch*, *кенд'ух*, *ста'рôмл'а*, *колош'мат'іна* 'старий одяг, непридатний для носіння'; *товок*, *м'ена* 'одяг (загальна назва)'; *пу'т'аник*, *в'една* 'спідня спідниця'; *кошт'ал'ак* 'вербовий постіл', 'стоптаний постіл'; *таба'к'ерк'і*, *бийа'к'і*, *брон'ови'к'і* 'взуття з дерев'яними підощвами'; *кlost* 'жіноча свитка'; *к'рапал*, *к'ризи* 'плащ'; *зал'к* 'довга накидка зі прорізом для рук'; *у'йейка* 'вузенька маніжка на

сорочці'; *шага* 'фартух'; *п'ошва* 'складка в одязі'; *хуш* 'велика тепла суконна хустка, яку напинають на плечі'; *переламанка* 'велика вовняна хустка з китицями'; *ш'і'л'ага* 'вербовий постіл'; *п'ідт'кан':е* 'підкладка в одязі'; *лоўт* 'короткий літній піджак'; *ко'нобл* 'коротка чоловіча шуба'; *л'рунда* 'дівоча кофта з купованої тканини'; *коўри* 'жіноча кофта'; *курушани* 'тепла безрукавка'; *фолт* 'теплий чоловічий светр, виплетений із вовни'; *шуп* 'тепла вовняна зимова кофта'; *тал'ма* 'жіноча безрукавка'; *та'лабк'і* 'намисто'; *ак'лаш* 'чоловіча краватка'; *а'берок* 'дитячий шарф'; *би'е* 'накидка від дощу'; *буден:ик* 'жіночий фартух'; *бур'м'істр* 'суконний плащ чи накидка від негоди'; *бургар* 'чоловічий кожух'; *буци* 'грубі черевики'; *коз'ли* 'постоли грубого плетіння'; *козр* 'чоловічий капелюх'; *краф* 'загальна назва всіх прикрас'; *лого'зи* 'взуття, плетене з лика'; *ло'мачка* 'гудзик із дерев'яного кілочка'; *ло'т'к* 'жіночі туфлі з низькими каблукми'; *лонка* 'жіноча сорочка'; *ло'моти* 'колготи'; *л'ужел* 'жіночий жакет'; *мергас* 'робочий повсякденний одяг'; *ўру'ч'є* 'зимові вовняні пухнасті рукавиці'; *зап'йатн'ік* 'постіл, виплетений із вербового лика'; *іл'аш* 'чоловіча сорочка з цупкої бавовняної тканини'; *ка'мула* 'незграбно пошита чоловіча або жіноча сорочка'; *мо'нество* 'намисто з монет'; *з'ол* 'тепле пальто'; *на'мазанка* 'проста хустина'; *п'уф'ік* 'літня блузка на бретельках'; *л'ружк'і* 'намисто червоного кольору'; *йа-год'ничк'і* 'намисто з ягід'; *нос'т'* 'тепла вовняна тканина'; *р'єч* 'груба вовняна тканина темного кольору'; *родо'бод'іна* 'рідка тканина, яка аж світиться' та ін.

Проаналізувавши фонетичні та граматичні особливості ендемізмів, представлених у ТГЛ одягу та взуття середньополіського діалекту, виділяємо кілька груп:

1) лексеми із прозорою мотивацією, спільнокореневі слова наявні в обстежених говірках чи в інших слов'янських мовах, що дає підстави припустити виникнення їх у праслов'янський період;

2) лексеми, які не вдається проаналізувати з погляду генетики за наявними коренями у слов'янських мовах, що унеможлиблює з'ясування часу їх появи;

3) лексеми, граматична та фонетична будова яких дає змогу припустити їхній запозичений характер, однак наявного матеріалу недостатньо для остаточного визначення їхнього походження.

Виявлення та аналіз "локальних лінгвем, які відкриваються в кожному діалекті" й надалі залишається актуальним у діалектології, адже, як наголошував М. Никончук, "дослідження ендемічних явищ уявляється важливим не тільки з потреби з'ясувати генезу говорів, встановлення їх

специфіки як ареально-структурних феноменів. Ці знання потрібні для вивчення механізму номінації: серед ендемізмів є лексеми, що мають генетичні зв'язки з діалектизмами інших говорів, але зустрічається певна кількість ізольованих лексем. Як творилися їх корені, якими фонемними групами мотивувався коренетвір і словотвір, як протікав дериваційний розвиток, — усе це важливі проблеми етимології, теорії і практики лексичної номінації” [Никончук 1989⁶: 83]

ЛІТЕРАТУРА

- Бабій 1985 — Бабий Ф.И. Бытовая лексика говоров среднего бассейна Горыни (названия одежды, обуви и головных уборов): Дисс. ... канд. филол. наук: Спец.: 10.02.02. Украинский язык. — Ужгород, 1985.
- Глуховцева 2001 — Глуховцева К.Д. Локалізми в системі українських східнословобожанських говірок // Волинь–Житомирщина. — 2001. — № 6. — С. 177–182.
- Никончук 1981 — Никончук М.В. Членування правобережнополіського діалектного масиву за ендемічними даними лексики і семантики // Мовознавство. — 1981. — №4. — С. 50–55.
- Никончук 1989^a — Никончук М.В., Никончук О.М. Ендемічна лексика Житомирщини. — Житомир, 1989.
- Никончук 1989⁶ — Никончук М.В. Ендемічна лексика // Київське Полісся: Етнолінгвістичне дослідження. — Київ, 1989. — С. 83–96.

SUMMARY

The article deals with the question of endemisms, the local linguistic phenomenon that has not been found in any other area. The representative and founder of the Zhytomyr School of dialectology, M.V. Nykonchuk first touched upon this question. The continuation of Nykonchuk's work has been continuously represented in research works of his students..

УДК 811.161.2'373.7

Дмитро Ужченко
Луганськ

СХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗООФРАЗЕОЛОГІЧНІ РЕПРЕЗЕНТАНТИ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ

Eastern Ukrainian Zoo-phraseological Representations of Structural-semantic Models

Збір, системний опис та інтерпретація діалектного фразеологічного матеріалу — одне з найактуальніших завдань сучасної діалектології — уже має деякі традиції в україністиці. Наявні дослідження більш чи менш повно відбивають фразеологічну систему деяких ареалів української мови. Опис фразеологізмів південно-західних говорів представлено у працях Н. Бабич, Н. Вархол, М. Доленко, А. Івченка, В. Лавера, Ю. Прадіда, М. Олійник, Н. Коваленко; північних говорів — у роботах Г. Доброльожі, П. Грищенка. Опрацювання діалектної фразеології південно-східних говорів представлене матеріалами О. Юрченка та А. Івченка (фразеологія Харківщини у “Словнику стійких народних порівнянь”), “Фразеологічним словником східнослобожанських і степових говірок Донбасу” В. Ужченка і Д. Ужченка [УВД 2002] та окремими дослідженнями В. Ужченка, Д. Ужченка, Р. Міняйла, Т. Грици (Запоріжжя). Слабкий ступінь публікації матеріалів із фразеології говірок південно-східного наріччя затримує укладання загальномовних атласів, здійснення системних досліджень української діалектної фразеології, які б склали матеріальну базу для її аналізу, дали б змогу “реконструювати традиційну

систему образного мислення українців, визначити питомі та запозичені її складові” [Івченко 1999: 4]. Зокрема чи не першою спробою систематизації української ареальної ідіоматики стала монографія А. Івченка “Українська народна фразеологія: ономасіологія, ареали, етимологія” (1999). Проте й це надзвичайно цінне дослідження подекуди хибує неправильним визначенням ареалу функціонування фразеологічних одиниць (ФО): через лакуарність або фрагментарність фразеографічного опису значної частини українських говорів важко здійснити ґрунтовний усебічний аналіз української діалектної фразеології як цілості. Зрозуміло, максимально повний опис фразеології навіть однієї говірки — досить складне завдання, тому доцільно, очевидно, здійснювати опис конкретних поняттєвих полів, тематичних груп [Прадід 1997: 16].

Ефективним способом систематизації фразеологічного матеріалу в межах тематичної групи є метод структурно-семантичного моделювання, який успішно застосовували до аналізу говірок південно-східного наріччя А. Івченко, В. Ужченко, Д. Ужченко, Р. Міняйло. Моделюючий характер мови на різних рівнях стає в сучасній лінгвістиці аксіомою [Мокиєнко 1989: 49]. Розгалуженість фразеологічної системи, варіантність ФО, сформованих протягом історичного розвитку, з одного боку, свідчать про їхню семантичну “гнучкість” (ідеться про здатність образу набувати найрізноманітніших форм, різної внутрішньої форми в різних етнокультурах), з іншого боку, ускладнюють системний опис фразеологічного корпусу, не дають змоги побачити первинної, інваріантної фразеосхеми за величезною кількістю фразеологічних репрезентантів. Отже, необхідний аналіз не поодиноких її виявів, а ряду варіантних ФО, який на рівні певної синтаксичної абстракції вписується в загальну формулу побудови мовної одиниці — структурну схему — і об’єднується на її основі в системі мови за способом зв’язку слів відповідних семантичних класів, що становить структурно-семантичну модель (ССМ) [Основи 1999: 30], “структурно-семантичний інваріант стійких сполучень, що схематично відбиває відносну стабільність їхньої форми й семантики” [Мокиєнко 1989: 53]. Однак ареальну характеристику структурно-семантичних моделей ФО та їхніх варіантів ускладнює фрагментарність відомостей із діалектної фразеології [Івашко 1981: 94]. Аналіз східноукраїнських зоофразеологізмів, виразів із компонентом-зоонімом або дотичних до них (ФО з компонентами-соматизмами, назвами рухів, голосу тварин тощо), виділення основних ідеографічних груп та наповнення їх діалектним матеріалом є основним завданням нашого дослідження.

Фраземи-репрезентанти фразеотематичної групи зоофразеологізмів у східнословобжанських і східностепових говірках об'єднуються в сім фразеосемантичних полів (ФСП): “Розумова характеристика, знання”, “Зовнішній вигляд”, “Умови життя”, “Поведінка та якісна характеристика”, “Стан людини, відчуття”, “Час”, “Несумісність”. Виділімо основні варіантно-синонімічні групи (ВСГ) ФСП “Розумова характеристика, знання” та “Зовнішній вигляд людини”.

ФСП “РОЗУМОВА ХАРАКТЕРИСТИКА, ЗНАННЯ”

ВСГ ‘не розбиратися в чому-небудь’

1. Неактивна у східнословобжанських і степових говірках ССМ “*Розбиратися (розумітися і т.ін.) + як + назва тварини + в (на) + людській їжі = зовсім не розбиратися*” представлена обмеженою (порівняно з іншими говірками та деякими слов'янськими мовами) кількістю ОК (баран, козел, свиня) й одним визначником (апельсин): **баран**: *розбиратися як баран в апельсинах*; **козел**: *розбиратися як козел в апельсинах*; **свиня**: *розбиратися як свиня в апельсинах* (ФО подаються за виданням [УВД 2002] та за матеріалами власної картотеки).

2. Для слабоактивної ССМ “*Розбиратися (розумітися і т.ін.) + як + назва тварини + в + науках (релігійних книгах і т.ін.) = зовсім не розбиратися*” характерне вживання у східнословобжанських і східно-степових говірках ОВ, що позначають назви наук — математики, фінансової справи тощо, у той час південно-західні говори тяжіють до астрономічних назв та класичних мов: **баран**: *розбиратися як баран в аптеці, розбиратися як баран у Біблії, розбиратися як баран у книзі, розбиратися як баран у математиці, розбиратися як баран у фінвідділу*; **засць**: *розбиратися як засць в геометрії*; **їжак**: *розбиратися як їжак у математиці*.

ВСГ ‘дурнуватий, пришелепуватий’

3. ССМ “*Назва тварини + в голові = дурнуватий, пришелепуватий*” є досить продуктивною й відзначається широким набором ОК, великою кількістю фіксацій: **білка, білочка**: *білка в голові, білочка в голові, білки в голові, білки голову гризуть* (можливо, білочка — результат каламбурного “біла гарячка”, однак в узусі сприймається як фаунонім, що підсилює пейоративний зміст компонента); **горобець**: *горобець в голові*; **гулі**: *гулі-гулі в голові* (гулі — очевидно, “голуби”); **гусь**: *гуси в голові, гуси вперед хвостами полетіли в голові*; **дятел**: *дятел у голові*; **жаба**: *жаби в голові квакають*; **засць**: *зайці в голові*; **комар**: *комарі літають в голові*; **метелик**: *метелики в голові*; **миша**: *миші в голові дірки прогризли*; **муха**: *мухи гудуть в голові, з мухами в голові*; **оленка**: *з оленкою в голові* (оленка

‘жук чорного або зеленувато-бронзового кольору’); **осел**: *осел в голові*; **рак**: *раки в голові* [Міняйло 2001: 142]; **собака**: *перевдягнена собака в голові потопталась* [там само]; **цвіркун**: *цвіркуні тріщать у голові*.

4. Серед репрезентантів ССМ “**Дурний + як + тварина = зовсім дурний**” найбільшу активність виявляють вирази з ОК **баран** (традиційно баран “є символом дурноти” [Франко Х: 68]): *баран безрогий, баран круторогий, баран крутолобий, баран лисий, баран тупорилий, шо баран*. Основою фразеотворення стають також ОК **бугай**: *бугай без (на) прив’язі*; **козел**: *козел безрогий*; **свиня**: *як сто свиней, як сто свиней у кучі*; **теля**: *як долголенкове теля*.

ФСП “ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД”

ВСГ ‘худий’

5. ССМ “**Худий (тонкий і т.ін.) + як + назва тварини = дуже худий (тонкий)**” має широку варіативність як у наборі ОК (використовують назви видовжених за формою тварин, серед яких найактивнішим є ОК **глист**), так і в кількості ОВ: **вобла**: *сухий як вобла*; **глист**: *як глист, худий як глист, [як] глист на підтяжках, [як] глист обморочний, [як] глист в обмороці, [як] глист у скафандрі, [як] глист в обмотках, [як] глист у корсеті, [як] глист у панамці, [як] глист у фракці, [як] глист у шапці*; **глиста**: *глиста в обмороці*; **дрохва**: *тонкий (худий) як дрохва*; **жираф**: *тонкий як жираф*; **змій**: *як змій*; **камбала**: *камбалá ходяча*; **риба**: *як риба засушена*; **тарань**: *як тарань*; **собака**: *як заяшина собака* (в основі виразу — образ худої і довгої собаки, яка привчена “гнати зайця”); **щука**: *худий як щука*.

ВСГ ‘товстий’

6. ССМ “**Хоч + назва тварини + бий = дуже повний, одутлий, деформований через ожиріння**”: **гуси**: *хоч гусей бий*; **кіт**: *хоч котів бий*; **корова**: *хоч коров бий*; **павук**: *хоч павуків бий*; **порося**: *хоч поросят бий*; **свиня**: *хоч свиней бий*; **собака**: *хоч сім собак бий*; **цуцик**: *хоч цуциків бий*. Найбільшу фразеоактивність у східнослов’янських і східноєвропейських говірках виявляє ОК **свиня** (ми зафіксували тільки в південно-східних говорах). Модель малопродуктивна.

7. ССМ “**Товстий + як + назва тварини = дуже товстий**” представлена ФО з ОК **бевтух**: *гладкий як бевтух*; **бройлер**: *як бройлер*; **бузівок**: *як бузівок*; **корова**: *як коро́ва*; **луточок**: *як луточок*; **ропавка**: *як ропавка* (**ропавка** — можливо, кліщ або жаба); **свиня**: *як сто свиней*.

8. Для ССМ “**На + назва тварини + не об’їдеш = дуже товстий**” характерна обмежена кількість ОК: **віл**: *на волах не об’їдеш*; **кінь**: *і на*

коні не об'їдеш, конем не об'їдеш; коза: [і] козою не об'їдеш; собака: на собаках не об'їдеш.

ВСГ 'низький'

9. ССМ “**Назва тварини + по + соматизм = низький на зріст**” утворюється шляхом порівняння здебільшого з невеликою твариною або з частиною її тіла: **горобець**: *горобцю по коліна, горобцю по кісточки, горобцю по хвіст* (традиційне використання зооніма **горобець** на позначення чогось малого, пор.: як *гороб'ячий ніс*); **жаба**: *жабі по коліно*; **їжак**: *їжаку по вуха*; **кінь**: *коню по коліна*; **кіт**: *коту по вуха*; **муравей**: *мурав'ю по шию*; **свиня**: *свині по хвіст, свині по цицьки*.

ВСГ 'високий'

10. ССМ “[**Високий**] + як + назва тварини = дуже високий” є значно менш продуктивною, ніж попередня, і представлена виразами: **дрофа**: як *дрохва (дрофа)* (частіше про жінку), як *дрохва (дрофа) на ходулях*; **жираф**: як *жираф, як жирафа (жирахва)*; **собака**: як *заяшина собака, чапля*: як *чапля (цапля)*. У більшості ФО додатковим засобом експресії є поєднання сем ‘високий’ і ‘худий’.

ВСГ 'не личити, не пасувати'

11. ССМ “**Личити (пасувати і т.ін.) + як + назва тварини + елемент людського одягу = зовсім не личити, не пасувати**” продуктивна для слов'янського мегаконтинууму. Найуживанішими за ареалом і за кількісним показником є ЗФ з ОК **свиня**. У східнословобжанських і східно-степових говірках модель виявляє значну активність: 9 ОК і 16 образних визначників: **баран**: *личити як барану окуляри* (одиночна фіксація); **блос**: *личити як блосі кеди*; **ворона**: *личити як вороні намисто*; **кобила**: *личити як кобилі сережки*; **коза**: *личити як козі вінок*; *личити як козі в картузі*; *личити як козі в картузі, а цапові в намисті*; *личити як козі в спідниці*; *личити як козі в сарафані*; *личити як козі сережки*; **миша**: *личити як миші у сарафані*; **муха**: *личити як мусі у спідниці*; **риба**: *личити як риби парасолька*; *личити як риби зонтик*; **свиня**: *личити як свині в береті*; *личити як свині в намисті*; *личити як свині гребінь*; *личити як свині світер*; *личити як свині шляпа*; *личити як свині капелюх*; *личити як свині кафтан*; *личити як свині парасолька*; *личити як свині свитка*.

12. ССМ “**Личити (пасувати і т.ін.) + як + неупряжній тварині + елемент упряжі = цілком не личити, не пасувати**” модель характерна для слов'янського мегаконтинууму. Можливо, існує генетичний зв'язок зі стародавніми образами, наприклад: лат. *clitellae bovi impositae sunt* [СРФ: 305–306]. У східнословобжанських і східно-степових говірках ця модель виявляє меншу активність, аніж попередня, хоча вирази з ОК

корова зафіксовано повсюдно: *личити як корові підкови* (одинична фіксація); *личити як корові сідло* (найпоширеніший репрезентант); **свиня**: *личити як свині хомут*.

13. ССМ “**Личити + як + назва тварини + зовсім сторонній предмет = ніяк не личити, не пасувати**” властива багатьом українським говорам. Найактивнішим у фразеотворенні виступає фаунонім **свиня**. У східнословобжанських і східностепових говірках ця модель досить активна (5 ОК / 4 образних визначники): **кобила**: *личити як кобилі пиріжок*; **коза**: *личити як козі пропелер*; **свиня**: *личити як свині під лопухом*; **слон**: *личити як слону пропелер*; **щука**: *личити як щуці презерватив*.

ВСГ ‘несхожий’

14. ССМ “**Схожий + як + назва тварини + на + назва тварини = зовсім не схожий**” активно функціонує у південно-східних говорах (зафіксовано 9 опозицій образів): **бульдог** — **носоріг**: *як бульдог на носорога*; **змій** — **їжак (їж)**: *як змій на їжа*; **півень** — **курка**: *як півень на курку*; **свиня** — **їжак (сж, їж, йож)**: *як свиня з єжом*; *як свиня на їжа*; *як свиня на їжака*; *як свиня на йожса*; **свиня** — **кінь**: *як свиня на коня*, *тільки грива не та*; *як свиня на коня*, *тільки хвіст і грива не та*; **свиня** — **кіт**: *як свиня на кота*, *тільки шерсть не така*; **свиня** — **кобила**: *як свиня на кобилу*; **свиня** — **собака**: *як свиня на собаку*; **собака** — **кішка**: *як собака на кішку*. ЗФ цієї моделі в узусі часто вводять у ширші фразеологічні контексти — паремії.

ВСГ ‘брудний’

15. ССМ “**[Як + з] + назва тварини + смоктав (цілував, цілувався і т.ін.) = дуже брудний**”: **бик**: *як три дні бики лизали*; **котик**: *як котики смоктали*; **кошеня**: *як кошенята смоктали*, *із поросям цілувався*; **порося**: *як порося смоктав (цілував)*; *як семеро поросят смоктало*; *порося обсмоктало*; **свиня**: *як свиню сосав*; *свиню смоктав*; *свиню цілував*; *зі свинею цілувався*; **собака**: *як собаки цьомкали*.

16. ССМ “**[Як] + назва тварини + [у + вухах] + побували (спали і т.ін.) = брудний (звичайно про вуха)**”: **вовки**: *у вухах вовки побували*; **кози**: *[як] кози ночували*; **кури**: *кури ночували*; **миші**: *миші ночували у вухах*; **свині**: *свині спали у вухах*.

Отже, фразеосемантичні поля “Розумова характеристика, знання” та “Зовнішній вигляд людини” фразеотематичної групи зоофразеологізмів представляє у східноукраїнських говірках 9 варіантно-синонімічних груп, що об’єднують 16 структурно-семантичних моделей різної продуктивності. Тематичний розподіл ЗФ за ССМ дав змогу визначити набір найуживаніших фаунонімів-еталонів і встановити амплітуду варіювання

конкретизаторів і визначників (у компаративних ЗФ), отримати систематизований матеріал для інтерпретації ЗФ у плані визначення їхньої генези, семантики, образної основи та конотації, визначити найактивніші ССМ (найбільшу активність виявляють моделі 3, 5, 9, 11, 14, 15) у межах відповідних ФСП, що вказує на своєрідність інтерпретації позамовних явищ фразеологічними засобами в окремих діалектних групах.

ЛІТЕРАТУРА

- Ивашко 1981 — Ивашко Л.А. Очерки русской диалектной фразеологии. — Ленинград, 1981.
- Івченко 1999 — Івченко А.О. Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія. — Харків, 1999.
- Міняйло 2001 — Міняйло Р.В. Активні процеси в ареальній фразеології сходу України: Дис. ... канд. філол. наук. — Луганськ, 2001.
- Мокиєнко 1989 — Мокиєнко В.М. Славянская фразеология: Учебное пособие для вузов. — Москва, 1989.
- Основи 1999 — Голуб Н.Б., Дяченко Л.М., Остапенко Н.М. Основи наукових досліджень. — Черкаси, 1999.
- Прадід 1997 — Прадід Ю.Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). — Київ — Сімферополь, 1997.
- СРФ — Бирих А.К., Мокиенко В.М., Степанова Л.И. Словарь русской фразеологии: Историко-этимологический справочник. — Санкт-Петербург, 1998.
- УВД 2002 — Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник східно-слобожанських і степових говірок Донбасу. — Луганськ, 2002.
- Франко — Галицько-руські народні приповідки: У 3 т. / Зібрав, упорядкував і пояснив д-р Іван Франко // Етнографічний збірник. — Львів, 1901–1910. — Т. X–XXVIII.

SUMMARY

The article describes two phraseological semantic fields: “Mental description and knowledge” and “A person’s physical appearance”. Nine variants of synonymous groups of eastern Ukrainian zoo-idioms are analyzed. They are represented in sixteen structural-semantic models. The thematic distribution of zoo-idioms according to the structural-semantic models allows to delineate the most commonly used components-faunonyms and to systematically interpret the zoo-idioms.

УДК 811.161.2'373.7'282.2(477.54/.62)

Ірина Мілєва
Луганськ

ДИСФЕМІЗАЦІЯ У ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ НОМІНАЦІЇ ЗОВНІШНІХ РИС ЛЮДИНИ (НА МАТЕРІАЛІ СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ ТА СХІДНОСТЕПОВИХ ГОВІРОК ДОНБАСУ)

*Disphemisation in the Phraseological Nominations
of People's Features of Physical Appearance:
The Case of the Eastern Slobozhanshchyna and Eastern Steppe Dialects of Donbas*

Сучасна фразеологічна система діалектного мовлення перебуває у стані нарощення негативної конотації, що призводить до розвитку дисфемізації. Умовами дієвості дисфемістичних фразеологічних одиниць (ДФО) виступають численні соціокультурні та психолінгвістичні чинники, не останнє місце посідає і своєрідна мовленнєва “мода”. Активно діє також інтралінгвальний чинник, що полягає, зокрема, у бажанні мовців уживати експресивно-виразні одиниці замість емоційно-нейтральних та невиразних.

Процес вульгаризації сьогодні поступово, але досить упевнено заповнює всі сфери життя, на що неодноразово вказують результати досліджень [Крысин 1996: 386]. Аналіз фразеологічної системи східно-слобожанських і східностепових говірок Донбасу, який проведено на підставі власної картотеки і “Фразеологічного словника східно-слобожанських та степових говірок Донбасу” В. Ужченка та Д. Ужченка, ще

раз підтвердив правильність думки про існування численних ДФО і про постійне поповнення їхніх синонімних рядів.

ДФО як одиницям, протилежним евфемізмам, властиві високий рівень “агресивності” та негативна оцінка, тон зневажливості, неприхильності, презирства. Пейоративний характер здебільшого накладається на фраземи антропоморфного характеру, унаслідок цього стають продуктивними утворення антонімних семантичних рядів, що вказують на ступінь виявлення повноти людини (‘дуже худий’ – ‘дуже товстий’) та її зросту (‘дуже низький’ – ‘дуже високий’).

Категоріальне значення атрибутивності для оцінки худой людини поширюється на безліч ДФО, серед яких провідне місце посідають еліптичні порівняння, часто ускладнені нарошенням. Образними конкретизаторами виступають:

1) фауноніми (найчастіше компонент *глист*): як *глист*; [як] *глист в обмотках*; [як] *глист у шапці*; [як] *глист у фракці*; [як] *глист у скафандрі*; [як] *глист у панамці*; [як] *глист у корсеті*; [як] *глист на підтяжках* [Ужченко 2002: 63–64]; інші назви тварин: як *змій*; як *жираф*; як *заєць* (зі словом *жирний*);

2) орнітоніми: як *дрохва (дрофа) на ходулях*;

3) флоризми: як *верба*; активно вживають назви дерев’яних предметів: як *хлудина*; як *гичка*; як *гілка при дорозі*; як *жердина*; як *щабель*; як *шальовка* (перев. про жінку);

4) назви інших реалій: як *батарея* (зі словом *ребристий*); як *велосипед (лісопел)*; як *вішалка*; як *вилка*; як *зонтик*; як *стропило*; як *стропиляка*; як *фітіль (хвитель)*; [як] *тремпель (тремпіль)*; як *швабра* тощо.

Спорадично худорлявість позначають дієприкметники *засохлий, засушений*: *в батареї засохлий*; *Геракл засушений*; *як риба засушена*; *тріска сушена (ходяча)*. Інколи у складі порівняльного, повного за структурою звороту застосовують і прикметникову форму *сухий*: *суха як вобла*; як *тарань суха*; *суха як таранька*. Уживають такі фраземи переважно для характеристики жінок.

Порівняння людини з дошкою формує ряд ДФО типу *дошка пральна*; *дошка непиляна*; *дошка сороковка*, у яких другий компонент конкретизує, поглиблює значення фраземи, специфічно окреслюючи оцінно-експресивне тло (пор. зі загальновживаним: *тонкий як дошка*). Локально зафіксовані ДФО *на обзьол піти* ‘сильно схуднути’ (*обзьол* ‘обапіл’, ‘тонка дошка’); *змінитися з дошки в шильовку* ‘не змінитися, залишатися худим’, що виникли внаслідок каламбуру, оскільки в основі назв *дошка* і *шильовка* — один денотат.

На незначну вагу худой людини вказують ДФО *тридцять кілограм з кухвайкою*; *тридцять кілограм з чоботями*; *тридцять кілограм у мокрій куфайці* (кухвайці); *шістнадцять кілограм з черевичками*. Може й не бути “точної вказівки” на вагу, напр.: *вітром носить*. Досить велика за обсягом група ДФО, об’єднана лексемою-концептом *кістки*: *набір кісток*; *сто грам (набір) кісток і ложка крові*; *кілограм кісток і літр крові*; *кілограм кісток і метр шкіри*; *набір кісток на батарейках*; *самі кістки та жили*; *мішок з кістками*; *мішок кісток і банка крові*; *набір кісток і метр шкури*; *набір кісток і метр кожі*; *очі та кістки*. Кістлявість людини відображено й у фраземах *суповий набір*; *скелет на батарейках*; *[одна] шкура та арматура*; *одна шкура та кості*.

Окрему групу становлять ДФО, у якій ад’єктивна ознака виражена у фраземі із граматично стрижневим дієсловом. Вони побудовані за такими структурними моделями:

1) “за + назва тонкого предмета + *сховається*”: *за голкою сховається*; *за граблями [від вітру] ховається*; *за ліску сховається*; поширена й варіативна модель “*сховається* + за + назва тонкого предмета”: *сховається за весло*; *сховається за швабру*;

2) “за (із-за) + назва тонкого предмета + *не видно*”: *за голкою не видно*; *із-за лопати не видно*; *за шваброю не видно*; *за велосипедом стане і не видно*.

Дисфемізація виявляється й у багатьох фраземах з індивідуальною, прозорою внутрішньою формою: *хоч у бердо тягни*; *хоч на вузол закручуй*, *самі (одні) вуха стирчать*; *через живіт спину чухати*; *ні в коня овес травити*; *ні сала ні м’яса*; *чухати хребет через живіт*; *живіт між ребрами провалився*; *на ребрах як на гармошці грати можна*. Ступінь пейоративного тла може збільшуватися завдяки уведенню до складу ДФО просторічних, грубих компонентів, семи яких піддаються фразеологічній транспозиції та актуалізації [Алефіренко 1987: 21], залишаючи семантичний і конотативний слід: *здох та й ходить*; *кожа та **рожа** на кому*; *гидко паличками брати*.

Семантичну структуру деяких ДФО зі значенням ‘худий’ локально ускладнюють інші семи, зокрема:

1) ‘високий’: як *веста (верства)*; як *дишло (дишлина)*; *два метри страху*; *два метри (метра) і все (одні) ноги*; *гарна палка щось (багнюку) мішати*; як *стропило (стропиляка)*;

2) ‘слабкий’, ‘виснажений’: *за вітром качатися*; *за вітром ходити*; *чахлик невмирущий*, де *чахлий* — ‘кволий, слабосилий, хирлявий

на вигляд' (ДФО постала на основі каламбурного відприкметникового утворення).

Дисфемістичне тло охоплює й низку фразем зі значенням 'товстий', які за граматичною структурою часто є компаративними однокомпонентними еліптичними одиницями, де об'єктом порівняння можуть бути як предмети, так і істоти: *як бомба; як бомбовоз; як кадушка; як куб; як лупочок; як матрас; як ступа; як бройлер; як бузівок; як ропака; як вельок; як холодильник; як гарбуз* тощо. Продуктивні й нарощені компаративні ДФО, у яких додатковий компонент уточнює об'єкт порівняння, гіперболізуючи ознаку. Фразеологічними центрами виступають компоненти:

1) бочка: *як бочка з варенням (дустом, жиром, салідолом (солідолом), пивом); як сорокова бочка; як пивна бочка; як бочка з дустом; круглий як бочка з пивом;*

2) мішок: *як мішок з дустом (комбікормом, піском, соломою, салом); мішок сіна;*

3) назви інших предметів: *[як] глобус на підтяжках; [як] торба з салом; як закрома родини; як кабан вгодований; як кавун гладкий; як клядна лава.*

Імпліцитно в образно-смисловій структурі містять порівняння метафори на зразок: *жаба пузата; ходяча шафа; діжка з огірками; копиця сіна; куль з піском; сарай з прикалапком (припічком); утюг, підперезаний ломом; хмара в штанях.*

Негативна оцінка об'єднує й ряди ДФО з дієслівним компонентом у заперечній формі — *не об'їхати* (трапляються інші дієслова на позначення руху): *ні об'їхати ні обійти; не об'їдеш не пройдеши; не обминеш.* Внутрішня форма подібних ДФО ґрунтується на категоріях:

1) час + рух у просторі: *за три години не об'їдеш; за місяць не об'їдеш; за неділю не об'їдеш; за три дні (за день) не обійдеши (об'їдеш); за сім днів не обійдеши;*

2) спосіб дії + рух у просторі: *возом не об'їдеш; хоч возом об'їжджай; на волах не об'їдеш; конем (на коні) не об'їдеш; і козою не об'їдеш; на собаках не об'їдеш;*

3) час + спосіб дії + рух у просторі: *за три дні возом не об'їдеш.*

Сема руху наявна і в ДФО зі стрижневими компонентами-дієсловами *власити (пролазити), входити (проходити)* (часто із заперечною часткою *не*): *у бочку не власить; в об'єктив не власить; у двері не пролазить; у ворота не проходити (не власити); входити в двері боком; виходити з берегів.* Атрибутивна ознака 'товстий' експлікується і в ДФО типу: *легше перескочити, чим (ніж) обійти; легше переступити (перестрибнути),*

чим обійти; що постав, що поклади (положи). Синонімною до останньої фраземи, у якій підкреслено тотожність зросту й повноти людини, є ДФО *що вишир що вздовж*.

Розширенню меж ДФО сприяє продуктивне використання кількісних числівників. Тут можливі утворення і з тотожними компонентами (*два на два; три на три; чотири на чотири; п'ять на п'ять* тощо), і різними (*три на чотири; сім на вісім; шість на дев'ять; дев'ять на дванадцять (двадцять)* тощо). Рідше є вказівка на три виміри — зріст, товщина, повнота, напр.: *вісім, вісім, вісім*. Експресивний акцент у ДФО з компонентом-числівником може змінювати позицію й переміщуватися на інший структурний компонент: *у два обхвати не візьмеш; у півтора оберемка; обома руками не обхопити (не охопити)*.

ДФО на зразок *легше вбити, чим прогудувати; наїстися галушок; гарні зуби мати* виникають унаслідок загальноприйнятої думки, що товста людина має добрий апетит. Те, що повні люди надають перевагу продуктам харчування з великим вмістом жирів, умотивовує утворення фразем *жир крізь пальці тече; жиром заплив*. Огрядність людини підкреслюють такі фраземи, як *мішок кісток і тонна жиру*. Негативна оцінка може впливати з характеристики розміру торса, зокрема живота, напр.: *широкий у поясі; пузатий як гарбуз*.

Серед численних вербалізацій виділяємо групу ДФО, де підкреслено неестетичний вигляд повного, гіпертрофованого обличчя. Активно вживаним компонентом є просторічне, грубо забарвлене *морда: морда хоч собак ганяй; морда хоч сім собак бий; морда хоч поросят бий*; цей компонент у більшості варіативних ДФО імпліцитний: *хоч гусей бий; хоч котів бий; хоч корів бий; хоч павуків бий; хоч поросят бий; хоч свиней бий* тощо. У побудові внутрішньої форми деяких фразем увагу зосереджують на щоках: *щоки хоч повирізай; за щоками держати щось*.

Тільки спорадично в ДФО виявляємо диференціацію за статевою ознакою (наявне ім'я суб'єкта мовленнєвої агресії): *баба Пихтя* 'товста жінка'. У деяких випадках семантична структура ДФО ускладнюється: *корова громадська* 'дуже висока і товста жінка', що характерне й для фразем на позначення жіночого та чоловічого роду: *пеньок самохідний* 'товста і низька людина'.

Наведені вище приклади переконливо свідчать, що основою виявлення дисфемістичного тла часто стає гіперболізація ознаки. Вона мотивує й утворення ДФО на позначення зросту людини (занадто низького або високого), де негативна оцінка та експресія виявляється переважно у зневажливо-фамільярній або іронічній формі.

Значну частину фразем, що характеризують низький зріст людини, утворено за структурно-семантичною моделлю: “фаунонім (орнітонім) + *по* + образний визначник”: *горобцю по кісточки (коліна, хвіст); їжаку по вуха; коню по коліна; коту по вуха; мурав'ю по шию*. Відтінок згрублості посилюють компоненти з усталеною негативною конотацією, зокрема складник *свиня*: *свині по хвіст; свині по цицьки*.

Продуктивними є утворення ДФО, у яких наявна “точна вказівка” на зріст людини: *метр двадцять з каблуками; метр у чоботях (кепці, шляпі, картузі); метр п'ять на каблуках і з кепкою*. Значний ступінь пейоративності спостерігаємо й у ряді ДФО на зразок: *блота в скафандрі; дихати в пуп; з-під землі не видно; із-зі руля не видно* тощо.

Варіантно-синонімна група з антонімічним атрибутивним значенням ‘дуже високий’ ґрунтується на еліптичних порівняльних зворотах, де компонентами-конкретизаторами є назви різних за природою предметів: як *каланча*; як *чапля (цапля)*; як *шпала*. Часто структуру поширюють атрибутивні компоненти: [як] *телевізійна вишка*, [як] *дерев'яний (телеграфний) стовп*; як *заяшина собака*. Унаслідок метафоричного перенесення за подібністю утворено ДФО: *пожарна каланча; гарна (добра) палка; стовп ходячий*.

Компоненти ДФО можуть “безпосередньо” вказувати на зріст людини: *три метри (метра) сухостою (дранки); сім метрів дранки*, хоча часто значення таких ДФО визначити важко, напр.: *три метри (метра) дурості; півтора нещастя; як день без обіду*.

Сьогодні жанр мовленнєвої інвективи активізується, у ньому застосовують різноманітні засоби негативної оцінки зовнішності адресата — від експресивних висловів, компоненти яких належать до літературних ФО, до ДФО із грубо-просторічними елементами. Прикладом такого процесу є аналіз фразем антропоморфного характеру на позначення повноти та зросту людини, де майже всі компоненти синонімічних фразеологічних рядів мають пейоративне забарвлення. Це виявляється в експлікації зневажливості, неприхильності, глузуванні над неприємним для сприймання суб'єктом. Маючи слабку сигніфікативну функцію, ДФО, які значною мірою містять оцінку та експресію, мають суттєве значення для становлення й розвитку фразеологічного діалектного потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

Алефіренко 1987 — Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. — Харків, 1987.

- Крысин 1996 — Крысин Л.П. Эвфемизмы в современной русской речи // Русский язык конца XX столетия (1986–1995). – Москва, 1996.
- Ужченко 2002 — Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу. – Луганськ, 2002.

SUMMARY

The author defines the tendencies for the deviations from the standard found in the dialect. The analysis focuses on the level of phraseology. Disphemisation carries a negative connotation and a high level of aggression, which is evident in the appraisal of people's physical appearance. The article is based on the characteristics of people's stature and shape.

3 APXIBY

ARCHIVES

УДК 811.161.2'28(092)„1911/1926pp.”

Михайло Лесів
Люблін

До історії української діалектології: десять листів Євгена Тимченка до Івана Зілинського (1911–1926)

*On the History of Ukrainian Dialectology:
Ten Letters of Yevhen Tymchenko to Ivan Zilyns'kyi (1911–1926)*

Листи проф. Євгена Тимченка до проф. Івана Зілинського, датовані 1911 (4 листи), 1912 (2 листи), 1913 (2 листи), 1914 (1 лист) і 1926 (1 лист) роками особливо цікаві для історії українського мовознавства, передусім для наукових досліджень українських говірок на початку ХХ ст. перед Першою світовою війною.

1911 року Іван Зілинський мав 32 роки, був гімназійним учителем, а у своєму науковому доробку мав уже серйозні наукові розвідки: “Entwurf der Phonetik der kleinrussischen Dialekte in Oesterreich-Ungarn” (Відень, 1906) і “Дещо з фонетики українських говорів” (Львів, 1908). Отримавши стипендію на дослідження української живої мови, готувався їхати до підросійської тоді України. Щоби довідатися про деякі важливі справи, пов’язані з цією поїздкою, написав листа до проф. Євгена Тимченка, тогочасного викладача Варшавського університету, старшого за нього на 13 років, у колі зацікавлень якого були також дослідження української живої, діалектної мови. У видавничому доробку Є. Тимченка вже були: “Русско-малорусский словарь” у 2-х томах (1897–99) та “Українська

граматика” (1907). Нам не відомий зміст листів Івана Зілінського до Євгена Тимченка (чи вони десь збереглися?), а тому можемо тільки з листів Є. Тимченка здогадуватися, про що писав галицький учений до свого варшавсько-українського старшого колеги. Іван Зілінський просив Євгена Тимченка інформувати його про ситуацію в Україні, а особливо топографію планованих досліджень, про друковані праці на тему українських говірок і, як із листування випливає, отримував різноманітні вартісні поради.

Листи Є. Тимченка до І. Зілінського передав мені його син Орест Зілінський 1976 року, під час моєї першої й останньої з ним зустрічі у Празі. А було це так. Коли у Кракові 1975 року вийшло друком видання “*Studia nad dialektologią ukraińską i polską*” (підготував Й. Дзендзелівський і зредагував проф. М. Карась) із записами українських говірок на території міжвоєнної Польської Держави, які зробив сам І. Зілінський та його учні, я надрукував у варшавському місячнику “Наша Культура” (1976, № 1) ґрунтовний огляд цієї збірки під назвою “Польське видання українських діалектних матеріалів”. Щоби якомога повніше представити українському читачеві передвоєнного краківського професора, про якого тоді з різних причин мало згадували і в Україні, і в Польщі я присвятив багато місця постаті проф. Івана Зілінського.

Син Івана Зілінського Орест (1923–1976) [див. про нього в: Українська Літературна Енциклопедія. – Т. 2. – Київ, 1990. – С. 268–269] прочитав цей огляд і вже 23 лютого 1976 року (номер “Нашої Культури” вийшов у січні того ж року) написав до мене листа такого змісту:

[1]

Прага, 23 лютого 1976 року

Шановний пане доценте!

Дякую Вам за добрий відгук про наукові почини мого батька. Дуже мені приємно, що його незакінчені наукові праці дочекалися такої несподіваної реалізації. В даному випадку радю тому ще й з тої причини, що, будучи двадцятирічним юнаком, я брав досить активну участь у підготовці останньої інструкції для атласу. Працю проф. Й. Дзендзелівського й М. Карася над матеріалом треба високо оцінити. Жаль тільки, що не зроблено дальшого кроку в напрямі підсумування наукових висновків з матеріалу. Дуже добре це видно на картах, для яких вибрано не найцікавіші гасла. Я сам по війні, займаючись питанням районізації деяких ціх [прикмет. — М.Л.] народної культури на західноукраїнських землях, переніс на карту ряд питань атласу і навіть думав свого часу про публікацію цього матеріалу.

Виходячи з Вашого інтересу до батькової праці, зважуюся порадитися з Вами у справі дальшої публікації. Йдеться про частину батькового наукового листування, а саме листи проф. Євгена Тимченка до мого батька. Їх десять, походять

вони з часу від січня 1911 р. до березня 1926 р. і торкаються передусім співпраці обох учених над планованим нарисом української діалектології в серії “Энциклопедия славянской филологии” за почином акад. Шахматова й В. Ягіча. В листах є цікаві висловлювання Тимченка до питань української діалектології й інформації про український науковий і культурний рух до революції. Як, може, знаєте, я надрукував у “Славії” частину дуже цінних листів В. Ягіча до батька (цілість лежить без дальшої вістки в Хорватській академії у Загребі), але друкувати листи Тимченка тут при нашій скупості публікаційних можливостей немає де. Чи не могли б Ви знайти таку можливість у Польщі? Може, тут допоміг би і факт, що Тимченко жив у той час у Варшаві? (На листах є навіть назви варшавських вулиць). Якщо надійде Ваша принципова згода, передам Вам якимось способом листи — або перешлю поштою звідси, або під час свого перебування в Польщі. Дуже прошу Вас висловитися до цієї справи.

Одержавши Вашу відповідь, надішлю Вам кілька відбиток, м. ін. публікацію листів Ягіча. Тимчасом пишу Вам трохи насліпо на адресу університету.

Бажаю Вам усього найкращого й вітаю щиро —

О. Зілинський.

Я відписав Орестові Зілинському негайно, виражаючи своє зацікавлення його пропозицією, бо вже 24 березня цього ж таки 1976 року прийшов на мою адресу від нього наступний лист.

[2]

Прага, 24. 3. 1976 [року]

Вельмишановний пане професоре!

Тішить мене, що Ви були б охочі взятися за публікацію листів Є. Тимченка. Я радо передам Вам ці матеріали. Цікава і досить багата також переписка мого батька з І. Панькевичем, але вона зараз знаходиться в однієї людини на Пршівщині.

Був би радий побачити Вас при нагоді Вашого перебування в Чехословаччині. В крайньому випадку заїхав би, можливо, і до Оломоуца, з яким пов’язують мене старі спогади (до 1958 року я там працював 9 ½ року викладачем в університеті, куди Вас запрошують), але чи не ліпше було б Вам заїхати до Праги? Наші мешканеві умови для гостей тепер ненайкращі, але якщо б Вам це вистачило, могли б гостювати в нас, а як ні, то в одного українця, де мали б, можливо, більше спокою. Напишіть тільки зараз, як думаєте розв’язати цю справу.

Щиро вітаю — О. Зілинський.

Під час наукової поїздки в Оломоуц, де мій Університет М. Кюрі-Склодовської спільно з Університетом ім. Паляцького зорганізували й відбули наукову славистичну Люблінсько-Оломоуцьку конференцію, я поїхав на два дні до Праги, і тоді проф. О. Зілинський передав мені ці листи.

Після цього, відповідаючи на мій лист із подякою, О. Зілинський написав до мене чергового (й останнього) листа, датованого 17.06.1976 р.

[3]

Прага, 17. 6. 1976.

Дорогий пане колего!

Дякую Вам за листа і книжку. Вона для мене, зрозуміло, цікава, хоч займаюсь я майже виключно народною піснюю (і календарними обрядами). На майбутнє буду мати до Вас прохання стежити, чи не виходить щось із таких публікацій в Любліні. Згадуючи про книжку Вуйціцького, я мав на думці “Pieśni ludu Białochrobatów”, що мала вийти минулого року. Але це не така цінна позиція, щоб не можна було переболіти її браку у власній бібліотеці.

Може, я чимось міг би віддячити Вам — якоюсь лінгвістичною публікацією, виданою тут? Не знаю, чи писав я Вам, що хотів би передати Вам ще деякі карти, корисні для діалектологічної й іншої мовознавчої праці, які є в мене в дуплікатах. Ідеться про карти Холмщини, Лемківщини й інших областей, які Вас можуть цікавити. Але переслати поштою цього не можна. Саме недавно пропав навіть рукопис статті про польські й словацькі балади, який я вислав до краківського Етнографічного музею, і доводиться переписувати все наново.

Буду радий, коли часом згадаєте нас невеликим листом. Вітаємо Вас обоє з дружиною широ — О. Зілинський.

P. S. Чи не збираєтесь на початку жовтня на наукову конференцію в Оломоуц (про національне відродження XIX століття)? Не знаю, правда, чи там буде мовознавча тематика.

Місяць пізніше від дружини й дітей прийшла до нас сумна звістка про трагічну смерть на 53-ому році життя цього ще зовсім молодого дослідника.

Ці листи лежали в мене дотепер. Публікувати їх в Україні в той час було неможливо через цензуру, а десь поза Україною — друкувати їх не хотів. Думаю, що варто було почекати.

Листи Євгена Тимченка до Івана Зілинського цікаві змістом. Із них можна довідатися про стан і рівень тогочасного українського мовознавства і діалектологічних досліджень на ширшому тлі. Проф. Євген Тимченко чітко формулює свої наукові й методологічні погляди щодо вивчення живого українського мовлення. У цих листах згадано численні імена українських культурних діячів науки, мистецтва, журналістики, діячів національного й культурного відродження на Наддніпрянщині.

Зміст і форма цих листів значною мірою доповнюють у деталях наші знання про цих двох видатних українських мовознавців (автора листів Є. Тимченка й адресата І. Зілинського), чиї імена поміщені в окремих статтях (гаслах) у такому престижному англomовному виданні, як: “Lexicon Grammaticorum. Who’s Who in the History of World Linguistics” (Tübingen, 1996): про Є. Тимченка — С. 940–941, про І. Зілинського — С. 1042–1043.

Можемо також звернути увагу на правопис, якого дотримується Є. Тимченко у своїх листах, мовні особливості яких ми зберігаємо без поправок.

В орфографії своїх листів Є. Тимченко дотримується здебільшого т.зв. “желехівки” з деякими елементами “грінченківки”, спертої переважно на вимову наддніпрянських українців. Сам Тимченко, до речі, долучився до процесу творення “Словаря української мови” Б. Грінченка не лише тим, що збирав живомовні записи із Київщини, а й тим, що опрацював частину лексики, яку було визначено до архаїчну.

Правопис листів Є. Тимченка відрізняється від “грінченківки” кількома рисами, а саме:

1. Частку *ся* зворотних дієслів написано окремо від основної частини дієслова (*загубив ся*) та без флексійного *-ть-*: *визначає ся, доведе ся, здає ся*. Це ж стосується і форм майбутнього часу (*залежати ме*).

2. На місці праслов'янського *h* ужито літери *ї* (із двома крапками), напр.: *діло, розділ, Чернігів* тощо, а також у деяких запозичених словах на зразок *література*.

3. Не вживає взагалі апострофа, вимову *й* у випадках його виділення зазначає на письмі написанням літери *й*, напр.: *зйеднати, мйакє, словйанського, зйавище* ‘явище’, *підйїдете, в зйїзді, на Чорноморйї* та ін.

4. У давальному та місцевому відмінку однини прикметників жіночого роду не визнає кінцевого *й* і здебільшого уникає його, наприклад у *великі пригоді, на зелені траві* тощо, пояснюючи це у листі від 1914 року так: “може б годило ся теж усунути *-й* в льокативі і дативі прикметників, напр., писати *на зелені траві*, а не *на зеленій*, бо, як справедливо каже Нечуй-Левицький, це *-й* нїде або майже нїде не вимовляє ся, це Вам, як діалектологів, повинно бути відомо” (див.: лист № 9).

У цьому ж листі є багато пропозицій змінити граматичні норми, які є дискусійними, напр.: писати *тісніший*, а не *тіснійший*, *писання*, а не *писаня, писанне* чи *писанє*; а також затвердити форми двоїни як нормативні типу *дві слові, дві відрі, три верстві*, уважаючи їх загальноновживаними в живій народній мові, бо, як пише в цьому ж листі, “... бажано поступитись літературною традицією в напрямі зближення форм літературних до форм людських найширше розповсюджених” (там само: лист № 9).

Є. Тимченко журився тим, що в українській літературній мові багато “московізмів”: “Варто б ще нашу мову трохи почистити від московізмів (тут дає приклади); проти таких шкودливих впливів, що руйнують стрій мови, треба боротись ...” (див.: лист № 9).

Є. Тимченко звертав пильну увагу на вплив російської вимови на мову української інтелігенції: “Що ж до мови наших інтеллігентів, то уважайте, що наш інтеллігент перейшов російську школу і здебільшого має стосунки з людьми змосковленими або з росіянами, і мова його під дужим впливом російської в лексичі, в складні і часом в вимові. Ми ще не маємо свого суспільства, а тільки гуртки, через те ще певного типу “образованого” українця нема” (лист № 3 від 1911 р.), і радить І. Зілінському: “Прислухайтесь переважно до мови жіноцтва, бо чоловіки говорять здебільшого жаргоном” (там само).

Листи Є. Тимченка цікаві багатьма науковими оцінними судженнями, це повчальний матеріал до історії українського мовознавства та українського освіченого суспільства початку ХХ ст. перед Першою світовою війною.

Листи Євгена Тимченка до Івана Зілінського

№1

Варшава. Кручая ул. 29, кв.7.
4/ I – 911

Високоповажаний Добродію!

Нарешті я дістав листа від Вас. Це перший, я ще не одержував жадного. Правда й те, що з 18 серпня я вже не мешкаю в Києві; коли Ви писали по 18-му серпня, то справді лист Ваш загубився¹, а перед тим листа не було. Я маю досить часте листування з Галичиною і ще не було прикладу, що б листи пропадали. Я писав Вам, але відповіді і досі не мав.

Я дуже мало знаю про Вашу роботу, мені відомо тільки, що вона мала бути Вашою дисертацією і завіряти галицькі говірки (говори). Але того, що Ви пишете для енциклопедії, я не знав.

Що до мене, то мені досить було вже давно пропоновано написати загальну українську діалектологію, значить туди повинна була входити і Україна і Галичина. Позаяк моя діалектологія мала бути “загальною”, то я мав обмежити ся на виклад основних рис нашої мови і варіацій тих рис по говірках, та ще таких специфіків, які особливо для них характерні і оригінальні, не виписуючи всіх дрібних деталей, які зібрано (бо це б тільки затуманило індивідуальні відтінки основних рис), і відсилаючи (в виносках) що до решти деталей до відповідної літератури і джерел. Я й сподівався, що Ваша робота мені стане у великій пригоді і все чекав, коли вже вона або вийде надрукована, або я її з Вашого дозволу перегляну в рукопису. Наколи Ви теж пишете до енциклопедії, то я не знаю, як тут зробити. Може нехай будуть дві монографії, цеб-то спеціальна для галицьких говірок і загальна, або якось інакше треба зробити, а коли з’єднати обидві роботи в одну, так знову треба детально про все порозумітись. Детально потім побалакаємо, а зараз подам Вам свій плян:

Розділ І. Вияснення мого принципіального становища до мовних з'явищ: доводжу схоластичність і непотрібність старих поділів на “язык, нарѣчіе, говор”; бороню термінів “говор”, “група говорів”, “языковая область” — решту, яко непотрібну фікцію відкидаю; далі кажу, як я розумію еволюцію мови, всі процеси мовні підводжу під поняття інтеграції і диференціації — інших процесів не визнаю і т.д.

Розділ ІІ. Визначаю даними фонетики стосунок української (южно-русской) “языковой области” до праязыка слав'янського (яко, звичайно, наукової фікції) і до інших слов'янських мовних “областей”. Цим визначає ся становище укр. мови серед інших мов.

Розділ ІІІ. Територія укр. мови і класифікація говорів.

Розділ ІV. Північно-укр. група говорів.

Розділ V. Південно-укр. група говорів, що теж дасть ся поділити на говори східні і західні.

Це така загальна схема **поки-що**.

Мені дуже йде про те, щоб порозуміти ся що до класифікації: це найважливіша й найтрудніша річ. З мого пляну Ви бачите, що я поділяю всі українські говори на дві великих групи: північну (дифтонгову) і південну (монофтонгову). Як та, так і друга тягне ся через цілу укр. територію аж за Карпати. І виділяти Галичину, Угорщину і Буковину в окрему групу говорів нема жадної підстави. Потім того дифтонгові говори зовсім природна річ групувати в менші гурти по характеру дифтонгу δ ($= y^o(y^a), y^n(y^e), i^e$), бо рефлекси $\hat{e}$, $i\hat{O}$ (мало варіюють ся. Монофтонгові говори теж можна згрупувати на східні і західні, чи південно-східні і західні і т.д. Я ще південної (монофтонгічної) групи не гуртував. До речі, Ви мені не написали чи у Вас будуть тільки галицькі, чи й угорські і буковинські говірки?

Вагу фізіологічного огляду я визнаю, але я не мав на оці [не планував. — М.Л.] його робити. Але дозволю собі сказати з приводу сього дві слові. Я читав Броккову “Фізіологію” укр. мови² і одно мене дивувало: як це можна, вишукавши закуток на пограниччю укр. мови, по мові того закутку характеризувати “малорусскій язык”; і взагалі чи можна робити такі загальні фізіологічні характеристики? А він ще до того покликає ся на мову “образованных” українців. Не знаю, як Ви, а на нас мова “образованных” галичан справляє вражіння здебільшого **польського** фізіологічного укладу (і Брок майже те каже), як мова “образованных” українців підлягає російському фізіол. укладові, хоч трохи не так, як галичане, бо нас більше. Не диво, що він побачив багато спільного між нами і росіянами. Хоч може воно й так, може так справді у Вас говорять, але ж не у нас, а нас дякувати Богові чимала жменька, так ото треба було Броккові перш, як говорити про цілий “малорос. язык”, трохи послухати, як ми балакаємо. У нас, напр. він не почув би “голуп”, як справді у вас, і Ляхів і в Москалів; так само не почує: $wo\text{ }f\text{ }u$, а $o\text{ }l\text{ }u$ і т.д. Окрім того у нас на огромній території (Черніг., північна Полтавщина і східня Київщина) нема **зовсім** $\text{ }l$, а тільки $\text{ }l'$. Ще Брок каже, що “малороссы” вимовляють **ш**, як великороссы, чиста фантазія. Але годі. Я дуже цікавий почути Вашу фізіологічну характеристику, але на чому Ви її збудуєте? Вам для цього конче тра [розмовне від *треба*. — М.Л.] приїхати,

бо як Ви гадаєте характеризувати по мові наших “емігрантів”, то помилок наробите, напр. нашого І ще ні оден інтеллігент мені не міг вимовити, а я просив багатьох. Це тільки про те свідчить, що виховуючись по-російськи ми разом з тим звичаємось до іншого укладу мовного. Дифтонги теж треба чути, вони ж **нічого подібного** до нашої теперішньої транскрипції не мають... Порядок матеріалу залежати ме не від того, скільки його буде. На жаль багатством матеріалу ми похвалитись не можемо. Транскрипцію можна прийняти і Бровкову. Я не знаю, чи велика у Вас бібліографія, може б я додав що. Не маю нічого, щоб Ви її склали і схарактеризували.

Нема вже місця писати. До нового листа.

Віншую з Новим роком і підношу чарку за нашу першу знайомість.

До Вас прихильний Евг. Тимченко.

№2

[Варшава]
Кручая, 29, кв.7
26/8 — 1 — 911

Високошановний Добродію!

Вибачайте, що загавав ся відписати так довго. Ваші інформації що до моєї участі і поступування Михальчука³ маю трохи спростувати. Михальчук справді рекомендував мене Ягічеві⁴, але не хотів Вам відступити своїх матеріалів, бо таких матеріалів не **було і нема**. Мені було запропоновано зробити діалектологію на підставі друкованого вже матеріалу. Ото ж я побачивши, що путньої діалектології з того матеріалу не вийде, почав укладати “програму”, щоб як небудь зарадити тому лихові. В “програмі” стор. 78–202 увесь матеріал і оброблення моє⁵. Я рахував, що як буде програма, то хоч трохи можна буде відсвіжити старий матеріал, що має вже невелику наукову вартість. А тим часом почав я обробляти діалектологію по друкованих джерелах. З сього Ви добре бачите, що і я мушу зробити ту саму роботу, що і Ви мали робити, себ-то вирушити в подоріж, щоб усе перевірити, на ново записати і т.д. Так оце міркуючи надумався я, чи не краще все це зробити Вам? Що до роботи, то власне в інтересах її досконалости, єдності і т. ін. безперечна річ, що краще як одна людина її зробити, і я б дуже бажав, щоб це Ви зробили, бо все однаково пишучи про фізіологію звуків, вам неминуче доведе ся приїхати на Україну, для чого ж одну роботу робити двом? Тим більш, я певен, що Ви по такому пляну, як пропонує ся її зробити краще. Так ото зичу Вам поведження і щиро раю брати ся енергично за це святе діло. З свого боку, колиб що Вам було потрібно, то я охоче чим можу, готовий Вам служити. Прошу тільки від сеї роботи не відмовляти ся, а я зараз пишу і Ягічеві в такому ж розумі, доводячи йому, що для справи краще, як Ви самі усе зробите, бо той саме друкований матеріал, яким я користав ся, завжди і у Вас на похваті, а чого у Вас нема, того нема і в мене. Треба, щоб Вам дали субсидію на подоріж. Я про це теж напишу Ягічеві.

Стискаю сердешно Вашу руку.

Цілком Ваш Евг. Тимченко.

№3

Варшава. Кручая, 29, кв.7

Високоповажаний Добродію!

Вибачте, що загаяв ся Вам відписати. Річ у тому, що я **допіру** приїхав з України, де перебув свята Великодні. Я страшенно радий, що Вам дано субсидію на подорож. Мені це так приємно, наче я її сам дістав. Я ще й досі тої думки, що певно Вам доведе ся зробити цілу роботу, а з свого боку я радий чим можу причинити ся до того, щоб Вам це улегшити. Річ у тому, що саме тепер я складаю магістерські іспити при Київському університеті, кінець їм буде в-осени, може навіть перед новим роком. Це власне стоїть мені на заваді, щоб віддати ся діалектології. Але я буду щасливий, коли Ви це зробите.

Що до Вашої подорожі, то мені здає ся, що Вам конче треба перевірити наші **дифтонги**, бо те, що записано, мені здає ся дуже непевним, **бо записували люде без фільольогічної освіти** і так позаписували, що я боюсь з тих записів робити якісь наукові висновки. **Діалектологічна класифікація**, на мій погляд, мусить опирати ся на фізіольогії звуків: треба і **дифтонги фізіольогічно окреслити**. Так ото треба, гадаю, зробити так. По **моїх матеріалах** в наших **північних говірках** є дифтонги уОо (і уОа), уОи (і уОе) і йОе (іОе); уОа я думаю з уОо під впливом білорущини, а уОе з уОи тим, що **и ненаголошене?** у нас по-де-куди бринить як **е** або **близько до того**; **иОе** чи не продукт **асиміляції** у звуку **е** (з **и**). Вам треба перевірити **кожен тип**. уОо чути 1) в **Київщині** в **Радомиському повіті**⁶, 2) село **Чоповичі**, на північній Волині, 3) в **Минській губ. Мозирському повіті**⁷ містечко **Скородне**, **Туров**, в **Пинському повіті** вол. Валович (?) і **Корми** (?), в **Гродненській губ. Пружинський пов.** с. **Картуз-Берега**, **Шерешово** (?) в **Константиновськ. п. с. Хотичі**; в **Радинськ. п. с. Воїн**⁸, **Пашенки**; в **Сідлецькій губ. Корницька парахвія**, **Ломазька парахвія**. Виберіт який-неб. з цих пунктів, який для Вас зручніший, і перевірте цей дифтонг.

Далі уОи в **Люблинській губ. Більський пов. с. Полоски**, **Брест-Литовський п.с. Велика Рита**, **Кобринський п.с. Озяти** (?), **Пинський п. с. Дорогочин**, с. **Морочно**, **Плотиця**. В **Волинськ[ий] губ. Ровенськ[ий] п. с. Сехи** (?), **Волинськ. п.м. Корець**; **Київська губ.** **Радомиськ[ий] п.с. Хабне**; **Горностайполь**; **Черніговська губ.** **Остерський пов. с. Рудьківка**; **Полтавська губ.** **Переяславський п. Боришполь**. **Теж і з цих пунктів виберіт собі який-неб[удь]** (треба звичайно **мати мапи**; їх у **Києві** в **магазині Оглоблина**⁹ на **Крещатику** можете **купити**). Треба б побувати в селах **біля Чернігова**. А будучи в **Чернігові** заїдьте до **Коцюбинського**¹⁰ і до **Шраги**¹¹; вони Вам дадуть усякі добрі вказівки. Як будете в **Києві**, зайдіть до **редакції Ради**¹² і спитайтеся, де **Чикаленко**¹³. Коли він в своєму **Полтавському маєтку**, то б добре до його поїхати, або до **Шелеста**¹⁴(?) теж його адресу вам скажуть, він коло **Лубен** в маєтку своєму. Пароходом можете проїхати до **Канева** підіт пішки до могили **Шевченка** (це 4 верстві) там по дорозі здибаєте сільце, де почуєте **чудову придніпровську мову**. Коли буде в **Києві** на той час **Біляшевський**¹⁵, то він Вам у великій пригоді стане: його вілля коло могили недалечко (1½ верстві). Взагалі у **Києві** Вам дадуть потрібні вказівки. Як заїдете до **Житомира** (це Ви можете зробити діліжансом), то зайдіть до

Григорія Василевича **Кравченка**¹⁶ (він служить в акцизі і всяке його там знає), або до **Боровика** Виталія¹⁷, або до **Кошового** (він служить в губерніальному земстві)¹⁸. Всіх їх адреси Вам дадуть в редакції “Ради”. **Кравченко** міг би стати в великій пригоді і порадити куди поїхати в **Овруцкий повіт**. Треба б побувати в **Полтавщині** в **Хорольському** і **Переяславському повіті**. Як би Ви проїхали в **Харків**, то найдіт там **Миколу** (Николай Иванович) **Міхновського**¹⁹ — він вам теж був би дуже корисний.

Вертаючись до дифтонгів, мені здає ся що в складах **ненаголошених дифтонгів** не буває, хоч деякі записи показують навпаки. Зверніт увагу, що в **Чернігівщині**, в **Придніпров’ї** (в Київщині) в **Хорольському**, **Переяславському**, **Пирятинському** пов. Полтавщини твердого л нема. Уважайте на широке вживання у нас двійні (дві верстві, дві відрі, три, чотири години і т. ін.). Прислухайтесь переважно до мови **жіноцтва**, бо чоловіки говорять здебільшого **жаргоном**. Найкраща мова, на мій погляд, **на Волині** і на **Поділлі (південному)**.

Що ж до мови наших інтеллігентів, то уважайте, що **наш** інтеллігент перейшов російську **школу** і здебільшого має стосунки з людьми змосковленими або з росіянами і мова його під дужим впливом російської в лексиці, в **складні** [синтаксис. — *М.Л.*] і часом в **вимові**. Ми ще не маємо свого суспільства, а тільки гуртки, через те, що певного типу “образованого” українця нема. По-знайоміться, самі побачите. До речі зверніт увагу, що **и** на **Волині**, **Поділлі** і **Західній Київщині** зовсім не таке, як в східній Київщині, **Чернігівщині** і **Полтавщині**.

Здає ся я все написав поки що. Від цілого серця зичу Вам поведження. Даремна річ казати про особисті рахунки авторством і т.інше. Я цілком чужий усім цим думкам. Аби було діло, а хто його зробить — це байдуже. Влітку я поїду на відпочинок за Сочі в сільце Хосту і на жаль з Вами не побачусь, але це байдуже, колись побачимось. Я нескінченно буду радий, коли Вам поведе ся зробити те, що я не можу через усякі особисті обставини.

Дякую за брошуру, я з “Альманаху” вже знайомий з Вашою роботою²⁰ і тепер залюбки її знову перечитав.

Цілком Ваш

Евг. Тимченко

№4

17/30 – V – 911.

Високоповажаний Добродію!

Я дуже радий відписати на всі Ваші запитання: це мені не важко. Відповідатиму в порядку самих запитань:

1. Справді найбільшу увагу треба звернути на північні говірки, що до південних, то на мій погляд, годило б ся установити границю між східними і західними південними говірками. Східні на правому березі Дніпра сягають здає ся поза придніпрянські повіти Київщини, себ-то в Васильківському повіті чути *voľú, léhko*, але в Сквирському вже *voľú, léhko*. Цікаво, чи і в північних говірках на заході *ľú*? Коли так, тоді і північні і південні можна ще поділити на східні і

на західні. Цікаво теж в'яснити територію твердого **р**; м'яке²¹ воно на півдні Поділля і в Бесарабії (в Хотинському п.).

Далі що до морфології, то Ів. Левицький-Нечуй²² має рацію: всі здає ся говірки мають на зелені траві; в літературній мові “на зеленій” здає ся архаїзм писаної традиції; так само на півночі почуєте тільки чорни, біли кіт, а не чорний, білий і т.д.

Їхати Вам в Таврію нема рації. Південні говірки не дуже від себе відрізняють ся, хіба лексикою, себто на сході сила московізмів, в Таврії мішана людність. В Херсонщині і Катеринославщині теж; **воронізьку говірку** досить добре описав **Дикарев**, певно його роботу Ви знаєте²³. Побувати в Харківщині варто, бо там пересельці колишні з Волиня²⁴. Тільки мова там дуже попсована. Може Хр. **Алчевська**²⁵ порадить який-неб. закуток, де ще не зовсім помосковились.

2. Що до матеріалу, яким я користувався, то гадаю і Ви його увесь знаєте:

1. **Янчук** Н. Малорусская свадьба в Корницком приходѣ Констант. П. Сѣдл. губ. (Извѣстія И. Общ. Любит. Естеств. При Моск. Унив., т.48, в.1.).²⁶ (Це найкращі записи).

2. Чубинський. Труды.²⁷

3. **Ветухов**. Язык слободы Алексѣвка Старобѣл. у. Харьк. губ.²⁸

4. **Дикарев**. Воронежскій сборник.²⁹

5. **Ламанскій**. Образцы народн. говора южн. части Курск. и Харьк. губ.³⁰

6. **Харьковскій сборникъ**. в VIII 1894, в IX 1895. (Харківські говірки).

7. **Карпинскій**.³¹ Говор Пинчуков. (Р.Ф.В. 1888).

8. **Шимановскій**.³² Звуковыя и формальныя особенности народн. говор. Холмск. Руси. В. 1897.

9. Булашов (?).³³ Пинчуки.

10. **Бессараба**. Матеріали для етнографіи Сѣдлецк. губ. (Сборн. отдѣл. яз. Ак. 1905).³⁴

11. Довнаръ-Запольск.³⁵ Пѣсни пинчуков.

12. **Саковичъ**.³⁶ Пѣсни крестьянъ села Молодова (?) Кобринского уѣзда Гроднен. губ. / Живая Старина **годъ I**, 1891, выпуск I. отдѣлъ II. ст. 5–9.

13. **Филатовъ**.³⁷ Малорусск. воронежск. говоры.

14. **Карскій**.³⁸ Матеріали для изученія сѣверно-малорусск. говоров.

15. **Каминскій**.³⁹ Краткое описаніе гов. с. Косарева Дуб, у. Вол. губ.⁴⁰

16. Потебня. Два изслѣдованія. Замѣтки о мал. нар.⁴¹

17. **Халанскій**.⁴² Народн. говоры Курской губ.

18. Житецкій.⁴³ Очерк звук. Ист. (Взрѣцї говірок Сѣдлецк. губ.)

19. Говоръ м. Мрина (?) Чернигов. губ. Ннж. у.⁴⁴

20. **Желеховскій**. Замѣтки о русск. гов. Сѣдлецк. губ.⁴⁵

21. **Голоскевичъ**.⁴⁶ Описаніе гов. с. Бодачевки.

Ще де-який друкований і рукописний матеріал та дрібні нотатки по різних часописах, зараз не пригадаю.

3. Михальчук¹² давно зрік ся свого поділу укр. мови на “нарчїя, поднарчїя и говоры”, ще в рецензії на працю Соболевського.⁴⁷ **Матеріал** в “**Трудах экспедиции**”⁴⁸ **дуже непевний**, але дає змогу більш менш орієнтуватись; границі говірок там дуже непевні, тільки в загальних рисах; а позаяк класифікація сама

по собі невдала, то карти теї ціна не велика, але все ж таки придатись вона може. У всякім разі, мені здає ся, вам краще б узяти за базис роботу **Соболевського “Малорусская діалектологія”⁵⁹ і мапу Михальчука**. Взагалі щоб усе встигти зробити в такий короткий час, я б на Вашому місці пішов методом Nitsch’a, що обробляє польську діалектологію. І мапу скласти добре б на той взірець, що в його (“Próba ugrupowania gwar polskich”). Його спосіб мені видає ся найбільш науковим.

Я б зробив собі схему загально-укр. рефлексів праслов’янських звуків і виходячи з неї занотовував би, як ці рефлекси варіюють ся по говірках, напр.

а після ж, ч, ш і j теж після **л** (означім його дашком

â = ía, iĎe, e, i (шіапка, шієпка, шєпка, шіпка)

такі самі рефлекси #

= â: pójas, pójes, pójis; хóдет (3 р. рl.)

ê = iĎe, i

e = и (ненаголошене, загально укр. зйавище)

ô = { úo (úa), úOm (yĎe), iĎe; y, ы, e (буг, быг, бег)
y (ненаголошене, часом o)

h = { ie, i
e (ненаголошене в північних говорах)

и }
ы } = и, ы
і т. под.

Коли зробити так, то мені здає ся, Ви зразу з кожної місцевости матимете найхарактерніші прикмети, по яких можна розгуртувати найбільші групи говірок. Я б ще звернув увагу, чи є фізіологічна і акустична різниця між **ніс** і низ, цебто як би написати замість **ніс** — **нис**. У нас в Придніпрянщині, мені здає ся не всюди чути цю різницю. Цікава річ: в південній Полтавщині **ніс**. Що до морфолгії, то в **східних** говірках душá, ген. душí, ніч ген. ночí, dat. чоловікові, але на Поділлі чоловікови, в північних східних гов. чоловіку. В Радомиському повіті gr. com. [gradus comparativus (лат. ‘вищий ступінь порівняння (прикметника)’). — *М..Л.*] -ій: чорні́й, але не чорні́ше, там же гі, кі, хі, а не ги, ки, хи. і т.д.

4. Що до “удостовірення”, то майте його про всяку оказію, яко “рекомендательное письмо”, але ходити і показувати його урядові нема рації, бо коли ви захочете на підставі його одержати від губернатора ще якесь “удостовірення”, то мине багато часу, бо не дай Боже зйазатись з нашими канцеляріями. Краще Вам їхати в села, де є знайомі, а де їх нема, то просто удатись до попа, попроситись до його в хату, сказати про мету **свеї** подорожі, показати “удостовірення”, хоч мені здає ся, наші люде Вас завжди направлять до знайомих попів, учителів то що.

Вам у пригоді можуть стати і люде, що я Вам їх назвав, а також **Модест Левицький**,⁵⁰ заїдьте до його. В **Кисві** в “Раді” і в Музею, де **Біляшевський**, вам можуть подавати адрес на села. В **Житомирі** Вам би поміг **Кравченко і Боровик**. Ми вдвох із жінкою вельосипедами переїхали всю Київщину, Поділля,

Волинь і Чернігівщину і ніде не мали жадних прикrostий і оружжа цілком не потрібно, та й не можна його без дозволу держати. На селах правобережних, коли не в попа, то можна спинятись в заїздах, досить добре і навіть досить чисто. Ніхто не обікраде; звичайно треба бути обережним; себто свій № на ніч замика-ти. В наших подорожах вельосипедами ми ніколи не мали жадних прикrostий. Це хтось Вам прибiльшив, у нас розбишак немає. Звичайно великих грошей краще не мати з собою, рублів 50 — не більше, як їхати в глухі місця; добре, на всякий випадок ховати, але я певен, що ніхто їх не візьме. У деяких людей є звичка узагальнювати і за норму уважати випадки, що до норм стосуються, як 1: 100, вони (ті люде) певно Вас налякали. На кордоні, як їхати до Росії, в кишені не лаять, так що мапу можете взяти. Вам би ще у великій пригоді став М. Грушівський⁵¹; побачитесь із ним. Він певно направить Вас ще до когось і дасть адреси. Адреса Михальчука,⁵² до речі, Київ. Кирилловська ул. Д № 41 Пивоварен[ний] завод Товарищества. На Подолі. Можна сісти на Крещатику на трамвай, взяти білет за 11 коп. на Поділ і доїхати просто до нього. Кондуктор скаже, коли підійдете до заводу, до його найкраще годині о 6–7 увечері. Програму мою можете взяти в Науковому Товаристві⁵³ скільки хочете у пані Романович.⁵⁴ Матеріали дуже скупю надсилають ся. Вам треба такі пункти: Київ, Чернігів, Житомир, Полтава (Миргород). В них Вам дадуть адреси на села. З Києва до Чернігова парохомом здає ся 1 р 50 к у П-й клясі.

Побачитесь у Києві з пані **Грінченко**.⁵⁵ У них колись були стосунки з учителями сільськими. У Києві пані **Косач (стара)**.⁵⁶ **Лариси Квітки**⁵⁷ нема, вона здає ся на Кавказі. **Косачі** добре знають Волинь (Ковельщину) і в Полтавщині Гадяч. В Києві побачитесь з **Шерстюком**, він з Полтавщини (редагує Світло).⁵⁸ Взагалі в Києві ви всього наберетесь. Там і **Щербаківський** (в музеї)⁵⁹ він вам допоможе що до Києвщини, може до їх і на село можна поїхати. В редакцію **Літер[атурно] Наукового Вісника**⁶⁰ як зайдете, то й там певне урожай матимете. Бородай⁶¹ теж у Києві (здає ся Десятинний пер[еулок] № 7). Друкувати про Вашу подоріж в **жодному разі** не можна, цеб Вам тільки пошкодило. Разом з листом посилаю Вам “розклад залізничої їзди” — це найкращий і найдокладніший. Де нема залізниць, там у нас наймають просто візка і їдуть; звичайно торгують ся, бо часом люде люблять заправити.

5. Північним говіркам треба більше присвятити часу, бо південні мало різняться між собою. **Північні говірки займають в Чернігівщині повіти: Городненський, Чернігівський, Сосницький, Новгород-Сіверський, Остерський, Глухівський, Кролевецький, Ніжинський, Козелецький, почасти Борзеньський і Конотопський; в Полтавщині почасти Переяславський повіт; в Київщині: Радомисський, в Волинській губ.: Овруцький, північ Житомирського, Новоград-волинський, Ровенський, Владимирський і Ковельський; в Минській губ.: Мозирський і Пинський; в Гродненській губ. Кобринський, Брестський, Пружанський, Білостокський, почасти Більський, Слонімський і Волковийський; в Люблинськ. Красноставський, Білогрейський [(так!) має бути: білгорайський. – М.Л.], в Сідлецькій губ. Радинський, Більський, Влодавський, Холмський, Грубешовський. В південних говірках ми не маємо майже звісток з Полтавщини, напр. з Хорольського, Пирятинського (там напр.**

нема твердого л), **Константиноградського** і інших, з **південної Київщини** майже нічого не маємо і з **південного Поділля**, де мова на мій погляд заховалась найкраще. Херсонщина, я Вам уже казав, мало цікава, там люде що переселили ся з Київщини, Поділля і т.д. та ще сила кацапів, греків, болгар, сербів то-що.

6. Аппарат фотографічний беріт. Це навіть в моді і ніхто не причепить ся за це. До речі, дуже дякую за фотографії, трошки блідо повиходили, але все-таки виразно.

7. Я й Крим обїїхав вельосипедом з моєю Пані. Хто хоче їхати, то се не дуже дорого. До Одеси, а там парохомом можна. Життя в отелю не дуже дорого (ми платили влітку в Московській гостиниці, дуже гарній, за № 1 р. 50, такий № в сезон (з 15 серпня) коштує 4 р. 50 к. Але який інтерес їхати до Ялти. Хіба для того, щоб з “Горним Клубом” їздити в екскурсії? Купання в Ялті неможливе, повітря теж не дуже добре. В Криму тільки й є що доброго, так повітря (морське). Краще вже **Алупка**, але там усього (так!) дуже людно, була добра Балаклава і Судак, але тепер туди стали жидів пускати і все ожило. Ще є Алушта там певно теж не дорого. Ми в Балаклаві платили 15 рублів за покій (3 роки тому) і 15 рублів за обід. Їздили човном за 25 коп. на годину без матроса.

10-го червня стар[ого] ст[илию] поїду на місяць на Кавказ (до 1-го серпня) за Сочі, там є сільце Хоста. Мені його дуже хвалено: в горах попідхмарних, в лісу, на березі моря, де добрий до купання пляж; і кажуть, дуже дешево. Побачимо. Є “путеводитель” Москвича по Криму, зовсім добрий, і по Кавказу теж. Хто їде, хай купить і все знатиме.

Здає ся на все відписав поки що до побачення, усього доброго.

Цілком Ваш Евг. Тимченко.

№5

Варшава. Ново-Велька, 1⁶, кв.6.

3/5 – 912

Шановний Добродію!

Дуже радий, що Ви відгукнулись. Мене дуже дивувало, що Ви й досі не поділили ся зі мною своїми вражіннями з подорожі по Україні. Чи задоволені Ви? Чи маєте добрий урожай?

Я вже скінчив свої магістерські іспити і одержав “звання” приват-доцента. Тепер громаджу матеріал до магістерської дисертації на тему “Функції генітиву в укр. мові”⁶². Чекаю від Вас листа.

Цілком Ваш

Евг. Тимченко

№6

Варшава 18/ V – 918

Н.Велька, 15, кв.6.

Шановний добродію!

Дуже мені любо чути, що Ви більш-менш задоволені з Вашої подорожі. Що Ви не були на Чорномор'ї, гадаю, мало втратили, але шкода, що мало було у Вас часу на північні говірки. Нам конче треба вияснити фізіологічно наші дифтонги

і їх класифікувати; дехто навіть такої думки, що буцім у нас дифтонгів навіть нема, а тільки лабіалізація шелестівки [приголосний звук. — *М.Л.*]. Шкода, що не були в Кобринському повіті, там є такі зйавища: молодáнький

вась (весь)	в бисáди (бесі́ді)
ва́чор	мидва́дю кошлáти
йда́ш	ста́жичка, хма́лю
грацька мука́	сúпта (сипте)
стирагчі́	бу́да (буде), іда́ (іде́)
	в па́рших, в траті́х

себ-то замість **е** чуєся **а**. Я про це довідав ся з “Матеріали по етнографії Гродненской губ., под. Ред. Романова. В. I (1911) в II (1918). Вильна.

Теж добра звістка, що Ви зробили роботу для Шахматова⁶³, бо коли він удав ся до мене, то я йому рекомендував Вас.

За програми мені не треба нічого висилати, указатель теж дрібниця. Що ж до книжок для Вас у Варшаві, то коли це російські книжки, то навряд чи що найде ся, принаймні для себе я все виписую з Петербургу або з Москви: тут переважно шкільні підручники та белетристика.

У нас люде не менш ледачі, як у Вас, матеріалу впливає дуже мало. Взагалі духовні інтереси дуже слабо розвинені у нас. Коли б інакше, так чи були б ми в такому стані?

Тепер пишу по-троху свою дисертацію на магістра “Функції генітиву в укр. мові”.

Бувайте здорові, Вас і Вашу Пані сердечно вітаю

Е. Тимченко

№7

Високоповажаний Добродію!

Посилаю Вам уповноваження бути моїм заступником на загальних зборах Наукового Товариства⁶⁴ 26 /XII 913.

Цілком Ваш

Е.Тимченко

P.S. Чого нічого не пишете про свою діалектольо́гію?

Варшава. Велька 3, кв.6.

№8

10/23 – 913

Високоповажаний Добродію!

Моє переконання, що [в] справах Товариства поза очі, не будучи докладно знайомі з ними і не чуючи дебатів за і проти українці голосувати не мають навіть морального права. Передаючи свій голос, вони спричиняють ся до фіктивного голосування на користь певної групи чи партії, яка одностороннє їм змалювала стан річий. Це ненормально і повинно бути усуненим.

Я це торік саме під цей час був у Петербурсі⁶⁵ і чув про смерть Вашої дружини: дуже мені було сумно, що загинуло молоде життя.

Не забувайте

Цілком Ваш Евг. Тимченко

Високоповажаний Добродію!

Мені здає ся, що на зйїзді треба обміркувати **справу нашого правопису**: з Вашого листу я бачу, що це саме вже має ся на думці. Друге, годило б ся обміркувати справу **нашої граматичної термінології**. Трете, і на мій погляд дуже важне, питання — уложення нашого **академічного словника**, одномовного (як росс. Даля⁶⁶, польськ. Карловича⁶⁷ і т.д.) Вже давно час розпочати Наук. Т-ву цю працю; затяжна вона, довга, але як її не почати, то сама вона не почне ся, а вага її національна дуже велика. В росс[ійській] Ак[адемії] Наук зібрало ся чимало лексичного матеріалу, видано і у нас чимало словників і т.д., так що вже цілком приспів час. При енергічній роботі за поміччу університетської укр. молоді-фільольогів, що вибірали б матеріал з фольклору і т. под. в певні згори вироблені системі — цю працю можна зробити навіть розмірно досить хутко. Треба тільки енергічного організатора типу пр. М. Грушівського.

Оці три питання я уважаю важними. Звичайно, можна б ще поставити питання **про нормування деяких форм граматичних** в літературній мові. Це питання само розпадає ся на два: одно — це бажано поступитись певною літературною традицією в напрямі зближення форм літературних до форм людських найширше розповсюджених, напр. писати, як у нас (на Укр.) пишуть тісніший, добріший і т.д., а не тісніший, добріший, як, здає ся, ніде не говорять, може б годило ся теж усунути **-й** в льокативі і дативі прикметників, напр., писати на зелені траві, а не “на зеленій”, бо, як справедливо каже Нечуй-Левицький³⁴, це й ніде, або майже ніде не вимовляє ся, це Вам як діалектологів повинно бути відомо; може б теж бажано не уникати форм **двійні** в сполученні з ч[ислівниками] **дві, три, чотири**: **дві відрі, верстви** і т.п., бо ці форми загально-українські і ще міцно держать ся, опріч пнів [корінь, основа слова — *М.Л.*] на г, к, х, де часто подібуюмо форми множини.⁶⁸

Вертаючись до правопису, мені здає ся, що треба б усунути такі написання як **близші, красші**, що це за якісь замість ближчі (в гал. блищі), кращі, нижчі, нищі і т.под.; потім треба б писати багатство, а не **богатство** з московською псевдоетимологією і т.д.

Варто б ще нашу мову трохи почистити від московізмів, напр.: **правительство (ряд, рядна, рядити, уряд, урядник і т.под.)**, **область (хочби оболость)**, **рукопись, часопись, літопись** (замість **руко́пис, часо́пис, літо́пис**) бо **за́пис, прі́пис, ви́пис** і т.д. супроти московських **запись, напись, літопись**), але це, здає ся, не може входити до програми зйїзду; проти таких шкідливих впливів, що руйнують стрій мови треба боротись якимось інакше.

На жаль я не можу взяти участи в зйїзді.

Не забувайте.

Цілком Ваш Евг.Тимченко.

№ 10

Київ. Вул. Чудновського (б. Терещенківська)

№ 2 к. 7.

Високоповажаний Добродію!

Я одержав Ваш артикул: “До питання про діалектичну класифікацію укр[аїнських] говор[ів]”⁶⁹ дуже дякую. Добре, що трохи збили пихи Г-ву.⁷⁰ Людина ця занадто зарозуміла і хора на мегальоманію. Хоч я з Вами не зовсім згоджуюсь: Ви, мені здає ся, під дуже великим впливом Лера-Сплавінського⁷¹ та Трубецького⁷². Дуже велика шкода, що ви не друкуєте своєї діалектології. Чи не прислати б Вам може яких своїх робіт. Можна б їх надрукувати і в “Записках”⁷³, чи окремою книжкою. Що Ви тепер робите?

Щиро прихильний

Є.Тимченко

16. III. 1926.

¹ Залишаємо в текстах листів Є. Тимченка оригінальний правопис, зокрема й написання ся: *загубив ся* замість сучасного *загубився*.

² Ідеться про норвезького мовознавця Олафа Брока (Broch) (1867–1961), який. досліджував українські закарпатські говірки; див. про нього: П. Гриценко // Українська мова. Енциклопедія – Київ, 2000. – С. 53–54; Siri Sverdrup Lunden у статті: Broch Olaf // *Lexicon Grammaticorum: Who's Who in the History of World Linguistics* / Editor Harro Stammerjohann. – Tübingen, 1996. – Р. 131–132.

³ Кость Михальчук (1840–1915) — український мовознавець, діалектолог, основоположник української діалектології; див. про нього: П. Гриценко // Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2000. – С. 316; Łesiów M. Muxal'čuk Kost'jantyn // *Lexicon Grammaticorum...* – Tübingen, 1996. – Р. 664.

⁴ Ватрослав Ягич (1838–1923) — філолог-славіст, член НТШ у Львові від 1903 року, цікавився питаннями української мови. Його учнем був й І. Зілінський; див. про нього: Дзендзелівський Й. Ягич Ватрослав // Українська мова: Енциклопедія. – Київ, 2000. – С. 744–754; Mindak J. Jagić Vatroslav Ritter von // *Lexicon Grammaticorum...* – Tübingen, 1996. – Р. 470.

⁵ Ідеться про публікацію “Программа для собирания особенностей малорусских говоров” К. Михальчука (Київ, 1910), співавтором якої був Є. Тимченко.

⁶ Радомишль – місто Житомирської обл., згадане в літописі із XII ст.

⁷ Мозир – місто, районний центр у Гомельській обл., Білорусь.

⁸ Населені пункти Воїн (тепер Вогинь), Пашенки, Корниця, Ломазі, Полоски тепер належить до Люблінського воєводства (Річпосполита Польща); див.: Лесів М. Українські говірки у Польщі. – Варшава, 1997. – С. 309–311, 317–319, 322–323, 366 та ін.

⁹ “Магазин Оглоблина” — можливо, ідеться про когось із відомої родини Оглоблінів; див. про них: Енциклопедія українознавства. – Т. 5. – 1966. – С. 1812.

¹⁰ Михайло Коцюбинський (1864–1913) — український письменник; див.: УРЕ VII: 308.

¹¹ Ілля Шпраг — депутат І Державної Думи (1906) від Чернігівщини: “Коли ж у Петербурзі відкрилася І Державна Дума (1906), українці в ній мали свою громаду з понад 40 членів (під проводом чернігівського депутата Іллі Шпрага), яка обороняла національні права українського народу” [Енциклопедія українознавства. – Т. I. – Мюнхен, 1949. – С. 476].

¹² “Рада” — щоденник, який видавали українською мовою в Києві (1906–1914 рр.), на початку I світової війни його закрив царський уряд.

¹³ Євген Чикаленко (1861–1929) — український громадський діяч, видавець, сприяв розвитку української мови й літератури; див. про нього: Погребенник Ф. // Українська мова: Енциклопедія. — Київ, 2000. — С. 727.

¹⁴ Шелест (?) [І. Зілинський написав у цьому листі: “за границю поїхав”].

¹⁵ Микола Біляшівський (1867–1926) — археолог, етнограф, директор Київського історичного музею від 1902 р., у Російській Думі належав до “української думської громади”; див. про нього: Українська літературна енциклопедія. — Т. I. — Київ, 1988. — С. 189; Українська радянська енциклопедія. — Т. I. — С. 580.

¹⁶ Кравченко Василь Григорович (1862–1945) — український етнограф і письменник, один із засновників Товариства дослідників Волині і його етнографічної секції; див.: Українська радянська енциклопедія. — Т. VII. — С. 319.

¹⁷ Боровик Віталій Гаврилович (1864 – 1938) — поет, публіцист, перекладач, який у той час був “дрібним урядовцем”; див. про нього: Українська літературна енциклопедія. — Т. I. — Київ, 1988. — С. 221.

¹⁸ Василь Кошовий (1970–1914) — земельний статистик у Полтаві, Житомирі й Києві; див. про нього: Енциклопедія українознавства. — Т. 3. — 1959. — С. 1157.

¹⁹ Микола Міхновський — 1902 року Микола Міхновський став засновником Української народної партії національного спрямування, яка під час революції отримала назву Партія Соціалістів-Самостійників; див.: Енциклопедія українознавства. — Т. I. 2 — Мюнхен 1949. — С. 475.

²⁰ Ідеться, мабуть, про статтю І. Зілинського “Дещо з фонетики українських говорів”, опубліковану у збірникові “Альманах в пам’ять 40-их роковин оснований Товариства “Січ” (Львів 1908, с. 267–277) та про окрему відбитку цієї праці.

²¹ Є. Тимченко пише *м’яке* і *м’яке* (сучасне *м’яке*) в одному листі на тій самій сторінці.

²² Іван Нечуй-Левицький (1838–1918) — український письменник. Тут, мабуть, ідеться про статтю “Сьогочасна часописна мова на Україні”, надруковану в журналі “Україна” 1907 року, згодом опублікована окремим виданням; див.: Тимошенко П.Д. Хрестоматія матеріалів з історії української літературної мови. — Ч. I. — Київ, 1959. — С. 327–345.

²³ Митрофан Дикарев (Дикарів) (1854–1899) — етнограф, мовознавець. Імовірно, Є. Тимченко писав про працю “Нариси воронезького міщанського говору порівняно з україно-російським наріччям” (1891); див про нього: Дзендзелівський Й. Дикарев Митрофан // Українська мова: Енциклопедія. — Київ, 2000. — С. 131.

²⁴ Є. Тимченко вживає тут форму родового з *Волиня* (можливо, під впливом польської мови), а в іншому місці — з *Волині*.

²⁵ Ідеться про Христю Олексіївну Алчевську (1882–1931) — українську письменницю або про її матір Христину Данилівну Алчевську (1841–1920) — українського педагога, діячку народної освіти, чия доля пов’язана з Харковом; див. про них: Українська Літературна Енциклопедія. — Т. I. — Київ, 1988. — С. 48–49.

²⁶ Микола Янчук (1859–1921) — мовознавець і драматург, автор праці “Малорусская свадьба в Корницком приходе Константиновского уезда Седлецкой губернии” (“Труды Этнографического Отдела Императорского Общества Любителей Естествознания Антропологии и Этнографии”. — Кн. VII. — Москва, 1885); про це див.: Лесів М. Українські говірки у Польщі. — Варшава, 1997. — С. 327–328 та ін.

²⁷ Павло Чубинський (1839–1884) — український етнограф і фольклорист, діалектолог; “Труды Этнографическо-Статистической Экспедиции в Западно-Русский Край, Юго-За-

падный отдел. Материалы и исследования собранные П. Чубинским” (Санкт-Петербург, т. I –VII, 1872–1877); про це див.: Лесів М. Українські говірки у Польщі. – Варшава, 1997. – С. 297–300 та ін.

²⁸ Олексій Ветухов (1867–1941), автор праці “Язык слободы Алексеевка Старобильского уезда Харьковской губернии” (1894); див. про нього: Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2000. – С. 63–64.

²⁹ Див.: Примітка 23.

³⁰ Володимир Ламанський (1833–1914) — філолог, етнограф (див.: Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2000. – С. 268). Чи може якийсь інший автор?

³¹ Олександр Карпинський (1869–1929) — громадсько-політичний діяч, родом із Підляшшя; див. про нього: Енциклопедія українознавства. – Т. 3. – 1959. – С. 976.

³² Про В. Шимановського та його монографію “Звуковыя и формальныя особенности народных говоров Холмской Руси. Обзор с приложением образцов народных говоров” (Варшава, 1897) див.: Лесів М. Українські говірки у Польщі. – Варшава, 1997. – С. 248–251.

³³ Георгій Булашов (?)

³⁴ Іван Бессараба (1850–1921) — етнограф, фольклорист, мовознавець, ідеться про його “Материалы для этнографии Сидлецкой губернии” (“Сообщения Отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук”, Санкт-Петербург, 1903); див.: Лесів М. Українські говірки у Польщі. – Варшава, 1997. – С. 284–285, 336–338, 341–342.

³⁵ Митрофан Довнар-Запольський (1867–1934) — російський історик, публікував матеріали з білоруської етнографії; див про нього: Українська радянська енциклопедія. – Київ, 1961. – Т. IV. – С. 270.

³⁶ Сакович (?)

³⁷ Філатов (?)

³⁸ Єфимій Карський (1860–1931) — білоруський філолог-славіст, мовознавець; див. Lesiów M. Karskij Evfimij Fedorovič” // Lexicon Grammaticorum... – Tübingen, 1996. – P. 500–501. Те, що подає Є. Тимченко, можливо, у котромусь із 6-ти томів видання “Материалы для изучения белорусских говоров” (Санкт-Петербург, 1897–1907).

³⁹ Вячеслав Камінський (1869–1938) — філолог, етнограф; див. про нього: Енциклопедія українознавства. – Т. 3. – 1959. – С. 928.

⁴⁰ Русский Филологический Вестник. – Т. 51. – Варшава, 1904.

⁴¹ Олександр Потебня (1835–1891) — видатний український мовознавець, автор праць “Два исследования о звуках русского языка” (Воронеж, 1866); “Замітки о малорусском наречіи” (Воронеж, 1870); див. про нього: Франчук В. // Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2000. – С. 472–473; Lexicon Grammaticorum... – Tübingen, 1996. – P. 748–749.

⁴² Халанський (?)

⁴³ Павло Житецький (1836–1911) — український філолог, автор монографії “Очерк звуковой истории малорусского наречія”, (Київ, 1876), у якій, як пише Є. Тимченко, є “взірці говірок Сідлецької губернії”; див. про це: Лесів М. Українські говірки у Польщі. – Варшава, 1997. – С. 289–291, 321–322.

⁴⁴ Хто автори цієї праці про говірку місцевості Мрина (Лунина?) на Чернігівщині(?)

⁴⁵ Рецензії на статтю о. Симеона Желеховського “Замітки о русских говорах Сидлецкой губернии” поміщено в журналі “Русский Филологический Вестник” (вип. XI, Варшава 1884); див. також: Лесів М. Українські говірки у Польщі. – Варшава, 1997. – С. 322–324.

⁴⁶ Григорій Голоскевич (1884–1935) — український філолог; див. про нього: Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2000. – С. 96.

⁴⁷ Мабуть, ідеться про праці російського мовознавця Олексія Соболевського (1856–1929) “Опыт русской диалектологии” (Санкт-Петербург, 1897) і Костя Михальчука “К южнорусской диалектологии” (Киевская Старина. – Т. 9. – 1893. – С. 453–487).

⁴⁸ Ідеться про матеріал, уміщений у сьомому томі видання “Труды Этнографическо-Статистической Экспедиции в Западно-Русский Край” (1872 р.).

⁴⁹ Казимеж Нітш (1874–1958) — творець польської діалектології, автор першої загальної польської діалектології “Mowa ludu polskiego” (1911); див.: Encyklopedia wiedzy o języku polskim. – Wrocław, 1978. – S. 216–217.

⁵⁰ Модест Левицький (1866–1933) — український письменник, перекладач і публіцист; див.: Українська радянська енциклопедія. – Київ, 1962. – Т. VIII. – С. 42–43.

⁵¹ Михайло Грушевський (1866–1934) – український історик і філолог, президент УНР (1918 р.).

⁵² Костянтин Михальчук (1840–1914) – український мовознавець-діалектолог; див. про нього: Гриценко П. // Українська мова: Енциклопедія. – Київ, 2000. – С. 316.

⁵³ Припускаємо, що йдеться про Наукове товариство ім. Шевченка.

⁵⁴ “Пані Романович”. Можливо йдеться про котрись драматичних акторок, сестер Марію Романович (1852–1930) і Теофілу Романович (1842–1924); див.: Українська радянська енциклопедія. – Т. XII. – С. 345.

⁵⁵ Марія Грінченко (1863–1928) — українська письменниця, перекладач, педагог; дружина Бориса Грінченка (1863–1910); див про них: Українська мова: Енциклопедія. – Київ, 2000. – С. 114.

⁵⁶ “Стара пані Косач” — Ольга Косач, українська письменниця відома під псевдонімом Олена Пчілка (1849–1930) — мати Лесі Українки; див. про неї: Українська радянська енциклопедія. – Київ, 1963. – Т. XII. – С. 41.

⁵⁷ Лариса Квітка — Леся Українка, видатна українська поетеса (1871–1913); див.: Українська радянська енциклопедія. – Київ, 1964. – Т. XV. – С. 95–98.

⁵⁸ Григорій Шерстюк (1882–1911) – український мовознавець, педагог, видавець, громадський діяч; редактор педагогічного журналу “Світло” (виходив у 1910–1914 рр.); див. про нього: Поповський А. // Українська мова: Енциклопедія. – Київ 2000. – С. 737; Українська радянська енциклопедія. – Т. XVI. – С. 309.

⁵⁹ Данило Щербаківський (1877–1927) — український мистецтвознавець, від 1910 р. — завідувач відділу народного мистецтва Всеукраїнського Історичного Музею; див. про нього: Українська радянська енциклопедія. – Київ, 1964. – Т. XVI. – С. 405.

⁶⁰ “Літературно-Науковий Вісник” — місячник, виходив друком у Києві (1907–1914); див.: Енциклопедія українознавства. – Т. 4. – 1962. – С. 1364.

⁶¹ Олександр Бородай (1844–1914) – громадський діяч, працював у ділянці відродження кобзарства (див.: Енциклопедія українознавства. – Т. I. – Paris – New York, 1955. – С. 162.

⁶² Праця вийшла друком у Варшаві 1913 року п.з. “Функции генетива в южнорусской языковой области”.

⁶³ Олексій Олександрович Шахматов (1864–1920) — російський мовознавець, досліджував також проблеми української мови; див. про нього: Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2000. – С. 734.

⁶⁴ Ідеться про загальні збори Наукового товариства ім. Шевченка.

⁶⁵ У листі Є. Тимченка у *Петербурзі*.

⁶⁶ Владимир Даль (1801–1872) — автор чотиритомного “Толкового словаря живого великарусского языка” (1880–1882).

⁶⁷ Ян Карлович (1836–1903) — автор “Słownika języka polskiego” (1894–1927) та 6-томного “Słownika gwar polskich” (1900–1911); див про нього: Encyklopedia wiedzy o języku polskim. — Wrocław, 1978. — S. 148–149.

⁶⁸ Друге питання — це спинити ся на певних діалектичних формах, напр., писати або писання, чи **писаня**, чи писанне, писане. Я б стояв за другу форму.

⁶⁹ Зілинський І. До питання про діалектологічну класифікацію українських говорів // Записки наукового товариства ім. Шевченка. — Т. 141–143. — Львів, 1925. — С. 1–19.

⁷⁰ Тут, імовірно, ідеться про Всеволода Ганцова (1892–1979) — українського мовознавця, діалектолога; див про нього: Українська мова. Енциклопедія. — Київ, 2000. — С. 86–87.

⁷¹ Тадеуш Лер-Сплавінський (1891–1965) — видатний польський мовознавець.

⁷² Князь Ніколай Трубецкой (1890–1938) — видатний мовознавець світової слави, один із членів Празької лінгвістичної школи; див про нього: Lexicon Grammaticorum... — Tübingen, 1996. — P. 934–936.

⁷³ Ідеться про “Записки наукового товариства ім. Шевченка”.

УДК 811.161.2'276.12

Роман Голик
Львів

“И С ШИРОГО СЕРЦИ И С ДУШІ”: СЕЛЯНСЬКИЙ ЛИСТ ЯК МОВНО-ЛІТЕРАТУРНЕ ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ

*“From the Virtuous Heart, from the Soul”: a Peasant’s Letter
as a Phenomenon of Language, Literature, History and Culture*

Лист, можливо, одна з “найзнаковіших” форм людської культури, один із найпоширеніших замінників усного спілкування між людьми, а часто — його важливе доповнення. Упродовж своєї історії цей різновид тексту набував різних форм і був носієм дуже різноманітних за змістом повідомлень, що не раз змінювали долі окремих людей і навіть цілих народів. Епістолярна спадщина допомагає звернути увагу на широке коло проблем: від синтаксису староукраїнської мови [Єдлінська 1961] — до розвитку української філології у ХХ ст. [Єдлінська 1993; Єдлінська 1995; Єдлінська 2003]. Листи Богдана Хмельницького і листування Кирила Студинського та Олексі Горбача, що стали підґрунтям названих досліджень, репрезентують не тільки різні епохи, а й різні парадигми епістолографії: офіційно-ділову, “публічну” — у першому випадку та “приватну” — у другому. Разом із цим, у них є й спільна риса: і листи Хмельницького, і листи Горбача віддзеркалюють елітарну культуру сучасного їм суспільства.

Ми ж пропонуємо вашій увазі зовсім інший різновид листування — листи селян, які не належали ні до політичної, ні до наукової еліти свого часу. Проблема “народного листа”, його специфічної структури, є достатньо новою для української філології та історичної науки. Хоча листування вже давно стало ознакою не лише “учених”, “грамотних”, а й людей “простих”, класичний селянський лист виник і набув свого розквіту аж у XIX – на початку XX ст. [Hernas 1999: 121]. Листування селян у цей період — неоднорідне явище. Спираючись на дослідження Ч. Гернаса, присвячені феноменові польського народного листа, можна стверджувати, що у слов’янському лінгвокультурному ареалі існували принаймні три різновиди таких текстів. Передусім назвімо листи напів-фольклорні, визначальними елементами яких є “риторико-стилістичні декорації” у вигляді приповідок, римованих поздоровлень тощо [Hernas 1999: 126–127]. Цей різновид листування вписується у стереотип “гарного”, “ліричного” листа. Іншим різновидом є т.зв. “листи з неба”, або “містичні листи” [див: Филипчак 1931: 50], які, власне кажучи, не є листами в побутовому розумінні цього слова. Нарешті, існує і “звичайне” селянське листування, що ґрунтується на стандартах “буденного” народного листа. Можна по-різному визначати наукову цінність кожного з цих епістолярних типів, проте в будь-якому разі “збережене листування людини (...) — не тільки свідчення її власної біографії, (...) рис характеру, духовних потреб, а й документи епохи, створені крізь призму сприймання та оцінки (переважно суб’єктивної) дійових осіб” [Єдлінська 2003: 7].

Предметом нашого нарису є, власне, частково збережене листування третього типу, до того ж, обмежене як кількісно, так і хронологічно. Воно охоплює лише два роки (1916–1917) із життя Федора Голика – галицького селянина, який під час Першої світової війни потрапив у російський полон, а також із життя його родини та односельців – жителів с. Урожа. Винятком тут є тільки один із листів, датований пізнішим періодом (1923 рік), який, однак, продовжує тему листування військовополонених і є своєрідним постскриптомом до неї. Фактор полону і військової цензури, звичайно, найбільше впливав на зміст і форму цього комплексу текстів, однак не менший вплив мали також інші чинники. Серед них, зокрема, — стиль мислення всіх учасників епістолярного процесу. Мислення своєю чергою визначали історичне середовище та обставини, серед яких і пролягав життєвий шлях цих дійових осіб. Спробуємо проаналізувати їхнє листування у двох перспективах: а) історико-культурологічній — як віддзеркалення ключових, “знакових” місць і подій та їхніх слідів в іс-

торичній пам'яті селян; б) мовно-семіотичній — як стилістично і риторично впорядкований код, що дає змогу адресантові донести інформацію до адресата.

У плані аналізу “місць і подій” можна виділити кілька смислових центрів, довкола яких розгортається канва аналізованих листів. Насамперед вони так чи інакше відсилають до подій, які відбуваються у двох географічних пунктах. У першому із них перебуває більшість учасників листування. Це галицьке село Урож (Уріж) Дрогобицького повіту (тепер Дрогобицький р-н Львівської обл.). Перша писемна згадка про село — 1437 рік. Упродовж XVI–XVIII ст. Урож (Уріж) фіксують у документах як серед інших шляхетських сіл [Гошко 1976: 32], так і окремо, переважно у зв'язку з майновими суперечками його мешканців. Назву села тогочасні документи фіксують із різними транскрипціями: Wroz, Uroz, Huroze, Urusz, Uroze тощо [Худаш, Демчук 1991: 203]. Щодо походження назви існує кілька версій: від народно-етимологічних або ж переданих усною традицією (*Урож* виводять від наказової форми дієслова *урізати* — *уріж* або від лексеми *уріз* ‘міра наділу землі’, від прізвища його колишніх власників, “панів Урізьких” тощо), до лінгвістичних гіпотез, автори яких бачать за цією назвою форму не зафіксованого в інших джерелах чоловічого імені (*Урож* < “*Урожъ* (дворъ) < **U[?]* *рогъ* [там само]) або навіть запозичення з угорської мови [Огар 1997: 174]. Деякі дані, наприклад, наявність таких топонімів, як *Солониця*, *Шиб*, дають змогу припускати, що в околицях Урожа, як і у близьких до нього Підбужа, Опаки, Залокоті, Попелів, Нагуєвич, у XVIII–XIX ст. існували примітивні форми добувних промислів та солеваріння [пор.: Гошко 1991: 14, 83]. У середині XIX ст. с. Урож (чи Уріж) було досить велике (250 номерів), розміщене вздовж дороги на деякій віддалі від водної артерії — річки Бистриці [Сілецький 1994: 67]. Окрім цього, село було поділене на дві частини — Горішню та Долішню, межею яких став фільварок патронів села — Сорочинських [Огар 1997: 174]. Така орієнтаційна схема поселення переважно збереглася. Особливості його географічного розміщення та розвитку відобразилися й у системі локальних топонімів: *Під дебрев*, *Дуброва*, *За потоком*, *За багнами*, *Під кутьми*, *На загороді*, *На ласках*, *Під горбом*, *Наполе*, *За Тересиним потоком*, *Ставиці*, *Полуванок*, *Солониця*, *Коло шибу* тощо. Упродовж XIX – середини XX ст., за статистичними підрахунками В. Гуркевича, кількість населення в селі була стабільною — від 900 до 1400 осіб [Гуркевич 1931: 131]. Упродовж цього часу в селі також відбувалися демографічні зміни, пов'язані, зокрема, і з міграцією населення, наслідком яких стало формування сучасної

антропонімної мікросистеми села; у середині ХХ ст. до неї належали прізвища: *Бабій, Беззуб'як, Винницький, Волощук, Голик, Гомзак, Карпінський, Костецький, Криворучицак, Крохмальський, Романів, Луців, Луцевич, Огар, Пагутяк, Петречко, Петегирич, Поверляк, Садлівський, Стадник, Страшівський, Сорохман, Федорцьо, Чабан, Шлярп* тощо.

Дублетами офіційних прізвищ у повсякденному спілкуванні ставали прізвиська, які були переважно ідентифікаторами не родин, а окремих осіб [пор.: Зубрицький 1907]; зокрема засвідчено назви (середина – друга половина ХХ ст.): *Булан, Восика, Воробець, Вукан, Галайко, Гада, Дзяник, Кипель, Ковтусь, Коник, Коломийка, Кубусь, Кудлатий, Кухтик, Матевко, Медвід, Лис, Палямар, Пірший, Плитичка, Помцьо, Сирота, Скапій, Сьмітюх, Трафікант, Файгур, Фостач, Фір, Цап, Штельмах, Шуфляда, Мушля* тощо. Проте основними індивідуальними визначниками залишалися найпоширеніші офіційні та неофіційні чоловічі та жіночі імена селян: *Анастасія (Настя), Ганна (Ганя), Григорій (Гринь, Гриньо), Василь, Дмитро (Митро), Йосип (Йосиф, Юзьо), Розалія (Рузя), Катерина (Кася), Марина, Степан (Стефан), Теодозія (Феся), Федір (Федь, Федьо)* тощо.

До й під час Першої світової війни в селі було дві церкви, а також церковна школа. Упродовж 1831–1870 рр. у ній учителював дяк Василь Огар [Филипчак 1931: 78, 105], який залишив після себе переписаний 1848 року рукописний “Ірмологіон” (Ірмологіонъ Василя Огара учителя и дьяка веси Урожа. – Урож, 1848. – 214 с. / Зберігається в архіві автора статті). Його внуком і був Теодор (Федір) Голик (1878–1958). Власне він 1915 року під час бойових дій потрапив у полон та опинився в Росії, на території Південно-Західного Сибіру, звідки повернувся аж 1920 року.

На території Сибіру — другий пункт, про який згадано в листуванні Федора Голика. Усі листи до нього містять адресу: “деревня Щелканогова Тобольской губернии Тюменского уезда Фоминской волости” (сучасна територія Тюменської області Російської Федерації). Єдиними знаками перебування полоненого селянина в цьому поселенні, крім листів, стали дві збережені в сімейному архіві довідки. Ці документи не тільки різняться між собою стилістично, а й віддзеркалюють зміну політичної ситуації в тогочасній Росії. Одна з них, яку підписав сільський староста та секретар села, має таку форму: “Удостоверение. Дано сіе военнопленному австрийцу изъ деревни Щелканоговой, Фоминской волости, Тюменского уезда, Тобольской губернии, Феодору Голику, который находился в дер. Щелканоговской съ 1915 года на работахъ у крестьян в партіи не въ какія не поступал и въ армияхъ ни в какихъ небыл что и

удостоверяють Щелканоховські сільській староста [підпис, печатка], секретарь [підпис]”. Інший документ підписав уже голова сільського комітету (зберігаємо орфографію оригіналу): “Удостоверение. 1918 года августа 23 дня по старому стилю Тобольской губернии Фоминской волости деревни Щелконоховой дано сие удостоверение военнопленному Федору Олекъ въ томъ что онъ прибылъ 1915 года въ нашу деревню наполевыя и все крестьянския работы солдацким семействамъ каковым все время работаль и помогаль солдацкимъ семьямъ себя содержаль ревностно и чесно невчемъ либо вособеномъ замечень небыль поестому и преть жилають оставить по возможности на работахъ въ чем и удостоверяеть председатель Щелконоховского Сельского комитета [підпис, печатка сільського старости], за секретаря [підпис]”. Ще одним прямим свідченням полону і повернення Федора Голика став збережений його сином, Григорієм Голиком, досить оригінальний “документ”. Це прямокутний клаптик шинелі, на звороті якого пришитий уривок зі шкільного зошита, де рукою Григорія Голика написано пояснення: “Як була Австрійська війна із Росією, почалася 1914 року цей кавалок матерії із мантиля (шанелі), яку дістали тато у 1914 р. на фронті уні забрали у полон маскалі, у Сибір пробули там 6 років і стов шанелов прийшли до дому 1920 році із неї зробили футро. Це футро було до кінця їх життя до 1958”. Нарешті, з усних свідчень внуків Федора Голика довідуємося, що їхній дід небагато розказував про саму війну, свій полон та перебування на російській території, а найбільше акцентував на обставинах свого повернення. Додому він, як й інші військовополонені, добрався пішки впродовж 1918–1920 рр., перейшов через територію двох колишніх імперій — Російської і Австро-Угорської — і мав змогу спостерігати зміни численних політичних режимів та фінансових систем.

Для нас важливо, що, за спогадами рідних, Федір Голик перед полонем трохи вчився читати і писати. Спочатку це йому мало допомогло, тому перші “откритки”, надіслані з Росії, за нього писали інші військовополонені. Однак згодом мінімальна освіта далася взнаки, і селянин, довчившись, почав писати листи самостійно. Ті, кому ці листи були адресовані, також були малограмотними або й зовсім неписьменними. Ці чинники і вплинули на формування семіотичної системи листів.

Специфічною є синтактика, тобто принципи сполучення графем і лексем у текстах. Зокрема графічні знаки часто “зливаються” в один неперервний рядок, що відповідно утруднює розмежування слів. В інших випадках цей поділ видно, однак він проходить не стільки між “орфографічними словами”, скільки між семантико-інтонаційними “комплексами”

слів. У текстах третього типу велику літеру, що в орфографії виконує знаково-делімітативну функцію, ужито, навпаки, дуже часто, тому суто формально кожне слово зображено як речення, висловлювання. Ці риси бачимо як у текстах, які написали діти (зокрема в листах Григорія Голика), так і в листах дорослих: усі деякою мірою зорієнтовані на фіксацію потоку живого мовлення. Водночас лист сприймаємо насамперед як текст писемної культури, складений із відповідних усталених конструкцій, стереотипних формул тощо. Саме дотримання встановленого порядку висловлювання думок і фіксації їх на письмі робить лист листом. У цьому селянський приватний лист не є унікальним: у кожному типі листів існує стандарт звертання до адресата, норми закінчення листа тощо [пор.: Єдлінська 1961: 6]. Тому в аналізованих текстах можна виділити відповідну рамку-кліше, яка зазвичай складається із двох рядів формул — ініціальної й фінальної. З огляду на особливості композиції тексту і побудови ініціальних речень усі листи можна поділити на два типи. Початкова формула листів першого типу має кілька варіантів: *“Перше слово мої картки: Слава Ісусу Христу. Дорогий мужу (дорога жено). Довідаюся о твоїм милім здоровлю і поведзеню. Я з ласки пана Бога здоров(а) котрого і тобі зичу (здоровля)”*; *“Перше слово мого письма Слава Ісусу Христу дорога жено моя (дорогий мужу) доношу тобі відомісць що я слава богу здоров(а) котрого і тобі ще ліпшого зичу”*; *“Слава Ісусу Христу доношу вам відомісць що я слава богу здоров котрого і вам зичу”*; *“Відзиваюся до тебе (вас) дорога(ий) (жено, сетро // мужу, швагре) Слава Ісусу Христу дорогий(а) (жено, сестро // мужу, швагре) доношу ти відомісць що я слава богу здоров(а) котрого і тобі зичу”*. У завершальній частині листів першого типу — формули: *“бувайте здорові до милого зобаченя”* / *“і поздоровляю тя (вас) сердечно”* / *“поздоровляю тебе незлічоними разами”* + [підпис]. Початки і кінцівки листів другого типу (їх меншість) дещо відрізняються від попередніх. У їхній ініціальній частині є такі формули, як: *“Слава Ісусу Христу Відповідаю тобі моя возлюбленна жено на тую картку котру я вже отримав”*; *“На віки слава Ісусу Христу Дорога моя подруго завідомляю тибе, що ...”*; *“Дорогий швагре! Витаюся звами божемі Словами Слава Ісусу Христу доношу вам відомісць (...)”* і навіть *“Любезный Федю!”*. У деяких із них змінюються також кінцеві формули: *“Поздоровляю тя дорога жено як найсердечніше (...) люблячий і вірний тобі муж”*; *“Здоровю тя сердечно любя жену дитину і всю родину і сусідів до милого зобаченя (...) твій милый і вірний муж”* тощо. У цьому розумінні в епістолярії Федора Голика зреалізована суть “листівки” як вітального повідомлення, обов’язковою

частиною яких є, за Дж. Остіном, т.зв. “перформативи гречності”, що створюють відповідну атмосферу спілкування [Furgalska, Warchala 1982: 124]. І справді, у багатьох “видівках”, якими обмінювалися урізькі селяни, є традиційні святкові привітання: *Христос Раждається, Христос Воскрес* тощо. Однак, на відміну від сучасних листівок, селянські листи періоду Першої світової війни мають не тільки і не стільки побажальний характер: *вінчую тя святим Рождеством жиби дочикали ліпших років як змо ся дочикали; Віщуємо вас із Свитами абизте Повернули Доми*, — зазначають автори листів.

Своєрідною є також загальна семантика листів. Вони здебільшого зводяться до стереотипних побажань та повідомлень про стан здоров'я, отримання (чи неотримання) пошти тощо. Лише окремі зі збережених текстів відходять від банального штампу. Тут, зокрема, отримуємо інформацію про матеріальні труднощі, які переживало село у воєнний час, про тогочасні ціни, стан домашнього господарства, зрештою, про міжлюдські взаємини. Переважно відправники листів повідомляють тільки позитивні або “нейтральні” новини. Вони, наприклад, розказують, скільки в них худоби, скільки коштує метр тієї чи іншої тканини, хто з ким одружився у селі тощо, постійно наголошуючи, що коло них усе добре. Зрідка серед цих думок можна натрапити на цілком протилежну оцінку ситуації: нарікання на нестатки, на високі ціни, борги, на дефіцит працездатного населення тощо. Нарешті, у селянських листах виражені емоції: радість від отриманого на чужині листа і тугу людей, розділених війною, людей, які передусім бажають її закінчення (“щоби був спокій”).

Семантику та синтактику листа визначає прагматичний контекст, у якому відбувається сприймання та передавання епістолярних повідомлень. Зауважмо, що доступні нам листи — лише незначна частина з тих, які були написані і відправлені. З одного боку, Федір Голик не раз повідомляє, що писав дуже багато листів до багатьох осіб, проте вони або не дійшли, або загубилися пізніше, так само, як і значна частина листування до рідних. Проте навіть зі збереженого листування можна зробити висновок, що в ньому брало участь досить багато осіб — як названих, так і не названих безпосередньо або й тих, які лишилися анонімними. Зокрема серед збережених текстів найбільше листів Федора Голика до дружини Катерини (1887–1925), до сина Григорія і до “сестри Рузуні” (Розалії Петречко), а також відповідей від них. Зазначмо, що листи, відправником яких зазначена Катерина Голик, неоднорідні за графологічними й за стилістичними характеристиками, оскільки їх писали різні люди. Зо-

крема значну їх групу складають ті, що починаються не зі звичного (і природного) у цьому випадку звертання: *“Дорогий мужу!”*, а з формули: *“Відзиваюся до вас дорогий шваґре”*. Звертання *“дорогий мужу”* у цих листах також є, але не на початку, а в середині тексту, у фінальній частині якого з’являється ще одне звертання: *“дорогий татуньцу”*. На деяких листах стоїть підпис Катерини чи Григорія Голиків, на інших — Розалії Петренко, а на одному — Теодозії Садлівської. Саме в цьому листі адресант просить “шваґра” (тобто Феодосія Голика), щоби той допоміг йому зв’язатися з батьком (“татуньцом”). Сьогодні важко визначити, про кого саме йдеться і хто є “автором” (або “замовником”) цих листів, однак їхня специфіка полягає в безпосередності, нестандартності висловлюваних думок. У більшості текстів такої безпосередності немає: вони написані з огляду на цензуру. (Те, що листи проходили австрійську і російську цензуру, підтверджують відповідні печатки й записи на їхній лицевій стороні та викреслені тушшю фрагменти текстів). Авторка ж “незвичайних” листів з епістолярію Федора Голика хоч і зазначає, що про багато речей “писати не вільно”, однак (хоча це виглядає парадоксально) про них пише. Саме ці, не знищені цензурою, фрагменти оживляють загальний стереотипний фон листування і є своєрідним виразом настроїв тогочасного села. Ще одним фактором, що вплинув на специфіку “плану вираження” листів, став мовний чинник. Ми вже підкреслювали, що для більшості “дійових осіб” — учасників цього листування — природнішою була усна, а не писемна форма комунікації. Тому листи містять як елементи писемно-літературного, так і усно-діалектного мовлення. Зрозуміло, що основою буденного спілкування для селян залишалася говірка с. Урож, яку А. Княжинський зараховував до тих, що формують північну межу бойківського говору [Княжинський 1931: 36]. Отже, у листах зафіксовано діалектний матеріал із тієї ж території, яку майже через півстоліття досліджували Д. Бандрівський [Бандрівський 1960; Бандрівський 1961], Я. Пура [Пура 1959] та В. Сольчаник [Сольчаник 1973], тобто із Дрогобиччини та Бориславщини і, зокрема, з околиць сучасного смт. Підбуж. Саме тому в цих текстах наявні фонетичні риси (*кішуся (кішомося), щисци, ци, по (у значенні бо), уни, (не) жилуют, уважий, (у) Хомньика, митер, дванайцат, гістанете*) та морфолого-синтаксичні форми й конструкції (*коплъу, причикати, з Касев, рученьков маленьков, зі своєв дітинов, з женов твоєв, нашого гриньци; gospodarka takoj ју јак јус ђызуи*), характерні для говірок цього регіону. Водночас однією з лексико-стилістичних особливостей аналізованого листування є часте використання зменшено-пестливих форм (*Федуньцу, Грицуню,*

Рузуньу, татунцьу, швагруньу [пор: Сольчаник 1973: 662], які виявляють емоційно-експресивний підтекст листовного діалогу людей, розділених тисячами кілометрів. Важливо, що ці риси передані крізь призму “мовної свідомості” самих селян. Досліджувані листи можуть сформулювати уявлення про особливий тип тексту, у будові якого помітний як вплив усно-діалектного, так і книжно-літературного текстотворення. Отже, у них відображений і конкретний етап розвитку західноукраїнського варіанту української літературної мови кінця XIX – початку XX ст. У цей період, як відомо, співіснувало кілька різних тенденцій: одні наближали мову літератури до народно-діалектної, інші, навпаки — поділяли обидві сфери. Це добре видно на прикладі клішованих формул у деяких листах, які позначені рисами тогочасного “книжного” стилю. З одного боку, цей стиль характеризує уживання церковнослов’янізмів: *“Любезный Федю! Ми южъ мислили що нежиєшь а ти так як Блудный Синъ во Святім Євангеліє згибл бі и обрїтєся. Слава Тебї Боже наш Слава Тебї за таку ласку найсвятїшу що тя утримує в свої опїці”*. З іншого — в “офіційних” частинах листів можна натрапити також на полонізми: *“Довідую ся о твоім милім здоровлю і поводзеньу”*. Є листи з алегоричними образами-кліше, запозиченими з літератури “високого стилю”, напр.: *можи Господь змилуєся і подарує решту кари людям за грїхи і укаже нам ясну зорю зза темної хмари котрої так цілий світ нетерпеливо визирає*. Водночас тексти інших листів подекуди наближаються до буденної розмови селян: *“пишете за свої браті іван дома а Василь уже небіщик уже з місяц як убитий у інтилії а тепер рік як був на орльні (sic!) швагрі не гризїт ся того то усьо віт бога”*. Із погляду змісту тексти такого типу можуть слугувати своєрідним доповненням до опублікованих народних оповідань про “австрійські часи” і події Першої світової війни [Говори 1977: 230–231; 285–287], і ширше — ілюстрацією тогочасних уявлень про людину, суспільство та світ довкола неї. Сподіваємося, що публікація листів буде поштовхом до аналізу збережених “селянських” текстів різного типу (листів, мемуарів, щоденників тощо), а також згадкою про першу із двох страшних воєн минулого століття, пам’яткою про людей того часу, — тих, хто її пережив, і тих, хто залишився на її полях.

ЛІТЕРАТУРА

Бандрівський 1960 — Бандрівський Д.Г. Говірки Підбузького району Львівської області. — Київ, 1960.

- Бандрівський 1961 — Бандрівський Д.Г. Матеріали до діалектного словника Бориславського і суміжних районів Львівської області // Дослідження і матеріали з української мови. — Т. IV. — Київ, 1961. — С. 3–14.
- Говори 1977 — Говори української мови: Збірник текстів. — Київ, 1977.
- Гошко 1976 — Гошко Ю.Г. Населення Українських Карпат XV–XVIII ст.: Заселення. Міграції. Побут. — Київ, 1976.
- Гошко 1991 — Гошко Ю.Г. Промисли й торгівля в Українських Карпатах XV–XIX ст. — Київ, 1991.
- Гуркевич 1931 — Гуркевич В. Бойки за 100 літ у числах (Ч. 1) // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1931. — Ч. 1 — С. 113–144.
- Єдлінська 1961 — Єдлінська У. Питання історичного синтаксису української мови: На матеріалі листів Б. Хмельницького. — Київ, 1961.
- Єдлінська 1993 — Єдлінська У. [Передмова] // У півстолітніх змаганнях: Вибрані листи до Кирила Студинського (1881–1941). — Київ, 1993.
- Єдлінська 1995 — Єдлінська У. Листи Івана Зілінського до Кирила Студинського // Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. — Т. 229: Праці філологічної секції. — Львів, 1995. — С. 486–501.
- Єдлінська 2003 — Єдлінська У. Замість дружньої розмови // Життя — не просто існування: Листування Олексі Горбача (1946–1996). — Львів, 2003. — С. 7–29.
- Княжинський 1931 — Княжинський А. Межі Бойківщини // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1931. — Ч. 1. — С. 24–37.
- Зубрицький 1907 — Зубрицький М. Імена, назви і прозвища у селян с. Мшанця, Старосамбірського повіта // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. — 1907. — кн. V. — С. 142–156.
- Огар 1997 — Огар В. Із життя давнього Урожа // Дрогобиччина — земля Івана Франка. — Т. 4. — Дрогобич, 1973. — С. 174–177.
- Пура 1959 — Пура Я. Говірки Західної Дрогобиччини. — Ч. 1. — Київ, 1959.
- Сілецький 1944 — Сілецький Р. Сільське поселення та садиба в Українських Карпатах XIX – поч. XX ст. — Київ, 1994.
- Сольчаник 1973 — Сольчаник В. Здрібнілі та песливі іменники в народних піснях Дрогобиччини // Дрогобиччина — земля Івана Франка. — Нью Йорк — Париж — Сідней — Торонто, 1973. — С. 652–665.
- Филипчак 1931 — Филипчак І. З історії шкільництва на західній Бойківщині (від 1772–1930) // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1931. — Ч. 1. — С. 43–112.
- Худаш, Демчук 1991 — Худаш М.Л., Демчук М.О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімі утворення). — Київ, 1991.
- Furgalska, Warchala 1982 — Furgalska A., Warchala J. O tekstach pozdrowień // Socjolingwistyka. — Warszawa — Katowice — Kraków, 1982. — Т. 4. — С. 123–127.
- Hernas 1999 — Hernas Cz. O dawnym lisie ludowym // W zwierniadle języka i kultury. — Lublin, 1999. — С. 121–128.

Листування Федора Голика

Усі листи написані на т.зв. поштових картках для військовополонених — листівках розміром 14x8 см: цим пояснюємо і розмір текстів. Лише два (найбільші за обсягом) листи вміщені на великих листках

лінійованого паперу. Більшість із них написана кириличними літерами українською мовою (хоча на російських листівках зазначено, що писемні повідомлення допускаються лише російською, французькою і німецькою), і тільки один (на полях якого для ілюстрації вміщена “німецько–російська абетка”) транслітеровано латинкою. Тексти подано зі збереженням орфографічних особливостей оригіналу.

[Федір Голик — Катерині Голик]

[без дати]

Слава Ісусу Христу

[чужий почерк]

Відповідаю тобі моя возлюбленна жено на туу картку котру я вже отримав четверту. Я слава Богу здоров поводитимся добри. Дужи ми висело що ти здитинов слава Богу здорова і ціла родина іщо вдома всьо по старому бо міні тільки того потрібно і за туу відомість любя жено сердечно тобі дякую можи Господь змилюєся і подарує решту кари людям за гріхи і укаже нам ясну зорю зза темної хмари котрої так цілий світ нетерпеливо визирає чого дай Боже як найборше. Прошу все до мени пиши Здоровю тя сердечно любя жену дитину і всю родину і сусідів до милого зобаченя [...] твій милий і вірний муж Фіодор.

[Григорій Петречко — Федорові Голику]

Урожь дня 1го Цвітня латінського і русаго 19 марта 1916

Любезный Федю! Ми южь мислили що нежеиєщ а ти так як Блудний Синь во Святім Євангеліє згibl бi и обрiтєся. Слава Тебi Боже наш Слава Тебi за таку ласку найсвятiшу що тя утримує в свої опiцi, Тимко що день пише, а все ся питає чи ти пишєш, и вчора дiстала твоя жена ото него лист, приходили на урльоп єнші і по 3 рази, а Тимко ані разу дєсь далеко. Ми здорові, Гриньцьо твій щодєнь у нас є, ходит до школи Рузя з своєв дiтинов разом з жєнов твоев мешкає. Дуже довго картка ишла од тебе 3 мiсяцi поздоровляю тя Сердечно у нас весна

[Розалія Петречко — Федорові Голику]

Дня 18 жовтня 1916 вiтзиваюся до вас мої швагруньу і вам доношу вiдормiсц що змо богу дякувати здорові котрого і вам зичу мої швагрі вiд вас єм картку отримала за котру сердечно дякую пишете за свої браті іван дома а василь уже небiщик уже з мiсац як убитий у iнтилiї а тепер рiк як був на орльпi швагрі не гризiт ся того то усьо вiт бога просимо господа бога iся не можемо допросити і вам ше пишу що магдин петро у росiї у шкарци [?] то вам дам его [...?]. і зичу вам щисци здоровля і здорові до нас повертайте рузя петречко.

[Федір Голик — Катерині Голик]

[чужий почерк]

26/6 1916 На віки слава Ісусу Христу Дорога моя подруго завідомляю тибє що я картку від тебе тоту щос до мени писала в провідну неділю тоя отримав

і дуже міні стало висело що ти слава богу з дитинов здорова і типер міні роз-
раднійши фотографій я тобі ни пришлю добре щос довідалася за мене тішся
досить с тебе а як хоч мене зобачити то проси Бога аби змилюався і дав спокій
то приїду додому то ся подивиш на мене самого. Міні ничо нитра добре що-
мся довідав щос здорова з дитинов я также слава Богу здоров і поводитмися
добри. Прошу тебе дорога жено як отримаєш сесю картку то ми знова відпиши
на той самий адрес що перше. Поздоровляю тя дорога жено як найсердечніше
з дитинов широ люблячий і вірний тобі муж Фіодор Голик.

[Катерина Голик — Федорові Голику]

9. 7. 1916 Dorohyj Mužu

Pyszu do tebe idowidujusia o twojim mylim zdrowju i powodzeniu ja z łaski Pana
boha zdrowa i hryncio zdrowyj dorohyj mužu gospodarka takoj jy jak jys łyszyu.
Dorohyj mužu ja wid tebe odnu kartku otrymała to dużem sia uraduwala Dorohyi
mužu Pozdrawulaju tia do myłoho zobaczenia I pozdrawlaje tebe twij syn.

[Теодозія Садлівська — Федорові Голику]

В Урожи дня 20, серпня 1916 р

Дорогий мій Швагре.

Витаюся звами божемі Словами Слава Ісусу Христу доношу вам відомість
щчому з бога Ласки здорові вся фамелія ваша і наша котрого і вам щчеліпшого
жилаю Дорогий Швагре. Прошу явас зцалего серця пишу до вас через чужий
край радобимся довідати щчомої там Татунцьо мій поробяє боміні без тата гір-
кенько [...] бо я Дугий рочок як ясного татунцьи не ви [нерозбірливо. — Р.Г.]
Швагре федуньцу я радабимся довідати о своїм татунцьу повічтеми ци [...] мої
татунцьо з вами як тоту мою карточку гістанете писмо відпишіте зпаруслів і я
вам повім зпару слів і перекажете томоу татови щчо не маю жадної відомости
від них і тепер вам повім село як стояло такі стоїть.

[Катерина Голик — Федорові Голику]

Урож дня 17 жовтня 1916

Слава Ісусу Христу дорогій мужу.

Я здорова і синок Гриньцьо здоров а дістала 2 картку на самої покрови у вечір
твій синок Гриньцьо ходит до другої Класи твій синок великий виріс учит си
добре вінь знає добре писати він напише дотебе посіяла щотреба тепер бульбу
копльу. Здоровам і синок Гриньцьо а від тебе дістала картки за 4 місяці а до
тебе не писала бом не знала чи жиєш Буд здоровенькій Мужу і поздоровляю тя
сердечне.

[Катерина Голик — Федорові Голику]

Дня 2 грудня 1916/12 Перше мої картки Слава Ісусу Христу дорогій мій мужу
Богу дякувати здорова і Гриньо здоровий Дорогий мій Мужу Типи шеш ци я
Тоти Гроші Повідбирала но Марина Съмітьух 60 К віддала Марина Сорохман
10 упоминалам ся у мене і я Мусила Відати ти тут писав Котра Марина 70 К.

бо я не знаю котра вітпиши ми. Дорогий мій мужу поздоровляю тя Гриньцо уся твоя Родина Гринь Голик.

[Катерина Голик — Федорові Голику]

Въ Дни 5 грудня 1916 / 12

Перше слово мої Картки Слава Христу мій Мужу Дорогий Довідую ся Утвоїм милім здоровлю Іповодзеню яз ласку Пана Бога здорова Котрого і тобі зичу здоровля мій Дорогий мужу ятебе прошу пиши до нас шотижден [далі іншим почерком. — Р.Г.] дорогі Швагре пишу до вас на саме веденіє і вас запрашаємо на святе рождество по нам уже гирко третій рік бес вас святкувати дорогі швагре ци дісталисте туя картку яку я вам написала і дала адрис маг [далі нерозбірливо. — Р.Г.] так же у неволі дорогий швагре святкуйте здорові і не задов до нас повертай те і дорогі мої тату і я вас поздоровляю сердечне мій дорогий мужу поздоровляю тя сердечно незлічені рази

[NN — Федорові Голику]

Urož дня 21/ 12 1916

Христос Раждається Дорогий куме Довідуюся о вашім милім здоровлю і поводзеню яз ласки Пана Бога здоров котрого і вам зичу здовля Кішомо ся Що Пишете маємо Коньї Маємо Дві корови Щому ви Так довго до нас не пишете ци ви ся так загнівили Кішимо ся що вас Синко Великий Добре ся Учит Поздоровляють Стрик і Стриня І Анна і марина І Стефан поздоровляє Віщуємо вас із Свитами абизте Повернули Доми.

[Федір Голик — Катерині Голик]

1917 8 лутого першого слова мого письма слава ісусу христу дорога жено моя доношу тобі відомісць що я слава богу здоров котрого і тобі зичу ис щирого серци и с душі свої дорога жено моя и ти дорогий мій синочку гриньцуну я віт вас картку отримав за котру сердечне дякую дорога жено моя ти міні писала за нашого васили що убий жал міні за свом братчиком але що зробю на чужі стороні жал міні що я его вже більше видіти небуду ней му госпоть дась царство небесне лехко души спочивати дорога жено моя ти мнов не журись бо міні ту слава богу незле я так жию слава богу що все міні добре би ти сама знаєш що мене білше до такої роботи берут ібілше шю тільки дорога жено моя завше про вас думаю іпрошу господа бога щоби вас госпоть бог заховав при здоровлю і при житю дорога жено моя я тебе прошу уважий на нашого гриньци старай си на нього аби він не змерзав коли слава богу ходит до школи як тілко можеш бо я бим си на вас на вас міх постаратися але нима як дорога жено моя я бим тебе просив як би ти могла зробити піти з гриньком и снашов рузьов на фотографію так би вас рат ище видіти бо хіба оден хоспоть знає що ще буде я буду старитися также вам прислати тілко не знаю ци дійде Але мош прібувати дорога жено Моя проси віт мене котрих ще госпоть заховав при здоровлю ней уни не жилуют що я ще недістав писма тілк в тебе і віт стрика ві нашого сусіда іден і віт нашої рузі з картки за котрі я єї сердечне дякую що вна за мене не забуває як мене госпоть приверне ище на свою сторону тоя за ню незабуду. дорога сестро наши

рузо щеси до тебе відзиваю ис широкого серци пишеть до мене як тільки можете хоч щотижден бо я як віт вас дістану від що ви слава богу здорові то я си так радую що ми си здає щом з вами говору білше ни маю що такого писати тілко вас поздоровляю сердечне тебе дорога жено моя і тебе мій дорогий гринцуню і тебе рузуну разом всу родину и сусіде і тебе брате иване чому ти си міні вже третій рік не зголосиш поздоровляйте гриньї костецкого бо явже до вас писав до всіх іне знаю що є такого що міні за них ще ніхто не написав ци вни живут ци ни пишеть до мене я вас прошу бувайте здорові і ти дорога жено і ти мій дорогий синочку твій тата Федер Голик прошу отпишит.

[Федір Голик — Катерині Голик]

1917/ руского нашого 12 лутого першого слова Слава ісусу христу дорога жено моя доношу тобі відомісц що я слава богу здоров котрого і тобі зичу с широкого серци від тебе картку отримав 11 лутого котре било писане по покрові а котре було писане на введеніє том утримав борше дорога жено моя і ти грицуну мій дорогий синочку як мене ваше писмо дуже урадувало що яси довідав за вас я про вас як[?] ніч та день думав бо я ту живу і робю шю до-рогий сій синочку я си довідав що ти ходиш до школи напиши міні хоч єдно слово своєв рученьков то міні бо вже рік як нас розлучив просім господа бога на помогу [?]

[Григорій Голик — Федорові Голику]

15 лютого 1917

Слава Ісусу Христу дорогітатуньцу миленькі довідуюся о вашім здоровлю і поведзеню Мизласкипана бога здорові котрого і вам зичу чому ви непишите-донас напишід ми що ви тамробите япишу до васнасаместрітеня мимаємо дві корові тиличку мивженетримаємо [нерозбірливо. — Р.Г.] Коби господь бог дав бисте прийшли на виконі свата япрошу абистеприйшли поздоровляю вас сердечне поздоровляють родичі Гриньо Голик.

[Федір Голик — Катерині Голик]

1917 1 мая відзиваюся до тебе дорога сестро Слава Ісусу Христу дорога се-тро рузуну доношу ти відомісц що я слава богу здоров котрого і тобі зичу ис широкого серци дорога сестро я віттебе отримав 3 откритки одна била написана 24 жовтня а друга 1-го грудня за котру я тобі сердечне дякую що ти за мене не забуваєш я вто тобі не забуду як мене господь бог поверне до вас тоя за тебе не забуду дорога сестро таліграма не дістав за браті знаю жал мін за свим братом але що зробю коли так господа богу сисподобало за вуйка незнаю де . нима юш такого писати тілко вас поздоровляю тебе дорога жено і тебе мій дорогий синочку бувайте здорові просіт бога а я буду за вас.

[Федір Голик — Катерині Голик]

1917 дня 5 квітня христос воскрес дорога жено і ти дорогий мій синочку доношу вам відомість що я богу дякувати здоров котрого і вам зичу сьвита воскресеніє христовоу провадив на чужі стороні тільки рад бим си довідати як

вам Господь дав упровадити тяжко міні на чужі стороні як єм подумав о вас бутте здорові феодр голик.

[Федір Голик — Катерині Голик]

1917 Дна 9 мая христос воскрес дорога сестро явіт тебе отримав 2 открытки і фотографію за котру тобі сердечне дякую здає ми си що тисама прийшла і міні серце розвеселила ядо вас писав щоби ви обі с Касев і Гриньци абисте си ізняли на картку і міні післали рад би вас увидіти явам свою у зелені свита я дістану з міста і вам пішлу своєму синкови рад бим якнайскоріше то зробити вам післати бутте здорові і до милого зобаченя.

[Федір Голик — Катерині Голик]

1917 дня 12 христос воскрес дорога жено моя і ти дорогий мій гринцуну доношу вам відомісц що я слава богу здоров котрого і вам зичу дорога жено моя яотримав усаму провідну неділу 4 открытки віт стрика і віт рузі і віт вас укотрих ти міні писала за гроші що ти знаєш марина костецка винна 60 к и марина сирота 60 К, а за марину сдохман я не памнитаю що то було то нічо колис відам як мене госпот поверне додому то тогди узнаєм. Дорога жено моя не гризися тико що можеш то робиш уважий на дітину більше нима що писати. Поздоровляю тебе дорога жено и дорогий гринцуњу і тебе дорога сестро рузуњу і всю родину і сусіде не забувайте за мене як мене Господь поверне на свою сторону то яза вас не забуду бутте здорові до милого федьо голик.

[Федір Голик — Григорію Петречкові]

1917 20 черця слава Ісусу Христу дорогий стрику доношу вам відомісць що я слава богу здоров котрого і вам зичу я від вас отримав картку за котру я вам сердечне дякую я два роки нимава ніякої відомости яси думав що вже нима нікого як я дістав відомісць за вас так єм си урадував що м стої радости не знав що говорити і ви за мене не знали яси каждый день надію віт вас відомости и чос нима вже рік яще від вас дістав 16 року а білше чомус нима рад бим си дуже довідати а чомус нима прошу вас дорогий стрику пишїть до мене бо міні на чужі стороні дуже прикро як нимаю ніякої відомости бувайте здорові поздоровляю вас івсу вашу родину федьо голик отпишіт.

[Федір Голик — Катерині Голик]

1917 дня 15 мая першого слова мого письма Слава ісусу Христу дорога жено моя іти дорогий синочку доношу вам відомісц що я слава богу здоров котрого і вам зичу і [дістав] фотографію віт нашої рузі 9 того мая, і [картки] котрі були писані на рожденство еще дякую вам сердечне що ви моє серце розвеселили так єм си урадував тими словами що ви пишете що вас госпоть бог і причиста діва марія утримує при здоровю просім господа бога і причистой діви марії чень си змилює нат нами маєм на бога надію що вже незадовго дочикаємси ласки від бога бувайте здоровіти дор жено і ти дорогий гринцуњу і ти рузу.

[Федір Голик — Катерині Голик]

1917 дня 29 мая слава ісусу христу дорога жено доношу ти відомість що яслава богу здоров котрого і вам зичу дорога жено я давно нимаю писма як єм дістав [картки] котрі були писані на новий рік і на роженство і котрі разом були с фотографійов бувайте здорові до милого зобаченія ти дорогий мій синочку поздоровляю тебе незлічоними разами Федіо Голик.

[Федір Голик — Катерині Голик]

1917 дня 11 чрца слава ісусу христу дорогий мій синочку доношу тобі відомісц що я слава богу здоров котрого ще ліпшого зичу дорогий мій синочку гринцуноу я віт откритку отримав за котру тобі сердечне дякую що ти моє серце так розвеселив я тобі пришлю фотографію як дістанеш то міні зарас вітпиши поздоровляю тебе жено і тебе дорогий ринцуноу бувайте здорові до милого зобаченя дай боже якнайборше видіти си зва ми Федьо Голик.

[Федір Голик — Катерині Голик]

1917 дня 9 на 17 полского черца сла ісусу христу дорогий мій синочку доношу тобі відомісц що я слава богу здоров котрого і тобі зичу ис щирого серци ис душі свої дорогий мій синочку гринцуноу як мене твоє писмо урадувало як ти моє серце розвеселив що ти міні своїов рученьков написав а вже третій рочок доходить як нас госпоть розлучив і ми си не видали Коби ми си господа бога допросили щоби нас господь милосерний ще злучив разом бувай здоровенький мій синочку до милого зобаченя твій тато Федьо Голик.

[Федір Голик — Катерині Голик]

1917 28 черца слава ісусу христу дорога жено моя дорогий мій синочку доношу вам відоміст що яслава богу здоров котрого і вам зичу я ва післав свою фотографію рад бим си довідати ци ви дістанете ци ни ище хочу другу післати бо я віт рузі дістав фотографію може і тота піде дорогий мій синочку гринцуноу я віт тебе дві писма дістав за котрі я тобі сердечне дякую що я си так утішив твоєм писмом якби ти сам до мене прийшов вже третій рік як госпот розлучив просім господа бога чень си госпоть милосерний і причиста діво мати і свитий петро нинішний день свитого петра явже давно від нашої рузі не дістав писма прошу пишіть поздоровляю вас сердечне бувайте здоровенькі до милого зобаченя дай госпоть милосерний якнайборше отпиши ми гринцуноу федіо голик.

[Федір Голик — Катерині Голик]

1917 9 на 2 ліпца слава ісусу Христу дорога жено моя і ти дорогий синочку доношу вам відомісц що я слава богу здоров котрого івам зичу дорогий мій Грицуноу я віт тебе 3 откритки дістав за котрі я тобі післав за котрі ятобі мій синочку красно дякую я тобі післав свою фотографію як дістанете то міні зарас вітпишіт бо ябим рад знати ци ви дістанете ци ни міні рузи написала за мого братчика що він так си намене загнівав ви пишете до мене що ятак мало до вас пишу ядо вас пишу що тиждень і дві і три откритки дякую тобі рузуню що

ти замене не забуваєш поздоровляю вас сердечне дорога жено іти дорогий мій синочку пиши до мене федію голик.

[Федір Голик — Катерині Голик]

1917 дня 15 ліпца слава ісусу Христу дорога жено и ти дорогий мій суночку доношу вам відомісц що я слава богу здоров котрого и вам зичу я від вас дістав 2 откритки котрі були писані ще у великий піст дорогий мій гриньцуню я віт тебе дістав 3 откритки дуже мене твої писма урадували що ти міні написав що ви дякувати господа богу здорові то міні тільки радости я за вас рано і вечір прошу господа бога за ваше здорове я післав свою фотографію и ще посилаю другу як дістанете то ми відпишіт бувайте здоровенькі поздоровляю тя дорогий мій гриньцуню пиши до мене.

[Федір Голик — Григорію Голикові]

1917 дня 16 ліпца слава ісусу христу дорогий мій синочк і ти дорога жена і ти рузуню доношу вам відомісц що слава богу здоров котрого і вам зичу я дістав віт марины стефана срохманового адрис дуже си утішив що він ще жиє боміні повідав еден капраль що він умер ще 14 року поздоровляю вас стрику за ваші слова що ви пишете до мене так моє серце за дрижит ис жалю из радости дякую вам сердечно бо мене хіба Рузи пише і ви бувайте здорові пиши до мене гриньцуню дождити буду фіодер голик.

[Катерина Голик — Федорові Голику]

18.7.1917 відзиваю ся до тебе дорогий мужу слава ісусу христу доношу ти відомісц що я здорова і діти здорова дорогий мужу уже жну жито і коли ся тебе причикаю дорогий мужу немужу нікого уприси аби ми с що поміх атвій брат нехоче нічого помогати я нехочу задурно а він тільки дарагає[?] жінчину фамелію, аби не пітопала нам дуже завидет що я так отримую кони[?] у порет[ку?] маю штрихи штуки худоби і хочу продавати і здоровю тя сердечне.

[Катерина Голик — Федорові Голику]

Дня 17 серпня 1917 Відзиваюся до вас дорогі швагре слава ісусу Христу доношу вам відомісц що я за господара навет кошу по у нас косарі дорогі хотят на ден дванайцат корон дорогі швагре Дорогі швагре немож уже жити на світі Коби ся допросити причистої діви марії аби тую войну. [далі нерозбірливо. — *Р.Г.*] дорогі швагре чому ви уже до нас не приходите коли такий [далі нерозбірливо. — *Р.Г.*].

[Розалія Петренко — Федорові Голику]

Дня 30 серпня 1917 відзиваюся до вас мої солодонькі і миленькі татунуну довідуюся о вашім милім здоровлі і поведзену мої солодонькі миленькі татуню я [?] пасу корови і [?] , кони і ялицю ми купили убраня за дваїцїт ринцких солодонькі миленькі татуню приходіте до нас по я маю жал за вами коли я вас ся причикаю зичу вам здоровля.

[Катерина Голик — Федорові Голику]

дня 30 серпня 1917

Відзиваюся до вас дорогі Швагре перше слово мої картки слава ісусу христу доношу вам відомісц що ми здорові богу дякувати дорогі Швагре дві картким віт вас отримала за котрі явам сердечне дякую ім. Ся довідала що ви мою фотографію отримали дуже мене кішит дорогі швагре пришліте свою фотографію дорогі швагре добрі маємо урожаї бульба нам ся уродила і жито і пшеница тілко би ся причиста діва марія ісмилювалася упокій дорогій татуньцу так ми ся іздає що уже сто років тота война [далі викреслено цензурою. — *Р.Г.*].

[Катерина Голик — Федорові Голику]

10.IX 1917 відзиваюся до тебе дорогий мужу доношу тобі відомісц що я здорова ідітина здорова дорогий мужу картку віт тебе отримала за котру сердечне дякую дорогий мужу післалам ти фотографію і починаю уже сіяти піт зиму і дуже бідую хата ми підпадає а усьо дорого не можу си [купити?].

[Катерина Голик — Федорові Голику]

Урож дня 20 / 8 [1917] Четвер

Дорогий Мужу картку віт тебе Отримала за котру ти Сердечно дякою. Дорогий Мужу Богу дякувати яздорова і Гринько здоровий івся родина здорова. Ти пишеш ци ямаю що їсти я Богу Дякувати Маю Богу дякувати їсти Гринцьо написав картку як утримаєш то ми пиши. Дорогі татунцу, поздоровляю сердечне і вси родина.

[Катерина Голик — Федорові Голику]

1917.9 на 8 вересня слава ісусу Христу дорога жено моя і ти дорогий мій синочку іти сестро рузуньу доношу вам відомісць що я слава богу [здоров] котрого і вам зичу я віт тебе рузуну дістав откритку, котра була писана 14 черца за котру я тобі сердечно дякую що ти замене не забуваєш що ти міні найбільше пісем пишеш як мене господь поверне д додому то яза тебе не забуду я вже писав до всої родини і до сусідів пишу аніхто чос не відписує хіба ти дякую тобі дуже красно поздоровляю вас сердечне всіх разом як родину так і сусід дой боже і типричиста діва мати нинішній день мати [...] божої бувайте здорові

[Катерина Голик — Федорові Голику]

Uroz, 20 жовтня 1917

Відзиваюся до тебе дорогий мужу слава ісусу христу довідуюся отвоім милім здоровлю і повоженью я зласки бога здорова котрого і тобі зичу здоров і гринь здоров дорогий мужу ужем піт зиму посіла і булбум викопалам і ми ся уродила велика і смо сами закопували по нема кому дорогі мої татунцу коли я вас [далі нерозбірливо. — *Р.Г.*]

[Катерина Голик — Федорові Голику]

15 X. 1917

Слава ісусу христу Дорогий татуньцю дивюся на вас щогодина аби госпть Бог дав абсите борзо прийшли до дому. [далі іншим почерком. — *Р.Г.*] Дорогі тату картку отримали за котру вам сердечно дякую и ся довідав щосьте здорові дуже ся утишив і урадував дорогі татуньцю приходіте уже на святе рождество.

[Федір Голик — Катерині Голик]

1917 дня 16 паздерніка слава ісусу христу дорога жено моя і ти дорогий мій синочку доношу вам відомість що я слава богу здоров котрого і вам зичу і я дістав откритку перед матков божов у неділю котра була писана у дзелені свита я вам післав єдну фотографію ще перет зделеними свитами А другу піславем пізніше я післав дві фотографії А ни маю ще ніякої відомости ци ви дістали ци ни бо ти міні писала що тільки 10[?] сіт писем дістала а я більше післав як 200 ста я вже до кожного писав до родини і сусідів а я тільки ві нашого сусід[а] петречк[а] 3 дістав отк[ритки] и віт стрика і віт рузі найбільше прошу тя дорога жено як дістанеш то отсвітиш міні гриньцу я від тебе дістав 3 откритки за котрі я тобі сердечно дякую бувайте здорові до милого зобаченя. Федор Голик.

[Катерина Голик — Федорові Голику]

Дня грудня 9 1917

Відзиваюся до тебе дорогий мужу слава Ісусу Христу довідуюся о твоім милім здоровльї і поведзенью ми бугу дякувати здорові котрого і тобі зичимо здоровля дорогий мужу дуже міні прикро так бідувати коли я ся тебе причи[ка]ти дуже міні прикро вже ми я і дак жи много років бідую, а віт тебе що без другий ден картки отримуємо дуже міні весело що віт тебе дістаю картки приходи якнайборше по я ся тебе надію щоден і щогодина ітя запрашаю на святе рожество і поздоровляю тя сердечно до милого зобаченя катерина голик

[Катерина Голик — Федорові Голику]

Дня 28 грудня 1917/ 12

Перше мої картки Слава Ісусу Христу Дорогий мужу Богу дякувати здорова і твій синок здоровий дістала картку 26 грудня за котру ти Сердно Дякою Дорогий мій Мужу вінчую тя святим Рождеством жиби дочикали ліпших років як сзмо ся дочикали зичу ти здоровя іздоров повертай як найборше і вимої солондонкі татунцу приходіте до нас аби я ся борзенько утішила і поздоровлю вас сердечно і іявас поздоровляю дорогий швагре.

[Федір Голик — Григорію Голикові]

1917 р

Слава ісусу христу дорогий мій синочку гриньцуню і ти дорога жено доношу вам відомісц що я слава богу здоров котрого і вам зичу дорогий мій синочку я віт тебе отримав откритку за котру я тобі сердечно дякую так єм си ти твоєм

писмом утішив що ми здовало що ти до мене сам прийшов дорогий мій синочку пиши до мене бо за тобов я як ніч так і день то все за вас думаю і господа бога іпричистої діви марії прошу щоби вона вас заховала при здорові може би змо ще разом зобачили бувайте здорові тато федор.

[Федір Голик — Розалії Петречко]

1917 р

першого слова могого писма слава ісусу христу дорога сестро рузуну доношу ти відомости що я слава богу здоров котрого і тобі зичу дорога сестро я віт тебе Отримав фотографію за котру тобі сердечно дякую здавало ми си що ти сама до мене прийшла і зо мнов говорила за нашу родину кінчу будь здорова до милого зобаченя дай боже якнайборше твій фіодор голик.

[Катерина Голик — Федорові Голику]

[без дати; 1917]

бох ся раже дорогий мій мужу вінчую тя святим розденством дай боже жибисмо дочи[ка]ли у гаразді на другий рік уже разом святкувати по уже нам прикро треті свята святкувати і вас мої солодонкі татунцу вінчую рождеством жидизмо на другий рік пішли упа на коляду кобисми ся бога допросили причистої діви марії жиби я вас тільки зобачила, маємо дві корови і ялівку, а дві ялівки нам забрали і ще вам напишу куштує спідница бархат[н]ова сорок корон митер полотно пят 1 корон.

[Катерина Голик — Федорові Голику]

[без року] 17 грудня

відзиваюся до тебе мій дорогий мужу чому ти так до [?] ни пишеш [?]
дорогий мій мужу ти пишеш до брата щоби мене б[р]ат ратував мене твій брат мене не ратує уже третій рік тоти древа [?] рік лежет а він не скажет певне дорогий мужу як би не моя фамелія тобула я давно і сгинула.. наш стрик заходив [нерозбірливо. — Р.Г.]. які ми ся маленькі.[нерозбірл] но і не дай боже мої смерти дорогий мужу вінчую тебе со святим рождеством жи би тя причиста діва звітам виратувала як най борше і поздоровляю тя сердечно і поздоровляю вас мої солоденькі татунцу зичу вам як найліпше.

[Катерина Голик — Федорові Голику]

[нерозбірливо. — Р.Г.] [без року] А одинацятий місяц

Перше слово мого листа слава Ісусу Христу дорогий мій мужу картку віт тебе отримала за котру ти сердечно дякую богу дякуватизмо здорові котго і тобі зичимо ту коло нас нема нічого нового тілко було весіля стефан карпінцький ся уженив ся у хомньика івам пишу що василя нема убитий у інталії не гризїт ся того по то є у свїтого бога треба терпіти щонам бох уділив і ми терпимо але не вілно писати і поздоровляю вас сердечно дорогий швагрі ітебе поздоровляю мій мужу і вас поздоровляю мої татуньцу і зичу до нас повертати як най борше.

[Катерина Голик — Федорові Голику]

[без дати]

Відзиваюся до тебе дорогий мужу слава ісусу христу доношу ти вісти що я здорова і гринь здоров богу дякувати котрого і вам зичу здоровля тепер ти пишу що [нерозбірл.] і карткузмо отримали закотру я сердечно дякую дорогий мужу дуже міні прикро що льудські хлопи приходят [.?], а я ся тебе не можу причикати і я м купила убраня на Гриня ї дала сорок корон за тоту шиту юж двіста корон а митер якої матерії двайціт корон і поздоровляю тя разом і з сином і я мої дорогі швагре бувайте здорові.

[Катерина Голик — Федорові Голику]

[без дати]

Вітзиваюся до тебе коханий мужу слава ісусу христу на що у бога надію що ми вітповіш слава на віки дорогий мій мужу листи віт тебе утримала і дуже з мо ся потішили і уся родина утішилася ічому ти так довго до нас не пишеш по нам дуже прикро чи дістав ти тої таліграф що я до тебе пустила і маю ти коровицю гуси [?] і телицу маю і рада бим я знати що ти там робиш чи ти чи кравчиш [?] чи ньи коло нас бугу дякувати усьо добре і було би ліпше кобисмо ся допросили причистої діви марії аби був спокій дорогий мужу надіємось тебе щоден трета зима наступає а тебе ся ся трудно причикати і рада би я знати ци ти ся не здибав іс ким зі нашого села і ци ся не здибав іс вуїком гриньом садліским. Скоро тої лист отримаєш, то бисми зарас написав і я вас татуньцу поздоровляю і зичу вам здоровлі і здорові до нас повертати.

[Микола Когут — Федорові Голику]

Заболотівка 19.І. 1923 року

Перші слова мого писма Христос Раждається винчую вас з прошедшим Рождестом Христовим і також з новим роком і дай Божи пережити у щастю сей рік і жилаю вам щастя і здоровя і ваші сопрузі і вашим дітям прожити вщастю будущий рік. Типер дорогий приятелю доношу тобі відоміст же я імоя фаміля живі іздорові якого здоровя і вам всім желяю а поводзєня Як знаєш яке усе білше нічого жиємо собі так як знаєш нового нічого нима згадую як ми проживали в неволи. І прошу дуже красно щобишь був так добрий і відпишіть єще. Дай боже зобачитися з вами дорогий приятелю і білш писати немаю що єще раз желяю вам щастя і здоровя і ціли ваші фамелії на многая і благія літа До милого зобачєня ваш приятель неволі Сибірської бути здорови адрис знає ти який . Єще увідомляю вас що мій син котрий був в Ниволи приїхав домів і взаємно поздоровляє вас по незлічені рази будти здорови много літ. Писав Николай Когут. Прошу о відпис якнайскорши Твій Колега Олекса Андрусик І дуже красно дякую за вашу картку отримав я від вас на рождество Христове Твій низабуваемий колега Алекса Прошу відпис.

МАТЕРИАЛИ

MATERIALS

УДК 811.161.2'28'374(438)

Надія Осташ
Львів

СЛОВНИК ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ІЗ ХОЛМЩИНИ

*The Dictionary of Dialectal Words,
Used by Emigrants from the Kholm Region*

Пропонуємо Вашій увазі словник діалектної лексики переселенців із села Березна Холмського повіту Люблінського воєводства (тепер — Польща). Основна мета словника — викласти семантику слів, які вживають мовці села. Село Березно розташоване на відстані 3-х кілометрів від м. Холм. Старожили розповідають, що вони пішки ходили до Холма на базар. Мешканці села з діда-прадіда постійно й компактно проживали на одному місці. Село було суто українським із вкрапленням кількох єврейських родин. Рідне село мешканці мусили покинути лише в 1915–1920 рр. за наказом царського уряду під час наступу німецьких та австро-угорських військ. Тоді деякі з них опинилися аж у Середній Азії, але згодом повернулися в рідне село, за винятком тих, які одружилися і залишилися на чужині.

У рамках польсько-радянської угоди від 9 вересня 1944 року мешканців с. Березна депортували на територію Радянської України: спершу — 1945 року — їх поселили в Запорізькій області (с. Смоляна біля Хортиці), але згодом вони переїхали до Рівненської, частково – до Волинської областей. Більшість “березенців” (так називають себе пере-

селенці зі с. Березна) поселилася на постійне проживання в м. Дубно Рівненської області, дехто — у навколишніх селах. Тих, хто не виїхав до Радянського Союзу, у ході операції “Вісла” 1947 року переселили на інші території Польщі, зокрема в Ольштинське воєводство [Осташ, Осташ 2002]. Контакти між колишніми мешканцями села Березна тривали постійно і продовжуються дотепер: вони зустрічаються і в Польщі, і в Україні. Існувала традиція: гість, який приїхав, скажімо, у Дубно, намагався відвідати всіх знайомих односельчан, поговорити з ними і розповісти про тих, які залишилися в Польщі. Це була немов одна велика родина. Родинна традиція зберігається і сьогодні, хоча людей старшого покоління стає все менше.

Говірка переселенців із с. Березна належить до групи холмських говірок, які також називають волинсько-холмськими, чи волинськими [Лесів 1997: 239, 242], стверджуючи, що вони належать до тієї ж системної групи, що й українські говірки на Волині на схід від Бугу. Деякі вчені аналізують ці говірки в межах західнополіських говірок [Аркушин І: 9]. Докладну історію наукового вивчення холмських говірок М. Лесів подав у монографії “Українські говірки у Польщі” [Лесів 1997]. Вагомий внесок у дослідження холмських говірок зробили також такі відомі мовознавці, як Ф. Чижевський, М. Саєвич, С. Вархол та ін. [Czyżewski 1986; Czyżewski, Sajewicz 1997; Czyżewski, Warchoł 1998; Pastusiak 2002]. Вичерпну бібліографію праць, присвячених вивченню українських говірок на території Польщі, уклали професори Ф. Чижевський та М. Лесів [Czyżewski, Łesiów 1997]. Мовлення переселенців із Холмщини аналізували українські мовознавці Г. Аркушин [Аркушин 1997: 33–38] та Л. Лісна [Лісна 2001: 91–93]; а антропонімікон — Н. Осташ, Р. Осташ [Осташ, Осташ 1994: 38–39; Осташ, Осташ 2002: 159–174].

Мовлення переселенців із с. Березна виявляє низку особливостей.

Фонетичні риси

1. Наявність укання (вимова ненаголошеного **о** як **у**): *батькувщина* [‘бат’куўщи‘на] ‘спадок по батькові’, *худети* [ху|дети] ‘ходити’.
2. Вимова ненаголошеного **є** як **и**: *биреза* [би|‘реза] ‘береза’, *виминє* [‘вимин’є] ‘вим’я’, *вирста* [вир|ста] ‘верста’.
3. Вимова ненаголошеного та наголошеного **є** як **а**: *зробляний* [‘зробл’аній] ‘зроблений’, *спяляний* [‘спал’аній] ‘спалений’, *траба* [‘траба] ‘треба’.
4. Вимова ненаголошеного **а** як **є**: *в’єгнути* [‘в’єгнути’є] ‘в’янути’, *в’єз* [‘в’єз] [в’єс] ‘в’яз’.
5. Вимова наголошеного **є** замість **и**: *гаплєк* [гап|л’єк] ‘гаплик’, *гєчка* [г’єчка] ‘гичка’, *їсєш* [й|їсєш] ‘їси’.

6. Вимова твердого **р**: *бурак* [бу|рак] ‘буряк’, *двери* [двери] ‘двері’, *вечера* [ви|чера] ‘вечеря’, *трасте* [трас|те] ‘трясти’.
7. Дорсально-палатальна (дуже м’яка, із домішкою шиплячого елемента, вимова приголосних **с, з, ц, В** як [с’], [з’], [ц’] [В’]): *вулосє* [ву|лос’є] ‘волосся’, *дзюра* [В’у|ра] ‘діра’, *зєть* [з’єт’] ‘зять’, *стулєць* [сту|л’єц’] ‘стілець’.
8. Наявність протетичних **в, г, й**: *воцит* [во|цит] ‘оцет’, *вугурок* [вугу|рок] ‘огірок’, *гануча* [га|нуча] ‘онуча’, *гєскра* [г’єскра] ‘іскра’, *гоко* [го|ко] ‘око’, *гувєс* [гу|вєс] ‘овес’, *гулій* [гу|л’їй] ‘олія’, *єндик* [йєнди|к] ‘індик’, *Іван* [йї|ван] ‘Іван’.
9. Пом’якшена вимова приголосних **г, ґ, к, х** перед **і**: *варгі* [варг’і] ‘губи’, *вєкінути* [вєк’інути] ‘викинути’, *вєшкі* [вєшк’і] ‘горище над хлівом’.
10. Відсутність асиміляційного подовження приголосних (м’який приголосний + **ј**): *житє* [жит’є] ‘життя’, *знанє* [зна|н’є] ‘знання’.
11. Наявність приголосного **н** після **м** як результат прогресивної асиміляції **ј** після **м**: *мнєкуш* [мн’єкуш] ‘м’якуш’, *мнєсо* [мн’єсо] ‘м’ясо’, *мнєта* [мн’єта] ‘м’ята’, *мнєти* [мн’єти] ‘м’яти’, *памнятати* [памн’а|тати] ‘пам’ятати’.

Морфологічні риси

1. Змішування в орудному відмінку закінчень твердої, м’якої та мішаної груп для іменників жіночого роду І відміни: *зимльою* [зим|л’ойу] ‘землею’, *мижою* [ми|жойу] ‘межею’, *стиною* [сти|нойу] ‘стіною’.
2. Змішування в орудному відмінку закінчень твердої, м’якої та мішаної груп для іменників II відміни: *гужом* [гу|жом] ‘вужем’, *куньом* [ку|н’ом] ‘конем’, *пиром* [пи|ром] ‘пером’.
3. Переважання закінчення **-ови** в давальному відмінку для іменників чоловічого та середнього родів: *батькуви* [бат’куви] ‘батькові’, *куньови* [ку|н’ови] ‘коневі’.
4. Наявність повних нестягнених форм прикметників, займенників: *вилєкая* [ви|л’єкайа] ‘велика’, *вилєкоє* [ви|л’єко|їє] ‘велике’, *вулұхатая* [вулу|хатайа] ‘волохата’, *вулұхатое* [вулу|хато|їє] ‘волохате’, *грубая* [гру|байа] ‘груба’, *грубое* [гру|бо|їє] ‘грубе’, *тоє* [то|їє] ‘те’.
5. Наявність форм пошанної множини: *наши мама* [наши|мама] ‘наші мама’.

Поширеною в говірці є форма пошанної множини у звертанні дітей до батьків, молодших до старших, а також під час спілкування кумів між собою, навіть якщо це найближча родина, наприклад рідні брати.

6. Наявність займенникових форм *тею, мею, своєю* в орудному відмінку та *теї, меї, свої* в родовому відмінку.
7. Наявність двояких форм інфінітива на *-ти* та *-чи* (вимовляється як *-че*): *вриче* [ўри^ече] ‘вректи’, *лягче* [л’ах^ече] ‘лягти’, *мугче* [мух^ече] ‘могти’, *пиче* [пи^ече] ‘печи’, *стояти* [сто^уйати^е] ‘стояти’.
8. Наявність паралельних форм майбутнього часу: *будем нусети* [бу^еде^м ну^сети^е] ‘будемо носити’, *будем нуселі* [бу^еде^м ну^сел’і] ‘будемо носити’.
9. Наявність давніх форм (деформовані форми колишнього перфекта) минулого часу (так звані “аналітично-особові форми минулого часу” [Бевзенко 1980: 140]): *худелісьмо* [ху^дел’іс’мо] ‘ми ходили’, *худелісь-те* [ху^дел’іс’те^н] ‘ви ходили’, *худедам* [ху^дедам] ‘я ходила’, *худелась* [ху^делас’] ‘ти ходила’, *худевись* [ху^девис’] ‘ти ходив’.

Структура словникової статті

Реєстрові слова подано жирним шрифтом за українською абеткою. Після реєстрового слова у квадратних дужках наведено транскрипцію з обов’язковим позначенням наголосу та інших звукових особливостей лексеми. Знак наголосу ставимо перед наголошеним складом. Після квадратних дужок подано ремарки:

- для **іменника** — указівка на рід (*ч., ж., с.*). Якщо лексему вживають лише у формі множини, на це вказує відповідна граматична ремарка *мн.* При збірних іменниках наявна ремарка *зб.* До реєстру словника введено власні особові імена людей. Прізвища, індивідуальні та родові прізвиська, топоніми у словнику відсутні;
- для **дієслова** — указівка на частиномовну приналежність слова та на вид (*док., недок.*);
- для **прикметника** — указівка на частиномовну приналежність, інколи на рід. Прикметники подано у формі чоловічого роду, деколи — жіночого та середнього;
- для **інших частин мови** — указівка на частиномовну приналежність.

Інколи при потребі наводимо стилістичні ремарки (*згруб., знев., церк., пестл., дит.*). У деяких словникових статтях наявні відсилачі (*див. ще; пор.*), які пов’язують семантично близькі лексеми, граматичні чи словотвірні форми лексеми.

Омоніми подано в різних статтях із числовим позначенням індексу зліва. Якщо ж слово багатозначне, викладено всіх відомих авторів значення лексеми, які відокремлено арабськими цифрами.

ЛІТЕРАТУРА

- Аркушин 1997 — Аркушин Г. Деякі діалектизми в мові переселенців з Холмщини // *Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce / Pod. red. F. Czyżewskiego, M. Łesiowa.* — Lublin, 1997. — S. 33–38.
- Аркушин — Аркушин Г. Словник західноукраїнських говірок: У 2 т. — Т. 1–2. — Луцьк, 2000.
- Бевзенко 1980 — Бевзенко С.П. Українська діалектологія. — Київ, 1980.
- Лесів 1997 — Лесів М. Українські говірки в Польщі. — Варшава, 1997.
- Лісна 2001 — Лісна Л. Холмські і перемиські діалектизми у мовленні переселенців // *Українсько-польські говірки пограниччя / Ред. Ф. Чижевський, Г. Аркушин.* — Люблін, 2001. — С. 91–93.
- Осташ, Остах 1994 — Остах Н.Л., Остах Р.І. Власні особові імена в антропонімії Холмщини // *Проблеми регіональної ономастики: Тези доповідей та повідомлення наукового семінару.* — Київ, 1994. — С. 38–39.
- Осташ, Остах 2002 — Остах Н.Л., Остах Р.І. Прізвища переселенців із Холмщини в антропонімічному просторі України // *Студії з ономастики та етимології.* 2002. — Київ, 2002. — С. 159–174.
- Czyżewski 1986 — Czyżewski F. Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy // *Rozprawy slawistyczne.* — Lublin, 1986.
- Czyżewski, Łesiów 1997 — Czyżewski F., Łesiów M. Bibliographia prac dotyczących gwar ukraińskich na terenie Polskie (w granicach od 1945) // *Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce / Pod. red. F. Czyżewskiego, M. Łesiowa.* — Lublin, 1997. — S. 271–298.
- Czyżewski, Sajewicz 1997 — Czyżewski F., Sajewicz M. Słownictwo ludowe ukraińskiej gwary wsi Ochoża koło Chełma // *Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce / Rozprawy slawistyczne.* 12. — Lublin, 1997. — S. 45–86.
- Czyżewski, Warchoń 1998 — Czyżewski F., Warchoń S. Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny // *Rozprawy slawistyczne.* 9. — Lublin, 1998. — 496 s.
- Pastusiak 2002 — Pastusiak K. Z lekcji czasownika w gwarach ukraińskich koło Włodawy i Chełma // *Z dialektologii słowiańskiej / Pod. red. F. Czyżewskiego.* — Lublin, 2002. — S. 83–90.

Умовні скорочення

виг. — вигук
 відм. — відминок
 в.ст. — вищий ступінь
 див. — дивись
 дит. — дитяче
 док. — dokonаний
 докл. — докладніше
 ж. — жіночий
 займ. — займенник
 зб. — збірний
 згруб. — згрубіле
 здріб. — здрібніле
 знев. — зневажливе

ім. — іменник
 мн. — множина
 перен. — переносне
 перех. — перехідне
 пест. — пестливе
 пор. — порівняй
 прикм. — прикметник
 присл. — прислівник
 с. — середній
 т. — том
 у знач. — у значенні
 церк. — церковне
 ч. — чоловічий

Аптека [ап'тека] *жс.* Аптека.

агрест [агр'єст] *ч.* 1. Кушова рослина з колючими гілками та великими кисло-солодкими плодами. 2. зб. Ягоди цієї рослини.

антонувка [ан'тонуўка] *жс.* Сорт яблук.

ариштувати [аришту'вати] *дієсл. док.* Заарештувати.

асенция [ас'єнційа] *жс.* Концентрований розчин оцту.

акация [а'каційа] *жс.* Дерево з пахучими білими квітками.

Баба [баба] *жс.* 1. Мати батька або матері. 2. Узагалі жінка. 3. Стара віком жінка. 4. Дружина. 5. Знахарка.

бабка¹ [бапка] *жс.* Жирний поверхневий шар кип'яченого молока.

бабка² [бапка] *жс.* Клинок, за допомогою якого кріпиться коса на кісці.

бабка³ [бапка] *ч.* Подорожник (Plantago L.).

бабки [бабки°] *мн.* Різновид грибів.

бабратисє [бабратис'є] *дієсл. недок.* 1. Мати справу з чимось брудним, робити щось у бруді. 2. *перен.* Повільно що-небудь робити.

бадати [бадати] *дієсл. недок.* Робити обстеження в лікаря.

байда [байда] *жс.* Велика скибка хліба.

байдикувати [байди°ку'вати°] *дієсл. недок.* Нічого не робити, байдикувати.

бакун [бакун] *ч.* Тютюн.

балія [бал'ійа] *жс.* Корито (металева або дерев'яне) для купання, прання.

бали [бали°] *мн. згруб.* Очі. ◇ **ветрищити бали** [ветри°щичи°ти° бали] витріщити очі.

баль [бал'] *ч.* Бенкет.

балюватисє [бал'у'вати°с'є] *дієсл. недок.* Бенкетувати.

бандижувати [банди°жу'вати°] *дієсл. недок.* Бинтувати.

◇ **бандилюки правити** [банди°л'уки° прави°ти°] Точити теревені.

банєк [бан'є(а)к] *ч.* Вид металевого посуду, каструля.

банячок [бан'ачок] *ч.* Невелика каструля.

баркі [барк'і] *мн.* Барки, **брати за баркі** – схопити за плечі руками (*під час бійки*).

барлиг [бар'лих] *ч.* Безладдя.

басаман [баса'ман] *ч.* Смуга на тілі від удару.

батиг [ба'тих] *ч.* Батіг (*ремінний або з ключця*).

батужок [бату'жок] *ч.* Невеликий батіг.

батькувий [бат'куви°ї] *прикм. ч. р.* Батьків.

батькувщина [бат'куўщи°на] *жс.* Земля або хата, успадкована по батькові.

бахур [бахур] *ч. знев.* Хлопчак, дитина.

бахуреско [баху'реско] *ч. знев.* Хлопчисько.

бджула [бДжула] *жс.* Бджола.

бебих [беби°х] *ч. знев.* Великий живіт. Пор. **бибехі**.

бедлє [бедл'є] *с. зб.* Худоба.

без [без] *ч.* 1. Куш бузку. 2. Цвіт бузку.

бей-забий [беї-заби°ї] *присл.* Твердо, остаточно, що не роби.

бек [бек] *ч.* Бик.

бенда [бенда] *жс.* Стрічка (*у косах*).

бети [бети] *дієсл. недок.* Бити.

бетий [бети°ї] *прикм. 1.*

Досвідчений. 2. Побитий.

бештати [бештати] *дієсл. недок.*

перех. (кого) Висловлювати кому-небудь своє незадоволення, читати комусь мораль. Див. ще: **вибештати**.

бибехі [би°бех'і] *мн.* 1. Нутрощі живота. 2. *знев.* Постіль. 3. *знев.* Мотлох, шмаття.

бида [би°да] *жс.* Біда.

бидняга [бид'н'ага] ч. Бідолаха.
билькутати [бил'ку'тати] дієсл. *недок. (нерозбірливо говорити)* белькотати.
бип [бип] ч. Біб.
биреза [би'реза] ж. Береза.
бическо [би'ческо] ч. Держак батога.
блієжи [бл'єжи] присл. в. ст. Ближче.
блієсько [бл'єс'ко] присл. Близько.
блієха [бл'єха] ж. 1. Дахове залізо. 2. Чавунна плита в кухні.
блюзка [бл'уска] ж. Жіноча блуза.
блюскати [бл'ускати] дієсл. *недок.* Кліпати. **Блюскати гочема** [бл'ускати го'чема] – кліпати повіками.
бляшка [бл'ашка] ж. Лист для випікання.
боденька [боде'н'ка] ж. *здрібн.* Бочечка.
борщ [боршч] ч. Борщ.
боцюн [боц'ун] ч. Лелека.
братаха [бра'теха] ж. Дружина брата.
брежи [брежи] мн. Складки.
брєзнути [брєзнути] дієсл. *док.* 1. Бризнути водою. 2. *перен.* Гостро сказати.
брєхло [брє'хло] ч. Брехун.
брєчка [брєчка] ж. Легенький візок.
бруква [бруква] ж. (*городня рослина, овоч*) бруква.
брундулєтка [брунВул'єтка] ж. Браслет.
бубка [бупка] ж. Ягода вишні, черешні.
бублях [бубл'ах] ч. Пуп'янок квітки.
будень [буде'н'] ч. Будень.
бужнеця [буж'нец'а] ж. Синагога.
букіт [бук'іт] ч. Букет.
бура [бура] ж. Буря.
бурак [бу'рак] ч. Буряк.
бураке [бура'к'є] зб. Буряки.
бураченє [бура'чен'є] с. зб. (*листя буряків*) бурячиння.
Бурєс [бурєс] ч. ім'я. Борис.
бурки [бурки(к'і)] мн. Валянки із грубої вовняної тканини, прошитої зверху. Всередині між

двома шарами тканини – вата.
 Поверх взувають гумові галоші.
буруна [буру'на] ж. Борона.
бурузна [буру'зна] ж. Борозна.
бутвенє [бут'вен'є] с. Назва рідкої страви з огірків, кропу та інших овочів.
бутель [буте'л'] ч. Скляна посудина (2–5 літрів).
бутелька [бутел'ка] ж. Плешка.
буча [буча] ж. Сварка.
буятисє [буйатис'є] дієсл. *недок.* Боятися.

Вава [вава] ж. *дит.* Рана.
Ваврин [ваў'рин] ч. ім'я. Лаврін.
Вавринцьо [ваў'рин'ц'о] ч. ім'я, *пестл.* від **Ваврин**.
вазон, вазонк [ва'зон / ва'зонок] ч. Кімнатна рослина разом із горщиком.
валанцатисє [валан'цатис'є] дієсл. *недок. (ходити без діла, вештатися)* валандатися.
валіза [вал'іза] ж. Чемодан.
валізка [вал'ізка] ж. Невеликий чемодан.
ванєнка [ван'єнка] ж. Невелика дитяча ванна.
варга [варга] ж. Губа.
варгі [варг'і] мн. Губи.
варгатий [вар'гатий] *прикм.* Губатий.
варгулі [вар'гул'і] мн. *згруб.* Губи.
варгуля [вар'гул'а] ж. Губата жінка.
варєха [ва'рєха] ж. Черпак.
варт [варт] *прикм.* ч. Вартий.
варта [варта] *прикм.* ж. Варта.
Васель [ва'сел'] ч. ім'я. Василь.
Васелько [ва'сел'ко] ч. ім'я. *пестл.* Василько.
Василяга [васи'єл'ага] ч. ім'я, *нейтр.* від Василь.
васирвага [васи'єрвага] ж. Рівень.
васьонжик [ва'с'онжи'к] ч. Різновид святкового воза.
Введєніє [вве'д'єн'їє] с. (*назва християнського свята*) Уведення Богородиці в храм (4 грудня)

вебештати [ʋебе"штати] *дієсл. док. перех. (кого)*. Висловити кому-небудь своє незадоволення, прочитати комусь мораль. Див ще: **бештати**.

вегудувати [ʋегудувати^є] *дієсл. док.* Виховати, виростити. Див ще: **гудувати**.

вега [ʋега] *ж.* Вика; кормова бобова рослина.

ведатисє [ʋедати^с"є] *дієсл. док.* Здатися, видатися. Див ще: **видаватисє**.

векапаний [ʋекапаний] *прикм.* Такий самий.

векінуги [ʋек'інути^є] *дієсл. док.* Викинути.

велка [ʋелка] *мн.* Вила.

велюн [ʋел'ун] *ч.* Фата.

вендзити [ʋендзи^є"ти^є] *дієсл. недок.* Коптити. Див ще: **завендзити**.

веплютка [ʋепл'утка] *ж.* Стрічка, уплетена в косу.

веприк [ʋеприк] *ч.* Молоде поросля.

Вербна неділя [ʋербна не"д'іл'а] (*назва християнського свята*) Вербна неділя.

Вербниця [ʋербниц"а] (*назва християнського свята*) Вербна неділя.

верцюх [ʋерц"ух] *ч.* Маленький макогін-товкачик. *Пор. тувкач.*

ветрищити [ʋетри^є"щи^є"ти^є] *дієсл. док.* Витріщити.

вечурки [ʋе"чурки^є] *мн.* Вечорниці.

вешкі [ʋешк'і] *мн.* Горище над хлівом.

в'єгнути [ʋйєгнути] *дієсл. недок.* В'янути. Див. ще: **зав'єгнути**.

в'єзка [ʋйєска] *ж.* В'язка.

в'єнкий [ʋйєнкий] *прикм.* Більший.

в'єнци [ʋйєнци^є] *присл.* Більше.

в'єс [ʋйєс] *ч.* В'яз.

взаводи [ʋзаво"ди] *присл.* Дуже голосно (*плакати*).

вибендювати [ʋи'бєнд'увати] *дієсл. недок.* Вередувати.

видаватисє [ʋи^є"давати^с"є] *дієсл. недок.* Здаватися, видаватися. Див ще: **ведатисє**.

видельце [ʋидел'це] *с.* Виделка.

видерце [ʋидерце] *с.* Маленьке відро, відерце.

видок [ʋидок] *ч. род. відм. видока* [ʋи"дока], *мн. видокі* [ʋи"док'і]. Картина (*на стіні*).

видьорко [ʋид'орко] *с.* Маленьке відро, відерце.

виз [ʋис] *ч.* Віз.

визвиритисє [ʋизʋи^є"ри^є"ти^с"є] *дієсл. док.* Розсердившись, щось гостро сказати.

викараскатисє [ʋикараскатис"є] *дієсл. док.* Врятуватися, знайти вихід зі складної ситуації.

Вилєдень [ʋил'єгде"н'] (*назва християнського свята*) Великдень.

вилєкая [ʋил'єкайа] *прикм. ж.* Велика.

вилєкій [ʋил'єк'ій] *прикм. ч.* Великий.

вилєкоє [ʋил'єко"йє] *прикм. с.* Велике.

вилогі [ʋи"лог'і] *мн.* Вилоги; частина коміра, яка викладається в пальті, піджаку.

виминє [ʋими^є"н'є] *с.* Вим'я.

винґерка [ʋинг'єрка] *ж.* 1. Дерево певного сорту сливок. 2. Плоди цього дерева.

виритьоно [ʋи^є"ри^є"т'оно] *с.* Веретено.

висєсщувати [ʋис^є""ʋ'єсщувати^є] *дієсл. недок.* Висвячувати (*на священика*).

висіле [ʋис^є""іл'є] *с.* Весілля.

висторцувати [ʋисто^є"рцувати] *дієсл. док. (кого)*. Висварити (*кого*), прочитати мораль (*кому*). Див. ще: **сторцувати**.

висьціги [ʋис^є""ц'іги] *мн.* Змагання.

вите [ʋи^є"те] *займ.* Ви.

витикати [ʋи^є"ти^є"кати] *дієсл. недок.* Нагадувати зайвий раз комусь про якісь неприємні речі.

вихованка [ви^ехо^уванка] *ж.* Дівчина, яку виховали нерідні батьки.
виходок [ви^еходок] *ч.* Туалет.
вичера [ви^ечера] *ж.* Вечеря.
вичерати [ви^ечерати^е] *дієсл. недок.* Вечеряти.
вичуркі [ви^ечурк'і] *мн.* Вечорниці.
відати [в'ідати] *дієсл. недок.* Знати.
віко [в'іко] *с.* Віко; верхня частина скрині, якою її замикають.
вісьта [в'іс'та] *виг.* (до коня) повернути вліво.
вітрувка [в'ітруўка] *ж.* Різновид чоловічого одягу.
вітьор [в'іт'ор] *ч.* Вітер.
Віхтур [в'іхтур] *ч. ім'я.* Віктор.
вклякнути [вкл'акнути^е] *дієсл. док.* Стати на коліна. Див. ще: **клякати**.
вкраяти [вкраяти^е] *дієсл. док.* Врізати (про хліб, яблуко тощо). *Пор.: пукрати*.
Владек [влaдe'к] *ч. ім'я,* від Володимир.
возик [вози'к] *ч.* 1. Невеликий візок. 2. Дитячий візок.
волосун [во'ло'сун] *ч.* Квасоля.
воробцюх [во'ро'пц'ух] *ч.* Горобець.
ворчик [ворчи'к] *ч.* Дерев'яна деталь воза.
восипка [воси'пка] *ж.* Висівки. *Див. ще: вотруби*.
вотруби [во'труби^е] *мн.* Висівки. *Див. ще: восипка*.
воцит [воцит] *ч.* Оцет.
впаритисє [ў'пари'ти'с'є] *дієсл. док.* Обпектисся.
впиртюх [ў'пирт'ух] *ч.* Уперта людина.
впорадитисє [ў'по'ра'дити'с'є] *дієсл. док.* Закінчити господарські справи.
впуминатисє [ў'поми'нати'с'є] *дієсл. недок.* Нагадувати комусь про щось, домагаючись чогось.
вриче [ўри'че] *дієсл. док.* Вректи.
всенькій [ў'сен'к'ій] *прикм. ч.* Цілий.
всклад [ўсклад] *присл.* Спосіб оранки земельної ділянки від середини до межі.

встед [встед] *ч.* Сором.
встеклий [ў'стекли'ї] *прикм. ч.* Скажений, злий (про людину).
Всьоночна [ўс'о'ночна] *ж. церк.* Усеношна; церковна служба, що правиться цілу ніч перед Великоднем.
вточа [ў'точа] *присл.* Тоді.
вувторок [вуў'торок] *ч.* Вівторок.
вугор [в'уго'р] *ч.* Поле, неоране три роки.
вугуль [в'угул'] *ч.* Вугілля.
вугурок [в'угу'рок] *ч.* Огірок.
вугурети [в'угу'рети^е] *дієсл. недок.* Говорити.
Вудохрищи [вуд'охри'щи^е] Богоявлення Господнє (19 січня).
вуйна [вуї'на] *ж.* Війна.
вуйчем [вуї'чем] *ч.* Вітчим.
вукно [вук'но] *с.* Вікно.
вуліти [вул'іти^е] *дієсл. недок.* Надавати перевагу.
Вулодя [ву'лод'а] *ч. ім'я.* Володя.
Вулодька [ву'лод'ка] *ч. ім'я.* Володька.
вулосє [ву'лос'є] *с.* Волосся.
вулухатая [вулу'хатайа] *прикм. ж.* Волохата.
вулухатий [вулу'хатій] *прикм. ч.* Волохатий.
вулухатосє [вулу'хато'йє] *прикм. с.* Волохате.
вурганка [вур'ганка] *ж.* Губна гармошка.
вурота [вур'ота] *мн.* Ворота.
вурожка [вур'ошка] *ж.* Ворожка.
вучинети [вучи'нети^е] *дієсл. док.* Відчинити.
вцалє [в'цал'є] *присл.* Зовсім, цілком.

Галасувати [галасу'вати^е] *дієсл. недок.* Голосно говорити, кричати, шуміти.
галуза [галуза] *ж.* Гілка. *Див. ще: галузка*.
галузє [галуз'є] *зб.* Гілля.
галузка [галузка] *ж.* 1. Гілка. 2. Невелика гілка. *Див. ще: галузка*.

галька [гал'ка] *ж.* Нижня жіноча спідниця.

гамати [гамати^є] *дієсл. недок. дит.* Їсти.

Гамерика [гамерика] *ж.* Америка.

Гандзя [ганВ''а] *ж.* ім'я, від Ганна.

Гануля [ганул'а] *ж.* ім'я, від Ганна.

Гандрей [гандреї] *ч.* ім'я. Андрій.

гануча [гануча] *ж.* Онуча.

гаплєк [гапл'єк] *ч.* Гаплик.

гараче [гара'че] *присл.* Гаряче.

гаркати [гаркати^є] *дієсл. недок. згруб.* Говорити (зло і голосно).
Див. ще: гаркнути.

гаркнути [гаркнути^є] *дієсл. док. згруб.* Сказати (зло і голосно).
Див. ще: гаркати.

гатлас [гатлас] *ч.* (тканина) атлас.

гаювей [гайувеї] *ч.* Той, хто доглядає ліс, гай.

гаяти [гайати^є] *дієсл. недок.*
Витратити на щось час. *Див. ще: згаяти.*

гаятисє [гайатис'є] *дієсл. недок.*
Затримуватися.

гебиль [гебил'] *ч.* Рубанок, струганок.

гепати [гепати^є] *дієсл. недок.* Бити, стукати чимсь важким.

гейта [геїта] *виг. (до коня)*
повернути вправо.

Гелько [гел'ко] *ч.* ім'я, від Ілля.

геда [г'еда] *ж. ч.* Гидка людина.

гедитисє [г'еди'ти'є] *дієсл. недок.*
Бридитися, гидитися.

гекавка [г'екаўка] *ж.* Ікавка.

гєскра [г'єскра] *ж.* Іскра.

гєчка [г'єчка] *ж.* Гичка.

гиблювати [ги'бл'увати^є] *дієсл. недок.* Стругати дерево. *Див. ще: погиблювати.*

гиктар [ги'к'тар] *ч.* Гектар.

гиоргінія [ги'орг'ін'їа] *ж.* Жоржина.

гицель [гицел'] *ч.* Гицель.

гікати [г'ікати^є] *дієсл. недок.* Ікати.

гласкати [гласкати^є] *дієсл. недок.*
Гладити.

глена [гл'ена] *ж.* Глина.

гленути [гл'єнути^є] *дієсл. док.*
Подивитися, глянути. *Див. ще: погленути.*

глид [глит] *ч.* Глід.

глюдати [глю'дати^є] *дієсл. недок.*
Обгризати (кістку).

глушман [глуш'ман] *ч. ж.* Глуха людина.

гнети [гнети^є] *дієсл. недок.* Гнити.
Пор. загнетисє.

гний [гній] *ч.* Гній.

гнуївка [гну'їўка] *ж.* Гноївка.

гнуїний [гнуї'ниї] *прикм. ч. (про ґрунт, землю, город і т. ін.)*
угноєний.

говєс [го'вєс] *ч.* Овес.

годувати [го'ду'вати^є] *дієсл. недок.*
Виховувати, ростити. *Див. ще: веґодувати.*

гозеро [гозе'ро] *с.* Озеро.

гойдашка [гоїдашка] *ж.* Гойдалка.

гоко [гоко] *с.* Око.

Голька [гол'ка] *ж.* ім'я. Ольга.

Голя [гол'а] *ж.* ім'я. Оля.

гонт ч., гонта ж. Покрівельний матеріал у вигляді тонких дощечок.

гонур [гонур] *ч.* Гонор.

горб [горп] *ч.* Горб. *Пор.: гурбатий, гурбочок.*

госинь [госин'] *ж.* Осінь.

гострув [гострув] *ч.* Острів.

грабати [грабати^є] *дієсл. недок.*

1. Зґрібати що-небудь у купу

граблями. 2. Розпушувати ґрунт.

грабильке [грабил'к'є] *мн.* Малі граблі, грабельки.

граблі [грабл'і] *мн.* Граблі.

гранєця [гра'нец'а] *ж.* Кордон, межа.

гребінь [греб'ін'] *ч.* Гребінь (для чесання льону).

гредка [гредка] *ж.* Грядка.

гречаний [гречаниї] *прикм.*
Гречаний.

грєчка [грєчка] *ж.* 1. Однорічна трав'яниста медоносна рослина, із зерен якої виготовляють крупу, борошно. 2. Зерно цієї рослини.

3. Каша із круп цієї рослини. $\diamond$
нехай буде гречка – хай буде так,
 як хтось хоче.
- грибинець** [гриб'инець'] ч. Гребінець
 (для розчісування волосся).
- гриза** [гри'за] ж. Турбота, клопіт,
 гризота. Див. ще: **гризута**.
- гризута** [гри'зу'та] ж. Те саме, що
гриза.
- grim** [grim] ч. Грім.
- гричухи** [гри'чухи'] мн. Солодкі
 вироби з дріжджового тіста (на
 зразок оладок).
- Громнеці** [гро'м'нець'і] мн. (назва
 християнського свята) Стрітення
 Господнє (15 лютого).
- груба**¹ [груба] ж. Пічка. Пор. ще:
грубка.
- груба**² [груба] прикм. ж. 1. Товста.
 2. прикм. у знач. ім. Вагітна
 (жінка).
- грубая** [грубайа] прикм. ж. Товста.
- грубий** [груби'ї] прикм. ч. Товстий.
- грубка** [группка] ж. 1. Маленька
 пічка. 2. Те саме, що **груба**.
- грубоє** [группойе] прикм. с. Товсте.
- груда** [груда] ж. Груда землі, снігу.
 Пор.: **грудка**.
- грудє** [груд'є] с. зб. Грудки замерзлої
 або засохлої землі.
- грудка** [грудка] ж. Те саме, що
груда.
- гувес** [гу'вес] ч. Овес.
- гувечка** [гу'вечка] ж. Овечка.
- гудетисє** [гу'дети'с''є] дієсл. недок.
 (про ціну) домовлятися. Див. ще:
згудетисє.
- гуж** [гуш] ч. Вуж.
- гузьолок** [гу'з''олок] ч. Вузлик.
- гулєка** [гу'л'єка] ж. Гіляка.
- гулєчка** [гу'л'єчка] ж. Гілячка.
- гулій** [гу'л'її] ч. Олія.
- гулінка** [гу'л'інка] ж. Нижня
 частина чоловічих штанів.
- гуліця** [гу'л'іц''а] ж. Вулиця.
- гулува** [гулу'ва] ж. Голова.
- гулувкі** [гу'лу'к'і] Олівці.
- гулувок** [гу'лувок] ч. Олівець.
- гулусети** [гулу'сети'] дієсл. недок.
 Плакати.
- гульопка** [гу'л'опка] ж. Куряче
 стегно.
- Гунипа** [гу'нипа] ч. ім'я, від
 Онуфрій.
- гура**¹ [гу'ра] ж. Гора.
- гура**² [гу'ра] ж. Горище.
- гурати**¹ [гурати'] дієсл. недок. Вітати
 когось зі святом (іменини, день
 народження), піднімаючи догори.
- гурати**² [гу'рати'] дієсл. недок. Орати.
- гурбатий** [гур'бати'ї] прикм. ч. р.
 Горбатий. Пор. **горб, гурбочок**.
- гурбочок** [гур'бочок] ч. Горбочок.
 Пор. **горб, гурбатий**.
- гурилка** [гу'рилка] ж. Горілка.
- гурих** [гу'рих] ч. Горіх.
- гуриховий** [гу'риховий] прикм. ч.
 Горіховий.
- гурма** [гурма] ж. Натовп.
- гурнє** [гур'н'є] с. Чашка. род.
гурнєтя [гур'н'єт'а], н. мн.
гурнєта [гур'н'єта].
- гурох** [гу'рох] ч. 1. Польова й
 городня трав'яниста рослина
 родини бобових. 2. Насіння цієї
 рослини.
- гурубець** [гуру'бець'] ч. Горобець.
- гурухвенє** [гуру'хвен'є] с.
 Горохвиння.
- гуспуденя** [гуспуден'а] ж.
 Господиня.
- густрек** [густ'рек] ч. Гостряк.
- гусьолок** [гу'с'олок] ч. Брусok для
 гостріння ножа, коси.
- гутава** [гу'тава] ж. Трава, що
 виросла в той самий рік на місці
 скошеної, отава.
- гуцати** [гу'цати'] дієсл. недок.
 Підкидати догори дитину.
- Галєтє** [гал'єт'є] с. Посуд.
- Ганда** [ган'да] ж. ім'я, від Ганна.
- ганч** ч. Хиба, вада.
- гапа** [гапа] ч. і ж. Роззява.
- гапитисє** [гапи'ти'с''є] дієсл. недок.
 Дивитися. Див. ще: **загапитисє**.

гарниць [ґарни'ц''] ч. 1. Солом'яний плетений посуд для сипких речовин. 2. Міра сипких тіл, що дорівнює 3,28 літра.

гвалт ч. (*сильний крик, галас*) гвалт.

гарцювати [ґарц'у'вати^є] дієсл.

недок. Пустувати, стрибати.

гедз [ґеВ] ч. Гедзь. Д

гедзитисе [ґеВи'ети'с''е] дієсл. *недок.*

Гедзатися. Див. ще: **згедзитисе**.

Генда [ґ'енда] ж. ім'я, від Євгенія.

Генка [ґ'енка] ж. ім'я, від Євгенія.

Геня [ґ'ен'а] ж. ім'я, від Євгенія.

гендель [ґенде'л'] ч. Продаж, торгівля.

Гметьор [ґмет'о'р] ч. ім'я, від Дмитро.

гозьд [ґоз''д'] ч. Гвіздок.

гозьдік [ґоз''д'ік] ч. Гвіздочок.

гойдашка [ґойдашка] ж. Дитяча гойдалка.

гранатовий [ґрана'тови'ї] прикм. Синій.

грейзати [ґрейзати^є] дієсл. *недок.*

Писати (*неохайно, як-будь*).

грис [ґрис] ч. (*луска із змеленого зерна*) отруби.

грубер [ґрубе'р] ч. Культиватор для глибокого розпушування ґрунту.

гуздратисе [ґуздрати'с''е] дієсл. *недок.* Робити щось повільно.

гузик [ґузи'к] ч. Гудзик.

гуля [ґул'а] ж. Гуля.

Далеко [дал'еко] присл. Далеко.

дамно [дам'но] присл. Давно.

дарувезна [дару'везна] ж. Посаг молоді.

двгати [двегати^є] дієсл. *недок.*

Піднімати тягар.

двери [двери^є] мн. Двері.

двісти [дв'істи^є] числ. Двісті.

дево [дево] с. Диво.

дебати [дебати^є] дієсл. *недок.* (*іти втомлено*) дибати.

декта [декта] ж. Фанера.

демити [деми'ети^є] дієсл. *недок.*

Задимлювати цибулю перед садінням. Пор.: **демитисе**.

демитисе [деми'ети'с''е] дієсл. *недок.* (*про цибулю*) задимлюватися.

Пор.: **демити**.

демка [демка] ж. Задимлена цибуля для садіння. Пор.: **демити**.

день [ден'] ч. День. ◇ **всенькій день** див. **всенький**.

денювенє [ден'у'вен'е] с. зб. (*листя гарбуза та стебла*) гарбузиння.

деня [ден'а] ж. Гарбуз.

дерен [дере'н] ч. Вірізаний поверхневий шар ґрунту, покритий травой.

дернювати [де'рн'у'вати] дієсл. *недок.* Обкладати що-небудь дерном.

дечка [дечка] ж. Дике фруктове дерево (*яблуня, груша тощо*).

дєдько [д'ед'ко] ч. Дядько.

дєдькова [д'ед'ко'ва] прикм. ж. Дядькова.

дєдькове [д'ед'ко'ве] прикм. ч. Дядькове.

дєдьковий [д'ед'ко'виї] прикм. ч. Дядьковий.

дєка [д'ека] ж. Подяка. Див. ще: **подєка**.

дзіся [В'іс''а] присл. Сьогодні.

дзиґарок [Ви'тарок] ч. Годинник.

дзюбак [В''убак] ч. Дзьоб.

дзюра [В''ура] ж. Дірка.

дзюрка [В''урка] ж. Дірка.

дзябавка [В''абаўка] ж. Різновид мотики.

дзябати [В''абати^є] дієсл. *недок.* Сапати.

диветисе [ди'євети'с''е] дієсл. *недок.*

Дивитися. Див. ще: **пудиветисе**.

дитвора [дитво'ра] ж. зб. Дітвора.

дите [дит'е] с. Дитя.

дитєчая [ди'т'єчая] прикм. ж.

Дитяча.

дитєчий [ди'т'єчий] прикм. ч.

Дитячий.

дитєчоє [ди'т'єчо'є] прикм. с.

Дитяче.

длубати [длубати^є] дієсл. *недок.*

1. Нишпорити. 2. Робити щось поволі, але ретельно.

Дметра [дметра] (назва християнського свята) Дмитра (8 листопада).

дохтур [дохтур] ч. Лікар.

дохтурка [дохтурка] ж. Лікарка.

драбена [драбена] ж. Драбина.

драбиняк [драбин'ак] ч. Різновид воза.

драглі [драг'л'і] мн. Холодець.

драпак [драпак] ч. Стара мітла.

дратва [дратва] ж. Провощена нитка, якою зашивають взуття.

дрепка [дрепка] ж. Пристрій, за допомогою якого труть льон.

дрегати [дрегати^є] дієсл. *недок.*

Дригати.

дрегнути [дрегнути^є] дієсл. *док.*

Злякано стрепенутися від несподіванки.

дреслі [дресл'і] мн. Сорт слив (м'які, зеленого кольору).

дрива [дри'ва] мн. Дрова.

дривітня [дри'в'ітн'а] ж. Місце, де рубають дрова.

дривнякі [дривн'ак'і] мн. Дерев'яне взуття.

дрижєти [дри'ж'єти^є] дієсл. *недок.*

Дрижати.

дрилювати [дрил'у'вати^є] дієсл. *недок.* Вибирати кісточки з вишень.

дримати [дри'мати^є] дієсл. *недок.* Дрімати.

дримлюх [дрим'л'ух] ч. Той, хто довго спить.

дрит [дрит] ч. Дріт.

дрожджи [дрожДи] мн. Дріжджі.

друбная [друб'найа] *прикм. ж.* Дрібна.

друбней [друб'ней] *прикм. ч.* Дрібний.

друбное [друб'ное] *прикм. с.* Дрібне.

друхна [друхна] ж. Дружка (на весіллі).

друшлєк [друшл'єк] ч. Друшляк.

друшлячок [друшл'ачок] ч. *зменш.* Друшлячок.

дуганєти [дуган'єти^є] дієсл. *недок.* Доганяти.

дужатисє [дужати^єс''є] дієсл. *недок.*

Змагатися, боротися. *Див. ще:*

подужатисє.

дужо [дужо] *присл.* Багато.

дупасти [ду'пасти^є] дієсл. *док.*

Добратися (до когось, чогось).

дупіро [ду'п'іро] *присл.* Щойно.

дуптати [дуп'тати^є] дієсл. *недок.*

М'яти ногами. *Див. ще:*

придуптати.

дурней [дур'ней] *прикм.* Дурний.

дуругувєзна [дуругу'вєзна] ж.

Дорожнеча.

дуружнєча [дуруж'нєча] ж.

Дорожнеча.

дутикати [дути'кати] дієсл. *недок.*

Доторкатися.

дутка [дутка] ж. Дудка, сопілка.

дух [дух] ч. 1. Душа. 2. Віддих. 3.

Сила.

духута [духу'та] ж. Спєка.

дучинєнє [дучин'єн'є] с. Претензія.

душа [душа] ж. 1. Душа. 2. *перен.* людина.

душєти [душєти^є] дієсл. *недок.*

Душити.

душкуліти [душ'кул'іти^є] дієсл. *док.*

Дошкулити.

дьогуть [д'огут'] ч. Дьоготь.

дятил [д'ати^єл] ч. Дятел.

Єндик [йєнди^єк] ч. Індик.

Жвиндіти [жвин'д'іти^є] дієсл.

недок. Допікати словом.

жево [жево] *присл.* Швидко.

жегавка [жегаўка] ж. 1. Дрібна кропива. 2. Про людину, яка є "колючою", як кропива.

жегати [жегати^є] дієсл. *недок.* Пекти (про кропиву).

жигнатисє [жиг'нати^єс''є] дієсл.

недок. Хреститися.

жилізо [жи'л'ізо] с. Залізо.

жиліско [жи'л'іско] с. Праска.

жмєкати [жмєкати^є] дієсл. *недок.*

Прати.

жувтєк [жуў'т'єк] *ч.* Переспілий
огірок, залишений на насіння.

Забужняк [забуж'н'ак] *ч.* Місцевий
житель, не переселенець.

завєндзити [за'венВи'ти°] *дієсл. док.*

Див. ще: вендзити.

зав'єгнути [зав'єгнути] *дієсл. док.*

Зів'янути.

завируха [зави'руха] *ж.* Завірюха.

завши [заўши°] *присл.* Завжди.

загапитисє [за'гапи'ти°с''є] *дієсл.*

док. Задивитися.

загата [за'гата] *ж.* Огорожа біля стін
для утеплення хати (*зі соломи,
листя*).

загнетисє [заг'нетис''є] *дієсл. док.*

Загнитися. *Див. ще: гнєти.*

задра [задра] *ж.* Загнана в тіло
колючка.

заїди (*одн. заїда*) *мн.* Маленькі
виразки в куточках рота.

замаїти [замаї'ти°] *дієсл. док.*

Прикрасити зеленню хату,
подвір'я перед Зеленими святами.

замурати [замурати°] *дієсл. док.*

Забруднити.

запалкі [за'палк'і] *мн.* Сірники.

запрагати [запра'гати°] *дієсл. недок.*

Запрягати.

запрагче [запрах'че] *дієсл. док.*

Запрягти.

запурожді [запу'рощ''і] *мн.*

Незапрошені гості, які з боку
спостерігають за весіллям.

запусти [запусти°] *мн.* Святкування
напередодні Великого посту,
коли вірним дозволяють їсти
скоромне.

зара [зара] *присл.* Зараз.

заскаліти [зас'кал'іти] *дієсл. док.*

Примружити.

затирка [зати'рка] *ж.* (*страва,
зварена на молоці зі щипаним
тістом*) затірка.

захарабчити [заха'рапчи'ти°] *дієсл.*

док. Загарбати.

зацирувати [заци'ру'вати°] *дієсл. док.*

Заштопати.

зачайтисє [за'чайітис''є] *дієсл. док.*

Заховатися непомітно.

зачинєти [зачи'нєти] *дієсл. док.*

Замкнути.

зашєрхнути [за'шєрхнути°] *дієсл.*

док. Почати замерзати (*про воду*).

зашпари [зашпари°] *мн.* Нестерпний
біль від морозу.

защипнути [зашчи'пнути] *дієсл. док.*

Застібнути.

заюшаний [заїушаний] *дієприкм.*

Закривавлений.

заяць [зайац''і] *ч.* Заєць.

збанок [збанок] *ч.* Дзбан.

збетний [збетний] *прикм.*

Розбишакуватий.

збоже [збоже] *с. зб.* Збіжжя.

згаяти [згайати°] *дієсл. док.*

Витратити час. *Див. ще: гаяти.*

згудєтисє [згудєти°с''є] *дієсл. док.*

(*про ціну*) домовитися.

згєдзитисє [згєВи'ти°с''є] *дієсл. док.*

Згєдзатися.

зграбний [зграбни'ї] *прикм.* Гарно
збудований.

здебати [здебати] *дієсл. док.* Знайти.

здебатисє [здебатис''є] *дієсл. док.*

Знайтися, зустрітися.

здиймати [здиїмати°] *дієсл. недок.*

Знімати.

здрацувати [здрацу'вати] *дієсл. док.*

Натоптати, нанести бруду.

земно [земно] *присл.* Холодно.

зирно [зирно] *присл.* Зоряно.

зілє [з''іл'є] *с.* Зілля.

змаліньку [змал'ін'ку] *присл.*

Змалку.

змовити [змови'ти°] *дієсл. док.*

Промовити, сказати.

знути [знути°] *мн.* Знущання.

зубачити [зу'бачи'ти°] *дієсл. док.*

Побачити.

зярко [з''арко] *с.* Зернина.

Іван [йі'ван] *ч. ім'я.* Іван.

Іваняга [йіван'ага] *ч. ім'я,* від Іван.

Ігорко [йі'горко] *ч. ім'я,* від Ігор.

їден [йі'ден] *числ.* Один.

їдло [йїдло] *с.* Їжа.

їжитисє [ййжи^ети^с’а] *дієсл. недок.*

Бундючитися.

Кавалі́р [ка’вал’ір] *ч.* 1.

Залицяльник. 2. Парубок.

кавалок [ка’валок] *ч.* Кусок.

кавун [ка’вун] *ч.* Кавун.

каст [кайет] *ч.* Зошит.

кампризний [камп’ризний] *прикм.*

Вередливий.

кант [кант] *ч.* 1. Ребро, пруг дошки, бруса, стола тощо. 2. Пруг на штанах після прасування.

капа [капа] *ж.* Покривало.

капуснек [капус’н’ек] *ч.* (назва звареної страви з квашеної капусти) капусняк.

картохля [картохл’а] *ж.* Картопля.

картухленє [картухл’ен’є] *с.*

Картоплиння.

Кася [кас’а] *ж.* ім’я. зменш. від

Катерина.

катер [кате’р] *ч.* Нежить.

кафтан [кафтан] *ч.* (назва зимового одягу) каптан, жупан.

качан [ка’чан] *ч.* 1. Внутрішній стрижень капусти. 2. Потовщене стебло суцвіття кукурудзи, на якому росте її насіння. 3. Недоїдена середина яблука або груші; недогризок.

кашкіт [кашк’іт] *ч.* Чоловічий головний убір із козирком.

кендюх [кенд’ух] *ч.* 1. Нутрощі тварини. 2. зруб. Живіт.

кєди [к’єди] *присл.* Коли.

кєпскій [к’єпск’ій] *прикм.* Поганий.

кєхі [к’єх’і] *мн.* Кишки.

кєшка [к’єшка] *ж.* 1. Частина кишківника людини. 2. Кров’яна ковбаса.

кільо [к’іл’о] *с.* Кілограм.

кірат [к’ірат] *ч.* Пристрій для обмолочування зерна.

килімок [кил’імок] *ч.* Килимок.

клуб [клуб] *ч.* Стегно.

клусом [клусом] *присл.* Швидко.

клякати [кл’акати^є] *дієсл. недок.*

Ставати на коліна. Див. ще:

вклякнути.

койц [коїц] *ч.* Клітка для курей.

коливо [коливо] *с.* (ритуальна страва на поминках, переважно з рису) коливо.

колюх [ко’л’ух] *ч.* Той, хто коле кабана.

комин [комин] *ч.* Димар.

корба [корба] *ж.* Ручка в колодязі, а також в інших пристроях (для надання обертового руху валові); корба.

корець [коре’ц’] *ч.* Міра сипких тіл, що дорівнює 100 кг.

крежі [креж’і] *мн.* (поперек) крижі.

крежмо [крежмо] *с.* (полотно білого кольору як подарунок новонародженому від хрещеної матері) крижмо.

кремовий [кре’мовий] *прикм.* Світло-рожевий.

кретка [кретка] *ж.* *мн.* **креткі.**

Кольоровий олівець.

Крешеніє [кре’шчен’іє] (назва християнського свята) Водохрещі (19 січня).

кришети [кре’шети] *дієсл. недок.*

Шаткувати (про капусту).

крупнек [круп’нек] *ч.* (назва рідкої страви із круп та молока) крупник.

кубах [кубах] *ч.* Гніздо, кубло.

кубло [кубло] *с.* Відро.

кубок [кубок] *ч.* Кружка.

кужух [ку’жух] *ч.* Кожух.

кужушок [ку’жушок] *ч.* 1. Кожух без рукавів. 2. Жіночий кожушок.

кукарда [ку’карда] *ж.* Бант.

кукурудзенє [кукуру’Вен’є] *с.*

Кукурудзиння.

кулеска [кулеска] *ж.* Колиска.

кулидка [кулитка] *ж.* (навісний замок) колодка.

кулі [кул’і] *мн.* Милиці.

кулок [ку’лок] *ч.* Кілок.

Куляда [кул’ада] (назва християнського свята) Різдво Христове (7 січня).

кулядник [кул'ад|нек] *ч.* Колядник.

куль [кул'] *ч.* Обмолочений сніп.

кульчик [кул'чик] *ч.* Сережка.

кунувриток [кунуў'риток] *ч.*

Пристрій для сукання ниток із вовни.

кунуплі [ку'нупл'і] *мн.* Коноплі.

кунючена [кун'у'чена] *ж.*

Конюшина.

купа [ку'па] *ж.* Одиниця міри (60 одиниць).

купанє [ку'пан'є] *с.* Копання (викопування картоплі тощо).

купачка [ку'пачка] *ж.* 1. Жінка, яка копає картоплю. 2. Сапка.

купето [купето] *с.* 1. Копито (тварини). 2. Колодка, за допомогою якої надається форма головці взуття, копил. $\diamond$ **на свус купето** [на сву'йє купето] – на свій лад, по-своєму.

купеця [ку'пец'а] *ж.* Копиця.

купець¹ [ку'пец'] *ч.* (той, хто купує) купець.

купець² [ку'пец'] *ч.* Кагат.

курава [курава] *ж.* Курява.

куралі [курал'і] *мн.* Коралі, намисто.

кўринє [курин'є] *с.* Куріння (цигарок).

курінє [курин'є] *с.* Коріння.

куробка [куропка] *ж.* Плетена солом'яна посудина.

курувай [куруваї] *ч.* Коровай.

курч [курч] *ч.* Судома.

кутлувати [кутлу'вати] *дієсл.* *недок.* 1. (про киплячу рідину) клекотіти, вирувати. 2. *перен.* (про внутрішній емоційний стан людини) бути знервованим.

куфер [куфер] *ч.* Скриня.

куферок [ку'ферок] *ч.* Невелика скриня.

куцюба [куц'у'ба] *ж.* Кочерга.

куча [куча] *ж.* Місце у хліві для маленького поросяти.

кучити [кучити] *дієсл. недок.* Сумувати.

кучно [кучно] *присл.* Сумно.

кушати [кушати] *дієсл. недок.*

Пробувати їжу на смак, куштувати.

к'ят [кйат] *ч.* Квітка.

к'ятка [кйатка] *ж.* Квітка.

Лакомий [ла'комий] *прикм.* Ласий.

ласиці [ласиц'і] *мн.* Візерунки на шибках вікна від морозу.

лахі [лах'і] *мн.* 1. Старий одяг, лахміття. 2. Сукупність предметів одягу.

лєнїух [л'є'н'ух] *ч.* Лінивець.

лєпа [л'єпа] *ж.* Липа.

лєтати [л'єтати] *дієсл. недок.* Літати.

лєти [л'єти] *дієсл. недок.* Лити.

лєтка [лєтка] *ж.* (округлий м'яз на задній частині гомілки людини) литка.

лєштвa [л'єштвa] *ж.* Загнутий і підшитий край нижньої частини одягу (плаття, спідниці, пальта тощо).

лижко [лишко] *с.* Ліжко.

лий [лиї] *ч.* Воловий жир.

ликати [ли'кати] *дієсл. недок.* Ковтати.

лігуміна [л'ігум'іна] *ж.* Ласощі.

лімінювий [л'і'м'ін'уви'ї] *прикм.*

Алюмінієвий.

ліміш [л'і'м'іш] *ч.* Леміш.

ліпєха [л'і'пєха] *ж.* Лепєха.

ліпій [л'і'п'ії] *присл.* Краще.

ліци [л'і'ци] *мн.* Віжки.

лішній [л'і'шн'ії] *прикм.* Зайвий.

лодка [лотка] *ж.* Човен.

локуть [локут'] *ч.* Лікоть.

лубуда [лубу'да] *ж.* Лобода.

луза [лу'за] *ж.* Лоза.

лумаче [лу'маче] *зб.* Ломаччя.

лупата [лу'пата] *ж.* Лопата. *Див. ще: шпадель.*

лупени [лу'пени] *мн.* Лушпиння.

лупух [лу'пух] *ч.* Лопух.

лускати [лускати] *дієсл. недок.* Лузати.

лушити [лушчи'ти] *дієсл. недок.*

Лушити (про горіхи, кукурудзу, квасоллю).

люстро [л'устро] *с.* Дзеркало.
лямпа [л'ампа] *ж.* Гасова лампа.
лярва [л'арва] *ж. знев.* Про жінку-розпусницю.
ляскати [л'аскати] *дієсл. недок.*
 Ляскати.
лятарка [л'атарка] *ж.* Гасовий ліхтар.
льон [л'он] *ч.* Льон.
льох [л'ох] *ч.* Підвал, льох.

Мазельник [ма'зел'ник] *ч.*
 Посудина, у якій розводять вапно для побілки.
май [маї] *ч.* Травень.
майонток [май'онток] *ч.* Майно.
макатка [ма'катка] *ж.* Вишитий на полотні візерунок, який висить на стіні.
макітра [ма'к'ітра] *ж.* Макітра.
Макувея [маку'вейя] (*назва християнського свята*) Маккавея (14 серпня).
малсна [ма'л'сна] *ж.* 1. (*багаторічна чагарникова ягідна рослина*) Малина. 2. *зб.* Ягоди цієї рослини.
макух [ма'кух] *ч.* Макуха.
малярований [мал'арований] *прикм.*
 Емальований.
мальгунця [мал'гу'нец'а] *ж.*
 Рубель; вузька дерев'яна дошка з ручкою і поперечними зарубками для качання білизни.
Маньоха [ма'н'оха] *ж. ім'я, від*
 Марія.
Мареня [ма'рен'а] *ж. ім'я, від*
 Марія.
марець [маре'ц'] *ч.* Березень.
маринарка [мари'нарка] *ж.* Піджак.
марний [марні] *прикм.* Блідий, худий.
марно [марно] *присл.* Даремно.
марнувати [марнувати] *дієсл. док.*
 Гаяти.
маснеця [мас'нец'а] *ж.* Спеціальна посудина для збивання масла.
матирка [матирка] *ж.* Жіночі стебла конопель, що дають насіння.

мацейка [ма'ц'ейка] *ж.* Матіола.
маювей [майу'вей] *прикм.* Травневий.
мега [мега] *ж.* Глухоніма людина.
Мелеха [мелеха] *ж. ім'я, від*
 Меланія.
Мелешка [мел'ешка] *ж. ім'я, від*
 Меланія.
мемрати [мемрати] *дієсл. недок.*
 Невизивно говорити.
мерва [мерва] *ж.* 1. М'ята, терта або зопріла солома. 2. *перен.* Безлад, безпорядок.
меска [меска] *ж.* Миска.
меша [меша] *ж.* Миша.
мизерний [ми'зерні] *прикм. ч.*
 Блідий, кволий, худий.
мизерна [ми'зерная] *прикм. ж.*
 Бліда, квола, худа.
мизерное [ми'зерное] *прикм. с.*
 Бліде, кволе, худе.
мисети [ми'сети] *дієсл. недок.*
 Місити (*про тісто*).
митла¹ [мит'ла] *ж.* Мітла.
митла² [мит'ла] *ж.* Порожнє жито.
Михайла [ми'хайла] (*назва християнського свята*) Михайла.
михалко [ми'халко] *ч.* Плетена з соломи посудина для зерна.
мишок [ми'шок] *ч.* Мішок.
мід [м'іт] *ч.* Мед.
Мілько [м'іл'ко] *ч. ім'я, від*
 Мелетій.
мірка [м'ірка] *ж.* Метрологічна одиниця сипких тіл (від 10 до 25 кг).
Міхал [м'іхал] *ч. ім'я, від* Михайло.
млєн [мл'єн] *ч.* Млин.
млінок [мл'інок] *ч.* Пристрій для відвіювання зерна від полови.
млінкувати [мл'інкувати] *дієсл. недок.* Очищати зерно після обмолоту віялкою.
мнєкуш [мн'єкуш] *ч.* М'якуш.
мнєсо [мн'єсо] *с.* М'ясо.
мнєта [мн'єта] *ж.* М'ята.
мнєти [мн'єти] *дієсл. недок.* М'яти.
мняч [мн'ач] *ч.* М'яч.
монятисє [мон'атис'є] *дієсл. недок.*
 Робити щось довго і повільно.

морва [морва] *ж.* Шовковиця.
морг [морґ] *ч.* Міра площі землі (0,56 га).
музекі [му'зек'і] *мн.* Забава з музикою.
мулудая¹ [мулу'даѲа] *прикм. ж.* Молода (дівчина).
мулудая² [мулу'даѲа] *ж.* Наречена.
мулудей¹ [мулу'деї] *прикм. ч.* Молодий.
мулудей² [мулу'деї] *ч.* Наречений.
мулудое [мулу'дойе] *прикм. с.* Молоде.
мулучай [мулу'чаї] *ч.* Молочай.
муреля [му'рел'а] *ж.* Сорт ранньої вишні.
мурквенє [мурк'вен'е] *с.* Морквиння.
мусово [му'сово] *присл.* Необхідно, обов'язково.
мутечка [му'течка] *ж.* Мотичка.
мутувело [муту'вело] *с.* Мотовило.

Нарваний [нарваний] *прикм.* Неврівноважений, нестримний, гарячкуватий.
навильт [нави'лт'от] *присл.* Наскрізь.
нагавеці [нага'вец'і] *мн.* Штани.
назнак [назнак] *присл.* Горілиць.
наксдати [нак'едати] *дієсл. док.* Накидати.
наперехрест [напе'ре'хрест] *присл.* Навхрест.
насінник [на'с'інник] *ч.* Перестигий огірок, залишений на насіння.
Настуня [на'с'тун'а] *ж. ім'я, від* Настя.
Насцінька [на'с'ц'ін'ка] *ж. ім'я, від* Настя.
некрашаний [не'краша'ний] *прикм.* Не помащений, без олії (*про квашену капусту*).
нендза [ненВа] *ж.* 1. Нестатки, біда. 2. *згруб.* Про людину з поганим характером.
нехот'а [нехот'а] *присл.* Мимохіть, знехотя.
нецкі [нецк'і] *мн.* Ночви.

нибєський [ни'б'єскїї] *прикм.* Світло-синій.
нимей [ни'меї] *прикм. ч.* Німий.
нихлюя [них'л'уѲа] *ж.* Неакуратна і брудна жінка, нехлюя.
нувей [ну'веї] *прикм. ч.* Новий.
нусети [ну'сети] *дієсл. недок.* Носити.

Образ [образ] *ч.* Образ; живописне зображення Бога або святого, якому поклоняються віряни.
облиг [о'б'лих] *ч.* Заросла травою, неорана ділянка поля, обліг.
♦ стояти облогом [сто'Ѳати о'б'луґом] – бути неораним, не бути обробленим протягом довгого часу (*про поле*).
облізлий [о'б'лі'злії] *прикм.* Вилинялий.
обротка [о'б'ротка] *ж.* Вуздечка без вудил для прив'язування коня; обротька.
обруч [о'б'руч] *ч.* Вузкий металевий обідок на діжці, бочці.
обтєти [о'б'т'єти] *дієсл. док.* Обрізати, обстригти, обтяти.
обтинати [о'б'ти'нати] *дієсл. недок.* Обрізувати, обстригати.
обуд [обуд] *ч.* Металевий обід колеса.
обцєньки [о'б'цен'ки] *мн.* Обцєньки (*для витягування цвяхів*).
оглобля [о'ґ'глобл'а] *ж.* Одна з двох жердин, прикріплених кінцями до передньої частини воза, в які запрягають коня.
огєр [ог'єр] *ч.* Жеребець.
одлеґа [о'д'л'єґа] *ж.* Відлиґа.
опруч [опруч] *прийм.* Окрім, опріч

Павлюньо [паў'л'ун'о] *ч. ім'я, від* Павло.
падзюр [паВ'ур] *ч.* Ніготь.
пака [пака] *ж.* Великий ящик.
пантофлі [пан'тофл'і], *одн. ч.* пантофель. Туфлі.
папруга [па'пруга] *ж.* Чоловічий ремінь.

Паска [паска] *ж.* (релігійне свято)

Великдень, Пасха.

паска [паска] *ж.* Великодній хліб, паска.

пасок [пасок] *ч.* Пояс.

пасувеско [пасу'веско] *с.* Пасовище.

паха [паха] *ж.* Пахва.

паціур [пац''ур] *ч.* Молитва.

◇ **паціур змовити** [пац''ур
змови'ти] помолитися.

паціори [пац''ори] *мн.* Коралі.

пелка [пелка] *ж.* Пилка.

перстинь [пер'стин'] *ч.* Перстень.

передок [пе'ре'д'ок] *ч.* 1. Передня частина воза. 2. Передня частина взуття.

перепій [пе'ре'пій] *ч.* Обряд частування горілкою за здоров'я молодих, новонароджених тощо.

переселенець [пе'ре'се'л'ене'ц'] *ч.* Переселенець.

перун [перун] *ч.* Грім.

песа [песа] *ж.* Рот.

песанка [песанка] *ж.* Розписане й пофарбоване великоднє куряче яйце.

п'єть [пйет'] *числ.* П'ять.

п'єц [пйец] *ч.* Піч.

піре [п'іре] *с. зб.* Пір'я.

пиколок [пи'колок] *ч.* Піч для огрівання кімнати.

Пилєп [пи'л'єп] *ч. ім'я*, від Пилип.

пинцак [пин'цак] *ч.* Перлова крупа.

пирена [пи'рена] *ж.* Перина.

Питра [пит'ра] (*назва християнського свята*) Святих Верховних Апостолів Петра і Павла (12 липня)

Питруняга [питу'н'ага] *ч. ім'я*, від Петро.

пихотою [пихо'тойу] *присл.* Пішки.

пихір [пи'х'ір] *ч.* Мозоль.

плахта [плахта] *ж.* Грубе полотно, у якому носять сіно, соломі, зілля, траву худобі.

плоскунь [плоскун'] *ч.* Чоловічі стебла конопель, що не дають насіння.

пляцок [пл'ацок] *ч.* Млинець із тертої картоплі або з муки.

погиблювати [поги'бл'увати] *дієсл. док.* Постругати.

погленути [по'гл'єнути] *дієсл. док.* Подивитися.

погмерати [по'гмерати] *дієсл. док.* Зробити щось як-будь.

поденниця [по'ден:иц''а] *ж.* Нижня дошка у возі.

половеця [по'ло'вєц''а] *ж.* Половина.

положнеця [по'ло'ж'нец''а] *ж.* Породілля.

помпа [помпа] *ж.* Помпа.

посівальник [по'с''івал'ник] *ч.*

Той, хто посипає зерном під час віншувань на Новий рік.

посівати [по'с''івати] *дієсл. недок.*

Посипати зерном під час віншувань на Новий рік.

постити [пости'ти] *дієсл. недок.* Не їсти скоромного.

посторонок [по'сто'ронок] *ч.*

Частина кінської упряжі.

пошивка [поши'ўка] *ж.* Наволочка на подушку.

пражити [п'ражи'ти] *дієсл. недок.* Кип'ятити молоко.

прегорш [п'рего'ршч] *ж.* Пригорща.

приньгувати [при'н'гу'вати] *дієсл. недок.* Робити прямим і нерухомим (*про ногу, руку*).

прискренок [при'скренок] *ч.*

Відгороджене у верхній частині скрині місце.

пудваліна [пуд'вал'іна] *ж.*

Підвалина.

пудлога [пуд'лога] *ж.* Підлога.

продуха [продуха] *ж.* Щілина для провітрювання (*у господарському приміщенні*).

пукрасети [пук'расети] *дієсл. док.*

Заправити олією (*напр. квашену капусту*).

пукрашаний [пук'рашаній] *дієпримк.* Який заправлений олією або іншим жиром.

пукрева [пук'рева] *ж.* Кропива.

пумидор [пуми'дор] *ч.* Помідор.

пуренче [пу'ренче] *с.* Верхня частина спинки дерев'яного ліжка.

пурусє [пурус'е] *с.* Порося.
путо [путо] *с.* Міцний мотуз для
 спутування ніг худоби.
пшинеця [пши'нец'а] *ж.* Пшениця.

Рабутенє [рабу'тен'е] *с.* Веснянки
 (на обличчі).

радюга [рад'уга] *ж.* Старе
 покривало.

райзак [рай'зак] *ч.* Безробітний.

раминє [рами'н'е] *с.* Рамено.

рейвах [рей'вах] *ч.* Гармидер.

ренка [ренка] *ж.* Кухоль для пиття
 води.

рея [рейа] *ж.* Рило (у поросяти).

рипак [ри'пак] *ч.* Ріпак.

ричка [ричка] *ж.* Річка.

ришито [риши'то] *с.* Решето.

ровер [рове'р] *ч.* Велосипед.

розвора [ро'звора] *ж.* Міцна
 жердина, за допомогою якої
 подовжують віз.

роспорка [ро'с'порка] *ж.* Розріз у
 спідниці.

рубель [рубел'] *ч.* Довга жердина,
 якою за допомогою мотуза
 притискають зверху сіно, солому,
 снопи тощо на возі.

ругачка [ругачка] *ж.* Сапа з трьома
 зубами.

рушта [рушта] *мн.* Чавунна решітка,
 через яку просіюють попіл у
 плиті.

Саджавка [сада'ўка] *ж.* Озерце;
 переважно штучна заглибина,
 заповнена водою.

садзенок [са'Вонok] *ч.* Саджанець.

Салька [сал'ка] *ж.* ім'я, від
 Соломонія.

сани [сани] *мн.* Сани.

санниця [сан:иц'а] *ж.* Дорога,
 з'їжджена саньми.

сачавеця [сача'вец'а] *ж.* Сочевиця.

сачок [сачок] *ч.* Жіночий піджак.

свашка [свашка] *ж.* Дівчина, яка на
 запрошення молодого бере участь
 у весільному обряді.

свіжина [св'іжи'на] *ж.* 1. Заколене
 поросся. 2. Спеціальний обід
 господаря в той день, коли
 колють поросся.

сердик [серди'к] *ч.* Теплий короткий
 одяг на підкладці без рукавів.

сидіти [сид'іти] *дієсл. недок.* 1.

Сидіти. 2. Жити (у будинку).

сидло [сид'ло] *с.* Сідло.

сидун [сидун] *ч.* Назва квасолі з
 невитким стеблом.

силідиновий [сил'іди'новий] *прим.*
 Світло-зелений.

сирибро [сириб'ро] *с.* Срібло.

сичкарня [сич'карн'а] *ж.* Січкаря.

сімінє [с'ім'ін'е] *с.* Сім'я, насіння.

сіянка [с'ійанка] *ж.* Сорт цибулі.

сказивка [ска'зиўка] *ж.* Стрілка.

скалка [скалка] *ж.* Скалка.

скеба [ск'еба] *ж.* Скиба.

скебка [ск'ебка] *ж.* Маленька скиба,
 скибка.

скімляти [ск'імл'ати] *дієсл. недок.*

Скімлити, жалібно просити.

скуйовдити [ску'йоўдити] *дієсл. док.*

1. Розпатлати (про волосся). 2.

Зім'яти щось.

слічний [сл'ічний] *прим.* Гарний,
 красивий.

слуп [слуп] *ч.* Стовп.

слута [слута] *ж.* Дощова погода.

смажанеця [смажа'нец'а] *ж.* Страва
 зі смажених яєць, яєчня.

снитій [сни'т'ій] *ч.* Грибковий
 паразит у колосках зернових.

снупок [сну'пок] *ч.* Невеликий сніп.

солодуха [со'ло'духа] *ж.* Страва із
 запареного житнього борошна.

солом'яник [со'лом'яни'к] *ч.*

Посудина у вигляді бочки,
 виготовлена зі соломи.

солонечник [со'ло'нечник] *ч.*

Соняшник.

сос [сос] *ч.* Рідка приправа до страви.

спідниця [сп'ідни'ц'а] *ж.* Спідниця.

спільник [сп'іл'ник] *ч.* Особа, із
 якою щось спільно роблять.

спрагатисє [спра'гатис'е] *дієсл.*

недок. Запрягати свого коня в
 один запряг із чужим; спрягатися.

спроца [спроца] *жс.* Рогатка.
ставити [стави^єти] *дієсл. недок.*
 1. Надавати чому-небудь вертикального положення.
 2. Розміщувати щось десь. 3. Споруджувати будинок.
стегири [степи^єри^є] *мн.* Листя молодій цибулі.
стерта [стерта] *жс.* Сирта.
стерня [стир^н'а] *жс.* Стерня.
стонжка [стоншка] *жс.* Стрічка.
Стрітинє [стр'ітин'є] (*назва християнського свята*),
 Стрітення Господнє (15 лютого).
студня [студн'а] *жс.* Колодязь.
студола [студола] *жс.* Стодола.
стречки [стречки] *мн.* Пастка.
стужок [стужок] *ч.* Стіжок.
стулети [стул'ети] *дієсл. док. 1.*
 Стулити щось докупі. 2. *перен.* Замкнути (*про рот*).
страхати [страхати] *дієсл. недок.*
 Лякати.
сту́па [ступа] *жс.* 1. Пристрій для розмелювання зерна. 2. *перен.* Товста і неповоротка жінка.
ступá [ступá] *жс.* Стопа (*ноги*).
сувак [сувак] *ч.* Блискавка (*в одязі, у взутті*).
сукенка [сук'енка] *жс.* Плаття.
сукман [сук'ман] *ч.* Різновид старовинного піджака з домотканого полотна.
сулома [су'лома] *жс.* Солома.
сутеніти [суте^н'іти] *дієсл. недок.*
 Смеркатися.
суткі [сутк'і] *мн.* Вузкий прохід між двома будівлями.
сют-тут [с'ут-тут] *присл.* Туди-сюди.
сяра [с'ара] *жс.* Молозиво.
сярка [с'арка] *жс.* Головка сірника.

Талірок [тал'ірок] *ч.* Тарілка.
тамтой [там'той] *займ.* Той.
таній [тан'ій] *прикм.* Дешевий.
тандати [тандати] *дієсл. недок.*
 Шарпати.
Тацька [тац'ка] *жс.* ім'я, від Тетяна.

тая [тайа] *займ.* Та.
тартусити [тар'туси^єти] *дієсл. недок.*
 Нести щось важке.
твар [твар] *жс.* Обличчя.
тединь [тедин'] *ч.* Тиждень.
теньгій [тен'г'ій] *прикм.* Товстий.
терниця [терни^єц'а] *жс.* Пристрій для обробітку льону.
терновий [те^р'новий] *прикм.*
 Чорний.
тєти [т'єти] *дієсл. недок.* Тяти.
тик [тик] *ч.* Тік.
тильо [тил'о] *займ.* Стільки.
тицько [тиц'ко] *присл.* Так мало.
тлумак [тлумак] *ч.* Клунок.
тлустий [тлустий] *прикм.* Товстий, жирний.
тлуш [тлушч] *ч.* Жир.
тмин [тмин] *ч.* Кмин.
тоє [тойє] *займ.* Те.
Тодорка [то'дорка] *жс.* ім'я, від Федора.
торба [торба] *жс.* Торба.
торбена [то^р'рбена] *жс.* Невелика торба.
Томко [томко] *ч.* ім'я, від Хома.
траба [траба] *присл.* Треба.
траскати [траскати] *дієсл. недок.*
 Бити долонею.
траховий [трахто^в'вий] *прикм.*
 Центральний (*про дорогу*).
трахтур [трахтур] *ч.* Трактор.
траченє [тра'чен'є] *с.* Тирса, трачиння.
трендзлі [тренВл'і] *мн.* Китиці.
Трійця [трийц'а] (*релігійне свято*)
 Трійця.
триска [триска] *жс.* Тріска.
трускавка [трускаўка] *жс.* Полуниця.
трукта [трукта] *жс.* Отрута.
тудаво [туда'во] *присл.* Туди.
тук [тук] *ч.* Жир.
Тумуньо [тумун'о] *ч.* ім'я, від Хома.
тутейший [ту'тейший] *прикм.*
 Місцевий.

Убичейка [уби^ч'ейка] *жс.* Зовнішня дерев'яна частина сита, решета.

убране [уб'ран'е] *с.* Одяг.
убрус [уб'рус] *ч.* Скатерть.
убчас [уп'час] *ч.* Каблук.
украса [ук'раса] *ж.* Заправа з жиру для перших страв.
уф'ярувати [уф'ару'вати] *дієсл. док.* Подарувати.
ушак [у'шак] *ч.* Солом'яний сніп для покриття даху.

Фаєрка [фа'йєрка] *ж.* Металеві круги в кухонній плиті.
файний [фа'їній] *прикм.* Гарний.
фальбанка [фал''банка] *ж.* Зібрана вузька смужка тканини, яку пришивають як прикрасу до жіночого одягу.
фасоля [фа'сол'а] *ж.* Квасоля.
фастрега [фаст'рега] *ж.* Тимчасове зшиття покроєного виробу.
фастригувати [фастри'гу'вати] *дієсл. недок.* Тимчасово зшивати покроєний виріб.
фасуленє [фасу'п'єн'є] *с.* Квасолиня.
фецати [фецати] *дієсл. недок.* Брикати задньою ногою (*про тварин*).

фіра [ф'іра] *ж.* Підвода.
фіртка [ф'іртка] *ж.* Хвіртка.
флянци [фл'анци] *мн.* Саджанці помідорів, капусти тощо.
флірти [фл'ірти] *мн.* Гра в карти, де є написи про кохання.
Фрузя [фруз''а] *ж.* ім'я, від Фросина.
фуреньга [фу'рен'га] *ж.* церк. Хоругва.
фурман [фурман] *ч.* Візник.
фурманка [фур'манка] *ж.* Підвода.
фуси [фуси] *мн.* Осад.
фусер [фус''єр] *ч.* Страва з товченої разом із мукою картоплі.

Хатчена [хат'чена] *ж.* Стара невелика хата.
хвальодуп [хвал'о'дуп] *ч.* Хвалько.
Хвидюра [хвид'юра] *ч.* ім'я, від Федір.

хстрий [х'етрій] *прикм.* Хитрий.
хірити [х'ірити] *дієсл. недок. згруб.* Спати.
хиба [хи'ба] *частка.* Хіба.
хилети [хи'л'єти] *дієсл. недок.* Хилити.
хлопиць [хлопиц''] *ч.* Хлопець.
хляпа [хл'апа] *ж.* Болото.
хмурний [хмурній] *прикм.* Хмарний.
хованкі [хованк'і] *мн.* Піжмурки.
ходнік [ходн'ік] *ч.* 1. Килимова кімнатна доріжка. 2. Цементована стежка на подвір'ї.
холева [хо'л'єва] *ж.* Халява.
хрин [хрин] *ч.* Хрін.
христени [христ'єни] *мн.* 1. Обряд хрещення дитини. 2. Гостина із приводу хрещення дитини.
хрищона [хри'щчона] *ж.* Хрещена мати.
хрищоний [хри'щчоний] *ч.* Хрещений батько.
худети [ху'дєти] *дієсл. недок.* Ходити.
хутко [хутко] *присл.* Швидко, незабаром.
хухати [хухати] *дієсл. недок.* Дути (на замерзлі руки, на вдарене місце).

Цайк [цайк] *ч.* Бавовняна тканина.
цалком [цалком] *присл.* Повністю, зовсім.
цвілий [ц''в'ілий] *прикм.* Запліснявілий.
цебир [цеби'єр] *ч.* Цебер.
цегловий [це'г'ловий] *прикм.* Кольору цегли.
цера [цєра] *ж.* Шкіра обличчя.
циделко [ци'є'делко] *с.* Цідилко.
цилей [ци'лєй] *прикм.* Цілий.
цирата [ци'рата] *ж.* Клейонка.
цирувати [циру'вати] *дієсл. недок.* Штопати.
ціп [ц''іп] *ч.* Ціп.
цукєр [цук'єр] *ч.* Цукор.
цукєрок [цук'єрок] *ч.* Цукерка.
цьотка [ц''отка] *ж.* Тітка.
цямати [ц''амати] *дієсл. недок.* Плямкати губами під час їжі.

цяпати [ц'апати] *дієсл. недок.* 1. Крапати. 2. *перен.* Одержувати щось маленькими частинами.

Часнек [час'нек] *ч.* Часник.

чача [чача] *ж. дит.* Щось гарне.

Чесного Хреста [ч'есного 'хреста] (*назва релігійного свята*)

Свято Воздвиження Чесного і Животворного Хреста Господнього (27 вересня).

чєс [ч'єс] *ч.* Час.

чикуляда [чику'л'ада] *ж.* Шоколад.

чипіга [чи'п'іга] *ж.* Одна з двох довгих похилих частин плуга, які тримає орач під час орання.

чирвоний [чир'воний] *прикм.* Червоний.

чирєк [чир'єк] *ч.* Чиряк.

чирида [чири'да] *ж.* Черета.

чирипеця [чири'пєц'а] *ж.* Черепиця.

чирін [чир'ін] *ч.* Дно печі.

чистьоха [чис'т'о'оха] *ж.* Жінка, яка любить чистоту.

чобут [чобут] *ч.* Чобіт.

чорнеці [чо'р'нец'і] *мн.* Чорниці.

чубок [чу'бок] *ч.* 1. Вершок (*чогось*).
2. Передня частина чого-небудь.
3. Передня частина коси.

чуго [чу'го] *присл.* Чому.

чуло [чу'ло] *с.* Чоло.

чупирадло [чупи'радло] *с. знев.* Неохайна людина.

чутка [чутка] *ж.* Новина.

Шалінувка [шал'інуўка] *ж.*

Святкова хустина з тонкої вовняної тканини у візерунки.

шаргати [шаргати] *дієсл. недок.*

Носити одяг, не шануючи його.

шарити [шари'ти] *дієсл. недок.*

Шукати навпомацки.

шаткувати [шатку'вати] *дієсл. недок.*

Шаткувати капусту.

шаткувнеця [шатку'нец'а] *ж.*

Шатківниця.

шворинь [шворин'] *ч.* Шворинь (*металевий стержень у возі*).

Щавух [шча'вух] *ч.* Щавель.
щалюбина [шча'л'уби'на] *ж.*

Щілина.

Щедрий вечур [ш'чедрий 'вечур].

Святий вечір напередодні Нового року та Водохрещ.

щепа [ш'чепа] *ж.* Прищеплене фруктове дерево.

щєпавка [ш'чєпаўка] *ж.* Назва комах.

шерий [ш'черий] *прикм.* Щирий.

щидрувати [ш'чидру'вати] *дієсл. недок.* Співати щєдрівки на Щєдрий вечір.

щирбатий [ш'чир'батий] *прикм.* 1. Із вищєрбленими краями (*про посуд*). 2. *перен.* Той, у кого бракує зубів.

щупак [шчу'пак] *ч.* Щука.

щуплий [шчу'плий] *прикм.* Худий.

щуритисє [ш'чуритис'є] *дієсл. недок.* Мружитисє.

щутина [шчути'на] *ж.* 1. Коротка цупка шерсть тварин. 2. Волос кінського хвоста.

Юдити [й'уди'ти] *дієсл. недок.* Намовляти, під'юджувати.

Юзик [й'узи'к] *ч.* ім'я, від Йосип.

Юзьо [й'уз'о] *ч.* ім'я, від Йосип.

Юрія [й'урийа] (*назва релігійного свята*) Юрія Побідоносця (6 травня).

Явдоха [йаў'доха] *ж.* ім'я, від Євдокія.

ядуха [йаду'ха] *ж.* Астма, ядуха.

язда [йазда] *виг.* Геть.

язєк [йа'зєк] *ч.* Язик.

ялувка [йалуўка] *ж.* Телиця, яка ще не мала теляти.

Яндрусь [й'андрус'] *ч.* ім'я, від Андрій.

Янтосьо [йан'тос'о] *ч.* ім'я, від Антон.

янчєсти [йан'ч'єти] *дієсл. недок.* Голосно плакати.

ярмо [йар'мо] *с.* Упряж для робочої великої рогатої худоби, зроблена з дерев'яних брусків, з'єднаних у вигляді рами, яку одягають на шию тварин і замикають занозами.

ясік [йас''ік] *ч.* Маленька подушка.

ясьмін [йас''м'ін] *ч.* Ясмин.

ясьонка [йас'онка] *ж.* Демісезонне пальто.

ячминь [йач'мин'] *ч.* Ячмінь.

ящурка [йашчурка] *ж.* Ящірка.

УДК 811.161.2'374'282.2(477.43/.44)

Наталя Коваленко
Кам'янець-Подільський

ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ ОПИС ФРАЗЕМ ЗАХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРОК

*Lexicographic Description of Phrasems
of Western Polissian Dialects*

У продовж останніх десятиріч, незважаючи на труднощі, пов'язані зі збиранням діалектного матеріалу, опрацюванням та апробацією методів їхнього дослідження, фраземіку українських діалектів почали вивчати досить інтенсивно. Одним із важливих завдань сучасної української діалектології залишається робота над укладанням словників фраземіки окремих українських говорів.

Цінний фраземний матеріал було зафіксовано у словниках діалектної лексики деяких говорів, опубліковано матеріали до словників фразем середньополіських говірок [Грищенко 1975], східноподільських [Доленко 1975], буковинських [Бабич 1975], слобожанських [Юрченко 1975; Івченко 1993], східнослобожанських і степових [Ужченко 1993]. Вагомим доробком є публікація регіональних словників, до складу яких увійшли власне діалектні фраземи і такі, що функціонують у сучасній українській літературній мові, — “Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини” Н. Вархол, А. Івченка [Вархол, Івченко 1990], “Словник стійких народних порівнянь” О. Юрченка, А. Івченка [Юрченко, Івченко 1993], “Фразеологічний словник говірок Нижньої

Наддніпрянщини” В. Чабаненка [Чабаненко 2001], “Сказав як два зв’язав: Народні вислови та загадки із західного Полісся і західної частини Волині” Г. Аркушина [Аркушин 2003].

Мета “Фразеологічного словника говірок Західного Поділля” — зафіксувати розмаїття фраземного складу західноподільських говірок (загальноукраїнські та вузьколокальні фраземи) з усіма наявними варіантами (фонетичними, морфологічними, лексичними). Сьогодні актуальним для діалектологічних студій є опис усього мовленнєвого пласту, отже, досліджуючи фраземіку західноподільських говірок, ми намагалися найповніше подати не тільки фраземні явища, а й їхні літературні відповідники.

У Словнику подано близько 5000 тисяч фразем (разом із варіантами), які зафіксовані протягом 1993–2002 років у 32 населених пунктах Західного Поділля. Деякі обстежені населені пункти входять до мережі “Атласу української мови” (с. Врублівці Кам’янець-Подільського р-ну, с. Зеленче і с. Рахнівка Дунаєвського р-ну, с. Іванківці та с. Лісоводи Городоцького р-ну Хмельницької обл., с. Іванків Борщівського р-ну Тернопільської обл.), один — до мережі “Загальнослов’янського лінгвістичного атласу” (с. Іванківці Городоцького р-ну Хмельницької обл.).

Структура Словника така: вступна стаття, список скорочень назв населених пунктів та інформаторів, словникові статті.

Словникові статті розміщено за алфавітом буквених знаків заголовних слів — переважно іменникових компонентів фразем. Словникова стаття має таку будову: 1) заголовне слово; 2) фраземи з усіма варіантами, поданими через скісну риску, та синоніми, подані через крапку з комою; 3) скорочена назва населеного пункту, де зафіксовано фразему; 4) значення. Тлумачення фразем подано за першим іменником у Н.в. однини.

Фонетична транскрипція фразем та чітка паспортизація дають змогу зробити висновок про мовленнєві особливості й ареальне поширення фразеологічних одиниць, а також здійснити їх порівняльний аналіз з іншими українськими говорами, говорами інших слов’янських мов, а також літературними мовами.

Матеріали до Словника засвідчують, що в говірках Західного Поділля, як і в інших українських говорах, значне місце посідають загальноукраїнські фраземи, у яких виразно відображене народне вміння спостерігати і виявляти найсуттєвіше.

Західноподільські говірки вирізняються характерними фонетичними, морфологічними та лексичними ознаками. Зокрема виявлено:

фонетичні особливості: протетичний [в] перед [о] — *ʋоч 'і: 'т 'іл 'ки ʋоч 'і ли^ешили^с 'а* (Кс); *во^л 'йа* — *не^у 'мати во^л 'йу ʋ голо^ʋ 'в 'і* (Ів, Рх); [й] перед [е] — *ʋедно: ʋедно ли^ешили^с 'а шо ш^к 'іра і к^іст^ки* (Мн); нерозрізнення [о] і [у] в ненаголошеній позиції (сильне укання), часто повне заступлення ненаголошеного [о] звуком [у]: *не^у хва^т 'тайе к^лепки ʋ голо^ʋ 'вусах* (Пл); епентетичний [л] після губних [б], [п], [в] на місці [й]: *здо^ʋ 'роʋл 'а п^ід 'ір^вати* (Кр); [н] замість [м] на місці [й]: *ли^е 'шити^с 'а 'памн 'ати ʋ голо^ʋ 'в 'і* (КК); морфологічна — уживання дієслів II дієвідміни 3-ої особи однини теперішнього часу як із кінцевим приголосним [т] (*к^лонит, ʋодит*), так і без нього (*к^лоне, ʋоде, ʋоре^у*).

Поряд із літературними фраземами функціонують й ареальні з компонентами-регіоналізмами, напр.: *п^іти ʋ Збруч* (Кр), *не^у до^ʋ 'йіхаʋ до Хми^л 'ниці 'кого* (Кт), *йак во^ди ʋ 'писок наб^рати* (Вр, Др, Зн, Крм, Крч, Лс, МО, Цк, Шд), *с^тати ти^е 'рол 'ойу* (Крч), *'тоʋста йак ба^ріла* (Крм).

“Фразеологічний словник говірок Західного Поділля” сприятиме подальшій активізації досліджень у межах українського і загальнослов'янського мовних континуумів.

Подаємо фрагмент словника (літери А, Б, В).

АЛІК: Ал'ік з водо^качки (Злч) ‘дурний’.

АРЕШТАНТ: нагово^рити три 'бочки ари^ш 'тан 'т'іʋ / ~ с'ім 'бочок ари^ш 'тан 'т'іʋ *див.* БОЧКА.

БАБА: в'іткла^дати н'іби 'баба сир на^заʋтра (Мн) / в'іткла^дати йак 'баба сир (КК) ‘не виконувати обіцянки, зволікати’.

л'іпити с'н'іго^ʋ 'ву 'бабу 'л'ітом (Зн) / ~ ʋ 'л'іт'і. (Крм) ‘безцільно мріяти’.

БАГАТИР: с^тати багати^е 'ром (Чр) ‘заможнo жити’.

БАГАТСТВО: по^пасти ʋ ба^гацтво (Мк); ку^пати^с 'а ʋ ба^гацтв'і (Кд) ‘заможнo жити’.

БАГЛАЇ: багла^йі 'бити (См) ‘ледарювати’.

БАГНО: обли^вати ба^гном *кого* (Кс) ‘неславити когось’.

БАДИНЯ: вибудл'іʋ йак ба^дин'а (КК) ‘схуднути’.

БАДИЛИНА: худі^й йак бади^лина (Дн) ‘дуже худий’.

БАЖАННЯ: го^ріти ба^жан'ам (Кс) ‘дуже хотіти чогось’.

БАЗАР: це^ре^мони^сти^с 'а йак Гор^пина на базар'і *див.* ГОРПИНА.

БАЗНИК: по^син'іʋ йак баз^ник (бузина) (Крм) ‘змерзнути’.

п'іти базни^ками (Кт) ‘не дотримуватись норм суспільної поведінки’.

БАЙДИ: баїди 'бити (Лс) ‘ледарювати’.

БАЙДИКИ: баїди^ки 'бити (Вр, Зн, Зр, Кд, Крв, Крч, Кс, Мк, МО, Пл, Цк, Шд) ‘ледарювати’.

БАЙСТРЮК: їм¹ножи²ла баїстру³ка (Крв) ‘народити’.

БАКИ: заби⁴вати ¹баки кому 1) (КК, Крч, Кс, СУ) ‘обманювати’; 2) (Гр, МО, Нг) ‘улещувати когось’.

¹баки за⁵било (Вр, Кт) ‘знепритомніти’.

БАЛАНДА: ба⁶ланду то⁷чити (Нг) ‘базікати’.

БАЛУХИ: ¹виг⁸р’ішчи⁹ти ¹балухи 1) (Крв) ‘дивитися’; 2) (Івн, Лс, СУ) ‘здивуватися’.

¹виплакати ¹балухи (Крв) ‘подовгу і часто плакати’.

¹лупати ¹балухами (Зн); ¹виг⁸р’ішчи⁹ти ¹балухи ¹як к’іт на г¹⁰лин’і (Зн) ‘розгубитися’.

¹виплакати ¹балухи (Крв) ‘плакати’.

БАЛЯНДРАСИ: плести ба¹¹л’анд¹²раси (Крч, Кс, МО) / пле¹³с¹⁴кати ~ (Км) ‘говорити дурниці’.

БАМБУЛЯ: прояс¹⁵нило¹⁶с’а ў ба¹⁷м’бул’і кому (Кс) ‘порозумнішати’.

БАНДЕЛЮХИ: пле¹⁸те банде¹⁹л’ухи (Крм) / ~ банде²⁰л’уки (МК); г²¹нути бан-де²²л’уки (Км) ‘говорити дурниці’.

БАНТИ: к²³ласти ¹зуби на ¹банти; в’іш’ети ¹зуби ў ¹банта див. ЗУБ.

БАНТІК: скла²⁴дати ¹губи ¹бант’іком див. ГУБА.

БАНЬКИ: ¹виг⁸р’ішчи⁹ти бан’ки (Др, Злч, КК, Шд) / ¹вилупи²⁵ти ~ (Вр) ‘дивитися, широко відкривши очі, дивуватися’.

¹тіл’ко бан’ки с’в’іт’ац’а (Шд) ‘дуже худий’.

БАНЯК: ба²⁶н’ак за²⁷класти кому (Рх) ‘почати сваритися’.

ки²⁸дати²⁹с’а бан’а³⁰ками (Кд) ‘сваритися’.

скис ¹як моло³¹ко ў бан’а³²ку див. МОЛОКО.

БАРАБОЛЯ: дур³³ний ¹як бара³⁴бол’а (Нг, Пл) ‘дурний’.

БАРАН: ди³⁵вити³⁶с’а ¹як ба³⁷ран на но³⁸в’і во³⁹рота (Крв, Кс, Кт, Нг) / ~ на ¹зор’і (Схк) ‘розгубитися’.

ўпер⁴⁰тий ¹як ба³⁷ран (Злч, МК) / слу⁴¹н’аний ~ (КК) ‘дуже впертий’.

¹виг⁸р’ішчи⁹ти³⁶с’а ¹як ба³⁷ран на но³⁸в’і во³⁹рота (Кд, Пл) / ди³⁵вити³⁶с’а ~ (Зл, Крм, Крч, Мк, МО, Рх, Шд); ди³⁵вити³⁶с’а ¹як ба³⁷ран ў ¹б’ібл’ію (Зр) ‘дивитися, широко відкривши очі, дивуватися’.

¹вилупити ¹оч’і ¹як за⁴²р’ізаний ба³⁷ран див. ОКО.

дур³³ний ¹як ба³⁷ран (Крв) ‘дурний’.

БАРВИ: мал’у⁴³вати ро⁴⁴жеві ¹барви (Зр) ‘безцільно мріяти’.

БАРІЛА: то⁴⁵ўста ¹як бар’іла (Крм) ‘гладка’.

БАТЬКО: л’істи попе⁴⁶ред ¹бат’ка ў ¹пекло (Крч, Лс, МО, Рх, Шд) / л’істи ¹пе-ре⁴⁷д ~ (Зр, Кд, Крв); по⁴⁸пере⁴⁹ду ¹бат’ка ў ¹пекло л’із’ти (Км) ‘поспішати’.

БЕЗУМ: заї⁵⁰шоў в ум ¹безум див. УМ.

БЕРЕГ: опу⁵¹стити⁵²с’а ¹як ¹бере⁵³г ў бо⁵⁴лото (Лс); пу⁵⁵стити⁵⁶с’а ¹бере⁵⁷га (Вн, Зл, Злн, Кд, Км, Крм, Крч, Кс, Пл) / ~ ¹бере⁵⁸гом (Мк) ‘порушувати загально-прийняті норми суспільної поведінки’.

моў ¹риба на ¹бере⁵⁹з’і див. РИБА.

¹виїти з бе⁶⁰ре⁶¹м’г’іў (Кс) ‘бути дуже гладким’.

БИК: г⁶²рубнй ¹як бик (СУ) ‘дуже гладкий’.

¹сил’ний ¹як бик (Крм) ‘дуже сильний’.

ўп'раміў йак бик (Цк) 'дуже впертий'.

лапати би^ека за роги (Зн, МО); б'рати би^ека за рога (Пл) / ~роги (Гр) 'ризикувати'.

БИНДА: ху^да йак бинда (Зн) 'дуже худа'.

БИТИ: бити шалки о палки (КК) 'базікати, дуже багато говорити'.

БІБЛЯ: ди^евити^с'а йак ба^ран ў б'ібл'ійу *див.* БАРАН.

БІДА: заробити йак б'іда ў та^тара (СУ) 'мало заробити'.

б'іда ўч'іпилас'а (МК); зазнати б'іди (Крм, Рх, Цк) / нате^рп'іти^с'а ~ (МК) / набрати^с' ~ (Дн); б'іда за б'ідом / б'ідойу ходи^т (Крв); б'іда б'іду три^емає (Крв); з б'ідойу йак з р'іднойу мамо^(у)йу (Крв); попасти ў б'іду (Гр, СУ); не ви^елази^ти з б'іди йак кам'ін' з во^ди (КК); гне б'іду (Кт) 'бідувати'.

наробити б'іди (МК, Рх, Цк); б'іди наро^бити таї писок ў^мити (Шд) 'нашкодити'.

попасти ў б'іду (Кс, Мк, МО) / пот^рапи^ти ~ (Кс) 'почати бідувати'.

БІДИТИ: т'ашко б'ідити (Кт) 'бідувати'.

БІДНИЙ: набрати^с'а йак б'ідний ў торбу (Крм) 'напитися'.

набрати йак б'ідний ў торбу (Км, Лс, Пл) / заробити ~ (Дн) 'мало заробити'.

БІК: клонит' на б'ік ко^го (Мк) 'хотіти спати'.

ви^еве^р'тати боки (Зн) / ви^гр'івати ~ (Вр, Нг); боки розми^енати (Схх) / ~ ви^ележувати (Зр, КК) 'лежати'.

ви^гр'івати боки (Вн, Нг) 'спати'.

боки ви^класти / ~ об^класти (СУ) 'наїстися'.

боки позападали ко^му (Кс) 'голодний'.

рознесло на ўс'і боки ко^го (Крч) 'погладшати'.

бути битим зо ўс'іх бо^к'іў (Кд) 'мати досвід'.

БІЛКА: накру^тити^с'а йак б'ілка ў коле^с'і (Зн) 'наробитися'.

БІС: по^путаў б'іс ко^го (Кд) 'допустити помилки в житті'.

БІСИКИ: б'ісики пускати ко^му (Пл) 'залицятися'.

БЛЕКОТА: мо^лоти н'іби бле^коти об'їсти^с'а (Пл) 'говорити дурницю'.

БЛОХА: на^дуўс'а йак на блохи (Крв); ви^махувати^с' йак блоха на мото-цикл'і (Дн) 'виявляти незадоволення'.

БОВДУР: нали^езати^с'а йак бо^вдур (Крч) 'напитися'.

на^дуўс'а і ходи^т йак бо^вдур (СУ) 'виявляти незадоволення'.

БОГ: ро^зум Бог в'ідби^ерає у ко^го *див.* РОЗУМ.

зми^луваўс'а Бог над ра^ком (Крв); зми^луваўс'а Бог (СУ); спа^дати до Бога (Км) 'зми^лосердитися'.

Бог ро^зуму по^жалуваў (Шд) 'про дурного'.

уро^зумиў Бог (Гр) 'порозумнішати'.

Бога за но^ги зла^пати (Злч) / ~ схо^пити (Зн) 'чванитися'.

гн'івати Бога (Крм) 'не дотримуватися норм суспільної поведінки'.

мати Бога ў ду^ш'і (Др, КК, Крм, Крч, Мк, МО, Рх) / ~ ў жи^ти (Шд) / ~ ў пу^з'і (Злч) / ~ ў жи^вот'і (Крв) / ~ ў сер^ц'і (Крв, См); жи^ти з Богом

(Крв, См, СУ, Цк); **в'іри'ти ў 'Бога** (Дн) 'бути милосердним; дотримуватися норм суспільної поведінки'.

покласти'с' на 'Бога (Дн) 'сподіватися на краще'.

при'єн'ати 'Бога ў 'серце (Км); **при'їн'ати 'Бога ў 'серце"** (КК); **при'єн'ати 'Бога ў 'душу** (Кт); **зве'рнути'с'а до 'Бога** (КК) 'охреститися'.

'жити йак ў 'Бога за две'рима (Гр, Злч, Кс, МО, Цк) / ~ **за 'пазухойу** (Дн, Злн, Зн, Кд, КК, Км, Крч, Кс, Нг, Пл, ПХ, СУ) / ~ **за 'пазухоў** (Зл, Злч, Мн) / ~ **за 'пазухом** (Крв) / ~ **за пле'чима** (Рх); **си'єдит йак ў 'Бога за две'рима** (КК); **ўп'її'мати 'Бога за 'ноги** (КК) 'жити щасливо, заможнo'.

єлава 'Богу на с'в'іт поїа'виўса (Вр); **по'єлаў Бог** (Крв) 'народитися'.

в'їд:ати Богов'ї 'душу (Гр, Дн, Кс) / ~ **'Богу 'душу** (Івн, Крв, Кс, Нг); **от'даг' 'Богу 'душу** (Івн, Нг, ПХ) / ~ **'Богови 'душу** (Др, СУ) / ~ **'Бого'в'ї 'душу** (Пл); **'Богови дух в'їд:ати** (Вр) 'померти'.

в'їд:ати 'душу 'Богови *див.* ДУША.

н'ї 'Богови с'в'їчка / н'ї 'чортов'ї коче'р'га (Нг) 'про безхарактерну людину'.

даї 'Боже 'памйати (СУ) 'не пам'ятати'.

БОЖЕ: **по'дати на 'Боже** (Вн, Др, Зн, Крв, Крм, Крч, Мк) / **'дати** ~ (Гр) 'зми-лосердитися'.

БОЗЯ: **п'їти до 'Боз'ї** (Ів, Км) 'померти'.

БОЛОТО: **с'м'їйец'а тр'їс'ц'а з боло'та** *див.* ТРІСЦЯ.

топ'тати ў боло'то кого (Кс); **обли'євати боло'том кого** (Гр, Др, Лс, МО, Нг, ПХ, Цк) / **об'лити** ~ (Км); **об'їл'єти** ~ *ко'гос'* (Мн); **об'їл'ати боло'том з н'їг до голо'ви кого** (Кд); **з'м'їшати з боло'том кого** (Вн, Нг); **ў боло'ті 'вивал'ати кого** (МК) 'неславити когось'.

м'їсити боло'то (КК) 'тупцювати на місці'.

БОМКИ: **'бомки 'бити** (Вн, Вр, Гр, Дн, Др, Зл, Зн, Зр, КК, Км, Крч, Кс, Лс, МК, МО, Нг, Пл, ПХ, Рх, СУ, Цк) 'ледарювати'.

БОРМАН: **та'кїй / то'їстїй йак 'Борман** (Чр) 'дуже гладкий'.

БОРОДА: **ли'єзати і ли'єце і 'бороду** *див.* ЛИЦЕ.

БОРЩ: **на'сипати 'сол'ї ў боршч** *див.* СІЛЬ.

БОЧКА: **та'рахкати йак пус'та 'бочка** (Нг) 'голосно говорити'.

нагово'рити три 'бочки ари'ш'тан'т'їў (Кд) / ~ **с'їм 'бочок ари'ш'тан'-т'їў** (Др) 'говорити дурниці'.

БОЧОК: **п'їти на бочок** (Злч, Кд) 'піти спати'.

БРАКУВАТИ: **йо'му чо'гос' бра'кує** (Пл); **бра'кує два до 'дес'їт' кому** (Ів) / ~ **с'їм до 'в'їс'їм** (Рх) 'дурний'.

БРАТИ: **не" бе"ре до 'себе"** (Крв) 'ні про що не турбуйся'.

БРЕХАТИ: **бре'ше"** / **а за ним аш 'кури'ц'а** (Крв) 'дуже брехати'.

БРЕХНЯ: **п'їти йак бре'х'н'а по се'л'ї** (См) 'швидко йти'.

пус'кати брехн'ї *про кого* (Зл) 'неславити когось'.

БРИНЗА: **'бити б'ринз'у** (КК) 'лінуватися'.

БРИТВА: **по б'ритв'ї** (Зл, Км, Мк); **ста'вати на б'ритву** (Крм) 'ризикувати'.

хо'дити по к'райу б'ритви *див.* КРАЙ.

БРОВА: **насо'лопити брови** (КК) 'виявляти незадоволення'.

БРУД: обли^євати б^рудом *кого* (Зр); з'м'ішати з б^рудом *кого* (См) 'неславити когось'.

БУБЕН: бо'їати^с'а йак ¹зайец ¹бубна *див.* ЗАЄЦЬ.

на'цури^{ти}'с'а йак ¹бубе^н (КК) 'напитися'.

БУБЛИК: заробити на ¹д'урку в'ід ¹бубли^{ка} *див.* ДЮРКА.

БУВАЛИЧІ: бу'вати ў бу'валич'ах (Вн, Злч, Км, Лс, Мк, МК, Пл, Рх, Шд) 'мати досвід'.

БУВАЛЬЩИНА: ст'р'іти^с'а з бу'вал'шчи^{ною} (КК) 'пригадати'.

БУГАЙ: г'рубий йак бу'гай (СУ) 'дуже гладкий'.

БУЗИНА: пл'ести н'іби бзи^{ни} об'їісти^с'а (Пл) 'говорити дурниці'.

БУЗЬОК: при^є'н'іс ¹буз'ок (МК, Цк) / ¹буз'ка (Км) 'народитися'.

сто'їети йак ¹буз'ок (Крм) 'непорушно стояти'.

г'рати ¹буз'ка (МК, Мк) 'прикидатися дурником'.

БУКВАР: почи^є'нати з букв'ар'а (Кт) 'почати вчитися'.

БУЛКА: йак ¹булка ў ¹мас'л'і (Нг) 'добре почуватися, заможно жити'.

го'ворит ^є'с'о ра'ўно шо ¹булку на ¹воду пус'кайє (Зн) 'улесливо говорити'.

БУЛЬКА: про'паў йак ¹бул'ка на вод'і (Км) 'пропасти; піти і не повернутися'.

БУРДЮХ: на'дути^с'а йак бур'д'ух (Крч, Пл) 'виявляти невдоволення'.

БУРЯК: поче'рво'н'іти йак бур'ак (Км) / ~ бу'рак (Дн); че'рво'н'іти йак бур'ак (Зн) / ~ бу'рак (Вн, Гр, Зл, Зр, Мн, МО, Ор) / ~ бу^(о)'рак (Крв); че'р'воніи йак сто'ловіи бу'рак (Крм) 'почервоніти від сорому'.

БУТИ: бути н'і ў сих н'і ў тих (Зр, Мк, МО, Нг, Пл) 'розгубитися'.

БУХАНЕЦЬ: з'їў би ¹бохане^ц' х'л'іба (Пл) 'дуже голодний'.

го^(о)'рбатиі ¹тан'би ¹носи^є'т ¹бохане^ц' х'л'іба (Крв) 'згорбитися від старості'.

БУЧА: здо'їмити ¹бучу (Мн) 'розкричатися'.

БАГА: наби^є'рати ва'гу (Зр, Ор) 'ставати гладшим'.

ВАЛЯНОК: дур'ний йак с'іб'ірскіи ¹вал'інок (Зр) 'дуже дурний'.

ВАНТУХ: ¹ход и'єт йак ¹вантух (Крв) 'бути товстим'.

ВАР'ГА: зако'пили^{ти} ¹вар'ги (Кс) / к'васи^є'ти ~ (Кс) / на'дути ~ (Пл, СУ, Цк) / ¹дути ~ (КК) / кри^є'вити ~ (Цк) 'виявляти невдоволення'.

зади^є'рати ¹вар'ги (Пл) 'чванитися'.

ВАРЕНИК: ¹жити йак ва'реник ў ¹мас'л'і (Зл); ку'патис' ¹йак ва'реник ў сме⁻'тан'і (Кд) 'заможно жити'.

ВАР'ЯТ: г'рати вар'їйата (См) / ~ ¹вар'їєта (МК) 'прикидатися дурником'.

ВАСИЛЬ: Ва'сил' ¹гикави'ї (КК) 'кулькати'.

ВЕРБА: об'ї'цати на ве'рб'і зо'лот'і ¹груш'ки кому (Пл) 'не виконувати обіцянки'.

шу'кати на ве'рб'і ¹груш'ок (Гр, КК) 'вередувати'.

по^(о)'казувати ¹груш'ки на ¹верб'і *див.* ГРУШКА.

зо'лот'і ¹верби ¹ростут' *за ким* (Зл, Схк) 'шкодити комусь'.

кру'гом зо'лот'і ¹верби ¹ростут' (Км) 'осоромитись'.

ВЕРБ'ЛЮД: гор'бата йак ве'рб'л'уда (КК) 'бути горбатим'.

ВЕРТА: розпо^ститу йази^ка йак ^вверту *див.* ЯЗИК.

ВИБРИКИ: ви^ки^дати ^вибри^ки (Злч) ‘вередувати’.

ВИД: загу^бити з ^виду *кого, що* (Кд) ‘не бачити’.

ВИЛА: ^л’істи на ^вила (Схк) ‘ризикувати’.

^вилами по во^д’і пи^сати (Кс, Мк) ‘хитрувати’.

ВИНОСИТИ: хоч ви^но^си (Шд) ‘міцно спати’.

ВИТРИШКИ: ^витр’ішки з ^ібрати (Пл) ‘бути навроченим’.

ВИТРУСИТИСЯ: ^витруси^ти^с’а ^дочиста (КК) ‘витратитися’.

ВИШЕНЬКИ: ^ўви^ше^н’ки по^нести *кого* (Крм) ‘поховати’.

п’іти ^ўви^ше^н’ки (Зр, Кд, Кт, Пл) / ~ п’ід ви^ше^н’ки (МК); ле^жати

^ў ви^ше^н’ках (Цк) ‘померти’.

ВІДРО: ^л’ати с’^л’ози йак з ^від^ра *див.* СЛЬОЗА.

ВІК: ^вийти з^в’іку (Мн); ска^пари^ти ^в’ік (Крв); ^в’ік з^в’іку^вати (МК); до-
жи^вати ^в’іка (Др) ‘постаріти’.

^ўкоро^тили ^в’іка (КК, МК) ‘померти насильною смертю’.

ВІЛ: ^ўпи^рати^с’а йак ^в’іл (Др, Кс) / ~ ро^гами (Злч) ‘відмовлятися від чогось’.

^ўпертій йак ^в’іл (Нг) ‘дуже впертий’.

на^роби^ти^с’а йак ^в’іл (Івн) / на^роби^ти^си ~ (Мн) ‘втомитися’.

ро^бити йак ^чорний ^в’іл 1) (Чр) ‘тяжко робити’; 2) (Кс, Нг, Рх, Схк)

‘мати досвід’.

во^ла б ж:ер (Крч) / ~ б зйі^ў (КК, Пх) / ~ би з’і^ў (Др, Мн) ‘дуже голодний’.

ВІН: ^ў него їно ди^ви^чно^сто ^дев’іт’ (Цк) ‘дурний’.

ВІНОК: ^ўйа^зати ^в’ін^ки з *ким* (Кд) ‘залицятися до когось’.

ВІРА: не^н ^мати ^в’іри (Мк) ‘не вірити’.

не^н б^рати на ^в’іру (КК) ‘сумніватися’.

не^н ^їн’ати ^в’іри 1) (Гр, Кд, Км, Кс, Мн, МО) ‘не вірити’; 2) (Зр, Крч) ‘сумні-
ватися’.

ВІСК: ^танути йак ^в’іск (Ів, Цк); пожо^ў’т’іти йак ^в’іск (СУ) ‘хворіти’.

ВІСЛЮК: ^ўпертій йак ^в’ісл’ук (Кт) ‘дуже впертий’.

ВІТЕР: ^в’іте^р ^ў ки^шен’ах у *кого* 1) (Пл) ‘дуже бідний’; 2) ~ гу^л’аїе (Кс)
‘витратитися’.

роз^в’іа^ў ^суму по ^в’ітру *див.* СУМА.

че^кати ^поки ^в’іте^р з ^Ф’ірмані^ўки пове^р’не (Км) ‘виявляти бай-
душість’.

^в’іте^р ^ў голо^в’і (Лс) / ~ голо^в’і (Гр) ‘дурний’.

^в’іте^р ^ў кар’ман’і зароби^ти (Нг) ‘мало заробити’.

шу^кати ^в’ітра ^ў ^пол’і (Шд); п’іти за ^в’ітром на ^ўс’і ш^тири ^сто-
рони (Крч); пу^стити^с’а по ^в’ітру (Пл) ‘зректися всього’.

пу^стити ^грош’і на ^в’іте^р *див.* ГРОШІ.

його ^слово йак ^в’іте^р ^ў ^пол’і; ки^дати ^сло^ва на ^в’іте^р *див.* СЛОВО.

^хоче^ц’а йак ^мертвому до ^в’ітру *див.* МЕРТВІЙ.

ле^т’іти за ^в’ітром (Ор); мо^ў ^в’ітром з^дуло (См) ‘тікати’.

за ^в’ітром ^ходит (Лс) ‘голодувати’.

ВІШАТИ: а^ди за^в’іша^ўс’а (СУ) ‘учинити самогубство’.

ВКОПАНИЙ: стоїти йак ўкопаний 1) (Зл, Зр, Кд, Нг, Ор, Пл, Схк, Цк) ‘непорушно стояти’; 2) (Др, Крв, Крч, Кс, Пл, Шд) ‘відчувати страх’; 3) (СУ) ‘розгубитися’.

ВОБАРИНОК: заробити на д’урку в’ід вобар’інка *див.* ДЮРКА.

ВОВК: голодний йак воўк (Злч, Зн, Ів, Крв, Крм, Схк) / ~ **шо воўк** (Пл); **воўка би зійў** (Кс, Нг) / **воўка би з’іў** (Кт, Цк) / **би воўка з’іў** (Пл) ‘дуже голодний’.

з’істи воўка (Пл); бачиѐти смале"ного воўка (Км) ‘мати досвід’.

л’істи у пашчу воўка *див.* ПАЩА.

воўком завиѐвати (Пл) ‘сумувати’.

зимно хоч воўком виї (Пл) ‘мерзнути’.

ВОВНА: наговори́ти с’ім м’ішк’іў воўни і ўс’і не"поўн’і / наговори́ти с’ім м’ішк’іў гре"чанойі воўни і ўс’і не"поўн’і / нате"лепати с’ім м’ішк’іў воўни і ўс’і не"поўн’і *див.* МІШОК.

ВОГОНЬ: аж вогон’ ў п’ятах (Крч) ‘тікати’.

п’ідлиѐвати масла ў вогон’ *див.* МАСЛО.

прої́ти і вогон’ і воду (Вн, Зн, Зр, Крч, Мк, Мн, Пл) / ~ **вогон’ і воду** (Гр, СУ) / **вогон’ і м’ід’н’і труби** (Крм) ‘мати досвід’.

зго́р’іти бе"з вогн’у (Лс, Пл) / **пого́р’іти** ~ (Гр, Крв, Рх, Цк) ‘зазнати поразки’.

с’тати вогнем (ПХ); сипати вогнем (КК) ‘сердитися’.

грати́с’а з вогнем (Зл, Злч, Зр, Мк, МО, СУ) / **грати́с’і** ~ (Злн) / **грайе́ц’і** ~ (Цк) / **жарту́вати** ~ (Крч) / **бави́ц’і** ~ (Цк); **вогнем п’яти лиѐзати** (Крч) ‘ризикувати’.

ВОДОКАЧКА: Ал’ік з водокачки *див.* АЛІК.

ВОДА: йти йак вода ж’іл’ізо ниѐсе (Злч) ‘знепритомніти під час похорону’.

з н’ого йак з гуски вода *див.* ГУСКА.

йак води ў писок набрати (Вр, Др, Зн, Крм, Крч, Лс, МО, Цк, Шд) / н’іби ~ (Нг) / **шо** ~ (Пл); **води ў рот набрати** (Гр) / **йак води ў рот набрати** (Км, Кс, Пл, СУ) / ~ **рота набрати** (Кд); **набрати води ў морду** (Крв) / ~ **ў писок** (КК); **тан’би води набраў** (Крв) ‘мовчати’.

йак води ў рот набраў (Пл) ‘розгубитися’.

с’т’іл’ко мати йак води ў ре"ше"т’і (Злч) ‘мало заробити’.

ўто́пити ў лошц’і води кого *див.* ЛОЖКА.

лошки води ў хату не"ўнести *див.* ЛОЖКА.

йак риба бе"з води *див.* РИБА.

сохнути н’іби рожа бе"з води *див.* РОЖА.

ситом воду но́сити *див.* СИТО.

тоўк’ти воду ў с’туп’і 1) (Др, Кт) ‘зволікати’; 2) (Кс) ‘виконувати марну роботу’.

каламути́ти воду (См) / **мути́ти** ~ (Крв) ‘обманювати’.

йти жиѐдам воду но́сити *див.* ЖИД.

прої́ти і вогон’ і воду / ~ **вогон’ і воду** *див.* ВОГОНЬ.

п’ити йак ко́рова воду *див.* ЛОЖКА.

на́пити’с’а йак ко́рова води / **назо́лити’с’а** ~ *див.* КОРОВА.

- не^н б^брати^са за л^лзимну^л воду (Крв, Лс, Мк, Нг) / ~ хо^хлодную^л воду (Пл) / за л^лзимну^л воду не^н б^брати^сі (Цк) ‘ледарювати’.
- б^брати за ч^чисту^л воду (Зл, Злн, Зн, Цк) ‘вірити’.
- й^йак у л^лводу к^канути (Вн, Кд, Нг, ПХ) / ~ ў^ўпасти (Зл); п^піти й^йак у л^лводу (МО) / п^піти й^йак у л^лводу к^канути (Схк); й^йак ў^ў л^лводу к^канути (Км) ‘пропасти’.
- си^сд^діти й^йак у л^лводу опу^сстити^са (Злч) ‘сумувати’.
- пот^па^ггнуло ў^ў л^лводу (КК) ‘померти насильною смертю’.
- в^відати к^кін^ці ў^ў л^лводу / ~ г^гводу *див.* КІНЕЦЬ.
- та^ллапати / й^йак ка^ме^нем ў^ў л^лводу *див.* КАМІНЬ.
- л^лканути й^йак ка^мін^н ў^ў л^лводу / п^піти ~; ў^ўпасти й^йак ка^мін^н у л^лводу / ~ ў^ў л^лводу *див.* КАМІНЬ.
- го^гвори^ти ў^со ра^ўно шо л^лбулку на л^лводу пу^скайе *див.* БУЛКА.
- ви^вводи^ти на л^лчисту^л воду ко^го (Вн, Др, Крв, Крм, Кс, Лс, МО, Нг, Пл, Рх, Схк) / ви^вви^сти ~ (Зр, КК, Км, МК, Цк) / в^віве^сти ~ (Мн); ў^ўми^свати ў^ў л^лчис^тіі во^вд^ді ко^го (См) ‘викривати когось’.
- й^йак з^змило во^лдойу ко^го (Мк) ‘втекти’.
- п^піти за л^лво^вд^дом (Крв) ‘учинити самогубство’.
- мо^мўчати й^йак ри^рба ў^ў во^вд^ді *див.* РИБА.
- си^сд^діти на х^лл^ліб^і та во^вд^ді *див.* ХЛІБ.
- ви^влами по во^вд^ді пи^сати *див.* ВИЛА.
- про^ппа^ў й^йак бу^лка на во^лд^ді *див.* БУЛЬКА.
- ВОДВУД:** л^лходи^ти й^йак л^лводвуд (Зн) ‘виявляти незадоволення’.
- ВОЗДУХ:** л^лгати л^лвоздух (Цк) ‘важко дихати’.
- ВОЛОС:** аж л^лволос л^лдибом ста^ў у ко^го (СУ); л^лволос п^пішо^ў ў^ўгору (Цк) / ~ л^лди^бом (Цк) ‘злякатися’.
- ВОЛОССЯ:** во^ллос^а л^лдипки с^стало у ко^го (Гр) ‘злякатися’.
- ВОЛЯ:** л^лдати но^гам л^лвол^у *див.* НОГА.
- не^н да^ввати л^лвол^і (КК) ‘робити покірним’.
- ВОРОНА:** кри^счати н^ніби во^лрона на дошч (Злч) ‘дуже кричати’.
- за^га^ўрони^са на во^врони^с (Крв) ‘впасти’.
- во^лронам л^лдул^і кру^тити (МК) ‘лінуватися’.
- ВОРОТА:** ди^свити^са / л^лвир^ішчи^сти^са й^йак ба^лран на но^ві во^лрота *див.* БАРАН.
- ро^за^ви^сти л^лрота й^йак во^лрота *див.* РОТ.
- н^ні ў^ў тин н^ні ў^ў во^лрота *див.* ТИН.
- іти л^лпоп^ід чу^жі во^лрота (КК) ‘бідувати’.
- ро^ск^рити сво^їй во^лрота (Кт) ‘розкритися’.
- ВОШ:** на^лду^си й^йак вош на мо^лроз^і (Мн) / на^лду^сі ~ (Цк) / скри^свити^сі ~ (Цк) ‘виявляти невдоволення’.
- ла^зи^ти й^йак вош по с^срац^і (Чр) ‘тлумитися’.
- та^ка пра^ўда й^йак вош п^чихайе *див.* ПРАВДА.
- ви^сламувати^са й^йак л^лвоша на гре^бін^ці (Нг) ‘чванитись’.
- ВРЕМ’Я:** ў^ўре^мйа т^га^гнути (КК) ‘зволікати’.
- ВРОКИ:** уп^інили^са ў^ўроки ко^го (Лс) ‘бути навроченим’.

- навести ўроки** *на кого* 1) (Кд) ‘налякати’; 2) (Вн, Дн, Др, Зл, Мк, Пл, См) ‘наврочити’.
- ўроки направи́ти кому** (Рх); **ўроче навести кому** (Крм) ‘наврочити’.
- ВСЕВИШНІЙ**: ўкло́н’ати́с’а ўсе^мвишн’ому (КК) ‘бити поклони’.
- ВУДКА**: змотува́ти вутки (См) 1) ‘тікати’; 2) ‘піти’.
- ВУЗЛИК**: заўйа́зати вузли́ка (Кс) / ~ вузли́к (Км, Кс) ‘запам’ятати’.
- ВУЛИК**: сло́ва з йа́зика йак б’жолі з вули́ка *див.* СЛОВО.
- ВУЛИЦЯ**: хоче^нця́ йак голо́му на ули́ц’у *див.* ГОЛИЙ.
- ВУСА**: намота́ти на вуси (Мн) / ~ вус (Крв) / ~ вуса (Км) ‘запам’ятати’.
- ўмачати вуса ў** моло́ко (Км) ‘постаріти’.
- ВУСТА**: н’і пари́ з вуст *див.* ПАРА.
- ВУХНАЛЬ**: вухна́л’і ку́вати зу́бами (См) ‘дуже змерзнути’.
- ВУХО**: за вухом не^н све^нр’бит’ кому (Злч, Км) / і ў вус’і не^н све^нр’бит’ (Км) ‘не турбуватись’.
- т’і́л’ки вуха наг’аг’нули́с** (Ор) ‘схуднути, стати дуже худим’.
- голо́ва і два вуха** *див.* ГОЛОВА.
- вуха розв’ішати** (Вн, Дн, Крв, Крч, Кс, Лс, МО, Пл, ПХ, Шд) / ~ **розв’іси́ти** (Кс, Мн) / ~ **роspуcтити** (Зр, Кд, Крв, Нг) / ~ **наcтави́ти** (Мк) / ~ **наш’чури́ти** (Гр, Др, Кт) / ~ **наг’аг’ати** (КК) / **вухами х’лопати** (Крв) ‘слухати’.
- опуcтити вуха** (МК) ‘скоритися’.
- ўт’р’іcкати́с’ по сам’і вуха** (Нг) ‘закохатися’.
- б’і́дити по сам’і вуха** (Цк) ‘бідувати’.
- ро́з:’ави́ти́с’ по сам’і вуха** (КК) ‘розкричатися’.
- набрати́с’а по вуха** (Кс) ‘напитися’.
- че^нрво́н’іти по вуха** (См, Шд) / ~ **по сам’і вуха** (Км, Нг); **поче^нрво́н’іти по вуха** (Др) / ~ **по сам’і вуха** (Ів, МО, Цк); **заче^нрво́н’іти́с’а до вух** (Пл) / ~ **по сам’іc’ін’к’і вуха** (Кд); **че^нрво́н’іти до вух** (МК) ‘почервоніти від сорому’.
- в’ішати лап’шу на вуха / на в’ішати лап’ш’і** *див.* ЛАПША.
- х’лопати вухами** (Пл) ‘зазнати поразки’.
- аж на у’хах сто́йати** (СУ); **на ву’хах хо́дити** (Крч) ‘бешкетувати’.
- В’ЯЗИ**: **ма́ти ма́к’ітру на ў́йазах** *див.* МАКІТРА.
- ма́ти го́лову на ў́йазах** *див.* ГОЛОВА.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

- Внк — смт. Вінківці Віньковецького р-ну Хмельницької обл.
 Вр — с. Врублівці Кам’янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.
 Дрв — с. Дерев’яни Кам’янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.
 Зл — с. Зелене Волочиського р-ну Хмельницької обл.
 Злн — с. Зелена Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.
 Злч — с. Зеленче Дунаєвського р-ну Хмельницької обл.
 Зрн — с. Зарічанка Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.
 Івн — с. Іванківці Городоцького р-ну Хмельницької обл.
 Кд — с. Кадіївці Кам’янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.
 Кмр — с. Комунар Кам’янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

Крв — с. Курівка Городоцького р-ну Хмельницької обл.
Крм — с. Кормильче Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.
Крч — с. Карачієвці Вінковецького р-ну Хмельницької обл.
Кск — с. Косиківці Новоушицького р-ну Хмельницької обл.
Лсв — с. Лісоводи Городоцького р-ну Хмельницької обл.
МК — с. Мала Кужелівка Дунаєвського р-ну Хмельницької обл.
Мк — с. Маків Дунаєвського р-ну Хмельницької обл.
МО — с. Майдан-Олександрівський Вінковецького р-ну Хмельницької обл.
Нгн — с. Нігин Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.
Орн — с. Оринин Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.
Пл — с. Пилипківці Новоушицького р-ну Хмельницької обл.
ПХ — с. Пилипи-Хребтіївські Новоушицького р-ну Хмельницької обл.
Рхн — с. Рахнівка Дунаєвського р-ну Хмельницької обл.
См — смт Смотрич Дунаєвського р-ну Хмельницької обл.
СУ — смт. Стара-Ушиця Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.
Схк — с. Сахкамінь Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.
Цкв — с. Цикова Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.
Чр — с. Черче Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.
Шдл — с. Шидлівці Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.
Грш — с. Горошова Борщівського р-ну Тернопільської обл.
Ів — с. Іванків Борщівського р-ну Тернопільської обл.
Мнс — с. Монастирок Борщівського р-ну Тернопільської обл.

ЛІТЕРАТУРА

- Аркушин 2003 — Аркушин Г. Сказав як два звязав: Народні вислови та загадки із західного Полісся і західної частини Волині. — Люблін – Луцьк, 2003.
- Бабич 1975 — Бабич Н.Д. О фразеологическом словаре буковинских говоров // Вопросы фразеологии: Труды Самаркандского государственного университета. — Самарканд, 1975. — Вып. 272. — № 8. — С. 5–13.
- Вархол, Івченко 1990 — Вархол Н., Івченко А. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини. — Братіслава, 1990.
- Грищенко 1975 — Грищенко П.П. Материалы для диалектного фразеологического словаря украинского Полесья (село Лучанки Овручского района Житомирской области) // Вопросы фразеологии: Труды Самаркандского государственного университета. — Самарканд, 1975. — Вып. 272. — № 8. — С. 162–177.
- Доленко 1975 — Доленко М.Т. Материалы для словаря диалектных фразеологизмов Подолья // Вопросы фразеологии: Труды Самаркандского государственного университета. — Самарканд, 1975. — Вып. 272. — № 8. — С. 131–161.
- Івченко 1993 — Івченко А.О. Матеріали до фразеологічного словника Харківщини // Збірник Харківського історико-географічного товариства: Нова серія. — Т. 1. — Харків, 1993. — С. 153–162.
- Ужченко 1993 — Ужченко В.Д. Матеріали до фразеологічного словника східно-слобожанських і степових говірок Донбасу. — Луганськ, 1993.
- Чабаненко 2001 — Чабаненко В.А. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. — Запоріжжя, 2001.
- Юрченко 1975 — Юрченко А.С., Ройзензон Л.И., Ройзензон С.И. Украинский диалектный словарь Харьковской области (фрагменты словаря) // Вопросы

фразеологии: Труды Самаркандского государственного университета. — Самарканд, 1975. — Вып. 272. — № 8. — С. 192–207.

Юрченко, Івченко 1993 — Юрченко О., Івченко А. Словник стійких народних порівнянь. — Харків, 1993.

SUMMARY

The article presents a fragment of a dictionary of phrasemes of Western Podillia dialects (examples A, B, C) which mark phenomena, characteristics and processes connected with a person's life and activities. The main principles of compiling the dictionary are based on the experience of Ukrainian lexicographers. Phrasemes are presented in the phonetic transcription with all, phonetic, morphological and lexical variants, providing information with respect to their functional peculiarities and their areal distribution. In the future, this study will allow for further comparative and typological analyses.

УДК 811.161.2'374.16"

Роман Осташ
Львів

УКРАЇНСЬКІ ОСОБОВІ ІМЕНА СЕРЕДИНИ XVII ст. ЯК ОБ'ЄКТ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

*Ukrainian Personal Names of the mid 17th Century
from a Lexicographic Perspective*

У XX ст. українські лексикографи мало цікавилися історичними онімами. В українській лексикографічній практиці існує давня, ще від часів “Лексикону словенороського” Памва Беринди (1627 р.) [ЛБ], традиція вводити оніми до реєстру словників. Зокрема у XIX ст. мовознавці намагалися зафіксувати в лексикографічних працях традиційні для українців власні особові імена. Їх умішували у словник або разом із загальною лексикою [Павл.; Біл.-Нос.; Закр.], або ж окремим додатком у кінці словника [Левч.]. Ця традиція продовжувалася й у першій половині XX ст. [див.: Гр. IV; Из.; Яворн.]. 1936 року І. Огієнко опублікував у журналі “Рідна мова” перший окремий список власних особових імен [Ог.].

Розвитком ономастики як окремої галузі мовознавчої науки зайнялися дослідники, які прийшли в науку у 50–90-ті роки XX ст. Окрім спеціальної розробки ономастичної проблематики та розв’язання теоретичних і практичних завдань у статтях і монографіях, розвивалася і лексикографічна діяльність. Перевагу надавали дослідженням на синхронному зрізі. Зокрема 1954 року українці видали перший нормативний словник

власних особових імен [ДЛС], який витримав (із наступними доповненнями) ще чотири видання. Якій новий словник аналогічного типу видали Л. Скрипник і Н. Дзятківська 1986 року [СД] (друге, доповнене й перероблене видання – 1996 року [ВІЛ]). Останнє видання, присвячене лексикографічному опрацюванню офіційних варіантів сучасних власних особових імен, належить А. Бурячкові [УРТС]. Новим явищем в українській лексикографії стала публікація в науковому збірникові словника народних варіантів традиційних імен українців Закарпаття [Чучка].

Окрім словників власних особових імен 1954–2001 рр., імена фіксували й перекладні словники. Зокрема багато усталених в українській літературній мові імен уміщено в шеститомному “Українсько-російському словнику” за редакцією І. Кириченка (1954–1964). Значним здобутком української лексикографії слід уважати введення й етимологічне опрацювання значної кількості власних особових імен як самостійних реєстрових слів у семитомному “Етимологічному словнику української мови” (на сьогодні вийшло друком 4 томи).

Історична онімна лексика (топоніми й антропоніми) уперше була представлена у “Словнику староукраїнської мови XIV–XV ст.” [ССМ] у 1977–1978 рр., до того часу — 1958 року — Л. Гумецька розглянула і проаналізувала власні назви в монографії “Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст.” [Гумецька 1958]. Це було новаторське рішення, оскільки в той час у середовищі українських мовознавців не було єдності щодо того, вміщувати власні назви в історичні словники української мови, чи укладати окремий історичний онімний словник (зрештою, до спільної думки не дійшли й досі).

Наприкінці XX – на початку XXI ст. було зроблено дві успішні [див. рец.: Луцький 1997; Єфименко 2003] спроби укласти етимологічні словники українських прізвищевих назв середини XVII ст. і кінця XVIII – початку XIX ст. [ДППНР; Фаріон: 133–322]. Спеціальних лексикографічних праць про власні особові назви XVI–XVIII ст. немає. Зважаючи на це, ставимо собі за мету запропонувати читачам один із варіантів словникового опрацювання власних імен козаків із Реєстру Війська Запорозького 1649 року (літера А) [Р]. Опис цієї пам’ятки й уміщеного в ній антропонімного матеріалу вже було зроблено раніше [Осташ: 505–512; Осташ 2003: 87–89], тому у цій статті подаємо тільки найнеобхідніші відомості про палеографічно-правописні особливості мови Реєстру, опис будови словника, список літератури і джерел, а також умовні скорочення назв полків та загальні скорочення.

☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ú, ü

[illegible][illegible]

00 0000000000 0000000000 0000000000000000 00000000 00000 0000-
 00 00000000 00000000 00000000 00000 êã (0000000 00 00000000 r): Êãààðèèi,
 Êãîðüähé, Êãóçú 00 00. 0000 000000000000 000000000000 0 000000000000
 000000000 000 XVI 00. 0000000 00000000 00 00 00000000 0000000000000 0000000
 r, 000 0. 000000000000 000000000 0 000000 00000000000 00 0000000 000000000
 00000000000 00000 [G].

Будова словника

Розроблюючи принципи побудови цього словника, ми ґрунтувалися на досвіді львівської школи історичного словникарства [СЛУМ: 4–20]. Але укладання онімного словника має свою специфіку¹. Деякі ідеї структури словникової статті частково було перейнято зі “Словника особових власних імен” І. Трійняка [Тр. І: 151–153]; Метою нашого словника передусім є прагнення передати в синхронії й діахронії багатоманітність різних мовних і позамовних характеристик, що групуються навколо ядра словникової статті – реєстрового слова. Попри це побудова словникової статті пристосована до особливостей вивчення й опрацювання історичного антропонімікону.

¹ Автор щиро вдячний докторові філологічних наук професорові Ужгородського національного університету Павлові Павловичу Чучці за цінні наукові поради й консультації під час написання цієї статті.

Після реєстрового слова в рубриках, позначених римськими цифрами і скороченими назвами, указано:

- I. Походження й етимології імені (у тексті словника: I. Походження).
- II. Приклади вживання цього імені в Реєстрі (до 3 прикладів включно) (у тексті словника: II. Приклади).
- III. Кількісне вживання особового імені у списках полків згідно із графічними або фонетичними варіантами (у тексті словника: III. Варіанти, кількість носіїв).
- IV. Уживання цього імені або його основи в Реєстрі як прізвищевої назви, тобто на другому місці у двочлених іменуваннях (у тексті словника: IV. Прізвищеві назви).
- V. Наявність цього імені в інших українських писемних пам'ятках і у словниках минулих століть (у тексті словника: V. Пам'ятки, словники).
- VI. Фіксація цього імені в сучасному нормативному словнику власних особових імен або у словниках імен інших типів (у тексті словника: VI. Сучасний словник).
- VII. Це ім'я у функції сучасного українського прізвища або його основи (у тексті словника: VII. Прізвища).
- VIII. Паралелі з інших мов (при потребі) (у тексті словника: VIII. Паралелі).

Якщо ім'я в Реєстрі представляє тільки один носій, то рубрики II і III об'єднуємо; у кінці наведеного антропоніма, після цифр, що позначають номер аркуша в пам'ятці, у круглих дужках вказано скорочену назву полку. У таких випадках скорочених назв рубрик II і III не подаємо; напр.: II–III. Амъбро(ж)ко Дроздъ, 126 (Б). За браком фіксації імені в будь-якій із IV–VIII рубрик, цих рубрик у словнику не подано, тобто нумерація рубрик може бути неповною. Наприклад, якщо відсутній ілюстративний матеріал для рубрики V, то після рубрики IV вміщено наступну наявну рубрику, тобто VI.

Умовні скорочення

білор. – білоруське
 зменш. – зменшене
 знах. – знахідний (відмінок)
 молд. – молдавське
 невідм. – невідміноване
 п. – польське

розм. – розмовне
 серб. – сербське
 стп. – старопольське
 хорв. – хорватське
 церк. – церковне
 чол. – чоловіче (ім'я)

Умовні скорочення назв полків

Чг – Чигиринський
 Чрк – Черкаський
 Кнв – Канівський
 Крс – Корсунський

Б – Білоцерківський
 Ум – Уманський
 Бр – Брацлавський
 Клн – Кальницький
 Кв – Київський

- II. Приклади: Ада(м) Іванови(ч), 301; Адамъ Іванєнько, 431; Адамъ Дємєрець, 443.
- III. Варіанти, кількість носіїв: Адамъ 12: Чг 1, Чрк 3, Крс 1, П 3, Крп 1, Н 2, Чрн 1; Ада(м) 7: Чг 1, Кнв 1, Бр 1, Кв 2, М 1, Прл 1.
- IV. Прізвищеві назви: Семє(н) Адаме(н)ко, 66; Собко Адаме(н)ко, 80; Васи(л) Адаме(ч)ко, 390.
- V. Пам'ятки, словники: панъ адамъ орецкии [1391 р. ССМ I, 65]; Adam [XVI ст. Керста 103]; за оказованьємъ ... рудьника ... Адама, видель есьми на върочищу ... мєстья порожьниє [1605 р. ДМВН 72]; A□dam [30-ті рр. XIX ст. Vinc. 147].
- VI. Сучасний словник: офіційний варіант Ада́м [ВІЛ 36]; народний варіант А□дам [Чучка 173].
- VII. Прізвища: Ада́м, Ада́менко, Ада́мик, Ада́мко, Ада́мков, Ада́мов, Ада́мський, Адам'ю́к, Адамю́к [СП 19–20]; Адаму́шин, Ада́мів, Ада́мус, Ада́мчик [РСл 7]; Адамо́вич [Горп. 196]; Адамчу́к [ГК 10; СП 20]; Адамець, Адамчак, Адамяк [Dict. 43].
- Àēñàēú I. Походження: від церк. імені авксє́нті(й) [ЛБ 183], Авксє́нтій [Тр. I, 155]. В іменах християнського походження, які містили три приголосні підряд, на українському мовному ґрунті часто відбувалося спрощення груп приголосних. Отже, можливий такий шлях утворення цього імені: Авксє́нтій → А[в]ксє́нтій → Аксє́нтій (пор. сучасне укр. прізвище Аксє́нтій) → Акс[є́нтії] + суфікс -акъ → Аксакъ.
- II–III. Аксакъ Павловичъ, 78 зв. (Кнв).
- IV. Прізвищеві назви: Іванъ Аксачєнько, 334 зв.
- V. Пам'ятки, словники: Янови Аксакови, су(д)и ... ѿ(т) на(с) ласка нш□а гдрьская [1608 р. ДМВН 115].
- VII. Прізвища: Аксє́нич, Аксє́нко, Аксє́нтій, Оксакъ [Тр. I, 155]; Акса́к, Аксє́н [РСл 9]; Аксю́к [РСл 9; Тр. I, 155]; Аксю́та (Харківська обл.) [Горп. 396]. Див. ще Wēñàēú, Wēñe(i)òú(é).
- Àēóēà I. Походження: від церк. імені Акύ́ла [ЛБ 173]
- II–III. Аку́ла Евъхимє(н)ко, 46 зв. (Чрк).
- IV. Прізвищеві назви: Е́до(р) Акуле(н)ко, 41.
- V. Пам'ятки, словники: Acula Bobrowianin [XVI ст. Керста 103].
- VII. Прізвища: Аку́ленко, Акулі́на, Акулі́на, Акулі́нін, Акулю́нок [СП 21]; Аку́лов [Горп. 242]. Див. ще Wēóēà, Wēóēī.
- Àēgēñà I. Походження: від церк. імені Але́ксїй [ЛБ 174]. Утворене з допомогою суфікса-флексії -а: Алекс[һй] + -а → Алекса.
- II–III. Алекса Доне́ць, 412 (Прл).
- V. Пам'ятки, словники: алєкса рышковинъ (1435 р.) [ССМ I, 69]; Alexa (1733–1774 рр.) [Кої 188].
- VII. Прізвища: Але́кса [СП 22]; Алексє́нко [Dict. 43]; Але́ксин [СП 22; Горп. 266]; Але́сич [Горп. 281]; Алексю́к [Горп. 320; РСл 11; СП 22; Dict. 43]. Див. ще Wēgēñà.

Äëgêñàíägdû I. Походження: від церк. імені Алексáндрь [ЛБ 174]. На українському мовному ґрунті з'явився епентетичний голосний е.

II. Приклади: Алекса(н)де(р) Семене(н)ко, 27 зв.; Алекса(н)де(р) Луцянови(ч), 387; Алекса(н)де(р) Ничипоренько, 429 зв.

III. Варіанти, кількість носіїв: Алекса(н)дєрь 3: Крс; Алекса(н)де(р) 6: Ум 1, Бр 1, Клн 2, Плт 1, Прл 1; Алє(к)са(н)де(р) 2: Чг 1, Кв 1; Алексаньде(р) 2: П 1, Крп 1; Алексаньдєрь 6: Чрк 3, Б 1, Бр 1, М 1.

IV. Прізвищеві назви: Богушъ Алекса(н)дровичъ, 33 зв.; Гришко Алє(к)са(н)де(р)ко, 68 зв.; Іванъ Алекса(н)дре(н)ко со(т)., 177 зв.

V. Пам'ятки, словники: Александръ, Александръ [ССМ I, 70]; Александръ Шишка [XVI ст. Керста 103]; при бытъно(с)ти Ма(т)вня Поривая, атамана сєнє(ц)кого, и Алекса(н)дра Тодоровича, Лукияна Калинє(нъ)ка и и(н)шихъ немало [1665 р. ЛРК 125]; Åleksánder [30-pp. XX ст. Vinc. 147].

VI. Сучасний словник: народний варіант Алексáндєр [Чучка 173].

VII. Прізвища: Александр, Александрович [Dict. 43]; Алексáндєр, Александрúна [СП 22]; Алексáндров [Горп. 263; РСл 10; СП 22]; Александрóвич (Житомирська обл.) [Горп. 341; РСл 11]; Алексáндрєнко [РСл 10], Александрóвський, Александрóй, Александрóя, Алексáндру [СП 22]; Александрúк [РСл 11]; Александрúк [СП 22].

Див. ще Wëgêñà(í)äg(ð).

Äëgêñàíúäðà I. Походження: від церк. імені Алексáндрь [ЛБ 174] з додаванням суфікса—флексії -а, який у той час брав участь і в творенні чоловічих імен; пор. ще Алекса (< Алекс[һй] + -а), Сєрьга (< Сєрг[һй] + -а).

II–III. Алексаньдра Якги(ч), 187 зв. (Бр).

VIII. Паралелі: білор., чол., розм. Аляксандра (< Аляксáндр) [Суднік 16].

Äëgêñhé I. Походження: від церк. імені Алéксѣй [ЛБ 174].

II–III. Алєкһй Шовькопля(с), 413 (Прл).

VII. Прізвища: Алєксѣєв, Алєксѣєнко, Алєксѣй, Алєксѣюк [РСл 10]; Алéксѣй (Закарпаття) [Горп. 343]; Алєксєйчýк (Житомирська обл.) [Горп. 339]; Алєксѣєвич, Алєксѣєнко, Алєксѣйчик, Алєксѣйчýк [СП 22].

Див. ще Wëgêñhé.

Àìäëà(é) I. Походження: від церк. Амал[úкъ] [ЛБ 174] + суфікс -ай або від молд. Амалєй < Мал [Const. 99].

II–III. Амала(й) Буть, 389 (Плт).

Àíúáðí(æ)êí I. Походження: від церк. імені Амбрóсѣй [ЛБ 175]. Пор.: “Амбрóс, Амбрóсь. Амврóсѣй” [Гр. IV, 548].

II–III. Амъбро(ж)ко Дроздъ, 126 (Б).

IV. Прізвищеві назви: Юско Амъброже(н)ко, 169.

V. Пам'ятки, словники: Ambrosz Iwanowicz; Klimko Ambrosowicz [XVI ст. Керста 104].

VI. Сучасний словник: офіційний варіант Амбрóсь < Амврóсѣй [ВІЛ 37]; народні варіанти Амбрóвзїй, Амбрóзїй, Амбрóс, Ам̨мбруш, Амрóсїй [Чучка 173].

VII. Прізвища: Амброже́вич, Амброзе́вич, Амбро́с, Амбро́сій, Амбросі́йчук, Амбро́сь, Амбросю́к [СП 23]; Амбри́з (< Амвросі́й), Амброжу́к (< Амброж, Амброс < Амвросі́й), Амброся́к [РСл 12]; Амбрози́й [Dict. 44].

VIII. Паралелі: білор. розм. Амбражэ́й, Амбро́жы (< Амбро́с, Амбро́сій) [Суднік 17]; н. Ambrož (нотують від XII ст.) [Rym. 4]; серб. Амбрози́је (< Амвроси́је) [Грк. 28], хорв. Ambroz, Ambrož [Šim. 11].

Àíàíúêĭ І. Походження: від церк. імені Ана́ній [ЛБ 176], усічено-суфіксальний варіант, утворений за допомогою суфікса -к-о.

II–III. Ананько Wприще(н)ко, 43 (Чрк).

IV. Прізвищеві назви: А(н)дре́(й) Ана(н)че́нько, 69 зв.; Панько Ана́нченко, 88 зв.; Де́(м)ко Ана(н)е́нко, 209.

V. Пам'ятки, словники: Харитон Ана́нкович [XVI ст. Керста 104].

VI. Сучасний словник: офіційний варіант Ана́нь, народний варіант Ана́нько.

VII. Прізвища: Ана́ній, Ана́нюк [СП 24]; Ана́нійчук (Черкаська обл.), Ана́не́нко (Київська обл.) [Горп. 363, 368], Ана́нко, Ана́нович [Кравченко 259; РСл 13]; Ана́нченко [Кравченко 259].

Див. ще Wíàíúèà.

À(ì)ăďg І. Походження: 1. Усічений варіант від Андре́й (див.). 2. На думку П. Чучки, такі форми імені виникли під дією діалектних фонетичних, а не словотвірних явищ української мови².

II–III. А(н)дре́ Бокачъ, 1 (Чг); А(н)дре́ Савьке́вичъ, 10 зв. (Чг).

V. Пам'ятки, словники: Andre (1733–1774 pp.) [Кої 188].

VII. Прізвища: Андре́ [Dict. 44].

VIII. Паралелі: серб. Андре́ (< Андре́ј) [Грк. 29].

Див. ще Àíăďh.

Àíăďg(é) І. Походження: від церк. імені Андре́й [ЛБ 176].

II. Приклади: Аньдре́й Кулай, 39 зв.; А(н)дре́(й) Бо(ж)ко, 301 зв.; Аньдре́й Косте́(н)ко, 346 зв.

III. Варіанти, кількість носіїв: Андре́(й) 55: Чг 3, Чрк 1, Кнв 40, Крс 4, Кв 6, Плт 1; А(н)дре́(й) 151: Чг 44, Чрк 14, Кнв 40, Кв 53; Аньдре́й 25: Чрк 12, Б 1, Клн 2, П 3, Крп 5, Плт 1, Н 1; Аньдре́(й) 6: М 3, Плт 3.

IV. Прізвищеві назви: Юрько Аньдре́єви(ч), 51 зв.; Я(с)ко А(н)дре́євичъ, 76; Кирикъ А(н)дре́єви(ч), 155 зв.

V. Пам'ятки, словники: Андре́й Кошка [XVI ст. Керста 104]; А(н)дре́(и) Глушко [Корнин 1609 р. ДМВН 131]; и А(н)дре́я, ктитора сѣ́(с)кого [1659 р. ЛРК 96]. Цікаво, що в іншій пам'ятці ім'я цієї ж особи записане з h: Хъвениха ... ска(р)гу свою ... на А(н)дрѣ́я, ктитора Спа(с)кого пре́къладала (1663 р. ЛРК 122).

VII. Прізвища: Андре́йко, Андре́йченко, Андре́йчешин, Андре́йчушин, Андре́йчук [СП 24]; Андре́єв, Андре́їв, Андре́йшин, Андре́йків, Андре́йців, Андре́йчин, Андре́йчук [РСл 14–15]; Андре́йко, Андре́йченко [Кравченко 259; РСл 14–15].

Àíăďè(é) див. Àíăďhé.

² Висловлено в усній розмові з автором статті.

Āīāđīāè(è) І. Походження: неясне. Л. Гумецька у “Словнику староукраїнської мови XIV–XV ст.” навела ім'я андровашь, ондровошъ і пов'язала їх зі стп. Odrowąz [CCM II: 84].

Āīāđó(ñ) див. Āīāđóñü.

Ā(ī)āđó(ñ) див. Āīāđóñü.

Āīāđóñü І. Походження: від Андрій < церк. Андрѣй [ЛБ 176]. Варіант, утворений за допомогою суфікса -усь- (Андр[ій] + -усь- → Андрусь), цікавий тим, що у писемних пам'ятках XVII ст. суфікс -усь- і в загальній лексиці, і в антропонімах трапляється не часто. Наявність великої кількості носіїв цього імені (пор. ще ім'я Петрусь у списках Корсунського полку) на всій території, охопленій списками Реєстру, наводить на думку, що вживання цього суфікса в народній мові XVII ст. могло бути значно активнішим, ніж це зафіксували писемні пам'ятки.

II. Приклади: Анъдрусь Левченъко, 134 зв.; Андрусь Кунашечко, 165; Анъдрусь Момотенко, 172.

III. Варіанти, кількість носіїв: Андрусь 1: Ум; Анъдрусь 5: Б 1, Бр 3, Клн 1; Анъдру(с) 73: Б 8, Ум 23, Бр 15, Клн 23, П 1, Крп 1, Н 1, Чрн 1; Андру(с) 16: Чг 1, Чрк 1, Кнв 1, Бр 10, Клн 2, Плт 1; А(н)дру(с) 5: Чг 3, Крс 2.

IV. Прізвищеві назви: Сидоръ Анъдрусе(н)ко, 165 зв.; Прокопъ Анъдрусенко, 392 зв.; Ю(р)ко Анъдрусенко, 442 зв.

V. Пам'ятки, словники: Яцко Андрусович [XVI ст. Керста 105]; которы(й) ска(р)гу свою на А(н)друся ... ѿ то прекъладалъ [1662 р. ЛРК 115]; Андрусь < Андрһй [Павл. 75]; Андрусь (зменш.-пестл.) [1-ша пол. XIX ст. Біл.-Нос. 44].

VI. Сучасний словник: народний варіант Андрусь, що походить від офіційного Андрій [БІЛ 38]; Андрусь < Андрій [Чучка 174].

VII. Прізвища: Андрусь [РСл 20; Шеремета 84; Dict. 45]; Ёндрус [Горп. 138; Dict. 45]; Андрусейко, Андрусенко, Андрусечко, Андрусек [РСл 20]; Андрусик [Горп. 159; РСл 20]; Андрусішин, Андрусів, Андрусіок [РСл 20]; Андрусіак [Горп. 91; РСл 20].

Āīāđóøēī І. Походження: від Андрій < церк. Андрѣй [ЛБ 176]. Утворене від народного варіанта Андрушъ (див.) шляхом додавання суфікса -к-о.

II. Приклади: Андрушко Иващенко, 151; Анъдрушко Лусюче(н)ко, 183 зв.; Анъдрушко Ве(р)нигора, 420 зв.

III. Варіанти, кількість носіїв: Андрушко 38: Чг 2, Ум 20, Бр 4, Кв 1, М 7, Плт 3, Чрн 1; А(н)друшко 26: Чг 13, Чрк 11, Кв 1, М 1; А(н)дру(ш)ко 14: Чг 4, Кнв 10; А(н)друшко 70: Чг 5, Чрк 4, Крс 60, Прл 1; Анъдрушко 101: Крс 4, Ум 10, Бр 21, Клн 2, Крп 3, М 24, Плт 30, Прл 2, Н 1, Чрн 4; Анъдрушко 104: Чрк 10, Б 39, Ум 3, Клн 23, П 3, Крп 10, Прл 12, Н 4.

IV. Прізвищеві назви: Игна(т) А(н)друшенко, 153; Каленикъ Анъдруше(н)ко, 354; Супру(н) Анъдруше(н)ко, 432.

V. Пам'ятки, словники: Я пань микоула дһди(ч) до(л)зский ... з сынми моими стецко(м) и Андрушко(м) [1440 р. ССМ I, 75]; Андрушко Карака [1552 р.

Керста 104]; А(н)друшко Wбы(и)де(и)ко [1609 р. ДМВН 130]; А(н)дру(ш)ко, купець стави(с)ки(й) [1660 р. ЛРК 106].

vii. Прізвища: Андру́щенко, Андру́шко [Горп. 15, 207; РСл 21; Dict. 45]; Андру́шків, Андруща́к, Андрущишин [РСл 21–22].

Див. ще W(н)дру(ш)ко.

Àíäðóó i. Походження: від Андрій < церк. Андрѣй [ЛБ 176]. Пор.: “Андру́шь. Зменш. від Андрій” [Гр. IV, 548]. Утворене від Андр[ій] за допомогою суфікса -ушь.

ii. Приклади: Аньдрушь Морозъ, 119 зв.; Аньдрушь Тыщенько, 131 зв.; Андрушь Бубоньни(к), 151 зв.

iii. Варіанти, кількість носіїв: Андрушь 1: Ум; Аньдрушь 8: Крс 4, Б 3, Прл 1.

iv. Прізвищеві назви: Ива(н) А(н)друше(н)ко, 13; Ра(д)ко А(н)друше(н)ко, 23; Ярема А(н)друше(н)ко, 313 зв.

v. Пам'ятки, словники: Steczko Andruszow [1562 р. Керста 105].

À(í)äðh i. Походження: 1. Усічена форма від Андрһй (див.). Л. Гумецька вважала варіант Андрһ (невідм.) (Сучава, 1470 р.) молдавським за походженням [ССМ I, 75]. Однак, на нашу думку, існують дві вагомі підстави для детальнішого зацікавлення майбутніх дослідників української історичної антропонімії такими іменами. По-перше, в Реєстрі ці імена фіксуємо і на західній частині окресленої його списками території (Брацлавський полк), і в центральній частині (Чигиринський полк), і на північному сході (Ніжинський полк). По-друге, у Реєстрі наявні ще кілька імен, утворених за таким зразком: Гордһ (2 носії), Ива (2), Ко(р)һһ (1), Ма(р)ти (1), Матвһ (10), Ввдһ (2), Влиш (1), Влихвһ (1), Потһ (1), Трохи (1), Яко (1). Напр.: Го(р)дһ Ка(р)пе(н)ко, 2 (Чг); Ива Федоренько, 332 (П); Ма(р)ти Яремень, 326 (П); Матвһ Степане(н)ко, 203 (Клн); Ввдһ Петыго(р)ски(й), 18 зв. (Чг); Влихвһ Улановськи(й), 194 зв. (Клн); Потһ Селе(ц)ки(й), 317 зв. (Кв); Трохи Галате(н)ко, 329 (П). У гуцульських і бойківських говірках такі форми активно вживають і зараз, але у кличному відмінку, звертаючись до носія імені, напр., Ива (тобто: Іване), Марі (тобто: Маріє), Мару (тобто: Марусю) та ін. У називному відмінкові цю форму ми знайшли серед списків українських селян комітату Земплин (1733–1774 рр.), де, крім варіантів Andrej, Ondrej, містяться і форми Andre, Andrj, Andri, Andry, Ondri [Кої 188]. Можливо, у Реєстрі маємо справу з якимось реліктовим мовним явищем, збереженням в українській мові того часу, або ж наявність таких форм імен свідчить про перебування у Війську Запорозькому вихідців із крайніх західних українських етнічних теренів. 2. На думку П. Чучки³, такі форми імен є результатом фонетичних діалектних явищ української мови, які потребують детальнішого окремого дослідження.

ii. Приклади: А(н)дрһ Семе́не(н)ко, 14 зв.; А(н)дрһ Кудра, 21; А(н)дрһ Ти(с)че(н)ко, 24 зв.; Аньдрһ Костю́че(н)ко, 439 зв.

iii. Варіанти, кількість носіїв: А(н)дрһ 2: Чг; Аньдрһ 5: Крс 2, Бр 2, Н1.

Див. ще À(í)äðg.

³ Висловлено в усній розмові з автором статті.

Āīāðhé I. Походження: від Андрій < церк. Андрѣй [ЛБ 176].

II. Приклади: Андрh(й) Уласович, 5 зв.; Аньдрhй Буте(н)ко, 125 зв.; Аньдрhй Шпакъ, 126.

III. Варіанти, кількість носіїв: Андрhй 8: Клн 1, Кв 1, П 1, Крп 1, Прл 3, Н 1; Андрh(й) 36: Чг 1, Крс 3, Ум 5, Бр 6, М 12, Плт 9; А(н)дрh(й) 31: Чг 22, Кнв 8, М 1; Аньдрhй 406: Чрк 69, Крс 40, Б 52, Ум 25, Бр 5, Клн 31, П 63, Крп 45, М 6, Плт 3, Прл 46, Н 15, Чрн 6; АНдрhй 1: Б; Аньдрh(й) 162: Ум 7, Бр 30, М 51, Плт 57, Прл 1, Чрн 16; Андри(й) 3: Кнв 2, Кв 1; Аньдри(й) 1: Прл.

IV. Прізвищеві назви: Ра(д)ко А(н)дриєвич, 209 зв., Романъ Аньдрhєви(ч), 338; Терешко Аньдрhєвич, 28.

V. Пам'ятки, словники: Андрій Іванкович [XVI ст. Керста 104]; Хъвениха ... ска(р)гу свою А(н)дрhя, ктитора Спа(с)ко-го... прєкъладала (1663 р. ЛРК 122); Андрій [1-ша пол. XIX ст. Біл.-Нос. 44]; Андрій [1874 р. Левч 183]; Andrij [30-ті pp. XX ст. Vinc. 149].

VI. Сучасний словник: офіційний варіант Андрій [ВІЛ 38].

VII. Прізвища: Андрієвич, Андрієнко, Андріїв, Андріїшин, Андрійчак, Андрійченко, Андрійчик, Андрійчин, Андрійчук [РСл 16–17]; Андрійцьо (Закарпаття) [Горп. 343]; Андрійко [Кравченко 259].

Āīōēū I. Походження: від Антип < церк. Антіпъ [ЛБ 177].

II. Приклади: А(н)типъ Климе(н)ко, 70; Аньтипъ Тулюпа, 346; Аньтипъ Гурынєнко, 436 зв.

III. Варіанти, кількість носіїв: А(н)ти(п) 1: Кв; А(н)типъ 1: Кнв; Аньтипъ 6: Б 1, Крп 1, П 2, Чрн 2; Аньтипъ 1: Б.

IV. Прізвищеві назви: Ива(н) А(н)типе(н)ко, 34; А(р)темъ А(н)типович, 82; Васи(л) Аньтипе(н)ко, 362 зв.

V. Пам'ятки, словники: Антіпъ [1-ша пол. XIX ст. Біл.-Нос. 45]; Антип [1874 р. Левч. 183].

VI. Сучасний словник: офіційний варіант Антіп [ВІЛ 39].

VII. Прізвища: Антіпенко, Антіпов, Антипович [РСл 29]; Антипів [Dict. 46].

Āīōīū I. Походження: від Антон < церк. Антѡнїй [ЛБ 178].

II. Аньтонъ Калю(ж)ный, 125 зв.; Антонъ Лупина, 374; Аньтонъ Масєнко, 414 зв.

III. Антонъ 27: Ум 5, Бр 5, М 11, Плт 5, Чрн 1; А(н)гонъ 2: Бр 1, Крп 1; Анто(н) 29: Чг 1, Крс 10, Ум 5, Бр 3, Кв 2, М 5, Плт 3; А(н)то(н) 41: Чг 13, Кнв 15, Крс 3, Кв 10; Аньто(н) 6: Б 2, Клн 2, П 1, Крп 1; Аньтонъ 81: Чг 1, Чрк 14, Б 11, Клн 10, П 13, Крп 10, М 1, Плт 1, Прл 10, Н 4, Чрн 2.

IV. Прізвищеві назви: Романъ Аньтоне(н)ко, 432; Пилипъ Антоне(н)ко, 446.

V. Пам'ятки, словники: Антонъ братъ Герасимовъ [1555 р. Керста 105]; Антинь [там само]; Антін [1874 р. Левч. 183]; Antin [30-ті pp. XX ст. Vinc. 151].

VI. Сучасний словник: офіційний варіант Антѡн [ВІЛ 39].

VII. Прізвища: Антѡненко, Антоніок [Горп. 16, 53]; Антѡнєвич, Антѡник, Антѡнич, Антонішин, Антѡнів, Антѡнов, Антонѡвич, Антоніок, Антоніак [РСл 25].

Див. ще W(i)ōī(i).

Àíðóíú I. Походження: фонетичний варіант від Антонъ (див.).

II. Аньтунъ Бабыччєнько, 128, Антунъ Носачє(н)ко, 175; Анту(н) Ка(р)ку(н), 305.

III. Антунъ 4: Чрк 1, Крс 2, Бр 1; Анту(н) 2: Бр 1, Кв 1; Аньтунъ 3: Б 2, П 1.

Àíú I. Походження: від церк. чол. імені Анн [СС 16] або скорочення від Ан[анїа] (див. Ананько).

II–III. Ань Пилипенъко, 435 зв. (Н).

VII. Прізвища: Ан [Горп. 126]; Аненко [Горп. 83, 352]; Анненко [Dict. 45]; А́ннич [РСл 23]; Анюк [Dict. 46].

Àíúäðgé див. Àíäðg(é).

Àíúäðg(é) див. Àíäðg(é).

Àíúäðè(é) див. Àíäðhé.

Àíúäðí(í) I. Походження: від церк. імені андрѡн [ЛБ 176].

II–III. Аньдро(н) Ткачє(н)ко, 187 (Бр).

V. Пам'ятки, словники: Iwan Andronkow [XVI ст. Керста 105].

VI. Сучасний словник: офіційний варіант Андрѡн [ВІЛ 39]; Андрѡн [Чучка 174].

VII. Прізвища: Андроні́ок (Житомирська обл.) [Горп. 342].

Àíúäðí(ñ) I. Походження: від Андрій < церк. Андрей [ЛБ 176]. Пор.: “Андрось. Зменш. від Андрій” [Гр. IV, 548].

II–III. Аньдро(с) сотникъ, 369 зв. (М).

V. Пам'ятки, словники: Andros (Любачів, 1565 р.) [Єф. 36].

VII. Прізвища: Андрѡсович (Дніпропетровська обл.) [Горп. 376]; Андрѡс, Андрѡсь, Андрѡсенко, Андрѡсі́ок [РСл 18].

Àíúäðíðè(é) I. Походження: від Андрій < церк. Андрей [ЛБ 176].

II–III. Аньдроти(й) Блу(д)ничє(н)ко, 175 зв. (Бр).

Àíúäðó(é)êí I. Походження: від Андрій < церк. Андрей [ЛБ 176].

II–III. Аньдру(й)ко Встрѡве(р)ше(н)ко, 349 (Крп).

Àíúäðóñü див. Àíäðóñü.

Àíúäðóóú I. Походження: від Андрій < церк. Андрей [ЛБ 176].

II. Приклади: Аньдрухъ Нападо(в)счєнько, 144; Аньдру(х) Глухъ, 188.

III. Варіанти, кількість носіїв: Аньдрухъ 2: Б 1, Н 1; Аньдру(х) 1: Бр.

V. Пам'ятки, словники: Andruch Hiczka [1565 р. Керста 105].

VI. Сучасний словник: народний варіант Андру́х, що походить від офіційного варіанта Андрій [ВІЛ 38]; Андру́х < Андрій [Чучка 174].

VII. Прізвища: Андру́х, Андру́хів, Андру́хов, Андрухóвич [РСл 21].

Àíúäðóøè I. Походження: фонетичний варіант від Андрушь (див.). Неясним залишається шлях утворення цього варіанта. Можливо, він виник за аналогією до імен на зразок Андрѡ (див.).

II–III. Аньдруши Де(м)чєнко, 97 зв. (Крс).

Àíúäðóóú див. Àíäðóóú.

Àíúäðóúêà I. Походження: від Андрій < церк. Андрей [ЛБ 176]. Шляхи утворення: Андр[ій] + суфікс -уш- + суфікс -к-а. Суфікс -к-а в середині XVII ст. паралельно з -к-о інколи брав участь у творенні і чоловічих імен, щоправда, значно поступаючись перед формантом -к-о в активності. Пор. ще: Савка, Савко (< Сава), Сємка, Сємко (< Сємень), Фєнка, Фєнко (< Парфєнь), Ярємка, Ярємко (< Ярєма < церк. Ієрємей [ЛБ 211]).

II–III. Аньдрушка Ба(й)буза, 205 зв. (Клн).

Àíúäðû(é) I. Походження: народний фонетичний варіант від Андрей (див.) або Андрій (див.).

II–III. Аньдры(й) Козми(н) зя(т), 46 (Чрк).

Àíúäðóúêî див. Àíäðóêî.

Àíúäðh див. À(î)äðh.

Àíúäðhé див. Àíäðhé.

ÀíÛäðhé див. Àíäðhé.

Àíúäðhÿøú I. Походження: від Андрій < церк. Андрей [ЛБ 176]. Утворене за допомогою суфікса -ашъ.

II. Приклади: Аньдрхяшъ Бутъ, 44; Аньдрхяшъ Шемика, 174 зв.

III. Варіанти, кількість носіїв: Аньдрхяшъ 2: Чрк 1, Бр 1.

IV. Прізвищеві назви: Впана(с) Аньдрхяше(н)ко, 384.

V. Пам'ятки, словники: панъ аньдрхяшъ [1377 р. ССМ I, 76].

VI. Сучасний словник: народний варіант Андріяш, який походить від офіційного варіанта Андрій [ВІЛ 38]; Андріяш < Андрій [Чучка 174].

VII. Прізвища: Андріяш [РСл 18; Шеремета 79]; Андріяшин [Горп. 195]; Андрієш [Горп. 247].

Àíúðèú див. Àíðèú.

Àíúðî(î) див. Àíðîú.

Àíúðîígöú I. Походження: від Антон < церк. Антоній [ЛБ 178]. Утворене шляхом додавання до народного варіанта Антон (усічення від канонічної форми Антон[ій]) суфікса -єцъ.

II–III. Аньтонецъ Малый, 135 (Б).

V. Пам'ятки, словники: Антонецъ Герасименко [XVI ст. Керста 105]

VII. Прізвища: Антонецъ, Антонєцький [РСл 24].

Àíúðîú див. Àíðîú.

Àíúðóú див. Àíðóú.

Àíúøúêî I. Походження: неясне. Можна припустити такі шляхи його утворення: а) усічення від Ан[то]шко [Гр. IV, 549]; б) додавання поліморфемного суфікса -ш-к-о до імені Ань (див.).

II–III. Аньшъко Ле(в)чєнько, 41 зв. (Чрк).

Àðàèú I. Походження: неясне. Можливо, від Артимъ (див.) < церк. Артємъ (див.).

II–III. Арбимъ Микитєнько, 151.

Àðŋgíú(é) I. Походження: від Арсеній < церк. Арсένій [ЛБ 180].

II–III. Арсєны(й) Попо(в) зя(т), 178 (Бр).

V. Пам'ятки, словники: хлопча Арсенія [XVI ст. Керста 105]; Арсєн [1874 р. Левч. 183]; Arsėnij [30-ті рр. XX ст. Vinc. 152].

VI. Сучасний словник: офіційний варіант Арсєній [БІЛ 40].

VII. Прізвища: Арсєнич, Арсенюк [РСл 29]; Арсен [Dict. 46].

À(ð)ŋrėú I. Походження: від Арсєный (див.). Утворене з додаванням суфікса -'укъ: Арс[єный] + -'укъ → Арсюкъ.

II–III. А(р)сюкъ Стє(ч)чє(н)ко, 304 (Кв).

Àððgíú I. Походження: від Артем < церк. Артѐмъ [ЛБ 180].

II. Приклади: А(р)тє(м) Кравъчє(н)ко, 6 зв.; А(р)тє(м) Тє(с)нє(н)ко, 9 зв.; А(р)тємъ Верєтєно, 304.

III. Варіанти, кількість носіїв: Артѐмъ 1: П; А(р)тємъ 1: Ум; Артє(м) 6: Чрк 1, Бр 1, Кв 4; А(р)тє(м) 7: Чг 3, Кнв 3, Крс 1; Арътємъ 4: П 1, Прл 1, Чрн 2.

IV. Прізвищеві назви: Влєкса А(р)тємє(н)ко, 6 зв.; Ула(с) Артємє(н)ко, 39 зв.; Вє(р)ко А(р)тємовичъ, 79 зв.

V. Пам'ятки, словники: Артем [1552 р. Керста 105; 1874 р. Левч. 183].

VI. Сучасний словник: офіційний варіант Артѐм [БІЛ 41].

VII. Прізвища: Артем [Dict. 46]; Артѐменко, Артємѝшин, Артємѝвич, Артємчѝк, Артєм'ѝк [РСл 30].

Див. ще À(ð)ðèù.

Àððgíh(é) I. Походження: від церк. Артѐмій [ЛБ 180].

II–III. Артєм(й) Кгє(р)манє(н)ко, 182 (Бр).

V. Пам'ятки, словники: кнзє Артемия [XVI ст. Керста 105].

VI. Сучасний словник: офіційний варіант Артѐмій [БІЛ 41].

À(ð)ðèù I. Походження: фонетичний варіант від Артѐмъ (див.).

II. Приклади: Арътимъ Сєръгїє(н)ко, 112; Арти(м) Пилипє(н)ко, 151; А(р)ти(м) Назарє(н)ко, 166 зв.

III. Варіанти, кількість носіїв: А(р)тимъ 4: Крс 1, Ум 2, П 1; Аръти(м) 1: Клн; Арътимъ 1: Клн; Арты(м) 1: Чрн.

IV. Прізвищеві назви: Ива(н) А(р)тимє(н)ко, 314; Сєвєрынъ А(р)тимє(н)ко, 326; Васи(л) Арътимє(н)ко, 410 зв.

V. Пам'ятки, словники: Artim [XVI ст. Керста 105]; Artým [30-ті рр. XX ст. Vinc. 153].

VII. Прізвища: Артým, Артýmко, Артємовєць [РСл 30]; Артимєнко, Артимєв, Артємишин [Dict. 47].

Див. ще Àððgíú.

À(ð)ðóðú I. Походження: від церк. Арт[ѐмъ], Арт[ѐмій] + суфікс -ухъ.

II–III. А(р)тухъ Аврамє(н)ко, 333 зв. (П).

Див. ще Àððrðú.

Àððrðú I. Походження: від церк. Арт[ѐмъ], Арт[ѐмій] + суфікс -'ухъ [ЕСУМ I: 87]. Пор.: "Артѝхъ, х́а, м = Артѐм" [Гр. IV: 549].

- II. Приклади: А(р)тю(х) Івановичъ, 32; Арѣтюхъ Кло(ч)ченько, 126; Артюхъ Коло(д)ны(й), 404 зв.
- III. Варіанти, кількість носіїв: Артюхъ 2: Плт; А(р)тюхъ 13: Крс 1, Б 1, Ум 1, П 1, Крп 3, М 1, Плт 1, Прл 2, Н 1, Чрн 1; Артю(х) 1: М; А(р)тю(х) 14: Чрк 9, Кнв 2, Кв 3; Арѣтю(х) 1: Крп; Арѣтюхъ 10: Б 5, П 4, Крп 1.
- VII. Прізвища: Артїох [ГК 14; Горп. 185; РСл 30], Артюшенко [ГК 14; РСл 30]. Див. ще À(ð)òóóú, W(ð)òð(ð).
- Àðògìè(é) I. Походження: від церк. імені Парфѣній [ЛБ 226] після усічення початкового приголосного п.
- II–III. Арфени(й) Ли(т)винъче(н)ко, 368 зв. (М).
- VII. Прізвища: Артенїок [РСл 30]. Див. ще Ìà(ð)ògíú, Ìà(ð)òíg(í), Ìà(ð)xàgíú.
- Àðòèíú I. Походження: від Архип < церк. Архіппъ [ЛБ 181].
- II. Приклади: Архи(п) Де(с)че(н)ко, 313.
- III. Варіанти, кількість носіїв: Архипъ 1: Чрк; Архи(п) 1: Кв.
- V. Пам'ятки, словники: Archip krawiecz [XVI ст. Керста 105]
- VI. Сучасний словник: офіційний варіант Архип [ВІЛ 41].
- VII. Прізвища: Архїпенко, Архїпов, Архипóвич, Архипчúк [РСл 31]; Архипів [Dict. 47].
- Àðúògíú див. À(ð)ògíú.
- Àðъти(м) див. À(ð)òèíú.
- Àðътипъ I. Походження: неясне.
- II–III. Арътипъ Клименько, 50 зв. (Чрк).
- Àðътю(х) див. Àðтюхъ.
- Àðътюхъ див. Àðтюхъ.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

- Біл.-Нос. — Білецький-Носенко П. Словник української мови / Підгот. до вид. В.В. Німчук. — Київ, 1966.
- Булыка 1970 — Булыка А.М. Развіццѣ арфаграфічнай сістэмы старабеларускай мовы. — Мінск 1970.
- ВІЛ — Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей. Словник-довідник. 2-ге вид. / За ред. В.М. Русанівського. — Київ, 1996.
- ГК — Горпинич В.О., Корнієнко І.А. Прізвища Дніпровського Припоріжжя (словник). — Дніпропетровськ, 2003.
- Горп. — Горпинич В.О. Прізвища степової України: Словник. — Дніпропетровськ, 2000.
- Гр. IV — Грінченко Б.Д. Крестныя имена людей // Словарь української мови. Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. — Київ, 1909. — Т. 4. — С. 548–563.
- Грк. — Грковий М. Речник личних имена код Срба. — Београд, 1977.
- Гумецька 1958 — Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. — Київ, 1958.

00. — 0000000 0. 000000000000 000000000000 000000000000 0000 // 0000
 0000. — 00000 0.0. 000000000000 00000 0 0000000 // 000000 0000000 000000000000
1649 0000: 000000000000000000 000000. — 0000, 1995. — 0. 505-512.
 00000 **2003 —** 00000 0.0. 0000000 **-K-O** 0 000000000000 000000000000 000000 0000000000
XVII 00.: 000000000000000000 000000 // 0000000000000000 000000. **1.** 0000
 0 0000 0 0000000 / 00000000 0000000000000000 00. 0. 0000*000000 000
 0000000. — 00000, **2003. — 0. 84-110.**
 0000. — 000000000 0. 00000000 0000000000000000 0000000 // 0000000000 0000000000 /
 000. 0. 000000. — 00000, **1978. — 0. 24-86.**
 000000000 **1974 —** 000000000 0.0. 000000000000 000000000000 000000000 0000000
 000000000 **XVII 00.:** 00 000000000000 000000000000000000 000000. — 0000, **1974.**
 000000000 **1995 —** 000000000 0.0. 00000000000 0 00000000000 000000000 **“000000**
 0000000 00000000000 **1649 0000”** // 000000 0000000 0000000000000000 **1649**
 0000: 0000000000000000 000000. — 0000, **1995. — 0. 490-499.**
 00000000 **2003 —** 00000000 0. 0000000000000000 0000000 000*0000 00-0000 00. 00
 0000000 000000000000 0000000 0000000 00000000000 0000 // 000000000 **V**
 000000000 000000000000 0000000000 000000000000. 000000000000: 00000000
 00000000 000000. — 0000000, **2003. — 0. 146-150.**
 0 — 000000 00000000 0000000000000000 **1649 0000: 0000000000000000 000000. — 0000, 1995.**
 000 — 000000 0.0. 00000000 00000000 000000000000 0000000. 0 **8-00** 00000.
 000000000. — 00000, **1975. —** 000000000000 0 0000000 0000000000 000000000000
 0000000000 00. 0.000000000 000 00000000. 0000 **00-3824.**
 000000000 0000000000 00000 000 00000.
 00 — 00000000 0.0., 00000000000 0.0. 0000000 00000 00000. 000000-00000000 / 00
 000. 0.0. 0000000000000. — 0000, **1986.**
 0000 — 0000000 00000000000 0000 **XVI —** 000000 00000000 **XVII 00.** 000. **1** / 00000000
 0000000000000000 00. 0. 0000*0000000 000 0000000. — 00000, **1994.**
 00 — 00000000 00000000: 000000000000 000000000000-0000000000000000 (**00** 0000000000
 000000000000). — 0000000, **2002.**
 00 — 000000 0.0., 0000000000 0.0. 0 000000 00000. — **2-0 000. — 00000000, 1991.**
 000 — 00000000 00000000000000000000 0000 **XV-XV 00. — 0000, 1977-1978. — 0. 1-2.**
 000000 — 0000000 00000000 0000000 0000. 0000000000 0.0. 000000. — 00000, **1965.**
 0000 **1974 —** 000000000000-000000000000 00 00000000-000000000000 000000000000
 0000 000000000000 0000000 000000000000 **XV00 00.:** 0000000000 0000000000 00
 000000000000 000000 0 0000000 000000000000 0000 / 0000000. 0.0. 0000; 0000.
 000. 0.0. 0000000. — 00000, **1974.**
 00. 0 — 0000000 0. 00000000 0000000000 0000000 0000 / 00 000. 0000. 0.0. 0000000-
 00 // 000000. — **1967. — 0 1. — 0. 149-156.**
 00. 00 — 0000000 0. 00000000 0000000000 0000000 0000 / 00 000. 0000. 0.0. 0000000-
 00 // 000000. — **1967. — 0 2. — 0. 155-156.**
 00. 000 — 00000000 0. 00000000 0000000000 0000000 0000 / 00 000. 0000. 0.0. 0000000-
 00 // 000000. — **1967. — 0 3. — 0. 135-141.**
 0000 — 0000000 0.0. 0000000000-000000000000 0000000000000000 00000000 00000000
 0000 0 0000000000000000 0000000. — 0000, **2001.**
 0000000 — 0000000 0.0. 0000000000 000000000000 000000 0000000000000000 000000000000
 000000000000 **XVIII —** 0000000 **XIX** 00000000 (**0** 0000000000000000 0000000-
 0000). — 00000, **2001.**

УДК 016:811.161.2'28

МАТЕРІАЛИ ДО БІБЛІОГРАФІЇ З ПРОБЛЕМ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ ЗА 2002–2003 РОКИ*

*Sources for the Bibliography on Ukrainian Dialectology
in the years 2002–2003*

Атласи

Глуховцева К. Лінгвістичний атлас лексики народного побуту українських східно-слобожанських говірок. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 183 с.

Рец.: Фроляк Л. Лінгвогеографічна характеристика лексики народного побуту Східної Слобожанщини // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 579–582.

Словники

1. Гримашевич Г. Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок. – Житомир: Північноукраїнський діалектологічний центр Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2002. – 184 с.
2. Сікорська З.С., Шевцова В., Шутова Л.І. Словник діалектної лексики Луганщини / За ред З.С. Сікорської. – Київ: Шлях, 2002. – 223 с.
3. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу. – Луганськ, 2002.

Рец.: Міняйло Р. Діалектні фразеологічні одиниці у словниках // Діалектологічні студії. 1: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 392–397.

* У межах року публікації подано в алфавітному порядку.

Упорядник висловлює щирю вдячність авторам, які допомогли у створенні цієї бібліографії.

4. Глуховцева К., Леснова В., Ніколаєнко І., Терновська Т., Ужченко В. Словник українських східнословобожанських говірок. – Луганськ, 2002. – 234 с.
5. Хобзей Н. Гуцульська міфологія: етнолінгвістичний словник. – Львів, 2002. – 216 с.
Рец.: Семчишин Я. Енциклопедія гуцульських демонів // Молода Галичина. – 24–30 жовтня 2002. – № 90 (8080). – С. 25.
 Левкиевская Е. Словарь гуцульской демонологии // Живая старина. – 2003. – № 2. – С. 48–50.
6. Магрицька І. Словник весільної лексики українських східнословобожанських говірок (Луганська область). – Луганськ: Знання, 2003. – 172 с.
Рец.: Сімович О. Весільна драма — об'єкт лексикографічного дослідження // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 572–576.

Монографії, збірники, посібники

1. Зубрицька М., Яким М. З діалектології Бойківщини: іменникова словозміна, іменникова фразеологія. – Дрогобич, 2002. – 148 с.
2. Іван Панькевич та питання літературної мови: Статті та матеріали / Zost. М. Mušinka. – Пряшів, 2002. – 207 с.
3. Коць-Григорчук Л. Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору. – Нью-Йорк – Львів, 2002. – 267 с.
4. Мигoliniнecь О.Ф. Українські закарпатські говірки: Збірник текстів. – Ужгород, 2002. – 64 с.
5. Мушинка М. Голоси предків: Звукові записи фольклору Закарпаття із архіву Івана Панькевича (1929, 1935). – Пряшів, 2002. – 255 с.
6. Північно-східна Слобожанщина (Новопсковський, Біловодський, Міловський райони Луганської області): Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій / Упорядники: І.В. Магрицька, В.Ф. Семистяга, З.С. Сікорська, М.Г. Чонопиский, О.В. Шевцова. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002.
7. *Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce: Łemkowszczyzna i gwary nadszańskie* / Pod kier. J. Riegera. – Warszawa: Semper, 2002. – 436 s.
8. Східнословобожанські українські говірки: Навчальний посібник / Упорядники: К.Д. Глуховцева, В.В. Леснова, І.О. Ніколаєнко, Т.І. Сердюкова, В.Д. Ужченко, В.О. Верховод, А.В. Стешенко / За ред. П.Ю. Гриценка. – Частина II. – Луганськ, 2002. – 197 с.
9. Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – 422 с.
10. Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – 362 с.
11. Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України; Вид-во М.П.Коць, 2003. – 608 с.
12. Конобродська В. Курсова і дипломна роботи з етнолінгвістики: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Житомир, 2003. – 236 с.
13. Мартинова Г. Середньонадніпрянський діалект: Фонологія і фонетика. – Черкаси: Тясмин, 2003. – 367 с.
14. Павлюк М., Робчук І. Українські говори Румунії: Діалектні тексти. – Едмонтон – Львів – Нью Йорк – Торонто, 2003. – 776 с.

15. Сказав, як два зв'язав: Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині. – Люблін – Луцьк, 2003. – 177 с.
Рец.: Дидик-Меуш Г. Серія польсько-українських мовознавчих видань // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 544–546.
17. 75-letcie urodzin Profesora Michała Łesiowa: Dorobek naukowo-dydaktyczny i działalność społeczna / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn, P. Hrycenko. – Lublin – Łuck, 2003. – 116 s.
Рец.: Дидик-Меуш Г. Серія польсько-українських мовознавчих видань // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 544–546.
18. Українська історична та діалектна лексика: Збірник наукових праць / Відп. ред. Г. Войтів, О. Кровицька. – Вип. 4. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. – 427 с.
19. Яким М. Українська діалектологія: Навчально-методичний посібник. – Дрогобич: Коло, 2003. – 48 с.
20. Яким М. Українська діалектологія: Програма для студентів спеціальності 7.01.01.03 “ПМСО. Українська мова і література філологічних факультетів педагогічних університетів України. – Дрогобич: НВЦ “Каменярь” ДДПУ, 2003. – 22 с.

Автореферати дисертацій

1. Бичко З.М. Лексика наддністрянського говору: структурна організація та ареалогія: Автореф. дис. ... д-ра філологічних наук. – Харків, 2002. – 39 с.
2. Білик Л.С. Дієслівні словосполучення у східностепових говірках: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 2003. – 20 с.
3. Кобирина Г.С. Акцентуація непохідних іменників у бойківських говірках: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Київ, 2002. – 21 с.
4. Олійник М.Я. Фразеологія гуцульських говірок: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 2002. – 20 с.
5. Сердюкова Т.І. Локативні та темпоральні синтаксеми в українських східно-слобожанських говірках: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Запоріжжя, 2002. – 20 с.
6. Тищенко Л.М. Структурна організація й динаміка побутової лексики південнослобожанських говірок: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Київ, 2002. – 19 с.
7. Тищенко Т.М. Подільсько-середньонадніпрянське суміжжя у світлі ізоглос: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Київ, 2003. – 19 с.
8. Ястремська Т.О. Структурно-семантична організація та географічна диференціація пастушої лексики гуцульського говору: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Київ, 2002. – 20 с.
9. Дика Л.В. Суфіксальний словотвір іменника в говірках полісько-середньонадніпрянського порубіжжя: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Київ, 2003. – 19 с.
10. Костів О.М. Динаміка і статика в діалектних просторових конструкціях (на матеріалі II тому АУМ): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 2003. – 20 с.

11. Сіденко Н.П. Географічна апелативна лексика східностепових говірок Центральної Донеччини Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Донецьк, 2003. – 22 с.
12. Щербина Т.В. Середньоадніпрянсько-степове діалектне порубіжжя у світлі ізоглос: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Київ, 2003. – 23 с.

Бібліографії

1. Дольницька М. Нова бібліографія праць Івана Панькевича // Іван Панькевич та питання літературної мови: Статті та матеріали / Zost. M. Mušinka. – Пряшів, 2002. – С. 177–194.
2. Дольницька М. Нова бібліографія праць Івана Панькевича: Додаток до збірника “Іван Панькевич і питання літературної мови”. – Пряшів, 2002. – 35 с.
3. Список научных трудов Г.П. Клепиковой за 1957–2002 гг. // Исследования по славянской диалектологии. 8: Восточнославянская диалектология, лингвогеография и славянский контекст. – Москва, 2002. – С. 245–255.
4. Бібліографія праць професора Костянтина Германа // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 170–171: Слов’янська філологія. Збірник наукових праць на пошану професора Костянтина Германа з нагоди його 75-річчя. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 24–28.
5. Бібліографія праць Ярослави Закревської // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам’яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 22–35 [упорядники Я. Єрмолович, М. Чікало].
6. Czyżewski F., Sajewicz M. Wykaz Prac Prof. Dr. hab. Michała Łesiowa // 75-lecie urodzin Profesora Michała Łesiowa: Dorobek naukowo-dydaktyczny i działalność społeczna / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn, P. Hrycenko. – Lublin – Łuck, 2003. – 116 s.
7. Матеріали до бібліографії з проблем української діалектології за 2000–2001 роки // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2003. – С. 316–375 [упорядник Н. Хобзей].
8. Список наукових праць доктора філологічних наук, професора, члена кореспондента НАН України Василя Васильовича Німчука // Волинь – Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Житомир, 2003. – Вип. 10. – С. 16–32.

Епістолярна спадщина

1. Життя — не просто існування: Листування Олексі Горбача / Редкол.: А.-Г. Горбач, У. Єдлінська, М. Чікало. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2003. – 938 с.
2. Листування Ярослави Закревської // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам’яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 40–83.

Хроніки

1. Дидик-Меуш Г. [20–31 січня 2003 р., Варшава — сесія “Korpus tekstów w badaniach leksykoграфicznych”] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам’яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. — С. 598–599.
2. Dudek A. [26 lutego 2003 r. — konferencja “Kultura i język na pogranichu polsko-ukraińsko-białoruskim. Problemy globalizacji i regionalizacji”] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам’яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. — С. 599–600.
3. Зеленчук В. Міжнародний семінар діалектологів у Криворівні // Гуцульський календар. 2003. — С. 59.
4. Конобродська В. [4–5 жовтня 2002, Житомир — Міжнародна наукова конференція “Теоретичні та методологічні засади сучасної діалектології”] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам’яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. — С. 595–598.
5. Хобзей Н., Ковальчук О. [22–23.06.2003, Люблін — Kultura duchowa i materialna Euroregionu Bug] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам’яті Ярослави Закревської. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2003. — С. 602–603.
6. Ястремська Т. [міжнародні діалектологічні зустрічі: 1–2 травня 2003 р. (Львів) “З історії діалектології: школи, постаті, проблеми”; 8–9 травня (Влодава) “Kategorie gramatyczne w języku polskim i ukraińskim”] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам’яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. — С. 600–602.

Аркушин Григорій

1. Арго лаборів // Slavia Orientalis. — Т. LI. — № 3. — 2002. — С. 447–471.
2. Західнополіські префіксальні іменники // Проблеми славістики. — Ч. 2–3. — Луцьк, 2002. — С. 32–51.
3. З проблематики українського словотвору (на матеріалі західнополіських говірок) // Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki: Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Karolowi Dejniewicz / Pod red. S. Gali. — Łódź: ŁTN, 2002. — S. 25–32.
4. Зауваження про українські говірки Північного Підляшшя // Над Бугом і Нарвою. — № 3. — 2002. — С. 30–31.
5. Композитні іменники в західнополіських говірках // Мовознавство: Доповіді та повідомлення IV Міжнародного конгресу україністів. Одеса, 26–29 серпня 1999 року. — Київ, 2002. — С. 124–129.
6. Словотвір іменника в західнополіському аргі // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. — Вип. 6: Збірник пам’яті Кирила Галаса. — Ужгород, 2002. — С. 241–247.

7. Фонетичні варіанти іменникових суфіксів у західнополіських говірках // *Z dialektologii słowiańskiej: Rozprawy slawistyczne*. 19. – Lublin: UMCS, 2002. – S. 109–118.
8. Г. Аркушин — О. Горбачеві // *Життя — не просто існування: Листування Олекси Горбача (1946–1996) / Редкол.: А.-Г. Горбач, У. Єдлінська, М. Чікало.* – Львів, 2003. – С. 821–822.
9. Деривати з рідковживаними афіксами та уніфіксами в говірках Західного Полісся // *Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. Мовознавство: Збірник наукових статей.* – Чернівці: Рута, 2003. – С. 325–332.
10. Деривати як джерело реконструкції втрачених твірних основ // *Język ukraiński: współczesność — historia / Red. F. Czyżewski, P. Hrycenko.* – Lublin, 2003. – S. 109–119.
11. Лексикалізація афіксів в українській мові // *Українська мова.* – 2003. – № 3. – С. 81–89.
12. Підляські семантичні діалектизми // *Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей.* – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 87–104.
13. Сказав, як два зв'язав: Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині. – Люблін – Луцьк, 2003. – 177 с.
Рец.: Дидик-Меуш Г. Серія польсько-українських мовознавчих видань // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 544–546.
14. Словотвір займенників у творах Лесі Українки на волинську теметику та їхні сучасні західнополіські відповідники // *Леся Українка і сучасність (До 130-річчя від дня народження Лесі Українки): Збірник наукових праць.* – Луцьк, 2003. – С. 369–374.
15. Западнополесские существительные, мотивированные числительными // *Proceedings of the Third International Congress of Dialectologists and Geolinguists. Lublin, 24–29 July, 2000 / Edited by S. Warchoł.* – Vol. 1. – S. 51–66.
16. Materiały do Atlasu etnolingwistycznego Pobuża wsi Położewo na Ukrainie // *Bug: Rzeka która łączy / Red. S. Kozłowski.* – Piaski, 2002. – S. 190–200 [співавт. – Ф. Чижевський].
17. Słowotwórcze osobliwości nadbużańskich gwar // *Bug: Rzeka która łączy / Red. S. Kozłowski.* – Piaski, 2002. – S. 201–202.
18. Małe formy folkloru na pograniczu polsko-ukraińsko-białoruskim // *Treści i mechanizmy przenikania kultur na pograniczu polsko-ukraińskim / Red. H. Bednarski, F. Czyżewski, J. Ślusarski.* – T. III. – Ryki, 2003 – S. 101–105.

Бабич Надія

Про буковинський характер — засобами фразеології // *Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. Мовознавство: Збірник наукових статей.* – Чернівці: Рута, 2003. – С. 403–405.

Бандрівський Дмитро*про нього*

Полюга Л. [23.12.2002 — 105 років від дня народження Дмитра Бандрівського] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. — С. 587–589.

Барилова Галина

1. До питання про символіку гри “Рожа” (на матеріалі записів зі Слобожанщини) // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. — № 4 (48) квітень. — 2002. — С. 142–146.
2. Народні ігри в аспекті дискурсу // Образне слово Луганщини / За ред. В.Д. Ужченка. — Луганськ, 2002. — С. 28–31.
3. Назви народних спортивних ігор в українських східнослобожанських говірках // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. — № 10 (54) жовтень. — 2002. — С. 130–136.
4. Вербальний компонент народних ігор в “ад і рай” у східнослобожанських говірках // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. — С. 139–145.

Бичко Зиновій

1. Лексика наддністрянського говору: структурна організація та ареалогія. Автореф. дис... д-р філол. наук. — Харків, 2002. — 39 с.
2. Ярослав Рудницький — знаний дослідник українських діалектів // Мова у слов'янському культурному просторі. — Умань, 2002. — С. 5–7.
3. Системні відношення в лексико-семантичній діалектній групі // Культура народів Причорномор'я: Таврический національний університет ім. В.И. Вернадского. — Симферополь, 2002. — Сентябрь. — № 32. — С. 7–18.
4. Сільськогосподарська лексика у говірках Наддністрянщини // *Studia methodologica*. — Вип. 10. — Тернопіль, 2002. — С. 44–46.
5. Принципи моделювання лексичної діалектної системи // Наукові записки Тернопільського педагогічного університету ім. В. Гнатюка: Серія мовознавство. — Вип. 9. — С. 144–149.
5. Назви одягу та взуття в наддністрянському говорі // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. — С. 276–281.
6. Перспективи взаємостосунків української літературної мови та діалектів // Лінгвістика: Збірник наукових праць / Укл.: В.Д. Ужченко (наук. ред.) та ін. — Луганськ: Альма-матер, 2003. — 167 с. — Вип. I. — С. 89–93.
7. Статус діалектизму в діахронії // Українська історична та діалектна лексика: Збірник наукових праць. — Вип. 4. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. — С. 353–355.

Бичкова Тетяна

Діалектні фонетичні особливості мови буковинських рукописних збірників XVIII ст. // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 170–171: Слов'янська філологія: Збірник наукових праць на пошану професора Костянтина Германа з нагоди його 75-річчя. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 77–81.

Білик (Загнітко) Людмила

1. Дієслівні конструкції з об'єктними семантичними відношеннями у східностепових говірках // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. – Вип. 10. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – С. 182–189.
2. Дієслівні словосполучення у східностепових говірках: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 2003. – 20 с.
3. Конструкції з прийменником *на* + знах. відм.: семантика і синтаксичні функції у східностепових говірках // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. – Вип. 11. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – С. 536–545.
4. Спроба створення Словника дієслівних словосполучень говірок Донеччини // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 291–299.

Богдан Світлана

Стереотипи мовноетикетної поведінки волинян і поліщуків: побажання // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 120–129.

Борцюх (Borciuch) Марія

1. Polsko-ukraińskie pogranicze językowe w świetle tekstografii gwarowej // Treści i mechanizmy przenikania kultur na pograniczu polsko-ukraińskim / Red. H. Bednarski, F. Czyżewski, J. Ślusarski. – T. II. – Ryki, 2003 – S. 221–228.
2. Polonizmy w ukraińskich gwarach okolic Hrebennego // Z badań nad polsko-ukraińskimi powiązaniem językowymi. – Lublin: Wydawnictwo KUL, 2003. – S. 143–151.

Броніковська (Bronikowska) Рената

1. Dawne słownictwo zachodniółemkowskiej gwary Szczawnika koło Krynicy // Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce: Łemkowszczyzna i gwary nadszańskie / Pod kierunkiem J. Riegera. – Warszawa: Semper, 2002. – S. 17–64.
2. O czarach, urokach i bosorkach: Teksty z Łemkowszczyzny // Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce: Łemkowszczyzna i gwary nadszańskie / Pod kierunkiem J. Riegera. – Warszawa: Semper, 2002. – S. 367–381.

Будзинська Валентина

Комунікативна модальність та її інтонаційна реалізація в діалектному мовленні // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. Мовознавство: Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 317–331.

Вакалюк Ярослава

Назви захворювань овець і кіз // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 304–310. [упорядник Г. Дидик-Меуш]

про неї

Лесюк М. Ярослава Вакалюк — дослідниця південно-західних говорів // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 303.

Вархол (Warchol) Стефан

1. Polsko-wschodniosłowiańskie związki językowe w świetle tradycyjnej zoonimii ludowej (problematyka wybrana) // Z dialektologii słowiańskiej. – Rozprawy Slawistyczne. 19. – Lublin: UMCS, 2002. – S. 183–190.
2. Dublety leksykalne w polskiej wyspowej gwarze wsi Łabunie na polsko-ukraińskim pograniczu językowym // Studia dialektologiczne II / Pod red. J. Okoniowej, B. Dunaja. – Kraków, 2002. – S. 167–178.

Варченко Іван

Листування Ярослави Закревської // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 40–83 [Лист І. Варченка до Я. Закревської. – № 19].

про нього

[Гриценко П. Некролог, без підпису] З покоління відданих: Іван Олексійович Варченко // Українська мова. – № 1. – 2002. – С. 124–125.

Венжинович Наталія

1. Значення назви в системі української діалектної лексики народних промислів // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 6: Збірник пам'яті Кирила Галаса. – Ужгород, 2002. – С. 248–256.
2. Лексика, пов'язана з вирощуванням конопель // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія філологія. – Вип. 6. – Ужгород, 2002. – С. 17–22.
2. Про міфологічні уявлення у мові українців та традиційній обрядовості // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія філологія. – Вип. 7. – Ужгород, 2003. – С. 50–54.

Воронич Ганна

Середньонадніпрянський говір як основа української літературної мови: структура і генеза // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 6: Збірник пам'яті Кирила Галаса. – Ужгород, 2002. – С. 257–264.

Вільперт Хрістіане

Німецькі запозичення в гуцульських говірках // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 281–290.

Войтів Ганна

1. Формування мікрогрупи “застібка, гудзик, пряжка” в українській мові // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 119–127.
2. Слово *пояс* і його семантична еволюція в українській мові // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 113–120.

Галас Борис

1. [рец. на:] Григорій Аркушин. Словник західнополіських говірок: у 2-х т. – Т. 1 (А–Н); Т. 2 (О–Я). – Луцьк: Вежа, 2000. – XXIV + 354 + 458 с. // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 6: Збірник пам'яті Кирила Галаса. – Ужгород, 2002. – С. 340–342.
2. До історії літературно-писемної займенникової форми *мені* та її народно-розмовних відповідників // Наукові записки. Серія: Мовознавство. – Вип. I (VII). – Тернопіль: ТДПУ, 2002. – С. 61–72.
3. Карпатоукраїнські лексичні регіоналізми в рукописній лексикографії XIX – початку XX ст. // Словацько-українські взаємини в галузі мови, літератури, історії та культури: Збірник матеріалів з міжнародної наукової конференції, яка відбулася в Пряшеві 12–13 вересня 2002 р. – Пряшів, 2003. – С. 83–92. [Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Slavistický zborník 4: Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry, histórie a kultúry].
4. Лексика з українсько-словацького етнічного порубіжжя в рукописних словниках XIX – початку XX ст. // Carpatica – Карпатика. – Вип. 17: Українсько-словацькі взаємини в галузі історії, літератури та мови. – Ужгород, 2002. – С. 256–272.
5. Митрофан Дикарив у контексті історії української лексикографії // Українська мова. – 2002. – № 3. – С. 51–64.
6. Лексикографічна спадщина О. Павловського і формування нової української літературної мови (До 230-річчя з дня народження О. Павловського) // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія “Філологія”. – Вип. 7. – Ужгород, 2003. – С. 11–16.
7. Про дві забуті словникові картотеки з фондів НТШ (до характеристики М. Дикарева як лексикографа) // Українська історична та діалектна лексика: Збірник наукових праць / Відп. ред. Г. Войтів, О. Кровицька. – Вип. 4. – Львів, 2003. – С. 33–40.

Ганудель Зузана

Листи Федота Жилка, Броніслава Кобилянського та Уляни Єдлінської до І. Панькевича // Іван Панькевич та питання літературної мови: Статті та матеріали / Zost. M. Mušinka. – Пряшів, 2002. – С. 150–154 [упорядник З. Ганудель].

Гвоздяк Ольга

1. Bestand und Perspektiven der deutschen Mundarten und ihrer Sprachträger im interethnischen Raum von Transkarpatien (Ukraine) // Die deutsche Sprache im vielsprachigen Europa des 21. Jahrhunderts. Hrsg. Erzsébet Forgács. – Szeged, 2002. – S. 78–86 [співавт. Г. І. Меліка].
2. Der hochdeutsche Sprachgebrauch bei der deutschen Bevölkerung von Mukatčevo (Transkarpatien / Ukraine) // Gesprochene und geschriebene deutsche Stadtsprachen in Südosteuropa und ihr Einfluss auf die regionalen deutschen Dialekte. Internationale Nagung in Pécs, 30.03–2.4.2000. – Wien: Edition Praesens, 2002. – S. 211–222 [співавт. Г. І. Меліка].
3. Іншомовна запозичена кулінарна лексика з німецьким етимологом в українських говірках Закарпаття // Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія: Всеукраїнський збірник наукових праць. – Ч. 6. – Черкаси: ЧДТУ, 2002. – С. 95–98.
4. Gehl, Hans (Hrsg.): Regionale Volkskulturen in Ostmitteleuropa. Abgrenzung – Nachbarschaft – Interthnik. Materialien 13 des Instituts für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde, 2002. 330 S. // Studia Germanica Universitatis Vesprimiensis. Hrsg. Csaba Földes. – Jg. 6(2002). – Heft 2. – S. 163–166 [співавт. Г. І. Меліка].
5. Морфологічна адаптація німецьких запозичень в українських говірках Закарпаття // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Українська література в загальноєвропейському контексті. – Вип. 5. – Ужгород, 2002. – С. 236–239.
6. Auswirkung der lingualen Interferenz im multiethnischen Karpaten-Theiß-Raum // Germanistik. – Traditionspflege und neue Herausforderungen. Festschrift zum 110. Jahrestag der Gründung des Lehrstuhls für deutsche Sprache und Literatur an der Hochschulfakultät “Gyula Juhász” der Universität Szeged. – Hrsg. von Erzsébet Forgács. – Szeged, 2003. – S. 159–166 [співавт. Г. І. Меліка].
7. Deutsche Lehnwörter in den ukrainischen Dialekten Transkarpatiens. Wortfeld: Ernährung // Materielle und geistige Volkskultur des Oberen Theißbeckens. Einfluss der deutschen Bevölkerung auf die anderen Ethnien der Region. – Satu Mare – Tübingen, 2003. – S. 279–286.
8. Лексико-семантична адаптація запозиченої лексики з німецьким етимологом в українські говірки Закарпаття // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. Вип. 11: У 2-х частинах / Укл. А. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Ч. І. – Донецьк: ДонДУ, 2003. – С. 277–283.
9. Sprachmischung, code-switching bei den Deutschen von Transkarpatien (Ukraine) // Сучасні дослідження з іноземної філології: Збірник наукових статей. – Ужгород: Ліра, 2003. – С. 119–129.

10. Угорсько-німецькі мовні взаємини в кулінарній лексиці Закарпаття // *Acta Hungarica: Збірник наукових статей* / Відп. ред П.М. Лизанець. – Ужгород: Ліра, 2003. – С. 25–29 [співавт. Г.І. Меліка].

Герман Костянтин

1. Християнство й боротьба за впровадження нової української літературної мови на Буковині // *Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка*. – 2002. – № 4 (48). – С. 13–17.
2. Язичницькі теоніми як елементи семантики та словотвору української мови // *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 6: Збірник пам'яті Кирила Галаса. – Ужгород, 2002. – С. 93–98.
3. Становище української мови на Буковині в часи румунської окупації краю (1918–1940) // *Діалектологічні студії 1: Мова в часі і просторі* / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. – С. 375–380.
4. Українське діалектне мовлення в топонімії, гідронімії та оронімії Східних Карпат, Прикарпаття, Придністров'я та Нижнього Придунав'я // *Науковий вісник Чернівецького університету*. – Вип. 170–171: *Слов'янська філологія: Збірник наукових праць на пошану професора Костянтина Германа з нагоди його 75-річчя*. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 18–23.

про нього

1. Бібліографія праць професора Костянтина Германа // *Науковий вісник Чернівецького університету*. – Вип. 170–171: *Слов'янська філологія: Збірник наукових праць на пошану професора Костянтина Германа з нагоди його 75-річчя*. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 24–28.
2. Гуйванюк Н. Професор Костянтин Герман — учений і педагог // *Науковий вісник Чернівецького університету*. – Вип. 170–171: *Слов'янська філологія: Збірник наукових праць на пошану професора Костянтина Германа з нагоди його 75-річчя*. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 5–11.
3. Гуйванюк Н. [до ювілею — 75-річчя від дня народження] // *Діалектологічні студії*. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 592–593.
4. Мельничук Б. З погляду молодشوкурсника // *Науковий вісник Чернівецького університету*. – Вип. 170–171: *Слов'янська філологія: Збірник наукових праць на пошану професора Костянтина Германа з нагоди його 75-річчя*. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 12–14.
5. Скаб М., Скаб М. Велике досягнення буковинської діалектології // *Науковий вісник Чернівецького університету*. – Вип. 170–171: *Слов'янська філологія: Збірник наукових праць на пошану професора Костянтина Германа з нагоди його 75-річчя*. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 15–17.

Глуховцева Катерина

1. З історії виникнення одного порівняння // *Образне слово Луганщини* / За ред. В.Д. Ужченка. – Луганськ, 2002. – С. 44–45.

2. Народнорозмовні варіанти онімів Східної Слобожанщини як джерело вивчення місцевих говірок // Студії з ономастики та етимології. 2002. – Київ: Кий, 2002. – С. 70–77.
3. Повноголосні та не повноголосні сполучення в системі українських східно-слобожанських говірок // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 4 (48) квітень – 2002. – С. 131–138.
4. Реконструкція фрагментів позамовної дійсності як один з етапів вивчення еволюції говірок // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 10 (54) жовтень. – 2002. – С. 123–130.
5. Словник українських східнослобожанських говірок. – Луганськ, 2002. – 234 с. [співавт. – В. Лєснова, І. Ніколаєнко, Т. Терновська, В. Ужченко].
6. Східнослобожанські українські говірки: Навчальний посібник / За ред. П.Ю. Гриценка. – Частина II. – Луганськ, 2002. – 197 с. [співавт. – В.В. Лєснова, І.О. Ніколаєнко, Т.І. Сердюкова, В.Д. Ужченко, В.О. Верховод, А.В. Стешенко].
7. Формальний показник інфінітива в українських східнослобожанських говірках // Південний архів: Філологічні науки. – Вип. XIV. – Херсон, 2002. – С. 138–142.
8. Лінгвістичний атлас лексики народного побуту українських східнослобожанських говірок. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 183 с.
Рец.: Фроляк Л. Лінгвогеографічна характеристика лексики народного побуту Східної Слобожанщини // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 579–582.
9. Гетеролекси в системі українських східнослобожанських говірок // Бахмутський шлях: Літературне та наукове історико-філологічне видання. – № 3–4 (28/29). – 2003. – С. 157–160.
10. Емоційно-експресивна лексика в українських східнослобожанських говірках // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 3 (59) березень. – 2003. – С. 246–253.
11. Із традиційної народної культури Луганщини // Лінгвістика: Збірник наукових праць / Укл.: В.Д. Ужченко (наук. ред.) та ін. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – Вип. I. – С. 93–97.
12. Картографування як джерело вивчення типології східнослобожанських говірок // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 190–202.
13. Ненаголошений [о] в українських східнослобожанських говірках // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 10 (66). – жовтень. – С. 206–215.
14. Посестринство та його номінація в українських східнослобожанських і східноstepових говірках // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 150–154.

Глушко Михайло

Оглобля: слово і реалія // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 103–111.

Голянич Марія

Внутрішньоформна номінація у гуцульських віруваннях // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. Мовознавство: Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 397–402.

Горбач Олекс

1. Сліди західнолемківської домішки в мові бачвансько-срімських “русинів” // Збірник праць і матеріалів на пошану професора Івана Ковалика / Відп. ред. З. Терлак. – Львів, 2003. – С. 65–71.
2. Словник говірки села Негостина (Румунія) // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 422–453 [опрацювала й підготувала до друку Н. Хобзей].
3. Словник північно-підляської говірки села Добровода близько Гайнівки (Польща) // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 454–488 [опрацювали й підготували до друку Н. Хобзей, О. Тріль].

про нього

1. Горбач А.-Г. ...У пошуках за українськими говірками Румунії // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 419–421.
2. Єдлінська У. Богословська тематика в житті і творчості професора Олексі Горбача // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 164–196.
3. Хобзей Н. [5.02. 1918 — 85 років від дня народження Олексі Горбача] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 588–589.

Гринчишин Дмитро

Мовленнєві особливості українців Бразилії // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 121–131.

Гримашевич Галина

1. Прислів'я, приказки, загадки та жартівливі пісні, пов'язані з використанням назв одягу та взуття // Волинь – Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Вип. 8. – Житомир, 2002. – С. 171–176.

2. Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок. – Житомир: Північноукраїнський діалектологічний центр Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2002. – 184 с.
3. Ареалогія назв одягу та взуття середньополіського діалекту // Волинь – Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Вип. 11. – Житомир, 2003. – С. 35–43.
4. Діалектний текст як об'єкт дослідження (на матеріалі зразків живого поліського мовлення) // Волинь – Житомирщина. – 2003. – № 9. – С. 150–153.

Грицак Євген

1. Говірка села Могильної на Поділлі // Грицак Є. Вибрані українознавчі праці / Вступ та ред. М. Лесів. – Перемишль, 2002. – С. 173–187.
2. Лексика села Сушиці Рикової у Старосамбірщині // Грицак Є. Вибрані українознавчі праці / Вступ та ред. М. Лесів. – Перемишль, 2002. – С. 188–202.
3. Народня великодня термінологія // Грицак Є. Вибрані українознавчі праці / Вступ та ред. М. Лесів. – Перемишль, 2002. – С. 168–172.

про нього

Лесів М. Вступне слово // Грицак Є. Вибрані українознавчі праці / Вступ та ред. М. Лесів. – Перемишль, 2002. – С. 7–28.

Грицак Микола

про нього

Арсенич П. Пилипейко І. Грицак Микола // Арсенич П. Пилипейко І. Дослідники та краєзнавці Гуцульщини: Довідник. – Косів: Писаний камінь, 2002. – С. 73–74.

Гриценко Павло

1. До проблеми лінгвістичного опису українського демонімікону // Хобзей Н. Гуцульська міфологія: Етнолінгвістичний словник. – Львів, 2002. – С. 3–18.
2. З нових підходів до просторової парадигми мови // Коць-Григорчук Л. Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору. – Нью Йорк – Львів, 2002. – С. 5–10.
3. З покоління відданих: Іван Олексійович Варченко [Некролог, без підпису] // Українська мова. – № 1. – 2002. – С. 124–125.
4. Україніка професора Кароля Дейни // Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki: Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Karolowi Dejnie / Pod red. S. Gali. – Łódź: ŁTN, 2002. – S. 183–196.
5. Wstęp // Język ukraiński: Współczesność — historia / Red. F. Czyżewski, P. Hrycenko / Instytut Europy Środkowo-Wschodniej. Seria wydawnicza Lubelskie Konwersatorium “Pogranicze”. – T. 4. – Lublin, 2003. – S. 9–10 [співавт. — Ф. Чижевський].
6. П. Гриценко — О. Горбачеві // Життя — не просто існування: Листування Олексі Горбача (1946–1996) / Редкол.: А.-Г. Горбач, У. Єдлінська, М. Чікало. – Львів, 2003. – С. 738.
7. Об интерпретации лингвистических карт // Proceedings of the Third International Congress of Dialectologists and Geolinguists. Lublin, 24–29 July, 2000 / Edited by S. Warchoń. – Vol. 2. – S. 7–23.

8. Тексти як джерело дослідження українських говірок Румунії // Павлюк М., Робчук І. Українські говори Румунії: Діалектні тексти. – Едмонтон – Львів – Нью Йорк – Торонто, 2003. – С. I–XVI.

Громик Юрій

1. Відзайменникові прислівники з формантами *-гди (-ди)*, *-гда (-да)*, *гди (-ди)* у західнополіських говірках // Філологічні студії: Науковий часопис. – Луцьк, 2002. – № 1. – С. 26–34.
2. Вказівна частка *ze* ‘ось’ у західнополіських говірках // *Z dialektologii słowiańskiej: Rozprawy slawistyczne*. 19. – Lublin: UMCS, 2002. – S. 119–128.
3. Фразеологізми середньополіської говірки села Липно Ківецівського району Волинської області // Волинь – Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 8. – Житомир, 2002. – С. 152–170.
4. Деякі архаїчні структури прислівників в українських підляських говірках // *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*. – Т. XLVIII (2003). Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 2003. – S. 39–49.
5. Діалектні елементи в художньому мовленні Володимира Свідзинського // Творчість Володимира Свідзинського. – Луцьк: Вежа, 2003. – С. 114–145.
6. Просторові та часові прислівники з основами **коль*, **толь*, **сель* в українських підляських говірках // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам’яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 143–148.

Гуйванюк Ніна

1. Діалектний текст як лінгво-когнітивна одиниця // Українська мова. – № 2. – 2003. – С. 102–109.
2. Професор Костянтин Герман — учений і педагог // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 170–171: Слов’янська філологія: Збірник наукових праць на пошану професора Костянтина Германа з нагоди його 75-річчя. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 5–11.
3. [до ювілею — 75-річчя від дня народження проф. Костянтина Германа] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам’яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 592–593.

Гуцуляк (Кіс, Кіс-Гуцуляк) Тетяна

1. Лексичні діалектизми у перекладі Юрієм Федьковичем “Слова о полку Ігоревім” // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 170–171: Слов’янська філологія. Збірник наукових праць на пошану професора Костянтина Германа з нагоди його 75-річчя. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 52–57.
2. Діалектні дієслова української мови у стосунку до образних зворотів “Слова о полку Ігоревім” // Українська історична та діалектна лексика: Збірник наукових праць / Відп. ред. Г. Войтів, О. Кровицька. – Вип. 4. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАНУ, 2003. – С. 399–405.

Гоца Еріка

1. Назви страв із картоплі в українських карпатських говорах // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 6: Збірник пам'яті Кирила Галаса. – Ужгород, 2002. – С. 265–270.
2. Джерела поповнення назв їжі і кухонного начиння в українських говорах Карпат // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 269–275.
3. Назви страв із кукурудзяного борошна в українських карпатських говорах // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія “Філологія”. – Вип. 8. – Ужгород, 2003. – С. 25–30
4. Угорські запозичення в українських карпатських назвах їжі // *Acta Hungarica*. – X–XI. *évfolyam*. – Ужгород, 2003. – С. 30–38.

Данилюк Ніна

1. Діалектні особливості волинських народних пісень у записах Лесі Українки // *Treści i mechanizmy przenikania kultur na pograniczu polsko-ukraińskim* / Red. H. Bednarski, F. Czyżewski, J. Ślusarski. – Т. III. – Ryki, 2003 – S. 131–138.
2. Мовні особливості календарно-обрядової поезії у записах Лесі Українки та з її голосу // *Леся Українка і сучасність (До 130-ої річниці з дня народження Лесі Українки): Збірник наукових праць*. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2003. – С. 381–388.

Данилюк О.

Назви вихору в говірках Волині // *Студії з ономастики та етимології*. 2002. – Київ: Кий, 2002. – С. 82–85.

Дворянкін Віктор

1. До проблеми лексикографічного відтворення семантичної структури діалектної емоційно-експресивної лексики // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 149–155.
2. Оцінне й неоцінне в говірковій номінації (на матеріалі говірки с. Олексіївка Великоновосілківського району Донецької області) // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 130–138.

Дзендзелівський Йосип

Й. Дзендзелівський — О. Горбачеві // *Життя — не просто існування: Листування Олекси Горбача (1946–1996)* / Редкол.: А.-Г. Горбач, У. Єдлінська, М. Чікало. – Львів, 2003. – С. 628–629, 651–655, 697–698, 708–709, 715–716, 738–741, 743, 749–751, 754–758.

Дидик-Меуш Ганна

1. Серія польсько-українських мовознавчих видань [рец. на:] *Ukraińskie i polskie gwary pogranicza* / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn. – Lublin – Łuck, 2001. –

- 185 s.; Аркушин Г. Сказав, як два зв'язав. – Люблін – Луцьк, 2003. – 177 с.; 75-letcie urodzin Profesora Michała Łesiowa: Dorobek naukowo-dydaktyczny i działalność społeczna / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn, P. Hrycenko. – Lublin – Łuck, 2003. – 116 s. // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 544–546.
2. Хроніка [75-років від дня народження Михайла Лесіва] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 590–592.

Дика Людмила

1. Суфіксальний словотвір іменника в говірках полісько-середньонадніпрянського порубіжжя: Автореф. дис... канд філол. наук. – Київ, 2003. – 19 с.
2. Суфікс *-ище* у говірках полісько-середньонадніпрянського порубіжжя // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. – Вип. 11. – Ч. II. – Донецьк: Дон НУ, 2003. – С. 530–536.

Дольницька (Dolnyská) Марта

1. Матеріали для словника українських закарпатських говірок Івана Панькевича (Звіт про сучасний стан) // Іван Панькевич та питання літературної мови: Статті та матеріали / Zost. M. Mušinka. – Пряшів, 2002. – С. 27–35.
2. Нова бібліографія праць Івана Панькевича (1907–2001 р.) // Іван Панькевич та питання літературної мови: Статті та матеріали / Zost. M. Mušinka. – Пряшів, 2002. – С. 177–194.
3. Нова бібліографія праць Івана Панькевича: Додаток до збірника “Іван Панькевич та питання літературної мови”. – Пряшів, 2002. – 35 с.

Доморадз (Domoradz) Катажина

Słownictwo wsi Żernica na pograniczu łemkowsko-bojkowskim // Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w polsce: łemkowszczyzna i gwary nadszańskie / Pod kierunkiem J. Riegera. – Warszawa: Semper, 2002. – S. 65–106.

Дудек (Dudek) Агнешка

1. Przenikanie elementów kultury ludowej pogranicza na przykładzie obrzędów dorocznych // Treści i mechanizmy przenikania kultur pogranicza polsko-ukraińskim / Red. H. Bednarski, F. Czyżewski, J. Ślusarski. – T. II. – Ryki, 2003 – S. 139–146.
2. Uwagi o kolędowaniu (na przykładzie materiałów z pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego) // Treści i mechanizmy przenikania kultur pogranicza polsko-ukraińskim / Red. H. Bednarski, F. Czyżewski, J. Ślusarski. – T. II. – Ryki, 2003 – S. 139–146.
3. Uwagi o kolędowaniu noworocznym w świetle nominacji w gwarze ukraińskiej wsi Kostomłoty koło Terespoła // Slavia Orientalis. – T. LII. – Nr. 3. – 2003. – S. 387 – 394.
4. [26 lutego 2003 r. — konferencja “Kultura i język na pograniczu polsko-ukraińsko-białoruskim/ Problemy globalizacji i regionalizacji”] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 599–600.

Єдлінська Уляна

Листи Федота Жилка, Броніслава Кобилянського та Уляни Єдлінської до І. Панькевича // Іван Панькевич та питання літературної мови: Статті та матеріали / Zost. M. Mušinka. – Пряшів, 2002. – С. 150–159 [упорядник З. Ганудель].

Жегуц Іван

про нього

Арсенич П. Пилипейко І. Жегуц Іван // Арсенич П. Пилипейко І. Дослідники та краєзнавці Гуцульщини: Довідник. – Косів: Писаний камінь, 2002. – С. 96.

Жилко Федот

1. Листи Федота Жилка, Броніслава Кобилянського та Уляни Єдлінської до І. Панькевича // Іван Панькевич та питання літературної мови: Статті та матеріали / Zost. M. Mušinka. – Пряшів, 2002. – С. 150–154 [упорядник З. Ганудель].
2. Листування Ярослави Закревської [Листи Ф. Жилка до Я. Закревської – №№ 2, 5, 10, 17, 22, 24, 25] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 40–83 [упорядник Н. Хобзей]

Жуйкова Маргарита

Еволюція іменного кореня *пуст-* за даними говірок // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації україністів. Мовознавство: Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 411–416.

Закревська Ярослава

1. Кризь призму лінгвістичної географії // Пам'ятки України: історія та культура: Науковий часопис. – 2002. – Ч. 3–4 (136–137). – С. 31–32.
2. Діалектологічні студії у творчому доробку Івана Ковалика // Збірник праць і матеріалів на пошану професора Івана Ковалика / Відп. ред. З. Терлак. – Львів, 2003. – С. 27–31.
3. Листування Ярослави Закревської [Листи Я. Закревської до М. Лесіва — №№ 4, 9, 20, 23, 29, 33, 45–59] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 40–83.
4. Я. Закревська — О. Горбачеві // Життя — не просто існування: Листування Олекси Горбача (1946–1996) / Редкол.: А.-Г. Горбач, У. Єдлінська, М. Чікало. – Львів, 2003. – С. 797–798, 827–828, 838–839, 848–849, 858–859, 869–870, 878–879, 894–895, 910–911, 921–922, 925–926, 929–930.

про неї

1. Арсенич П. Пилипейко І. Закревська Ярослава // Арсенич П. Пилипейко І. Дослідники та краєзнавці Гуцульщини: Довідник. – Косів: Писаний камінь, 2002. – С. 98–99.

1. Бібліографія праць Ярослави Закревської / Упорядники Я. Єрмолович, М. Чікало // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 22–35.
2. Борушенко О. Професор Закревська і Бразилійська Україна // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 13–17.
3. Горинь В. Філософія імені Ярослави Закревської // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 18–21.
4. Хобзей Н. Ярослава Закревська: штрихи до портрету // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 9–12.

Залеський Антон

Листування Ярослави Закревської [Листи А. Залеського до Я. Закревської – №№ 16, 26, 38, 39, 66] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 40–83.

Зеленчук Василь

1. Міжнародний семінар діалектологів у Криворівні // Гуцульський календар 2003. – С. 59.
2. Проблеми створення діалектних словників до літературних творів (Повість Петра Шекерика-Доникова “Дідо Іванчик” // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 197–201.
3. “Словник гуцульський” видали... у Кракові [інформація про]: Janów J. Słownik huculski / Opracował i przygotował do druku J. Rieger. – Kraków, 2001 // Верховинські вісті. – № 11 (6384). – 14 березня 2003. – С. 6.

Зубрицька Марія

З діалектології Бойківщини: іменникова словозміна, іменникова фразеологія. – Дрогобич, 2002. – 148 с. [співавт. – М. Яким]

Карпенко Ольга

Регіональна ономастика та діалектологія // Студії з ономастики та етимології. 2002. – Київ: Кий, 2002. – С. 117–122.

Клєпікова (Клепикова) Галина

1. Карпатоукраинские диалекты и проблемы словообразования. 2: Дериваты с суфф. *l'(a)* // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської /

Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 202–212.

2. [рец. на:] Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів, 2000. – 367 с. // Общеславянский лингвистический атлас. 1997–2003. – Москва, 2003. – С. 219–222.

про неї

Список научных трудов Г.П. Клепиковой за 1957–2002 гг. // Исследования по славянской диалектологии. 8: Восточнославянская диалектология, лингвогеография и славянский контекст. – Москва, 2002. – С. 245–255.

Кобилянський Броніслав

Листи Федота Жилка, Броніслава Кобилянського та Уляни Єдлінської до І. Панькевича // Іван Панькевич та питання літературної мови: Статті та матеріали / Zost. M. Mušinka. – Пряшів, 2002. – С. 150–154 [упорядник З. Ганудель].

Кобиринка Галина

1. Акцентуація непохідних іменників у бойківських говірках: Автореф. дис... канд. філол. наук. – Київ, 2002. – 21 с.
2. До проблеми рухомого й нерухомого наголосу в бойківських говірках // Z dialektologii słowiańskiej: Rozprawy slawistyczne. 19. – Lublin: UMCS, 2002. – S. 129–140.
3. Акцентуація непохідних іменників жіночого роду говірки с. Бітля Турківського району Львівської області (динаміка історичних змін) // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 222–237.

Ковач Оксана

Говірка села Торунь у дослідженні російських діалектологів [рец. на:] Николаев С.Л., Толстая М.Н. Словарь карпатоукраинского торуньского говора с грамматическим очерком и образцами текстов. – Москва, 2001. – 331 с. / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 576–579.

Койдер (Kojder, Kojder-Fedoruk) Агата

[рец.:] Rudnicki S. Gwara polska wsi Korczunek koło Żytomerza na Ukrainie” // Slavia Orientalis. – 2003.

Кондратюк (Kondratiuk) Михайло

Imperativus w gwarach polsko-białorusko-ukraińskiego pogranicza // Z dialektologii słowiańskiej: Rozprawy slawistyczne. 19. – Lublin: UMCS, 2002. – S. 75–82.

Конобродська Валентина

1. Семантика нічного пильнування біля померлого у тексті поліського поховального обряду // Волинь – Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 8. – Житомир, 2002. – С. 26–41.

2. Деякі локальні явища у мові та культурі Західного Полісся // *Treści i mechanizmy przenikania kultur na pograniczu polsko-ukraińskim* / Red. H. Bednarski, F. Czyżewski, J. Ślusarski. – Т. II. – Ryki, 2003 – С. 167–177.
3. Етнолінгвістичний і лінгвістичний аспекти дослідження діалектної лексики // *Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. Мовознавство: Збірник наукових статей.* – Чернівці: Рута, 2003. – С. 406–410.
4. Курсова і дипломна роботи з етнолінгвістики: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Житомир, 2003. – 236 с.
5. Мовні засоби градації вираження понять в обрядовому тексті // *Język ukraiński: współczesność — historia* / Red. F. Czyżewski, P. Hrycenko. – Lublin, 2003. – С. 171–182.
6. Поліські повір'я, легенди, перекази про “ходячих” мерців та запобіжні заходи проти їх “ходіння” // *Діалектологічні студії. 2: Мова і культура* / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 223–240.
7. Східнослов'янський поховальний обряд як об'єкт етнолінгвістичного дослідження // *Діалектологічні студії. 2: Мова і культура* / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 42–52.
8. Українські етнокультурні й мовні ознаки Берестейщини у світлі картографування поліського поховального обряду // *Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина* / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 203–212.
9. [4–5 жовтня 2002, Житомир — Міжнародна наукова конференція “Теоретичні та методологічні засади сучасної діалектології”] // *Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської* / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 595–598.

Костів Оксана

1. Пошуки причини обниження наголошених голосних переднього ряду // *Мовознавчі студії: Матеріали конференцій.* – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 2002. – С. 109–116.
2. Асиміляція приголосних звуків української мови за дзвінкістю / глухістю (ядро та периферія) // *Збірник праць і матеріалів на пошану професора Івана Ковалика* / Відп. ред. З. Терлак. – Львів, 2003. – С. 148–153.
3. Дистрибуція обнижених наголошених голосних у південно-західних говорах // *Українська історична та діалектна лексика: Збірник наукових праць* / Відп. ред. Г. Войтів, О. Кровицька. – Вип. 4. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. – С. 390–398.
4. Статичне і динамічне у визначенні ареалу обниження наголошених голосних переднього ряду // *Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина* / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 213–221.

5. Динаміка і статика в діалектних просторових конструкціях (на матеріалі П тому АУМ): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 2003. – 20 с.

Котик Лілія

Словозміна іменників II відміни твердої групи в українських говірках Північної Буковини (на матеріалі праці К.Ф. Герман “Атлас українських говірок Північної Буковини. Словозміна. Службові слова”. Чернівці: Прут, 1998. – Т. 2. – 215 с.) // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 6: Збірник пам’яті Кирила Галаса. – Ужгород, 2002. – С. 271–275.

Коць-Григорчук Лідія

1. Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору. – Нью-Йорк – Львів, 2002. – 267 с.
2. Зона вібрацій на західному мовному пограниччі // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам’яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 230–236.
3. Л. Коць-Григорчук — О. Горбачеві // Життя — не просто існування: Листування Олекси Гробача (1946–1996) / Редкол.: А.-Г. Горбач, У. Єдлінська, М. Чікало. – Львів, 2003. – С. 725, 734–736, 874–877, 892–894, 902–903.

Кудрик (Kudryk) Адріана

1. Słowniczek wsi Lubliniec Stary koło Cieszanowa // Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce: Łemkowszczyzna i gwary nadszańskie / Pod kierunkiem J. Riegera. – Warszawa: Semper, 2002. – S. 335–366.
2. Sytuacja języka ukraińskiego w Baniach Mazurskich // Język mniejszości w otoczeniu obcym / Pod red. J. Riegera. – Warszawa: Semper, 2002. – S. 175–181.

Куриленко Володимир

До питання діалектної диференціації північних говорів // Вісник Луганського державного педагогічного університету ім.Тараса Шевченка. – № 3(59) березень. – Луганськ, 2003. – С. 234–239.

Левіцка (Lewicka) Уршуля

1. Słownictwo wsi Terka na pograniczu łemkowsko-bojkowskim // Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce: Łemkowszczyzna i gwary nadszańskie / Pod kierunkiem J. Riegera. – Warszawa: Semper, 2002. – S. 107–180.
2. Sytuacja językowa ukraińskich przesiedleńców ze wsi Terka // Język mniejszości w otoczeniu obcym / Pod red. J. Riegera. – Warszawa: Semper, 2002. – S. 183–200.

Лесів Михайло

1. Badania gwar polskich i ukraińskich na Ukrainie i w Polsce. Uwagi wstępne // Biuletyn Informacyjny. Polska Akademia Nauk. Oddział w Lublinie. – № 7. – Lublin, 2002. – S. 102–103.

2. Дисертація на тему лемківського словотвору // Наше слово. – № 14 (2331). – Варшава. – 7.04.2002. – С. 4.
3. Elementy języka ukraińskiego w twórczości literackiej Stanisława Vincenza // Stanisław Vincenz – humanista XX wieku / Pod red. M. Ołdakowskiej-Kuflowej – Lublin, 2002. – S. 117–134.
4. Українське гварове *bed* замість *pered* “przed” // Roczniki Humanistyczne. – T. 49–50. – Językoznawstwo: Z. 6: Prace ofiarowane Profesorowi Zenonowi Leszczyńskiemu. – Lublin: TNKUL, 2002. – S. 257–260.
5. Українська мова поза межами Української Держави // Наше слово. – № 6 (2323). – Варшава. – 10.02.2002. – С.9–10.
6. Formy oboczne celownika liczby pojedynczej rzeczowników męskich we współczesnym ukraińskim języku literackim // Problemy gramatycznego opisu języków słowiańskich: Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Marianowi Bobranowi. – Rzeszów, 2002. – S. 114–117.
7. Historia ukrainistyki lubelskiej: 10 lat ukrainistyki UMCS // Wiadomości Uniwersyteckie. – № 3 (90). – Lublin. – Marzec 2002. – S. 20.
8. Jan Zaleski jako badacz języka utworów Aleksandra Fredry i polszczyzny kresowej // Rocznik Przemyski. – T. XXXVIII. – Z. 1. – Literatura i język. – Przemyśl, 2002. – S. 99–102.
9. Z badań nad ukraińską terminologią religijno-eklezjologiczną // Roczniki Humanistyczne KUL. – T. XLVIII–XLIX. – Z. 7. – 2000–2001. – Lublin, 2002. – S. 249–260.
10. З історії зацікавлень українською мовою в Польщі у 1960–1970 роках // Українська мова: Сучасність – Історія. – Люблін, 2003. – С.73–80.
11. Z korespondencji Ryszarda Łuźnego // Roczniki Humanistyczne KUL. – T. XLVIII–XLIX. – Z. 7. – 2000–2001. – Lublin, 2002. – S. 313–315.
12. Zaleski Jan (1926–1981) // Słownik badaczy literatury pięknej / Pod red. J. Starnawskiego. – T. V. – Łódź, 2002. – S. 349–351.
13. Книжечки про лемківську культурну спадщину // Наше слово. – № 37 (2406). – Варшава. – 14.09.2003. – С. 6.
14. Листування Ярослави Закревської [Листи М. Лесіва до Я. Закревської – №№ 6, 11] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 40–83.
15. Mowa i narodowe korzenie Podlasiaków // Над Бугом і Нарвою. – №4 (68). – Bielsk Podlaski, 2003. – S. 36–37.
16. Мова народної пісні про виселення 1947 року з Лемківщини // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 242–246.
17. Мовні особливості українських богородичних пісень // Календар “Благовіста” на 2003 рік. – Гурово-Главецьке, 2003. – С. 208–221.
18. O przenikaniu się wzajemnym przejawów kultury słownej na pograniczu etnicznym // Treści i mechanizmy przenikania kultur na pograniczu polsko-ukraińskim / Red. H. Bednarski, F. Czyżewski, J. Ślusarski. – T. II. – Ryki, 2003 – S. 179–185.

19. Pieśni okołowielkanocne “hajiwiki” przez Polaków kresowych śpiewane // W kręgu folkloru, literatury i języka: Prace ofiarowane prof. Janowi Mirosławowi Kasjanowi. – Toruń: UMK, 2003. – S. 27–35.
20. Posłowie z (nie)zbędnymi elementami dodatkowymi mojego c.v. życiowo-zawodowego // 75-lecie urodzin Profesora Michała Łesiowa: Dorobek naukowo-dydaktyczny i działalność społeczna / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn, P. Hrycenko. – Lublin – Łuck, 2003. –S. 105–115.
21. Про українсько-підляські вірші Степана Сидорука та їх мовну форму // Український літературний провулок. – Т. 3. – 2003. – Люблін, 2003. – С. 216–222.
22. Historia wzajemnych kontaktów i wpływów języka polskiego i ukraińskiego // Z badań nad polsko-ukraińskimi powiązaniem językowymi / Pod red. D. Buczki i M. Łesiowa. – Lublin: KUL, 2003. – S. 11–23.
23. [ред.:] Євген Грицак: Вибрані українознавчі праці / Вступ та редакція. М. Лесіва. Зібрав і підготував до друку В. Пилипович. – Перемишль, 2002.

про нього

1. Дидик-Меуш Г. [до 75-річчя від дня народження] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 590–591.
2. Bartmiński J. Laudacja na 70-lecie Profesora Michała Łesiowa // 75-lecie urodzin Profesora Michała Łesiowa: Dorobek naukowo-dydaktyczny i działalność społeczna / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn, P. Hrycenko. – Lublin – Łuck, 2003. – S. 13–20.
3. Карабович Т. Ювілей професора Михайла Лесіва // Наше слово. – № 24 (2393). – Варшава. – 15.06.2003. – С. 5.
4. Łesiów Michał prof. dr hab. (biogram) // Who is who w Polsce, wyd. II uzupełnione. – Zug (Sweiz), 2003. – S. 2311.
5. Masalska I. Jubileusz Profesora // “Gazeta Lwowska”. – № 8 (276). – Lwów. –15 maja 2003. – S. 5.
6. Sajewicz M. Jubileusz Profesora Michała Łesiowa // 75-lecie urodzin Profesora Michała Łesiowa: Dorobek naukowo-dydaktyczny i działalność społeczna / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn, P. Hrycenko. – Lublin – Łuck, 2003. –S. 5–12.
7. 75-lecie urodzin Profesora Michała Łesiowa: Dorobek naukowo-dydaktyczny i działalność społeczna, Lublin – Łuck 2003. – S. 116. [Bibliografia 1955–2003 na s. 21–68, o nim: M. Sajewicz, J. Bartmiński].
8. Рощенко М. 75-річчя професора Михайла Лесіва. Вчений і людина // Над Бугом і Нарвою. – № 4 (68). – Більськ Підляський, 2003. – С. 36–37.
9. Czyżewski F., Sajewicz M. Wykaz Prac Prof. Dr.hab. Michała Łesiowa // 75-lecie urodzin Profesora Michała Łesiowa: Dorobek naukowo-dydaktyczny i działalność społeczna / Red. F. Czyżewski, H. Arkuszyn, P. Hrycenko. – Lublin-Łuck, 2003. – S. 21–104.

Лесюк Микола

1. Василь Стефаник і українська літературна мова // Шевченко. Франко. Стефаник. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 340–355.

2. Ковалівські придибашки // Перевал. – Ч. 3. – 2002. – С. 198–203.
3. Неофіційний антропонімікон УПА // Галичина: Науковий і культурно-просвітній часопис. – № 8. – 2002. – С. 126–139.
4. Поборник української літературної мови в Галичині // Сівач духовності: Збірник спогадів, статей та матеріалів, присвячений професорові Володимирові Полеку. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 150–168.
5. Основні риси покутського говору // Етнос і культура. – Івано-Франківськ. – Ч. 1. – 2003. – С. 71–78.
6. Розвиток української літературної мови в Галичині в умовах польсько-українського білінгвізму // *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze: Studia Ukrainika / Pod. red. S. Kozaka.* – Cz. 15–16. – Warszawa, 2003. – С. 426–437.
7. Ярослава Вакалюк — дослідниця південно-західних говорів // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 303.

Лизанець Петро

1. Місце діалектології як науки у сучасному модерному мовознавстві // *Język ukraiński: współczesność — historia / Red. F. Czyżewski, P. Hrycenko.* – Lublin, 2003. – S. 81–91.
2. Діалектологія як наука сучасного модерного мовознавства // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 247–256.
3. П. Лизанець — О. Горбачеві // Життя — не просто існування: Листування Олекси Горбача (1946–1996) / Редкол.: А.-Г. Горбач, У. Єдлінська, М. Чікало. – Львів, 2003. – С. 837–838, 841–842.
4. Актуальні проблеми сучасної діалектології // *Acta Hungarica.* 1999–2000. – X–XI роки видання. – Ужгород, 2003. – С. 105–112.
5. Тексти розмовної мови, записані в селах Чорнотисово, Сасово, Терково, Дубовинка Виноградського району в 1954–1955 роках // *Руснацький світ: Науково-популярний збірник.* – Т. 3. – Ужгород, 2003. – С. 34–54.

Лучик Василь

Діалектна лексика як база для етимологізування географічних назв // *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki: Księga jubileuszowa dtdykowana profesorowi Karolowi Dejniewi / Pod red. S. Gali.* – Łódź: ŁTN, 2002. – S. 303–306.

Магрицька Ірина

1. Архаїчна семантика фразеологізму *грызты пичь* 'оглядини' // Образне слово Луганщини. – Луганськ, 2002. – С. 77–79.
2. Північно-східна Слобожанщина (Новопсковський, Біловодський, Міловський райони Луганської області): Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій / Упорядники: І.В. Магрицька, В.Ф. Семистяга, З.С. Сікорська,

- М.Г. Чернопиский, В.О. Шевцова. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 256 с.
3. Східнословобжанські говірки Луганщини: культурний аспект дослідження // Східнословобжанські українські говірки: Науково-навчальний посібник. – Частина 2. – Луганськ: ЛДПУ, 2002. – С. 37–43.
 4. Відтворення весільного обрядового простору Східної Слобожанщини в тематичному словнику // Лінгвістика: Збірник наукових праць / Укл.: В.Д. Ужченко (наук. ред.) та ін. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – Вип. I. – С. 106–114.
 5. Динаміка весільної лексики в українських східнословобжанських говірках: назви персонажів весільної драми // Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції / Уклад. та наук. ред. Т.С. Пристайко. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 26–30.
 6. Назви передвесільних обрядів у східнословобжанських українських говірках // Донецький вісник наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 4. – Донецьк, 2003. – С. 178–186.
 7. “Позабирали все, а сім’ї повимирали” (Голодомор в Україні: Луганська область. Документальні свідчення) // Київ. – 2003. – № 6. – С. 148–154.
 8. Про відьом і нечисту силу: Тексти // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України, 2003. – С. 303–305.
 9. Семантична структура і культурна мотивація весільних фразеологізмів у східнословобжанських говірках // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України, 2003. – С. 182–193.
 10. Словник весільної лексики українських східнословобжанських говірок (Луганська область). – Луганськ: Знання, 2003. – 172 с.
Рец.: Сімович О. Весільна драма — об’єкт лексикографічного дослідження // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам’яті Ярослави Закревської. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України, 2003. – С. 572–576.
 11. Традиційний український весільний обряд на Сватівщині // Бахмутський шлях. – 2003. – № 1–2. – С. 161–166.

Мартинова Ганна

1. Лексичні ареали середньонадніпрянського діалекту та методи їх визначення // *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki: Księga jubileuszowa dtdykowana profesorowi Karolowi Dejniewi* / Pod red. S. Gali. – Łódź: ŁTN, 2002. – S. 317–331.
2. Опозиція /и/ : /е/ у середньонадніпрянських говірках // Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки. – Вип. 29. – Черкаси, 2002. – С. 45–52.
3. Опозиція /р/ : /р’/ у середньонадніпрянських говірках // Мова у слов’янському культурному просторі: Збірник матеріалів міжвузівської науково-практичної конференції 25–26 травня 2000 р. Тези доповідей і повідомлень. – Умань, 2002. – С. 31–32.
4. Середньонадніпрянський діалект у світлі лінгвогеографії // *Rozprawy Slawistyczne. 19: Z dialektologii słowiańskiej* / Pod red. F. Czyżewskiego. – Lublin, 2002. – S. 15–27.

5. Ареальна диференціація середньонадніпрянського діалекту // Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки. – Вип. 44. – Черкаси, 2003. – С. 160–167.
6. До проблеми реконструкції середньонадніпрянського культурно-мовного ареалу // Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія. Проблемим сучасної світової літератури. Проблеми сучасної лінгвістики. – Вип. 7. – Черкаси: ЧДТУ, 2003. – С. 154–156.
7. Західні середньонадніпрянські говірки у світлі ареалогії // Наука і сучасність: Збірник наукових праць. – Т. XXXVII: Педагогіка. Філологія. – Київ: Логос, 2003. – С. 192–208.
8. Опозиція /e/ : /a/ у середньонадніпрянських говірках // Українська історична та діалектна лексика: Збірник наукових праць / Відп. ред. Г. Войтів, О. Кровицька. – Вип. 4. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. – С. 374–381.
9. Опозиція “дзвінкість” : “глухість” у середньонадніпрянських говірках // Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки. – Вип. 42. – Черкаси, 2003. – С. 13–23.
10. Опозиція твердість : м'якість передньоязикових у середньонадніпрянських говірках // Українське мовознавство: Міжвідомчий науковий збірник. – Вип. 26. – Київ: ВПЦ “Київський університет”, 2003. – С. 63–67.
11. Опозиція твердість : м'якість /л/ : /л'/ у середньонадніпрянських говірках // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки.
12. Порубіжжя як об'єкт картографування // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 180–189.
13. Середньонадніпрянська історико-культурна зона як об'єкт вивчення історичної діалектології // Культура народів Причорномор'я: Научный журнал. – № 37 (январь). – Сімферополь: Доля, 2003. – С. 59–62.
14. Середньонадніпрянський діалект: Фонологія і фонетика. – Черкаси: Тясмин, 2003. – 367 с.
15. Східна зона середньонадніпрянських говірок як об'єкт лінгвогеографічного аналізу // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – Вип. VII. – Київ: ВПЦ “Київський університет”, 2003. – С. 100–106.
16. Функціонування опозиції /i/ : /и/ у середньонадніпрянських говірках // Волинь – Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Вип. 10. – 2003. – С. 195–205.
17. Функціонування опозиції /p/ : /p'/ у середньонадніпрянських говірках // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 170–171: Слов'янська філологія: Збірник наукових праць на пошану професора Костянтина Германа з нагоди його 75-річчя. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 48–51.
18. “Черкаський говір” як джерело дослідження осособливостей середньонадніпрянського діалекту // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 268–274.

Матвіяс Іван

Діалектна основа української літературної мови в першій половині XIX століття // Українська мова. – № 2. – 2003. – С. 35–46.

Мельничук Оксана

Регіональні формули ввічливості у мовленні українців // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 170–171: Слов'янська філологія: Збірник наукових праць на пошану професора Костянтина Германа з нагоди його 75-річчя. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 71–76.

Меліка Георгій

1. Відбиття етнокультурних взаємин у говірках закарпаття української, угорської і німецької мов // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія історія. – Вип. 6. – Ужгород, 2002. – С. 152–157.
2. Bestand und Perspektiven der deutschen Mundarten und ihrer Sprachträger im interethnischen Raum von Transkarpatien (Ukraine) // Die deutsche Sprache im vielsprachigen Europa des 21. Jahrhunderts. Hrsg. Erzsébet Forgács. – Szeged, 2002. – S. 78–86 [співавт. – О. Гвоздяк].
3. Der hochdeutsche Sprachgebrauch bei der deutschen Bevölkerung von Mukatčevo (Transkarpatien / Ukraine) // Gesprochene und geschriebene deutsche Stadtsprachen in Südosteuropa und ihr Einfluss auf die regionalen deutschen Dialekte. Internationale Tagung in Pécs, 30.03–2.4.2000. – Wien: Edition Praesens, 2002. – S. 211–222 [співавт. – О. Гвоздяк].
4. Регіональне поширення етнореалій у мультлінгвальному просторі Закарпаття // Studia Slovackistica 3: Магічне світло імені. – Ужгород, 2003. – С. 159–164.
5. Угорсько-німецькі мовні взаємини в кулінарній лексиці Закарпаття // Acta Hungarica: Збірник наукових статей / Відп. ред П.М. Лизанець. – Ужгород: Ліра, 2003. – С. 25–29 [співавт. – О. Гвоздяк].
6. Auswirkung der lingualen Interferenz im multiethnischen Karpaten-Theiß-Raum // Germanistik. – Traditionspflege und neue Herausforderungen. Festschrift zum 110. Jahrestag der Gründung des Lehrstuhls für deutsche Sprache und Literatur an der Hochschulfakultät "Gyula Juhász" der Universität Szeged. – Hrsg. von Erzsébet Forgács. – Szeged, 2003. – S. 159–166 [співавт. – О. Гвоздяк].
7. [реп.:] Gehl, Hans (Hrsg.): Regionale Volkskulturen in Ostmitteleuropa. Abgrenzung – Nachbarschaft – Interethnik. Materialien 13 des Instituts für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde, 2002. 330 S. // Studia Germanica Universitatis Vesprimiensis. Hrsg. Csaba Földes. – Jg. 6(2002). – Heft 2. – S. 163–166 [співавт. – О. Гвоздяк].

Мельничук Оксана

Регіональні формули ввічливості у мовленні українців // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 170–171: Слов'янська філологія: Збірник наукових праць на пошану професора Костянтина Германа з нагоди його 75-річчя. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 71–76.

Мигoliniнець Ольга

1. Словосполучення як джерело поповнення ботанічної лексики українських закарпатських говірок // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 6: Збірник пам'яті Кирила Галаса. – Ужгород, 2002. – С. 276–280.
2. Українські закарпатські говірки: Збірник текстів. – Ужгород, 2002. – 64 с.
3. Назви рослин у творчості Т. Шевченка // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія: Філологія. – Вип. 7. – Ужгород, 2003. – С. 17–21.

Михайлова Наталя

Особливості формування і сучасний стан дієслівної парадигми дійсного способу гетерогенних говірок Володарського району Донецької області // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць / Наук. ред. А. Загнітко. – Донецьк: Дон НУ, 2002. – Вип. 9. – С. 208–213.

Мілева Ірина

Жіночі імена в ареальній фразеології (на матеріалі східнословобжанських і східноstepових говірок Донбасу) // Лінгвістика: Збірник наукових праць / Укл.: В.Д. Ужченко (наук. ред.) та ін. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – Вип. I. – С. 148–154.

Міняйло Роман

1. Діалектні фразеологічні одиниці у словниках // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 392–397.
2. Рибальська лексика і фразеологія в українських східнословобжанських говірках // Лінгвістика: Збірник наукових праць / Укл.: В.Д. Ужченко (наук. ред.) та ін. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – Вип. I. – С. 101–106.

Модзелевська (Modzelewska) Рената

1. O słownictwie Milna // Język mniejszości w otoczeniu obcym / Pod red. J. Riegera. – Warszawa: Semper, 2002. – S. 129–133.
2. Słownik-indeks do zapisek terenowych Karola Dejny z Milna w Tarnopolskiem // Język mniejszości w otoczeniu obcym / Pod red. J. Riegera. – Warszawa: Semper, 2002. – S. 144–166.

Мойсієнко Віктор

1. До проблеми виділення “західноукраїнського наріччя” або якою мовою писали на теренах українсько-білоруського пограниччя у XVI–XVII ст.? // Український гуманітарний огляд. – Вип. 7. – 2002. – С. 92–116.
2. До проблеми визначення рідної говірки автора “Граматики словенської” Івана Ужєвича // Волинь – Житомирщина. – № 9. – 2002. – С. 117–121.
3. Морфологічні діалектні особливості писемних пам'яток північноукраїнського ареалу XVI–XVII століть // Восточноукраинский лингвистический сборник: Выпуск восьмой. – Донецк, 2002. – С. 453–459.

4. До проблеми виділення “західноруського наріччя” (або якою мовою писані пам’ятки у Великому князівстві Литовському та Речі Посполитій на теренах українсько-білоруського пограниччя у XVI–XVII столітті) // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. Мовознавство: Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 297–306.
5. Золотник — поліський варіант ангела-хранителя // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2003. – С. 145–149.
6. Пам’ятка української мови з півдня Холмщини // *Slavia orientalis*. – Т. LII. – № 4. – 2003 – S. 553–562.
7. Українська пам’ятка з виразними ознаками живого мовлення (Житомирське Євангеліє 1571 року) // Волинь – Житомирщина. – № 11. – 2003. – С. 197–211.

Музика Оксана

Про проблеми становлення визначальних рис північноукраїнського наріччя у процесі його формування // Українська історична та діалектна лексика: Збірник наукових праць / Відп. ред. Г. Войтів, Н. Хобзей. – Вип. 4. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАНУ, 2003. – С. 356–362.

Мушинка Микола

1. З рукописного архіву Івана Панькевича // Іван Панькевич та питання літературної мови: Статті та матеріали / Zost. M. Mušinka. – Пряшів, 2002. – С. 194–207.
2. Іван Панькевич та сучасний стан дослідження його спадщини // Іван Панькевич та питання літературної мови: Статті та матеріали / Zost. M. Mušinka. – Пряшів, 2002. – С. 194–207.
3. Голоси предків: Звукові записи фольклору Закарпаття із архіву Івана Панькевича (1929, 1935). – Пряшів, 2002. – 255 с.
4. М. Мушинка — О. Горбачеві // Життя — не просто існування: Листування Олекси Горбача (1946–1996) / Редкол.: А.-Г. Горбач, У. Єдлінська, М. Чікало. – Львів, 2003. – С. 557–558, 579, 632–633, 681, 733–734, 752–753, 765–766, 772, 783–784, 874, 904–905.

Назарова Тетяна

Листування Ярослави Закревської [Листи Т. Назарової до Я. Закревської – №№ 8, 12, 15, 18, 27, 28, 30, 31, 34–37, 42–44, 60–65] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам’яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 40–83.

Никончук Микола

Листування Ярослави Закревської [Лист М. Никончука до Я. Закревської – № 40] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам’яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 40–83.

Ніколаснко Ірина

1. Назви недоліків на полотні в українських східнослов'янських говірках // Вісник Луганського державного педагогічного університету: Філологічні науки. – 2002. – № 4. – С. 139–142.
2. Словник українських східнослов'янських говірок. – Луганськ, 2002. – 234 с. [співавт. – К. Глуховцева, В. Леснова, Т. Терновська, В. Ужченко].
3. Східнослов'янські українські говірки: Навчальний посібник / За ред. П.Ю. Гриценка. – Частина II. – Луганськ, 2002. – 197 с. [співавт. – К.Д. Глуховцева, В.В. Леснова, Т.І. Сердюкова, В.Д. Ужченко, В.О. Верховод, А.В. Стещенко].
4. Фрагмент тематичного словника назв виробів ткацтва, полотна і тканини та їх частин (с. Танюшівка Новопсковського р-ну Луганської області) // Східнослов'янські українські говірки: Науково-навчальний посібник. – Ч. II. – Луганськ: Альма-матер, 2002. – С. 95–100.
5. Лексика побуту на лінгвістичній карті // Бахмутський шлях: Літературне та наукове історико-філологічне видання. – № 3–4 (28/29). – 2003. – С. 173–174.
6. Лексика традиційного народного ткацтва говірки с. Юрасівка Воронезької області // Лінгвістика: Збірник наукових праць / Укл.: В.Д. Ужченко (наук. ред.) та ін. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – Вип. I. – С. 97–101.
7. Фрагмент тематичного словника назв ткацького знаряддя (с. Танюшівка Новопсковського р-ну Луганської області) // Лінгвістичні студії: Вип. 11: У 2-х частинах: Збірник наукових праць / Укл.: А. Загнітко та ін. – Донецьк: Дон НУ, 2003. – Ч. II. – С. 580–587.

Олейник (Olejnik) Марек

Pogranicze polsko-ukraińskie na przykładzie hydronimii gminy Stary Brus // Treści i mechanizmy przenikania kultur na pograniczu polsko-ukraińskim. – Ryki, 2003. – S. 229–235.

Олійник Мирослава

1. Фразеологія гуцульських говірок: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 2002. – 20 с.
2. Фразеологія говірки с. Красна (Румунія) на тлі фразеології української мови // Z dialektologii słowiańskiej: Rozprawy slawistyczne. 19. – Lublin: UMCS, 2002. – S. 169–179.
3. Етнокультурна конотація фразеологізмів гуцульських говірок і способи її реалізації // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценка, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 174–181.

Омельковець Руслана

Західнополіські флорономи, мотивовані лікарськими властивостями рослин // Treści i mechanizmy przenikania kultur na pograniczu polsko-ukraińskim / Red. H. Bednarski, F. Czyżewski, J. Ślusarski. – T. II. – Ryki, 2003 – S. 237–246.

Онишканич-Ковальська (Onyszkanych-Kowalska) Мирослава

1. Słowniczek gwary łemkowskiej Jawornika i Rzepedzi // *Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce: Łemkowszczyzna i gwary nadszańskie* / Pod kierunkiem J. Riegera. – Warszawa: Semper, 2002. – S. 181–207.
2. Sytuacja gwary łemkowskiej i ukraińskiego języka literackiego w Rzepedzi // *Język mniejszości w otoczeniu obcym* / Pod red. J. Riegera. – Warszawa: Semper, 2002. – S. 201–206.

Онишкевич Мирон

про нього

Хобзей Н. [17.03.1928 — 75 років від дня народження Мирона Онишкевича] // *Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської* / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 589–590.

Остапчук Оксана

Мова “Українок” Тимка Падури: соціолінгвістичний контекст і діалектна база // *Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської* / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 275–289.

Осташ Надія

1. Лексика на позначення волової упряжі у пам'ятках української мови XIV–XVIII століть // *Українська історична та діалектна лексика: Збірник наукових праць* / Відп. ред. Г. Войтів, О. Кровицька. – Вип. 4. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. – С. 77–88.
2. Прізвища переселенців із Холмщини в антропонімійному просторі України // *Студії з ономастики та етимології. 2002.* – Київ, 2002. – С. 159–174 [співавт. – Р. Осташ].
3. Про назви літніх християнських свят українців: *Зелені свята* // *Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина* / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 247–267.
4. Про українські народні назви християнських свят: *Водохрещі* // *Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської* / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 290–299.

Осташ Роман

1. Корінні і некорінні прізвища // *Українська історична та діалектна лексика: Збірник наукових праць* / Відп. ред. Г. Войтів, О. Кровицька. – Вип. 4. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. – С. 342–352.
2. Прізвища переселенців із Холмщини в антропонімійному просторі України // *Студії з ономастики та етимології. 2002.* – Київ, 2002. – С. 159–174 [співавт. — Н. Осташ].

3. Реєстр війська запорозького 1649 року як джерело для етимологізації українських прізвищ // Наукові записки. Серія: Мовознавство. – Тернопіль: ТДПУ, 2003. – Вип. І. – Ч. 2. – С. 63–70.
4. Суфікс *-к-о* в козацькій антропонімії першої половини XVII ст.: лінгвогеографічний погляд // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 82–108.

Павлюк Микола

1. Українські говори Румунії: Діалектні тексти. – Едмонтон – Львів – Нью Йорк – Торонто, 2003. – 776 с. [співавт.: І. Робчук].
2. Листування Ярослави Закревської [Лист М. Павлюка до Я. Закревської – №7] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 40–83.
3. М. Павлюк — О. Горбачеві // Життя — не просто існування: Листування Олекси Горбача (1946–1996) / Редкол.: А.-Г. Горбач, У. Єдлінська, М. Чікало. – Львів, 2003. – 368–370.

Панцьо Стефанія

1. Словотвірна категорія іменників зі значенням “предметності” процесуальної ознаки // Наукові записки. Серія: Мовознавство / Тернопільський державний педагогічний університет ім. В.Гнатюка. – Вип. 9. – Тернопіль, 2002. – С. 103–117.
2. Словотвірна структура деад'єктивів зі значенням предметності в лемківському діалекті // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 238–247.

Панькевич Іван

1. [Лист І. Панькевича до У. Єдлінської] // Іван Панькевич та питання літературної мови: Статті та матеріали / Zost. M. Mušinka. – Пряшів, 2002. – С. 159–165 [упорядник М. Мушинка].
2. Мій життєпис // Іван Панькевич та питання літературної мови: Статті та матеріали / Zost. M. Mušinka. – Пряшів, 2002. – С. 81–105.
3. Спомини на роки 1918–1920, записані в червні 1945 р. (фрагмент) // Іван Панькевич та питання літературної мови: Статті та матеріали / Zost. M. Mušinka. – Пряшів, 2002. – С. 106–107.
4. Спомин про пережите в бурхливих роках 1938–39 // Іван Панькевич та питання літературної мови: Статті та матеріали / Zost. M. Mušinka. – Пряшів, 2002. – С. 108–130.

про нього

1. Арсенич П. Пилипейко І. Панькевич Іван // Арсенич П. Пилипейко І. Дослідники та краєзнавці Гуцульщини: Довідник. – Косів: Писаний камінь, 2002. – С. 176–177.

2. Дольницька М. Нова бібліографія праць Івана Панькевича (1907–2001 pp.) // Іван Панькевич та питання літературної мови: Статті та матеріали / Zost. M. Mušinka. – Пряшів, 2002. – С. 177–193.
3. Моравець Я., Мольнар М. Невтомний дослідник і педагог // Іван Панькевич та питання літературної мови: Статті та матеріали / Zost. M. Mušinka. – Пряшів, 2002. – С. 78–80. [передрук з: Літературна газета: Орган правління Спілки письменників України. – 4 жовтня 1957 р. – № 78].
4. Мушинка М. З рукописного архіву Івана Панькевича // Іван Панькевич та питання літературної мови: Статті та матеріали / Zost. M. Mušinka. – Пряшів, 2002. – С. 194–207.
5. Голоси предків: Звукові записи фольклору Закарпаття із архіву Івана Панькевича (1929, 1935). – Пряшів, 2002. – 255 с.
6. Пекар А. З моїх споминів на проф. Івана Панькевича // Іван Панькевич та питання літературної мови: Статті та матеріали / Zost. M. Mušinka. – Пряшів, 2002. – С. 75–77.

Пастусяк (Pastusiak) Казимира

1. O języku ukraińskim między Parczewem, Włodawą i Chełmem // Język mniejszości w otoczeniu obcym / Pod red. J. Riegera. – Warszawa: Semper, 2002. – S. 207–210.
2. Z fleksji czasownika w gwarach ukraińskich koło Włodawy i Chełma // Z dialektologii słowiańskiej: Rozprawy slawistyczne. 19. – Lublin: UMCS, 2002. – S. 83–91.

Пельцова (Pelcowa) Галина

Mowa mieszkańców nadbużańskich wsi województwa lubelskiego w świetle związków językowych polsko-ukraińskich // Z dialektologii słowiańskiej: Rozprawy slawistyczne 19. – Lublin: UMCS, 2002. – S. 59–73.

Пискач Ольга

Використання діалектної лексики в публіцистичному тексті (на матеріалі закарпатської районної преси) // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 6: Збірник пам'яті Кирила Галаса. – Ужгород, 2002. – С. 281–287.

Пиц Тарас

Шляхи проникнення німецькомовних лексичних запозичень у південно-західні говори України // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. Мовознавство: Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 233–237.

Піпаш Юрій

про нього

Арсенич П. Пилипейко І. Піпаш Юрій // Арсенич П. Пилипейко І. Дослідники та краєзнавці Гуцульщини: Довідник. – Косів: Писаний камінь, 2002. – С. 179.

Плюскота (Pluskota) Тереза

Czasowniki i przysłówki w gwarze ukraińskiej wsi Hrebenne w województwie lubelskim // *Язык український: współczesność — historia* / Red. F. Czyżewski, P. Hrycenko. — Lublin, 2003. — S. 121–126.

Полюга Лев

1. Хроніка [105 років від дня народження Дмитра Григоровича Бандрівського] // *Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської*. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. — С. 587–588.
2. Хроніка [90 років від дня народження Валентини Семенівни Черняк] // *Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської*. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. — С. 593–595.

Ребошапка Іван

І. Ребошапка — О. Горбачеві // *Життя — не просто існування: Листування Олексі Горбача (1946–1996)* / Редкол.: А.-Г. Горбач, У. Єдлінська, М. Чікало. — Львів, 2003. — С. 595–596.

Рембішевська (Rembiszewska) Дорота Кристина

Elementy wschodniosłowiańskie w mowie mieszkańców powiatu Wysokomazowieckiego // *Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської* / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. — С. 322–328.

Рігер Януш

1. Z historii polskich badań nad słownictwem ukraińskim: Jana Janowa kwestionariusze do badania słownictwa huculskiego // *Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w polsce: łemkowszczyzna i gwary nadszańskie* / Pod kierunkiem J. Riegera. — Warszawa: Semper, 2002. — S. 383–436.
2. Ze słownictwa gwar nadszańskich (na podstawie zapisów Stefana Hrabca) // *Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w polsce: łemkowszczyzna i gwary nadszańskie* / Pod kierunkiem J. Riegera. — Warszawa: Semper, 2002. — S. 323–334.
3. O badaniach ukraińskiej leksyki gwarowej na terenie Polski // *Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w polsce: łemkowszczyzna i gwary nadszańskie* / Pod kierunkiem J. Riegera. — Warszawa: Semper, 2002. — S. 11–16.
4. Język mniejszości — z problematyki badawczej w odniesieniu do języka polskiego ma Wschodzie i języka ukraińskiego w Polsce // *Język mniejszości w otoczeniu obcym* / Pod red. J. Riegera. — Warszawa: Semper, 2002. — S. 9–16.
5. Ukraińskie gwary w Karpatach jako grupa dialektalna // *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki: Księga jubileuszowa dtdykowana profesorowi Karolowi Dejniu* / Pod red. S. Gali. — Łódź: ŁTN, 2002. — S. 427–444.
6. Я. Рігер — О. Горбачеві // *Життя — не просто існування: Листування Олексі Горбача (1946–1996)* / Редкол.: А.-Г. Горбач, У. Єдлінська, М. Чікало. — Львів, 2003. — С. 305, 571–572, 627, 920–921.
7. Uwagi o języku ukraińskim w Polsce // *Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської* / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. — Львів:

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 329–339.

8. Zapożyczenia i ich funkcjonowanie w języku mniejszości (na przykładzie gwar polskich na Ukrainie i gwar ukraińskich w Polsce // Z polskich studiów slawistycznych. Seria 10. Językoznawstwo: Prace na XIII międzynarodowy kongres slawistów w Lublanie 2003. – Warszawa, 2002. – S. 199–202.
9. [ред.] Język mniejszości w otoczeniu obcym / Pod red. J. Riegera. – Warszawa: Semper, 2002.
10. [ред.] Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce: Łemkowszczyzna i gwary nadszańskie / Pod kier. J. Riegera. – Warszawa: Semper, 2002. – 436 s.

Робчук Іван

1. Українські говори Румунії: Діалектні тексти. – Едмонтон – Львів – Нью Йорк – Торонто, 2003. – 776 с. [співавт.: М. Павлюк].
2. Хронологізація українських запозичень у румунській мові // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації україністів. Мовознавство: Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 307–309.

Рудольф-Зюлковска (Rudolf-Ziółkowska) Ельжбета

Dawne słownictwo pogranicza bojkowsko-łemkowskiego // Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w polsce: łemkowszczyzna i gwary nadszańskie / Pod kierunkiem J. Riegera. – Warszawa: Semper, 2002. – S. 209–322.

Руснак Наталія

1. Діалектний текст як об'єкт лінгвістичного дослідження // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 170–171: Слов'янська філологія: Збірник наукових праць на пошану професора Костянтина Германа з нагоди його 75-річчя. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 42–47.
2. Діалектні тексти як вияв екзистенційних знань // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації україністів. Мовознавство: Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 393–396.

Рябець Людмила

Система субстантивної діалектної словозміни: опис, інтерпретація // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації україністів. Мовознавство: Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 322–324.

Сабодош Іван

1. До характеристики збірки української ботанічної лексики Н. Осадчої-Янати // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Вип. 6: Збірник пам'яті Кирила Галаса. – Ужгород, 2002. – С. 288–291.
2. Зведений тематичний словник як вид лексикографічної праці // Волинь – Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Вип. 10. – 2003. – С. 195–205.

3. “Słownik łacińsko-małopolski” С. Маковецького як одне з найбільших зібрань українських назв рослин // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія “Філологія”. – Ужгород, 2002. – Вип. 6. – С. 64–68.
4. Українська діалектна лексикографія післявоєнного періоду // Język ukraiński: współczesność — historia / Red. F. Czyżewski, P. Hrycenko. – Lublin, 2003. – S. 93–106.
5. Діалектологічні набутки Івана Жугуца [рец. на:] Жегуц І. Вибрані тексти з гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – 47 с.; Жегуц І. Вибрані тексти з гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – 87 с.; Жегуц І., Піпаш Ю. Словник гуцульського говору в Закарпатті. – Мюнхен, 2001. – 180 с. // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 567–572.

Сагаровський Анатолій

Із досвіду укладання діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини) // Лінгвістика: Збірник наукових праць / Укл.: В.Д. Ужченко (наук. ред.) та ін. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – Вип. I. – С. 114–121.

Свашенко Алла

Синтаксические особенности украинских говоров, переходных от левобережно-полесских к слобожанским // Proceedings of the Third International Congress of Dialectologists and Geolinguists. Lublin, 24–29 July, 2000 / Edited by S. Warchoń. – Vol. 2. – S. 361–369.

Сердега Р.

Назви сільськогосподарських культур у центральнослобожанських говорах // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна (№ 538): Серія: Філологія. 34. Актуальні питання сучасної філології. – Харків, 2002. – С. 151–156.

Сердюкова Тетяна

1. Локативні та темпоральні синтаксеми в українських східнослобожанських говірках: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Запоріжжя, 2002. – 20 с.
2. Прийменник іменникового походження в складі східнослобожанських говірок // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць – Вип. 11. – Ч. II. – Донецьк, 2003. – С. 587–589.
3. Функціонально-семантична різноманітність темпральних синтаксем (на матеріалі східнослобожанських говірок // Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Т. Шевченка: Філологічні науки. – Луганськ, 2003. – № 3. – С. 290–294.

Сіденко Надія

1. ЛСГ найменувань підвищеного рельєфу в східностепових говірках Центральної Донеччини // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць / Наук. ред. А. Загнітко. – Донецьк: Дон НУ, 2002. – Вип. 9. – С. 213–218.

2. Исследования лексики восточностепных говоров украинского языка: географическая номенклатура // Вопросы региональной лингвистики: Сборник научных трудов. – Волгоград: Перемена, 2002. – С. 170–175.
3. ЛСГ найменувань низинного рельєфу в східностепових говірках Центральної Донеччини // Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка: Філологічні науки. – 2003. – № 3 (59). – С. 268–276.
4. Географічна апелативна лексика говірки села Куйбишеве Матвіїв-Курганського району Ростовської області // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 112–119.
5. Географічна апелативна лексика східностепових говірок Центральної Донеччини: Автореф. дис. ... канд філол. наук. – Донецьк, 2003. – 22 с.
6. Склад і семантична структура ЛСГ найменувань простору, вкритого рослинністю, у східностепових говірках Центральної Донеччини // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. – Вип. 11. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – С. 595–601.

Сікорська Зінаїда

Словник діалектної лексики Луганщини / За ред З.С. Сікорської. – Київ: Шлях, 2002. – 223 с. [у співавт. – В.О. Шевцова, Л.І. Шутова].

Сімович Оксана

1. Весільна драма — об'єкт лексикографічного дослідження [рец. на:] Магрицька І. Словник весільної лексики східнослов'янських говірок (Луганська область). – Луганськ, 2003. – 172 с. // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 572–576.
2. Хроніка [17–18 травня 2001 року “Проблеми слов'янської діалектографії” (Володава)] // Діалектологічні студії. 2: Мова в часі і просторі: Збірника на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 412–414.

Супрун Василь

Украинский диалектный архипелаг в Поволжье // Proceedings of the Third International Congress of Dialectologists and Geolinguists. Lublin, 24–29 July, 2000 / Edited by S. Warchoł. – Vol. 2. – S. 353–359.

Тищенко Лариса

Структурна організація й динаміка побутової лексики південнослов'янських говірок: Автореф. дис. ... канд філол. наук. – Київ, 2002. – 19 с.

Тищенко Тетяна

1. Ареалогія подільсько-середньонадніпрянського суміжжя (на матеріалі словотвору назв поля з-під сільськогосподарських культур) // Проблеми граматики і лексикології української мови: Збірник наукових праць. – Київ: Вид-во НПУВ 2002. – С. 142–151.

2. Лексико-семантична група на позначення соломи у говірках подільсько-середньонаддніпрянського суміжжя // Вісник Черкаського університету. – Вип. 42. – Серія: Філологічні науки. – Черкаси: Вид-во ЧДУ, 2002. – С. 78–85.
3. Подільсько-середньонаддніпрянська діалектна межа (за даними сільсько-господарської лексики) // Мова у слов'янському культурному просторі: Тези доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції. Умань, 23–25 травня 2002 р. – Умань: Графіка, 2002. – С. 43–44.
4. Перехідні говірки подільсько-середньонаддніпрянського діалектного суміжжя (на матеріалі сільськогосподарської лексики) // Система і структура східно-слов'янських мов: Збірник наукових праць. – Київ, 2002. – С. 228–235.
5. Подільсько-середньонаддніпрянське суміжжя у світлі ізоглос: Автореф. дис. ... канд філол. наук. – Київ, 2003. – 19 с.

Ткач Людмила

Студії над буковинською фразеологією: у пошуках втраченої єдності // Буковинський журнал: Громадсько-політичний, літературно-мистецький і науково-освітній часопис. – Ч. 3–4. – Чернівці, 2002. – С. 121–151.

Толстая Марфа

Опыт составления толкового словаря говора // Исследования по славянской диалектологии. 8: Восточнославянская диалектология, лингвогеография и славянский контекст. – Москва, 2002. – С. 231–244.

Тріль Ольга

1. Хроніка [5–6 липня 2002 року “Діалектна лексикографія” (Криворівня)] // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 358–361.
2. [підготовка до друку] Горбач О. Словник північно-підляської говірки села Добровода близько Гайнівки (Польща) [із Н.Хобзей] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 454–488.

Ужченко Віктор

Монографічне дослідження української ареальної фразеології // Лінгвістика: Збірник наукових праць / Укл.: В.Д. Ужченко (наук. ред.) та ін. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – Вип. I. – С. 121–131.

Ужченко Дмитро

Семантико-структурні аспекти народження східноукраїнських фразеологізмів // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 167–173.

Фалінська (Falińska) Барбара

Ukraińskie nazwy zwierząt hodowlanych na mapach OLA // Język ukraiński: współczesność — historia / Red. F. Czyżewski, P. Hrycenko. – Lublin, 2003. – S. 27–38.

Фроляк Любов

1. Акаючі говірки Донеччини // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – № 572. – Серія: Філологія. – Вип. 36. – Харків, 2002. – С.41–51.
2. Вияв типів артикуляційної бази у східностепових говірках Донеччини // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць / Наук. ред. А. Загнітко. – Донецьк: Дон НУ, 2002. – Вип. 9. – С.218–224.
3. До питання про типологію говірок діалектної суміжності степового і слобожанського говорів // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць / Заг. ред. проф. Л.А. Лисиченко. – Харків: ОВС, 2002. – Вип. 8. – С. 141–148.
4. Ідіолект як частина говірки // Лінгвістичні студії. – Вип.10. – Донецьк: Дон НУ, 2002. – С.249–261.
5. К вопросу о диалектной принадлежности говоров г. Северска и его окрестностей // Вопросы региональной лингвистики: Сб. научн. тр., посвящен. памяти проф. Л.М. Орлова. – Волгоград: Перемена, 2002. – С. 175–185.
6. Прийоми дослідження генези новостворених українських говірок // Di-alektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki: Księga jubileuszowa dtdykowana profesorowi Karolowi Dejniewi / Pod red. S. Gali. – Łódź: ŁTN, 2002. – S. 129–145.
7. Специфіка дослідження генези новостворених українських говірок // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць / Заг. ред. проф. Л.А. Лисиченко. – Харків: ОВС, 2002. – Вип. 9. – С. 117–124.
8. Функціонування фонем /ф/ у гетерогенних новостворених говірках Донеччини // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – № 4 (48). – Луганськ, 2002. – С.122–131.
9. Віртуальна фонотека діалектного матеріалу // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 380–382.
10. Генетичний тип говірки села Куйбишеве Матвієво-Курганського району Ростовської області // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 369–376.
11. Етномовні факти в основі генетичної класифікації новостворених східностепових говірок // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 11–21.
12. Ідіолект гетерогенного походження в системі новоствореної говірки // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 173–179.
13. Кореляція приголосних за дзвінкістю / глухістю в українських говірках Донеччини // Лінгвістичні студії. – Вип.11. – Ч.2. – Донецьк: Дон НУ, 2003. – С.601–605.

14. Реалізація фонем /д/ у позиції кінця префікса у східностепових говірках Донеччини // Лінгвістичні студії. – Вип. 12. – Донецьк: Дон НУ, 2003.
15. Функціонування ідіолекту з південно-західною діалектною основою в умовах новоствореного говору // Українська історична та діалектна лексика: Збірник наукових праць / Відп. ред Г. Войтів, О. Кровицька. – Вип. 4. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. – С. 363–374.
16. Діалектологічні праці в одинадцятому випускові донецьких “Лінгвістичних студій” [рец. на:] Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. – Вип. 11 / Укл.: А. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2003 – С. 405–407.
17. До питання про лексичну типологію і диференціацію східностепових говірок Донеччини // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – № 3 (59). – Луганськ, 2003. – С. 226–234.
18. Проблеми і перспективи дослідження мовного порубіжжя у баченні польських і українських діалектологів. [рец. на:] *Rozprawy Slawistyczne: Z dialektologii słowiańskiej* / Red. F. Czyżewski. – Lublin, 2002. – 256 s.] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 537–544.
19. Лінгвогеографічна характеристика лексики народного побуту Східної Слобожанщини. [рец. на:] Глуховцева К. Лінгвістичний атлас лексики народного побуту українських східнослобожанських говірок. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 182 с. // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 579–582.

Хобзей Наталя

1. Гуцульська міфологія: етнолінгвістичний словник. – Львів, 2002. – 216 с.
Рец.: Семчишин Я. Енциклопедія гуцульських демонів // Молода Галичина. – 24–30 жовтня 2002. – № 90 (8080). – С. 25.
Левкиевская Е. Словарь гуцульской демонологии [рец на:] Хобзей Н. Гуцульська міфологія. – Львів, 2002. – 215 с. // Живая старина. – 2003. – № 2. – С. 48–50.
2. До студій української мови на Мараморощині в Румунії // *Język mniejszości w otoczeniu obcym* / Pod red. J. Riegera. – Warszawa: Semper, 2002. – S. 211–213.
3. Духовна культура карпатського регіону крізь призму лексики // Мовознавчі студії: Матеріали конференцій. – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 2002. – С. 49–55.
4. Лексема *баба* в гуцульських говорах // *Русская диалектная этимология: Материалы IV Международной научной конференции 22–24 октября 2002 г.* – Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2002. – С. 23–25.
5. Лексика говірки села Красний на Мараморощині в Румунії // *Język mniejszości w otoczeniu obcym* / Red. J. Rieger. – Warszawa, 2002. – S. 209–215.
6. Лексика календарної обрядовості в українських говірках Мараморощини та Сучавщини на тлі гуцульських говірок // *Rozprawy Slawistyczne*. 19 – Lublin: UMCS, 2002. – С. 143–155.

7. Мова як джерело пізнання духовного світу народу (міфологічна лексика в українських говірках карпатського ареалу) // Мовознавство: Доп. та повідомл. IV Міжнар. конгр. українців. – Київ: Пульсари, 2002. – 119–124.
8. Назви домашнього чорта, який приносить багатство, у говірках південно-західного наріччя // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. Вип. 9 / Укл.: Анатолій Загнітко (наук.ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – С. 224–228.
9. Наименования “адской” нечистой силы в украинских говорах карпатского ареала // Между двумя мирами: представления о демоническом и потустороннем в славянской и еврейской культурной традиции. – Москва, 2002. – С. 65–80.
10. Українські говірки Мараморощини: з методології та методики досліджень // Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Karolowi Dejnici / Pod red. S. Gali. – Łódź, 2002. – С. 75–81.
11. Временные ремарки в диалектных словарях // II Международная научная конференция “Язык и культура”: Москва 17–21 сентября 2003 г. Тезисы докладов. – Москва, 2003. – С. 450–451.
12. Гончарство в мові і культурі // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів, 2003. – С. 79–96 [співавтор – С. Литвиненко].
13. До питання синонімних відношень у гуцульських говірках // Język ukraiński: współczesność — historia / Red. F. Czyżewski, P. Hrycenko. – Lublin, 2003. – С. 157–169.
14. Міфологічні назви у Словнику української мови XVI – першої половини XVII століття // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів, 2003. – С. 147–152.
15. Міфологічні назви у Словнику української мови XVI – першої половини XVII століття. 2 // Українська історична та діалектна лексика: Збірник наукових праць / Відп. ред. Г. Войтів, О. Кровицька. – Вип. 4. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. – С. 137–140.
16. Мовний простір міфологічних назв // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів, 2003. – С. 53–63.
17. Часові виміри “Словника гуцульських говірок” // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. Мовознавство: Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 310–312.
18. Ярослава Закревська: штрихи до портрету // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 9–12.
19. *Była koza, wilk i kapusta*: рослини у польському фольклорі [рец. на:] Stanisława Niebzhęgowska, Przestrach od przestachu: rośliny w ludowych przekazach ustnych. – Lublin, 2000. – 265 s. // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів, 2003. – С. 346–347 [співавтор – О. Сімович].

20. Етнолінгвістичні проблеми у східнослов'янській традиції [рец. на:] Восточнославянский этнолингвистический сборник: Исследования и материалы / Отв. ред. А.А. Плотникова. – Москва: Индрик, 2001. – 496 с. // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів, 2003. – С. 339–343.
21. Дослідження українського мовного простору Румунії у студіях Івана Робчука [рец. на:] Robciuc I. Studii şarticole. – Bucureşti: Mustang, 1999. – 289 s. // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 563–566.
22. Іван Панькевич — науковець, вчитель, громадський діяч [рец. на:] Ivan Paňkevyc a otázky spisovného jazyka: Štúdie a materially / Zostavovateľ M. Mušíňka. – Prešov, 2002. – 207 s. // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 402–405.
23. Лексика українських говорів Східної Словаччини на картах Зузанни Ганудель [рец. на:] Ганудель З. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини. III: Назви будівництва і транспорту. – Prešov: EXCO s.r.o., 2001. – 215 с. // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 582–583.
24. Порубіжжя: проблеми мови і культури [рец. на:] Język i kultura na pograniczu polsko-ukraińsko-białoruskim / red. F. Czyżewski. – Lublin, 2001. – 377 s. // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів, 2003. – С. 334–338.
25. [упорядник:] Матеріали до бібліографії з проблем української діалектології за 2000–2001 роки // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 316–375.
26. [упорядник:] Листування Ярослави Закревської мові // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 40–84.
27. [підготовка до друку:] О. Горбач Словник говірки села Негостина (Румунія) // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 422–453.
28. [підготовка до друку:] О. Горбач Словник північно-підляської говірки села Добровода близько Гайнівки (Польща) [із О. Тріль] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 454–488.
29. Хроніка [27–28 жовтня 2001 року (Москва)] // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 351–352.
30. Хроніка [27 березня 2002 року: засідання Мовознавчої комісії НТШ (Львів)] // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 353.

31. Хроніка [6–8 червня 2001 року: “Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki” (Лодзь)] // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 414–415.
32. Хроніка [7–8 грудня 2001 року: “Актуальні питання української лінгвогеографії” (Луганськ)] // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 416–417.
33. Хроніка [85 років від дня народження Олекси Горбача] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 588–589.
34. Хроніка [75 років від дня народження Мирона Онишкевича] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 589–590.
35. Хроніка [22–23.06.2003 Kultura duchowa i materialna Euroregionu Bug] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 602–603 [співавт. – О. Ковальчук]

про неї

Арсенич П. Пилипейко І. Хобзей Наталія // Арсенич П. Пилипейко І. Дослідники та краєзнавці Гуцульщини: Довідник. – Косів: Писаний камінь, 2002. – С. 179.

Ходаковська О.

Слова іншомовного походження у говірках Слобожанщини наприкінці XVIII – у I пол. XIX ст. // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна (№ 538): Серія: Філологія: 34. Актуальні питання сучасної філології. – Харків, 2002. – С. 171–175.

Черняк Валентина

Листування Ярослави Закревської [Лист В. Черняк до Я. Закревської – № 41] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 40–83.

про неї

1. Полюга Л. [90 років від дня народження] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 593–595.
2. Содомора А. Із соняшним годинником в душі (Валентина Черняк) // Содомора А. Лініями долі. – Львів: Літопис, 2003. – С. 277–302.

Чижевський (Czyżewski) Фелікс

1. Materiały do Atlasu etnolingwistycznego Pobuża wsi Położewo na Ukrainie // Bug. Rzeka która łączy / Red. S. Kozłowski. – Piaski, 2002. – S. 190–200 [співавт. – Г. Аркушин].
2. Nomina agentis w gwarach północno-zachodniobiałoruskich z podstawowym

- k- w części sufiksальной // Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe. IV. Materiały IX Międzynarodowej Konferencji Naukowej: Droga ku wzajemności – Białystok 20–22.VII.2001 / Pod red. M. Kondratiuka / Białoruskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne. Katedra Filologii Białoruskiej Uniwersytetu w Białymstoku, Grodzieński Obwodowy Komitet Wykonawczy. Grodzieński Uniwersytet Państwowy im. Janki Kupały, Związek Polaków na Białorusi. – Białystok, 2002. – S. 31–39.
3. Pogranicze kulturowe w Atlasie etnolingwistycznym Pobuża (na przykładzie obrzędowości dorocznej: hohutucha ‘kolędowanie noworoczne’) // Бєлорусскі́й і другі́е славянскі́е я́зыкі:сіеманты́ка і прагматы́ка. Матэрыялы міжнародна́й наву́чнай канфэрэнцыі: Втэры́е Супру́новскі́е чэ́тні́я, Мінск, 28–29 сьне́жня 2001 г. / Redkollegija A.A. Kożinowa, B.J. Norman, E.N. Rudenko. – Minsk, BGU. – 2002. – S. 172–182.
 4. Uwagi o składni gwarowej: Spójnik a w gwarach południowego Podlasia // Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Januszowi Strutyńskiemu / Pod red. M. Skarżyńskiego. – Kraków, 2002. – S. 73–84.
 5. Wstęp // Z dialektologii słowiańskiej: Rozprawy Sławistyczne UMCS. 19 // Lublin, 2002. – S. 9–12.
 6. Wyznaczniki temporalne w opisie ludowych stereotypów językowych (na przykładzie zjawisk meteorologii ludowej) // Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis 6. Studia linguistica I / Pod red. L. Bednarczuka, M. Mączyńskiego, T. Szymańskiego. – Kraków W-wo Naukowe Akademii Pedagogicznej: 2002. – S. 55–70.
 7. Hypercorrections in Dialectsof the Polish-Ukrainian Borderland [in:] Proceedings of the Third international Congress of Dialctologists and Geolounuists, Lublin, 24–29 July, 2000, edited by Stefan Warchoł, vol. 1, Maria Curie-Skłodowska University Press Lublin 2003, p. 155-161.
 8. Nomina loci w gwarze ukraińskiej wsi Wuryki koło Włodawy // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам’яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 377–383.
 9. Uwagi o polsko-ukraińskim pograniczu kulturowym na przykładzie nazwy *kolada* // Treści i mechanizmy przenikania kultur na pograniczu polsko-ukraińskim. / Red. H. Bednarski, F. Czyżewski, J. Ślusarski / Wyższa Szkoła Umiejętności i Zarządzania w Rykach, Międzyregionalna Akademia Zarządzania Personalem w Kijowie, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Humanistyczny Zakład Filologii Ukraińskiej. – Ryki, 2003. – T. II. – S. 107–130 + mapa.
 10. Uwagi o gwarach polskich na Ukrainie // Z dialektologii słowiańskiej: Rozprawy Sławistyczne UMCS. 19 // Lublin, 2002. – S. 205–217.
 11. Uwagi o leksyce gwary wsi Nosów w powiecie Biała Podlaska // Język ukraiński: współczesność — historia / Red. F. Czyżewski, P. Hrycenko / Instytut Europy Środkowo-Wschodniej. Seria wydawnicza Lubelskie Konwersatorium “Pogranicze”. – T. 4. – Lublin, 2003. – S. 151–158.
 12. Wstęp // Język ukraiński: współczesność — historia / Red. F. Czyżewski, P. Hrycenko / Instytut Europy Środkowo-Wschodniej. Seria wydawnicza Lubelskie Konwersatorium “Pogranicze”. – T. 4. – Lublin, 2003. – S. 9-10 [співавт. – П. Гриценко].

13. Wstęp // Treści i mechanizmy przenikania kultur na pograniczu polsko-ukraińskim / Red. H. Bednarski, F. Czyżewski, J. Ślusarski / Wyższa Szkoła Umiejętności i Zarządzania w Rykach, Międzyregionalna Akademia Zarządzania Personalem w Kijowie, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Humanistyczny Zakład Filologii Ukraińskiej / Ryki, 2003. – T. II. – S. 11.
14. [упорядн.:] Bibliografia śp. Doktora Mieczysława Buczyńskiego // Z dialektologii słowiańskiej: Rozprawy Slawistyczne UMCS. 19 // Lublin, 2002. – S. 239–256. [співупорядн. – С. Вархол]
15. [упорядн.:] Wykaz prac Prof. dr. hab. Michała Łesiowa // 75-licie urodzin Profesora Michała Łesiowa: Dorobek naukowo-dydaktyczny i działalność społeczna / 75-ліття від народження Професора Михайла Лесіва: Науково-дидактичний доробок і суспільна діяльність. – Люблін-Луцьк, 2003. – С. 21–104 [співупорядн.: М. Саєвич].
16. [ред.] Z dialektologii słowiańskiej: Rozprawy Slawistyczne UMCS. 19 // Lublin, 2002. – 256 s.
17. [ред.] Język ukraiński: współczesność — historia / Red. F. Czyżewski, P. Hrycenko / Instytut Europy Środkowo-Wschodniej. Seria wydawnicza Lubelskie Konwersatorium “Pogranicze”. – T. 4. – Lublin, 2003. – 278 s.

Чорней Крістіна

Кореляція твердості–м’якості приголосних у буковинських говірках Сучавщини (у Румунії) // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 170–171: Слов’янська філологія: Збірник наукових праць на пошану професора Костянтина Германа з нагоди його 75-річчя. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 58–64.

Чучка Петро

Традиційні імена закарпатських українців // Волинь – Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Вип. 10. – 2003. – С. 30–38.

Шевцова В.

Словник діалектної лексики Луганщини / За ред. З.С. Сікорської. – Київ: Шлях, 2002. – 223 с. [співавт.: З.С. Сікорська, Л.І. Шутова].

Шутова Л.

Словник діалектної лексики Луганщини / За ред. З.С. Сікорської. – Київ: Шлях, 2002. – 223 с. [співавт.: З.С. Сікорська, В.О. Шевцова].

Щербина Тетяна

1. Назви сорочки та її елементів у говірках середньонадніпрянсько-степового порубіжжя // Вісник Черкаського університету: Філологічні науки. – Вип. 29. – Черкаси, 2002. – С. 84–89.
2. Західна група говірок середньонадніпрянсько-степового типу // Мова у слов’янському культурному просторі: Тези доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції. Умань, 23–25 травня 2002 року. – Умань: Графіка, 2002. – С. 49–51.

3. Ареальне членування середньонадніпрянсько-степового порубіжжя (за матеріалами лексики одягу, взуття, головних уборів та прикрас) // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – № 3 (59) березень. – Луганськ, 2003. – С. 239–246.
4. Середньонадніпрянсько-степове діалектне порубіжжя у світлі ізоглос: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Київ, 2003. – 23 с.
5. Середньонадніпрянсько-степове порубіжжя у світлі ареалогії // Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія: Всеукраїнський збірник наукових праць. – Черкаси: ЧДТУ, 2003. – Ч. 7. – С. 211–213.

Яким Мирон

1. Етнокультура і фраземіка бойківського говору // Старосамбірщина. – Вип. II. — Старий самбір, 2002. – С. 223–231.
2. З діалектології Бойківщини: іменникова словозміна, іменникова фразеологія. – Дрогобич, 2002. – 148 с. [співавт. – М. Зубрицька].
3. Іменникові фразеологізми бойківського говору: етнокультурний аспект // Літопис Бойківщини. – Вип. 1/62 (73). – ЗСА – Канада – Україна, 2002. – С. 62–67.
4. Українська діалектологія: Навчально-методичний посібник. – Дрогобич: Коло, 2003. – 48 с.
5. Українська діалектологія: Програма для студентів спеціальності 7.01.01.03 “ПМСО. Українська мова і література філологічних факультетів педагогічних університетів України. – Дрогобич: НВЦ “Каменярь” ДДПУ, 2003. – 22 с.
6. Фраземна номінація в бойківських говірках (матеріали до ідеографічного словника) // Лінгвістика: Збірник наукових праць / Укл.: В.Д. Ужченко (наук. ред.) та ін. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – Вип. I. – С. 142–148.

Янів (Janów) Ян

про нього

Купчинський О. Забуті імена в українській науці та культурі Ян Янів (Janów) // Вісник НТШ. – Ч. 30. – Осінь–зима, 2003. – С. 31–34.

Ястремська Тетяна

1. Карпатоукраїнсько-польська лексична інтерференція (на матеріалі пастушої лексики) // Rozprawy Slawistyczne . 19 – Lublin: UMCS, 2002. – S. 96–105.
2. Назви міток овець у гуцульських говірках // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. – Луганськ, 2002. – № 4 (48). – С. 149–154.
3. Структурно-семантична організація та географічна диференціація пастушої лексики гуцульського говору: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Київ, 2002. – 20 с.
4. Акціональний і номінативний аспекти пастушого обряду на Гуцульщині // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 64–80.

5. Гуцульська пастуша лексика як основа прізвищевих назв // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник присвячений Дмитрові Гринчишину. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 109–118.
6. До функціонування румунізмів у гуцульських говірках: лексика пастухування. 1 // *Język ukraiński: współczesność — historia*. – Lublin, 2003. – S.127–150.
7. До функціонування румунізмів у гуцульських говірках: лексика пастухування. 2 // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 369–376.
8. *Жива ватра*: назви на позначення цього поняття у слов'янських мовах // Проблеми слов'янознавства. – Вип. 52. – Львів, 2003. – С. 216.
9. Карпатоукраїнсько-західнослов'янські мовні контрасти: лексика пастухування // Проблеми слов'янознавства. – Вип. 53. – Львів, 2003.
10. “Третье измерение” диалектной лексики как системы // II Международная научная конференция “Язык и культура”: Москва 17–21 сентября 2003 г. Тезисы докладов. – Москва, 2003. – С. 153–154.
11. Функціонування поміна лосі в гуцульських говірках // Українська історична та діалектна лексика: Збірник наукових праць / Відп. ред. Г. Войтів, О. Кровицька. – Вип. 4. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. – С. 382–389.
12. Хроніка [13–14 грудня 2001 р. — діалектологічний семінар] // Мовознавство. Київ. – 2002. – № 2–3.
13. Хроніка [28 лютого – 1 березня 2002 року: “Ярмарок діалектологічних ідей” (Київ)] // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С.352–353.
14. Хроніка [25–29 червня 2002 року: “Окраїнні говірки української мови” (с. Світязь)] // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 357–358.
15. Хроніка [13–14 грудня 2001 року: “Українська мова поза межами України” (Львів)] // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 358–361.
16. Хроніка [міжнародні діалектологічні зустрічі: 1–2 травня 2003 р. (Львів) “З історії діалектології: школи, постаті, проблеми”; 8–9 травня (Влодава) “Kategorie gramatyczne w języku polskim s ukraińskim”] // Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, В-во М.П. Коць, 2003. – С. 600–602.

Упорядник Наталя Хобзей

ТЕКСТИ

TEXTS

УДК 398.3(477.85/87)

Тетяна Ястремська
Львів

ПОЛОНИНСЬКЕ ПАСТУХУВАННЯ ГУЦУЛЬЩИНИ В ТЕКСТАХ

Hutsul'shchyna's Pasture Shepherding in Texts

Значущість та евристичність записів діалектного мовлення незаперечна, оскільки ці матеріали не тільки відтворюють структуру говірки, а й репрезентують позалінгвальну дійсність, мають пізнавальне значення. Саме тому за останні десять років українську діалектологію збагатили чимало збірників діалектних текстів із різних регіонів України та з-поза її меж [перелік й аналіз цих праць див.: Гриценко 2003: III–V].

Пропонуємо Вашій увазі підбірку одностематичних текстів. Об'єктом нашого зацікавлення є гуцульське полонинське пастухування. Добір матеріалу тісно пов'язаний з ідеографічною сферою — сукупністю понять, які репрезентують традиційну пастушу культуру. Зауважмо, що доцьогочасні збірники текстів висвітлюють деякі моменти пастухування, зокрема й із території Гуцульщини: утримання овець і стрижка вовни [Грицак: 191–192, 199–200; Говори 1977: 273; Гуцульщина 1991: 274–275; Павлюк, Робчук 2003: 141, 150, 220, 277, 285, 359, 458, 461, 567, 600–601], виготовлення бринзи [Грицак: 175–176, 183–184; Говори 1977: 309; Павлюк, Робчук 2003: 115, 313, 394, 428], свято “бриндзі” [Жеруц 2001: 29–30], назви овець [Павлюк, Робчук 2003: 313], знакі-мітки в овець [Грицак: 252, 254], приміщення для худоби [Грицак: 221, 223; Гуцульщина 1991: 284; Павлюк, Робчук 2003: 233], доїння “на міру”

[Павлюк, Робчук 2003: 278, 313], полонинські страви [Гуцульщина 1991: 279], вівчарство [Грицак: 271–273; Жегуц 2001: 55; Павлюк, Робчук 2003: 394, 428, 523]; посуд [Грицак: 235–236].

Поданий у статті діалектний матеріал має самодостатню наукову вартість, оскільки зафіксований від пастухів-професіоналів на гірських пасовищах. Зауважмо, що поширення лексики пастухування має обмежену “острівну” (resp.: полонинську) локалізацію, тобто пастуші номени загалом відомі для всіх носіїв гуцульської говірки, однак активно використовують їх лише представники однієї професійної групи — люди, які беруть участь у відгінному пастухуванні, насамперед пастухи і власники худоби.

Джерельною основою стали експедиційні діалектні матеріали, зокрема тексти-описи матеріальної й духовної культури гуцульських пастухів, записані 2000 року польовим методом на гуцульських полонинах та в селах й укладені за тематичним принципом (пастуший календарний цикл, вихід на полонину, схід із полонини, доїння “на міру”, вибирання “ряду”, стриження овець, переробка молокопродуктів, хвороби овець, полонинські будівлі, побут пастухів, догляд за худобою, полонинський посуд, знаки-мітки на вухах овець).

Як уважає професор П. Гриценко [див.: Гриценко 203: XV], визначальними параметрами тексту є:

- якнайбільший його обсяг; інформацію здебільшого подаємо не уривками, а цілісно;
- мінімальний вплив експлоратора, невтручання у структуру тексту як цілості (оповідь на конкретну тему, а не відповіді на окремі запитання);
- текст, творений у момент оповіді, а не відтворюваний кілька разів (обмежене коло інформаторів; здебільшого це — досвідчені пастухи, які упродовж багатьох років займаються пастухуванням; місце запису — високогірні полонини, доступ до яких досить обмежений);
- оповіді представляють унікальне явище традиційної культури Гуцульщини — полонинське пастухування.

Отже, діалектні тексти — це насправді цінне джерело інформації, вони “репрезентують реальне буття мови, склад, функції мовних одиниць, динаміку їх форми і змісту; це реальність мови, не затиснена і не трансформована вузькими берегами нормативних приписів і обмежень, як у літературному різновиді мови” [Гриценко 2003: XV–XVI].

Інформатори:

Лобачук Євдокія Василівна, 1918 р.н., пенсіонерка (колгопниця); освіта — 3 кл.; с. Брустурів Косівського р-ну Івано-Франківської обл. [текст: 8];

Лобачук Михайло Лукіянович, 1944 р.н., ремісник, власник овець; освіта – 8 кл.; с. Брустурів Косівського р-ну Івано-Франківської обл. [тексти: 1, 7, 10, 14, 19, 22, 27];

Олексюк Іван Олексійович, 1927 р.н., пенсіонер (чабан); освіта – 3 кл.; с. Пістинь Косівського р-ну Івано-Франківської обл. [тексти: 2, 11, 20, 23, 25, 28];

Дручків Іван Васильович, 1930 р.н., пенсіонер (ватаг, чабан, депутат); освіта – 3 кл.; с. Прокурава Косівського р-ну Івано-Франківської обл. [текст: 5];

Кравчук Василь Іванович, 1951 р.н., орендар полонини, депутат; освіта – 8 кл.; с. Шешори Косівського р-ну Івано-Франківської обл. [тексти: 3, 4, 6, 9, 12, 13, 15–18, 21, 24, 26].

Пастуший календарний цикл

[1] Х'ід поло'нинс'кий йе дес' приблизно |перед Ми'коли / до дв'ацит' д'ругого т'раўн'а // в'їўц'і |майут о'кот'їў // йаг'н'атка зали'шайут / а в'їўц'і д'їй'н'і / а та-кож йарки їдут ў полони'ну на л'їтний се'зон випа'сан':а // кот'ре на ц'у полони-ну |гон'ет / В'вон'ет до |ц'ого депу'тата до'дому // а йак ўс'і з'їг'нали/ в'їўч'ер'і со'б'і переби'райут в'їўц'і / з'гон'уйут ўс'і |разом / і в'їўч'ер'і со'б'і |гон'ут на полони'ну // зби'райут о'вец у м'іш'ін'е / то йе ўс'і в'їўц'і на полони'н'і / чо'тири |сотн'і / пїят' |сотен' чи |тис'еча / о'тара о'вец // гос'подар'і / газ'ди зда'йут їйх на полони'ну / хто |маїе |дес'ет' о'вец / хто пїят' / хто чо'тири // пом'ічайут їйх на ву'хах / ў од'ного д'їрочка / йїйї виби'вайут об'їрнич'ком / ў д'ругого так'во к'рай-е'ч'ок |в'ушка |вит'етий два |раза / ў од'ного три |раза // йе та'кий знак – п'іч'кат / ко'ли в'їру'бано |в'ухо // на |сам'ім |в'ушц'і бїют п'іч'кат та'кий / п'їўоб'лови/ бїют жел'ізом / то по-р'ізному називайу / і ско'сак / прит'мак / роз'тр'іч / це йе зна'ки р'ізн'і // те'пер ш'е ч'їпл'айут д'ротики / |ран'ше та'кого не |було // в'їўч'ер' со'б'і то все за'писує ў |зошит / |ран'ше за'писував на бук // гос'подар'і гон'ут ко'рови са'м'і // депу'тат со'б'і ўс'о за'писує к'їл'ко йе худо'би // йак с'ход'ец':е начи'нають ру'ш'ити / т'румб'їтут / йак в'їход'ат на полони'ну тре'мб'їтут / і на поло'нинах тре'мб'їтут |тремб'їтач'і / і в'їўч'ер'і т'рубл'ет / і боў'гар'і т'рубл'ет // на поло'нин'і йе л'їтован'е // |тремб'їтайут ў нас на поло'нинах іна'кшойі / кол'едни'ки зи'мойу ў Р'їзд'во |ход'ет – це іна'кшойі і по'хо'рон':і |тремб'їтайут //

о |оооооо / о |оооооо / ооо' |оооооо' |ооооооо |ооооооо'о о |ооооо оооооооооо'о / оооо'оо о оооооооо / оо оо ооооо о оооооооо //

оооо'ооооо оо |о'ооо'оо оооооо'оо / |о'ооо'оо ооооооооооо / |о'ооо'оо |о'оооо'о |оооооооо |ооооооо'о // оооооооо оо'ооо'оо / о оо оооо'оооо ооооооооо'о // оо оо'ооо оо оо'ооооо / оо оо'о'о / оо оо'ооооо // оо оо оо'ооо ооо'о'ооо //

оо оооо'оооо оо / ооо'ооооо |ооооо // оо о оооооо'оо оо оооо / оо о оооо'ооооо |оо-ооооо / о о'оооо о о'о'о'о / оо оо'ооооо // о'оо'о'оо' ооо'оооо оо'оо ооооо'о'оо о'ооо / о'о'оо / о'о'оо / ооо |оооо о'о'о'оо'о о'оо'о'о'о // о ооо ооо ооооо'о'о'о о'о'о'ооо / оо ооо ооо о |о'ооо о ооооооо // оо оо'оо – о'о'о'о'о оо о'оооо о'ооо / |о'оо'о'о – оо о'ооооо //

оо оо оооооо'о'о |о'оооо / оооооо'ооо / оо ооо / оо ооо о'о'о'о'оо / |о'ооооо ооо / |о'оооо о'о'оооо / |о'оооо |о'оооо / |о'оооо'о:о оо |о'оооооо // ооо о'о'оооо ооооо'оо / оо оо о'о'о

о'що що о о'щоїш о'що о'щоо'и'що // що о'що о'щоїш'що і'що о'щооо / о о'и'що /
о'щооооо / о о'и'щооо о'що о'щооооооооо // о о'що о'що о'що о'щоо'и'щооо // і'щооо /
о о'що о'щоооооооо о'щоооооо // о'щооо о'що о'щооооооо о'щооо:о / о'що і'щооо
і'щооо і'що'що о'що о'щоооо / о і'щооо і'щоо'и'щооооо о'що о'що / і'щоо і'щооо
о'щооо і'щоо / о о'що //

і'що'що о о'щооо о'що і'щоо о і'щооо о о'щооооо // і'що'и'що о'що о'щоооо'и' /
о'щооооо / о'що і'що'що о і'щоооооо / і'що'що о о'щоо'и'и' / і'що'що о і'щооооо //
о'що о'щооо о о'що'що / о о'щоо'и'що о'що // о'щоо'и'и' о'щоо'и' і'щоо о і'що'щооо
о о'щооо / о і'що'що / о'щоїш'що // о'щооо і'щоо'и' о'щооо / о о'и'щоо о'що о і'щоо
о о'щооо'и' // о'щоо'и'и'и' і'що'и'и'и' о'щооо і'щоо'и' і'щоо о'щоо о'щоо / о'що о'що /
і'щооо о'що'и'и' і'що'и'и' / о'и'и' – і'щоо / і'що'и' – і'щоо / о'и'и'и' //

о о'щоо'и'и' о'що'и' / о'що о'що о'що і'що'и'и' / о о'и'що'и' о о'що'и'и' / о
о'щооо о'щоо / о о'що о'щоо'и' о'щооо о / о'що о'що о'щоо о о'що'и'и' / і'и'и' о'що
о'щооо / о о'що і'щоо о'щоо / і'що і'щоо'и'и' о'що / о о'щооооооо // о'щоо о'що'и'и' /
о'що'и'и' / о'що // і'що / о'щооо о'щоо о'що'и'и' / о'що о'що о'щоо'и' о'щоооо о
і'що // о'щоо о'щоо / о'щоо / о'що о'що і'щоо / о'щоо'и'и' о'що о'щоо'и'и' о
і'що'и'и'и' // о'що о'що / о і'щоо / о'що о'щоо о і'що'и'и' // о'щоо о'щоо о'щооо о'що
о'щоо'и'и' / о о'щоо'и'и' о о'щоо'и'и' о о'щоо'и'и'и'и' о'щоо'и'и' // і'щоо і'що'и'и' /
о'щоо'и'и'и' / о о'щоо'и'и' / о о'щоо'и'и' // о'щоо / о'що о'що'и'и' о о'що'и'и'и'и' /
о о і'щооо о'щоо о'и'и' о'щоо'и'и'и' / о о'що і'щоо о'щооо / о – о'що / о о'щоо'и'и'и'
і'щоо і'що'и'и'и'и' о'що і'щоо'и'и'и' // о'щоо'и'и'и' о'и'и'и'и' і'що'и'и'и' о'щоо / о і'що'и'и'
о'що'и'и' // о'що і'щоо і'щоо – і'щоо о'що //

і'що'и'и' о'що о'щоо'и'и'и' і'щоо'и'и'и' о'щоо'и'и' / о о'щоо'и'и' – **В**і'що'и'и' / і'що о'
о'щоо'и'и'и'и' // о'щоо'и'и' і'щоо'и'и'и' о і'що'и'и' **В**і'що'и'и'и' / о о'що'и'и' о і'що о'
о'щоо'и'и'и' о'щоо'и'и' о о'що і'що о'що'и'и' о і'щооо // о'щоо'и'и' о о'що'и'и' / о'и'и'и' о'що
і'щооо о'що о'що і'щоо / о і'що о'що'и'и' **В**і'щооо / о і'щоо / о'що о'що'и'и' і'що'и'и'и' //
і'щоо'и'и'и' – о'щоо'и'и' / о'щоо'и'и'и' – і'що'и'и' о'щоо'и'и'и' / о'що о'що і'що'и'и'и' **В**і'що'и'и' / о
о'що о'що'и'и'и' о'що і'що'и'и' / о і'що'и'и'и' – і'що'и'и' //

Худоба йіст' пашу л'ітом / то йе пол'іток / а зи'мой – і'с'іно / о'таву // да'йут
і'в'і'ц'ам і худоб'і на поло'нинах с'іл' / то'д'і л'і'пше худоба па'се / і'соли поли'зали /
во'ди поп'йут і моло'ка йе і'б'і'л'ше // і'воду п'йут з валови' / та'ке чо'тири – п'ят'
і'метр'і' / і'в'ідовбан'і з і'дерева / а там ч'урка'ло те'че / на полонин'і і с'іл' да'йут /
і і'воду пус'кайут / ч'урка'лом нат'і'кайе //

Навесн'і газ'ди обр'і'зайут і'і'ц'ам і'ратиц'і / полу да'йут / обстр'угуйут //

Про пастухів

[2] і'щооооо / о'що о'що о'щоо'и'и' / о'щоо'и'и' і'що'и'и'и' / о'щоо'и'и' / о'що'и'и' /
о'що'и'и'и' о і'що'и'и' і'щооо о'щоо'и'и'и'и' о'щоо'и'и' / о'що о'що о'щоо'и'и' / о'що о'що о'що /
і'що о'що о'щоо'и'и'и'и' о'що'и'и' // і'що'и'и'и' о'що о'що і'що'и'и'и'и' – і'щоо о'щоо'и'и'и' /
і'щоо'и'и'и' / і'щоо'и'и'и' і'щоо'и'и' / о'що і'що'и'и'и'и' і'щоо і'щоо // і'що'и'и'и' і'щооо і'щоо / і'щооо
і'що'и'и'и' / і'що'и'и'и' і'щооо о'щоо і'щоо / о'що і'що / і'що'и'и' / о'що о'що'и'и' о'що о'що
о'щоо'и'и' / о'що о'що о'щоо'и'и'и'и' о'що'и'и'и' / о'що о'що і'що'и'и'и' і'що'и'и'и' / о'що'и'и'и'
о'що о'що'и'и'и' о'що'и'и'и'и'и' і'що'и'и'и' // о'що'и'и'и' о'що і'щоо'и'и'и'и' о'що'и'и'и'и' / о і'и'

оооооо оооооооооооо ооо о оооооооо оооо / оо ооо ооо о*оооо* / оооооо / оооооооооо /
 ооо ооо оооооооооо ооо о*ооооо // оо оооооо / оо оооооо / оооооо оооооооо / оооооо
 оооооо // оо ооо о*о оооооооооо / ооо оо-оооооооо оооооо* / ооо оооооо оооооооооо о
 оооооооооооо// оооооооо оооооооо оооооооо / о*оооооооо / оооооо оооооооо оооооо / оооооооо /
 оооооо / о*ооооо / ооооо / оо*о ооо оо // оооооо оооооо ооооо оооооооо / оо о*оо ооо оо
 оооооо / о о*оо ооо оооооооооо / оо оо оооо оо оооооооо о*оооооо оо о о*ооооо оооооооо /
 оо ооо оо оооооооо / оооооооооооо / оо оооооооооо оооооооооо / оо ооо ооо о о*ооооо
 оооооооо / оо оооооооооо оо ооооо оооооооооо // оо о ооо оооооо оооооооооо ооооо ооооооо /
 оо ооо ооо оооооооо // оооооо* оооооо / оо оооооооооо / оо оооооооо оо о*оооо оооооооо:
 оо*оо / оооооо оооооо оо о*оооо / оо оооооооооо // о*ооооооо о оооооооооо оо ооооооо-
 ооо оо ооо оооооооооооо о*оооооо / оооооооооо / оооооо оо о оооооооооооо // оо оо-
 оооооооо ооо о*оооо / ооо оооооооооооо – о*оооооо* оо о*оооо // о о*оооооо оооооо /
 о*оооооо* / оо о*оооооооо оооооооооооо // о*оооо оооооооооо о о*оооооо оо / оо о*оооооо
 оооооооооооо // оо-оооооооо оооооооооооо ооо: о*оооооо* – оо оо о*оооооо* / ооо / оо
 оооооо ооооо – оо оооооооо* / о ооо / оо оооооооо – оо оооооооо* / о ооо / оо о*оооооо
 оооооо о оооо о*оооооо / о*ооооо оо оооооо – оо-оо оооооооооооо оооооооооо* / оо о*оооо
 о о*оооооо о*оооооо / ооо о*оооо // оо оо оооооо оооооо ооо / о ооо о*оооооооо оооооооо /
 о*ооо / о*оооооо / оооооооо / ооо о*оооооо ооо / о*оооо оо ооооо / о оо о*оооо оооооооооо
 оо о*оооо / о оо о*оооо (показує) / ооо о*оооооо оо оооооо оооо / о о*оо ооо оооооо
 оооооо о о*о оооооооо / оооо оооооо оооооо о о*ооо / оооо оо оооо ооооо // оооооооо
 оооооооо о*оооо оооооо оооооооо / оооооооо / оооооооо оо оооооооооооооо // ооо ооо
 оо оооооо оооооооо / оооооо оооооооооо оооооооооо о*ооооо / оооооооо / оо о о*оооооо //
 о о*оооо оо о*оооооо / о*оооо оооооооооооо о*оооо // оо оооо / оо оооооооо оооооооооо /
 оо оооооо о*оооооо о*оооо оооооооооо оооооооо / о*оо ооо о*оооооо / оо о*оо о*оооооооо оо
 оооооооооо о ооо о*оооо //

Полони'ни наш'і аж до Закар'пат'а і доу Го'верл'і / полони'ни да'лек'і // на ц'іле
 л'іто іду'т у полони'ну / так / шо 'може о'дин раз 'може зай'ти д'хат'і / на 'Петра
 дес' / 'або на йе'кес' с'в'ето / то пус'кали // а так / то н'е / бо худ'оба 'хоче йі'сти /
 'пасти // ко'р'іу бу'вайе до т'рийц'ат' / до 'сорок / а тели'ц'і йе ок'ремо / йіх па'се
 'боу'гар' // о'вец на полони'н'і 'б'іл'ше / йак ко'р'іу // 'кози – 'разом з в'іу'ц'ами /
 'коз'іу 'мало йе // 'коней па'сут са'ми / 'кон'і 'коло с'тай'і бли'зко па'сут //

[3] оо ооооо оооооооооо // о ооо оооо оооо оооооооооо оооооооооо // о*оо ооооо
 о оооооооо / ооооо о ооооо оо // о ооо ооооо оооо // оо оо о*о оо ооооо* о*ооо*оооо /
 о ооо оо о*ооооо оооооо // о оо о*оооо оооооооо о ооооооооо о оооо оооооо о о*оооо //
 оооооо ооооо / ооо оооо / о*ооо / оо ооооооооо / ооооо о ооо ооооо // о*оо оооооо*
 оооооо ооооо оо ооо ооо о о*оооо о оооооооооо / о о*оооо ооо ооо / ооо оооооооооо/
 о*оооооооо / о*ооооооо // оо ооо о оооооооооо ооо / о*оооо ооо о*ооооо оооооо // о*оо
 о*оо о*оооооооо* о*оооо оо оооооооо / оо оо о*о о*оооооо ооооо оооо // о*оооо оооо-
 о*оооо ооо ооо оооооооо оооооооо // о*оо о о*ооо оооо ооооо*оооооо оооооо // оо ооо
 о*оооооооо / ооо о*оооо / о ооо оооооо о*оооо / о*оооо о*оооооо / о ооо оооооооо оо
 о*оооо оооооо / о оо о*оооо оооооо / о о*оо оооооооооооо / о о*оо о*оооо / оо оо о*оооо /
 о оо оо о*оо оооооо / оо оо о*ооо // оо оо о*оооооо о ооо о*ооо ооооо оооооооооо
 о*оооо / оо ооооооо о*оооооо* оо о*оооо / о о*оо ооо оо ооо оооооооооо о*ооооо // о

0'00 '0000: "00'0000'0 / 000'00 00 00'0'00 / 00 00 00'00 000 000'0'00 00'000000 / 00
 000 '0000 000 0'0'000" // 0 0'00 000'00 00'0'0 00 00000'000 – 00 000 '00000':0 / 00 000 /
 00'00 000'00000 000 // 000 000 00'00000 / 00 0'00 000 0'00000 000 / 00 000 00 00'000 //
 0 00 00 000 00'000 00 00'0'00 '0'0000 / 000 0'00 // 0 0000'000 / 00'0'000000'00 / 000
 00 00 00'000 / '00000 / 00 000' 00'00 00'00 / 00 00 / 00 00'00 // 0 0000'0000 00'000'0 /
 00 '00 000 000 / 00 000 0 00'00 0'0'0000 0 00 0'0000'0000 '0'00'0000 / 00 '00000 000 //
 0 000 0'00 [депутат. – Т.Я.] / 000'000000 / 000 00'0000 '000'0 0'0'000 000' / 0 0'0000
 000' / 0 00 0'00000 000' '0000 '0'0000 / 0 00'00 [ватага. – Т.Я.] 000 00'00 / 0 000 / 00 00-
 0000'0'0 00'0000 0000'00 // 0 0'00 0'0'00000 / 0'00 '0000' / 00 000 0000 / 0 00 '00000 // 0
 0'00 '0000: "00 00?" / 0 00 '0000: "0'0000 / 000 0000" // 00 000 000 / 000 000 0'00000
 000 / 0 000 0'00000 000 '0000 // 0 0'000000 '0000 0'00 0000'000 0 000'000: "00 '00000
 '00000" // 0 '0000 '0000 0'0000 / 00 00 00'00 0 '0000: "0 0'00'000'00' '000'00 0'00000
 00 00 00 '00000" / 0 0'00 '0000: "000 0'00 '0000 '0000 000 00'0000 00 0 00'00000 / 00 00
 00 0'0 000 00'00 0'0000'0 '000 00'00 0000'000 0 00'0 // 0'00 0'00'000'00' '000'00 00
 000 '0'00'00 00'00000 / 000'0 '0'0000'00' '000'00 / 0 00'000 0000'00000 // 00'0 00'0'0:0 00
 0 00000'0'0 / '000 0'0000 00'0'0 00'0000 '0'0000 // 00 0 '00000 / 00 00'0'0 0000'0'0000 //
 00 0'0000'000 0000'0'00000 0 00'0 // 0 000000'00 – 00 00 00000'00 00 0000'0'0 – 00-
 '0000 / '0'0000 // 00'0000 00'0000 00'0000 / 00'0000 00'0000 '0'000 / 000 00 000 000 00
 0'0'0000 // 0 0'0 00'0000 00 0'0000 0 0'00'00 000'000'000 / 0 00 00 0'0'00'0 '0'0000 / 00 0
 00'000 0000'0'0000 00 '00000 '0'000000000 / 0 00 '0'00'00 / '0000'0 // 00 000 00000'00 /
 00-00 00'0 00'00 000 00'0'00 / 00 000 00'0 / 0000 / '0000000 00'0'0 000 00'0'00 / 000
 00 00 '0000 '0'000 '0'00'00 00'0'000 // 000 00 '000'0 // 0 00'0000 000'00000 000'00 /
 00'0'0 00'00000 00B / 0 00'0 00'0000 // 000 '00000 000 0000'000 / 000 000 00'000'000
 000000 / 000 '0000 '0'00000 / 0'00 000 00000'0000 / 00 000 000' 0000'000 '0'0000 // '000
 0 0000'000'0 0 0000'0000'00' '000'00 / 0000'000 '0'000 0'0000 / 000 000 '000'0 00'0000
 000000'000 / 0 00'000 '00000//

[4] Боўгар' – йе цеї / шо па'се на полони'н'і ко'рови / худобу / таку велику
 ро'гату / ко'рови / телиц'і / би'ки / вол'іў ў нас не па'сут // а йак'шо дес' со-
 'б'і ў сел'і – то пастух // з в'іўц'єми іде в'іўч'єр' // рад'анс'ка нам принесла
 чаба'ни // чаба'н'іў н'і'коли ў нас не 'було / ў нас буў в'іўч'єр' і ўс'о // йе с'таршій
 в'іўч'єр' або пе'редній в'іўч'єр' / а взагал'і в'іўч'єр' і в'іўч'єр'є пом'іч'ник /
 'задній в'іўч'єр' // 'кажут ш'є мо'лодший в'іўч'єр' // на Закарпат'у:у йе та'ке / шо
 с'таршій пас до полудн'є / а йо'го по'мочник – п'ісл'а // ў нас тако'го не'ма // ў
 Гуцул'шчин'і це не 'було н'і'коли // тої / шо 'гонит о'вєц у ст'рунку – ст'рунка'р' /
 а на Закарпат'у:у 'кажут ст'рунка'р' або нага'н'іл'ник // ст'рунка'р'і о'вєц же'нут
 у ст'рунку дої'ти / ст'рунку'йт / дої'ят в'іўч'єр'і / т'і / шо па'сут / 'кажут / на-
 п'риклад / перепу'стити че'рез ст'рунку – то це з'начит пораху'вати / не дої'ти//
 'були ко'лис' гаї'нар'і / го'нили худобу ку'дис' далеко / на з'дачу / нап'риклад / чи
 ше шос' / або з полони'ни 'гнали худобу // во'ни соко'т'ат худобу/ тої боў'гарит /
 тої – в'іўч'єрит // йе ше йа'ло'ч'єр' / шо 'може 'бути в'ід йа'лової' худоби / а йе
 йа'ло'ч'єр' / шо па'се нед'і'н'і в'іўц'і / це наї'б'іл'ше си нази'ває йа'ло'ч'єр' //
 але 'була р'ізн'иц'а / то не то шо о'дин і той са'мні / шо па'се йар'ки і йа'лов'і
 т'єлич'ки / то нази'валоси 'боў'гар' в'ід йа'лового / шо па'се йа'лов'і т'єлич'ки / а

йа'ло'ч'ер' – то ўже в'іў'ч'ер' – йа'ло'ч'ер' / в'ід о'в'ец / в'ід молодн'а'ка о'в'ец // то йе 'боўгар' в'ід йа'ло'вого і йа'ло'ч'ер' в'ід йа'рок / то йе молодн'к'і йа'гнич'ки // називали ше йа'гнич'ч'ер' / шо йа'гн'ата па'се // кажут йа'ло'ч'ерити / йа'гничити // йак мал'і х'лопец / то кажут в'іў'ч'ерик / боў'гарик // пас'тух / шо би в'ін не ро'биў / йак в'ін 'ходить ў полони'ну / то кажут поло'нин:ик 'або поло'нинс'кі / та л'у'дина / кот'ра л'іто пере'важно перебу'вае ў полони'н'і // йе хро'мал'ник / шо па'се хро'мул'і / хр'ім'кар – то йе на верхо'винс'кі ак'цент // колис' буў во'лар / та'кі ш'о в'ід би'к'іў буў / бара'нар' – в'ід бара'н'іў / але то ш'е за рад'госп'іў / 'також к'іник 'або 'конар' – в'ід 'кон'і / а кон'ух буў на ста'н'ех // ў даўн'і ча'си випа'сали к'із на полонин'і / це 'було ду'же по'ширене / ўпе'ред буў спец'іал'ний ко'зар' / і 'було 'нав'іт' по три 'сотки к'із по поло'нинах / ка'заў м'і д'ід // те'пер йіх йе 'мало і па'сут 'разом з 'в'іўц'ами //

Бу'вае / шо пасту'хи перепуска'ют о'дин 'одного / за кол'госпу буў та'кі п'ід' м'ін'і / з кол'госпу да'вали йо'го // колис' о'цеі / шо перепускаў / це буў та'кі чоло'в'ік / шо в'ін пускаў йак т'реба п'іти до'дому комус' // і 'зараз йе по'мочник 'ватага / по'мочник с'тайі / йа'кі перепуска'е / за'лежит' по велич'ін'і полони'ни / йак 'б'іл'ше ху'доби / то обов'яз'ково йе //

Йа йе депу'тат полони'ни / кажут ш'е за'в'іду'ючий полони'ни / п'ісл'а Укра'їни то кажут за'в'ідувач / колис' ка'зали депу'тат і до те'пер пам'я'тайец'а до 'того йак 'було // йа за'в'ідуваў фер'моу / та й ўже – полони'ною // депу'тат пере'важно бе'ре поло'нину ў а'ренду у 'газд'іў / поло'нини і 'були газд'іўс'к'і / але це 'р'ідк'і поло'нини / шо би ц'іла поло'нина була о'дного газд'і / але 'були і велик'і полони'н / шо 'були і о'дного газд'і / а 'були полони'ни / йа'к'і називалис'а ска'рбов'і // газд'а полони'ни призна'чае депу'тата // депу'тат ўс'ім ке'руе на полони'н'і // п'ісл'а депу'тата йе 'ватаг / в'ін ў в'ід'сутности депу'тата розпор'ажает'с'я / зам'ін'ае // в'ін йе бринзо'роб і розпор'адник продукт'іў / в'ін вариў йісти // а'ренда ў нас ш'е 'кажут фрах'тован'е / але то с'корше та поло'нина / шо 'була п'ід л'іс'ництвом / але фрахту'вати – то колис' ўжи'валос'а у нас / тако – зафрахту'ваў – то по'зичиў // але те'пер фрахту'вати – б'рати ў а'ренду / не по'зичити / бо по'зичити – за шо ўз'еў / за то в'ід'аў / а зафрахту'ваў – то на 'тому маў 'бути йа'кіс' хо'сен // у л'іс'ництв'і / ци ш'е йак ка'зали ў с'карб'і / ше ка'зали – пахту'вати / б'рати ў а'ренду //

Депу'тат да'е пасту'хам п'лату / з'году за л'іто / за'лежно йа'кі дого'в'ір буў / йа'ка з'года 'була / гро'ш'има ци бринз'ойу / л'ісо'рубам да'вали в'іплат //

Колис' 'були терха'ч'і / шо но'сили тер'хи з полони'ни / те'пер не'ма // тай 'може дес' туд'а і йе //

Гос'подар / ха'з'айін о'в'ец – газд'а / до'мар' / то ўже йак в'ін йе газд'а / то і до'мар' // ш'е ў нас 'кажут р'еда'ш'і – т'і дома'р'і / шо ідут в'ібі'рати р'ед / на-п'риклад / йак'шо в'ін в'іішоў на полони'ну поди'витис'а на сво'іу тели'цу – то це йе до'мар' / бо в'ін в'іішоў в'ід 'хати поди'витис'а / а йак в'ін в'іішоў спец'іал'но по бринзу – то це р'еда'ш' // м'іш'ін:ик – тоі / хто при'жене м'іш'ін'е о'в'ец на полони'ну за у'мову з депу'татом в'ін допома'гае йо'му з'іб'рати о'в'ец / це л'у'біи та'кі ха'з'айін / шо в'ін 'мае у ц'о'му смак //

[illegible][illegible]

Виготовлення сиру

[7] Оо оооооооооооо о оооооооооооо оооооооо оо о оооооо / оо оо оо о оооооооооооо // ооо // оооВ оооооооо оо оооооооо / оо оооооооо ооооо о оооооо // оооВ – оо оо оо-ооооооДоооо о оооооооооооо о оооооооо / оооооо оо оооооооо о оооооооо / оооооооооооо о оооооооооооо // оооооо оо оооооооо / ооо оооооооо / оо оо о оооооооооооо оооооооо оооооооооооо оо оооооооооооо / оо о оооооооо // оооо оо оооооо оооооооооооооо / оооооо оооооооооооооо: о // оооооооооооо ооо о оооооооо // о оооооооооо ооо оооооооо оооооооо // оооооооо / оооо – оо оооооо оо оооооооооооо //

[8] оооо – оо оо оооооооооо оооооооооооо оооооооо // ооооо оооооооооооооо о оооооооо / оооооооооооо / оо о ооо оооооооооо оооооооо / ооооо оооооооо / о оооооооо // оооооооо ооо-оооооо / оо о оо ооо // о оооооооо / оооооооооо / оооооооо / оооооо ооо оооооооооо // оооооо ооо оооооооооооо о оооооооооооо ооо о оооооооооо // ооо о оооооооооооо оооооооо оооВ / о о оооооо ооо оооооооо // оо оооооооо оооооооо оооВ / ооо оооооооооо / оо оооооооо о оооооооо оооооооо / оооооо оооооооо оооооооо / оооооо оооо о о оооооооо ооо оооооооо ооо оооооооо (показуйе) / оооо – оооо / оо оооооо ооо оооооо оооооооооооо оооооооо / оо оооооооо ооооо ооооо оооооооооо / ооо оооооо оооооо // ооо оооооооо оооооооо / оо ооо оооооо ооооо / о оооооооо – ооо (показуйе) // оооооооо “ооооо оооооооо” // ооо оооооооо ооооооооДоооо оооооооо / оо оооооо оооооо оооооооо / оо оооооо оооооооо // о оо оооооооо // о оо оооооо оооооооо / оо оооооооооооо //

[9] оооо оооооооооооооо о оооооооооо оооооооо // оооооо оооооооо / о оооооооооооооо оооооо оооооооооооооооооо оооо оооооо оооооооооооооооо оооо ооо о оооооо // о оо оооооооо оо-оооооо оооооооооо ооооо о оооооооо ооооо оооооооооооо ооо оооооооо ооооо оооооо оооооооо оооооо / ооо ооооо оо оо оооооооо / оооо ооооо оооооооо оооооо оооооо // оооооооо ооооо-оооооооооооооо оооооооо / оооооооо оооооооооооооооо / о оооооооо / о оооооооо / о оо оооВ // оооооооооо оооооооооо // оо оооооооооо оооооооо оо оооооооо / оо оооооо / оооооооооо / оооооооооо оооооооо / ооо оооооооооо оо оооооооо / оооооооооооо оооооооо оооооооооооо / оооооо оооооооооо / оооооо ооо оооооооооооооо / о оо оо оо оооооооооооо оооооооо // оооо ооооо оооооооо оооооооо – оо оо оооооооооооо оооо ооооо о оооооо / оооооооо оооооооо // о ооо оооВ оооооо оооооо / ооо оооооооооооооо / оооооооо оо оооооооо оооооооооооо / о ооооо о ооо оооооооооооо / оо ооооо оооооооо / о ооо оооооооо оооооооо ооВ о оо оооо оооооо оооооооооооооо оооо оооо // о оооооооо оооо оо оооооо оо оооооооо оо оооооооо оо оооооооо оо оооооооо оо оооооооо / о ооооо оооооооооооо / о ооо оооооооо оооооооо ооВ о оо оооо оооооо оооооооооооо оооо оооо // о оооооооо оооо оо оооооо оо оооооооо оо оооооооо оо оооооооо оо оооооооо оо оооооооо / о ооооо оо оооооооо / о ооо ооо оооооооо оооооооо ооВ о оо оооо оооооо оо оооооооо // оооооо оооооо оооооооооо // о ооо / оооооооооооо / о оооооооооооо оо / о оооооооо:

Стриження овець

[10] В'їуц'і стрижут веснойу / ў к'в'ітн'і м'іс'аци // стрижут гос'подар'і ножниц'ами / а ў кол'госп'і / то стригл'о оооооооооо оооооооооо // о оооооооо ооо оооооооо оооооооо / оо ооооо оооооооооооооо: / оо оооооо о оооооооо оооооооо // ооо оооооооо оооооооооо оооооооо / оо ооо оооооооо оо оооооо / ооо ооо оооооооо оооооооо оооооооо / оооооооо – оо оооооо оо оооооооо / о оооо ооо ооо оооооо оооооооо оооооооо оооооооооооооо – оо-оо ооо оо-ооооо / о оо оооооооо оооо – оо ооо ооооо оооооо // оооооооооо оооооо оооооо – оооооооо / ооо ооо ооо оооооооооо оооооооо / оо оооооо [капуш'і. – Т.Я.] оооооооооооо / оооо оооо ооо ооо оооооооо // оооооо оооооо оооооооооо // о ооо / оооооооооооо / о оооооооооооо оо / о оооооооо:

ооо'о*оооо о'оо 'оооо / оо'оооо оо'оо / оо о оо ооооо'оо ооо о'ооооо // оо оо'оо / оо
о'оооо ооо оо ооооо'о'о / оо оооо'ооо / оо 'оооо оо ооооо'о'о о'ооо //

[15] Р'ізні́ іє сла́бости о́вце // іє моти́лична в'і́ц'е / то ў́же зди́хайе // іє та́ке прост'р'і́ў / та́ка / шо к'рути́ц'е за голо́воў // ме́жи пап'і́рками іє та́кий хро́-
па́к / рос'ту́л'уйе пап'і́рки / по сере́дин'і іє та́ка д'і́рочка і там іє хро́пак // іє бете́жн'ак / по́ганка / ка́жут ше шеле́стниц'і / шо т́реба кроў пус'кати // шо мо́же захво́р'іти і до́вечора ў́же з неў по́р'едок // і́акшо уку́с га́д'уки / то в'і́ц'е 'або пора́жена / 'або куса́нка // во́на ў́же до до́йки не на́леже / 'але іє / шо зди́хайе / а іє / шо н'е // ка́жут ше диха́шлива / і́ак ле́ген'і х'вор'і // вод'а́ниц'а / і́ак в'і́ц'и п'ід боро́доў 'воли / та́ка 'торба з во́дойу / во́на і ў́ сере́дин'і мо́же 'мати 'воду / 'тако́ж мо́же о́гинуті // во́гон' – то та́к'і буб'ки худо́б'і по д'і́йках / в'і́ц'ем і ко́ровам // у́ров'і́шч'е – це те / шо 'ви́мн'е та́ке вели́ке ў́ ко́р'іў та й ў́ о́вце // про́пасниц'е – це / шо худо́бину тр'е́се //

За ко́л'госпу і́шли на поло́нину ветл'і́кар'і / а ко́лис' да́ўно то ў́с'о 'вата́г і де-
пу́тат 'були і знаха́р'і і л'і́кар'і / і і́акшо в'ін то́го не ў́м'і́е / то йо́му не́ма шо б'ратис'а за цу сп'раву //

Каст'ру́йе худо́бу ветери́нар' // ко́лис' ка́зали ва́лити / 'вала́ш'іти / то 'б'і́л'ше сви́н'у / 'хара́ш'іти / то 'можна 'було ска́зати с'хара́ш'іти пса / тоў'кати / то би́ки тоў'кали / ба́рани / то не 'була н'і́йака опе́рац'і́а / а там си за́к'ручува́ло / і 'билоси д'ругими та́кими дере́вйеними кле́ўзн'ами // і́це си нази́вало тоў'кати / розби́вали пл'і́дни́ки // 'вала́х – тої / шо с'вин'і каст'ру́йе / т'і́л'ко сви́неї // ш'е нази́вали ко́ли моло́ду сме́реку з'рубува́ли вер'ш'ек і во́на пус'кала 'ф'ойу та́ку вели́ку / і́це на-
зи́вали 'вала́хи ў́ поло́нин'і / це 'було дл'а худо́би за́шчита та́ка п'роти до́шч'у /
це з́начит' / шо т́реба 'було шос' зру́бати / з'робити і́акус' опе́рац'і́у //

Знаки на ву́хах ове́ць

[16] оо'оооо ооо'о*ооо / оооо'ооооо ооо'о*ооо о'ооо / оо ооооооо'оооо / о оо'оооо
оо'оо оо'оооо оо'оооо / оо о'о'оо ооо оо'оооо 'оооо // оо о оо'ооо ооо'о*оо' // оо оо 'ооооо
оооо'ооооо 'о'о'о'ооооо / 'оооооо о'оооо / о'о'о'оооо / оо ооо'оооо / ооо'о*оо / оо о'оооооо
ооо'о*оооо 'оооо / о'о оо о'оо'оооо / оо ооо (по́казає) / оо'о'о'оооо / ооо'ооо / оооо'ооо /
оо'о'оооо / оо оо 'о'о'ооооо ооо'о'ооооо // о'о ооо'оооо оо*оо / оо'оо ооо ооооооооо / оооо
оо // о'о оо оо'оооо оооо / о оо 'оооо 'оооо оооо'о*ооооо о 'оооо 'оооооо оооо – оо'о':
оо / оо оо'о'оооо оо'о'оооо о'о'о'оо оо'о'оо оо 'оо'о'о / о'ооо'оо оо'оо'оо //

Вихід на поло́нину

[17] Вих'ід на поло́нину – х'ід' – 'б'і́л'ше за ра́д'анс'к'і ча́си зби́рали уро́ч'истости // та́йак в'і́ц'і зби́райут на весна́рку / перши́й раз в'і́ц'і з'і́гна-
ли / а по́тому ў́же л'у́ди пи́тайуц'а “Ко́ли поло́нинс'к'і́ х'ід'?” / ну там ў́же пов'і́домл'уйут ци ў́ чет'вер' і́дут / ци ў́ субо́ту / ци ко́ли // і́ л'у́ди ў́же з'ранку ў́с'і беру́т таі́стри / це і́ак ко́лис' / ци те́пер ў́же сум'ки / ко́жний шо там со́б'і мо́же / шо 'ма́йе / і́ ко́жний с'во́ю худо́бу бе́ре / бо то ў́же поло́нинс'к'і́ х'ід' / т́реба і́ти ў́же // ў́с'і ра́зом в'і́ход'ет / 'мол'ес'е “Отче наш” і “Бо́го'роди́це” / три
'рази / там та́ке хто і́ак ў́м'і́е / і́ в'і́руша́йут в'і́д 'хати // на поло́нин'і та́ко́ж по-

мо'лилиси Богу / і там в'атаг ци депу'тат / хто в'ід того йе спец'йал'іст ро'бити во'гон' // пе'ред кру'тили жи'ву ватру // то теж та'ких л'у'деї наби'рали / не йе'к'іс' п'йениц'і або йе'к'іс' так'і зло'д'ії // то це два кру'тили во'гон' / бо во'гон' са'мому не го'ден кру'тити / а йак'шо так не кру'тили / то ба'жано би бу'ї с'в'єч'ений с'ірни-к / йа'кїї на Ве'лик'ден' с'в'єт'є // та'кож мо'литс'є Богу / і ба'жано шо'би сам цеї чо'лов'ік ма'ї до'бр'і гад'ки // не мо'жна ў л'у'бий час а'би мо'локо ка'пнуло у ватру / бо це ш'кодит / ро'битс'є так'і буб'ки худоб'і по д'їїках / в'іў'ц'єм і ко'ровам / во-гон' нази'вайец'а //

Навес'н'і ка'жут вес'нарка //

“Жива ватра”

[18] Шо'би жи'войі ватри кру'тили / то те'пер того ўже не'ма // а ко'лис' обов'яз'ково кру'тили // ко'лис' була та'ка на поло'нинах профес'йа спуз'ар / нази'валас'а / чи ват'рак / цеї чо'лов'ік бу'ї до'ї во'гн'у / ди'виўс'а а'би не за'гасла / і йак'шо во'ни ўже йо'го т'їл'ки до с'тего с'тавили / во'гон' йак'би зага'саў дес' ўно'чи / шо в'ін ўсн'у'ї дес' 'дуже / або шо / то / так'і були ви'падки / шо ка'рали на'в'іт' ка'ру с'мерти // то бу'ї та'кїї сим'вол во'гон' / а'би не зага'сити // і на с'к'їл'ко йа ўже пере'конаний / шо йа з'найу / шо 'дуже ме'н'і зле / йак по'тухне ватра // за'пал'у'їут ватру на поло'нин'і св'я'ченим с'ірни'ком на Ве'ликден' //

Доїння “на міру”

[19] 00'0000 00'000 00 10'000 / 10'0000 – 0'0 // 10'00'00 0000'00 000'000 – 10'00'00 0'00000 1'0000 1'0000 // 000'000 / 000'00000 0'0000 00'0000 000'0000 / 00'0000 10'00'00 00-0000 / 00'0000 0000 0 0'00'00 / 10'00'00 / 00 / 000'000000 / 10'00'00 10'000'00 // 00 00'000000 0 0'0000 00 00'00'0000 //

[20] Ко'ли ўже в'їдут на поло'нин'у / тог'ди дес' ў 'тижден' / у п'ївтор'а / у дв'і не'д'їл'і / в'їходе і до'їє со'б'і на м'їру // в'іўц'і не до'їє на м'їру / а ко'рови // при'ходит на поло'нин'у га'зда / тої / шо йо'го ко'рова / до'мар' / і за'в'їду'їущий йе там / депу'тат / в'ін ди'вит'с'а к'їл'ко на'дойу'їє мо'лока / т'їл'ко да'їє б'ринзи //

[21] 10'000 0'0000'000000 0 000'00 / 000 0'0'000'0 00'0000 / 000 1'000000 00 000000'00 000 0 1'00000'0 000' / 0 0000' / 0 10'00'0' / 0000'0000 00 00000'0000 00 1'000000 1'000'0 / 00 1'0000 0'0'000000 / 0 000'00 00'000000 00 10'000 // 0 00'0000 00 000 10'00'00 00'0000 1'00000 00 10'000 // 0'0'0000 00'0'0 000'00 0'000 1'0000 00'0000 / 0 000 0000'0000 / 00 1'00000 10'00'0000 0000'00 0 0'0000 0'0'00'00 00 // 10'00'0000 0'0000'0000 / 00 00 0'0'0000 00 0000'0-000000 – 0'0'0'0'0000 / 000'000000 / 1'000 0000'00000 0'00'0000 / 00 00 0000 0'0'000000 00 000 10'0000 // 00'000000 0000'00 0000'0000 0'0'0'0'0000:0 // 1'0000 000 00000'00 / 000'00 // 10'000 1'0000 000 00000'0'0 // 00 00000'0000:0 / 00 00'0000 0000'00 / 0 10'000 00'0'0 0'0'0000 00'00 1'0000'0 / 00 000 0000'000000 000 1'0000 0'0000'0'0 / 1'000 00 00'0'0 1'00000'0 / 1'000 00 00 1'0000'0 / 0 0'0000'00 00'0'0 / 00 00'00 0 0'00'0'0 000 000'000000 000 / 0 000 1'0000 000'00000 00'0'0 / 00'00 0'00'00 / 0'0000 / 0'0000 / 00'0000 00'00 0 00'0000 0 00'000000: 0 – 0'00 / 0'0000 0'0'0000 / 00 0'0000 / 00 1'0000000 / 00 1'0000000 / 000 00 0'0'0000 00'000 // 00'0000 00 00'0000000 0 1'00000 / 0 00'000' 00'0000 00'000 // 10'000 00'00 000'000000'0 /

оо о'о'ооо оо'оооо // оо оооо'оооо / ооо'оооооо / оо о'оо'о'о'о оо оо оо'оооо ооо о'оооо-
 'оо оо о'оооо о'оооо'о / о'оо ооо оо'оооо ооо'ооо ооо'о'оо (покажуйе) / о оо оо о'ооо
 ооо'ооо'ооооо / о о'оо ооо ооо оооо'оооо // оо о ооо о'ооо'оооо / о о'оооо оооо'оооо
 ооо оооо'ооо оо 'ооооо / оо оо ооо оооо'о'ооо 'оооооо оооо'оооо оо'о'о 'оооо 'о'оо'оо //
 оо ооо оо о'ооо'оооо оо / оо 'ооооо оо'оооо //

Вибирання “ряду”

[22] оо о'оо'о'о о оо'оооо / о'оо:о'ооо ооо / о'ооооо ооо'ооо / о'оо:о'ооо о'о'оо / оо'оо
 оо'оооооо оооо'оо оооо'оооо / 'ооо оооо'оооо 'ооооо о'ооооо о оооооо'оо о оо'оо ооо //

о'оо:о'ооо о'о'оо оооо'оооооо о'оо'оо оо оо'оооо / оо оо'о ооооо'оооо о'ооооо / ооо-
 оо'ооо'о / ооо оооо'оо оо'оо // оо о о'ооооо оо 'оооо'о оо'ооо / ооо о'оооо'оо / оо-оо
 оо о'оооо о'о'о'о // о'о'оо – оо оо 'ооооо оо'оо / ооо оо оо о 'ооооо / оо оо'оо / оо
 'о'о'оооо о'оооо // о'о'оо – оо оо ооо о'оо:о'оо о'ооооооо оо оо'оооо // ооо'оооооо / оо
 'оооо оо'оооо / о ооо 'ооооо о'о'о:ооо оо'оо о'ооооо // оооо'ооо оо'оооооо оооо о'о'оооо /
 ооо'оо оо'оо оо'о'о о оо'оо оо о оооо'оооо оо оо'о'о / о'о'ооо оо ооооо'оо / оо'ооо
 о'ооооо / оо о 'оооо оо 'оооо ооо'о'оо / о'ооооо оо / 'ооооо ооо'ооо / оо о ооо 'ооооо
 оо оо'оооо // ооо оооооо'оо оо о'ооо'оо / оо оо о'ооооо о'о'оооо оо'ооо'оооо'оооооооо
 о'ооо / о'оо о'о'оооо о о'о'о'оо / оо'о'оооо о'о'ооооо / 'ооооо / о'о'ооо'о о о'о'оо / ооо-
 о'о'оо / о'о'о 'ооооо о'о'ооооо о оооо //

[23] В'іби'райут домар'і бринзу / 'масло / то р'ед називайеси // то 'мус'ат
 'в'і"дати // дайут на в'і'уцу / на ко'рову бринзу / там 'робе' тої 'ватаг / і ўже 'к'іл'ко
 л'у'дин'і там на'лежит / ци т'рийц'іт' 'к'іл'а / ци ший'іс'ат' 'к'іл'а бринзи / ну а йак
 'добра ко'рова / то і 'масла да'йе^a / і на в'і'уцу да'йе^a три / ш'тири 'к'іл'а бринзи //

'газди в'і'ход'ат дивитис'а на сво'йу ху'добу / ко'ли за р'е^aдами в'і'ход'ат //

[24] Р'ед – то йе розра'хунок за ху'добу //

Р'еди спочатку да'йеси хто 'майе б'іл'ше бринз'і / нап'риклад / хто 'майе 'дес'іт'
 о'вец / 'або ко'рова та'ка продук'тивна // тим си в'ід:а'йе / а по'тому ўже тим / шо
 'менше 'майут // о'бов'язок газ'д'і'у в'і'ти на поло'нину // це не м'і'і о'бов'язок
 йім 'нести // х'іба / нап'риклад / йа'кас' там йе ста'ра 'ж'інка / 'майе ко'рову / во'на
 не 'гон:а в'і'ти / йій не позво'л'е'йе здо'ров'йе / то йа це 'мушу з'нести / а'ле це не
 м'і'і о'бов'язок // йіх о'бов'язок в'і'ти / зро'бити бринз'у / і в'з'ети до'дому // а то
 т'реба помлинку'вати / йе та'ка велика / 'путера / браї / шо б'йеси цим / і це во'ни
 'робл'е со'б'і тут бринзу // на Закар'пат':у та'ке ко'лис'а'було / шо йак'шо 'дуже 'добре
 'л'іто / та й цим пасту'хам 'добре 'в'і'де / то во'ни ше та'ке ро'били / шо ше да'йут /
 'кажут / о'с'ін:ий р'ед / по т'рохи да'йут / але та'ке 'було // ў нас р'еди в'іби'райут
 раз на л'іто / на ш'тири м'іс'а'ци // ва'жимо на ва'з'і / а перед 'били ў боч'ки // от
 ви 'мали 'дес'іт' м'ірту'к'і'у бринз'і / то та'ку в'іно'сили 'бочку / і це м'іртук / то
 йе цин'і'ука та'ка на два л'ітра / йа цих 'дес'іт' м'ірту'к'і'у вам на'сипа'у / йак'шо
 'по'уна 'бочка – 'по'уна / а йак не'по'уна / то йа зазнач'и'у отут 'вуглем / шо ку'сок
 бринз'і депу'тат на'би'у і ўс'о / і ви со'б'і бе'р'іт до'дому //

Схід із полонини

[25] Ї́же ко́ли при́йшли з полони́ни / то́йе розлу́ч'и́н'є // розк'і́л – то́йе да́ў-не сло́во / йа́ ї́же це не пам'я́тайу / ко́лис' да́ўно гово́рили / шо́ в'і́ц'і ї́дут на́ розк'і́л // бе́рут при́ход'єт' га́зди со́б'і / шо́ майу́т ху́добу там / розба́райут / п'і́сл'а́ то́го розчи́тйут / п'і́сл'а́ то́го – ох! – ко́сиц'а / п'я́нка / нази́вайєс'а́ розлу́ч'и́н'є // ка́жут: “Ку́да ї́деш? На́ розлу́ч'и́н'є // В'і́дки ї́деш? З́ розлу́ч'и́н'а” //

П'і́сл'а́ то́го в'і́ч'єр'і́ пере́важно у́же ў́дома // ко́жен майе́ ро́боту //

За́раз / йа́к при́ход'єт з полони́ни / то́ ше осе́нуйут / бе́рут в'і́ч'єр'і́ / та́к'і па́цанчи́ки / о́тари о́вец / по́ сто / по́ дв'і́ста // то́йе осе́н'і́ўка // і́ ка́жут / шо́ па́се осе́н'і́ўку – то́йе ме́н'ша о́тара о́вец / па́се йі́йі ў́ сел'і́ / по́ то́локах // то́ ї́же не до́йгс'а́ / мо́лока́ не да́йє //

[26] Розлу́ч'и́н'є те́ж та́к са́мо // ў́с'і́ га́зди в'і́ход'є́ з до́му / п'і́д'і́йшли / то́д'і́ ї́дут ў́ ко́ш'єр'і́ / ї́же за́гон'єт в'і́ц'і́ ў́ о́к'і́л / і́ там с'і́дає́ ста́рши́й в'і́ч'єр'і́ ци́ депу́тат / хто́ до́бре зна́йє в'і́ц'і́ // в'і́ходє́ – “це́йе то́го-то́го в'і́ц'є́” / йа́кшо́ в'і́ц'і́ зна́йє / а́ та́к по́вин:о́ бу́ти / про́йшла́ / л'у́ди ста́йут со́б'і́ ў́ два́ р'є́до́ч'ки / а́ в'і́ц'і́ ї́дут по́ме́жи них // і́ там кри́ч'ит: “то́йе Васи́лева в'і́ц'и́” / і́ Васи́л' ло́ве / а́ то́йе то́го / а́ то́йе то́го / і́ та́к да́л'і́ // в'і́ц'і́ розлу́ч'є́н'і́ / йа́кшо́ ў́с'о́ до́бре / то́ до́бре / а́ йа́кшо́ ка́жут м'і́н'і́ / то́ї́ ка́же га́зда: “Ў́ мене́ не́ма́ од́нойі́” / а́ то́ї́ ка́же: “Ў́ мене́ дво́х не́ма́” / ї́же це́й в'і́ч'єр'і́ депу́тат розба́райутс'я́ з ти́ми // йе́ / шо́ здохне́ / то́ ї́же да́йут шк'і́ру / а́бо йа́кшо́ во́ўк за́йі́ст' / то́ шк'ода́ // йа́к'шо́ не́ма́ зна́ка / то́ пла́тит'с'є́ / тре́ба а́би́ бу́ла шк'і́ра з не́йі́ // а́ йа́к не́ма́ / то́ / йа́к'шо́ га́зда та́ки́й т́рохи́ / ска́зати по-ру́ски / по́н'атли́вий / то́ н'і́чо́ / а́ н'є́ – то́ пла́тит'с'є́ по́ ку́рсу / по́ та́кому́ / йа́к на́ база́ри // йа́к'шо́ на́ база́ри ко́шт'уйє́ п'йє́ди́с'єт' г'ри́ўн'і́ў / то́ в'і́н ска́же і́ тут да́ти п'йє́ди́с'єт' г'ри́ўн'і́ў // по́ то́му́ йе́ за́бава́ / і́ б'і́йка́ мо́же бу́ти // то́ ў́с'о́ ў́ходи́є ў́ риту́ал розлу́ч'и́н'є // ї́же ў́ по́не́д'і́лок бу́дуть за́би́рати те́лиц'і́ і́ йа́л'і́ўки //

День полонинника

[27] о́оооо́' о́о о́оо о́о о́оо' о́ооо'о́ооо:о́оо о́ 'о́оооо́'о́ // о́о 'о́оо'о́о 'о́ооо о́оо'о́ о́'о'о'о́о // о́ о́оо о́о о́ооо'о́ооо 'о́ооо / о́о о́о'о́оо о́ооо'о́оо о́о'о́о / о́оо о́оо'о́оооо'о́ о́ о́оо'о́ооо'о́о // о́оо о́'о́оооо / о́'о́оооо о́оооо'о́ооо // о́оо'о́оооо о́'о́оооооо / о́о'о́о о́оо 'о́оооо о́оооо'о́оо'о́о // о́о 'о́ооо о́оо'о́ооо / 'о́оооо 'о́оооо о́ооо'о́ооо'о́оо // о́о о́оо 'о́ооо – о́о о́ооо'о́о'о́о о́о'о'о'о'о́о о́ о́ооо'о́ооо / о́о о́'о́ооо – о́ о́о'о́оооо'о́о о́о'о́о о́о'о́ооо о́ о́о о́'о́оо'о́о – о́ 'о́оооо'о́о // о́ о́о'о́оооо'о́о о́'о'о́ооо / о́оо 'о́'о́оо 'о́ооо о́о'о́о 'о́ооо // о́о 'о́оо'о́оо 'о́ооо // о́о'о́о о́ 'о́ооо'о́о о́о 'о́оо'о́о'о́ о́оооооо о́ 'о́оо'о́о о́оооо'о́ооо / о́о'о́ооо о́ооо'о́оооооо о́ 'о́оооооо о́оо'о́оооооо / 'о́оо'о́оо о́оо'о́ооо о́оо // о́о'о́о'о́оооооо о́о'о́о о́ооо'о́ооо'о́оо о́оо'о́ооо / о́о'о́'о́оооо 'о́'о́ооо о́'о́оо / о́'о́оо о́о 'о́оооо 'о́'о́оооо //

[28] Де́н' поло́нин:ика́ ро́били на́ Верхо́вин'і́ / то́ бу́ло в'і́значе́но ко́ли то́ бу́ло / то́ сил'но́ бу́ло / то́ л'у́ди зйі́халис'а́ / те́пер не́ма́ ў́ це́й час́ / бо́ то́ / в'идко́ скла́дний час́ / і́ не́ ро́бл'і́ц'а́ //

ЛІТЕРАТУРА

- Говори 1977 — Говори української мови: Збірник текстів / Упор.: С. Довгопол, А. Залеський, Н. Прилипко. — Київ, 1977. — 590 с.
- Грицак — Грицак М. Матеріали до вівчарської лексики с. Росішка Рахівського району Закарпатської області / Рукопис. Зберігається в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (Львів). — 302 с.
- Гриценко 2003 — Гриценко П. Тексти як джерело дослідження українських говірок Румунії // Павлюк М., Робчук І. Українські говори Румунії: Діалектні тексти. — Едмонтон — Львів — Нью-Йорк — Торонто, 2003. — 784 + XV с.
- Гуцульщина 1991 — Зразки діалектного мовлення гуцулів // Гуцульщина: Лінгвістичні етюди. — Київ, 1991. — С. 271–290.
- Жегуц 2001 — Жегуц І. Вибрані тексти з гуцульського говору в Закарпатті. — Мюнхен, 2001. — 87 с.
- Павлюк, Робчук 2003 — Павлюк М., Робчук І. Українські говори Румунії: Діалектні тексти. — Едмонтон — Львів — Нью-Йорк — Торонто, 2003. — 784 + XV с.

УДК 811.161.2'28:392.5(477.86/.87)

Наталя Хібеба
Львів

БОЙКІВСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ МОВОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

*The Boiko Wedding: The State and Prospects
of its Linguistic Research*

Досліджувати бойківські говірки розпочали від середини XIX століття, спершу записували етнографічний та фольклорний матеріал, а згодом — й унікальні діалектні слова, яких в інших українських говорах не фіксували. Так з'явилися невеликі за обсягом словники специфічної бойківської лексики, а саме: І.Вагилевича “Бойки — русько-слов'янський люд у Галичині” [Вагилевич 1841], С.Пасічинського “Малий словарець бойківсько-руських слів, уживаних в щоденній бесіді” [Пасічинський 1832], І.Верхратського “Знадоби до словаря южнорусского” [Верхратський 1877]; Й.Гоцького “Бойковский словарь” [Гоцкий]; О.Яворського “Словар бойківських слів з Лопушанки Хоминої” [покл. за: Онишкевич 1984: 21]. Згодом на підставі цих лексикографічних праць Ю.Кміт почав укладати “Словник бойківського говору” [Кміт], який так і незавершив. У другій половині XX сторіччя бойківські говірки, зокрема лексика, стала об'єктом зацікавлення М.Онишкевича, дослідженню саме цих говірок він присвятив докторську працю, а підставою для неї слугував “Словник бойківських говірок” [Онишкевич 1984]. На жаль, цей словник вийшов друком тільки після смерті автора. Ця фундаментальна

лексикографічна праця викликала неабияке зацікавлення серед лінгвістів та поціновувачів бойківської культури; словник одразу ж став раритетним (однією із причин, зрештою, став і невеликий наклад праці).

Оскільки словник містить багато невідомостей, то він є цінним джерелом для дослідження бойківської мови. Словник містить багато невідомостей, то він є цінним джерелом для дослідження бойківської мови.

Словник містить багато невідомостей, то він є цінним джерелом для дослідження бойківської мови. Словник містить багато невідомостей, то він є цінним джерелом для дослідження бойківської мови.

Однак лексичне багатство цих говірок і надалі чекає своїх дослідників, про це свідчать, наприклад, тексти весільної обрядовості, які ми записали в селах Бойківщини. Нам вдалося виявити слова, яких не фіксують словники досліджуваних говірок: **весільні атрибути**: бенди'риц'і 'стрічки'; стрипанк'е 'прикраси з тіста на короваю'; белец' 'горщик для весільних страв' (белец' / гор'шок / з'лечик з з'лини / шо на ц'і'ле вес'і'л'а ва'р'ат); б'ікус 'весільна страва з буряків та м'яса'; с'л'убниц'а 'шлюбна сорочка'; в'інчик 'одна широка стрічка на вінку у дружки'; бара'н'ачка-кара'кул'ка 'головний убір молодого' на'ручник'е(і), у'бар'анок 'весільний хліб молодої' (кругли'хл'іб'н' ѓсе'ре'дин'і неве'лика д'і'рка / щоб заложити бук'ет кв'і'т'і'у); **етапи весілля**: сп'роси'єни 'вінкоплетення'; в'ід'їстк'е, в'ід'гостини 'останній етап весільної драми, коли ріжуть коровай'; **учасники весільного обряду**: об'р'анчики 'чоловіки, котрі ходили сватати'; сп'ро'с'єни 'учасники вінкоплетення'; про'шен'і 'запрошені на весілля' та ін.

Хоч як прикро, мовознавці оминали увагою бойківське весілля, натомість воно було об'єктом зацікавлення етнографів, фольклористів, етномузикологів. Ще наприкінці XIX століття польське видання "Zbiór wiadomości do antropologii krajowej" вмістило бойківський весільний обряд зі Стрийщини, який записала О. Рошкевич і опрацював І. Франко [Рошкевич 1970]. Згодом у "Матеріялах до українсько-руської етнології" було опубліковано кілька записів весілля з різних регіонів Бойківщини: "Бойківське весіле в Мшанці (Старосамбірського повіта)" [Гнатюк 1908]; "Бойківське весіле в Гвіздці (Турчанського повіта)" [Кміт 1908]; "Бойківське весіле в Лавочнім (Стрийського повіта)" [Кузеля 1908]; "Бойківське весіле в Доброгостові (Дрогобицького повіта)" [Левинський 1908]. Це дало змогу дослідникам виявити спільні й відмінні обрядодії в цьому етномовному континуумі. Через кілька десятиліть у "Бібліотеці Лемківщини" Остап Мисевич видав "Український весільний обряд у

Бойківщині”, зазначивши, що записав його на західній Бойківщині, однак не подав назв населених пунктів [Мисевич 1933]. У пізніший період весільну обрядовість Бойківщини досліджували Л. Дем’ян [Дем’ян 1960] Н. Здоровега [Здоровега 1974], Василь та Ганна Соколи [Сокіл, Сокіл 1998] М. Зборовський [Зборовський 2002], Р. Кирчів [Кирчів 2002] та інші. Розвідку про правові основи бойківського весілля разом із невеликим словничком правничої термінології надрукував Іван Максимчук [Максимчук 1939] в одинадцятому томі “Літопису Бойківщини”.

Пропонуємо сучасні записи (2003 року) бойківського весілля, зроблені в селах Рожнятівського р-ну Івано-Франківської області: с. Слобода-Небилівська (інформатор — Рошко Людмила Іванівна, 1946 р.н.) та в с. Осмолода (інформатор — Бушко Євдокія Томівна, 1931 р.н.).

У записаних текстах, окрім зміни лексичного значення слова (*косиц’а* ‘городня квітка, якою дівчата прикрашують волосся’ [Онишкевич 1984 I: 380] > *косиц’і* ‘головне вбрання молодої із квітів’; *завиван’е* ‘рантух’, ‘головний убір заміжньої жінки’ [Онишкевич 1984 I: 262] > *завиван’е* ‘етап весільного обряду, під час якого молодій зав’язували на голову хустку’), спостерігаємо також вплив літературної мови на діалекти. У мовленні одного й того ж інформатора відзначено фонетичні трансформи, наприклад: с’л убу і шл убу, ручник і рушник, бук’іт і бук’ет, свах’е і свахи, ш’апка і шапка, ўвеч’ар і ўвеч’ір, сход іц :і і сход ац :а, уз ме і в’із ме, с і в’ід:авала і с а в’ід:авала тощо.

ЛІТЕРАТУРА

- АУМ — Атлас української мови: У 3-х т. — Т. II.: Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. — Київ, 1988.
- Вагилевич 1978 — Вагилевич І. Бойки — русько-слов’янський люд у Галичині // Жовтень. — 1978. — № 12. — С. 117–129.
- Верхратський 1877 — Верхратський І. Знадоби до словаря южнорусского. — Львів, 1877.
- Гнатюк 1908 — Гнатюк М. Бойківське весіле в Мшанци (Старосамбірського повіта) // Матеріали до українсько-руської етнології. — Т. X. — Львів, 1908. — С. 1–29.
- Гоцкий — Гоцкий Й. Бойковский словарь (слова, употребляемые бойками в селе Ясене в ближайшей окрестности села Перегинска в Стрийских горах) // Временник Ставропигийского института. — 1895–1903.
- Дем’ян 1960 — Дем’ян Л. Традиційне бойківське весілля // Народна творчість та етнографія. — 1960. — № 1. — С. 100–110.
- Зборовський 2002 — Зборовський П. Бойківські весільні латканки. — Львів, 2002.

- Здоровега 1974 — Здоровега Н. Нариси народної весільної обрядовості на Україні. — Київ, 1974.
- Кіт — Кіт Ю. Бойківське весілля в Гвіздці (Турчанського повіта) // Матеріали до українсько-руської етнології. — Т. X. — Львів, 1908. — С. 82–100.
- Кирчів 2002 — Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України. — Львів, 2002. — С. 49–56.
- Кміт — Кміт Ю. Словник бойківського говору // Літопис Бойківщини. — Т. III–XI. — Самбір, 1934–1939.
- Кміт 1908 — Кміт Ю. Бойківське весілля в Гвіздці (Турчанського повіта) // Матеріали до українсько-руської етнології. — Т. X. — Львів, 1908. — С. 82–100.
- Кузеля 1908 — Кузеля З. Бойківське весілля в Лавочнім (Стрийського повіта) // Матеріали до українсько-руської етнології. — Т. X. — Львів, 1908. — С. 121–150.
- Левинський 1908 — Бойківське весілля в Доброгостові (Дрогобицького повіта) // Матеріали до українсько-руської етнології. — Т. X. — Львів, 1908. — С. 101–120.
- Максимчук 1939 — Деякі інституції звичаєвого права в Старосамбірщині // Літопис Бойківщини. — Т. XI. — Самбір, 1939.
- Мисевич 1933 — Мисевич О. Український весільний обряд у Бойківщині. — Львів, 1933.
- Онишкевич 1984 — Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок. — Ч. 1–2. — Київ, 1984.
- Пасічинський 1872 — Пасічинський С. Малий словарець бойківсько-руських слів, уживаних в щоденній бесіді // Учитель. — 1872. — Ч. 33–37.
- Рошкевич 1970 — Рошкевич О. Обряди і пісні весільні люду руського в с. Лолин Стрийського повіта // Весілля. — Кн. 2. — Київ, 1970. — С. 73–124.
- Сокіл, Сокіл 1998 — Сокіл В., Сокіл Г. Фольклорні матеріали з Отчого краю. — Львів, 1998.
- Франко 1980 — Франко І. Переднє слово [до збірки “Obrzędy i pieśni weselne ludu ruskiego we wsi Łolynie, powiatu Stryjskiego. Zebrała Olga Roszkiewicz, opracował Iwan Franko] // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. — Київ, 1980. — Т. 23. — С. 40–43.
- AGB — Atlas gwar bojkowskich. — Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, 1980–1991. — Т. I–VII.

Оповідки про весілля у с. Слобода-Небилівська

Оповідки про весілля / Оповідки // Оповідки про весілля: Збірка оповідей / Оповідки про весілля: Збірка оповідей. — Львів, 1991. — 184 с.; 16 / Оповідки про весілля: Збірка оповідей. — Львів, 1993. — 182 с.

Онишкевич 1984 — Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок. — Ч. 1–2. — Київ, 1984.

Пасічинський 1872 — Пасічинський С. Малий словарець бойківсько-руських слів, уживаних в щоденній бесіді // Учитель. — 1872. — Ч. 33–37.

Рошкевич 1970 — Рошкевич О. Обряди і пісні весільні люду руського в с. Лолин Стрийського повіта // Весілля. — Кн. 2. — Київ, 1970. — С. 73–124.

Сокіл, Сокіл 1998 — Сокіл В., Сокіл Г. Фольклорні матеріали з Отчого краю. — Львів, 1998.

Франко 1980 — Франко І. Переднє слово [до збірки “Obrzędy i pieśni weselne ludu ruskiego we wsi Łolynie, powiatu Stryjskiego. Zebrała Olga Roszkiewicz, opracował Iwan Franko] // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. — Київ, 1980. — Т. 23. — С. 40–43.

AGB — Atlas gwar bojkowskich. — Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, 1980–1991. — Т. I–VII.

Оповідки про весілля / Оповідки // Оповідки про весілля: Збірка оповідей / Оповідки про весілля: Збірка оповідей. — Львів, 1991. — 184 с.; 16 / Оповідки про весілля: Збірка оповідей. — Львів, 1993. — 182 с.

Онишкевич 1984 — Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок. — Ч. 1–2. — Київ, 1984.

Пасічинський 1872 — Пасічинський С. Малий словарець бойківсько-руських слів, уживаних в щоденній бесіді // Учитель. — 1872. — Ч. 33–37.

Рошкевич 1970 — Рошкевич О. Обряди і пісні весільні люду руського в с. Лолин Стрийського повіта // Весілля. — Кн. 2. — Київ, 1970. — С. 73–124.

Сокіл, Сокіл 1998 — Сокіл В., Сокіл Г. Фольклорні матеріали з Отчого краю. — Львів, 1998.

Франко 1980 — Франко І. Переднє слово [до збірки “Obrzędy i pieśni weselne ludu ruskiego we wsi Łolynie, powiatu Stryjskiego. Zebrała Olga Roszkiewicz, opracował Iwan Franko] // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. — Київ, 1980. — Т. 23. — С. 40–43.

AGB — Atlas gwar bojkowskich. — Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, 1980–1991. — Т. I–VII.

с такою-то // називали пр'ізвища бат'к'ію / р'ік нароДен'а // голосит с'в'ашченик / що має нам'ір ўступити ў шл'уб Оксана Рошко Васил'іюна / уроДен'ці Слободи-Нибил'іус'кої // бат'ко Рошко Васил' Васил'ович / мати Тайіс'іа Іван'іюна / і в'ін там Скарбарчук Васил' Анатол'ійович / уроДенец' Р'іунен'с'кої облас'т'і / йакого се"ла / з йакого року нароДен'а / правослаўного в'іровизнан'а // – *Як називали у цей час молоду пару?* – не" молоді і не" молода / лиш'е соб'і так // то типер кажут наричена / а ў нас тоді н'іаь не казали / просто д'іўчина / хлопе"ц' та і ўс'о // і ше с'в'ашченик оголошуваў запов'иди / чи ни має хто проти того шл'убу / обоўйасково проси"мо зайавити до церкоўной ради // – *Що робили на свадьбі?* – то гости"на така була // хлопе"ц' і д'іўчина напе"рет домоўл'айуц'а / шо йа буду до тебе" поси"лати на свад'бу // д'іўчина ўже каже бат'кам / бат'ки ўже п'ідготоўл'уйуц'а / та не" так / йак нин'і // тоді бутилка гор'іўки / то було багато дуже" // найперши" ішли на свад'бу // в'іт молодого їдут родич'і на свад'бу до молодой / то називалос'і на свад'бу // потому ўже при"ходит згода / має в'ідбуватис'і згода // черес тижде"н" або йак ўже домоўл'ац'і / їдемо на згоду // їдут бат'ки молодого зноў ше раз до молодой на згоду // год'ац'а / де д'іти будут жити / а шче такий буў звичай / шо ти там даєш // чи ти даєш дон'ц'і корову / чи синові шос' // то кажут згода // та і згодилис'і / на йакий ден' вес'іл'а / шос' там за придане // зараз н'е / колис' трошк'е було поле давали / йа тоб'і того пол'а ўд'іл'у / а типер ўже того нима // – *А чи ходили дивитися батьки молодого на придане молодой?* – н'е / то типер ўже ў молодой там трошк'е погос'ц'ац'а / а пот'ім їдут і до молодого бат'к'е / йак хто // – *На сватанні була обов'язковою якась страва?* – ни було / хл'іб" само собоў / так йак ў нас на С'в'ітій веч'ір кут'а / то ни було / н'е // – *Коли випікали весільний хліб?* – то так // молодой вес'іл'ний хл'іб" наручник'е // хл'іб" має форму круглий / обоўйасково круглий / ўсередин'і з дирочкою / шчоб класти пучок кв'іт'ію / суц'іл'ний пучок кв'іт'ію ўсередин'і // кв'іти не" жив'і / штучн'і // молодого вес'іл'ний хл'іб" короваї // короваї ўже ўби"раўс'а не" так // короваї ўби"раўс'а барв'іночком ўнизу / а дал'ши" кв'іти так'і догори на так'ех палочках / затикаєс'і ц'ілії // лише корогваї вип'ікаўс'а йак'іс' с' к'іста листочки" / кв'іточки" // а наручник'е / то вузон'кий круглий хл'іб" / але пучок кв'іт'ію ўсередин'і // а корогваї ц'ілії ўбрані кв'ітами і обоўйасково барв'іночком // – *Хто пік весільний хліб?* – ж'інка / котра хоче" соб'і / шо буде варити / кухарка // ў молодой окремо соб'і зоўс'ім п'ікс'а / а ў молодого / де хто м'іг наїмити кого // – *У який день пекли короваї?* – та так шоб не" дуже" чирств'ію // три дн'і напе"рет хоч бодаї / бо ден'–два ни буде / бо нима коли / знаєте / то таке // там ўже заказуйут випе"кти наручник'е чи там в'ід' молодого короваї // пот'ім ўже пере"т вес'іл'ам / там ден' / скли"кали / то обоўйаскове / на голуцц'і / голуцц'і робити // то обоўйасково // ме"не кликали на голуцц'і // чи сус'ід'ію / чи там родич'ію близен'ких / і то трошк'е ўже гостили тих ж'інок / / порада"т голуцц'і і гостилис'і // робили голуцц'і вес'іл'ні / так'і на вес'іл'а // ўже там виби"рали / ў котр'ії хат'і будут варити т'і голуцц'і / обоўйасково ў печ'і // голуцц'і отак'і / йак ми варимо зарас" // колис' ў даўн'і часи не" обоўйасково буў рис // були пше"ничн'і / пше"нична крупа / пше"ниц'а мелина / / – *Це були голуцці святкові, вони відрізнялися від щоденних?* – н'е / йак сказати /

[illegible]

000 0000 0000 0000 00 00000000 00 0000 / 00000 000000000000 // 0 000000 00
 00 0000 / 000 000000000000:0 0000000 0 0000000 // 000000000000:0 000000 000000 /
 0 00000 00000*00 000000 / 000000 / 000000 00000000 000000 0*000000 / 00 0 000
 00⁰00000 0*00000000 00000000 000000 00000000 / 00 000 000000**B** 0 00000*0 /
 0*0*00000000 / 0000⁰ 000 0*000000 0*00000 // 00⁰00000 00 00 0000 00000000 0 0000
 0 0000⁰ 000000 / 0 00000⁰ 000 000000 / 00 0000⁰0000 // 00000 / 000 0*00000⁰
 000000000 // 00 00000000 00 0000000 000000 // 00000**B** 00000000 00 000000 000*000
 00⁰000 / 0 000 000*0 0000000000 // 00000 00000 000000 / 00 00000 / 00 00 00000
 00⁰ 00000⁰ // - *Коли давали шлюб?* - 0 000*0 0000 0*00000 000 / 0000000 0 00*0
 00000000 / 00⁰0000 / 0*000000 / 000000 / 00000000 // - *Як молоду вбирали до*
шлюбу? - 0000⁰ 0*000000 000⁰0000 000000000000 0*0000 0 00⁰000 / 0000 00*000
 0000⁰000 / 00 000⁰0000 000000 // 00 000 00 000000 / 00 000000 0 000-
 00 // - *Хто розплітав косу?* - 0000*00000 0000 // 000000 0*00000 / 00000 000000 0
 0*0000 // 00000 0*00000 0 0000*0000 / 000⁰00000000 0 0000*0000 / 00 0000000 00⁰
 00000 000 00000⁰ // 00 000 0*00000 0000000000 000*0 00000000 / 00 000000000000
 000000000000 00 000000 00 0*000*0 0000000 0000000 // 000 00000 0000000 0000 000000
 0 00*0000000 // 0000000 / 0000*0000 000 00000 000000000000 00 0*000000 000000 00
 000 00000 00000*00 / 00000000 / 00000 0000000 0*0000 // 00000000⁰ 000000 0000
 00000000 / 000000 00⁰0000 00000000 00000000 0 000000 000000 / 000000
 0*00000000⁰0000 0 0000 000000000 0000 00 000000 00 0000*0 // 00000⁰ 0000
 00000000 00000 / 0 000000 0*000 0000000 / 00 00000000 00000*00 / 0 000 00000000
 000000 // 000000 00 0000 00000000 0*00000000 0000 0000000 / 00000000000 00 000000
 0 0*0000000 / 000 00 000 000 000000 00 0:00000000: 0000000 / 00 000 0000 00000
 0000000 000000:0 // 00000000 000000 0 00*000000 / 000000000 0000*0000000 // 0
 000000000 00000000 / 00000 / 0000 00 0*000000 // 000⁰000 000*0 0*000000 00 00*00 0
 0000*0000 / 000 0000 0*00 000 00*00000 // 00*000000 000 00 000 000000000000 000000
 0*0000 0000⁰ 00000000 // 0 0000000000 00 0000*0000000 0*0000 // 00 000 00000-00000
 000000 0000 000000 0 00*000000 / 0 000 000 000000 00000000 / 000000000 / 00
 0000*000000 0*00000 / 000 000 00000 0000*00000 0000 / 0*00000 00000 0000
 00 0000 // 00000 000000 / 0 0*000000 000000 00000 / 000*0 00000000 00000000 / 0
 000000*0 000*0 / 000000000 000000000000 00 000000 // 000000 000 000⁰00000 /
 0000*00000 00000 0000 / 0000000 00000*00000 00 0*0000 / 00 000⁰0000 000000 /
 000 000*0 000000 000 0000000 0 000000 / 0 00000⁰// 00000⁰ 00000000 000*0000 000*000
 00000000 / 0 000000 0000 0000 00000000⁰ // - *А взута?* - 000 0000 0000 0000 / 000
 0000*0 / 00 0 000*0000 / 000000 / 00 000*000 000 000000 // 0000000 000 0000 // 000000
 0 000000000 00 0000 00000 000000 / 00*0000000 0 0000000000000 00*000 // 0 0000000 /
 0 00000*0⁰ 00 0000 0 000000 // 0000000 0000 0000 // - *Хто плів вінок для моло-*
дої? - 00000000:0 0000*00 0*000*0 / 00000000 0000 00000000 0000000 / 0*000*0
 00000000:0 0000*00 0 000000000 0 00000 0*000*0 // - *Які були стрічки?* -
 0000000000000000 00000000 00000*000 0000000 // 00⁰00000 / 0000000 0 0000000 000
 0000000000000 00 00000000 / 000 00000*00 000⁰0000000000 00 000000 000 / 0000000
 00000000 0 000000 0*000 00000000 000 000000⁰ 0000000⁰00 0 0000 00⁰0000000 /
 0000000 0 0000000 00000*00000 0000000 00 00000000 00 0*0000 / 00 000⁰0000 //
 0 00000000 00 00000 00000 0000000000 00 0000 000000000 / 0 00000000000:0 000 0000000
 00000000 00000000 // 000 000000 / 0000 00⁰0000 0 0*00⁰0⁰00000000 00000 00000

00000 / 00 00000 / 00 0000 0 00000000 // 00000⁰ 00 0'000 000'0000 / 0 000000 00⁰
 0000 / 00000 00'0000000 / 0000 000 0'00 000000 / 0 00000000 // 000000 0000 00000
 0 00000000000 / 00 000000 0000 000'0 00⁰ 00'0000000 / 0 0000'0 / 0000 000000000
 0 00000 000000000 / 0 000000 000000 000000 // 0 0 000 000 / 00000 00'0000000 /
 00000000 0000000 / 0000 000 0'00 000000 // 000000 0'00⁰000000000000 000000
 00000000000 000000 // 000 0'0000000 00000000 0000000 0000000 0000000 / 0 000000
 0000000 00 00000000 00 0000000 / 00 0'0000⁰0000 00000000 0000000 / 0000 /
 000000 000'000000 // 00000 0000000000 000000 / 00000⁰ 000 00000000 0000 00000000 /
 0 000000 00000000 0000000 000000 / 000000 00000000 000000 / 00 0000 00 00⁰ 0000
 0000 0'000000 // 000 00 000 0000 00000 0000 000000 000000 / 000 000 0000
 000'000000000 00000 // – *Як називалася така хустка?* – 0 000 0000⁰ 00000
 000000000 0 0000000 00 0 0000 // 0'00 0000 0000⁰0000 / 00000000⁰000 00'0000 00000
 0000⁰ 000000 // 000 000 00000 000'00 00000000 0'00000 000000 // – *Були обруч-*
ки? – 0000 / 0000 / 000 000 0'00 / 00 00⁰ 000 000 00000 // 000 00000000 000000 /
 000000 000000 / 000 0000000 0000 000'000'0 / 00000 0'000000000000 0 000 0000 00
 000000 0000000 // 000000 0 00⁰ 0000 0000000 / 000 000000 00 000000000 0'00000-
 00 // 00 0'00000 00000000'0 00'0000 / 00 00000 0000000 000000⁰000 / 00 00000
 0000000 00'000000⁰000 // 000000 00 000000 00000000 000000000 0000000'0 / 000
 000 00000⁰ 000000 000000 // 000000 0000 000 000'00 0000000 / 000000 / 000000 /
 000000 0 000 00000000 // 0'00000⁰ 000000 00000000 00⁰ 000 / 0 00000⁰ 000 000000
 0000 // – *Їздили на конях?* – 00000⁰00 // 00000 000'0000 / 000000 000000'0 000'000 /
 0000 00'000000 0000 00000'0 / 000 00000 0000 / 00 00 00 000000 0000 // – *Чи об-*
сипали весільних гостей батьки молодих? – 000'000000 // 00000000 00000'0 /
 000 00000000 00 0'00000 / 00 00'000000 / 000 000'000000 00 00000000 / 00 00000000 /
 00'000000 000000 // – *На яких інструментах грали?* – 0000 000'0 000 00 00000⁰
 000000000 000000000 00000'0 / 000000 / 0000000 0 00000 // 00000000 000000 /
 00000000 00000000 // – *Музиканти як називалися?* – 00000'0 // – *Чи був звичай*
викупу дороги? – 000 000000 0 000000 / 00000⁰ 000 0'00000⁰ // 00 0000000 000000
 0000000 / 000000000 0 000 // 0000000 0000 00000000 0000'0000 / 000 0000 0000000
 000'000000 00 000000 00 000000 / 0000000 0000000 // 00⁰ 00000000000 00000000 /
 000 000000000 0000000 / 000 00 000000 0000000 000000 // 00⁰ 0'00:0-
 0000 000000 / 0000 00⁰ 000000 000 0000000 // – *З чого роблять рогатку?* – 00000⁰
 000000 000000 0 0'00:0 / 0 0'00:0 00 000000 00'00000 / 00 00000 000000 000 / 00 0
 000000 00000 / 0000 0000 00⁰ 000000000 / 000 00⁰ 0000⁰ 000000D000 0000 // 00
 0000000 / 00000 0000:000 000000000000 0000000 / 00000000 000 0000000 / 0000 0000
 00 0000000 000 0000000 0 00'00 0000000 0000 0000000 // – *Робили ворота?* – 00 00
 000 / 00 0000 // 0000 0000⁰000 / 000 0000 00000000 / 000'0 00 0000000 0'00'000 /
 000 0000'0000000 0000'00 0 00'00000 0000 00'0000000 // – *Хто брав участь у*
викупі? – 00 0000000 // – *Пили могорич при цьому?* – 00 00 000 / 000000 00000000
 0000000 / 00 000000 00⁰ 000 / 000 000000 / 000 00000000 // 000000 0000000
 00 00'000 00 00000000 / 0000 0000 00000⁰ 00'000 / 000000000 000000000 / 0000'00
 000000 00⁰ 00000'00 / 0 00000000 000 // 0000 000000 0000 0 0000 // – *Як мати молодої*
зустрічає зятя? – 00000 000'00000 0000⁰ 00000 / 0000000 000'00000 / 00000000
 00000000⁰ 000 000'00000 000000 000 000000 00 0000000000 0000 0000 00000000 /
 000 000⁰ 00'0000 0000 / 00000 0000'00000000 // 000 00000 0000000 00 0000 / 00000

[illegible]

0'00000 // 0 000 0'00000 / 00 000 000 00000000 00000000:0 // 000000 000 / 000000 00
 0000 00 0000 0000 // 00000000 00000000 / 00 000000 0000 00000 000000 0'00'0000-
 000 // 0'000000 00000000 / 000 000000 / 000000 0000000 00000 0000 / 0 000 00000000
 0'00000000'0 // 0000 00 0'00000000'0 // 0 00000000 000'00000:0 00000000 / 00000000
 000'000000:0 0 00000000 / 0 000000 00 0'00000000'0 0000'0000:0 0000'00 / 00000000 /
 000000 / 0000'00 / 000000 00000000 0 000000 000 00000000 00 00000000 0 000 000
 0000000 / 00 000000 00 0'00000000'0 // 0000 00000000 0'000000000000 0'0000'0 /
 00000000 // 000000 000000 0000 0000000000 // – *То коровай стояв цілий тиж-*
день? – 00 0'0000000000 00000000 // 000 00000000 / 00000 00000000 0 000000 / 00 0
 00000000 0'00000000'0 0000000000 00 000000 0000 // – *Коли обдаровували моло-*
дих? – 00000000 00000000000000 000000 000 // 000'0000000 / 000 000000 00 0'00000
 0 0'00000 / 00 00 000 00000000:0 0000000 / 00000 000 00 0000 0 00000'0 / 00000 00
 00 000000 / 00 000'0000000 0000000 / 00000 000 00 000000 / 0 00000 000 // 00000 00
 0000000 / 00 000 00000000 / 00 000 0000 00000000 00 00000 00 0000'00 / 00000
 00000000 000 0000000 / 000 0000000000 // 000 0000000000 / 000000 000 00000000
 000000 / 0 0000 000 000 00 0'00 0000000000 // 00 000000 0000000000 00'0000 / 000
 00000 000000000 00'0000 / 000000 0'0000000000 0000000000 0000000000 / 000000 0000'0 /
 000000 00000000 00000000 / 0 000000 0'0000000 00'0000 // 0'000000 000 00'0-000 000000
 00'0000 00 000'000000 / 00 0'0000 / 00 00000000 // – *Батьки молодим що дарува-*
ли? – 00 000 0'00 // 0 000 000000 000000 0000000000 00 00000 00000000 / 000 00
 0000000000 000000 / 00 00000 00'00'0000000 000 // – *Весільним гостям щось да-*
рували? – 0000000 // 00 0'0000000000 00000000 0000000 / 000 00 000'0 0000'00
 0000000000 00 0'00000000 / 000000'0 0000000 / 000000 0 0000'00 // 000000 000000
 0000 00000000 00000000 / 000000000 00000 // 000'0 000000 / 00'00000000 00000
 0000 // 000000 0 0000000 / 00 0000 000000000000 0000 0 0000 / 00000 0000000
 0000000000 000000000000 00000000 0000 / 000'000 000 00 00000 0000000 / 0 000000
 00 000 00 00 00000 / 00 00 / 00 00000 0000000000 00 00'0000000 // – *Як казали,*
щоб молоді поцілувалися? – 000000 0000000 / 000000 0'0000'0000000 / 000000
 00000000 / 000 0000000000 // – *Що робили з весільним деревцем?* – 00 00000000
 000'00000 / 00 00000000 // 000 00 0000'0000 00000000 0000 000'0 0000000 / 0000
 00 0000000000 / 00000 000 0000000 // – *Як закінчувалося весілля?* – 0 000 0000000
 00 00 0000 // 000 000'000000000000 / 00 0000 000000 0000 0 0000000000 000000 //
 00 000 0000 0000000000 000'0 / 000 00000'0 00 / 00 0 000 0000000 // – *Як святку-*
вали перший рік після весілля? – 000 00000 / 000000 000 0'0'00000000 / 000000 0
 0'000000 0000000000 000 // – *Били посуд під час весілля?* – 000 000000000 / 00
 00'000000 / 00000 / 000 00000000 000000 // 00000 000000 000 // – *Танці які були?* –
 0000000 0000000000 0000 / 0000000000 / 0 000 00000000 0000000000 0000000000 0000 /
 00 000000 0000000 0000 00 00'0000 // 000000000000 00000000000000000000 000000 /
 0000000'00 00000000000000000000 0000000000 / 000 00 000000 0000'0 0'000000 / 0
 0000000000 / 0000 0000 0000000 // – *Хто вибирав дівчину для хлопця?* – 0 000000
 0000'0000 / 0000000000 0000 // 000 00000000 0000 / 0000 000000 / 0000 00000 / 00
 0000'0000 0 000000 0'00 000000 // 00000000000:0 0000 000000 / 0000 00000000 000000 /
 0 000000 0000000 0 00 0000 // – *А де зустрічалася молодь?* – 0000 00'0'00000000
 0'000000 000 000000 // 0'00 000000 00000000 000000 000000 0000000 / 000'0000 000000 /
 00000000 0000000000 / 0 000000 0'0000000000 000 / 00 0'00'000000 / 00 0000000 000000 /

[illegible]

0000 000000 00 00000000 0 00000000 0000000000 // 000000 000'00 00 0000000-
 00 // 0000000 0'00⁰ 00000000 0000000 00 00000000 // 000 000000 0000000 // 00000⁰
 0000 00000000 / 000 0 000000000 / 00 000000 000 00000 00000 00000 0000 / 0 000000
 000000000000000 0 00000000000 // 00000000 000000000 00000000⁰ 000000 0
 00000000000 // 000000000 00 00000000000 0000000 0'00⁰ 00000000 00 00000000 0
 000000 000'00 00 0000000 // 0 00000000 00000000 0'000000 0000 / 000 0'000000 /
 0'000000000000 / 000000 0000 0000000000000000 // 000000000 00000000 00000000 /
 000000 000 00 000000 0 000 0000000 000000000 // 00000000⁰ 00000000 000000
 000000 000000000000000 / 00 / 000000000000000 // 000000 / 000000 000000000000000
 0 00000000000 0 0000000 0000'0 / 00 000000 00 00 0000000 // 0 000 0000 00000000
 00000000 000000000 000000 000000 / 000 0000 00 000 000000000 / 0000000 // 00 /
 00000 / 000 00:0 / 000000⁰ 000000000000000 // 000000 00000000 / 000000⁰00
 00000000000000 // 00 000000 000000 00000000 // 000 0'00'0'000000 00000000 // 00
 000000 00000 0'00⁰ 00000000 0000'00 / 00000000 00000000 / 00 00 0 0000 0000
 0000 0'0000 00 0 0000⁰ / 00 0000000 00000 00 00000000 0000000 // 000000 00000
 00 00 00000 // 000000 0000000 000000 00000000 00000000 / 000 00 0000 0000 00-
 000 0'0000000 / 0 0000⁰ 000000000 00000 0 00 00000⁰00 0000 // 000 0000 0'00'00000
 0'000000000 / 00 000000 0'000000000 00 0000000 // 000 000000 000 0000000000 0
 000 0 000000000 000000000 000 0000 0000⁰ 00000'0 00000 // 0000⁰ 00000000
 0000000000:0 0000000 000 0000000 00000000 / 0 0000⁰0000 // 0 000⁰000000 00
 00000000 // 0 000 000 00 00000000 / 000000 00000 000 / 000 00000 000⁰0000
 000000 / 00000000:0 000000 0'0000 / 00'000000 // 000⁰0000 000000 0'0000
 00000000000 / 0000 00'0000 000⁰0000 / 0'0'0000000 000000 000000000000 000000 //
 0000'000000 0000 0000 / 000000000 0'0000 0000 00000000 / 000000 00000'0 / 0000
 0000 0000 // 000000 0000 0000 / 00 00000 000'000000 0 0000⁰00 000000000 / 000
 0000 0'0000 00 0000 00000000 / 00 000 0000 000000 // 000 0000000 000⁰0000000
 000000 00 000000 0000⁰ 0000'0 / 0000'0 / 00 0000 00 000000 00'0000 00000⁰ /
 000'0000000 00000⁰ 0 0000 0000'0 // 00 00000 00000 000 00000'0 0000000000 / 00000000'0
 00000000 0 0000⁰ 000 00000000 000⁰0000 000000 // 00 00000 00000000:0 00 0'000000 /
 00000000 000000 0000'0 // 000 000 000000000 0000000 / 000000 0000000 0 000000
 0000 / 00 00000000 0000⁰0'0 00⁰ 00000000 / 00000 / 00⁰000000 00000 / 000 00000000
 0000⁰0'0 00000000 // 00000⁰ 000 00000000 0000⁰0'0 00000000 // 0000000 0000'0 000000
 0000'0 0 000000 00000000 // 000000000⁰ 000000 000000 / 000000⁰ 000000 / 000000⁰
 000000 / 0000000000:0 00 0000000'0 0 00⁰000000 / 0 0000000000:0 0 0000⁰0000 000
 0000 00000000 000000 / 00000000 0000'0 // 00'000000 0000000 00000 0 00000000 0000
 00000'0 // 0000000000:0 000000 0 00000000 / 0 0000⁰0000 // 0000⁰ 00000000 00
 00 000⁰0000 000000000 // 00 0000⁰ 00000000 0000 / 0000 0'00000⁰ 00000 0000000000:0
 0 0000'00000⁰ 000000 00000 0000000:0 // – *За яким порядком сідали навколо діжі?* –
 000000000 000000 / 000000⁰ 00000 / 000000 / 000000 / 00000 / 0 00000⁰ 000 // 000'0
 000 / 000000 00000 // 0000 00000000 0000⁰00 0000000 0 00⁰0000⁰ 00000 000000 //
 000⁰0000000:0 00 0'00000 // 00 0'00000 0000 0000 0'0000⁰ / 000 0000 000000⁰00 // 0
 00000000 00 000000 000000 / 000000 0000 000000 000000000 0 000 000 00000000 /
 000 0000 0 00000000 // 000000 0000 000000 / 000000 000000000 00 000000 00000⁰-
 0000000000000 / 000000 00 000000 000000 0 00000000 / 00 00000000000:0 00000 000-
 0000 // 000000 00 000000 000000000000 0 0000 00000000 / 00000000 0 000000 000000000 /

0000000000:0 00 0000000000 / 0 000000 000⁰000000 00 0000 00000000 0 00000 00000 0
 0000 00000 / 00 0000000 0000 / 000 00000000 0000 0 00000000 00000 // 0000 0⁰000000
 000000 00 00000000 // 00 0000⁰0000 0000000000 00000000 000⁰00000 / 000000 /
 0000000 00000 000000 // 000000 00000000 00 000000 / 0 000000 000 0⁰00⁰000000000 //
 000000 00000 0 00000 / 0000000000 000 / 000 000000000 0 0⁰00000 / 0 0000 000000
 0 000000000 000000000 00000000000 00⁰000 / 000 00000000000 0000000000 00 0000⁰0
 00 000000 0 0000 0000 0 000000 00 0000 // 000000 0000 000000 / 00 0 00000000 00
 000000 000000 / 000000 / 0000⁰00 000 000 0 000000 / 0000000 0000⁰ 0000⁰00 / 0 // 00
 0000 0 0000 00000000 00 0000000000 00000000 / 0 0 00000000 000⁰0 0000 0 0000 00000 /
 00 0 000 00 00000000 00000000 / 0 000 00 00000000 0000000000:0 // 0000000 00 000000
 0 0000⁰0⁰0 / 0000000 0 00000000 // 000000 000 / 000 00000 0 000 / 000 0⁰000000 /
 000⁰000000 0⁰00⁰ 000000000 0000 0⁰0000 / 0000⁰0 00000000000 000 0⁰000⁰0⁰ / 0000⁰0000
 000000 // 000 0000⁰00 00000000 0 00000000 / 000000 00 00000 / 000000000000 00000 0
 00000 / 00 0000⁰00000 000000 // 0000000 / 000000 / 0000⁰0⁰0 0 000 0000⁰0
 0000⁰00000 000000 // 00000⁰ 00000000 00 000000000000:0 0 00000000 // 0 00000000
 000000 0000000 / 000 00 0 000 000000 / 00000000 / 000000000000 00000000 000 0000000
 0 00000⁰00 // 0000⁰0 000000 0000000 / 000 000000 0000⁰ 000 / 00 000 00000⁰0
 0000000 0 0000⁰00 // 000000 00000000 000 00000 0000000000 000000 000 000000
 00000000 / 00 0000 00 00000000 / 00 00000 00000000000 0 0000⁰00 / 00000 0000000
 00⁰ 000 00000 / 00000 0⁰000000000 0000 00000000 / 00 0000 000000 0 0000⁰-
 00 0000000000 0000⁰ 00000000000 0 0000⁰00 / 000 00 0000 0000000 0 0000⁰00 00
 00000 // 00 00 00000 0 0000000 / 0000⁰000⁰0 0000000000 // 00 0000⁰0 0⁰00⁰ 00000000
 000000 0000⁰0000 / 0 00000000 0000000 / 00 000000000 00 000000 / 0000⁰0 // 0
 000000000 0000000 / 0⁰00⁰000 0000 / 000 000 0⁰000000000000 0 00000000 00000000000 /
 0000000000 0 0000⁰00 00 00000000 // 0 00000000 0000000 00000000000 0000⁰0000 /
 000 00 00000 000⁰00000 0000⁰00 // 000⁰00000 000000000000 000000 00000 0 00000 0
 000000 // 00 000 00000000000? 0000000000 0000⁰0 000000 0 0000 00000000 00 0000 0
 000 / 00 00000000 00000000 / 0000000 00000 0 0000000 / 0 00 0000 0000 0000 0000
 00000⁰00 // 0 000000 000⁰000000 0000000⁰0 00 000000 / 0 00000000 00000⁰00
 0000000⁰0 // 00 00 00 000000 / 00000000 00 0000000 00000 0 00000000 0000⁰00 /
 000000⁰00 / 000 000⁰000000 00 0⁰00000 / 0 0000 00 00000000 000000 0⁰00 0000 0000000
 00 0000⁰00 00 00000000000 000000 // 00 0000 000⁰0 / 000 00000 0000 000000⁰0 00
 000 // 0 0 0000⁰00 0⁰00 0000 / 00 0000⁰00000⁰ 0 0000⁰00 // 00 00000000 000⁰000000 /
 000000⁰00 000000 / 00000⁰ 000⁰00000 0000⁰00 00 000 / 00 0000 000000 // 00 00000000
 00000000 00000000 000 00000000000:0 00 00000 / 00 000 0000⁰00 0000000 // 000
 0000⁰0000000 00000 00000000 0 0⁰000000 0000 000000 0000000000000000 / 00 000000⁰-
 0000 // 000000⁰00 00 00000 0 000000⁰0000 00 0000000000 00 00⁰000 / 00 00000 / 000
 00000 0000000⁰0000 0 00000000 000000000 / 0000⁰0000000 // 000000 000 000
 00000000⁰000 00⁰00 / 0 0000 000 000000 0 00000000 000000 0⁰00000 // 000⁰0 000000
 00000000 0000000000 00 0 00000000 00000 // 0000000 0 0000000 / 000 000000 0000000 /
 00 00000 00⁰ 0000000 // 000000 00 000000 / 0 0000000 0 00000000 00⁰00000000 // 0
 0000⁰0⁰0 0 000000 00 000000 // - Як довго тривало весілля? - 000000 00⁰ 0000
 00000 / 00 0⁰00000⁰0 00 0000⁰ 0⁰00000⁰ 00000000 // 000000 0000⁰0000 / 000000 00
 0000000 00000000000 0 0000 000⁰000000:0 000000 // 000 000000000 00000000 / 000 0000
 0000 00 000000 / 000 000 0000⁰00000 000⁰000000 / 0000 0 0000 0000⁰00000000 00000

0 000*0 000 00 00000 / 000 000 00 0000 00 0000000 0000 00000000 0000*00 /
 00000 0 000000 000*000000 // 000000 000 0 000 00* 000 / 000000 0000*0 0000000 0
 0000000 0 0000 // 0 000 0000*00000 / 0 0000 / 0 0000 00000 0000 00000000 00000*00
 0000 // 000 00000000000000 / 00 000000 00000* 0000 000000 // 00000* 000 000000*000
 0000 / 000 0000 0000 000000 // 00 00000*0000 0000000 / 0000 0000*00 000000000000
 0000000 // 000000000 000000* // 0000 000 000000 000000 // 000000 000*0 0000*0 /
 0000 0000 0000 0000000 0 0000000 // 0000 0 000000 00000000 000 0000000*0 / 0*00*
 0000000 000 0000 000 000000 / 0*00* 0000000 00000000 // 00 000 00000*0 0000000
 00000000 / 0*00*000000* 000000 / 000000 00000000 0 0000000 00000000 000000 00-
 00 // 00000000* 000*0 / 000000 / 00 0 000000* 000000 / 0000000 // 00 000 000*0
 000000000 000000 000000 0000 // 0 000 000000 / 00000000 / 00 0 0000 0*00000 / 0
 000000 00 000000 // 000000 000 // 000000 000000000 00000000 / 00000000 00000000
 000000000 // 000000000 0000 / 000000 0000000000 / 000000 00 00000000 000
 00*00000000 / 00 00000000 0000 / 00000*00 0*0000000 00 00000 // 00000000 0000
 00 000 // 000 0000 / 000 0000 / 0000 0000*0 / 000*0 00000000 00000000 00000000000000:
 0 000000 0000000 00000000 // 000000 0000000 000000000 000000 000 0*00000 / 0: 0000
 000000 000000 0 0000 / 0000 00000 00 0*00 00000 0*000000000 / 000 0000 0000 00000000 /
 000 000000000:0 // 000000 00000 00000000 / 00 00 0000*000 00000* 00000 000000 /
 000000 00000 00000000 / 000: 00 000 000000000 0 00000 000*0000 / 000 0000000000
 0000000 00 00000000 / 000 00000*000000 000000 0 00*0000000 000 0000 / 0000000 0
 000*00000 000000000 0000000 000 000 0*0000 / 000 0000 00 0 00000 // 000000000
 000*0000 / 00 00 00000 0000 / 0000 00 0000 00000000 / 000 000 000 000 000000000:
 0 0000000 / 0 000 000000000000000 00000000 00000000 0 0*0000*000 0000 // 00 00 00
 000*0 / 000000 / 0000000000? 00 00 00* 0000 0000 00000000 / 00 00 000000 000000 /
 00*00 0000000 0000000*00 // 0000*0-000*0 / 0000*0-00 0000000 0000 / 0000* - 0000*
 00000000000 / 00000 - 00000 0000*0000000 0*00000000000:0 // 000000000000 0 00-
 00*00 // 00000 000000000 000000 / 0000 000*0000 000 00000000-000000000000 / 0000
 0000*00000 / 0 0000000000 00 00*000000 // 000000000 000000000 0000000 // 00*000000-
 00* 000000 / 0000000 0000000 / 0*00 0000000 000000000000 0 000 00000000000 / 000000
 000 000000000:0 / 00000000000 0 0*0000 // 000*00 00000 000000000 000000000 / 0 00
 000000000 000000 000 0000*0*00 // 000000000 000000000 0000000*000000:0 000 000 00000
 0000 / 0000 0 0000 / 00 000*0 000000 / 000*0 000000 000*00000 // 000 00000 / 00 000000
 00* 0*00*0000000 00 00000 / 000 000000000 00000000000000:0 / 000000 00000 0 000*0 //
 000000000 00 00000000 000000*000000 // 000 0*0000 0000000 / 00 000000000 000
 00000*000 000000000 000 // 00 0 0000* 00000 00*000000 / 000 0000 / 0 000 00000 /
 0000 0000 0000 / 000000 0 0000*000000 000*000000*0 0000 0 0000000000 / 0 0000
 0000 000*0 / 0000000 / 000000 0000000 00000 / 00 00 00*00 / 000000 0000 0 0000000 /
 0000*00000 0000 // - *Скільки разів староста перебирався?* - 0*00000 0000 000000
 0000000 0000 // 00 00* 000000 000000 / 0000 0000000 000000 // 0*00:000 0000 / 00 000
 0000000 0*0000000 0000000 0000000000000 / 00 0 000 0000000 0000*0000 000*000000:0 //
 000 000000000 00 00000 / 00000000 0000000 000 00 0000000 / 000000 000 00 00000 / 00
 00000000 00* 00000 000000 // 00000000 0000000 / 0000000 00000000 00 0000000 / 0*00
 0000*0000 0 0000 000000000 0000000 / 000 0000 00* 00000 0000000 / 0*00 0000000 /
 0000 00* 00000 0000000 / 000 0000 000000 / 000 00000 // 000000 0000000 0000* 000000000 /
 00 00000 000 00000 00000:0 0000000 000000 // 00000 000 0000 000*000000 00 000000 /

0000 0000 00000000 / 0000000 / 000 0000000 00000000 00'000 000000000 000000 /
 000 000000000000 0 000000000 000000 // 00 00000000 0000 0000 000 000'00 / 00
 000'0 0000 00000000:0 000'00 // 000000 0000000000 000 0000000000:0 / 0 0000'00
 00000000 000000000 000'000 / 000000 0000'00000 0000000 / 00 00 000000 0'000000'0
 000'0 0000 / 00000000 / 00000 0'0000000 000 0 0000'00 0 0000 0000 0000000000 000
 000000000 / 0 0 00000000 0000 000000 0000000000000000000 000000000 // 0000'00 0000
 0'000000 000000 / 0'000000 0 0000000000 0000000000 00 00000000 / 0 000 000000 / 00⁰
 00000000000 / 0 00 00000000 // 0000000 0000 0000 / 00000000000 0000⁰ / 0000 000
 0000000000 // 0000000 000000'00000 0000000 0 00'0000 / 0000 0000000000 / 000 00
 0000 / 00 000 0000 / 00000000 0000000 // 0000000 / 000 000000 0000000000 0000 0000000
 0000000 / 00 000000000 0 0000 0 000000 0000 // 0 000000 0000000 000 0000000000000 0
 0000000 / 0000000 0000000000000000000000000 000 0000000000 0 0000'00'0000 / 0 000000000000 /
 0000000000 / 0000000000 / 000 0000000 000 / 0000 0 0000'0000 // 0000000 0000 0000 000000000
 0 0000 0000 00000000 00 000000000 / 000'0 0000 00000'0 000000 000'0 // 000000000 0
 000000000 0000000 000000000000 0000'00 0000 / 00000000000 00000000 / 00 00000000
 000'0000 / 000'0000000000 000'0000000 00000000 / 0 000000 000 0000 0000'00 / 0000
 000000000000000 0 00 000000'0000 // 00000000 0 0000000 0000 0000 00 000000000 / 00 000000
 00000'0 //

Оповідки про весілля в с. Осмолода

0'0000000 000 00⁰ 00'000'00 00 0000'000 000 00'000 / 0 0000'0'0 00⁰ 00'000'00 000 00
 0'0000 // 00 00'000 00'0'0 00'00000 // 0'0000'0'00000 0'0000 // 0 00 000000000 0000'000 00
 '00000 '000000000 / 00 0000 000 00'0'0'0 00'0000? '00000000:0 00 '0000 / 0000'000 // 0'0000000
 0000'00000 0'0000'0' / 0000'0'0'0 '0'000000 / 000000'0000 // 0'0000000 0 / 000 00'00 000'000000000 /
 000 0000'0'0000 000'0000 / 00 000 '0000 / 00'00'00 0 '0000'0'0 // 00 00 000 00'00 000'00-
 0000 / 0'000000 / 00 '0000'00 / 00 '0000 000 0'00:0'00000 0000'00 / 0 0000'00 00 000'00-
 0000 000 0'00'0000000 / 000 0 00'00000000 00'00'00 / 00 '00000 / 00 00 00 0000'00 00
 0'00:0'00 // 0 000 000 000'00000000 / 0'0000000 '0000'0'0'0 / 0000'0'0'0 / 00000'00000000:0 00
 00'00 00'000000 // 00'000000000:0 // 0 00000'000 000 000 0'0000'0000 // 0'000000 000'00000000:
 0 00000000'00000'0 // 0000 000'0'0000 000000000 0 000'00000 000'0'00000 / 00 00'0000 /
 00 000'0'00000 / 00'00000 / 000 00 00'0000? 00'0000'0'0 // 00000'000000 00'0'0 000'00 0
 '00000 / 00 0'0'0'000 / 00 000 '0000 / 000 00 00'0000 000 '0000'0'0 0000 '00'000 / 000
 000 00 00'00000 // 0'0000'0000 000 '00000'0 000 / 000 00'0000'0'0 / 00'000 00000'000000
 0000'0'0'0 0 00000 000'0'0000 00000'00 0'0'0000 00'000 '00000000 0000'00 // 0 '0000 000
 000'000000 / 000'0'0000 00000'00 // 0'0000 / 00'000 00'0000 / 0 0000'0'000 0000'00
 '0'0000 0 000'0000 / 0'00000 00'0'0'0'0000 0 00'0'000 000'00000 000'0000000000! 000 000
 0'0'0000 '0'0000'0000 / 000'0000'0000 000 00 00'0000 / 0'000 00'0000 00'0000 // 0'0000 00
 000 / 0 00 000 '0000 000'0'00000 / 00'000 000'000000000 0000'0000 000 0'0'0000 // 000'0'0'0 /
 00 000 00'0'00000 000 00'00000 / 0'000000 / 000'0'0000 00'00000'0'00000 000'00000 000'0'
 '0000000 / 000 00 0'0000:0 00 00'0000 '0'0000'0'0 0 00 '0'0000 00'000000000 // 0'00000 00
 '000000 / 00 000 00'0'00000 / 0 '0:000 / 0'000'0 / 00 / 0000'00000000 / 0000'0 / 0'00000000
 00000 0'0000'0'0 00000'00000 000 '00000 000'00 // 00'00 '0'0000 '0'000 0 00'000 / 00 000

[illegible]

000 0 00 0000000000 0000 0000 000000 / 00 00 0000000000 / 00000000 / 000000 000000
 000000 / 0 00 000 00000000 / 00000000 000000 / 00000000 000000 00000000 // 00
 0000000000 00 0000000000 / 00 00000000 00 00000000 / 0 000000 00 0 00000000 / 00 0
 000000 / 00 0 00000000 / 0 000000 0000 / 00 0 000000 / 00 0 000000 // 00 00 00 000
 00000000 / 0 00000000 00000 00000 00000 00000000 // 000000 0000 0000 00 000000 00-
 00000 0 00000000 // 000000 0000 00 00000000 00000 00000 00000000 0 00000000 // 0
 0000 / 0000000 / 000000 000000 00000000 // 000 00 00 00000000 00 0 0000 // 0 00000-
 00 / 00 0 000000 000000 0000 / 00 0000 000000 00 000000 / 000 00 00000000 / 000000
 00 000 00000000 00000000 // 00 000000 / 00 000 000000 00000000 / 0 00 000000000000 000000 /
 0 000000000000 000000 00000 // 00 00 / 0000000 / 00000 / 000 000000: 000 00000 00000000 /
 00 00000 00000000 / 0 000 000 000000 // 0000000 000000000000 00 00000 / 00000000 /
 00000000 000000 / 0000 00 00000000 / 00 00 000000 000 0 0000 000000 / 000 0 00000
 0000000000 / 00 00 000000 / 00000000 / 000 000000 00 00000000 / 00 000000 000000 // 0 00
 000 000000 // - *Було весільне деревце?* - 000 / 000000 // 00 000000 000 000000
 000000 000000 / 000000 0000000000 0000000000 // 0000000000 / 000000 000000 000000
 0000000000 / 00000-000000 00 0000 / 000 00000000 00000000 // 0000 00 0000 / 00 000000 /
 00 000000 / 000 / 0000000 / 0000000000 // 0 0000 000000 // 00 0 00000000000000 / 00
 0 0000000000 0000000000 // 0 000 000 / 00000000 / 000000 00 000000000000 0000 00000 /
 000000 000 / 00 000 000000000000:0 000000 0 000000000000 // 00 0000000000 000000
 00000000 / 000000 000000 // 000 00000000 00000 000 0000000000 0000000000 0000000000
 00000 / 00 0 0000000 0000000 0 000000000000 00000 00000000 // 000 00000000 00000-00:0 /
 00000 0:000 // 0000 00000 000000000000 / 00000000 00000000 00000000 00 000000 0
 000000 000000 0000000000 / 000000000000 000 0000000000 / 00 00 // 00000000 00000
 000000 00000000 // 000000 000 00000 / 00 000 00 00000 // 00000000 00000000 / 00 000
 000000 00 0 0000000 000000 / 0 000 / 00 00000000 / 00 0 0000000 000 0000000000
 000000000000 / 00000000 000 / 00000 000000 / 0 // 0 000 00000000 000 0000000 / 00 000
 00000000 00000000 / 00 00000 / 00 000 00 000000 / 00000000 00000 00000000 00 00000
 00000000 / 00000000 / 00000 000000 / 000000 0000000000 / 0 00000000 // 00 00000000
 00000 // 0 00000000 / 000 000 00000000 000000 / 00 000 000 0000000000 0 0000000
 0000000000 / 000000 00000000 / 00 0000 00 000000 // 0 000000 00000000 00 00000 /
 0 0000000 0000000000 000 000000 // 000000 000000 000 000000 00000000 00 000000 / 00000
 000 000000 00000000 / 00000000 00000000 00000000 // 00000000 00000000 000000000000
 0000 // 0000000 000000 000000 00000000 / 000000 // 00000000 0000000000 00000000
 000 / 0 000-00 0 00000000 00 0000 // 000 00000 000000 000000 0 0000000000 0 0000-
 00 0000000 / 000 00000:0 00000 000000 / 000 000000 0000000000 000 00000000 / 00 000
 00000000 00 00000 00000000 / 00 0000000000 00000 / 000 000000 00000000 0000000000 000
 00000000 // - *А хустку зав'язували молодій на голову?* - 000 00000 0 0000000 000000
 000000 / 000000В 00 000000 00000 0 000000000 0 0000000000 / 0 000 000000

УДК 801.81

Людмила Іваннікова, Ірина Коваль-Фучило, Оксана Шалак
Київ

“Дзєди” і “Проводи русалок” у с. Гавронщина Макарівського району Київської області (Святкують чорнобильські переселенці зі с. Речиця)*

*“Dzedy” and “Provody rusalok”
in the village of Havroshchyna, Makariv district, Kyiv region:
a celebration by Chornobyl’ migrants from the village of Rechytsia*

Дзєди (п’ятниця, 13 червня 2003 року)

[На Київщині в с. Гавронщина Макарівського району живуть чорнобильські переселенці зі с. Речиця. Щороку напередодні Трійці поліщуки “зустрічають” русалок, яких вважають померлими предками, на відміну від інших регіонів, де твердять, що русалками стають померлі нехрещені діти або дівчата-потопельниці, які наклали на себе руки. Русалки для поліщуків зі с.Речиця — це ті, хто народився і відповідно помер упродовж Русального тижня, — і жінки, і чоловіки. “Такого не буває, щоб в роду русалок не було,” — твердять вони. Русалок стрічають на “Дзєди”. Тоді варять пісню вечерю. Обов’язкові ритуальні страви — каша і борщ. “Шось зварити, нада, щоб було шось гараче, щоб пара йшла, бо мертві питаються парою,” — каже Поліна Іванівна Сидоренко, пенсіонерка, 1938 р.н. Вона зазначає, що русалки дуже тішаться, коли йде дощ. Тоді русалки бігають по мокрій траві чи по жити. А коли немає дощу, то “росу люблять русалки”. Перед вечерею ми записали таку розмову із Сидорен-

* Фольклорні тексти, записані в с. Речиця, подано не фонетичною транскрипцією.

ко Поліною Іванівною й Сеняченко Катериною Михайлівною (пенсіонеркою, 1944 р.н.).]

— *Які вони, русалки? Чи добрі, чи злі?*

— ...Вони ж і захищають.

— *А чому діточки їх мають остерігатися?*

— ...Ну, я там знаю! Ну, кароче гавара, що дятелів не аставлялі. Ну, а ще гаварат так, що на цим Русални тижни, так? Воно ж люди ...ну, дуже хочется їм дньом паспаць. А дньом не разрешається, как будто так, бо вони, каже, дрова возят, на зіму заготовляють. А патом, скількі ти дньом не спіш оце на Русални тиждень, ти все адно встаєш уставший.

— *А коли починається Русальний тиждень?*

— Ад нині і да панеділка таго [наступного, тобто 9 днів. — *О.Ш.*]

— *Як ми були маленькі, то нам казали: "Не ходіть в жито, бо русалки ввіймають, залоскочуть і ви самі русалками станете!" Таке може бути?*

— М...Не! Хто на тижні цим родіця, он должен обізайтільно і вмерти...

— *Цього тижня?*

— Да.

— *А русалки...Вони гарні зовні чи не дуже?*

— Канешно, що гарніе...

— *А як Ви їх стрічаєте?*

— Оце ж для їх готовім... Потому що їх встречаєм, щоб вони гойдалися... Шоб не донімали нікого... Ну, і провожаєм. І всьо...

— *А як проводите?*

— Ідьом увечер. Оце худоба прийде, подоім. І ми збираємсь — особо наше село, пасьолок. Тут же ни проводяць... А яні ждуть там на лавачках. Я то пасвоему беду расказиваць... Мо, не пуйміте...Ждуть, шо ми будем іті. Ми тут собіраємся — весь посьолок. Згори пріспускають люді... возле каждого дома ожидають. Ми тут ждьом... Ідем дальше. І на кладбіще. І — прамо. Ідем із песнямі. Песні уже такі русалніе, уже не такіе всякіе... А токі русалніе. Ідем туди на кладбіще. На кладбіще горіть... Агні гарат... На жердку атак запалюют... факел. Там трапку да у те,.. у салярку. Скати запалюют.

— Ходім на кладбіще, хороводи водім. Атак: беремся за руки і водім (*показує*).

— *А для чого палите вогонь?*

[Втручається дід Василь Семенко, який у розмові участі не брав. Лукаво усміхається:]

— Ну, шоб фатарафірувать там! (*сміється*).

— *Не може такого бути!*

— Ну, шоб русалкам було відна.

— *Ну, так два вогні? Обабіч?*

— Да, з двух старон. Як заходиш у варота. Маладіе перескакують через агонь.

[Після цього ідемо за село вибирати зелені деревця для клечання.]

— Шоб русалки калихалися, обізательно треба береза. Ну, гарна така береза. Вісока — метров два-трі. Шоб відна було.

[Дорогою співають, хоча зауважують, що сьогодні русальних пісень ще співати не можна: їх співають тільки під час проводів русалок.]

* * *

Вєду русалку да ямкі,
Сама вернуси да мамкі. І-і-і... [двічі]
Вам, русалачки, вєночки,
А нам, маладим, сєрпочки. И-и-и... [двічі]
Вам, русалачки, в зємлє спאць,
А нам, маладим, жита жать. А-а-а... [двічі]

* * *

Ой рана-рана да зийду на гору,
да зийду на гору...Рана.
Рана-рана да вдару в далоні, (*плєскають*)
да зийду на гору...Рана.
Рана-рана, шоб далоні щимелі,
шоб далоні щимелі...Рана.
Рана, рана, шоб персні звінелі,
шоб персні звінелі...Рана.
Рана-рана, шоб русалачкі чулі,
шоб персні звінелі...Рана.

* * *

Да летит стрела да й уздовж села.
Ой, люлі, вада калі города.
Да впала стрела да серед села.
Ой, люлі вада калі города.
Да вбіла стрела парня-молодца.
Ой, люлі вада калі города.
Да лежіт тело, як папір, бело.
Ой, люлі вада калі города.
Да некто к телу не приступітца.
Ой, люлі вада калі города.
Пріступілася Домна Йвановна.
Ой, люлі вада калі города.
Панєсла тело да й да церкавкі,
Ой, люлі вада калі города.
Да самі двері разчініліся,
Ой, люлі вада калі города.
Да самі свєчі засветіліся,
Ой, люлі вада калі города.

* * *

У саду ясна рожа-рожа червоня.
Ой я не адна, не правда твая
Рожа-рожа червоняя.
Столько пучечков, столько хлопчечков.
Рожа-рожа червоняя.
Сколько девочек, столько цветочок.
Рожа-рожа червоняя.

* * *

Васіль, Васіль, Васіль, Васільочок [двічі]
Ой, поїдем, поїдем, Васіль у садочок [двічі]
Сорв'юм, Васіль, сорв'юм, Васіль, там цветочок, [двічі]
Сорв'юм, Васіль, сорв'юм цветок, совиом венюк, [двічі]
Совиом венюк, совиом венюк, поїдем в танок. [двічі]
А в таночку, я в таночку мой нелюбой. [двічі]
Мой нелюбой, мой нелюбой в гуслі грає, [двічі]
Ой йон грає два часочки два часочки, две мінутки. [двічі]

[Зазначмо, що ці пісні — тільки уривки. Під час обряду, записаного наступного понеділка, виявилось, що тексти значно повніші. Та й виконують їх інакше: проспівавши строфу, якийсь час ідуть мовчки.

Увечері в кожному домі накривають на стіл. Вечеря пісна: борщ, каша. Перед тим як сідати до столу, проказують “Отче наш”. Повечерявши, усе залишають на столі: уночі “дзеди” прийдуть.]

Проводи русалок (понеділок, 23 червня 2003 року)

— Оце ж у цей русальний тиждень всігда должен буць дощ, абязательно, патаму шо русалкі должні, по-нашому як викажете, по-чорнобильському говорілі, позадрипуваця. Ну опшим, шоб вони походзілі по росі. Шоб вони мо-крії, представляєце? Всегда дощ буває. І на це, опшим, на русальний тиждень, дньом не полагаєцца спаць. Раньше калісь дзецей воопше не аставлялі дньом сонних, потому шо їх залоскотують. А якшо націнаєш дньом спаць, то дуже хочєцца ще дальше спаць, і все одно ти дальше встаєш уставшій. Потому шо казалі калісь старі люді: “Оце, — каже, — сьгодні целый день попоспала — ну русалкі дров повозілі!”

— *Як це поповозили?*

— Дрова поповозілі русалкі мною...

— *Як?*

— Ой, ну так, так говорять, так потому шо человек устає послі, скольки би он не отдыхал, скольки би йон не спал дньом на цьому тижні, все одно він уставшій: “Я не отдохнул!”

— *Які ж вони, ті русалки?*

— Як уявляють, нам колісь розказували, шо в їх коси расчесание, в усіх рас-
пущение, от...

— *А мужчини?*

— А муцини — Бог їх знає, якіє, такіє, наведено, якіє вони є...

— *А одежа в їх яка є?*

— Сарочки! Сарочки! Усі уявляли, шо вони в сарочках! Все в сарочках. Раньше
кагда-то ані хадзілі, розказують, патом ані шкоду началі велику рабіти, їх заклилі.
Заклялі!

— *Як?*

— Я знаю, як вони там їх заклилі? Шо вани тепер не ходяць...

— *Хто закле?*

— Ну, люди якісь, відно, хто там... мог їх заклиті.

— *А яку шкоду вони робили?*

— Ну, децей як аставиць дома сонное дітя, дак залоскотують... Ласкотать де-
тей нельзя на цей тиждень, щоб воно смеялося дуже... так от щекатать, чи як
можно сказать, нельзя, щоб воно дуже сміялося, бо це тоже неприятна шутка.
Так калісь нам рассказивали бацькі.

— *А як колісь старі люди робили, коли ви ще дитиною були, — як вони про-
воджали русалок?*

— Так само, як і це й ми проводім, так і вони провожали, ми ж по-їхньому.
Моя маті всьо времня проводіла русалкі... пісні ції співала — откуда ж і я їх
знаю. Там в їх такіє булі заваділа три жіночки, з нашей наче вулиці. Наша уліца
так ат старян була, як ехать на Роцьки (?), так вани атсюда ведуть, а с самого
села йдуть аттуда, а патом там перехросток, ані стречаються і йдуть все гуртом
на кладбіще.

— *Так а що вони вели, як вони вели це?*

— Ну як вони вели? Ну йшли, співали, ції ж всякі пісні русальні. Всегда
як подоїли каров вечером, подоїли каров і виходять усі, співають і йдуть на
кладбіще вечером.

— *А на кладовищі що робили?*

— Тоже співають.

— *Просто йдуть дорогою?*

— Да!

— *А беруть з собою якісь речі?*

— Не, ніякіх речей такіх не беруть, вани венки тільки беруть.

— *А з чого вінки плели?*

— З берези, с квіток польовіх вілі, з дерева.

— *Це тільки старші жінки чи дівчата?*

— І дівчата, й малята, все подряд, все село йшло.

— *А чоловіки?*

— А чоловіки — як котрий схоче.

— *А вінки на голови кладуть, чи так несуть?*

— На голові! На голові! Хто на голові несе, хто в руках несе, — як хто... Це таке ж, як хто хоче, так і несе.

— *І це аж до вашого віку ви все це зберегли?*

— Да. Ми ж там, де ми жили, в Речіце, то ми ж там кожного году. Ми проводілі, все так і робілося. То ми вже сюда переїхали, так нам і тут захотелось провести русалкі. Бо нам жалко було своїх русалок. Да... Шо йоні вже будуть непроведенії. Мі їх не проведем. І ми вирішили тут праводить свої русалкі. Нам адделілі кладбіще наше, то ми вже на своєм кладбіще. Пака нашава кладбіща не було, то ми не велі. Адвелі кладбіще, то ми вже на своє кладбіще їх і ведем.

— *Ну, а як, — це ж ваші поховання? Чи це не має значення?*

— Там наші, і вже більш ніяких нема! Ми пріїхали сюди і майже на пустие могілки, тільки такіє закидання були, то взяли расчістілі, дерева паразрубувалі. Ну расчістілі, агараділі, пабелілі, зрабілі ек на кладбіще і тепер от...

— *Поясніть, будь ласка, узагалі значення цього свята, тих проводів: чому так треба їх проводити?*

— Ну, я знаю почему? Ну проводять і всьо — я знаю почему?

— *Вони, очевидно, прийшли в якийсь момент, а тепер їх треба провести?*

— Провести апять на кладбіще.

— *А коли вони приходять?*

— У п'ятніцу на Дзеди. Це вони в цей тиждень приходять. У п'ятніцу ввечері на деди приходять. Це цілий тиждень вани тут у нас находяцца.

— *А що вони роблять, як находяться?*

— Ну як, ну шо вони? — їх ж ми не бачили зараз.

— *А зараз вони іще тут?*

— Ну хто знає, може й є, почему ні? Ми откуда бачили, ми ж не бачили.

— *То це душі? Можна так сказати?*

— Ну душі, ну да!

— *Душі померлих?*

— Да, да, каторі... це їхній празнік, вони ж на цей русальний тиждень раділіся, це їхній празнік. Це їхній тиждень! Це їхне свято. Це все тие люди, которие родяться на цьому тижні, вони русалкі.

— *А ті, які не родяться, а просто помирають в інший час, — то не русалки?*

— Тоже, наверно русалкі, я вже цього не скажу вам, не знаю, як це мона так сказать, чи русалкі, чи не русалкі? Ну ми так як от замічаємо, сколько живемо, дак воно так і є. Якшо воно роділось на русальний тиждень, воно помре тоже на русальний тиждень! Скільки б та людина не жила, а в те врем'я помре.

— *А були такі випадки, що хтось бачив?*

— Я не бачила їх — як же я вам можу сказать? (сміється) Як я можу їх сказать, якшо я їх не бачила.

— *А вони які — розказують, із ногами, як от людина бігає?*

— Ну да, з ногами. Розказують, шо з ногами, руками, просто бігають у сорочках по житу, і по лесах, і по...

— В бєлих одеждах [репліка діда. — *О.Ш.*].

— *А що їдять вони?*

— А Дзєди ж мі робілі!

— *А, то це вони їдять те, що...*

— Да, токо должно щоб було гараче, бо вони ж пітаються цим... парою.

— *А що ви готуєте, які страви?*

— Ну так як все дєди. Борщ там, все посне. Ну і щоб шо-то було гараче. Шоб парой оні піталісь.

— *А рушники не носили їм?*

— Я не носіла, і матерь — не знаю, щоб носіла.

— *А цю їжу несете на поле?*

— Та нє, дома, на столі, вечеряєм і всьо. Помінаєм дай усьо.

— *Цілий тиждень ви пісні страви їли?*

— Нє, тільки в п'ятницю. /.../ Я цього нє буду рассказивать. Віключайте це. Я вам сваю казку іншу расскажу. Мою только. Колись моя мати була дояркою, і так багато було доярок. У нас на лето на пастбіще виганялі каров. Виганялі, і там вони в лєсе робілі кошару, а людям робілі курєня такого великого, щоб вони могли переначевать, бо й п'ять кілометров було от села. Дак як ввечері подоєли корови, дак яка ноч зараз? Маленька. Значіть, то дєвчата аставаліся начевать. Там собі варили кашу, хто шо мог, вечеру самі собі варилі, і так уже ж вони там і начевалі. І мі ж були ночевалі, качєлю зробілі таку велику, гарну, там і пастухі начевалі. А я замість матері — матерь вже, щитай, дома астаєтьсє, а ми вдвох із сєстрою ідем вечером, маму подменяєм. І подоїм тії карови вечером, а тоді там переночевалі й утром приходім дадому. А мати шось дома таки зробить. Ну і батько качєлю там зробив нам таку веліку, там пастухі, то мі вже й качаємсє. Качаємсє вечером на тій качєлі, подоїм корові, потом гойдаємсє на тій качєлі.

Ну, одного разу це ж на русальний тиждень гайдаємсє, а старіє он люді — це ж вони вже потоміліся, хочуть і аддахнуть вже. Сонце вже так майже совсім заходить. Їони кажуть: “Ідіть да лажитесь спать, патаму шо зараз русальний тиждень, вечером качатьсє нєльзя”.

Ну, ми нє послухалі. Там єще адін пастух стаїць да каже (Велєсенко Петро?) да кричить: “Русалкі — гу-гу! Ідіть сюда!” Ми ше качаємсє, а йон кричить, бігає, смєємосє с цих баб, поманюєм баб. Поманюєм, поманюєм, потом чуєм — шось гудє! Шось гудє! Ми туди, а тії качєлі тільки шпурх в курінь — захавалісь. Ано гуло, гуло, там такіє дві доскі, каторіє закриваютца замість дєверей, — толькі шарах тіє доскі! Бабі, которіє старіє, такіє абикновєнніє старіє бабі, павставалі да Богу молятьсє. А мі за їх давай хавацця. А тєй бєдний вже Петро да захававсє за ту бабу, шо молітца Богу і це, рєшіл, шо це прішлі єго забірають. Ну вони там пошарахкалі, начє вітром таке крутіло і тако тарабаніло в тєє всє

бухкало, агонь патушіло, і опщим — і нікого нема! Нема нічого, не відно. Ми ж такі поглядаєм, бабі ж молятца, паглядають — нічого нема. Патом пагуло, пашарахкало, пашарахкало, покрутіло, пакрутіло. Там булі пасудіни, горшкі чи чагунчикі, чи там все шо було, шо варили вечерю ції вже бабі, поперевертало. Так стаяло такі, гле висять ведра нашіє — тіє ведра все чисто долі, с песком і з усім таке зробіло, Бог знає шо. І пагуло, аткулі шло, туди і пашло. Так после усеґо больш не хаділі. Не гайдаліся. Мі гайдаліся, но як сонце заходіть, то ми вже не гайдалісь. Це русалкі прийшли, ми зрозумілі, шо це були русалкі.

Нехто з куреня потом до самого утра не виходіл. Ні старіє, ні малиє. А я знаю, шо то таке було? Ну це на русальни тиждень було. На русальний...

— *Скільки вам років тоді було? Тридцять, сорок?*

— Якіє тридцять! Мо' чортирнацять, мо' п'ятнацять. Це ше в таком возрасте було.

— *То ви з якого року?*

— Тридцять восьмого. І роділася я там.

* * *

Про ножа

— Та це калісь, це не при моєй памяті, ще маті була дівчиною, в хрещеного батька вона служила наймичкою, бо в бацька було дванадцятєро дітей, а патом іще він — ну, яке ж тоді було врем'я, то війни ж, це все було! — так він іще п'ятєро сирот собі взяв. Таку сем'ю годовав, такій був батько в моєй мамі. Ну дак уже якось хрещений батько єї забрав.

— *Дванадцять дітей від одної жінки?*

— Да! І все живіє булі, і все повиростувалі, тільки адна умерла дєвочка Марьяна у девять год.

— *Чому?*

— Ну, якась була ангіна... Ангіна була в єї, то й вона померла, а то все по-вирастувалі, адінацять.

Ну так колі хрещений батько забрав наче мою матір до себе. Ну шоб вона там була наче наймичка. Наче там у єго жила. Отак. То вона там жила, і якраз на Дєди хрещений посхав ув Чернобиль валамі, а вани ж асталіся дома. Ждалі, ждалі, шоб уже на Дєди павечерять разом, — не даждаліся, бо вже було пізно, то вани вже самі вечерять. І сюда-туда паглядєлі — нема в їх нажа. То баба давай кричать на дітей, — де ж закинулі ножа. А нож був на коміні. В нас печь така, і називається комін, і на коміні лежав той нож. Ну они повечералі без нажа, па-леглі спать. А патом прієжджає хрещений. Прієхав хрещений да й каже: “Давай вечерять”. Йона дає вечерять да каже: “Принцаватіє деті дєсь нажа закінулі! Дєсь делі”. А йон каже... “Оце га їх кричала, кричала, да так ми без ножа, мол, і вечерялі”. Так він оце тоді каже: “Пудажді, ану побач на коміні”. Ана пабачила ж — на коміні лежіт нож. І він і каже: “Я ж єхав повз кладбіще, і йшли люді, і

говорять, шо све було добре, все було добре, ну толькі шо сваріліся за ножа. А той нож лежить на коміні!” І така історія.

— *Які ті люди були? Звичайні люди, він їх не знав?*

— Йон уже єхав, цємно, он тіки чув разговор і бачів, шо йшли люди! А йон же їх не бачів. Троєцкіє деди, русальніє! Так називаютьца.

* * *

Нехрещені діти

— Вани сходяться на перехрьосних дарогах. Так? Стаять там і ждуть собі хрещеної маті, шукають. Ось ідуть же... Це ж зараз так не робіцця, — а люди як ідуть, старіє, так? Як переходять на перехрьосну дорогу, так вони хрестяться, — тоді вже вони плещуть в долоні: “В нас тоже хрещена мати!”

— *Це той, що перехрестився на перехресній дорозі?*

— Да, да, да!

— *А не треба їх там хрестити?*

— Ні-ні, йон вже, як перехрестівся, — перехрестілась на перехресній дорозі — вони тоді дуже довольніє, шо в їх уже є хрещена мати. Другі Богу “Отче наш” моляться. Ім’я дають — Іван і Марія. Йони, ціє дєті, так називаються — Іван і Марія. В нас так кажуть. І от уже коли, наприклад, дітя нехріщене померло, то його називають або Іваном, або Марією.

— *Тоді, коли померло, називають?*

— Нехріщене померло. /.../ Нєльзя хавать вешальніков, ну самоубійц на клад-біще — їх нада атдельно.

— *А не було різниці між вішальниками і топельниками?*

— Разніца ж була. Бо топельнік, которий сам утопівся, — це ж він уже, щитай, самоубійца; я ж вам за шо сказала, шо самоубійци. От шо. То цього не хавалі. А каторій случайно — це значіт, его хавалі.

— *А не казали в вас, що посуха через те, що самогубці в селі?*

— Казалі!

— *А що робили?*

— Прикрадаліся люди да на вешальнікову магілу лілі воду! Було таке. Я не знаю, кали прикрадалісь.

— *А нехрещені діти на цвинтарі хоронили, разом з тими всіма?*

— Да... в нас все булі хрищеніє дєті. Це толькі па случайності. Каторее народілось і померло, і єще не успелі пахрестіть. От як я імею в віду сваю дєвочку роділа семімесячную, то батькі все стараліся, шоб єї зразу перехрестіть, патаму шо нехто ж не надеявся, буде воно жить чи не буде воно жить. То прамо з больніци мене завезли в церкву із дзіцям, перехрестілі, потом додому забралі. Опшим, це було в нас таке, шо не можна ж аставіть. Як народілось дітя, так бегом перехрещують. І ще кажуть, шо якщо, наприклад, нехріщене дітя, дак воно дуже урочливоє, а нада перехрестіть абязательно. Потому шо уже як, наприклад,

нада палечить там чи шось таке, чи від ляку, чи чого, дак нехрищене дітя не лечітца. Нада токо хрищене.

— *І знахарки не лікують?*

— Ніхто! Нехищених знахарки не лікують. Воно не помагає. Йоно ж хреста не тримало! А она ж лікує — христиться! А воно ж нехрищене.

— *І замовляння не помагає?*

— Замовляння не помагає ніяке! Дак все спешілі, щоб перехрестить. Я не знаю, де як, а в нас все билі хріщені деті. /.../

— *А від русалок якось оберігалися на цьому тижні?*

— Як я була дома, ну ще ж при матері була все, то дитини самої сонної не кидали в хате. А так нічого.

— *А дівчата, які померли молодими, неодруженими, їх хоронять в вінку, — то вони не є русалками?*

— Не... Щавель каторий дробненький, росте па житу, дак хаділі ж ми рвать — так не пускалі нас все, саміх не пускалі.

— *Так вони ніякої шкоди не робили, поле вони не витовкали?*

— Не!

— ...Кругом же — на деревах, і в лесе, і в поле... Берези становілі, закопувалі отак перед окном. Перед колодязьом закопувалі, перед окном закопувалі...

— *І казали, що там русалкі колихаються?*

— Ну, це ж для русалок, щоб вани калихаліся.

— *Це на Трійцю?*

— Ну то ж на цей день, на деди! То так цілий тиждень, а патом їх уберають...

Запис від гурту жінок

— *Ви мені скажіть, це тільки в вашому селі було, Рєчіце, чи й це в інших селах було?*

— Не, на Полессе йоно там в багатьох сьолах... Сюда як прієхалі да повелі ціє русалкі, дак ціє люди пауміралі з ляку! Старіє гавронци — вани ж ніколи такого не бачили... А це вже ввійшло в моду, дак уже...

— *А якщо це не робити, то що?*

— Ми думаєм, шо русалкі з намі. В сєлє! Ми прівиклі!.. Ми їх забіраєм, все скраю йдуть.

— *А куди вони йдуть?*

— На кладбіще ведем.

— *Що в гроби йдуть?*

— Да!

— *То вони з гробів виходять?*

— Наверно ж так! Аткуля йони берутця? (сміється) Год же їх немає, а врем'я найде... Хто вмірає на цьом тижне — то вже русалка.

— *Це лише ті люди?*

— Да, то йони русалкі. /.../ Тут у нас прошлий год адна умерла, какраз на русальний тиждєнь. Єї пахавалі, а ми все пошлі на кладбіще і то єє проводили, круг теї баби, шо померла, русалка...

— *То вона русалка?*

— Русалка йона, на русальний тиждєнь, і повели ми русалок, і кругі магіли єї ваділі хараводи ставалі, бо й ана русалка!

— *Це хто?*

— А Піліпіха! /.../

— *А які в вас хороводи? Просто колом?*

— Колом, берутца за рукі да кружка.

— *А вогнище ви палите?*

— Да. Тут уже ж ... да в нас то палілі, бо маладіє хлопци булі, да в нас було заведено, шо абязательно треба! /.../ Уже як запалять такій огонь — горіть, шо аж Боже мой! Перекулюютьца кругом.

— *Це де — на цвинтарі?*

— Ну, колісь перекидалісь, зараз уже то не.

— *Хто перекидався — діти чи ви?*

— Бабі такіє, як мі.

— *Як це?*

— А оце так-во, да могіли головою тільки — кул-дик! На могилу галавой, — і на той старане!

* * *

— *А що робити, якщо сильний проливний дощ іде або якщо суша й дощу немає?*

— Як суша, дак усе роблять. Калісь у нас дома напралі, і наткалі, і хреста поставілі на перехресних дорогах, повесілі рушніка... Часнок рвуть, хто навесні садить, хто до Благовещєнія забор городить, так одривають, так отривають і все в колодязь кидають. Обліваютьца... Або шо — або батюшка в церкві править, щоб дощ був.

— *А що це за рушник був, який на хрест вішали?*

— Напралі з льону і віткалі за дєнь! За дєнь! Адна праде, адна снує, навівас, таке бєгом усе! Це ж так було заведено! Вешалі на хрест рушніка.

— *А якщо проливний дощ іде і не можуть зупинити? Або якась дуже страшна хмара йде?*

— Свічка є! Богу молятца! Свічкою треба вікна поперехрещувати. На Стрєчєнєня, вода світїтца, і свечкі хто паліть, на Стрєчєнєня, дак тоєй свечкой, дак це хмари от як сходятца, стрєчаютьца, дак запаліть і па хатє хадіть. /.../

* * *

— *Скажіть, куди ви дїваєте тоді ті вінки?*

— Там оставляїм, на хрестах. Хто на хрест, а хто додому несє. На капусту ложєт, щоб капуста веліка росла, галавата. /.../ [Через могили перекачуютьца,

щоб спина не боліла — *О.Ш.*] Уже як русалкі, дак пайду на кладбіще да перекулюся, і спіна не буде болять (*сміються*).

* * *

— *А про домовиків у вас розказують?*

— А домовик — це ж тей, шо коню косу заплітує, да? Чи не? От у нас був конь, і була коса заплетена! А калі йон заплетує — хто его знає, чи ночью плете, чи... Єздів на конях... Так сароку вбівають да вешають в хлів, щоб вже не було того домовіка.

* * *

— *А що робили на Юрія?*

— По росі бегалі босие, щоб ногі не болелі. Кругом хати облеталі на схуд сонця. Кругом хати облеталі, щоб нечисту сілу отогнать.

* * *

[Поки ми робили ці записи, господиня готувала вечерю. Жінки потроху відходили, щоб зробити собі вінки. Після заходу сонця з вулиці почувся спів. Дорогою співаючи йшов гурт жінок у вінках із берези. Їх було близько десяти, жінок і дітей — у звичайному одязі, усі у вінках. Молодші жінки і діти уже не співають. Дійшли до перехрестя. Тут стояли жінки з іншої вулиці. Вітаються:]

— Добрий вечур!

— Добрий вечур!

[З іншої вулиці теж ідуть жінки у вінках, але не співають. Жінки співаючи “Ой летет стрела” [текст № 1] чекають на гурти з інших вулиць. Співають уривчасто, по куплету, після кожного куплету гують. Після гукання замовкають, дослухаються, чи не відповість інший гурт. В одну мить усе злилося — природа, люди, земля і небо, живі і померлі, минуле й теперішнє. Ми відчували радість від злиття із природою, чого досі ніколи не знали. Усе виявилось таким природним, таким органічним, що важко було впоратися з почуттями, хотілося сміятися і плакати водночас.

Уже пів на десяту, майже темно. Усі йдуть на цвинтар. Співають “Васіль, Васіль, Васільочок” [текст № 2]. Деякі жінки несуть вінки у руках. Співають “Проведу русалки до ямки” [текст № 3]. Не всі знають слова, тому спів не дуже чіткий, важко розібрати]

— Добрий вечор!

— Добрий вечор! Добрим людям!

— Спасібо! Щастя, здоров’я і вам!

[Ще знову було перехрестя, зійшлися вже три вулиці. Вітаються тільки на перехрестях. Співають “Рано, рано да вийду на гору” [текст № 4]. Уже зібрався великий гурт. Вони ідуть так, що займають усю вулицю від плота до плота. Тримаяться попід руки — так, щоби русалка не пройшла. Співають “У мого свекорка у дворі” [текст № 5], “Васіль, Васіль, Васільочок” [текст № 2]. Заспіває Катерина Михайлівна Сняченко, 1944 р.н. Уже темно, сутінки.

Вийшли за село, де дорога на цвинтар. Усі зупинилися, співають “Тин високий, тин вісокий, а я перескочу” [текст № 6]. Це вони співають і веснянки, і русальні пісні. Машини на трасі зупинялися і не знали, що робити: похорон — не похорон, — чи їхати, чи чекати. До цвинтаря досить далеко дорога. Співають “Ой хрену мой” [текст № 7], “Цветє й рожа у саду одна” [текст № 8]. Вийшли на міст, одна заспівала “Попуд мостом риба з носом, некому ловіті”, але більше ніхто не знав, і цієї пісні не співали. Далі заспівали веснянку “Ой па моречку па сінему” [текст № 9]. Співають:]

Ой летет стрела да й уздовж села.
Ой леле вода калє горада, гу!
Да впала стрела посеред села,
Ой леле вода калє горада, гу!
Да вбила стрела парня-молодця,
Ой леле вода калє горада, гу!
Да лежит тело ек папер бело,
Ой леле вода калє горада.
Ой нехто к телу не приступітце,
Ой леле вода калє горада.
Пріступілася Домна Йвановна,
Ой леле вода калє горада, гу!
Да взела тело да й на рученькі,
Ой леле вода калє горада, гу!
Понесла тело да церковкі,
Ой леле вода калє горада, гу!

[Біля цвинтаря запалили два вогнища — з обох сторін від входу. Співають “Рано, рано да взойду на гору” [текст № 4]. Співають і плещуть у долоні]

— *А де ж ви русалок забрали?*

— Да вони ж із намі! Погукалі да й з намі!

— *А це треба два вогнища?*

— Да, щоб відно було. /.../ Русалкі заганняєм на кладбіще, щоб не аставалісь, а як от адна захаваетца, да буде тоди нас хадіть да лякать.

— *А як ви заганяєте?*

— А от агнем, песнями, агонь гаріт, песні, лякаєм їх, і хай йдуть в своє.

[На цвинтарі всі розходяться до могил своїх близьких. Одна жінка обмітає хрест вінком. Коло іншої могили зібрався великий гурт людей. Вони беруться за руки і стають кругом могилки, ведуть хоровод усі: і діти, і дорослі. Ходять навколо могилки, співають “Васіль, Васіль, Васільочок” [текст № 2]. Це зовсім свіжа могила. Похований Головченко Іван Васильович. Очевидно, цей чоловік помер на русальному тижні. Хоровод спершу іде проти сонця, потім — за сонцем. Доньки роздають присутнім цукерки.

Узагалі важко повірити, що це реальність — цвинтар, ніч, пісні, вогонь. Співають: “Ой хрену мой кореністий мой, зелена дуброва”. Далі:]

Ой на гарє мак, а в долині так,
Ой мак галавістий, кареністий,
Маладіє маладіци, станьте ви так,
Як той білий мак! Гу!
Молодіє молодіци, покажіть,
Як сеють мак,
Ой так, ой так сеють мак.
Ой мак галавістий, кареністий,
Зелена дуброва! Гу!
Молодіє маладіци, покажіть,
Як полють мак!

[Останні рядки проказує словами. Із нею сперечаються — чи мак, чи льон. Якщо в кого болить спина, треба перекидатися — “перекулюватись!” через могили, цього разу ніхто не хотів.]

— Мамка моя, малітєсь Богу за мене, я вам русалочок привела!

[На прохоння жінки на могилі матері заспівали “Отче наш”.]

— Хай — моя мамка почує, вона в мене божественна була [побожна. — *О.Ш.*].
/.../ Царство небесне!

[Ще заспівали “Со святими упокой”, це з парастасу. Для нас це дуже несподівано. Ось синкретизм язичницького і християнського обряду. Очевидно, ці жінки — “пєвчі” в церкві.]

Далі йдуть на могилу русалки Василя. Співують:]

Ой цвєтє рожа у саду одна,
Рожа, рожа червоная, гу!
Ой я не одна, неправда твоя,
Рожа, рожа червоная, гу!
Колько почечков, столько хлопчечков,
Рожа, рожа червоная, гу!
Колько кветочок, столько дєвочок,
Рожа, рожа червоная, гу!
Ой толькі нету боревого цвєту,
Рожа, рожа червоная, гу!
Тоди прибудє, як цвєстї будє,
Рожа, рожа червоная, гу!

[Навколо могили русалки водять хоровод. Жінка, родичка померлого каже:]

— Спасібо вам! Спасібо. Йон, бєдний, любів, як песні спєвають.

[Усі вже йдуть на вихід. Вогнища вже майже догоріли. Люди розходяться невеликими групами. Уже темно, ніч. Люди розходяться по хатах вечеряти.]

Пісні, що звучали під час обряду

[текст № 1]

Ой лєтєт стрєла да й уздовж сєла,
Ой лєлє вода калє города,

Да впала стрела посеред села.
 Да вбила стрела хлопца-молодця.
 Ой лежить тело ек папер бело.
 Ой нехто к тетелу не приступітца.
 Приступилася Домна Йвановна.
 Узяла тело та й до церкви.
 Понесла тело та й до церкви.
 Да самі двоє розчиніліся,
 Ой самі свечі засветіліся.

[текст № 2]

Васіль, Васіль (2) Васіль, Васіль, Васільочок!
 Васіль, Васіль, Васільочок! Гу!
 Пойдьом, Васіль, (2) у садочок,
 Пойдьом, Васіль, у садочок! Гу!
 Сорвьом, Васіль, (2) там цвєточок,
 Сорвьом, Васіль, там цвєточок! Гу!
 Сорвьом цвєточок, (2) савьйом вєнок,
 Сорвьом цвєточок, савьйом вєнок. Гу!
 Савьйом вєнок (2), пойду в танок,
 Савьйом вєнок, пойду в танок. Гу!
 А в таночку (2) мой нєлюбой,
 А в таночку мой нєлюбой. Гу!
 Мой нєлюбий (2) в гуслі грає.
 Мой нєлюбий в гуслі грає. Гу!
 Ой он грає (2), прабуждає.
 Ой он грає, прабуждає. Гу!
 Вставай, дремо, (2) свєкор єдє!
 Вставай, дремо, свєкор єдє! Гу!
 Ох йон їдє — нєхай їдє, нє боюся
 Нєхай їдє, нє боюся. Гу!
 Ой свєкорко (2) — нє батєнько.
 Ой свєкорко — нє батєнько. Гу!
 А свєкруха (2) — нє матєнка.
 А свєкруха — нє матєнка. Гу!
 А зовіца (2) — нє сєстріца.
 А зовіца — нє сєстріца. Гу!
 А дівєрко (2) — нє братічок.
 А дівєрко — нє братічок.

[текст № 3]

Провєду русалкі до ямкі,
 Сама вернєся до мамки, гу!
 Провєду русалки до броду,

Сама вернусь додому, гу!
Вам, русалочки, веночки,
А нам, молодим, серпочки, гу!
Вам, русалочки, в землі спать,
А нам, молодим, жито жать, гу!

[текст № 4]

Рано-рано
Да взийду на гору (2). Ра(но) — гу!
Рано-рано
Да вдару в долоні (2). Ра(но) — гу!
Рано-рано,
Щоб долоні щемєлі (2). Ра(но) — гу!
Рано-рано,
Щоб песні звенєлі (2). Ра(но) — гу!
Рано-рано,
Шоб русалочки чули (2). Ра(но) — гу!

[текст № 5]

У мого свекорка й у дворі
Кривая коза в оборі, гу!
Я єї доїла — плакала,
А в поле гнала—проклинала, гу!
Іди, козонька, не преді,
Мого серденька не сумни, гу!

[текст № 6]

Тин високий, тин високий,
А я перескочу,
Оддай мене, моя мамко,
За кого я схочу, гу!
Ой оддала мене маті
За кого схотіла.
Шумить гуде нагаєчка
Коло мого тіла, гу!
Нагаєчка-дротяночка
У три дроти звита,
Бережись ти, моя доню,
Щоб не була бита, гу!

[текст № 7]

Ой хрену мой кареністий мой,
Зелена дуброва, гу!*

Ой хто ж тебе посадів, хто ж тебе полівав?
Мене Йван посадів, Талімон полівав.
Талімонова жена й пересаджувала.

[Із деяких реплік можна було зрозуміти, що цю пісню жінки вважають соромицькою. Під час її виконання біля могил був придушений сміх.]

[текст № 8]

Цветє рожa у саду й одна,
Рожa-рожа червонaя, гу!*
Ой я не одна — неправдa твоя.
Колькo почечков, стoлькo хлопчeков.
Колькo кветочек, стoлькo дєвочок.
Ой толькo нєту борoвoгo цвєтa.
Тoди прибудє, як цвєстi будє.

[текст № 9]

Ой по моречкy, по сiнєму
Там калiнoнькa потoпaлa,
Сoбi явoрa приклiкaлa.
Ох явoрє, явoрoчкy,
Пoдaй мєнi xoць гулєчкy [гiлoчкy]!
Нєхaй тoбє дубoк дaє,
Бo йoн с тoбoй шумiть-гудє!

ОГЛЯДИ І РЕЦЕНЗІЇ

REVIEWS AND NOTICES

РОМАН ГОЛИК

УДК 811.161.2'276

**ЛЮДИНА ЕТНІЧНА І СЕМІОТИЧНА:
ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ДОСЛІДЖЕННЯХ
ЛЮБЛІНСЬКОЇ ЕТНОЛІНГВІСТИЧНОЇ ШКОЛИ**

Etnolingwistyka: Problemy języka i kultury. – Lublin, 2002. – Т. 14. – 247 s.

Донедавна твердження В. фон Гумбольдта, а пізніше Е. Сепіра та Б. Уорфа про те, що закодовані в мовних кліше уявлення про світ інколи стають непереборними бар'єрами у процесі міжнаціональної комунікації, сприймали, радше, як гарну теорію. Ще якесь десятиліття тому здавалося, що питання національних та етнорелігійних стереотипів, міфо- та ідеологем досить скоро перейде в розряд наукових головоломок: таким близьким уявлялося утворення спільної цивілізаційної парадигми знаків, значень і цінностей, яка б об'єднала цілий світ. Сьогодні, після американського "11 вересня" і мадридських вибухів 11 березня, можна чітко побачити зворотний бік цієї проблеми: національні стереотипи не лише не зникли, а й отримали новий (досить несподіваний та небезпечний) соціопсихологічний резонанс.

У цьому плані наукові студії над мовними стереотипами та їхніми літературними і культурними контекстами також, зрозуміло, отримують нове смислове навантаження. Прикладом цього є поява чергового — чотирнадцятого — тому люблінської "Етнолінгвістики", присвяченого якраз цій проблематиці. У вступному слові "Про національні стереотипи — лінгвістично" (Bartmiński J. "O stereotypach narodowych — lingwistycznie") (с. 7–8), проф. Єжи Бартмінський наголошує, що автори збірника намагалися розширити доцьогочасні соціологічні, літературознавчі та культурологічні дослідження над стереотипами, порушуючи за допомогою мовознавчих методів нові проблеми, зокрема питання змістової структури уявлень мовця про себе та інших, принципів внутрішнього упорядкування рис, що складають стереотип етнічної групи, функцій стереотипів у побутовому спілкуванні, "неминучий етноцентризм авто- і гетеростереотипів", стратегії їхнього усунення тощо (с. 7).

Розвиток і практичне застосування цих міркувань бачимо в подальших текстах збірника. Войцех Хлебда у праці "Поляк перед ментальною картою світу" (Chlebda W. "Polak przed mentalną mapą świata") (с. 9–26) намагається проаналізувати механізм виникнення стереотипів, що з'являються на підставі зв'язку географічних назв і уявних образів Азії, Європи, Евересту, Атлантиди, Візантії, Середземного моря, П'ємонту. Автор доходить висновку, що існують змінні в часі ментальні карти світу, елементи яких

(на відміну від пунктів реальних традиційних карт) поєднані між собою за принципами подібності / протиставлення своїх рис і вартостей. У розвідці Кристини Писаркової “Ідентичність носія етнічних стереотипів” (Pisarkowa K. “Tożsamość nosiciela stereotypów etnicznych”) (с. 27–45) на прикладах таких постатей, як Рубінштейн, Целан, Райх-Райніцький, Шопен ідеться про культурне й мовне самоототожнення людини в умовах “культурного пограниччя”. Полікультурність суспільства, наголошує дослідниця, модифікує самі поняття народу, нації як концептуально, так і лінгвально. Свідченням цих семантичних змін, на думку авторки, слугує доданий до основного тексту роботи уривок зі спогадів А. Рубінштейна — представника польсько-єврейського культурного середовища. Єлена Березович та Дмитро Гулик досліджують мовне відображення “етнічної людини” (Березович Е., Гулик Д. “Homo Ethnicus в зеркале языка: к методике описания”) (с. 47–67), зокрема конструюючи її “ономасіологічний портрет”. Засобом вирішення цієї проблеми автори вважають контрастивний аналіз функціонування прізвищ-етнонімів у двох лінгвокультурних системах — російській та англійській. Натомість об’єктом дослідження Алли Кожинової та Ольги Потапової стали мовні стереотипи в російських анекдотах (Kożinowa A., Potapowa O. “Stereotypu językowe w dowcipach rosyjskich”) (с. 69–91). Дослідниці вважають анекдоти текстами, в основі яких — своєрідне “приховане рівняння”, одна частина якого — сталі величини (риса характеру, способи поведінки в якій-небудь ситуації — знаки відповідного національного характеру), а інша — змінні (назви представників тієї чи іншої нації). Мовно-культурний образ поляка в російському літературному дискурсі проаналізувала Єлена Левкієвська (Левкиевская Е. “Стереотип поляка в русской литературе XIX–XX вв.”) (с. 93–104). Авторка зазначає, що в аналізованих художніх текстах співіснують (а часто і збігаються) дві протилежні оцінки цього образу — негативний (бунтівливість, нестійкість, відчуженість у колі інших слов’янських народів) і позитивний (висока національна гідність та незалежність поляків). Дві статті збірника присвячені протилежному явищу — тому, як у польській культурі сприймають росіянина. У першій студії Єжи Бартмінський, Ірина Лаппо та Урсула Маєр-Барановська розглядають профілювання стереотипу росіянина в сучасній польській мові (Bartmiński J., Lappo I., Majer-Baranowska U. “Stereotyp Rosjanina i jego profilowanie w polszczyźnie”) (с. 105–151). На підставі аналізу одиниць різних мовних рівнів (етноніми, їх деривати, фразеологізми), текстів, анкетних даних автори намагалися створити синтетичний образ росіянина в польськомовному середовищі. На їхню думку, можна виділити

принаймні 70 кліше-“синдромів” цього образу — від “агресора й ворога” до “брата-слов’янина”. Саме з цих кліше пересічні носії польської мови й конструюють т.зв. “профілі”, тобто функціональні варіанти стереотипу. Їх досліджує також Ірина Лаппо у статті “Профілювання стереотипу росіянина в польському мовно-культурному колі” (Lappo I. “Profilowanie stereotypu Rosjanina w polskim kręgu językowo-kulturowym”) (с. 153–174). Дослідниця намагається визначити не лише базове уявлення (“людина з російською душею”), покладене в основу стереотипу, його диференційні ознаки (брак міри, “крихта божевілля”, відвертість тощо), а й образи тих, хто творить цей стереотип у польському середовищі (“проста людина”, польський патріот, інтелігент-інтелектуал, поляк-прагматик). Натомість Анета Висоцька досліджує мовний стереотип африканця (Wysocka A. “Językowy obraz Afrykanina”) (с. 175–195) у синхронному та діахронному плані. Порівнявши тексти Г. Сенкевича і Р. Капусцинського, а також деякі мовні кліше (фразеологізми та анекдоти), авторка дійшла висновку, що цей стереотип досить цілісний. Вона наголошує, що такі концепти, як “негр”, “африканець”, досить часто асоціюються з “екзотикою” і рабством, а їх подолання вимагає не лише незалежної думки, а й “обережності” у використанні мовних засобів. Блок оригінальних статей збірника завершує теоретична праця Агати Малицької “Ритуал і стереотип. Генетичні, функціональні подібності і відмінності” (Małycka A. “Rytuał a stereotyp. Podobieństwa oraz różnice genetyczne i funkcjonalne”) (с. 197–216). Авторка підкреслює, що поняття ритуалу і стереотипу різні за походженням і вже з огляду на це мають бути диференційовані. Ритуал, на її думку, можна визначити як дію з перформативними властивостями, для якої характерні інституціоналізація, зв’язок із прагматичною ситуацією й облігаторність застосування під тиском громадськості. Стереотип — це тільки ментальний образ суспільної та індивідуальної свідомості, що слугує для категоризування світу.

Тему стереотипу продовжують також рецензії люблінського збірника. Зокрема у статті “Стереотип у міжкультурній комунікації” Мацея Абрамовича (с. 217–220) проаналізовано колективну монографію “Мова — стереотип — переклад” (Вроцлав, 2002) за редакцією Ельжбєти Скібінської та Марціна Ценського. У рецензії “Культуролог про стереотипи” Марта Вуйцицька (с. 220–222) розглядає книгу Збігнева Бокшанського “Стереотипи і культура” (Вроцлав, 1997). Дечка Чавдарова у відгуку “Про польськість у болгарській культурі” (с. 222–224) обговорює працю Величка Тодорова “Спілкування з церемоніями, або болгарські образи Польщі й поляків. Дослідження уявлень” (Софія,

1999). Ян Адамовський розглядає роботу Людмили Виноградової “Народна демонологія і міфоритуальна традиція слов’ян” (Москва, 2000) як “Сучасний синтез слов’янської демонології” (с. 224–227). Рецензія Єжи Бартмінського “Про народний слов’янський календар — із позиції дослідника міфології” (с. 227–230) присвячена праці Тетяни Агапкіної “Міфопоетичні основи слов’янського народного календаря. Весняно-літній цикл” (Москва, 2002). Йоанна Шадура в нарисі “Про традиційну польську культуру для всіх” (с. 230–233) робить огляд другого видання праці Барбари Огородовської “Звичаї, обряди і традиції в Польщі: Малий словник”. Нарешті, Катажина Смик-Плоцька дає розширений аналіз “Звітів антрополога повсякденності” — книги Роха Суліми “Антропологія повсякденності” (с. 233–238).

У загальну тематику збірника деяким чином вписується також репортаж Анети Висоцької про конференцію, присвячену образу гніву в різних мовах та культурах (Варшава, 18 листопада 2002) (с. 239–244), а також анотації нових російських видань із діалектології, лінгвосеміотики й етнолінгвістики (9 позицій) (с. 245–247).

Загалом, “семантичною домінантою” рецензованого видання залишається проблема стереотипів, що виникають у сфері польсько-російської міжкультурної комунікації, — тема, яка вже стала об’єктом двох колективних монографій [Поляки и русские 2000; Россия — Польша 2002]. Редактори “Етнолінгвістики” мають намір продовжити цю тему на сторінках наступних томів (с. 8). Однак видається, що у стереотипному чотирикутнику “поляк – росіянин – німець – єврей”, який аналізують у текстах люблінського осередку етнолінгвістів, бракує “п’ятого елемента” — клішованого образу українця, який постійно перебуває десь “між” традиційними поляком і росіянином. Це тим важливіше, що в контексті польської культури “український фактор” стимулював виникнення такого ж складного комплексу страхів і стереотипів, як польський фактор — у контексті культури української. Так виникла велика кількість кліше: від однотипних образів поляків та українців у народних анекдотах та на сторінках шкільних підручників [Яковенко 2002: 366–379] до двох принципово різних “ментальних карт” Małopolski Wschodniej і Західної України, Galicji і Галичини, Wołunia і Волині, польського Lwowa та українського Львова тощо. Саме ці стійкі стереотипи колективної підсвідомості лише у XX столітті стали підґрунтям польсько-українського протистояння 1918–1920 рр, “пацифікації” на східних землях міжвоєнної Речі Посполитої у 1930-их , і як наслідок — Волинської трагедії та акції “Вісла” в часи Другої світової війни та перших повоєнних років [Волинь

і Холмщина 2003]. Багато колишніх міфологем, на жаль, міцно зафіксовані в мові та свідомості людей і дотепер. Тому обходити їх мовчанням, мабуть, не варто. Можливо, українським та польським етнолінгвістам слід якось об'єднати свої зусилля і довкола цієї проблеми, щоб вона була досліджена, принаймні, із такою ж повнотою і на тому ж науковому рівні, що й тема польсько-російських взаємин. І хоча праця над останньою, природно, залишатиметься пріоритетним напрямом наукової співпраці Люблінської і Московської лінгвокультурологічних шкіл, не забуваймо, що по дорозі із Любліна у Москву є ще Луцьк, Львів і Київ, які існують уже досить давно і, маємо надію, існуватимуть ще довго, даючи вдячний матеріал для тих, хто вивчає стереотипи. Отже, роботи для дослідників на цьому шляху, схоже, не бракуватиме ніколи: було б тільки бажання.

ЛІТЕРАТУРА

- Волинь і Холмщина 2003 — Волинь і Холмщина 1938–1949: польсько-українське протистояння та його відлуння: Дослідження, документи, спогади. — Львів, 2003.
- Россия – Польша 2002 — Россия – Польша. Образы и стереотипы в литературе и культуре. — Москва, 2002.
- Поляки и русские 2000 — Поляки и русские в глазах друг друга. — Москва, 2000.
- Яковенко 2002 — Яковенко Н. Паралельний світ. — Київ, 2002.

РОМАН ОСТАП, ЛЮБОВ ОСТАП

УДК 81'373.232.1(437)

ЧЕСЬКІ ПРИЗВИЩА В МОВІ І СУСПІЛЬСТВІ

Knapková Miloslava. Naše a cizí příjmení v současné češtině. — Liberec: TAX AZ KORT, 2002. — 256 s.

Книга Милослави Кнаппової “Naše a cizí příjmení v současné češtině” (“Наші і чужі прізвища в сучасній чеській мові”) для українських мовознавців цікава тим, що репрезентує напрям соціономастичних досліджень, який у чеській ономастиці ґрунтовно й систематично розробляють уже протягом кількох десятиліть. Вона становить досконалий і розширений варіант попередньої праці М. Кнаппової “Příjmení v současné češtině” (“Прізвища в сучасній чеській мові”), виданої 1992 року. Рецензована монографія виникла в результаті багаторічної діяльності автора як дослідника-лінгвіста, експерта, координатора, консультанта в царині сучасного функціонування чеських та іншомовних прізвищ у чеській мові відповідно до вимог закону про метрики, імена і прізвища (новий закон

був прийнятий 2000 року). М. Кнаппова є також автором нормативного словника чеських власних особових імен “*Jak se bude jmenovat?*” (“Як буде називатися?”) (1978 р.), який двічі (1985 р. і 1996 р.) перевидавали. Останнє видання під назвою “*Jak se bude Vaše dítě jmenovat?*” (“Як буде називатися Ваша дитина?”) додруковували додатковими накладками в 1999 і 2001 роках.

Завдання рецензованої книги — інформувати й консультувати працівників, причетних до записів актів громадянського стану, а також генеалогів, перекладачів, журналістів тощо. Окрім “Вступу”, у книзі 11 розділів і два алфавітні індекси прізвищ: “Реєстр” і “Реєстр подвійних і багатослівних прізвищ”. Завершує книгу список використаної літератури. Перший і другий розділи становлять безпосередній інтерес і для діалектологів. Перший розділ — “Про розвиток прізвищ на чеських землях” — розпочинає огляд походження чеських особових імен, оскільки найбільша група чеських прізвищ утворена саме від імен. Найстарші з них — це слов’янські автохтонні імена. Ідентифікація лише одним іменем (одноіменність) утримувалась у чехів досить довго, аж до XIII ст. Прізвища як частина двочленного іменування витворилися та усталилися протягом кількох століть. Друга назва з’явилася наприкінці XII ст., спершу у знатної шляхти, потім у маломаєтної, пізніше у міщан і, зрештою, в осіб різного походження. Але навіть у шляхти тривалий час найважливішим було все-таки ім’я. Прізвищеві назви в міщан і селян у XIV ст. з’являються лише спорадично. Прізвищеві назви всієї сім’ї почали вживати аж у XVI ст., спочатку в містах, потім у селах. У XIV столітті це ще не були прізвища в сучасному розумінні цього терміна. Ці другі назви, які вживали при іменах (příjímí), як і українські прізвищеві назви, відзначалися змінністю, неусталеністю та неурегульованістю. Існували деякі мовні й позамовні особливості виникнення прізвищевих назв у різних прошарках чеського суспільства. У кількох підрозділах М. Кнаппова аналізує процес творення шляхетських, міщанських (вони часто мотивовані назвами видів діяльності, ремесел, занять тощо), селянських прізвищевих назв. Одна особа могла мати кілька прізвищевих назв, а прізвищева назва своєю чергою могла мати різні мовні форми: *Ryba* і *Rybka*, *Sedlák* і *Sedláček*, *Škorpil* і *Škorpík*. Прізвищеві назви були індивідуальним антропонімом. У селах вони почали набувати спадкового характеру тільки від XVII ст. і пізніше. Часто функцію прізвищевої назви переймало на себе іменування за назвою будинку (у чехів віддавна існує традиція надавати будинкам назви, відповідно дім “*U černého orla*” — власник “*Orel*”, дім “*U tří pštrosů*” — власник “*Pštros*”, дім “*U růže*” — власник “*Růžička*”).

Підбором сільських прізвищ найчастіше займалася влада, рідко — самі селяни. Зміна місця проживання могла бути причиною зміни прізвища підданого з боку влади. Найпізніше, аж наприкінці XVIII ст., почали усталюватися прізвища в робітничій верстві населення. Неусталеність прізвищевих назв була можлива до того часу, поки не виникала загроза заміни, помилки під час ідентифікації особи чи сім'ї. Збільшення численності населення, складні економічні і правові відносини зумовили потребу стабільної назви при імені. Після Тридцятилітньої війни 1618–1648 рр. почали організовувати канцелярії і запроваджувати метрики. Постійною, спадковою частиною іменування кожної особи стають прізвища в чехів і словаків у XVIII ст. Довготривалий процес стабілізації прізвищ завершився в епоху правління цісаря Франца Йосифа правовими засобами. Це було спричинене економічними процесами і необхідністю набору рекрутів на військову службу.

У розділі є поради генеалогам й аматорам, які хочуть дослідити свої родоводи. Цілком слушно вказано на необхідність використовувати у процесі таких досліджень етимологічні, діалектні словники, словники старочеської мови і враховувати можливі зміни графічного оформлення прізвищ протягом століть.

У 2-му розділі М. Кнаппова розглядає мовні й екстралінгвальні мотивації виникнення прізвищ, поділяючи прізвища на кілька груп.

1. Найчисленнішою є група прізвищ, які виникли з особових імен. У її рамках наявна підгрупа прізвищ, які утворені від імен слов'янського походження, передусім від їхніх відкомпонітованих компонентів, а також група прізвищ — похідних від християнських імен (із поділом на менші розряди — давньоєврейські імена, грецькі, латинські). Велику окрему підгрупу становлять прізвища від німецьких особових імен із германською основою. Вони почали поширюватися в чехів від XIII ст. під впливом німецьких колоністів.

2. Прізвища, утворені від топонімів й етронімів. Останні становлять невелику групу.

3. Прізвища, мотивовані розміщенням, виглядом житла, його локалізацією на місцевості та ін. (*Dolák, Mezihorák, Zápotočný*).

4. Прізвища, мотивовані фізичними або духовними властивостями людини, характером, віком, родинними зв'язками (*Drobný, Silný, Starý; Hrdý, Pokorný, Smutný; Dědeček, Vnuk, Ženíšek*).

5. Прізвища, у яких віддзеркалено належність до відповідних соціальних верств чи які містять вказівку на суспільні, майнові відносини (*Baron, Biskup, Kaplan, Nádvorník, Zeman*).

6. Прізвища — похідні від назв ремесел, занять, видів діяльності, професій (*Forman, Kramář, Myslívec, Rybář*).

7. Прізвища — похідні від назв тварин і рослин (*Bažant, Beran, Slavík, Sojka, Vlk; Cibulka, Doubek, Hruška, Šafránek, Žalud*).

8. Прізвища — похідні від назв речей, абстракцій і природних явищ: (*Aksamit; Rosol, Smetánka; Anděl, Chládek, Podziměk*).

9. Прізвища — похідні від дієслівних назв, означень різних дій (дієприкметники на *-l*) (*Budil, Doskočil, Dostál, Nepil, Pospíšil*).

10. Прізвища — похідні від невідмінюваних слів, прислівників, вигуків (*Halabala, Blabla, Cvak, Klap, Ryc, Šust*).

У 3-му розділі звернуто увагу на граматичну характеристику прізвищ, розглянуто утворення жіночих форм прізвищ від чоловічих як мовну й суспільну проблему, а також конкретні питання труднощів із відмінюванням прізвищ. Відмінювання прізвищ та утворення жіночих форм прізвищ від чоловічих — характерна риса чеської граматичної системи. У чеській мові вона розвинулася разом зі становленням прізвищ як антропонімійного класу. Відмінювання прізвищ відбувається відповідно до закінчень за зразками відмінювання загальних назв. Утворення жіночих форм прізвищ від чоловічих тісно пов'язане з відмінюванням чоловічих прізвищ і є активним також у розмовному мовленні й у діалектах. Утворення жіночих прізвищ за допомогою формантів *-ová, -á* виконує в чеській мові дві функції. Вони позначають стать денотата, водночас дають змогу відмінювати жіночі прізвища в тексті, подібно до того, як відмінюються чоловічі чеські й запозичені прізвища.

Жіночі прізвища, зокрема й чужі, у текстах, призначених для громадськості (преса, коментарі та ін.), у щоденному житті та у всілякій суспільній комунікації переважно відмінюються, подібно відмінюються і чоловічі прізвища. У текстах вузькоспеціалізованого спрямування (бібліографії, цитування авторів у науковій літературі) перевагу надають тому, щоб залишати чужі жіночі прізвища в первісній, так званій цитатній, формі.

У 4-му розділі розглянуто відмінювання багатослівних прізвищ та утворення від них жіночих форм. У чеському мовознавстві цьому питанню досі було приділено мало уваги. Під час запису багатослівних прізвищ до метричних книг і різних офіційних документів їхні жіночі форми подають відповідно до загальноприйнятих рекомендацій і конкретних типів прізвищ (*Marie Gomezová dos Santos*). Якщо багатослівне прізвище містить складніший прийменниковий зв'язок (*de Abreu e Lima*) чи окремі частини такого прізвища мають нетипове закінчення на голо-

сний, такі багатослівні прізвища можна, як і деякі типи однослівних, записати як у жіночій формі (*Eva de Abreu e Limová* чи *de Abreuová e Lima*), так і в формі первинній (*Eva de Abreu e Lima*). Якщо громадянка Чеської Республіки має чеську національність та, одружуючись, приєднує своє дівоче прізвище, то його записують у тій формі, у якій воно вживалося до одруження (*Nováková Svobodová*). У пресі, по радіо, на телебаченні й у повсякденному спілкуванні багатослівні прізвища або їхні частини рекомендовано відмінювати й утворювати жіночі форми. Якщо автор цієї рекомендації не приймає, то принаймні бажано, щоб відмінок і жіночий рід він виразив допоміжними засобами з уживанням форм на зразок *paní, панна* та інші, наприклад, “*se slečnou de Abreu e Lima*”.

5-й розділ присвячено висвітленню питання про введення в чеську мову іншомовних жіночих прізвищ. Їхня морфологічна адаптація ґрунтується на граматичних засадах чеської мови або ж тієї мови, із якої вони прийшли, а функціонування в чеській мовній комунікації може відрізнятися відповідно до типу тексту. Чеські граматики розрізняють стать особи за допомогою мовних засобів так, аби було зрозуміло, що носій конкретного прізвища є чоловіком чи жінкою. У метричній практиці можна вжити як жіночу форму прізвища, утворену згідно із правилами чеської граматики, так і чужу форму. Це залежить від волі громадянина й від міжнародних угод. Це почасти стосується і різних видів комунікації: преси, публіцистики, художньої літератури тощо. У них є потреба розрізняти, чи іншомовна жіноча форма прізвища вкаже чеським читачам, що йдеться про жінку. Деякою мірою це завдання розв’язують слов’янські форми жіночих прізвищ. Якщо ж прізвища угорські, грецькі, литовські та інші, потрібно або вжити жіночу форму за законами чеської граматики, або ж за допомогою загальних слів (пані, дівчина, співачка, спортсменка і т.ін.) наголосити, що йдеться про жінку; необхідно відмінювати ціле сполучення, уводячи його в чеський текст (*psal o slečně Janine Bitiené*).

Постійні міжнародні контакти й міграційні процеси, які набули особливої інтенсивності після 1990 року, зумовили наплив у Чехію іноземців із різних країн Сходу. Представники різних етнічних груп осідають у Чехії, просять притулку. Вони одружуються, народжують дітей, а тому назріває проблема правильно оформляти імена цих людей, зокрема під час видачі різних документів Чеської Республіки, метричних записів тощо. М. Кнаппова використовує робочий термін “орієнтальні імена” в широкому значенні, включаючи й особові імена жителів Азії та Африки. Поняття “орієнтальні імена” не термінологізоване. “Орієнтальні імена”,

під якими автор розуміє поєднання імені (імен) з однослівним (багатослівним) прізвищем, незалежно від порядку їхнього розташування, для більшості чехів мотиваційно і значеннєво непрозорі. Вони здебільшого не можуть розпізнати, яка частина є іменем, а яка виконує функцію, близьку до чеського прізвища. В “орієнтальних” особових іменах відсутні формальні ознаки, які б вказували на належність носія імені до відповідної статі. Тому чехи цих імен не відмінюють, і не зрозуміло, чи йдеться про чоловіка, чи жінку.

У 6-му розділі проаналізовано особливості адаптації в чеській мові антропонімів із таких мов: 1) мови, у яких на першому місці стоїть особове ім'я, після нього прізвище: арабські, індійські, пакистанські; 2) мови, у яких на першому місці стоїть прізвище, а за ним — особове ім'я: в'єтнамська, китайська, корейська, японська; 3) інші типи мов: африканські, монгольська. М. Кнаппова спочатку подає короткі відомості про особливості кожної з цих мов, потім ознайомлює читача із системою імен і прізвищ, далі звертає увагу на те, як їх записувати в чеських метриках та в інших документах громадянського стану, а також як їх потрібно передавати в засобах масової інформації, у різних мовних стилях (науковий, публіцистичний тощо).

У 7-му розділі звернено увагу на правописні варіанти чеських прізвищ. Правописні форми прізвищ у чеському суспільстві не підлягають часовій правописній кодифікації. Унаслідок цього багато прізвищ чеського (слов'янського) походження функціонують у кількох правописних формах, у яких відбиті різні стадії фонетичного розвитку чеської мови, діалектні варіанти та ін. У прізвищах, іншомовних за походженням, що вживають у Чехії, також з'являються варіантні правописні форми як результат різного ступеня правописної чехізації.

Трапляються також прізвища чеського (слов'янського) походження, які змінили свій графічний вигляд під впливом інших мов або їхніх правописних систем. Хоча графічна форма прізвищ правописно не кодифікована, це не означає, що її з поважних причин не можна змінити. У прізвищах чеського (слов'янського) походження можна так змінити правописну форму, що вона пристосується до правописної форми загальних слів, які звучать аналогічно (*Sirovů* — *Syrový*, *Katzer* — *Kačer*), або повернеться до первісної форми власних імен, зокрема особових (*Benesch* — *Beneš*, *Jandacek* — *Jandáček*).

Прізвища іншомовного походження, які протягом тривалого часу функціонують у чеському мовному просторі, підлягають поступовій мовній чехізації, що переважно наближує писемну форму до усної.

Якщо графічна форма чужого за походженням прізвища перешкоджає носієві, спричинює серйозні труднощі, він може просити дозволу змінити його. Змінювати правописну форму прізвищ не можна без згоди носіїв прізвища громадян Чеської Республіки.

У 8-му розділі розглянуто правила передачі іншомовних антропонімів із кількох мов. Ці правила подано в Чеському правописі. Зокрема звернуто увагу на транскрипцію імен і прізвищ із тих мов, які використовують кирилицю. Серед інших вміщено й таблицю, що ілюструє правила передачі чеською графікою українських антропонімів, які містять букви *и, з, ї, і*, передаючи випадки, у яких найчастіше допускають помилки.

Кирилиця	Правила чеського правопису 1993 року
и: Смутний Жилко Рудницький Владислав Казимир	y: Smutnyj (>Smutný) Žylko Rudnyskyj Vladyslav Kazymyr
і: Станіслав Зіна Юлій	i: Stanislav Zina Julij
ї: Їжакевич	Ji: Jižakevyč
Г: Ганна Гелена Гловачек Григорович	H: Hana Helena Hlovaček (>Hlaváček) Hryhorovyč

М. Кнаппова звертає увагу й на деякі зміни в українському правописі. Зокрема вона зазначає, що в сучасній українській мові наявні дві графеми на позначення літери **г**: **г**, що вимовляються як [h] і передається в чеській мові як **h** (див.: таблицю), і відновлена буква **g**, яку вимовляють як [g]. Буква **г** існувала в українській графічній системі в минулому. М. Кнаппова розглядає вплив цієї зміни на записи в метриках та в інших документах, які видають у Чехії: “Якщо представник української національності в документах має вже відновлену букву **г**, чеською мовою передаємо її як **g**, а якщо — **г**, то передаємо її як **h**. Можливі випадки, коли носій конкретного прізвища, напр. *Rega*, буде заявляти, що воно вимовляється як **rega**, і просити записати *Rega* через **g**. У таких випадках можна з мовного погляду порадити, щоб ця родинна традиція, яка пов’язана, без сумніву, із походженням прізвища, його колишнім

написанням та усталеною вимовою, була пошанована, і прізвище такого носія було записане у формі, що відповідає вимові, у цьому випадкові — *Rega*” (с. 176).

У 9-му розділі основну увагу приділено питанню зміни прізвищ; така можливість у чехів існує віддавна, ще від декрету 1826 року. Його замінив закон (1936 р.), відповідно до якого дозволяли змінювати образливі, згрубілі, комічні прізвища. Авторка детально розглянула кілька типових груп прізвищ, які носії просять змінити; наприклад, трапляється формальний збіг із загальновживаним словом, коли прізвище (учителька — *Hloupa*, полковник — *Hulaš* тощо) у деяких ситуаціях ставало об'єктом насмішок. Інколи просять змінити прізвища іншомовного (передусім німецького) походження, що можуть створювати носіям та оточенню труднощі через свій незвичний вигляд (надто довгі, чужі за правописом тощо). Попри це, М. Кнаппова цілком слушно зауважує, що й зараз функціонують прізвища, які можна було б розцінити як смішні чи образливі, і все-таки представники таких родів носять їх із гордістю, до носіїв цих прізвищ ставляться шанобливо, їхня діяльність сприяє й повазі до прізвищ, саме завдяки цьому в чеській мові збереглося чимало цікавих давніх прізвищ.

У 10-му розділі розглянуто історію вживання чеських та іншомовних шляхетських прізвищ. Шляхетські прізвищеві назви (родові прізвиська, предикати), із яких потім розвинулися прізвища, утворилися передусім від особових імен і висловів, що найчастіше походять від особових імен та географічних назв, напр.: *Zdeslav, syn Divišův, Střezivoj z Chlustiny*. Щоб формально виразити походження, у чеській мові вживали прийменник *z*, напр.: *Bohuchvalové z Hrádku, Jiří z Poděbrad*. У зв'язку з розвалом Австро-Угорської монархії й утворенням демократичної Чехословаччини інститут шляхетства було ліквідовано (Закон від 10 грудня 1918 року). У Законі також було сказано, що колишні шляхтичі не мають права вживати при особовому імені родового прізвиська (*přídomek*) чи шляхетського титулу. Із мовного погляду це означає, що вони не сміють передусім вживати в антропонімоформулі прийменника *z*, а також титулів на зразок *граф*, *барон* тощо. На практиці застосування вказаного Закону (він діє до сьогодні, шляхетство в демократичній республіці не відновили) у мовному плані звелось до усунення прийменника *z* із антропонімічних формул і подальшої їх трансформації одним із двох способів: або поверталися до попередньої іменникової форми географічної назви (*Emanuel z Lešehradu* → *Emanuel Lešehrad*), або з неї було утворено прикметник (*Jiří z Hustířan* → *Jiří Hustířanský*). З іншомовними прийменниковими

прізвищами, які є типовими для називання колишнього чи сучасного іноземного шляхетства (їх отримують найчастіше громадянки Чеської Республіки внаслідок шлюбів з іноземцями), у метричній практиці поводяться обережніше. Носій такого прізвища повинен довести нешляхетське походження прізвища. Якщо ж ідеться про прізвища шляхетського походження, то відповідних прийменників (*von, zu, de, di* та ін.) згідно з чинним законодавством громадянам Чеської Республіки до офіційних документів, які видають офіційні органи Чехії, не вводять. Право вирішувати, як потрібно записувати прізвища, мають органи, що записують акти громадянського стану.

В 11-му розділі чеські прізвища розглянуто з погляду частотності їх уживання. Вона пов'язана з різними міграційними процесами, зумовлена історичними, родинними, особистими й соціальними обставинами, які впливають на поширення та динаміку кількісного вживання деяких прізвищ як у регіонах, так й у країні загалом: зі зміною місця проживання в пошуках праці, доброго заробітку, із переміщенням людей із сіл у міста, з укладанням шлюбів (у тому числі з чужинцями), у наш час також — зі студіями, туризмом. Важливим моментом у післявоєнній історії ХХ ст. було те, що чехи заселили ті території Чехії, із яких було виселено німців. Цінними у праці М. Кнаппової є 7 таблиць, у яких відображено:

- а) кількісне (у цифрах і відсотках) поширення чеських прізвищ у Празі (на часових зрізах — 1937 р., 1964 р., 1986 р.) (табл. 1);
- б) порівняльні таблиці частотності вживання німецьких і чеських прізвищ у регіоні Усті над Лабем в 1934 р. і 1987–1988 рр. (табл. 2–3);
- в) поширення чеських прізвищ у деяких містах Чехії (*Усті над Лабем, Ліберець, Ческа Ліна, Тепліце, Градец Кралоуе*) у 1987–1989 рр. (табл. 4);
- г) найпоширеніші сучасні чеські прізвища в деяких містах Чехії (*Бенешов у Празі, Ческа Ліна, Градец Кралоуе, Ліберець, Пардубіце, Прага, Усті над Лабем*) у 1987–1989 рр. (табл. 5);
- д) найпоширеніші чеські прізвища в малих містах Чехії в 1988–1989 рр. (*Ческа Ліна, Докси, Нови Бор, Бенешов у Празі, Влашів, Вотіце*) (табл. 6);
- е) найпоширеніші чеські прізвища в Чеській Республіці на часових зрізах 1989–1990 рр. і 1999 р. (табл. 7).

Цінність таблиць у тому, що вони виконані із залученням даних Регістру громадян Чехословаччини (1990 р.) і даних Міністерства внутрішніх справ Чеської Республіки, уміщених в Інтернеті (2000 р.). У списку 20-ти найпоширеніших у Чехії наприкінці ХХ ст. прізвищ пода-

Адресат словника, за задумом автора, не лише фахівець-діалектолог, етимолог, а й носій цієї говірки; Словник може слугувати й особам, які використовують місцеві говори в художній творчості.

0. 00000 00000000 000000000 00000000 000000 00 0000 0000-
 00000000 0000000 0 00000000: 00000000 0000000000 000000000000
 000000 0000000 a, e, o 000000 á, ó, é (ptásek, chlyb, róg); 00000000 00-
 000000 00000000 0000000 00000000, 0 000000000000 — 000000000, 00000
 000000 000000 00000000000 c, dz, s, z 0000000 0000000000000000 0000000
 cz, dż, c, dz, 0000., cas, jezdzo, syba, zyto; 000000000 0000000000000 00-
 0000000000000000 ł: łopata, głowa; 00000000000 ch 000000 k 0 00000 0000 (na
 nogak, w ryncak, po zágónak); 0 0000000000 — 00000000000 0 00000000000
 00 0000000000 000000000, 0 000000000 00000000000000 00 00000000 -t- 0000
 [000.: DEJNA 1993: 255-261].

Полегшує сприйняття словникового матеріалу чітка побудова словникової статті, структура якої детально пояснена у Вступі (с. XIV), де

00000000 000 0000000000000 0 0000'000000 00000000 000000000: 00000000 0 00000000000 00000000 000000 00 000000 000000000 00000, 000 0 00000000000 00 0000000 000000, 000 0-000000 0000000000 00000000000 000000-0000 0 000 000000000; 0000., 00000000 bicygiel 0 bicykiel 00 0000000000000 000000000000000000000 00000000 0 00000000 00000000 00 000000000000 00 rower 00 00000000 "00 0000, 00..." ,

У передмові не тільки розроблено чітку систему скорочень, а й пояснено вибір тих чи інших граматичних характеристик як значущих для характеру говірок. Автор використовує систему ремарок — стилістичні (вulgарне, шанобливе, емоційно забарвлення), тематичні (будівельна, пастуша), соціальні (давнє, нове, старше; рідко, найстарше покоління).

00000000 00000000 000000000 0 00, 00 000 0000 00000000 00000000
 00000000 00000000 0000, 0000., 000000000 000000 00 0000000000 a 0000000
 00000 00000000000000 00000000000000 00 00000000 00000000000, 00 0000
 00000 000000000 00000000000 000 000000000 000000000000 000000000 00
 0000000000 00'0000 000 00000000 0000000000, 000 00000000 000000000 a.
 00000000 0 00000000 0000 0000, 00 a “0 0000000 00000000 00000000 0000000-
 00000000 00000000 00000000 00000000 000000 00 000000000000000, 0 0000000 00
 00000000, 00000 00000000000 00000 0000 00000000 0000” (0. 3). 00 00000000
 000000000 0000000 a 0 0 000000000000 00000000, 0000 00000000000 000 000000-
 0000 0000'0000000000 00000000000, 0 00000 0000000 00000000 00000000000000
 0000000000 00000000 00000 000 00000 00 0000000 00000000000 0000000000 00000000

Zrobiło sie kolybe, wbiło sie śtyry zyrdki, skóry z drzewa sie nalupiyło, zrobiło sie dach... pomiyndz te zydecki, zrobiło sie stół, ławki dokoła, pálnyisko, nanieśli patyków, pályo sie, prazyło sie jajeśnice. To było prziryktowane na Świyntego Jána... (с. 327).

У кінці Словника подано фотоілюстрації, на яких зображено жіночі й чоловічі народні строї, музичні інструменти, предмети домашнього побуту, сільськогосподарський реманент, указані деталі та їхні назви.

Оформлення Словника також дуже інформативне: на форзаці й на рзаці зображено герби оравських сіл, у яких було зібрано лексику.

Цю фундаментальну працю, що дає світові уявлення про обсяг і зміст Словника оравських говірок, про систему понять і уявлень мешканців Орави, сприймаємо як результат багаторічних зусиль мовознавця, який представив зразок лексикографічного опису певного типу — системного словника говору, і як внесок патріота своєї Батьківщини і батьківщини, гідного слів Владислава Оркана — автора епіграфа: *Wróc braciom,coś wiedzą zdobył. Nle przecinaj korzeni łączących Cię z rodzinną Ziemią — choć byśna końcu świata się znalazł*. Праця, яка гідна наслідування.

ЛІТЕРАТУРА

- Dejna 1993 — Dejna K. Dialekty polskie. – Wrocław – Warszawa – Kraków, 1993.
Kaś 2003 — Kaś Józef. Synonimia w qwarze i w słowniku gwarowym // Słowa jak mosty nad wiekami. – Białystok, 2003.

ГАННА ВОЙТІВ

УДК 81'374'28

ЛЕКСИКА ГРУПИ “ОДЯГ”

У НОВОМУ ДІАЛЕКТНОМУ СЛОВНИКОВІ

Гримашевич Г.І. Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок. – Житомир: Північно-український діалектологічний центр Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2002. – 184 с.

Дослідження народної культури крізь призму слова — одне із пріоритетних завдань сучасного мовознавства. Культурно-історичний компонент наявний на всіх рівнях мовної системи, але найяскравіше він виявляється в лексиці. Значною мірою культурно марковані елементи зосереджені в системі діалектної лексики. Комплексне дослідження діалектної лексики в цьому напрямі поряд з іншим вимагає появи лексикографічних праць — загальних і диференційних. Словники такого типу стають лінгвістичним, культурологічним, етнографічним і фольклорним джерелом.

За останній період зросла кількість тематичних діалектних словників, присвячених різним галузям української духовної і матеріальної культури. До такого, власне, типу належить “Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок” Галини Гримашевич.

Ареал дослідження обрано дуже вдало, оскільки Полісся, як регіон давнього слов’янського заселення, акумулює низку особливостей — архаїчних і новітніх, спільноукраїнських та вузьколокальних, зокрема й тих, що стосуються групи “одяг”. Неабияке зацікавлення цією проблемою серед українських мовознавців в останні десятиліття сприяло появі ряду досліджень, зокрема “Побутова лексика говорів середнього басейну Горині (на матеріалі назв одягу, взуття та головних уборів)” (Ужгород, 1980); “Назви одягу Західного Полісся” Л. Пономар (Київ, 1997); “Назви одягу та взуття правобережного Полісся” Миколи та Олександра Никончуків та Галини Гримашевич (Житомир, 1997).

Якщо в названій вище колективній праці Г. Гримашевич вмістила тільки словничок назв одного з різновидів жіночого поясного одягу — спідниць, то рецензований словник — результат восьмирічної збиральницької роботи (1992–2000 рр.) — нараховує понад 2000 словникових статей, які подають інформацію про словниковий склад, семантику, про фонетичні особливості, просторове розміщення назв одягу, взуття, їхніх елементів та пов’язаних із ними дій у регіоні Середнього Полісся та прилеглих до нього територій. Дослідниця обстежила 165 населених пунктів із середньополіського ареалу і 5 — зі східнополіського та ареалів суміжних говірок.

Окрім власне словника, у виданні вміщено коротку передмову, опис структури словникової статті, списки умовних скорочень та населених пунктів.

Рецензована праця належить до діалектних словників змішаного типу: поряд із вузьколокальною — характерною лише для даної території — лексикою зафіксовано й назви, що функціонують в інших говорах чи в літературній мові, часто зі специфічною семантикою: слово *пантофлі*, крім відомого значення “м’яке кімнатне взуття”, в поодиноких населених пунктах засвідчене у значеннях: “взуття, яке плели з мотузків, одягали на чоботи зимою, щоб не ковзалися ноги”, “взуття з тканини з відкритою п’ятою”, “старе поношене взуття”, “черевички” (114) та ін.

Словник укладено алфавітно-гніздовим способом: услід за вокабулою-словом подано словосполучення, де це слово стрижневе, наприклад, словникову статтю *одежа* продовжують статті *одежа вихідна*, *одежа дорога*, *одежа жалобна*, *одежа кріпка*, *одежа куца*, *одежа лапляна*, *одежа носка*, *одежа нарядна*, *одежа пишна*, *одежа поношена*, *одежа*

празнична, одержа робоча, одержа святкова, одержа святна, одержа святошна, одержа скорбна, одержа спідня, одержа траурна. Таке розміщення матеріалу полегшує користування словником і дає змогу дослідникові спостерігати за спеціалізацією значення слова в межах властивих йому моделей сполучуваності.

Словникова стаття складається з поданого великими літерами реєстрового слова (нормативна лексема або літературизована форма), із запису реєстрового слова транскрипцією, із граматичної ремарки (для іменників та субстантивованих прикметників — рід, для дієслова у формі інфінітива — вид, для прислівника — указівка на незмінність). Іменники відповідно до їх уживання в говірках подано в однині або множині. Після викладу кожного значення в дужках зазначено номер населеного пункту, у якому слово зафіксоване в цьому значенні.

Уже сам реєстр Словника є цінним надбанням української діалектології, тому що авторові вдалося ввести до наукового обігу цілком нові номени (напр., *батоки* ‘калоші, гумове взуття, яке взувають на валянки’ (16); *бие* ‘накидка від дощу’ (18); *вишкварка* ‘плисова чоловіча сорочка’ (33); *джим* ‘чобіт з гострим, вузьким носком’ (45); *лапки* ‘шкарпетки’ (82) та ін. Часто засвідчені різноманітні словотвірні варіанти (напр., *букур*, *букурія*, *букурійка* (24); *домоткан*, *домотканка* (46); *завивалка*, *завивало*, *завиванка* (51); *йолом*, *йоломка*, *йоломок* (57) та ін. Закономірне зацікавлення викликають оригінальні утворення із прозорою мотивацією: *бесарабка* ‘хустка з яскравими квітами’ (18); *буратинка* ‘дитяча шапочка конусоподібної форми’ (26); *галіцейка* ‘невелика напіввовняна хустка’ (37); *жабодав* ‘взуття з гумовими підошвами’, ‘великий саморобний гумовий чобіт’ (49); *самов’яз* ‘чоловіча краватка’ (143) та ін.

Серед реєстрових слів, як ми вже згадували, чимало властивих літературній мові номенів, але зі специфічною для досліджуваного регіону семантикою; зокрема, *риза* ‘довга жіноча спідниця’ (137); *річ* ‘груба вовняна тканина чорного кольору’ (138); *серветка* ‘чоловіча сорочка’ (147) та ін.

Найважливішим компонентом словникової статті є дефініція. Укладач рецензованої праці лише в деяких випадках передає значення реєстрового слова еквівалентом сучасної української літературної мови: *заначка* ‘кишеня’ (53); *занишечка* ‘гудзик’ (там само). Переважно ж навіть за наявності нормативного відповідника подано лаконічне чи досить розгорнуте тлумачення: *пальто* ‘довгий верхній одяг з фабричної тканини’ (113).

Такий спосіб подачі значення має свої переваги, тому що авторові вдається глибше охарактеризувати властивості денотата, відповідного цій лексемі, однак водночас звужується можливість представити у словниковій статті різнопланові елементи тієї чи іншої лексико-семантичної парадигми,

як це бачимо, наприклад, у статтях *патняки* ‘шкарпетки’ (115), *паральос* ‘гаманець для грошей’ (114); *дошка* ‘безрукавка, шуба’ (47) та ін.

У викладі значень автор демонструє наукову сумлінність, добре орієнтується в досліджуваній проблематиці, як діалектолог, уміє опрацьовувати зібраний матеріал. Деякі словникові статті налічують до 20 і більше лексичних значень та їхніх відтінків (напр., *бунда* (25–26), *бурнус* (27–28), *лейбик* (85), *лиштва* (87), *запаска* (53) та ін.). Не проходять повз увагу дослідниці й однозначні лексеми, засвідчені в одному населеному пункті (*дежурка* (44), *дибці* (45), *ковтюг* (70), *ряса* (143) та ін.). Попри це, у якихось випадках, на нашу думку, дослідниця допускає неточності; зокрема об’єднує в одну словникову статтю номени *кептар* ‘короткий кожух без рукавів’, ‘хутряна безрукавка’ і *кептар* ‘головний убір заміжньої жінки у формі шапочки, очіпок’, ‘чоловічий літній головний убір з білої тканини’ (65), нівелюючи різницю між омонімією і полісемією.

До того ж на позначення головних уборів у Словнику засвідчено слова *каптур* (61), *каптури*, *каптурик*, *каптурчик* (62), *кептурик*, *кептурка* (65).

Серед побажань-зауважень авторів рецензованої праці — звернути увагу на брак ілюстративного матеріалу, який дає змогу не лише розкрити семантику слова, а й подати допоміжну граматичну, функціональну, етнографічну та когнітивну інформацію, виявити особливості функціонування слова в діалектному мовленні.

Однак ці зауваження не применшують значення роботи Галини Гримашевич. “Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок” — помітний внесок у дослідження діалектної лексики та української матеріальної культури в її словесному відображенні.

НАТАЛЯ ХОБЗЕЙ

УДК 811.161.2'282.2(477.87)

“ЗБЕРІГАТИ СУЧАСНІ ЯВИЩА ДЛЯ БУДУЧНОСТІ”: ЗАПИСИ ЗАКАРПАТСЬКИХ ГОВІРОК НА ФОНОГРАФ

Мушинка М. Голоси предків: Звукові записи фольклору Закарпаття із архіву Івана Панькевича (1929, 1935). – Пряшів, 2002. – 255 с.

24 травня 1938 року Іван Панькевич у празькій студії Radiojournalu виголосив двадцятихвилинну доповідь “Ехо підкарпатської Русі” про говірки Закарпаття, у якій використав автентичні записи говірок та фольклору (с. 58). Виступ став підсумком багаторічної праці над збереженням звучання українських говірок для нащадків.

На початку шістдесятих років ХХ ст. від доньки Івана Панькевича Марти та її чоловіка Іларіона Дольницького Микола Мушинка отримав

подарунок — 27 грамофонних платівок зі звуковими записами діалектних і фольклорних текстів з Угорської Русі (11 текстів — запис 1929 року; 16 — 1935 року). Книга Миколи Мушинки “Голоси предків” — “озвучені” голоси українців Закарпаття та “голос” самого Івана Панькевича, якому вдалося зберегти живу мову сучасників. Цінність книги М. Мушинки не тільки в тому, що на її сторінках опубліковано тексти пісень та оповідок, які свого часу записав І. Панькевич, а й у тому, що сучасний дослідник фольклорист чи лінгвіст може прочитати; цінний і додаток до неї — запис на компакт-дискові цих текстів. На жаль, жодна з опублікованих в Україні збірок діалектних текстів такого додатку немає, “голоси” залишаються тільки на папері.

Рецензована книга — ще одна квітка у вінок шани Івана Панькевича. Того ж таки 2002 року за найактивнішої участі Миколи Мушинки опубліковано збірник “Панькевич та питання літературної мови” [Панькевич 2002] (про збірник див.: [Хобзей 2003]) та “Нову бібліографію праць Івана Панькевича”, яку уклала М. Дольницька [Дольницька 2002]. М. Мушика в передмові до “Голосів предків” зазначає: “Виданням цих унікальних записів фольклору і живої мови найзахіднішої галузки українського народу окремою книжкою з додатком компакт-диска ми хочемо віддати честь і шану не лише Івану Панькевичеві, а й простим людям з народу, які зберегли для нас частину своєї культури у звуковій формі” (с. 59). Зворушливий випадок трапився на презентації книги “Голоси предків”, про що я довідалася з листа пані Марти Дольницької: “М. Мушинка мені в останнє в листі реферував про дуже успішну презентацію його книги “Голоси предків” в Ужгороді і описав такий цікавий епізод (цитую з листа: “...Коли я пускав похоронну пісню Петра Світлика (ту, що і в Празі), багато людей плакало, а поважний дідусь навіть ридав. Після презентації він підійшов до мене і каже: Я — син Петра Світлика. Батько помер в 1963 році і ніхто з нас не додумався записати його голос на плівку. А тут я чую його голос з 30-х років! Чудо! Спасибі вам! Але і спасибі Професору Панькевичу, що залишив нам отакий скарб! І хоче мені руку цілувати...” (із листа М. Дольницької до авторки рецензії від 8.01.2004 р.). На цьому ж компакт-дискові є й голос самого Івана Панькевича: “...на одному місці, де є записана пісня “Огірочки”, мій батько сам оголошує її, а на іншій є його коротка розмова з представником діалекту, де батько його запитує, де буде ночувати” (із цього ж листа).

Значну частину книжки займає текстова частина, до якої увійшли зразки обрядового фольклору: “колядки і щедрівки” (с. 7–87), “веснянки” (с. 88–108), пісня з нагоди “вигону худоби на пасовисько” (с. 109), “собіткова” (с. 110–111), “обжинкові” (с. 112–114), “хрестильні” (с. 115–119),

“весільні” (с. 115–119), “пісня на похороні дитини”, а також “сирітська” пісня (с. 138). Уміщено тут і ліричні пісні “про кохання” (с. 139–156), про “заміжнє життя” (с. 157–160), “колискові” (с. 161–166), “пастуші” (с. 167–170), “чумацькі” (с. 171–173), “рекрутські та військові” (с. 174–177), “пияцькі” пісні (с. 178–182), а також балади (с. 183–194). Окрім пісенних текстів, є і прозові твори: “казки” (с. 196–206), “легенди” (с. 207–216), “перекази” (с. 216–220), “народні оповідання” (с. 221–224), оповідки про весілля (с. 115–119) і навіть анекдот “Останнє бажання циганина під шибеницею” (с. 225). Коло кожного твору вказано інформатора, після обрядових текстів часто зазначено, хто (чоловіки чи жінки) виконує ці твори. М. Мушинка, упорядковуючи добірку до публікації, подав також варіанти до текстів, які записав І. Панькевич, при цьому упорядник покликається на джерело запису (напр., с. 193, 204 та ін.). Кожний твір графічно відтворено кирилицею і латинкою.

Іван Панькевич намагався, щоб у проєкті запису говорів Підкарпатської Русі на фонограф (1929 року) “були представлені всі українські говори Закарпаття: від підніжжя гір Високі Татри на Пряшівщині — по Говерлу на закарпатській Гуцульщині (“від Оструні — по Ясіня”). На цій території він виділив п’ятнадцять регіональних та локальних говірок, з яких кожна мала бути репрезентована одним інформатором” (с. 43).

Хоча тексти — основа збірника, однак передувє їм велика, ґрунтовна інформативна частина: “Вступ” (с. 13–19) та “Звукові записи говірок і фольклору Закарпаття” (с. 20–59).

У вступі М. Мушинка роз’яснює читачеві та слухачеві, що іноді фрагментарний характер текстів та незначний обсяг зумовлювала специфіка запису, “репертуар був строго обмежений рамками площі матриці (три хвилини на одній сторінці малої пластинки та п’ять хвилин на великій), яку не можна було поширити. З причини ощадності записувачі обирали короткі тексти, а з довших фольклорних жанрів [...] фіксували лише початки або скорочені версії” (с. 17). У “Вступі” М. Мушинка зазначає, що намагався якомога точніше передати характерні особливості мовлення інформаторів, не втручаючись у лексичні, морфологічні, синтаксичні особливості текстів, проте через прагнення удоступнити працю І. Панькевича для якнайширшого кола читачів, упорядник використав спрощену фонетичну транскрипцію, хоча він і свідомий того, що “вона не вповні відповідає діалектологічним критеріям” (с. 18). Однак такий спрощений запис не завадить фахівцеві-діалектологу в дослідженні текстів, адже суттєвою перевагою цього видання, як ми уже зазначали, є те, що можна прослухати тексти й перевірити потрібні факти.

Частина “Звукові записи говірок і фольклору Закарпаття” — дослідження, яке об’єднує кілька студій: “Основні біографічні дані”, “Знайомство із фонографом”, “І. Панькевич на Закарпатті та його співпраця з Прагою”, “Звукові записи закарпатських говорів”, “Звукові записи закарпатського музичного фольклору в 1935 році”.

У книзі також вміщено “Словник діалектних слів” та відомості про “Фонографічний архів Івана Панькевича у фонотеці Миколи Мушинки”.

Серед записів “українських східних говірок в таборі полонених у Фрайштадті біля Лінцу в Австрії в рр. 1914–1916” (с. 30) є й “унікальна розповідь онука Тараса Шевченка Федора Шевченка, що починається так: “Я називаюся Федір Шевченко, села Кевелівка Звенигородського повіту, внук українського поета Тараса Шевченка. У нас в селі Кевелівка розказують такі анекдоти про Тараса Шевченка...” (с. 33).

Виступаючи на I з’їзді славістів у Празі І. Панькевич наголошував, що “фонограф може, а і буде служити лінгвістиці для збереження людської бесіди в данім часі. Чи зможе він, однак, передати всі нюанси людської бесіди, про це нині годі говорити. Нині він служити може лиш як помічне средство для унагляднення записів фонетичних під оглядом акустичним. Се унагляднення повинно підпирати виклади професорів живих слав’янських мов, для чого повинні бути і при університетських інститутах копії записів фонографічних всіх слав’янських язиків з їх говорами” [Панькевич 1929^а]. Від часу з’їзду славістів, на якому І. Панькевич виголосив ці слова, минуло понад сімдесят років, розвиток техніки пішов далеко вперед, але й далі актуальними залишаються його думки про створення фоноархіву українських говорів, про його доступність не тільки для фахівців, а й для студентів, а також для тих, кого цікавлять проблеми української діалектології.

ЛІТЕРАТУРА

- Панькевич 1929^а — Панькевич І. Архів фонографічних записів живої бесіди і пісень в Чеській республіці // Підкарпатська Русь. — Ужгород, 1929. — Ч. 7.
- Панькевич 1929^б — Панькевич І. Фонограф в службі лінгвістики. — I sjezd slovan-ských filologů v Praze. Tězy referatů. — Sekce 2. [Окремі відбитки українською та французькою мовами]. — Прага, 1929.
- Панькевич 2002 — Іван Панькевич та питання літературної мови: Статті та матеріали / Zost. M. Mušíňka. — Пряшів, 2002. — 207 с.
- Дольницька 1998 — Дольницька М. Проби українських діалектів, зібрані на фонограф у рукопису Івана Панькевича з року 1917 // Благівісник праці:

- Науковий збірник на пошану академіка Миколи Мушинки, д-ра філ. наук / Упорядник М. Зиморя. – Ужгород – Пряшів, 1998. – С. 369–374.
- Дольницька 2002 — Дольницька М. Нова бібліографія праць Івана Панькевича: Додаток до збірника “Іван Панькевич і питання літературної мови”. – Пряшів, 2002. – 35 с.
- Хобзей 2003 — Хобзей Н. Иван Панькевич – науковець, вчитель, громадський діяч [рец. на:] Ivan Paňkevyč a otázky spisovného jazyka: Štúdie a materialy / Zostavovateľ M. Mušíňka. – Prešov, 2002. – 207 s. // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 402–405.

Любов Фроляк

УДК 81'34'282.2(477)

СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИЙ ДІАЛЕКТ: ФОНЕТИКА І ФОНОЛОГІЯ

Г. Мартинова. Середньонаддніпрянський діалект: Фонетика і фонологія. – Черкаси, 2003. – 367 с.

До найактуальніших завдань української діалектології належить створення узагальнювальної праці, яка містила б дані про сучасний стан говорів усіх трьох наріч, системну характеристику їхніх мовних рівнів, інформацію про ступінь диференційованості й однорідності діалектних масивів, а також висновки щодо тенденцій розвитку української діалектної мови. Виконати це завдання можливо, лише, рівномірно досліджуючи всі діалектні регіони, — однак, сьогодні українська діалектологія ще не готова реалізувати його.

Заповнити одну із прогалин в описовій діалектології покликана монографія Г. Мартинової, присвячена вивченню фонетики й фонології середньонаддніпрянського говору.

Серед найсуттєвіших проблем дослідження цього говору, — проблема його генези, визначення його меж та поділу на менші структурно-територіальні одиниці. Наблизити мовознавців до розв'язання цих проблем може тільки детальний розгляд кожного із мовних рівнів говірок, що функціонують на конкретній території говору. Безперечно, важливими є свідчення фонетико-фонологічного рівня, до якого і звернулась дослідниця.

Монографія Г. Мартинової — перша спроба лінгвогеографічного опрацювання явищ фонетичної й фонологічної системи середньонаддніпрянського говору, якому присвячено другий розділ монографії — “Ареалогія середньонаддніпрянського говору”. Робота ґрунтується на експедиційних матеріалах, які авторка збрала у 346 населених пунктах

У другому, основному, розділі монографії дослідниця відзначила основні етапи лінгвогеографічного вивчення цього мовно-територіального утворення, розглянула ареали середньонадніпрянського говору за матеріалами Атласу української мови, відзначаючи при цьому, які мовні явища утворюють ареали, що відмежовують середньонадніпрянський говір від східно- й середньополіського говорів північного наріччя та волинського й подільського говорів південно-західного наріччя, з одного боку, і слобожанського та степового говорів південно-східного наріччя — з іншого. Дослідниця проаналізувала ареали 92 мовних явищ, серед яких 36 пов'язані з фонетичними говірковими рисами. Аналіз цих ареалів дав змогу встановити специфічні риси середньонадніпрянського говору та ті ознаки, які єднають його з іншими говорами української мови. У цій характеристиці мовних рис, яка ґрунтується на їх відтворенні в “Атласі української мови”, важливою для подальших досліджень виглядає спроба встановити спільні риси середньонадніпрянського говору та говорів карпатського ареалу, гуцульського, покутсько-буковинського, західно-волинського та розглянути цю спільність рис дистантних діалектних зон як відбиття колишньої говірково-територіальної єдності, що пізніше була розірвана (с. 249).

[illegible]

[illegible]

позначено *‘ходе, ‘робе* як *позначено*, а *позначено* [и] як *позначено* /и/, *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* (*‘робе, по кладе*). *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* *позначено*, *позначено* а *позначено* *позначено* *позначено* /и/ *позначено*, а *позначено*, *по* *позначено* *позначено*, “*позначено* *позначено* *позначено* /и/: /и/ *позначено* *позначено* [и] а *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* [и] а *позначено* *позначено* *позначено*: дл’а све¹ней, веле¹чен’ка” по по. (п. 38), а “*позначено* *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* *позначено*” а *позначено* зе^и-*леним, ми^ене, де^ирева* (поп.: по по). по по по по, *позначено* по-*позначено* *позначено*, *позначено* *позначено* *позначено*, *позначено*, *позначено*, по по по.

позначено — по *позначено* *позначено* *позначено* — а по по *позначено* *позначено* /и/, по по, *позначено*, *позначено* *позначено* *позначено*-*позначено* *позначено* а *позначено* *позначено* *позначено* /и/: /и/, по а *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* *позначено*.

позначено *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* по по по *позначено*, по а *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* *позначено*, по *позначено* *позначено* по по *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* *позначено*, *позначено* *позначено*. по *позначено*, *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* по *позначено* а *позначено* *позначено*-*позначено*-*позначено* *позначено* *позначено* *позначено*, по *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* а *позначено* *позначено*, а по а *позначено* *позначено*, по *позначено* *позначено* *позначено* по по *позначено* *позначено* *позначено*-*позначено* *позначено* *позначено* *позначено*. *позначено* *позначено* а по, по *позначено* *позначено*-*позначено* *позначено* *позначено* *позначено*-*позначено* по-*позначено* *позначено* а *позначено*; *позначено* *позначено* а по *позначено*, по по по-*позначено*, по по а *позначено* *позначено* *позначено*.

ТЕТЯНА ЯСТРЕМСЬКА

УДК 81'28

“ДІАЛЕКТОЛОГІЧНІ СТУДІЇ” УМАНСЬКИХ СТУДЕНТІВ

Діалектологічні студії: 3б. наук. праць /Редкол.: Г.Г. Березовська, В.В. Денисюк, О.Ю. Зелінська, Т.М. Тищенко, М.М. Торчинський (голова); відп. за випуск — Г.Г. Березовська, Т.М. Тищенко. — Умань: Графіка, 2004. — 76 с.

по по по по по, по *позначено* “*позначено* *позначено*” по-*позначено* *позначено* *позначено* а *позначено* *позначено* *позначено* — а по по-*позначено* *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* *позначено*.

позначено, *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* *позначено* а *позначено*-*позначено*, по “*позначено* *позначено* *позначено* по *позначено*

[illegible][illegible]

00 000000000000 000000000000 лексикки, 00 0 0000000000 00000000 00-
 00000000 000000000000 00000000, 000 000000000000 000000000000 00000000 000000,
 000000000000 00 0 000000 0000000000 000000000000 0 00000000-000000000000 0000,
 0 0000: 0000 00000000 (00. 12, 20, 39), 0000 0-000 000000000000000000000000
 00000000 (0. 24), 000000 000 00000000000000 000 (0. 18) 00 00000 (0. 36), 0000
 00000000 00 00000000 “000000000 0000000000” (0. 26), 00 000000000000 000000-
 000000 000000 (0. 33), 0000 00000000 00000000 (0. 30), 0000 0000000000 (0. 42)
 0 000000000000 00000000 (0. 29), 0000000000000000 00000000 (0. 35), 0000 00000000
 0 0000000000000000 0000000000 (0. 38); 00000000 (0. 14). 0000000000, 00 00000
 00000000 00000000 0000 000000000000 0000 000000 00000000 (00. 18, 24, 42),
 00000000000000 000000 0 00000000000000000000 00000000 (000000000000 0000000000
 00000000 00000000 0 00000000) (0. 36), 0000000000 00000000000000 000000000000 0000
 (0. 24), 0000000000 0000000000-000000000000 000000000000 000000 (00. 12, 29,
 35), 0000000000 0000000000 0 00000000000000 000000 (00. 27, 30), 0 00000 00-
 000000 000000000000 00 000000 (0000000000000000000000 00 00000000000000).

[illegible]

статті В. Гаврилюк), а також статтю Г. Войтів “Назви жіночий шийних прикрас у гуцульському говорі” у збірникові “Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження” (Львів, 2002. – С. 149–156) (до статті Ю. Кутинської) та ін..

Важливо, що рецензований збірник увів до наукового обігу значну кількість діалектної інформації, яка ще чекає свого опрацювання (це *de facto* частина регіонального словника!), однак особливо тішить автура — студенти-філологи, сподіваймося, майбутні науковці-діалектологи, які з такою любов’ю і сумлінністю зібрали й описали діалектний матеріал.

XPOHIKA
●
CHRONICS

[illegible]

[illegible]

wski, prof. J. Sosnowski, prof. J. Michalczewski, dr A. Strokowska. Zakład Filologii Ukraińskiej reprezentowali: prof. F. Czyżewski, prof. L. Frolak z Uniwersytetu Donieckiego, która w bieżącym roku akademickim zasila kadrę naukowo-dydaktyczną lubelskiej ukrainistyki oraz mgr M. Borciuch.

Prof. *Lubow Frolak*, występująca na tym spotkaniu z referatem, jest znanym i cenionym na Ukrainie językoznawcą, dialektologiem, który ma duży wkład w opracowanie metod badawczych i badanie gwar nowopowstałych Doniecczyny. Celem jej wystąpienia było przybliżenie środowisku łódzkich językoznawców nie tylko pracy donieckich dialektologów, zajmujących się specyficznymi, jeśli idzie o funkcjonowanie i genezę gwar nowopowstałych, a także przedstawienie osiągnięć dialektologii ukraińskiej, naukowców, którzy przyczynili się do rozwoju tej dziedziny, wypracowanych metod i kierunków badawczych.

Referentka podkreśliła ważną rolę koordynatora badań dialektologicznych, którą pełni Oddział Dialektologii Narodowej Akademii Nauk Ukrainy z prof. Pawłem Hrycenką na czele. Jednostka ta dba o regularne spotkania dialektologów z obszaru Ukrainy, a także zza granicy oraz wymianę doświadczeń, informacji, nowych metodologii, publikacji. Zebranie i opracowanie materiału z tak dużego obszaru, jakim jest Ukraina, nie byłoby możliwe bez pomocy centralnie sterowanych zespołów. Takie zespoły działają przy ośrodkach naukowych na terenie całej Ukrainy i oprócz zadań ogólnoukraińskich, wiele uwagi poświęcają zadaniom, które wynikają ze specyfiki regionu, a także indywidualnych zainteresowań naukowców.

Prof. L. Frolak wiele uwagi w swoim wystąpieniu poświęciła ukraińskiej szkole lingwo geografii tworzącej się i udoskonalanej w toku prac nad kolejnymi tomami Atlasu Języka Ukraińskiego (AUM), który wydobył nowe problemy i zainspirował do dalszych badań lingwo geograficznych, znaczeniu tego atlasu dla dialektologii nie tylko ukraińskiej, ale także słowiańskiej. Podkreśliła również wagę atlasów regionalnych, w tym leksykalnych atlasów tematycznych, a także słowników gwarowych i powstających komputerowych wariantów niektórych z nich (Słownik gwar wschodniostepowych, Słownik gwar huculskich), tworzącej się wirtualnej fonoteki, która pozwoli wprowadzić do szerokiego obiegu naukowego teksty mówione.

Wystąpienie prof. Frolak spotkało się z dużym zainteresowaniem, wyrażono uznanie dla pracy i osiągnięć ukraińskiej dialektologii. Prof. K. Dejna na zakończenie dyskusji wyraził swoje zadowolenie z powodu wyraźnego zaangażowania młodych naukowców w realizacji projektów dialektologicznych, zarówno w Polsce jak i na Ukrainie. Podkreślił także znaczny postęp, jaki poczyniła ukraińska dialektologia w ciągu ostatnich dziesięcioleci.

M. Borciuch

Ушанування пам'яті видатного діалектолога в Любліні: 96 років від дня народження Федота Трохимовича Жилка. 14 березня 2004 року в Університеті Марії Кюрі-Склодовської в Любліні відбулося чергове зібрання мовознавчого товариства, на якому були присутні україністи Інституту слов'янських мов УМКС, мовознавці з Католицького університету в Любліні, учені з України.

Цього навчального року об'єднання мовознавців, яке працює на базі Закладу української філології УМКС під керівництвом професора Фелікса Чижевського, зосередило увагу на вивченні теоретичних і практичних проблем української та польської діалектології, регіональної ономастики. Дослідники зверталися до праць, які стали класикою науки про мову, до визначних постатей у становленні слов'янської діалектології.

Учені присвятили свою зустріч пам'яті видатного українського діалектолога Ф. Жилка, якому цього березневого дня виповнилося б 96 років. Із доповіддю “Внесок Ф. Жилка у розвиток української діалектології” виступив запрошений на засідання завідувач Відділу діалектології Інституту української мови НАН України доктор філологічних наук *професор Павло Гриценко*. Доповідач простежив життєвий і науково-творчий шлях Федота Жилка, зосередивши увагу на проблематиці його діалектологічних праць, на тих ідеях, які вчений інспірував українському мовознавству, зокрема на його організаційній і творчій роботі над “Атласом української мови”. П. Гриценко наголосив на значенні Ф. Жилка у виникненні та в послідовній реалізації ідеї відображення на картах Атласу спільності рис діалектної та літературної української мов (це, як відомо, утілено завдяки використанню кольору), що вирізняє Атлас української мови з-поміж діалектологічних атласів інших слов'янських мов, які не виявляють співвідношення діалектних і літературно-нормативних явищ на своїх картах.

У відповідях на запитання П. Гриценко згадав історію діалектологічних досліджень в Україні, починаючи з вивчення народної мови під час діяльності Комісії живої мови 1920 року, розповів про наукові формування діалектологів у різні періоди розвитку української науки, про творчі плани відділу діалектології Інституту української мови НАН України. Присутніх також цікавила доля та наукові доробки учнів та колег Федота Жилка. Було згадано праці І. Вальченка, І. Варченка, Н. Прилипко та інших учених, котрих доля звела з видатним діалектологом.

Проф. Фелікс Чижевський поділився своїми спогадами про наукові зустрічі з Федотом Жилком, наголосив на важливості співпраці польських і українських діалектологів. Відзначивши поступ українського

мовознавства в діалектографії, зокрема значення виходу Атласу української мови для слов'янської діалектології, учений нагадав про те, якої непоправної втрати зазнала українська наука внаслідок трагічних поворотів долі таких дослідників, як Ф. Жилко, О. Курило, В. Ганцов, та вилучення їхніх праць із наукового обігу. Ф. Чижевський також зазначив, наскільки важливими для розвитку науки про діалекти української мови є праці Ю. Шевельова, які тепер стали доступні українським мовознавцям, і висловив надію, що вихід цих праць стимулюватиме появу нових досліджень української діалектної мови в діахронії, яких поки що дуже мало порівняно з розвиненим напрямом вивчення українських говорів у синхронії.

В обговоренні завдань і напрямів розвитку слов'янської діалектології взяли також участь *Марія Борцюх, Агнєшка Дудек, Тетяна Колодинська, Любов Фроляк, Агата Койдер-Федорук.*

Л. Фроляк

17–18 березня 2004 року в м. Глухові відбулася міжнародна наукова конференція. Її тема — “*Діалектна лексика: лексикологічний та лінгвогеографічний аспекти*”. Діалектологічні конференції, організовані вищими навчальними закладами України спільно з Інститутом української мови, уже стають традиційними (Луганськ, Житомир, Умань). Цього разу діалектологів гостинно зустрічали мовознавці Глухівського державного педагогічного університету.

Пленарне засідання “Стан і методи вивчення лексики української мови” розпочалося із програмної доповіді проф. *Павла Гриценка* (Київ) “Діалектна лексика: реальність і лінгвістичний опис”, у якій учений дав аналіз сучасного стану лексикологічних досліджень та окреслив стан та перспективи діалектної лексикографії. Дві інші доповіді — *Григорія Аркушина* (Луцьк) “Західнополіські словотвірні синоніми” та *Володимира Куриленка* (Глухів) “Принципи укладання Атласу лексики тваринництва у поліських діалектах” — що ґрунтувалися на великому фактичному матеріалі, зібраному дослідниками польовим методом, реперезентували мовний обшир північного наріччя. Під час доповіді В.Куриленка відбулася й презентація самого Атласу, який видали у Глухові до початку конференції. Ще одну доповідь на пленарному засіданні виголосила *Марія Авдєєва* (Воронеж), ознаймивши присутніх із проблемами створення “Словника українських говорів Воронезької області”.

На наступних засіданнях домінувало кілька проблем, які організатори сформулювали як робочі в секційних засіданнях: семантична структура слова, просторова варіативність лексики, лексикографічне відтворення діалектної лексики: типи діалектних словників; культурний дискурс діалектної лексики.

Проблема динаміки поширення лексичних явищ у мовному просторі східнословобжанських говірок стала об'єктом дослідження *Катерини Глуховцевої* (Луганськ), яка розповіла про спостереження над лексичним складом упродовж 50 років, підставою узагальнень стали власні записи та матеріали “Атласу української мови”. Про динаміку говірки як об'єкт діалектологічних студій виголосила доповідь *Олена Юсікова* (Київ).

Про українські діалектні словники початку ХХІ сторіччя розповіла присутнім *Наталя Хобзей* (Львів).

Людмила Рябець (Київ) присвятила доповідь проблемам іншомовних запозичень у говорах української мови; ці питання порушили також *Людмила Дика* (Київ), яка повідомила про запозичення з російської в говірках полісько-середньонадніпрянського суміжжя, та *Олена Мірошниченко* (Ізмаїл), яка проаналізувала болгарські і східнороманські запозичення в українських південнобасарабських говірках.

Низка виступів була присвячена тематичним групам лексики в українських говорах, зокрема *Марини Поїстогової* (Київ) — назвам рослин у східнополіському говорі, *Лариси Тищенко* (Слов'янськ) — номінації меблів для сидіння в південнословобжанських говірках, *Анатолія Мединського* (Кам'янець-Подільський) — назвам інструменту для випалювання гончарних виробів у подільських говірках. Про гончарську лексику східнословобжанських говірок розповіла присутнім *Ірина Ніколаєнко* (Луганськ), поєднавши результати лінгвістичних досліджень із дослідженнями традиційної культури.

Спостереженнями над експресивною лексикою в мовленні міських жителів сходу України поділилася *Світлана Нередкова* (Луганськ); про принципи та методи дослідження вторинної номінації на прикладі семантичної структури лексеми *голова* виголосила доповідь *Наталія Дяченко* (Житомир); акцентологічні проблемам вивчення діалектної лексики стали об'єктом дослідження *Галини Кобиринки* (Київ).

Проблемам взаємодії мови і культури були присвячені доповіді про символіку і термінологію обряду “нести бабі пироги” *Олени Боряк* (Київ) та про семантику невербальних одиниць культурного тексту на тлі семантики слова *Валентини Конобродської* (Житомир).

**Видання відділу української мови
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича
НАН України**

Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі / Відп. ред П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 422 с.

ISBN 966-02-2707-8 (серія)

ISBN 966-02-2208-6 (вип. 1)

Діалектологічні студії. 2: Мова і культура / Відп. ред П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 361 с.

ISBN 966-02-2707-8 (серія)

ISBN 966-02-2709-4 (вип. 2)

Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської / Відп. ред П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 608 с.

ISBN 966-02-2707-8 (серія)

ISBN 966-02-2206-6 (вип. 3)

Українська історична та діалектна лексика: Збірник наукових праць / Відп. ред. О. Кровицька, Г. Войтів. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – Вип. 4. – 482 с.

ISBN 966-02-2595-0

Павлюк М. Робчук, І. Українські говірки Румунії: діалектні тексти. – Едмонтон - Львів – Нью-Йорк – Торонто: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 784 + XVI с. (Серія “Діалектологічна скриня”).

ISBN 966-02-2982-8 (серія)

ISBN 966-02-2916-X

Хобзей Н. Гуцульська міфологія: етнолінгвістичний словник. – Львів, 2002. – 216 с.

ISBN 966-02-2299-8

Гуцульські говірки: Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська; Укладачі Г. Гузар, Я. Закревська, У. Єдлінська, В. Зеленчук, Н. Хобзей. – Львів, 1997. – 232 с

ISBN 966-02-0496-5

Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / Відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 2000. – 364 с

ISBN 966-02-1521-5

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Діалектологічні студії. 4: Школи, постаті, проблеми / Відп. ред П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2004. – 568 с.

ISBN 966-02-2707-8 (серія)

ISBN 966-02-3257-8 (вип. 4)

У збірникові вміщено статті про визначних діалектологів минулого й сучасності, про наукові діалектологічні школи, а також про актуальні проблеми сучасної діалектології та лінгвогеографії. Подано матеріали до бібліографії з проблем української діалектології за 2002–2003 роки, архівні документи (зокрема листування); опубліковано лексикографічні записи Н. Осташ (українські говірки Холмщини), Н. Коваленко (фразеологія Західного Поділля), Р. Осташа (особові імена XVII ст.), фольклорні та діалектні тексти з Гуцульщини, Бойківщини й Полісся. Традиційними є рубрики: огляди і рецензії, хроніка.

Для фахівців-філологів, культурологів, фольклористів, етнографів і всіх, кого цікавить українська мова і традиційна культура українців.

ББК Ш 105я43+Ш 141-5я43

Оригінал-макет виконано на комп'ютерній системі, придбаній за кошти
Канадського інституту українських студій (CIUS)

Комп'ютерна верстка — Наталя Хобзей, Любов Голошук
Обкладинка — Михайло Москаль

Підписано до друку з готових діапозитів 14.04.2004 р.
Формат 70х100/16
Офсетний друк. Умовн. друк. арк. 25,0. Наклад 300 прим.

Поліграфічний центр
Видавництва Національного університету "Львівська політехніка"
вул. Ф. Колесси, 2, м. Львів 79000